

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

·
·
·
·
·
· Tapio Huttula
· NAULOILLA LAADITTU LAKI
· Työväentalojen sulkemiset 1929–1932

Tapio Huttula

.....

Nauloilla laadittu laki

Työväentalojen sulkemiset 1929–1932

Verkkoversion ISBN:

951-45-8592-5

Kansikuva: Lapuan työväentalon naulauksen kunniaksi lyötiin 'kökkämerkki'.
Merkkejä lyötiin 4 kultaista ja 384 hopeista. Museovirasto.

ISSN 1238-3503

ISBN 951-746-175-5

■ Sisällys

TYÖVÄENTALO – TYÖVÄEN TOINEN KOTI	11
Tehtävä ja lähteet	11
Kuortaneen työväentalon naulaus	11
Tutkimustehtävä	14
Aikaisempi tutkimus	19
Lähteet	29
Suutarin torpalta punaiselle talolle	35
”NÄILLÄ LAKEUKSILLA EI PILKATA JUMALAA”	47
Syksy 1929 – kevät 1930: Naulausliikkeen synty	
”Kommunismmin vaara on torjuttava!”	47
Punapaidat häädetään Lapuan työväentalolta	56
Lapuan liike alkaa työväentalojen joutuessa väkivallan kohteiksi	67
Lapuan ”kommunismminvastustusohjelma” vaatii taloja pois kommunisteilta	74
Yhdistyslain tiukennuksesta haetaan keinoa lopettaa toiminta työväentaloilla	77
Kommunisteille talot ovat demokratiaa varten – vallankumous tehdään kaduilla	88
Taktiikka ja todellisuus: hyökkäyksestä puolustukseen	88
Kommunistien välikysymys yhdistystoimintaansa kohdanneesta vainosta	93
Kansanliike jakautuu radikaaleihin ja maltillisiin	96
Kommunistien itsepuolustusjoukot työväentalojen turvana	103
Vaikenevat työväentalot	109
”KUN LAKI LOPPUU NIIN KORENNOLLA JATKETAHAN”	115
Kesä 1930: Kommunististen työväentalojen naulaukset ja sulkemiset	
Hallitus yrittää pysyä kansan johdossa	115
Kommunististen työväentalojen naulaukset Etelä-Pohjanmaalla	122
Naulausliikehdinnän leviäminen eri puolille maata	127
Talonpoikaismarssin tuoma uusi naulausaalto	132
Sosialidemokraattien pyrkimykset saada menetetyt työväentalot takaisin itselleen	137
Maaherroille oikeus sulkea työväentalo väliaikaisesti	147
Kansanliike ja EK haluavat rikolliseen toimintaan käytetyn omaisuuden valtiolle	154

Työväentalojen sulkemiset viranomaistyönä	162
Kansanliikkeen painostuspolitiikka ajaa työväentalojen sulkemisia	162
Nimismiesten sinetit ja kansanliikkeen veto-oikeus	169
Sulkemisissa esiintyneet ongelmat ja kiistakysymykset	183
Kommunistiset ja kommunistisina pidetyt yhdistykset lakkautetaan käräjillä - työväentalojen kohtalo jää auki	188
ONKO SOSIALIDEMOKRAATEISTA TALOJEN ISÄNNIKSI?	196
Syksy 1930 – kevät 1932: Kansanliikkeen hyökkäys sosialidemokraatteja vastaan	
Takaisin työväentaloille – kenen ehdoilla	196
EK:n tavoitteena laki talojen menettämisestä valtiolle	198
Rajankäynti alkuperäisen ja uuden kansanliikkeen välillä: Sosialidemokraatit ja työväentalojen sulkemiset Lapuan liike ry:n ohjelmassa	207
Svinhufvudin hallitus päättää työväentalojen avaamisesta	216
EK jarruttaa avaamisia: taktiikkana omistajayhdistysten ”hallittu” lakkauttaminen	234
Lapuan Liikkeen mielestä sosialidemokraatit ovat epäluotettavia talojen isäntiä	245
Sosialidemokraattisten työväentalojen naulaukset ja niihin kohdistuneet muut tuhotyöt	257
Sosialidemokraattien vastaisen toiminnan aktivoituminen syksyllä 1931	257
Tilanne kärjistyy Hämeen ja Uudenmaan rajamailla vuoden 1932 alussa	265
Mäntsälän kapina - naulusliikkeen loppu?	271
Ajan henki säilyy virastoissa ja tuomioistuimissa	276
Sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan nostetut Lakkausssyytteet	276
Sosialidemokraattien välikysymys työväentalojen suljettuna pitämisestä	281
Työväentalojen naulauksista ja tuhotöistä tehdyt poliisitutkimukset	289
Avaamisten loppuunsaattaminen	291
TYÖVÄEN LINNAKKEEN VALLOITUS	298
Mitä työväentaloilla tapahtui?	298
Sulkemisliikkeen jakautuminen vuoden 1930 lopulla	298
Naulaukset, tulipalot, räjäytykset, väkivalta ja sulkemiset	300
Sulkemisliikkeiden erot	303
Sulkemisliikkeet eri puolilla Suomea	306

Tekijät ja motiivit	312
Maaseudun naulausliike – kaupunkien sinetöinnit	312
Suojeluskuntalaisuus naulaajien ryhmänimittäjänä?	318
Poliittiset jännitteet ja tapahtumien paikallisuus	320
Hyötymistarkoitus? – talojen uudet omistajat	329
Etsivän keskuspoliisin ja sulkemisliikkeen suhde	333
TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISET JA DEMOKRATIAN RAJAT	339
LIITE 1. Työväentalojen sulkemiset 1929–1937	344
LIITE 2. Taulukot	407
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	415
SUMMARY	424
HAKEMISTOT	439

■ Esipuhe

Elämä on ihmeellistä. Ja hyvä niin, niinhän sen pitääkin olla! Noin vuosikymmen sitten istuin Jyväskylän yliopiston kirjaston kahviossa valittelemassa pro gradu-työni kariutumista. Paikalle saapunut dosentti Heikki Rantatupa ehdotti tarinani kuultuaan uudeksi aiheeksi työväentalojen naukauksia Etelä-Pohjanmaalla. Tartuin oitis aiheeseen, mutta en voinut kuvitellakaan mitä tuosta päätöksestä seuraisi. Arabian lakon tutkiminen sai jäädä. Tilalle tuli vähintäänkin yhtä mielenkiintoinen ja poliittinen aihe, Lapuan liike. Ja aihe vei mennessään. Sitä kautta Etelä-Pohjanmaata käsitelleestä pro gradusta kehkeytyi vähitellen koko maata käsittävä tutkimus.

Valmistuakseen työ on tarvinnut koko laitoksen ja yliopistoympäristön tuomaa tukea. Osapäivä historioitsijalle on ollut onni saada työnsä ohjaajiksi aihepiiriin hyvin perehtyneitä asiantuntijoita. Myöskään ohjaajien omakohtaisesta paikallistuntemuksesta ei ole ollut haittaa työn etenemiselle. Näissä merkeissä haluakin kiittää professori Toivo Nygårdia ja dosentti Heikki Rantatupaa monista neuvoista ja ohjeista.

Työtä ovat kyydittäneet eri vaiheissa tarkastajina toimineet dosentit Lasse Kangas, Heikki Roiko-Jokela ja Teppo Vihola. Kiitos kunnon muilutuksesta. Professori Timo Soikkanen on toiminut työni tarkastajana sekä liseniaatti- että väitöskirjavaiheessa, mistä olen erityisen kiitollinen. Professori Soikkasen eräät liseniaattityön tarkastuksessa esitetyt, ja naulan kantaan osuneet, huomautukset työstäni soivat vieläkin korvissani. Näistä tajuntaan iskostuneista tienviitoista on ollut suuri apu yrittäessäni pitää mielessäni tutkimuksen kannalta olennaisen kysymyksenasettelun.

Työväentalojen ympärillä liikkui Lapuan liikkeen aikana monenlaista väkeä. Tätä kautta tutkimusaihe on tarjonnut tilaisuuden tutustua moniin mielenkiintoisiin ihmisiin ja heidän ajatuksiinsa. Kammiossani ovat vierailleet mm. Vihtori Kosola, Esko Riekkö, K.H. Wiik, Väinö Tanner, Hilja Riipinen, Kaj Donner, P.E. Svinhufvud ja K.J. Ståhlberg. Asioista on puhuttu puolesta ja vastaan. Tässä piilee historian tutkimuksen sisin viehäytys. Menneen elämän ja sen ihmisten kohtaaminen antaa tutkijalle mahdollisuuden tutustua ihmiselämän moninaisuuteen aivan erityisellä ja koskettavalla tavalla. Vaikka ei olisikaan samaa mieltä päähenkilöittensä kanssa rikastuttaa jokainen kohtaaminen tutkijaa.

Ja jos meno tutkijankammiossa alkoi hirvittää tai työ ei edennyt oli hyvä huomata, että lähellä on ystäviä joiden puoleen kääntyä. Ilman monia pitkiä keskusteluja ystävieni kanssa ei tämä tutkimus olisi varmasti valmistunut. Kiitos näistä Lapua liikkeen merkeissä viettämistänne hetkistä. Aivan erityisesti haluan kiittää tohtori Marja Kokkoa tutkimusaiheeseen ja -metodiin liittyvistä keskusteluista ja konkreettisista neuvoista. Maisteri Jari Järvistä kiitän kirjaan tehdyistä kartoista.

Oleellinen merkitys työn edistymisen kannalta on ollut myös työnantajieni ymmärtävällä ja kannustavalla otteella. Tässä mielessä haluan kiittää esimiehiäni ja työtovereitani Järviseu tu -lehdessä, Opintotukikeskuksessa, Opetushallituksessa ja Korkeakoulujen arviointineuvostossa. Taloudellisesti työtäni ovat edesauttaneet Ellen ja Artturi Nyysösen Säätiö, Jyväskylän yliopisto ja sen humanistinen tiedekunta sekä historian laitos. Parhaimmat kiitokset saamastani tuesta.

Äitiäni, isääni ja sisaruksiani sekä muuta lähipiiriäni haluan kiittää siitä tuesta ja rakkaudesta, jota olette minulle antaneet. Silloin kun oma usko horjuu, on hyvä, että on olemassa niitä, joilla uskoa riittää.

Helsingissä Suomalaisen työn päivänä 1.5.2000

Tapio Huttula

■ Työväentalo – työväen toinen koti

Tehtävä ja lähteet

Kuortaneen työväentalon naulaus

Kuortaneen kirkonkylän työväentalo Etelä-Pohjanmaalla naulattiin kiinni heinäkuun alussa 1930. Sulkeminen tapahtui kansanjuhlanäköisellä juhlapuheella, johon kuului naulauksen lisäksi juhlapuhe. Taloa sulkemaan tulleet naulaajat veivät työväentalon läheisyydessä asuneen liikkeen toimihenkilön Evert Lindénin mukanaan talolle ja pakottivat hänet naulaamaan ovet kiinni.¹ Myöhemmin Lindén kertoi, että naulauksesta huolehtivat paikkakunnan ”IKL:lät”, minkä jälkeen he,

”... pitivät talon pihalla työnsä jälkeen kokouksen, jonka aikana kansankoulun opettaja Esa Harju, Kuortaneen Ylijoen kylästä piti puheen, sanoen lopuksi, että jos talo avataan ilman heidän lupaansa niin sen paha perii. Harju haukkui puheessaan kaikki työväentalon johtohenkilöt ja uhkaili heitä. Taloa eivät yhdistyksen toimihenkilöt uskaltaneet avata sen jälkeen.”²

Tapahtumat talon ympärillä eivät kuitenkaan jääneet tähän. Talo seisoi naulauksen seurauksena tyhjänä ja toimettomana, koska yhdistyksen jäsenet eivät vannottelun jälkeen uskaltaneet toimia siellä. Elokuun puolivälissä pankinjohtajat Aukusti Luoma ja Heikki Kuha palasivat asiaan ja tiedustelivat Lindéniltä talon hintaa. Miesten tarkoituksena oli ostaa talo paikalliselle suojeluskunnalle. Miesten tarjous talosta oli tuhat markkaa. Kuortaneen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen sihteerinä toiminut Lindén totesi tähän, ettei hän yksin voinut myydä taloa. Tämän kuultuaan miehet käskivät Lindéniä kutsumaan syyskuun 7. päiväksi koolle yhdistyksen jäsenet. Sanomaansa Kuha ja Luoma tehostivat uhkailulla.³ Tässä vaiheessa kuortanelaiset ottivat yhteyttä SDP:een. Yhdistyksen puheenjohtaja Elias Mäntylehto kirjoitti asiasta piiritoimikunnalle Jyväskylään ja kertoi tilanteesta. Samalla Mäntylehto pyysi toimikuntaa lähettämään piirisihteerin Kuortanelle seuraavaksi sunnuntaiksi. Yhdistys oli

-
- 1 Vattula, Kaarina, Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976, s. 226; Hurri, Olavi, Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Pohjanmaalla. Vaasa, 1991, s. 173.
 - 2 Kansallisarkisto (VA), VALPO II, XVIII, C 7. Työväentaloasiat, kotelo 101, Etsivä Holger Öhmanin (Vaasa) ilmoitus 5.8.1946 n:o 768/46.
 - 3 VA, VALPO II, XVIII C 7, Työväentaloasiat. Etsivän ilmoitus 5.8.1946, n:o 768/46; Tapahdumia Kuortanelalla on kuvattu myös ajan sanomalehdissä. Katso esim. Työn Voima 3.9.1930, n:o 199 ”Kuortaneen suojeluskunta ‘ostaa’ sikäläisen työväentalon 1000 markalla”; Kansan lehti 11.9.1930 ”Kuortaneen suojeluskunta yrittää pakkotoimin anastaa työväenyhdistyksen talon”; Työn Voima 9.9.1930 ”Kuortaneen työväentalo on nyt suojeluskunnalla”. Pankinjohtaja Aukusti Luoma oli vuosina 1927–1930 (I Vp) kokoomuksen kansanedustaja. Kts. Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki 1982, s. 368.

pakotettu pitämään talon luovutus-asiasta kokous kello 2 iltapäivällä. Ellei edustajan lähettäminen olisi mahdollista, pyysi puheenjohtaja piiritoimikuntaa lähettämään lausuntonsa asiasta, sillä suojeluskunta oli jo tuonut valmiiksi laitettut talon luovutuspaperit. Mäntylehto kertoi vielä Kuortaneen nimismiehen takavarikoineen talon pöytä- ja tilikirjat. Tieto suojeluskunnan suunnitelmista levisi myös lehdistöön. Työn Voima vertasi kauppaa vuoden 1918 tapahtumiin, jolloin työväenyhdistysten jäsenten oli päätettävä talojen kaupoista ampumisen uhalla.⁴

Piiritoimisto oli yhteydessä SDP:n puoluetoimistoon. Puolueen järjestösihteeri Emil Sallila ja piirisihteeri Jair Mäkinen päätyivät lopulta siihen, että puoluetoimikunnan järjestäjä Kohonen matkustaisi Kuortanelle kyseisen päivän aamuna ja neuvottelisi asiasta kuortanelaisten kanssa Lindénin luona. Lindén asui aivan työväentalon vieressä. Suojeluskunnan vaatimaa kokousta ei sen sijaan saanut kutsua koolle. Asiasta ilmoitettiin sekä Mäntylehdolle että Lindénille. Kuortaneen lisäksi Kohoselle sovittiin puhetilaisuus Alavuden Edesjärvelle saman sunnuntain illaksi. Kannaksi tuli, että työväentaloa ei saanut ”väkivallankaan kautta suojeluskunnalle myydä”. Tällä välin Kuortanelalla Lindén tapasi uudelleen kylän raitilla pankinjohtaja Luoman, joka varoitteli suutaria vastustamasta kauppaa.⁵

Sunnuntaina syyskuun 7. päivän aamuna Lindénin asunnolle kokoontuikin joukko yhdistyksen aktiiveja; puheenjohtaja Mäntylehto sekä Augusti Sallila ja Lauri Elorinta. Pian saapui myös puoluetoimikunnan lähettämä Kohonen, joka tilanteen kuultuaan kirjoitti kirjeen taloa haluaville. Kirjeessä Kohonen ilmoitti, ettei ”ostajilla” ollut minkäänlaista oikeutta ottaa taloa vaan piti sitä ryöstönä. Kirjeen laadittuaan Kohonen poistui ensimmäisellä autolla Kuortanelta ”pelästen muuten tulewansa väkivallan uhriksi”. Kuortanelaisten oli siten pärjättävä omillaan.⁶ Lopputuloksena oli, että suojeluskuntalaiset pakottivat työväenyhdistyksen edustajat allekirjoittamaan luovutuskirjan. Seuraavassa ote Evert Lindénin kuulustelupöytäkirjasta, joka kertoo kaikessa koruttomuudessaan miten Kuortaneen suojeluskunta talon osti:⁷

”Miehen lähdön jälkeen oli Lindénille tullut yhdistyksen jäsenistä Elias Mäntylehto, joka oli yhdistyksen puheenjohtaja ja Aukusti Sallila sekä Lauri Elorinta. He eivät olleet pitäneet minkäänlaista kokousta asiasta,

4 Työväen arkisto (TA), SDP, Kirjeenvaihtoa F 110, Kuortaneen sos.dem. työväenyhdistyksen puheenjohtaja Elias Mäntylehdon kirje 2.9.1930 Piiritoimikunnalle Jyväskylään; Työn Voima 3.9.1930.

5 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 110, Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piiritoimikunnan kirje 4.9.1930 puoluetoimistolle; puoluetoimiston kirje 3.9.1930 piiritoimistolle; VA, VALPO II, XVIII, C 7, Työväentaloasiat, kotelo 101, Etsivä Öhmanin ilmoitus 5.8.1946.

6 VA, VALPO II, XVIII, C 7, Työväentaloasiat, kotelo 101, Etsivä Öhmanin ilmoitus 5.8.1946.

7 Kuortaneen tapahtumat on todennettavissa varsin laajasta kirjeenvaihdosta sekä lehdistöstä, mm. TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 110, Puoluetoimiston kirje 8.9.1930 piiritoimikunnalle; Elias Mäntylehdon kirje 8.9.1930 piiritoimikunnalle; piiritoimikunnan kirje 9.9.1930 puoluetoimikunnalle. Paras kuvaus on kuitenkin Lindénin lausunto asiasta: VA, VALPO II, XVIII, C 7, Työväentaloasiat, kotelo 101, Etsivä Öhmanin ilmoitus 5.8.1946 (lainaus).

koska ei kaikkia jäseniä ollut paikalla ja kun he asiasta neuvottelivat tulivat he sellaiseen tulokseen, etteivät he taloa myy eikä lahjoita, koska se oli heidän ainoa toimipaikkansa. Minkäänlaista pöytäkirjaa ei neuvottelusta pidetty. Kohta yhdistyksen jäsenten tulon jälkeen tulivatkin sisälle pankinjohtaja A. Luoma, kauppiaat Alekski Niemi ja J. Peltokangas sekä s.k:n taloudenhoitaja, maanviljelijä Heikki Mäki-Hallila. Luoma oli kävellyt heti pöydän ääreen ja sanonut, että nyt tehdään se lahjoituskirja, ryhtyen kirjoittamaan sitä kahtena kappaleena. Kirjoittaessaan oli Luoma kysynyt: Otatteko te sen 1000 mk ja voimme me siitä maksaa 2000 markkaakin, mihin sisällä olleet yhdistyksen jäsenet olivat sanoneet, etteivät he myy taloan.

Tilaisuudessa oli ollut myöskin talollinen Matti Koivisto, joka oli luvannut talosta 10 000 mk, luvaten ostaa sen uskonlahkolleen. Luoma oli sanonut Koivistolle, ette te mitään taloa tarvitse, sen otamme me, eikä sitä myydä. Kirjoittaessaan oli Luoma määrännyt yhdistyksen nimenkirjoittajiksi Mäntylehdon ja Sallilan ja vastaanottajaksi Mäki-Hallilan. Kun Mäntylehto ja Sallila olivat tämän kuulleet olivat he poistuneet paikalta vaikka Luoma olikin Sallilalle huutanut ettei saa mennä. Mäntylehto ja Sallila olivat menneet lähellä olevaan metsään istumaan mistä Luoma oli heidät hakenut saatuaan kirjat valmiiksi. Sallila ei ollut aikonut tulla, mutta Luoma oli sanonut, että se on nyt tultava. Saatuaan nimet lahjoituskirjaan oli Luoma antanut toisen Lindénille ja ottanut toisen itselleen ja poistunut miestensä kanssa. Poistuessaan oli Luoma sanonut Lindénille, että nyt saatte olla rauhassa.”

Ensimmäisellä kaupanhierontakerralla Luoma ja Kuha olivat sanoneet, että talo vietäisiin suojeluskunnan ampumaradalle ampumamajaksi. Hetkeen ei kuitenkaan tapahtunut mitään. Kuortanelaiset yhdistyksen jäsenet ajattelivatkin jo puoluetoimikunnan saaneen talokaupan estetyksi. Tammikuussa 1931 työväentalolle saapui kuitenkin parikymmentä miestä Kustaa Sara-ahon johdolla rautakankien kanssa purkamaan taloa:

”Lindén oli tällöin puhunut asiasta paikkakunnan poliisille, joka olikin mennyt talon repijöitä kieltämään, mutta he olivat vain tälle nauraneet ja sanoneet, ettei hänellä ole mitään asiaa tulla sinne. Kun tämä ei ollut auttanut oli Linden puhunut asiasta nimismiehelle, mutta nimismies oli sanonut olevansa tällä hetkellä voimaton estämään talon purkausta. Tämän jälkeen oli Lindén Mäntylehdon kanssa yhdessä soittanut asiasta maaherralle ja saaneet hänet henkilökohtaisesti puhelimeen, mutta maaherra oli vastannut samaten kuin nimismieskin olevansa voimaton, koska maakunnassa on vallalla sellainen henki, tähän oli Mäntylehto vastannut olevansa yllättynyt, koska oli luullut, että maaherra olisi ylin viranomaisen läänissään ja samoin olisi hänellä läänissään ylin käskyvalta poliisivoimiin nähden. Tämä kuultuaan oli maaherra sulkenut puhelimen vastaamatta mitään.

Kun Lindén oli mennyt katsomaan talon repimistä oli hän nähnyt siellä talon irrallisen kaminan ja aikonut viedä sen, mutta repimistä johtanut Sara-aho oli kieltänyt, johon Lindén oli selittänyt kamiinan kuuluvan talon irtaimistoon. Sara-aho oli asiasta soittanut pankinjohtaja Luomalle, joka oli sanonut jos ette te siellä muuten pärjää ja saa kaikkia niin tulkaa hakemaan häneltä kivääreitä, niin saatte varmasti kaikki.”

Talo kuljetettiin ampumaradalle, missä sen hirsistä tehtiin ampumamaja ja laudat poltettiin. SDP:n puoluetoimikunta vei ”kaupan” lääninhallituksen selvittäväksi. Lääninhallituksen välipäätös asiasta saatiin 5. tammikuuta 1931. Siinä Kuortaneen suojeluskunnalle annettiin kaksi viikkoa aikaa antaa omalta puoleltaan selvitys asiasta. SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjojen mukaan Vaasan läänin maaherra oli 6.2.1931 antamallaan päätöksellä hyväksynyt puoluetoimikunnan anomuksen, jossa pyydettiin virka-apua talon repimisen estämiseksi.⁸ Suojeluskunnan selvitystä ei ole lääninhallituksen kirjeenvaihdosta löytynyt. Puoluetoimiston saamien tietojen mukaan suojeluskunta oli esittänyt maaherralle luovutuskirjan ja jonkinlaisen pöytäkirjan, jolla yhdistys oli luovuttanut talon suojeluskunnalle. Tähän perustuen maaherra hylkäsi valituksen.⁹

Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen kohteena ovat Kuortaneen Kirkonkylän työväentalon naulauksen ja talon ”oston” kaltaiset tapahtumat, viranomaisten suorittamat työväentalojen sulkemiset sekä työväentaloihin ja niillä järjestettyihin tilaisuuksiin kohdistuneet muut väkivallanteot vuosina 1929–1932.¹⁰ Työväentalojen sulkemisten avulla pyritään tutkimaan sotien välisen suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen ja demokratian kriisiä ja sen ratkaisuyrityksiä. Missä menivät hyväksyttävän kansalaistoiminnan rajat ja miten nuo rajat määriteltiin? Tämän rajanmäärittelyn pohtiminen on olennaista väkivaltaisista piirteistä saavan kansalaistoiminnan pyrkiessä muuttamaan olemassa olevaa yhteiskunnallista tilannetta. Miksi kansalaisten vaikutusyritykset kääntyivät väkivaltaisiksi, miten näihin tekoihin suhtauduttiin ja miten niitä käsiteltiin?

Työväentaloihin liittyviä tapahtumia tutkimalla pyritään hahmottamaan sulkemiset poliittisena ilmiönä: miten ilmiö hahmottui eri tilanteissa, mitä sulkemisilla tavoiteltiin ja miten nuo tavoitteet muuttuivat. Tavoitteena on sulkemisten ja niihin liittyvien tapahtumien kautta valottaa kansalaisyhteiskunnan muotoutumiseen ja demokraattisten toimintamuotojen kehittymiseen liittyvää problematiikkaa tilanteessa, jossa yhteiskunnassa oli olemassa syvällisiä jännitteitä eri kansalaisryhmien välillä, kansalaisvaikuttamisen keinot olivat vielä kehittymättömiä ja demokraattinen perinne hyvin nuorta. Samaan tapaan kuin eri kansalaispiirit omine tavoitteineen hakivat suhdetta toisiinsa haki kansalaisto-

8 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 117, Emil Sallilan kirje 9.1.1931 Kuortaneen nimismiehelle sekä sen liitteenä oleva jäljennös Vaasan lääninhallituksen välipäätöksestä n:o 20/1931, 5.1.1931; SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 13.2.1931, s. 20.

9 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 117, Evert Lindénin kirje 6.9.1931 Puoluetoimistolle ja Emil Sallilan kirje 18.6.1931 Evert Lindénille. Lapuan liikkeen kannatus Kuortanella oli ilmeisen suuri. Tämän suuntaisen päätelmän voisi tehdä IKL:n paikkakunnalla myöhemmin saamasta vaalikannatuksesta. Eduskuntavaaleissa 1936 puolueen kannatus nousi yli 50 prosenttiin ja vielä vuonna 1939 49,0 prosenttiin. IKL:n vahvan kannatusalueen synnylle on olemassa myös henkilöpoliittisia syitä. IKL:n pääsihteeri Reino Ala-Kulju oli kotoisin Kuortanelta. Luvuista voinee päätellä jotakin kuortanelaisten ajatuksista jo vuonna 1930. Katso asiasta tarkemmin, Uola 1982, s. 145–147.

10 Työväentaloihin kohdistuneista eri tapahtumista: naulauksista, sulkemisista ja muusta väkivallasta yleensä puhuttaessa pyritään yleiskäsitteenä käyttämään termiä sulkeminen, vaikka se onkin vain yksi osa tapahtumista. Tapahtumia luonnehdittaessa voidaan ilmiöstä käyttää sekä nimitystä naulausliike että sulkemisliike.

minta omia demokraattisia rajojaan ja suhdetta yhteiskuntajärjestelmää ylläpitävään valtiokoneistoon ja sen toimintaan. Tätä kehitystä voi tutkia tarkastelemalla naulausliikkeen ja Lapuan liikkeen käsitystä laista ja järjestyksestä. Miten ne rakensivat suhteensa lainsäädäntöön ja lainkäyttöön? Aikaisemmassa tutkimuksessa on kuvattu paljon Lapuan liikkeen laitonta toimintaa, jota aikaisten keskuudessa nimitettiin Lapuan lain toimeenpanoksi. Juha Siltalan mukaan Lapuan liikkeen kannattajilla oli käsitys, että he voivat tietyissä tilanteissa nousta tasavaltalaisen lainsäädännön yläpuolelle turvaamaan todellisempaa, oikeampaa yhteiskunnallista tilannetta, jota olemassa oleva laki ei voinut toteuttaa. Miten tämä käsitys näkyi naulausliikkeessä vai näkyikö?

Lainsäädäntöön ja lainkäyttöön liittyviä tekijöitä tapahtumien kulussa on syytä tarkastella toisestakin näkökulmasta. Tasavallan hallitusmuoto oli varsin liberaali ja salli laajat kansalaisoikeudet; yhdistymis-, kokoontumis- ja sananvapauden. Työväenliike, varsinkin sen äärilaita, koetteli koko 1920 -luvun hyvin taajaan lainsäädännön salliman toiminnan rajoja. Tätä kautta sulkemisliikkeen tutkimuksessa keskeiseen rooliin nousee työväentalojen omistajien ja niiden sulkijoiden rinnalla valtion sisäisestä turvallisuudesta vastannut Etsivä keskuspoliisi (EK), jonka tavoitteet ja aktiviteetti työväentalojen sulkemisessa valaisee sen toimintaa muutenkin. Tämä puolestaan mahdollistaa entistä tarkemman kuvan luomisen tasavaltalaisen turvallisuuskoneiston toiminnasta.

Lainsäädännön luvalliselle yhdistystoiminnalle asettamien rajojen tutkiminen on oleellista myös siitä syystä, että lainsäädäntö luo kansalaistoiminnan vaihtoehdon, ne lailliset puitteet, joiden kautta laittomana pidetty toiminta olisi voitu pitää kurissa. Mitä välineitä järjestysviranomaisilla sitten oli käytettävissään? Vuonna 1919 hyväksytty yhdistyslaki ei sallinut valtiopetoksellista toimintaa, maanpetoksen suunnittelua, toimintaa hyvien tapojen vastaisesti eikä viranomaisten halventamista. Vallankumouksellisen Suomen kommunistisen puolueen (SKP) toiminta oli maassa kielletty. Lainsäädäntö antoi järjestysviranomaisille hallinnollisia keinoja kommunistien toiminnan estämiseen. Käytetyimpiä olivat painovapauslain mukaiset painokanteet ja niistä seuranneet sanomalehtien lakkautukset tai määräaikaiset julkaisukiellot, laittomana pidettyjen järjestöjen lakkautukset ja kiellettyyn järjestötoimintaan osallistuneiden asettaminen syytteeseen.

Lainsäädännöllisten toimien ja erityisesti yhdistystoimintaa koskevan lainsäädännön kiristämistoimenpiteiden tutkiminen on oleellinen osa yrityksessä ymmärtää sulkemisliikkeen syntyä. Samalla on pohdittava myös olemassa olleen lainsäädännön toimeenpanoa. Oliko sulkemisliikkeen syntyminen tehotoman viranomaistoiminnan tulosta? Vaikuttiko liikkeen syntyyn puutteellinen lainsäädäntö? Toisaalta mielenkiintoista on myös seurata järjestysvallan ja erityisesti EK:n reaktioita sulkemisliikkeen syntymän jälkeen. Miten EK suhtautui liikkeeseen? Miten se sitä hillitsi, vai hillitsikö? Entä mitä tapahtui lainsäädännössä naulausliikkeen noustua vastustamaan kommunistista yhdistystoimintaa?

Lapuan liikkeen aikaisten tapahtumien kautta on mahdollista tutkia, mikä merkitys Lapuan liikkeellä, työväentalojen sulkemisilla ja näiden ilmiöiden vastailmiöillä oli sisäpoliittisen kehityksen jatkumossa, jonka alkupäänä voi-

daan nähdä vuoden 1918 sota ja toisena ääripäänä talvisodan henki. Tätä kautta tutkimus liittyy ‘kansallisen eheytyksen’ problematiikkaa tutkineeseen perinteeseen.¹¹

Kuten Kuortaneenkin esimerkki osoittaa, työväentalojen ympärillä liikkui monenlaista väkeä. Tapahtumien logiikan ja poliittisen ilmiön ymmärtämiseksi onkin tutkittava sekä tapahtumia työväentaloilla että niiden ulkopuolella. Tutkijan tarkasteltavana ovat näin ollen ainakin työväentaloilla toimineet kommunistit ja sosialidemokraatit, talojen naulaajat taustavaikuttajineen, talojen sulke-
miset suorittaneet paikallisviranomaiset sekä työväentaloihin liittyneeseen poliittiseen toimintaan, lainsäädäntöön ja järjestyksenpitoon osallistuneet tahot. Juuri tutkimusaiheen moniulotteisuuden ansiosta sen kautta on mahdollista hahmottaa myös laajempia poliittisia linjoja, kuten demokratian kriisiä ja sen ratkaisuyrityksiä.

Ketä naulaajat olivat ja mitä he toimillaan halusivat? Mitä niin merkittävää aikaisemmin oli tapahtunut, että naulauksiin ryhdyttiin? Minkälaisista paikallisista tekijöistä naulaukset kertovat ja voidaanko niillä selittää liikehdinnän alueelliset erot? Miksi hyökättiin juuri työväentaloille? Mitä ”pahaa” työväentalo symbolisoi? Näiden kysymysten selvittämiseksi on tutkittava, minkälaista toimintaa työväentalolla harjoitettiin ja kenen toimesta. Kuortaneen naulausjuhlaan osallistuneet sanoivat haluavansa estää kommunistisen toiminnan. Toisaalta paikalliset työväenliikkeen aktivistit olivat yhteydessä sosialidemokraattiseen puolueeseen ja pitivät itseään sosialidemokraatteina. Entä minkälainen poliittinen tilanne paikkakunnalla ja koko maassa oli, kun nimismies tai edes läänin maaherra eivät voineet estää selvästi lainvastaista toimintaa. Mikä sitten oli suojeluskuntien rooli sulkemisissa? Osallistuivatko ne sulkemisiin? Miten suojeluskunnat suhtautuivat tapahtumaan järjestönä ja pyrkivätkö ne vaikuttamaan jäsentensä toimintaan? Tämän kaltaisiin kysymyksiin tässä työssä haetaan vastauksia.

Tutkittaessa toimijoiden järjestäytymistä, tavoitteita ja taustoja voidaan hahmottaa yksittäisten henkilöiden toiminta osana suurempaa liikehdintää. Tätä kautta avautuvat myös tapahtumien syy-yhteydet ja se miten erilliset tapahtumat vaikuttivat toisiinsa. Tutkimus liittyy näin osaltaan myös kansalaisyhteiskunnan kehitystä kartoittavaan tutkimusperinteeseen. Tämä perinne ei ole suomalaisessa historiantutkimuksessa vielä kovinkaan vanhaa. Järjestäytymistä ja poliittista toimintaa on pitkälti hahmotettu kansallisen historian kautta. Tässä

.
11 Kansallisen eheytyksen tutkimisesta katso esim. Soikkanen, Timo Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa 1933–1939. Turun yliopisto 1983, s. 386–390. Soikkanen hahmottaa yksimielisyyden muovautumista kahden erilaisen näkemyksen kautta. Toista niistä hän kutsuu ‘yhtenäistämispoliitikaksi’ ja toista ‘luottamusmalliksi’. Soikkasen mukaan kummankin mallien voi nähdä toteutuneen jo aikaisemmassa, Talvisotaa edeltäneessä, 1930-luvun politiikassa. Yhtenäistämisaatimuksen hän liittää suoraan Lapuan liikkeen tapahtumiin. Katso myös Huttula, Tapio. Miten laittomasta tuli kielletty? Lainsäädäntö, EK ja työväentalojen sulkemislake kommunistisen yhdistystoiminnan tukahduttajina. Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1996, s.207–209, 233–235.

tutkimusperinteessä keskeisinä käsitteinä ovat olleet ‘kansallinen herääminen’ ja ‘säätö-yhteiskunnan hajoaminen’. Näissä yhteyksissä kansalaisten järjestäytyminen ja omaehtoinen kansalaistoiminta saa suuremmille ‘selityksille’ alisteisen suhteen. Tällöin tutkimuksen ulkopuolelle on jäänyt, kuten Ilkka Liikanen on omassa väitöskirjatyössään kuvannut: ”millaisia uudenlaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia ristiriitoja yhdistystoiminnan viriämiseen ja kansanliikkeiden nousuun liittyi”.¹² Vaikka Liikanen tutkimuksessaan pyrki hahmottamaan kansalaisten järjestäytymisen merkitystä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, on hänen esille tuomansa näkökulma syytä huomioida pyrittäessä tutkimaan kansalaistoiminnan, kansalaisten muodostaman liikkeen suhdetta valtiovaltaan ja sitä kautta yhteiskuntarakenteisiin.

Hahmotettaessa yksittäisten kansalaisten tai pienten ryhmien omaehtoisesti suorittamat teot laajempaan toisiinsa liittyvänä toimintana ollaan määrittelemässä kansalaistoiminnan muuttumista liikehdinnäksi. Pertti Haapalan määritelmän mukaan kansalaistoiminta on kollektiivisen toiminnan erityismuoto, joka tapahtuu annetuissa ja hyväksytyissä puitteissa ja on siten järjestäytyntä. Järjestäytymisen suuri nousu tapahtui 1800-luvulla suurten rahvaalle tarkoitettujen joukkojärjestöjen synnyn kautta. Järjestäytyminen oli osa kansalaisyhteiskunnan rakentumista, järjestöjensä kautta myös rahvas pääsi osalliseksi uuteen toimintamuotoon, julkiseen elämään. Järjestäytyminen paitsi kanto, myös loi identiteettejä ryhmille, luokille ja koko kansakunnalle. Organisoidun kansalaistoiminnan ohella toinen tapa ymmärtää kollektiivista toimintaa ovat protestiliikkeet.¹³ Joukkoliike tarvitsee yleensä paitsi kannattajia ja tavoitteita myös selkeän vastustajan tai pontimekseen mahdollisen uhkakuvan. Onkin syytä kysyä oliko naulusliikkeen synnyssä kyse myös valta- ja vastakulttuurin törmämisestä?

Naulausliikkeen ja työväenliikkeen välisille suhteille antaa oman sävytyksensä työväenliikkeen jakautuminen sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin. Oleellinen kysymys näiltä osin kuuluukin, ottiko Lapuan liike tai naulusliike työväenliikkeen yhtenä monoliittina, vai tekivätkö ne eron sosialidemokraattien ja kommunistisen työväenliikkeen välillä. Toisaalta on tarkasteltava myös työväenliikkeen sisäisten suhteiden kehittymistä ja taistelua työväentalojen omistuksesta. Työväenliikkeen pääjako on tämän työn kannalta oleellisin ideologinen raja. Työväentalojen sulkemiset pyritään ryhmittelemään ainoastaan tämän jaon mukaan. Joskus tämänkin rajan vetäminen on tulkinnallista. Työväenliikkeen tai esimerkiksi äärivasemmiston ideologian tarkempaan esittelyyn ei tässä työssä ryhdytä. Toisaalta yksittäisten yhdistysten ideologisen taustan tarkka selvittely ei olisi lähdemateriaalin ja tutkimusekonomian kannalta mahdollistakaan.

12 Liikanen, Ilkka, *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Helsinki 1995, s. 41–45. Liikanen esittää työssään myös laajemman katsauksen kansallisen historiankirjoituksen avainkäsitteiden ja näkökulmien muuttumisesta, kts. s. 54–69.

13 Haapala Pertti, *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki 1989, s. 106–114.

Samaan tapaan on tässä vaiheessa rajattava tutkimuskysymyksen ideologisen tarkastelun oikea laita. Jokaisen Lapuan liikettä tutkivan odotetaan ottavan jollakin tavalla kantaa fasismiin. Oliko Lapuan liike osa yleiseurooppalaista fasisista liikehdintää? Mussolinin fasistinen järjestelmä oli liikkeen syntyessä jo vaikiinnuttanut asemansa Italiassa. Saatiinko sieltä vaikutuksia myös Suomeen? Risto Alapuro on AKS:aa koskevassa teoksessaan valottanut aatehistoriallisesti ja ideologisesti Lapuan liikkeen suhdetta fasismiin ja Saksassa nousseeseen kansallissosialismiin. Tässä tutkimuksessa ei olekaan tarkoituksena perehtyä tarkemmin tähän puoleen Lapuan liikettä. Se ei kuulu tutkimustehtävään. Aihetta sivutaan lähinnä pohdittaessa sulkemisliikkeen mahdollisesti saamia vaikutteita, liikkeen muuttumista ja kannatusta. Tässä pohdinnassa työssä tukeudutaan aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyihin arvioihin.

Työväentalojen naukauksia ja sulkemisia tutkittaessa lähtökohtaisena näkökulmana on hahmottaa ne omana, Lapuan liikkeen toiminnasta erillisenä, mutta siihen vaikuttavana ja siitä vaikutteita saavana tapahtumaketjuna. Sulkemiset siis määritellään tässä vaiheessa oman liikehdinnän muodostaneeksi ilmiöksi, jonka sisäistä mekanismia, kehitystä ja suhdetta Lapuan liikkeeseen tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan. Olivatko nämä tapahtumat sitten osa Lapuan liikettä jää tutkimuksen vastattavaksi.

Liikkeen luonnetta ja kehitystä voidaan havainnoida monilla eri apuvälineillä. Tärkeimpiä niistä ovat naulaajien ja itse naulaustapahtumien tutkiminen. Tätä kautta voidaan havainnoida muuttuiko naulausliikehdintä, sen tavoitteet ja kannattajat ajan myötä tai oliko liikkeen kannatuksessa alueellisia vaihteluja. Naulausliikkeen tutkimuksessa tekojen ‘vahvuuden’ kautta on mahdollista tarkastella myös tekojen ja liikkeen kannatusta. Muuttuiko liikkeen kannatus sen otteiden muuttuessa? Tarkasteltaessa näitä asioita rinnan Lapuan liikkeen toimien kanssa voidaan hyvin verrata myös liikehdinnän suhdetta Lapuan liikkeeseen. Tapahtuiko kummassakin liikehdinnässä saman suuntaisia tekoja tai saman luonteista kehitystä? Lapuan liikkeestä on useissa tutkimuksissa käytetty nimitystä kansanliike. Tässä vaiheessa tutkimusta on kysyttävä, mitä kansanliikkeellä on haluttu sanoa. Sitäkö, että liikehdinnällä tai tavoitteellisella liikkeellä oli koko kansan tai ainakin sen enemmistön tuki? Naulausliikkeen kannatuksen ja kehityksen tutkimuksen kautta on mahdollista havainnoida myös tämän tapaisen ‘kansanliikkeen’ todellista kannatusta.

Tutkimuksen tarkastelu-aika alkaa vuoden 1929 syksystä, jolloin Lapuan liike sai alkunsa Lapuan Kirkonkylän työväentalolla järjestettyjen kommunistinuorten haastejuhlien hajottamisesta ja työväentalon sulkemisesta, ja jatkuu kevääseen 1932 asti, päättyen Lapuan Liike ry:ksi järjestäytyneen kansanliikkeen lakkauttamiseen. Yksittäisiä työväentaloihin kohdistuneita väkivallantekoja tapahtui tämän jälkeenkin. Myös nämä tapaukset tuodaan tutkimuksessa esille, heijastavathan ne liikehdinnän jälkimaininkeja. Tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoitus luoda kaiken kattavaa väkivaltaisuuksien luetteloa¹⁴. Lähdemate-

14 Tutkimuksen Liitteenä n:o 1 on luettelo lähteistöstä ilmikäyneistä tapauksista. Liitteen alussa on kerrottu luettelon laatimisessa käytetyistä lähteistä ja niistä rajoituksista, jotka luettelon laadintaan ovat vaikuttaneet.

riaalista ja tutkimuksen näkökulmasta johtuen on joitakin paikallisia tapahtumia saattanut jäädä tutkijalta löytymättä.

Tutkimuksellisten lähtökohtiensa ja näkökulmansa vuoksi tutkimus nojautuu poliittisen historian perinteeseen. Tutkittaessa suuria ihmismääriä yhtä aikaa eri puolilla maata liikutellutta ilmiötä on perusteltua pyrkiä hyödyntämään myös muita lähestymistapoja. Varsinkin liikkeen kannatuspohjaa ja liikkeeseen osallistuneiden henkilöiden motiivien tutkimisen osalta olisi perusteltua sosiaalhistoriallinen, jopa sosiologinen tutkimusote. Toisaalta pyrittäessä ymmärtämään kollektiivista toimintaa on syytä hahmottaa myös toimijoiden maailmankuvaa ja mm. heidän käsitystään yhteiskunnallisesta toiminnasta ja yhteiskunnasta. Tällöin tutkimusote lähenee jo mentaalihistoriallista lähestymistapaa.¹⁵ Näitä vaihtoehtoja pyritäänkin hyödyntämään lähteiden niin salliessa. Tässä mielessä lähteet muodostavat kuitenkin oleellisen rajoituksen. Sulkemisten suorittajista ja tekojen kannattajista on hyvin niukasti tietoa. Tämä vie tutkijan arsenaalista melkoisen osan. Tutkimusongelman monisyisyyden vuoksi tutkimuksen rakenteessa on pitäydytty kronologisessa esitystavassa. Sen avulla saadaan havainnollisemmin esille sulkemisilmiön eri vaiheet, muutokset ja sisäiset syy-yhteydet. Joitakin erityiskysymyksiä joudutaan käsittelemään laajemmin ajallisesti sopivassa kohdassa. Tämän lisäksi kysymyksen asetelua pyritään tarkentamaan kunkin jakson alussa tehtävillä tarkentavilla kysymyksillä.

Aikaisempi tutkimus

Kommunisminvastaiselle toiminnalle on haettu selitystä tutkimalla sekä Lapuan liikkeen nousua että ajankohdan taloudellisten suhdanteiden muutoksia. Jälkimmäisessä mallissa selitykseen on liitetty poliittiset pettymykset, joita vuoden 1918 sodan voittajaosapuoli oli joutunut kokemaan. Lapuan liikkeen selitysmalleja ovat käsitelleet mm. Jorma Kalela ja Matti Lackman. Kalelan mukaan Lapuan liikkeen nousua kuvaava ns. konventionaalinen selitysmalli on vallitseva aikalaiskuvauksissa ja varhaisissa tutkimuksissa. Selitysmalli pohjautuu ajatukselle, että kommunistien voimistunut toiminta oli suurin syyllinen Lapuan liikkeen nousulle. Aikalaistulkintoissa korostettiin erityisesti kommunistisen toiminnan maanpetollisuuden ja heidän propagandansa yleistä ärsyttävyyttä. Taloudellisten suhdanteiden muutosta korostaneen tulkinnan taustalla on nähty paitsi pula-aika ja sen heijastusvaikutukset talonpoikaisväestön oloihin, myös parlamentaarisen järjestelmän kriisi. Tämä selitysmallia lähellä on myös SKP:n perinteinen tulkinta Lapuan liikkeen noususta. Kommunistisen tulkinnan mukaan lapualaisuuden taustalla olivat kapitalistit ja työnantajapiirit, jotka pula-aikaa hyväksi käyttäen hyökkäsivät vasemmistolaista työväenliikettä vastaan.¹⁶

.

15 Tästä katso esim. Haapala 1989, s.106–107.

16 Kalela, Jorma, Right Wing Radicalism in Finland during the Interwar Period. *Scandinavian Journal of History* 1976, s. 111–112; Lackman, Matti, Taistelu talonpojasta – Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918–1939. Oulu 1985, s.180–182; Hyvämäki, Lauri, Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja Lapuan liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. *Historian Aitta* XVI. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo 1964, s. 151; Hyvönen, Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920–1930-luvuilta. Kuopio 1971, s. 108–113.

Lapuan liikettä on siis selitetty sekä markkinasidonnaisesti¹⁷ talouspulan aiheuttamaksi että marxilaisesti¹⁸ kytkemällä taustatekijöihin vientiteollisuuden ”salaliitto”, joka valjasti talonpojat ajamaan omia etujaan. Lisäksi Matti Lackman on rakentanut oman selitysmallinsa, jossa hän on yhdistänyt lähes kaikki mainitut selitykset.¹⁹

Juha Siltalan mukaan nämä selitykset eivät kuitenkaan riitä. Oikeistoradikalismien rakenteellisten edellytysten esittäminen ei hänen mukaansa kerro ”miksi ja miten Lapuan liike nousi, vaikutti ja tyrehtyi”.²⁰ Siltala on omassa väitöskirjassaan etsinyt vaikuttimia, jotka saivat hyvin erilaiset kansalaiset ympäri maata hyökkäämään aseineen ja patukoin vasemmistolaisen lähimmäisensä kimppuun. Siltalan työtä ei voi ohittaa pohdittaessa työväentalojen sulkemisliikettä poliittisena prosessina. Toimijoiden vaikuttimia on etsittävä myös silloin, kun haetaan vastauksia siihen, miksi työväentalot joutuivat kansanliikkeen hyökkäysten kohteeksi.²¹ Siltala on liikkeen motiiveja selvittäessään ottanut lähtökohdaksi ”Valkoinen Suomi” -käsitteen, jolla on hänen mukaansa kolme toisiinsa suhteessa olevaa merkitystä.²²

1. Se kuvaa vuoden 1918 jälkeistä järjestelmää.
2. Käytetään oikeuskäsitteenä arvioitaessa sitä, vastasiko maan olotila ”vapausodassa” tavoiteltua ihannetta.
3. Toimi ”Valkoisen Suomen” luojien ryhmänimittäjänä, ryhmän, joka tahtoi varmistaa ”valkoisen Suomen” imperatiivisen toteutumisen ”valkoisessa Suomessa”.

Siltalan Valkoinen Suomi käsitteellä on käyttöarvoa myös työväentalojen sulkemisia tutkittaessa. Siltalan mukaan Valkoisen Suomen ydinjoukko pyrki viemään päätökseen niin vapausotansa kuin isänmaansa ”valkaisun”. Siten oli myös luotavissa luja kansallisvaltio, joka perusarvoista yksimielisenä pystyisi kestämaan ulkoiset paineet.²³ Lauri Ingmanin mainion elämäkerran kirjoittanut Vesa Vares on Siltalan kanssa samaa mieltä. Hänen mielestään kyseessä on ennen kaikkea reaktio uudenlaista maailmaa vastaan.²⁴

Valkoinen Suomi oli Siltalan mukaan pettynyt siihen, että hallitusmuoto ei taannutkaan ”lujaa hallitusvaltaa”, kun esille nousivat poliittiset ja sosiaaliset konfliktit. Voittajien aseellinen voima jäi vain kriisitilanteessa käytettäväksi äärimmäiseksi hätäkeinoksi. Se merkitsi ydinjoukolle kansallista heikkoutta, vapausodan jäämistä kesken, Suomen suojattomuutta niin ulkoisia kuin sisäi-

17 Esimerkiksi Kettunen, Pauli, *Sosialidemokratia ja ammattiyhdistysliike Suomessa 1918-1930*. Tutkimus suomalaisesta sosialidemokratiasta työväen sosiaalisen kollektiivisuuden kantajana. Poliittisen historian lisensiaattityö 1979 Helsingin yliopisto, s.309–310.

18 Suomen työväenliikkeen historia (toim. Lauri Haataja – Seppo Hentilä – Jorma Kalela – Jussi Turtola). II painos. Joensuu 1977, s.177–178.

19 Lackman 1985, s. 180.

20 Siltala, Juha, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Keuruu 1985, s. 31.

21 Siltala 1985, s. 32.

22 Siltala 1985, s. 16.

23 Siltala 1985, s. 32.

24 Vares, Vesa, *Vanhasuomalainen*. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996, s. 413.

siä vihollisia vastaan ja sitä kautta ”kansallisen tehtävän” laiminlyömistä. Eri-tyisesti ristiriita on nähty Valkoisessa Suomessa toteutuneen lainsäädännön ja käytännön välissä.²⁵

Lainsäädännön ja Valkoisen Suomen kokema sodan ‘todellisen’ lopputuloksen välinen ristiriita aiheutti pysyvän jännitteen ensimmäisen tasavallan sisäpolitiikkaan. Tähän mennessä on jäänyt tutkimatta, olivatko työväentalojen sulke-
miset tässä mielessä Valkoisen Suomen vastaus asiointilaan. Lainsäädännöllisiä kysymyksiä pohdittaessa Lauri Hyvämäen artikkeli Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike on edelleen käyttökelpoinen. Samalla se on yleisesitys 1920–1930-lukujen taitteen poliittisesta historiasta. Hyvämäen tutkimuksista tältä ajalta on mainittava myös tutkielmat Ståhlbergin kyydityksestä ja Mäntsälän kapinasta.²⁶

Kansanliikkeen syntyä ja historiaa tutkineen Erkki Lehtisen mukaan sodan muistoa paikkakunnalla pitivät yllä Lapuan päivät ja suojeluskuntajärjestö, joka ei paikkakunnalla kokenut monin paikoin ilmennyttä lamaantumista. Siten itsenäisyyden arvot elivät lapualaisten mielissä kirkkaina koko 1920-luvun. Lapualaisten isänmaallisuutta sävytti lisäksi voimakas uskonnollisuus. Lehtinen luonnehtiikin koko liikettä uskonnolliseksi, maanpuolustushenkiseksi ja porvarilliseksi vapausotaisänmaallisuudeksi.²⁷

Siltalan lisäksi Lapuan liikkeestä on väitellyt Reijo Perälä, joka väitöskirjassaan Lapuan liike ja sanan mahti tutkii Lapuan liikkeen retoriikkaa ja julkista kuvaa. Vaikka väitöskirjatutkimuksia Lapuan liikkeestä on syntynyt vain kaksi, on liikettä muuten tutkittu melko runsaasti. Tästä huolimatta työväentalokysymystä on tekijän lisäksi käsitelty laajemmin vain Esa Ruuskanen, jonka aiheena ovat olleet Pohjois-Savon työväentalojen kohtalot Lapuan liikkeen aikana. Ruuskanen tuo töissään hyvin esille Suomen Lukon johtaman painostuspolitiikan Pohjois-Savossa. Ruuskanen työ antaakin oivallisen vertailukohdan esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla harjoitetuille naulauksille. Samalla se kuvaa maakunnan poliittisessä tilanteessa, kansanliikkeessä ja poliittisen koskemattomuuden rajoissa tapahtuneet muutokset sekä kehityksen vasemmiston sisällä. Ruuskanen lisäksi ovat työväentalojen sulkemisia koskettelleet Heikki Rantatupa artikkelissaan Etelä-Pohjanmaan työväenliikkeestä sekä sosialidemokraattisen työväenliikkeen vaiheista maakunnassa kirjoittanut Olavi Hurri.²⁸

25 Siltala 1985, s. 34–35; Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933, Porvoo 1994, s. 281; katso myös Kares’ Olavi, Pohjanmaan lakeuksilla ja Auran rannoilla. Muistelmia vuosilta 1928–1939. Porvoo 1977, s. 121. Kares näkee talonpoikaismarssin eräänä Suomen historian aikakauden päättymisen enteena. Nuija- ja vapausotaan viitaten hän katsoo talonpoikaiston ja etenkin pohjalaisten olleen avainasemassa kantamassa vastuuta maan asioista. Talonpoikaismarssi osoitti hänen mukaansa, ”että suomalainen talonpoika koetti jälleen kerran – viimeisenkö – ottaa päävastuun, kun isänmaan asiat näyttivät sitä vaativan.

26 Hyvämäki 1964, s. 145–168; Hyvämäki, Lauri, Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista, Helsinki, 1971, s. 207–270.

27 Lehtinen, Erkki, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984, s. 612, 620–624.

28 Ruuskanen, Esa, Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930–1932, Suomen historian pro gradu työ Jyväskylän yliopistossa 1995; Ruuskanen, Esa, Paheen pesiä vai kulttuurikehoja. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työ-

Siltalan väitöskirjan tutkimusajanjakson päättyessä vuoden 1930 lopulle, osoittautuu Lapuan liikkeen loppuvaiheita tutkittaessa Martti Ahdin Kaappaus? ohittamattomaksi teokseksi. Ahdin tarkastelema Mäntsälän kapina on myös työväentalo -kysymyksen kannalta oleellinen rajapyykki. Ahdin teos on erityisen antoisa kuvatessaan kansanliikkeen taustoja ja toimijoiden yhteyksiä.

Lapuan liikkeen kannatuksesta ja kannattajista on olemassa jonkin verran vertailututkimuksia. Siltala käsittelee aihetta paitsi väitöskirjassaan myös melko laajassa artikkelissaan Lapuan liikkeen joukkokannatus. Artikkelissaan Siltala käyttää lähteinään mm. kyyditysten tukijoiksi ilmoittautuneiden luetteloita ja talonpoikaismarssille osallistuneiden luetteloita. Siltalan mukaan Lapuan liikkeen painostuspolitiikan joukkokannatus oli talonpoikaista Lounais-Suomessa, Vaasan läänissä, Hämeessä ja Pohjois-Pohjanmaalla. Alueet olivat Oulun seutua lukuun ottamatta kokoomuksen ja sen edeltäjän vanhasuomalaisen puolueen tukialuetta. Toisaalta liikehdintä piti sisällään myös ”herrasliikehypoteesin”.²⁹ Körttiläisyyden ja kokoomuksen vaikutusta Lapuan liikkeen kannatuksessa on puolestaan korostanut Ylistaron talonpoikaismarssijoita tutkinut Tommi Nieminen.³⁰ Lapuan liikkeen kannatusta valottaa myös Risto Alapuron tutkimus Akateeminen Karjala-seura (AKS). Alapuron mukaan suomalaisen oikeistolaisen kansanliikkeen elinkaaren kehityksen oli olennaista maalaisväestön suhde liikehdintään.³¹

Lapuan liikettä ja Isänmaallista Kansanliikettä (IKL) fasismin ilmentymismuotona tutkinut Lauri Karvonen toteaa Lapuan liikkeen Itsenäisyysodan jatkon jääneen lopultakin lähinnä rauhanomaiseksi marssiksi ja eduskunnassa pidettyjen puheiden tasolle. Suomalaisen fasismin tavoitteena oli Karvosen mukaan yhtenäistää kansakunta ja palata Siltalankin mainitsemaan Valkoisen Suomen ideaaliin.³²

Oikeistoliikkeiden tutkimuksessa on usein käytetty metodina niiden konservatiivisten ja fasisistien piirteiden erottelua. S. M. Lipset pitää konservatiivisia liikkeitä luonnehtivina piirteinä perinteellisen, aristokraattisen järjestelmän palauttamis- ja säilyttämisperikymyksiä. Fasisistisissa joukkoliikkeissä oli taas mukana enemmän tai vähemmän selvästi sosialismin, mutta myös kapitalismin vastustamista. Erityisen alttiita fasismille olivat keskiluokan itsenäiset pienyrittäjät ja omien pientilojensa omistajat ja viljelijät, jotka ovat jääneet teollistumi-

väentaloista 1930. Snellman-instituutin B-sarja 38. Kuopio 1996; Rantatupa, Heikki Työväenliike Etelä-Pohjanmaalla talvisotaan saakka. Pysy lujana omalla maalla! Erkki Lehtiselle omistettu juhlaKirja. Jyväskylä 1989; Hurri, Olavi, Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Pohjanmaalla. Vaasa 1991. Hurrin teoksesta puuttuvat lähdeviitteet.

29 Siltala, Juha, Lapuan liikkeen joukkokannatus. Historiallinen Aikakauskirja 1/1984, s. 17–18 ja 21–24.

30 Nieminen, Tommi, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toim. Kalervo Ilmanen. Helsingin yliopisto, 1981. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981, s. 170–176.

31 Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-seura, Helsinki 1973, esim. s. 43–45.

32 Karvonen, Lauri, From white to blue – and – black. Finnish Fascism in the Inter-War Era. The Finnish Society of Sciences and Letters. Commentationes Scientiarum Socialium 36/1988, s. 22–27, 122–123.

sen jalkoihin tai tulleet sen uhkaamiksi. Konservatiiviset liikkeet taas olivat yleisimpiä maissa, joissa teollistuminen oli tapahtunut hitaasti. Niissä perinteelliset konservatiiviset voimat säilyivät pitkään vahvoina. Voimakkaampi liikehdintä alkoi kun näiden piirien asema alkoi huonontua. Lipset on nähnyt kummallakin liikehdinnällä myös yhteisiä piirteitä. Hän pitää kumpaakin liikehdintää ylimmän kerrostuman ja keskikerrostuman reaktiona niiden kokemaan uhkaan.³³

Tähän on liittynyt myös Lipsetin saama suurin kritiikki. Lipsetiä on arvosteltu, koska hän ei tee eroa sen välillä, ketkä toimivat oikeistoliikkeen joukkovoimana ja ketkä sen johtajina tai ohjailijoina. Lipsetin konservatiivisille ja fasistisille liikkeille antamia samankaltaisia piirteitä on arvostellut erityisesti Barrington Moore, joka on tutkimuksessaan tuonut esille erilaisten eliittiryhmien väliset erot. Moore pitää oleellisena tekijänä maanomistajayläluokan ja porvariston välisiä suhteita ja niiden suhdetta keskushallitukseen. Parlamentaariseen järjestelmän kehittymisen yhtenä tärkeänä edellytyksenä Moore on pitänyt maanomistajayläluokan ja teollisuusporvariston ristiriitaa. Jos ristiriita on ollut olemassa se on estänyt liian vahvan rintaman muodostumisen vallankumouksellisia ja reformistisia pyrkimyksiä vastaan. Porvarillisen vallankumouksen maissa on ollut tarvetta nojautua eri väestöryhmien tukeen. Esimerkiksi Saksassa näin ei päässyt käymään. Kaupallinen ja teollinen luokka ei pystynyt irrottautumaan vanhan hallitseva junkkeriluokan otteesta ja kapitalismi kehittyi näin liitossa sen kanssa. Tämä taas johti siihen, että maassa vallitsi epäsuhta sosiaalisen rakenteen ja parlamentaarisen järjestelmän välillä. Romahdus tapahtui fasismien muodossa. Fasismi sai kannatusta sekä teollisuuspiireistä että konservatiivisesta yläluokasta, mutta myös kapitalismin tulon järkyttämästä keskiluokasta ja talonpoikaistosta.³⁴

Alapuron mukaan suomalaisen oikeistoliikkeiden ideologiset juuret löytyvät fennomaniasta ja alkiolaisesta populismista. Kirkkoon ja vauraaseen talonpoikaistoon nojautunutta fennomaniata Alapuro pitää eräässä mielessä kulttuuri-sena vastauksena teollistumisen uhkaan, haluna vastustaa yhteiskunnan rakenteiden muuttumista. Pienviljelijäväestöön nojautuneessa alkiolaisuudessa puolestaan yhdistyi yksinkertaisten, tavallisten ja turmeltumattomien maalaisihmisten ihannointi kaupungistumisen vastustukseen ja herravihaan. Talouspulan iskiessä populistinen talonpoikaisuus kääntyi fasistiseksi talonpoikaiseksi liikkeeksi, joka sai vastakaikua yläluokasta ja jota liike-elämä käytti hyväkseen.³⁵ Toivo Nygård puolestaan on luonnehtinut Lapuan liikettä suomalaisen äärioikeistolaisuuden järjestäytymättömäksi vaiheeksi. Järjestäytyneen muodon liike sai vasta Isänmaallisen Kansanliikkeen perustamisen jälkeen. IKL:tä mm. Alapuro ja Marvin Rintala pitävät jo selvästi fasistisena liikkeenä.³⁶

33 Lipset, Seymour, Martin, *Political Man. The Social Bases of Politics*. Baltimore 1981, s. 127–168, erit. 127–137.

34 Moore, Barrington Jr., *Social Origins of Democracy and Dictatorship, Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Harmondsworth, 1967, s. 425–451, 490–498; Alapuro 1973, s. 7–9.

35 Alapuro 1973, s. 11–27, 36–45.

36 Nygård, Toivo, *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. *Studia Historica Jyväskyläläisiä* 24. Jyväskylä 1982, s. 95;

Työväenliikkeen historiantutkimuksen tuloksista on tässä yhteydessä syytä tuoda esille joitakin keskeisiä teemoja, jotka valottavat työväenliikkeen sisäisiä eroja ja jakautumista. Nämä tekijät luovat pohjan työväentalojen omistuksesta käydylle kamppailulle ja toisaalta Lapuan liikkeen suhtautumiselle työväenliikkeeseen. Perustavaa laatua oleva kysymys, jota tutkijat ovat pohtineet, on ollut kommunistisen liikkeen kannatuspohja: ketkä kommunistista liikettä kannattivat ja miksi. Toinen jatkuvan mielenkiinnon kohteena ollut aihepiiri on ollut kotimaisen liikkeen suhde Moskovaan johdettuun SKP:n ja sitä kautta Neuvostoliiton emäpuolueeseen. Kolmas tärkeä aihe on ollut liikkeen järjestäytyminen ja organisaatio.

Kaikki kolme tutkimusaihetta ovat sidoksissa toisiinsa. Kansalaissodan jälkeisen suurin osa äärivasemmiston johtajista pakeni itärajan taakse Moskovaan ja perusti siellä vuonna 1918 Suomen kommunistisen puolueen, SKP:n.³⁷ Suomessa SKP:n toiminta oli kiellettyä. Tämän seurauksena järjestäytyminen eteni kahdella eri linjalla: julkisesti ja salaisesti. Puolueen maanalaista toimintaa maassa johti erityinen Suomen byroo, jonka yhteydet SKP:n keskuskomiteaan Moskovaan hoidettiin etappiteitä pitkin.³⁸ SKP oli eliittipuolue. Pääsy salaisen toiminnan piiriin, mikä merkitsi pääsyä SKP:n jäseneksi, ei ollut helppoa ja vaati aktiivista toimintaa julkisessa liikkeessä. Koko äärivasemmistolaisen liikkeen kannalta salaisen puolueen toiminnalla ei ollut määrällisesti niin suurta merkitystä kuin voisi kuvitella. SKP:n jäsenmäärä ei noussut koko 1920-luvun aikana muutamaa tuhatta korkeammaksi. Sitä vastoin vuonna 1920 perustetun julkisen puolueen, Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminta oli varsin näyttävää. SSTP:tä seurannut julkinen puolue STP ehti lyhyen toimintansa aikana saavuttamaan varsin vankan järjestöllisen rakenteen. Vuoteen 1923 mennessä maahan oli perustettu yli 500 STP:n puoluejärjestöä ja hankittu yli 23 000 maksanutta jäsentä. Joukkoja koskettanut työ tehtiin siten julkisen toiminnan puolella ja ammattiyhdistysliikkeen piirissä, ja SKP:n tehtävänä oli olla sen etuvartio ja ohjailla ”köyhälistö historian sille määräämää vallankumouksellista maalia kohti”, kuten Upton asian toteaa. SKP:n maanalainen organisaatio ja sen käskytystä seuraava julkinen organisaatio olivat siten olosuhteiden tuote.³⁹

SKP:n vallattua julkisen puolueen ymmärrettiin äärivasemmiston piirissä, että myös sitä uhkasivat mahdolliset lakkautustoimet, ellei kielletyn ja julkisen

Nygård, Toivo, Lapuan liikkeen sisäinen kehitys ja toimintamenetelmät. Teoksessa Puolue, valtio ja edustuksellinen demokratia. Pekka Nyholmille omistettu juhlakirja. Toim. Jouko Matilainen. Jyväskylä 1986, s. 92–93; Oikeistolaisen liikehdinnän viimeiseksi ilmaisuksi jääneen Isänmaallisen kansanliikkeen historian kirjoittanut Mikko Uola luo kuvan Sinimustan veljeskunnan organisaatiosta, kannatuksesta ja aatteellisesta taustasta. Kts. Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1934. IKL:stä kts. myös Alapuro 1973, s. 140–144 ja Rintala, Marvin, Three Generations: The Extreme Right Wing in Finnish Politics. Indiana University Publications, Russian and East European Series, 222. Bloomington, Indiana 1962.

37 Hyvönen, Antti, Suomen kommunistisen puolueen 50-vuotistaival. Puolue aikakautensa kuvastajana. Tampere 1968, s. 5–7. Hyvönen katsoo SSTP:n syntyneen SKP:n vaikutuksesta.

38 Hakalehto, Ilkka, Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928. Helsinki 1966, s. 27–28.

39 Upton, Anthony, Kommunismi Suomessa, Rauma 1970, s. 65–66.

puolueen johtosuhteita pidetty erillään. Tämä edellytti taktiikan ja työnjaon kehittämistä.⁴⁰ Tilanteen ongelmallisuutta kuvaavat hyvin julkisen puolueen perustamisvaiheet. Ensimmäinen yritys perustaa Suomen sosialistinen työväenpuolue, SSTP, epäonnistui toukokuussa 1920, kun poliisi hajotti kokouksen sen päättäessä liittyä omalla ohjelmallaan Kominterniin. Lopullisesti uusi puolue perustettiin kesäkuussa 1920, kun Helsingin sosialistinen kunnallisjärjestö otti SSTP:n nimen ja omaksui hajotetun puolueen ohjelman Kominterniin liittymistä lukuun ottamatta.⁴¹ Vaikka julkinen puolue näyttää ulkoisesti noudattaneen melko tarkasti SKP:n ja Kominternin politiikkaa, oli salaisella puolueyöllä ääriivasemmistolaisen työväenliikkeen piirissä vain välillinen ja luultavasti oletettua pienempi vaikutus.⁴²

Julkisen ja salaisen toiminnan taktiikka muuttui koko 1920-luvun ajan kansainvälisen tilanteen ja Kominternin siitä tekemien johtopäätösten mukaan. Salaisen toiminnan vallankäyttö rakentui ns. demokraattisen sentralismin periaatteelle. Sen mukaan alempien puolue-elimien oli viipymättä ja tunnollisesti noudatettava ylempien elimien antamia ohjeita. Asioiden käsittelyvaiheessa mielipiteiden eroavaisuudet sallittiin. Kommunistien toiminnan kannalta merkittävää oli periaate, että legaalisen toiminnan, eli julkisten järjestöjen ns. 'julkisten käsivarsien', oli tapahduttava illegaalien puolueen (SKP) kontrollin alaisena.⁴³

Millä keinoilla SKP sitten saavutti johtavan asemansa ääriivasemmistossa ja miksi julkinen toiminta Suomessa alistui sen johdettavaksi? Perussyynä kommunistien saavuttamalle menestykselle Upton pitää sitä, että Suomen työväenluokan keskuudessa todella oli vankka vähemmistö, jota SDP:n esittämä vuoden 1918 tuomio ei tyydyttänyt.⁴⁴ Uptonin selitys suomalaisen työväenluokan vähemmistön kantamasta perinnöstä sen toiminnan vaikuttimena selittää monia asioita suomalaisesta työväenluokasta. Erityisesti se pitää paikkaansa ajateltaessa ääriivasemmiston suhdetta SDP:een. Kokemus taistelusta porvarillista

40 Hakalehto 1966, s. 27–28; Saarela, Tauno, *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Tampere 1996, s. 359. Saarelan mukaan SKP valtasi julkisen puolueen jo vuoden 1920 aikana, Hakalehdon mukaan kommunistit valtasivat puolueen lopullisesti vuoden 1922 aikana.

41 Hakalehto 1966, s.43, 155 ja 167.

42 Upton 1970, s. 59–62, 65–66. Esimerkiksi vuoden 1922 vaalijulistus noudatteli Kominternin linjaa ja siinä annettiin ymmärtää ettei taistelu parlamentin enemmistöstä ratkaisisi luokkataistelua eikä toisi valtiollista valtaa työväenluokan käsiin, mutta taistelu oli oikeutettua työläisten kärsimysten helpottamiseksi edes pintapuolisesti ja heidän niukkojen oikeuksien puolustamiseksi. Eduskuntaryhmästä vain viisi oli SKP:n jäseniä. Siitä huolimatta ryhmä osoittautui kuuliaisesti ja noudatti tarkasti Kominternin politiikkaa. Ryhmän toiminta oli äärimmäisen opportunistista. Vuoden kestäneen toimintansa aikana ryhmä mm. teki 28 esitystä yleisen amnestian puolesta, esitti voimassa olevan hallitusmuodon kumoamisesta ja neuvostovallan perustamisesta ja vaati suojeluskuntajärjestön lakkauttamista.

43 Hakalehto 1966, s. 28–31, 167 ja 195; Hyvönen 1968, s. 5–7; SKP:n päätöksiä I, s. 20–27; Upton 1970, s. 28–30, 35–38. SKP:n linjasta käyty taistelu tiivistyi vuoden 1920 kolmannessa puoluekokouksessa 1920. Riidan eri vaiheiden käsittely ei tässä vaiheessa ole tarkoituksenmukaista. Asiasta tarkemmin esim. SKP:n päätöksiä I, s. 36–37, Upton 1970, s.42–51 ja ennen kaikkea Saarela, Tauno, *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Tampere 1996. Kapinavalmistelujen laajuudesta ei ole tarkkaa kuvaa, mutta ne jäivät ilmeisesti lähinnä suunnitelma-asteelle. Vuoden 1921 keväällä pääpaino siirtyi alueelliseen kapinavalmisteluun Pohjois-Suomessa, josta siitäkin puolue luopui jo seuraavana syksynä.

44 Upton 1970, s. 66–68; Saarela 1996, s. 359.

Suomea vastaan oli niin ikään monilla aito. Tähän osaan työväestöä SKP:n tiukka, sosialidemokraateista poikennut linja varmastikin vetosi. Sisällissodan tapahtumat elivät äärivasemmiston piirissä samalla tapaa kuin voittaneen porvarillisen puolen ajatus ”Valkoisesta Suomesta”. Mielenkiintoisimmillaan Uptonin pohdinta on hänen miettiessään äärivasemmiston piirissä toimineiden henkilöiden aatteellista linjaa ja SKP:n ideologian ymmärtämistä. Uptonin mielestä äärivasemmiston kannattajat eivät tarkkaan ymmärtäneet SKP:n kannattamaa oppisuuntaa, mutta sitoutuivat siitä huolimatta vastustamaan yhdessä sen kanssa laillista valtaa ja järjestystä. Tätä näkemystä tukee moni myöhemmän historian tutkimuksen esiintuoma asia. Viimeksi asian on todennut Tauno Saarela. Saarelan mukaan kannatuksen jakautuminen kulki osittain punaisen ja valkoisen Suomen linjoja pitkin. Vaikka työväenliikkeen jakautuminen ei ollutkaan suora reaktio siihen, mille puolelle kansalaissodassa oli jääty, oli kansalaissodan kokemuksilla kannanoton tekemisessä selkeä merkitys. Saarelan mukaan Suomessa toiminut julkinen puolue oli myös itsenäisempi, kuin aiemmassa tutkimuksessa on annettu ymmärtää.⁴⁵

Aikaisempi tutkimus on nostanut esille myös äärivasemmiston sisäisessä tiedotuksessa ja käskytyksessä ilmenneet ongelmat, jotka vaikuttivat selkeästi äärivasemmiston toimintaan. Tiedotusta ei tietenkään helpottanut se, että toinen organisaatioista oli kielletty ja toimi salaisesti maan alla ja että organisaation ”aivot” sijaitsivat maan rajojen ulkopuolella. Tiedotusketjun monimutkaisuus aiheutti kuuluvuusongelmia ja taustahälyä, joka lievimmilläänkin ainakin väritti, ellei jopa muuntanut viestin sisältöä. Ammattiyhdistysjohtaja Niilo Wällärin mukaan Moskovaan meni Suomesta vääristelyä tietoa eikä Neuvosto-Venäjällä ollut SKP:n johto ollut kyllin selvillä tšekäläisestä tilanteesta, vaan uskoi palkattujen organisaattoriensa liioiteltuja tietoja. Myös EK on todennut raporttien perustuneen alempien puolue-elinten muunneltuun totuuteen.⁴⁶ Viestinviejien toiminta on hyvin ymmärrettävää ja inhimillistä. Tietojen kaunistelun ymmärtää, olihan kyseessä useimmiten myös heidän oman olemassaolonsa legitimointi. Rajan takana olleelle puoluejohdolle haluttiin ehkä tietoisesti antaa sellaisia mieluisia tietoja, kuin se odotti. Tämä turvasi useimmiten viestinviejän, väliportaan, aseman.⁴⁷ Kommunistien tämänkaltaisesta tiedotusongelmasta on kertonut myös Arvo Poika Tuominen.⁴⁸

Vastaavia ongelmia oli myös tuotaessa puoluejohdon käskyjä Moskovasta kentälle. ”Mikä oli mahdollista Kominternin teoreetikkojen tai SKP:n johdon mielestä, ei välttämättä toteutunut käytännön työssä Suomessa. SKP:n johdon tavoitteita ja kommunistisen liikkeen varsinaista toimintaa ei pidä sekoittaa keskenään”, muistuttaa Lackman tylästi. Toisaalta puolueen toimintavalmius ei

45 Saarela 1996, s. 310–311 ja 359–362.

46 Lackman 1985, s. 353.

47 Esimerkiksi Osmo Jussila on kirjassaan Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. Juvalla 1990), viitannut kommunisteilla olleen vielä myöhemminkin tämän kaltaisia ongelmia.

48 Tuominen, Arvo Poika, Maan alla ja päällä. Muistelmia vuosilta 1921–1933. Helsinki 1958, s. 23–24; katso myös Tuominen, Arvo Poika, Tarvitaanko Suomessa vallankumousta? Helsinki 1974, s. 64.

ollut useinkaan sitä, mitä käskyt olisivat edellyttäneet. EK:n tehokkaat iskut lamaannuttivat pahoin puoluetta, jonka salaisesta organisaatiosta huomattava osa istui ”Tammisaaren yliopistossa”. Puolueella ei siten ollut paljonkaan sanottavaa taistelurintamalla.⁴⁹

Tiedotusongelma näyttäytyi myös julkisen puolueen toiminnassa. Esimerkiksi SSTP:n ohjelmassa pyrkimys siirtyä proletariaatin diktatuuriin oli kirjoitettu huomattavan epäselvästi. SKP:n ohjelmassa vallanoton katsottiin tapahtuvan aseellisesti. Julkisen puolueena toiminut SSTP pyrki ohjelmansa mukaan valistus- ja järjestötoiminnallaan vaikuttamaan siihen, ”että työväenluokan ja sosialismin täydellinen voitto saavutettaisiin niin hyvässä järjestyksessä, niin rauhallisesti ja vakavasti niin kivuttomasti ja nopeasti kuin suinkin mahdollista on”. Julkisen puolueen epäselvä viestintä johtui osin myös taktiikasta. Aseellisen vallankumouksen ajamisen kieltäminen esti viranomaisia puuttumasta puolueen toimintaan. Toisaalta kyse oli myös kannatuspohjasta, korostetut taistelutunnukset olisivat säikäyttäneet koulutettua väestönosaa.⁵⁰ Lackman on tiivistänyt toiminnan ja teorian, julkisen ja salaisen, välisen epäsuhdan seuraavasti:⁵¹

”Mitä alemmalle tasolle organisaatiossa mentiin, sitä vähäisempi oli toimintaa osallistuneiden tietoisuus SKP:n tavoitteista, päätöksistä ja kulloisestakin linjasta. Alempia puolue-elimia ja varsinkin julkisessa liikkeessä toimineista vasemmistoradikaaleja rivikommunisteja viehättivät konkreettiset, lyhyentähtäimen tavoitteet: parempi palkka, paremmat työolot, yleensä parempi perusturvallisuus kuin ennen. Teoreettiset opit ja mallit, yleensäkin teoretisoiminen, jota taas teorian ja päätännän taso harrasti mielin määrin, ja tavoitteiden asettaminen pitkäjännitteisesti, mitä vallankumouksellinen toiminta olisi edellyttänyt, olivat tälle tasolle monesti vieraita.”

Mitkä sitten olivat työväenliikkeen toimintaedellytykset Suomessa 1920-luvulla? Asiaa ovat valottaneet mm. Uptonin, Hakalehdon ja Saarelan ohella Matti Lackman, Tuija Hietaniemi ja Lars Björne. Valtion järjestyskoneiston osalta tärkeimmäksi linkiksi muodostui vuonna 1919 perustettu EK, jonka tärkeimmäksi tehtäväksi tuli liberaalin lainsäädännön puitteissa toimivan äärivasemiston toiminnan valvonta. Hietaniemen teos on ainoa väitöskirjatason tutkimus suomalaisesta poliisista. Valitettavasti se jää varsinkin EK:n osalta sangen yleiselle tasolle. Pääteoksena alueella voikin pitää Lackmanin artikkelia, jossa hän kuvaa tasavallan turvallisuuskoneiston kehityksen kahta ensimmäistä vuosikymmentä. Lackmanin mukaan EK:n toiminnassa oli kyse poliittisesta kontrollista, jota valtiovalta harjoitti sen välityksellä. Laajempaa EK:n Lapuan liikkeen aikaisen toiminnan arviointia ei Lackmanin artikkeliin mahdu.⁵²

49 Lackman 1985, s. 22–23.

50 Hakalehto 1966, s. 158–159.

51 Lackman 1985, s. 25.

52 Lackman, Matti, Etsivä Keskuspoliisi 1919–1937. Turvallisuuspoliisi 75 vuotta. Toim. Matti Simola ja Jukka Salovaara, Poliisin oppikirjasarja 1/1994, Helsinki 1994, s. 11–15, 21–27. 29–33, 38–39, 59 ja 74–77; Simola, Matti, Turvallisuuspoliisin johto. Turvallisuus-

EK:n toimintaperiaatteita ja asemaa valottaa hyvin myös Lars Björnen oikeushistoriallinen teos ”... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...”, jossa Björne kirjoittaa Turun hovioikeuden päätösten avulla kommunistioikeudenkäyntien anatomian. Björnen tutkimus antaa oivallisen katsauksen lainkäytön toteutumiseen 1920- ja 1930-luvuilla. Turun hovioikeuden vuosina 1918–1939 käsittelemien poliittisten oikeudenkäyntien pohjalta Björne toteaa EK:n ryhtyneen tiedonhankinnan ja tutkimustoiminnan lisäksi harjoittamaan myös valistustoimintaa ja muiden viranomaisten painostusta: ”Se paisui vähitellen valtioksi valtiossa”. Painostuksellaan EK pyrki saamaan poliittiset päätöksentekijät ryhtymään toimiin yhä uusia kommunistisiksi katsottuja toimintamuotoja vastaan. Taustalla oli myös halu tiukentaa lainsäädäntöä. Siltala muistuttaa, että EK:n menosääntö vahvistettiin vain vuodeksi kerrallaan. Tämä alisti laitoksen aikaansaannokset, tarpeellisuuden sekä kansalaisoikeuksien ja lakien mahdolliset loukkaukset säännöllisesti poliittiseen keskusteluun.⁵³

Valtiovalta suhtautui hyvin epäillen uuteen julkiseen puolueeseen. Ensimmäiset suuret oikeusjutut nostettiin ensimmäiseen puolueen perustamiskoukukseen toukokuussa 1920 osallistuneita vastaan. Tähän kokoukseen osallistumista käytettiin myöhemminkin syyteperusteena. Tätä ennen viranomaiset olivat tyytyneet kriminalisoimaan lähinnä yhteydet Neuvosto-Venäjällä toimineeseen SKP:n. Koko puolueen lakkautus oli esillä heti Turun hovioikeuden päätöksen jälkeen, mutta EK:n suunnitelmista huolimatta mitään ei hetkeen tapahtunut. Puolueen lehdet joutuivat kuitenkin entistä tiukemman kontrollin alaiseksi SKP:n Ihmisyyden ja oikeuden puolesta -julistuksen tultua tammikuussa 1921 kriminalisoitua. Julkaisua levittäneet SSTP:n lehdet saivat maaliskuuhuhtikuussa 1921 yhteensä 51 painokannetta. Koko vuoden aikana painokanteiden määrä nousi 77:ään. Vastaava syytelyöppö lehtiä kohtasi vuoden 1922 alussa, jolloin kanteita tuli 21. Osa kanteista johti myös lehtien väliaikaiseen julkaisukieltoon.⁵⁴

SSTP:n puoluetoimikunta pidätettiin tammikuun lopussa 1922 ja asetettiin syytteeseen valtiopetoksesta. Seuraavan vuoden alussa porvarilehtien painostus kääntyi vaatimaan koko puolueen lakkauttamista. Tammikuussa 1923 perustettiin Suomen Suojelusliitto kaikkien kommunismin vastaisten voimien kokoa-

...
poliisi 75 vuotta 1919–1994. Toim. Matti Simola - Jukka Salovaara. Poliisin oppikirjasarja 1/1994, Helsinki 1994, s. 199–201 Ahti, Martti, Kaappaus. Suojeluskuntaseikka 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932. Keuruu 1990, s. 325;. Etsivä Keskuspoliisi perustettiin syksyllä 1919 hallitusmuodon vahvistamisen jälkeen. Sotilastiedustelu jäi YE:n huoleksi. EK:n tehtäväkentästä, määrärahoista ja organisaatiosta käytiin kiistaa koko laitoksen olemassaolon ajan. 1920-luvulla käydyin keskustelun jälkeen EK:n uusi ohjesääntö vahvistettiin 1927. Tuolloin EK:n päälliköstä tuli sisäasiainministeriön ylimääräinen esittelijä. Samalla sisäasiainministeriön yhteyteen perustettiin väliaikainen poliisitoimisto. Uusi ohjesääntö vahvisti ja vakiinnutti Lackmanin mukaan EK:n asemaa. EK:n toiminta perustui vahvaan alueorganisaatioon sekä ennen kaikkea sen etsivien ylläpitämään tiedusteluvarkostoon. EK oli läheisessä yhteistyössä mm. postiviranomaisten, rajavartiolaitoksen ja sotilastiedustelun kanssa. Tarvittaessa EK sai virka-apua muulta poliisikunnalta.

53 Björne, Lars, ”... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...”. Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 117. Vammala 1977. 1977, s. 23; Siltala 1985, s. 342.

54 Saarela 1996, s. 160–162, 351–352; katso myös Björne 1977, s. 49–53 ja 56–63.

miseksi. Helsingin raastuvanoikeus lakkautti huhtikuussa 1923 Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton. Elokuun alussa 1923 EK sisäasiainministeriön antaman määräyksen perusteella vangitsi koko Suomen Työväenpuolueeksi nimensä muuttaneen SSTP:n johdon, eduskuntaryhmän sekä yhteensä noin 300 aktiivijäsentä. Samalla takavarikoitiin puolueen kirjapainot ja arkistot. Seuranut oikeudenkäynti johti koko puolueen lakkauttamiseen.⁵⁵ Pääministeri Kallion mukaan nimetyssä ns. ”Kallion puhdistuksessa” asetettiin 187 puolueen jäsentä syyteeseen ja tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta vankeusrangaistuksiin.⁵⁶ Koko julkisen puolueen tuhoamisesta huolimatta juttu oli pettymys EK:lle. Syyteaineiston hankkiminen maanpetossyytteitä varten ei täysin onnistunut. Osa syytetyistä jouduttiin vapauttamaan tai syyttämään etupäässä toukokuussa 1920 kielletyn puolueen toiminnan jatkamisesta. SSTP:n juttu kuvaa hyvin päättäjien suhtautumista kommunistisena pidettyyn toimintaan. Vaikka pääministeri Kalliota arvelutti etenkin eduskuntaryhmän pidätys, hänkään ei tarkastellut niitä laajemmin mielipidevapauden tai muiden kansalaisoikeuksien rikkomisena: ”Hallituksessa ei liioin haluttu ajatella, että eduskunnassa toimiminen sitoi suomalaista kommunismia yhteiskuntaan. Ne jäivät hahmottoman kommunismipelon ja hallituksen enemmistön mielipiteen jalkoihin”, toteaa Saarela. Kommunistiseen toimintaan viittaavat yhteydet veivät linjan kannattajat ja toimihenkilöt auttamattomasti laillisen yhteiskunnan ulkopuolelle.⁵⁷

Valtiovallan asenne SKP:n ja julkisen puolueen toimintaan säilyi epäilevänä myös 1920-luvun loppupuolen. Tannerin hallituksen aika kommunistipidätykset jäivät, mutta vuosikymmenen lopulla EK:n ote taas kiristyi. Merkittäviksi osoittautuivat pidätykset SKP:n sotilaslinjalla. Yksi syytetyistä paljasti lopulta koko SKP:n maanalaisen toiminnan. Paljastusten avulla EK pidätti huhtikuussa 1928 lähes 60 SKP:n jäsentä. Toimivien solujen määrä laski noin 500:sta 380:n tienoille, toimivista soluista 230 oli aluesoluja ja 150 työpaikkasoluja.⁵⁸

Lähteet

Tutkimuksen alkuperäislähteet muodostavat varsin suuren ongelman. Kansanliikkeen omia alkuperäisiä arkistoja ei ole koskaan löydetty, vaikka niistä on olemassa kuvauksia. Toisaalta myös maan alla toimineen kommunistisen liikkeen asiapaperit ovat hajanaisia. Paikallisten työväenyhdistysten asiapapereita on säilynyt varsin vähän. Lisäksi on selvästi osoitettavissa, että niiden välittämä

55 Ilkka Hakalehto, *Kommunistinen liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa*, toim. Matti J. Castrén, Eino Jutikkala, Päiviö Tommila, Porvoo 1964, s. 108–109; Upton 1970, s. 63–65; Saarela 1996, s. 352–353.

56 Saarela 1996, s. 353–354; Ajatuksen SSTP:n lakkauttamisesta esitti EK:n päällikkö Frans Klemetti toukokuussa 1923. Korkein oikeus oli helmikuussa tuominnut puoleen perustajat puolueohjelman perusteella valtiopetoksen valmistelusta kuritushuoneeseen. EK:n mielestä puolueen julkisen toiminnan jatkuminen oli tuomioin jälkeen epäloogista. EK pehmensi maaperää myös syöttämällä julkisuuteen tietoja SSTP:n toimihenkilöiden osallistumisesta SKP:n IV puoluekokoukseen vuonna 1921.

57 Hyvämäki 1964, s. 146–147; Hakalehto 1966, s. 155, 167 ja 185–193; Jutikkala, Eino, *Suuntaus oikealle (1923–1926)*. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. Porvoo 1964, s. 34–36; Saarela 1996, s. 354.

58 Hakalehto 1966, s. 121–122; Upton 1970, s. 93–95.

tieto ei kata koko totuutta yhdistysten toiminnasta: asiakirjoja on viranomaisten pelossa muuteltu, väärennetty ja hävitetty. Eikä kaikkia asioita ole alunperinkään kirjattu virallisiin asiakirjoihin, kummallakaan puolella. Evijärven Inankylän Työväenyhdistyksen kirje Työn Äänen toimittaja Toivo Latvalalle kertoo hyvin siitä, millaisella varauksella säilyneisiin asiakirjoihin on suhtauduttava. Inalaiset kysyivät Latvalalta neuvoa, miten heidän pitäisi vastata viranomaisten syyttäessä yhdistystä laittomuuksista. Kyläläiset kirjoittivat talvella 1925 mm. näin:⁵⁹

”Syyksi he sanovat sen, että olemme päättäneet liittyä Suomen Sosialistiseen puolueeseen v:n 1923 alussa. Tosin se tehtiinkin ja maksettiin piiri- ja puolueverot. Meidän tietääksemme ei kuitenkaan viranomaisilla pitäisi olla siitä tietoa *eivätkä he tarkastuksessaan sellaisia pykäliä pöytäkirjoista löytäneet, samoin tilikirjoista on poistettu niitä asioita koskevat menoerät*. Mitään sen laillisempaa syytettä eivät he sanoneet voivansa esittää kuin ainoastaan todistaa sen, että kokouksissa on päätetty liittyä S. Sos. puolueeseen, mutta kaikesta päättäen on sekin vain jonkun vastustajamme suullinen todistus. Muuten on toiminta ja ohjelmat iltamissa olleet sitä laatua, että sitä vastaan ei voida mitään syytettä tehdä.”

Tärkeimmän tässä tutkimuksessa käytetyn lähteistön ovat tuottaneet viranomaiset. EK:n arkisto on työn kannalta keskeinen, mutta kokoamistapansa, myöhemmin tapahtuneiden uudelleen järjestelyjen ja osin selvän asiakirjojen tuhoamisen takia vaikeasti käytettävä kokonaisuus. Työväentalojen sulkemista koskevaa materiaalia on siroteltuna varsin moniin eri yhteyksiin arkistossa. Fyysisten ongelmien ohella EK:n lähteistön vaikeutena on sen tuottajan suhtautuminen työväenliikkeeseen yleensä ja kommunistisiin järjestöihin erityisesti. EK:a ei voi millään kriteereillä pitää asian puolueettomana tutkijana. EK:n tavoitteena oli lähinnä osoittaa kommunistisen toiminnan olemassaolo ja vaikutus ääri-vasemmistolaisessa järjestötoiminnassa. Tämä peruslähtökohta on pidettävä mielessä käyttäessä EK:n tuottamia lähteitä ja pohdittaessa niistä saatavien tietojen laatua. Lähteisiin liittyvät rajoitukset muistaen lähteistä saatava asiatieto on varsin käyttökelpoista.⁶⁰

Keskeisin EK:n tuottama lähteistö löytyy asiaryhmittäin kootusta materiaalista. Tärkein ryhmistä on XXX Kommunismien vastainen liike Suomessa, jonka alle D-kohtana on koottu asiakirjakokonaisuus Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot ym. Nimestään huolimatta aineisto sisältää lähinnä työväentalojen kohtaloihin liittyvää materiaalia. Ryhmään on tallennettu mm. EK:n pääosaston ja alaosastojen välistä kirjeenvaihtoa, alaosastojen pääosastolle tiedoksi lähet-

59 Vaasan maakunta-arkisto (VMA), Alavuden tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930–1931. Ha2. Inankylän Työväen ja Pienviljelijäin yhdistys ry. Jäljennös Inankylän Työväenyhdistyksen kirjeestä toimittaja herra Toivo Latvalalle, Evijärvellä 12.2.1925. Kursivointi tekijän; VMA, Kauhajoen tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930–1932. Ha1. 5. Alisenpään Nuorten Työlästen Opintoyhdistys ry. Kurikan piirin nimismiehen kirje 18.11.1931 Vaasan läänin maaherralle.

60 EK:n roolista ja toiminnasta kts. esim. Nygård, Toivo, Tietämättään tärkeitä – Pienviljelijät kommunistien suunnitelmissa, Haik n:o 4, 1985, s. 315–317.

tämiä kirjeitä ja pääosaston maaherrojen ja nimismiesten kanssa käymää kirjeenvaihtoa. Jonkin verran mukana on myös sisäasiainministeriön kirjeitä ja vastauksia niihin. Mielenkiintoisemman osuuden aineistosta muodostaa pääosaston omaan käyttöönsä tuottama materiaali; pääosaston puhelinkeskusteluistaan tekemät muistiinpanot, sen reunamerkinnyt ja kommentit esimerkiksi alaosastojen lähettämään materiaaliin ja pääosaston johtavien virkailijoiden keskinäisessä viestinnässään käyttämät muistiot ja viestit. Niiden informaatioarvo on viralliseen kirjeenvaihtoon verrattuna verrattomasti suurempi avoimuutensa ja selkeytensä takia. Aineiston ongelmana on se, että sitä ryhdyttiin kokoamaan systemaattisesti vasta heinäkuusta 1930 lähtien. EK:n johtajan Esko Riekin käsky uuden asiamapin avaamisesta löytyy erään Oulun alaosaston 9.7.1930 lähettämän kirjeen huomautuksista.⁶¹ Kesää 1930 edeltänyt vastaava aineisto on ilmeisesti koottu ryhmään II Kommunistien julkinen puoluetoiminta Suomessa. Tästä ryhmästä nimittäin löytyy hyvin samantapaista, mutta aikaisempaa aikaa käsittelevää materiaalia. Virallisen asiamapistön avaamisen jälkeenkkin työväentaloja koskevia asiakirjoja arkistoitii edelleen myös moniin muihinkin kokonaisuuksiin riippuen joko asiakirjojen muusta sisällöstä tai aivan sattumanvaraisista tekijöistä.

Lakiasioita kosketteleva kokonaisuus, ryhmä XXVI (siirretty VALPO II arkistoon), on mitä mielenkiintoisin tutkittaessa lainsäädännön kehittämispurkimyksiä. Ryhmästä löytyvät asiakirjat paljastavat varsin selkeästi EK:n tavoitteet ja valottavat myös kulissien takaisia tapahtumia Lapuan liikkeen aikana. Samalla aineisto taustoittaa lainsäädännön ympärillä käytyä keskustelua.

EK:n pääosasto laati tilannekatsauksensa maan korkeimmalle johdolle Tasavallan presidentistä alkaen. Jakelu vaihteli hivenen ajan myötä.⁶² EK:n pääosasto kuvasi katsauksissaan valtion turvallisuuden kannalta ajankohtaisimmat ja merkittävimmät tapahtumat. Käytännössä tilannekatsaukset käsittivät lähinnä kommunistien toiminnasta saatuja tietoja. Esillä oli kommunistien julkinen ja salainen toiminta sekä heidän toimintansa ammattiyhdistysliikkeessä. Samaa tapaan käytiin läpi myös kommunistien nais- ja nuorisjärjestöjen toiminta. EK:n alaosastot raportoivat vastaavasti kommunistien toiminnasta alueellaan maaherralle ja pääosastolle, joka poimi niistä tärkeimmät osat omaan tilannekatsaukseensa. Kommunismin vastaisen kansaliikkeen toiminnan alettua tilannekatsauksissa kuvaillaan jonkin verran myös sen toimia, lähinnä taustaksi kommunistien toimille. Kaikkien alaosastojen katsaukset eivät kata koko tutkimusaikaa. Pääosaston arkistosta puuttuvat pääosaston tilannekatsaukset ovat

61 VA, EK/VALPO I, XXXD1a, EK:n Oulun alaosaston kirje EK:n pääosastolle 9.7.1930 n:o 582.

62 VA, VALPO II, XXII E4a, Tilannekatsauksista, Etsivän keskuspoliisin tilannekatsauksien jakelu syyskuusta 1929 lähtien ja toimistopäällikkö Löfingin muistilappu 16.9.1929, koskien jakelua. Syyskuussa 1929 jakelu laajennettiin koskemaan koko maan hallitusta. Tällöin tilannekatsauksen saivat myös valtiovarain-, maatalous-, kulkulaitosten ja yleisten töiden sekä kauppa- ja teollisuusministeri. Jo aiemmin katsaus oli mennyt pää- ja sisäministerin lisäksi oikeus-, opetus-, sosiaali- ja puolustusministerille. Hallituksen lisäksi tiedot saivat oikeuskansleri, yleisesikunnan päällikkö ja yleisesikunnan valvontatoimisto, suurlähettiläät, maaherrat ja Suojeluskunnan ylipäällikkö sekä tietysti EK:n pääosaston toimistot ja EK:n alaosastot.

säilyneet Mikkelin lääninhallituksen arkistossa. Puuttuvia katsauksia ei löydy esimerkiksi Sisäasiainministeriön arkistosta ja Vaasan maakunta-arkistosta. Kyse saattaa olla siitä, että tilannekatsauksia pidettiin henkilökohtaisesti vastaanottajalle suunnattuna tietona eikä koko aineisto aina välttämättä päätynyt virallisiin arkistoihin.

VALPO II arkistossa ei ole paljontaan työväentalojen sulkemisiin liittyvää materiaalia, mikä on ymmärrettävää. Se mitä uuden Valtiollisen poliisin arkistosta löytyy, on yleensä siirretty EK/VALPO I arkistosta. VALPO II tutki kuitenkin välirauhan sopimuksen nojalla lakkautettujen järjestöjen, kuten suojeluskuntien ja Lotta Svärdin toimintaa, samoin kuin kaikkien fasistisina pitämiensä yhdistysten toimintaa. Näissä tutkimuksista löytyy viitteitä myös 1930-luvun alun tilanteesta. Suurin osa tähän tutkimukseen liittyvästä materiaalista löytyy Sotasyllisyys- ja rikollisuus, vaino vuodesta 1918 lähtien -nimellä kootuista asiakirjoista. VALPO II aineistoon on suhtauduttava sen poliittisuudesta johtuen samalla kriittisyydellä kuin sen edeltäjän materiaaliin.

Toinen merkittävä arkistolähteiden tuottaja järjestysviranomaisten piirissä oli sisäasiainministeriö, jonka alaisena toimivat sekä EK, maaherrat että heidän alaisensa paikallisviranomaiset, kuten nimismiehet. Sisäasiainministeriö ohjasi EK:n toimintaa ja merkittävimmät työväentaloja koskevat päätökset alistettiin sen ratkaistavaksi. Näin ministeriön pöytäkirjoihin ja kirjeenvaihtoon sisältyy varsin runsaasti aiheeseen liittyvää materiaalia. Pöytäkirjoista löytyy lähinnä työväentalojen uudelleen avaamiseen liittyviä ratkaisuja, kommunistisiin kirjapainoihin liittyviä päätöksiä ja muita merkittävimpinä pidettyjä linjaratkaisuja, vaikka työnjako EK:n ja sisäasiainministeriön ja toisaalta ministeriön ja maaherrojen välillä ei ollutkaan koko ajan täysin selvä. Sisäministeriön kirjeenvaihdosta, sen kiertokirjeistä ja EK:n kanssa käydystä keskustelusta, hahmottuu varsin selkeästi maan hallituksen yleislinjat suhtautumisesta työväentalokysymykseen. Sisäasiainministeriön pöytäkirjoista ovat tutkimuksen alla olleet etenkin ratkaisevimmat vuodet 1930 ja 1931.

Työväentalokysymykseen palattiin heti jatkosodan jälkeen, kun kommunistinen liike sai jälleen toimintavapauden Suomessa. Jo vuoden 1944 joulukuussa EK selvitteli talojen kohtaloa 1930-luvulla. Ensimmäisenä esillä oli suojeluskuntien haltuun joutuneiden talojen määrä. Alaosastoille annettiin tiukka määräaika asian selvittämiseksi.⁶³ Valtioneuvosto perusti asiaa tutkimaan erillisen toimikunnan. Suurin osa sisäasiainministeriön ja varsinkin oikeusministeriön työväentaloja koskevista arkistolähteistä liittyy toimikunnan työhön sen selvittäessä edellisvuosikymmenen tapahtumia. Toimikunnan työn pääpaino oli lähinnä talojen omistusoikeuksien selvittämisessä. Työväentalojen sulkemisia valaisevaa materiaalia on vain satunnaisesti.

Työväentalokysymyksen uudelleenarviointi toisen maailmansodan jälkeen on tuottanut Oikeusministeriön yleisen osaston arkistoon merkittävän aineis-

63 VA, EK/VALPO I, Joensuun alaosaston arkisto, XVIII, Sotasyllisyys ja rikollisuus. Vaino vuodesta 1918 lähtien, A Suomalaisiin kohdistuneet poliittiset rikokset ja vaino, 4. Työväentaloasiat. Pääosaston puhelinsanoma n:o 101, 4.12.1944 Joensuun osastolle ja siihen annettu vastaus n:o 1253, 5.12.1944.

ton. Työväentalojen omistusoikeutta pohtimaan perustettu toimikunta kokosi nimismiesten ja maaherrojen avustuksella varsin kattavan arkistomateriaalin 1930-luvulla uusien omistajien haltuun joutuneiden talojen ja niitä omistaneiden yhdistysten kohtaloista. Osa tiedoista perustuu talojen omistusoikeutta hakeneiden anojien kirjeistä sekä muusta komitealle osoitetusta kirjeenvaihdosta. Oikeusministeriön yleisen osaston arkistoon koottu lähteistö koostuu ryhmäjaon mukaisessa järjestyksessä vuosina 1946–1954 kootusta Työväentalot -asiakirjakokonaisuudesta, jossa ovat esimerkiksi nimismiesten ilmoitukset piirissään 1930-luvulla suljetuista ja muista lakkautettujen yhdistysten toimitaloista. Kokonaisuuteen liittyy myös oikeusministeriössä laadittuja lueteloita ja muistioita. Työväentalojen omistajakysymykset ratkaistiin oikeusministeriössä pääosin vuosien 1946–1950 aikana. Päätöskäsittelyn seurauksena asiaan liittyvää materiaalia löytyy myös muusta ministeriön lähdemateriaalista. Varsin mielenkiintoisia ovat työväentaloja koskevat esittelylistat, jotka on nidoitu omaksi kirjakseen. Esittelylistojen joukossa on useimmissa tapauksissa myös esittelijän kulloinkin käsitellyä tapausta koskeva muistio. Tämäkin materiaali keskittyy pääasiassa talojen omistuskysymykseen, eli pääsääntöisesti varsinaisen sulkemistapahtuman jälkeiseen ja sitä edeltävään aikaan, mutta on tämän materiaalin joukossa viitteitä myös kesän 1930 tapahtumista. Päätökset talojen omistusratkaisuista löytyvät yhtenäisenä sarjana päätöskonseptien sarjasta 1947–1952, Työväentalot.

Myös oikeusministeriön lähteistöllä on omat ongelmansa. Nimismiesten ilmoitukset 1930-luvulla suljetuista kommunistisista työväentaloista perustuivat pääosin aiempiin arkistolähteisiin. Kaikkien työväentalojen kohtalo ei selvinnyt nimismiehille, mistä johtuen noin 15 vuotta myöhemmin annetut ilmoitukset ovat pakostakin epätäydellisiä. Nimismiesten ilmoituksiin ja taloja itselleen anoneiden järjestöjen selvityksiin on suhtauduttava kriittisesti. Osa nimismiehistä oli edelleen samoja kuin 1930-luvulla. Tämä vaikutti varmasti siihen tapaan, jolla he raportoivat ”omiin tekemisiinsä” liittyvistä asioista. Toisaalta anojayhdistyksillä oli omat intressit talo-omaisuuksien suhteen. Katoa ilmoituksissa aiheuttaa myöskin talojen myöhempi kohtalo. Esimerkiksi sodan aikana tuhoutui ilmapommituksissa ja tulipaloissa useita työväentaloja varsinkin Lapissa. Nimismiehet eivät myöskään aina katsoe maininnan arvoiseksi huonokuntoisena purettuja tai muualle siirrettyjä työväentaloja. Entisen Viipurin läänin työväentalot jäävät pääosin ilmoituksista pois aivan rajanpintaa lukuun ottamatta.

Työväenyhdistyksen lakkauttaminen vaati oikeuden päätöksen. Käräjäoikeuksien pöytäkirjat muodostavatkin mielenkiintoisen 1930-luvun alun tilanetta kuvaavan lähteistön. Tutkimuksen laajuuden vuoksi ei tuomiokuntien arkistojen tutkimista ole kuitenkaan voitu ulottaa Vaasan lääniä laajemmalle alueelle. Tutkimuksessa onkin keskitytty liikkeen syntyseudun, eli Etelä-Pohjanmaan työväenyhdistysten lakkauttamisiin, joita koskevat käräjäoikeuksien asiakirjat on tallennettu Vaasan maakunta-arkistoon. Käräjäpöytäkirjojen liitteinä on jonkin verran työväenyhdistysten tuottamaa materiaalia. Käräjäpöytäkirjoista, lääninkanslian kirjeenvaihdosta sekä EK:n ja sisäasiainministeriön arkis-

tojen kautta välittyvät valtakunnantason, läänin ja paikallistason väliset yhteydet. Helsingissä sisäasiainministeriö ja EK muodostavat linjaa vetävän yksikön, mutta läänitasolla vahvasti vaikuttaneilla EK:n alaosastoilla on keskeinen rooli suunnan näyttäjänä. Nimismiehet tuovat kuvaan paikallisesti vaihtelevan kirjjon.

Suomen sosialidemokraattinen puolue omisti jäsenyhdistyksiensä kautta valtaosan työväentaloista vielä 1930-luvullakin, vaikka äärivasemmisto oli kyennyt valtaamaan siltä suuren joukon, noin reilut 200, työväentaloa. SDP:lle ei siten ollut yhdentekevää mitä työväentaloille tapahtui Lapuan liikkeen toiminnan seurauksena. SDP seurasi tarkasti tapahtumia ja pyrki saamaan työväentalot uudelleen hallintaansa. Näin SDP:n arkistoon Työväen Arkistossa on kertynyt varsin mittava aineisto aiheeseen liittyvää materiaalia. SDP:n tuottama ja sille kertynyt aineisto ei ole helposti löydettävissä, sillä se on lähinnä puolueen kirjeenvaihdossa, muun aineiston joukossa. Vaikka suurin osa kirjeistä liittyy yksittäistapauksiin on joukossa myös puolueen linjauksesta kertovaa materiaalia. Puolueen periaatteellisten linjausten kannalta tärkeimpiä lähteitä ovat puolue-toimikunnan pöytäkirjat.

SDP:n arkistosta löytyy myös erillinen Työväentalokokoelma, kolme järjestelmätohtia kansiota, joka sisältää lähinnä luetteloita, joita käytettiin sodan jälkeen anottaessa työväentaloja sosialidemokraateille. Materiaalin ongelmat liittyvät lähinnä ajoitukseen. Osa luetteloista on syntynyt jo 1930-luvun alussa, reaaliajassa. SDP:n toimesta syntyi myös luetteloita, joihin kerättiin tietoja lakkautetuista yhdistyksistä ja kommunistien, SDP:n ja porvariain haltuun joutuneista työväentaloista. Tämä materiaali vaatii käytettäessä suurta tarkkuutta. Ajoituksen lisäksi ongelmia tuottaa myös yksittäisten tapausten identifiointi. Työväentaloista käytettiin hyvin usein eri nimiä joko paikkakunnan, kylän tai yhdistyksen nimen perusteella. Vaarana on, että paikallisnimistöä tuntematta tutkija saattaa luokitella yhden monella eri nimellä esiintyvän tapauksen useaksi erilliseksi tapaukseksi. Sama vaara sisältyy kaikkiin tämän tutkimukseen lähteisiin. Tapausten seuraamista vaikeuttaa myös se, että omistajayhdistykset vaihtuivat tuohon aikaan varsin usein, minkä vuoksi esimerkiksi viranomaisilla saattoi olla tiedossaan useita eri yhdistyksiä ja nimiä samasta työväentalosta.

Yksityishenkilöiden ja eri järjestöjen arkistoista on mahdollista löytää tietoa tapahtumien taustoista ja valtiiovallan edustajien yksityisistä mielipiteistä. Merkittävimpiä yksityiskokoelmia työn kannalta ovat Kaj Donnerin, Jalmari Finnen, J.K. Paasikiven, Martti Pihkalan ja Hjalmar J. Procopén kokoelmat. Kielitieteilijä, tohtori ja aktivisti Kaj Donner oli yksi keskeisimmistä Lapuan liikkeen taustavaikuttajista. Kirjailija Jalmari Finne puolestaan oli EK:n päällikön Esko Riekin ystävä ja uskottu, joka toimi ilmeisesti myös EK:n tiedottajana. Vientirauhan pääsihteerin ja aktivistin Martti Pihkalan kokoelman tekee mielenkiintoiseksi sieltä löytyvät Vientirauhayhtymän asiakirjat ja Lapuan liikkeen valtuuskunnan kokousten pikakirjoituspöytäkirjat. Ulkoministerinä toiminut Hjalmar Procopé on tehnyt paljon muistiinpanoja Lapuan liikkeen aikaisista tapahtumista ja kokouksista. Samanlaista materiaalia löytyy tuolloisen pankinjohtajan J.K. Paasikiven arkistosta. Entisistä presidenteistä K.J. Ståhlberg, P.E.

Svinhufvud ja Kyösti Kallio olivat Lapuan liikkeen kiihkeimmissä vaiheessa huomattavasti keskeisimmissä rooleissa kuin Paasikivi. Valitettavasti vain heidän ajatuksensa ajan tapahtumista eivät välity heidän kokoelmiensa materiaalissa. Kolmikosta eniten muistiinpanoja löytyy Kalliolta. Oman lukunsa muodostavat maan toisen presidentin Lauri Kristian Relanderin päiväkirjat. Niistä välittyvät lähes päivittäin tasavallan presidentin tunnot Lapuan liikkeen tapahtumista. Erityisen harmillista tutkimuksen kannalta on Lapuan liikkeen ja sen seuraajan Isänmaallisen kansanliikkeen johtajien vaillinaiset arkistokokoelmat. Kansanliikkeen johtajien yksityisarkistoja on kerätty Suomen 1920- ja 1940 -lukujen historian säätöön arkistoon, mutta arkistojen sisältö on hyvin vajavainen.

Suutarin torpalta punaiselle talolle

Työväenliikkeen kannattajat ovat monissa yhteyksissä kuvanneet työväentaloa toiseksi kodikseen.⁶⁴ Sanonta osuu varmasti paikalleen viettihän työväenyhdistysten aktiivisin jäsenistö työväentalolla suuren osan vapaa-ajastaan, paitsi politiikan myös monien harrasteiden parissa. Ilman työväentalon merkityksen ymmärtämistä ei voikaan ymmärtää sitä, miksi joku toinen halusi sulkea ne.

Suomalaisia työväentaloja tutkineen Tero Tuomiston mukaan wrightiläisellä kaudella ja vielä sen jälkeenkin työväestön omaa taloa kutsuttiin työväenyhdistyksen taloksi tai kodiksi. 1910-luvulla, työväestön irtaannuttua porvaristosta, alkoi nimitykseksi vakiintua työväentalo. Kyseessä oli samalla lailla kuvaileva nimitys kuin nuorisoseuratalo, raittiustalo tai palokunnantalo, ilman dramaattisempia arvolatauksia. Nimitys liittyi aikakauteen, sen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sanastoon. ”Se kertoi talon pystyttäneen liikkeen olemuksen. Oli työväenkysymys, oli työväenliike ja oli työväentalo, aivan kuin oli tiiviissä paikallisyhteisössä työväen näyttämö, työväensoittokunta, työväen osuusliike, työväen voimistelu- ja urheiluseuraa jne. Työväentalo oli työväen talo.” Vuosien 1917 ja 1918 tapahtumat muuttivat tämänkin asian. Työväentalo sai korostuneemmin poliittista leimaa sitä mukaan kuin talosta muodostui radikaalistuvan, yhteiskuntaa perinpohjaisesti muuttamaan pyrkineen poliittisen liikkeen koti. Erityisesti vuoden 1918 tapahtumat merkitsivät selkeää muutosta: ”Viimeistään kansalaissodan yhteydessä työväentalosta muodostui yhdistyskodin sijasta luokkataistelun ja poliittisen liikkeen paikallinen symboli.” Samaan kehitykseen on viitannut myös Kerstin Smeds.⁶⁵

-
- 64 Katso esim. Smeds, Kerstin, Koti, temppele ja linnoitus. *Kansa* liikkeessä. Toimittaneet Alapuro, Risto – Liikanen, Ilkka – Smeds, Kerstin ja Stenius, Henrik. Vaasa 1987, s. 232–235; Hurri, Olavi ja Marttala-Hurri Vuokko, *Työn ja aatteen talot. Työväentalojen historiaa uudella maalla.* Vihti 1997, s. 8
- 65 Tuomisto, Tero, Mikä on työväentalo? Teoksesta *Murrosaikoja työväentaloilla.* Kotka, Helsinki ja Jorma Kilappa Helsinki 1991, s. 7; Smeds, Kerstin 1987, s. 232–235; Katso myös Turunen, Ilkka, *Agitaattorien puuhat. Alhaisen kansalaistaminen ja työväentalo.* Teoksessa *Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982. Työväen perinne ja historia.* Tutkimuksia 3. Kiikala 1984, s. 19–27.

Oma talo tarvitaan!

Helsingin Työväenyhdistys

toimeenpanee

SUURET

JÄTTILÄIS- ARPAJAISET

Oman ajanmukaisen talon rakennusrahaston hyväksi
2:na Heluntaipäivänä klo 2 j. p. p.

Hakasalmen ja Hesperian puistoissa.

OHJELMA ARVOKAS.

Paljon kallisarvoisia voittoja, joista tässä mainittakoon:

Viisi arvokasta huonekalustoa, useita kallisarvoisia kukkavaaseja, ompelukoneita, tuotettipiironeja, taideteoksia, vaatekaappeja, suuri määrä keinu-
tuoleja sekä paljo muita arvokkaita esineitä.

Maksaa vain käydä itse katsomassa!

Pääsy puistoon maksaa aikuisilta 25 ja lapsilta 10 p:ää.

ARVANHINTA 50 p:ää, joita ostamalla voitte voittaa useita satoja markkoja maksavan huonekaluston. Jos taas saatte tyhjän lipun, niin älkää suuttuko, sillä siinä on meidän: OMA TALO.

Kaikkein, kaikkein velvollisuus on tulla omaa taloa rakentamaan. Kelle työväen asian menestyminen on jostakin arvosta, hän ei voi jäädä pois tästä tilaisuudesta. Me tarvitsemme uuden ja tilavan huoneuston, se on meidän toimintamme edistymisen välttämätön ehto. Siis muistakaa tämä ja täyttäkää velvollisuutenne! Kaikki joka mies ja nainen toisena Heluntaipäivänä Hakasalmen tai Hesperian puistoon omaa taloa rakentamaan!

H. T. Y. Arpajaistoimikunta.

Työväentalon rakentaminen oli työväenyhdistykselle suuri ponnistus. Rakentamiskustannuksia katettiin mm. iltamilla ja arpajaisilla. Helsingin työväenyhdistyksen ilmoitus talon rakennusrahaston hyväksi vuonna 1906 järjestetyistä ohjelmallisista arpajaisista. Työväen Arkisto.

Tuomiston mukaan työväentalon määritelmään kuului, että se oli rakennus, joka oli tarkoitettu kokoontumisiin, kokous- ja huvitoimintaan. Talon omisti paikallinen yhdistys ja sitä hallittiin itse, paikallisin ja suurimmaksi osaksi vapaaehtoisin voimin.⁶⁶ Työväentaloa myös arvostettiin. Oman käden työnä rakennettuun taloon suhtauduttiin suurella kunnioituksella. Tämä näkyi mm. siten, että taloilla noudatettiin tiukkoja järjestyssääntöjä. Tupakointia ja kortinpeleitä pidettiin tilaisuuksia ja taloa halventavana. Erinäisistä rikkeistä yhdistyksen jäsen voitiin erottaa yhdistyksen jäsenyydestä joko määrääjäksi tai kokonaan.⁶⁷

Työväen järjestäytymisen politisoituessa syntyi myös työväestön erilliskulttuuri, jonka muotoutumisessa työväentaloilla oli merkittävä asema. Mikä sitten oli teollisuuspaikkakunnan kupeelle tai maaseudun vähäväkisten keskuuteen nousseen työväentalon merkitys? Raimo Parikka on antanut hyvän kuvauksen työväentalosta paikallista työväenyhteisöä ja sen merkitystä tutkivassa artikkelissaan. Hänen mukaansa:⁶⁸

”Työväenliike toi työläisten yhteisöihin myös uuden keskuksen, uuden julkisen tilan: työväentalon. Työväentaloista muodostui vuosisadan alussa yhteisön symboli ja toiminnallinen keskus, työläisten ”toinen koti”. Se nousi vaikuttajaksi muiden julkisten rakennusten ja yhteiskunnallisten voimakeskusten, kuten kirkon ja tehtaan/kartanon rinnalle ja ohikin merkittävytydessään. Työväentalolla oli varsinkin maaseudulla hegemoninen asema työläisyhteisön ulkopuolellakin. Siellä opittiin ”yhteisölliset taidot”. Monasti se oli ainoa paikka, missä vapaata toimintaa ylipäättään oli.”

Parikan mukaan työväentalo ikään kuin rajasi uuden vapaan toiminnan alueen. Suomen autonomian ajan julkisen keskustelun rajoja tutkinut Henrik Stenius on pitkälti samoilla linjoilla. Vielä autonomian ajoilla julkisen keskustelun puitteet olivat rajoitettuja. Vakiintuneemmat keskusteluympäristöt alkoivat kehittyä vasta 1800-luvun puolella yliopiston puitteissa järjestäytyneiden yhdistysten

66 Tuomisto 1991, s. 8. Tällä perusteella mitkä tahansa kunnallinen huvi- tai kokoustoimintaan tarkoitettu rakennus ei voi olla työväentalo, vaikka se sijaitsisi työväenemmistöisessä kunnassa. Työväentaloksi ei periaatteessa voida kutsua myöskään työväenjärjestöjen muita kiinteistöjä, toimistotiloja, kesäpaikkoja, kurssikeskuksia tms. taikka työväen liikelaitosten omistamia kiinteistöjä. Myös tässä työssä pyritään vetämään raja työväentalojen ja työväenliikkeen omistamien liikekiinteistöjen välillä. Sama koskee yleisesti myös työväestön kesäpaikkoja, mutta niiden sulkemiset on, silloin kun tapaukset ovat tulleet esille, huomioitu sulkemistapauksia selvittäessä. Tämä sen vuoksi, että osaltaan myös näiden toimipaikkojen kohtalo kertoo vasemmistolaisen järjestötoiminnan toimintamahdollisuuksista. Toisaalta joillakin kesäviettopaikoilla oli suuri ideologinen merkitys.

67 Tästä esimerkiksi Norrena, Leevi, Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviselän työväenliikkeestä vuoteen 1939. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 178, Helsinki 1993, s. 188.

68 Parikka, Raimo, Paikallinen työväenyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Väki voimakas 3. Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan. Tampere 1987, s. 133–134; Kettunen, Pauli, Työväentalo, työläisyhteisö, työväenliike. Kehityspiirteitä ja tutkimusongelmia kansalaissodan ja lapuanliikkeen väliseltä ajalta. Teoksessa Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982. Työväen perinne ja historia. Tutkimuksia 3. Kiikala 1984, s. 35–41.

piirissä. Steniuksen mukaan suomalaista julkista keskustelua leimasi hyvin pitkään kaksi piirrettä: vapaa keskustelu rajoittui sivistyneistöön ja toisaalta osallistumismahdollisuuksien lisäämistä leimasi järjestöelämässä välitysorganisaation traditio. Kulloinkin hyväksi katsottu sanoma, valistusidea, pyrittiin välittämään keskustasta kansalle, sivistyneistöltä joukoille, joille varattiin kuulijan, rahanluovuttajan, kirjallisuuden ostajan tai kansanjuhlien järjestäjän rooli. Tämä perinne rikkoutui vasta 1800-luvun lopussa suurten kansanliikkeiden syntyessä.⁶⁹ Yksi näistä liikkeistä oli työväenliike, jonka itse itsellensä rajaamana keskustelutilana työväentaloa voidaan pitää.

Työväentalojen rakentaminen liittyikin selkeästi 1800-luvun loppupuolella tapahtuneeseen suomalaisen yhdistystoiminnan nousuun. Kansallisuusliikkeestä alkanut yhdistystoiminnan ja kansalaisjärjestäytymisen aalto levisi vähitellen älymystöstä rahvaaseen, mikä sai aikaan joukkojärjestäytymisperiaatteen läpimurron 1880-luvulla. Vuosisadan loppu oli suurten joukkojärjestöjen syntyäikää. Tuolloin saivat alkunsa niin raattiusliike, nuorisoseuraliike, vapaapalokunta-aate kuin osuustoimintakin. Samaan aikaan alkoi hahmottua myös porvarillisten puolueiden toiminta. Tuohon järjestäytymisaaltoon liittyy myös työväenliikkeen synty. Kehitystä tuki myös uudenlaisen lehdistön ja julkisuuden synty.⁷⁰

Työväen järjestäytyminen ei alkuaikoina ollut poliittista vaan edusti pikemminkin porvariipiirien pyrkimyksiä hoitaa työväenkysymystä. Työväestön omaehtoinen järjestäytyminen alkoi vasta vuosisadan lopulla. Tarve rakentaa erityisiä työväentaloja liittyy suoraan työväestön itsenäistymispyrkimyksiin. Porvarillisen, ts. wrightiläisen työväenliikkeen aikana kokoontumistiloja oli voitu vuokrata muilta yhdistyksiltä, kunnilta tai kokoontumislupa oli saatu joltakin asiaan suopeasti suhtautuneelta isännältä. Porvarillisten voimien vetäytyminen liikkeestä alkoi vuonna 1895 Työmies-lehden syntymisestä. Liikkeen omak-suessa vuoden 1903 Forssan puoluekokouksen ja Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen syntymän jälkeen yhä enemmän sosialistisia periaatteita, tuli tilakysymyksestä entistä vaikeampi. Tässä vaiheessa sulkeutuivat yksityisten kotien lisäksi myös palokunnantalojen ja kunnantalojen ovet. Maaseudulla isännät uhkasivat torppareita irtisanomisella, jos nämä antaisivat sosialistien kokoontua tiloissaan.⁷¹

”Mikäs auttoi, porvarit pakkasivat päälle, kaikki kokoontumistilaisuus oli muuten mahdotonta, talo täytyi saada, jos mieli toimia. Siinä selitys”, kirjoitti työväenliikkeen puhujana toiminut Vilho Lehokas vuoden 1914 Työväenkalenterissa. Artikkelin on ensimmäinen työväentaloja käsitellyt kirjoitus. Julkisten kokoontumistilojen sulkeutuessa työväenasiaa julistanut puhuja järjesti ko-

69 Stenius, Henrik, Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Toimittanut Pertti Haapala. Tampere 1982, s. 173–179; Kansalaisyhteiskunnan muotoutumisesta katso Haapala 1989, s. 113–114.

70 Katso tarkemmin mm. Alapuro, Risto – Smeds, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Kansa liikkeessä, Vaasa 1987, s. 12–39 ja Sulkunen, Irma - Alapuro, Risto, Raattiusliike ja työväen järjestäytyminen. Kansa liikkeessä. Vaasa 1987, s. 142–148.

71 Havuaho, Osmo, Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982, s. 9–10; . Alapuro – Smeds 1987, s. 38–41.

Työväentalo nousi työläisten talkootyöllä. Martinniemen työväentalon rakennustalkoot 9.6.1921 Haukiputaalla. Martinniemen talo suljettiin kesällä 1930 viranomaisten toimesta. Työväen Arkisto. Kuvan lahjoittaja Martta Nenola.

kouksia joko luonnossa tai asiaansa myötämielisesti suhtautuneen yksityisten kotona. Usein kokoontumistilat löytyivät käsityöläisten, kuten suutareiden, räätäleiden tai seppiä torpista. Pidemmän päälle aatteen levitessä ja kannatuksen kasvaessa yksityisasunnot kävivät kuitenkin ahtaiksi. Oma talo oli saatava.⁷²

Työväentalot syntyivät siis selkeään tarpeeseen. Työväentalojen rakentamisen vilkkainta aikaa olivat vuodet 1903–1917. Talot rakennettiin lähes poikkeuksetta talkootyönä, eikä rakennustyön merkitystä jäsenistön kokemusmaailman yhdistäjänä voi unohtaa. Samalla kun työväentalo oli uuden yhdistyksen ensimmäinen konkreettinen voimanponnistus, merkitsi sen valmistuminen ratkaisevaa askelta työväentoiminnan eteenpäinviemisessä kyläyhteisössä.⁷³ ”Nimenomaan työmiesten itsetunnolle työväentalolla oli huomattava merkitys. Rakennustoimikunnassa he pääsivät ensimmäisen kerran todella merkittäviin asemiin yhdistyksen päätöksenteossa. Rakennustöissä ja talkoissa he saattoivat tuntea pystyvänsä enempään ja parempaan kuin kirjanoppineet ja pääsivät kokemaan itsensä todella tarpeellisiksi.... Työväentalolle he saattoivat kokoontua selvästi vapaammin ja enemmän omilla ehdoillaan, omista lähtökohdistaan, omine tottumuksineen kuin hienostelevaan ravintolailmapiiriin”, kuvailee

72 Lehokas, Vilho. Työväenyhdistysten taloista. Työväenkalenteri VII 1914. Sosialidemokraattisen puolueen julkaisu. Helsinki 1913, s. 139–142.

73 Rakentamisvaiheista tarkemmin Havuaho 1982, s. 10; Norrena 1993, s. 182–188. Norrena on väitöskirjassaan kuvannut onnistuneesti myös toimintaa työväentalolla sekä talon merkitystä yhdistykselle.

Markku Virtanen Savonlinnan työväentalon rakentamista ja merkitystä. Talo rakennettiin kesällä 1893. Työväentalo merkitsi yhdistykselle paitsi vakaata toimipaikkaa myös tulonlähdettä ja menoerää. Tuloja saatiin vuokralaisilta ja omista tilaisuuksista, lähinnä iltamista. Menoeriä merkitsivät rakennusvaiheessa otetut lainat, vakuutukset, korjaukset, sähkö, lukusalin ja kirjaston hankinnat ja muut kiinteät kulut. Osalla yhdistyksistä oli myös palkattua henkilökuntaa.⁷⁴

Millainen sitten oli tyypillinen työväentalo ja mitä siellä tehtiin? Yhden kuvan tavallisesta työväentalosta antaa Hollolan Untilan kylässä sijainnut Vainion työväentalo. Piirustuksen mukaan taloon kuului suuri sali näyttämöineen, erillinen tarjoiluhuone ja keittiö sekä näyttämön takana varasto ja pukuhuone. Taloon oli kaksi sisäänkäyntiä, toinen eteiseen toinen pukuhuoneeseen. Pääportaista sisään astuja pääsi eteiseen, jossa sijaitsi kassa. Eteisestä puolestaan pääsi sekä keittiöön että saliin. Vainion työväentalo sijaitsi Hollolan kirkonkylään ja Herralaan menevän tien varrella. Varsin lähellä sitä, Hollolan kirkonkylään ja Hämeenlinnaan menevien teiden risteyksessä, sijaitsi paikallinen suojeluskunnantalo. Vastapäätä suojeluskuntataloa seiso puolestaan seuratalo, jolla tarkoitettaneen nuorisoseuran taloa.⁷⁵ Kartta kuvaa hyvin sitä kilpailutilannetta, joka kylissä ja kaupungeissa syntyi eri yhdistysten järjestäytyessä ja rakentaessa itselleen omat toimitilat. Kilpailutilanne oli ennallaan siirryttäessä 1920–1930-lukujen taitteeseen.

Yhtenäistä kuvaa työväentalosta on vaikea antaa, mutta jonkinlaiset keskimääräiset kriteerit voidaan määritellä. Tuomiston mukaan toiminnan luonteeseen liittyen talo muodostui yhdestä tai useammasta kokoustilasta, tavallisemmin myös suuresta salista näyttämöineen. Ravintola- tai tarjoiluhuone kuuluivat yleensä taloihin, samoin erilaiset varastotilat, vaatehuone sekä monesti myös talonmiehen tai muun henkilökunnan asunto. Peruskriteereistä huolimatta talot poikkesivat toisistaan sijaintipaikkansa ja omistajayhdistyksen vaurauden mukaan. Maaseudun vähäväkisten talkoilla rakentaman salin, näyttämön ja eteistilan muodostama hirsinen työväentalo poikkesi suuresti kaupunkien kivitaloista, joista saattoi löytyä useita suuria kokoustitiloja, lukuisa joukko pienempiä kokoushuoneita, johdon työhuoneita, alajärjestöjen toimistoja, ravintola, erillinen näyttämö, urheilutiloja, liiketiloja ja asuntoja. Jonkinlaisena perusvaatimuksena työväentalolle voidaan pitää salia, eteistiloja ja näyttämöä. Ne loivat kokoontumisen vähimmäispuitteet. Tämän lisäksi useimmissa taloissa oli näyttämön takahuone, joka toimitti myös johtokunnan kokoushuoneen virkaa. Moniin maaseudunkin taloihin rakennettiin talonmiehen asunto. Talonmiesnimitys on useimmiten harhaanjohtava. Talonmies oli usein työväenyhdistyksen monitoimimies: teatteriryhmän ohjaaja, kuoronjohtaja, aatteelleen omistautunut poliittinen aktiivi ja nuorten innostaja toimintaan. Kuvauksia tämän tapaisista keskushenkilöistä löytyy useimmilta paikkakunnilta.

.

74 Virtanen, Markku, Kestävällä tiellä eteenpäin. Savonlinnan Työväenyhdistys 1887–1987. Julkaisija Savonlinnan Työväenyhdistys ry, Savonlinna 1987. s. 45–46.

75 Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA), Lääninkanslian arkisto (LKA), Hd4 Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat. Hollolan piirin apulaisnimismiehen kirje 17.2.1932 Hämeen läänin maaherralle ja sen liitteet.

Työväentalo kuului työläisten arkeen ja juhlaan. Siellä harrastettiin, opiskeltiin ja siellä pidettiin yhdistyksen viralliset juhlat. Lapuan Mustanmaan työväenyhdistys kokoontuneena kesäjuhliin 1920. Työväen Arkisto.

Työväentaloilla harjoitettu toiminta liittyi olennaisesti sen omistaneen yhdistyksen tai yhdistysten tarkoitukseen, niiden arkeen ja juhlaan. Arkeen kuuluivat yhdistysten viralliset kokoukset – pienet ja suuret – tavanomaisista viikkokokouksista suurempiin yleiskokouksiin ja vuosikokouksiin. Vapaa-ajan toiminnan puolella talot tarjosivat monenlaisia harrastusmahdollisuuksia. Niissä toimivat ja harjoittelivat yhdistysten kuorot, näytelmäkerhot, lausuntaryhmät, voimistelu- ja urheiluseurat sekä huvitoimikunnat. Talot olivat myös yhdistysten valistus- ja opintotoiminnan keskuksia ja yhdistysten kirjastoja. Taloilla järjestettiin niinkään suuria yleisötilaisuuksia, poliittisia juhlia, iltamia ja teatteriesityksiä. Yhdistysten monipuolisella huvitoiminnalla oli olennainen osuus työväentalojen ylläpidon kannalta, sillä monilla pienillä paikkakunnilla iltamista saadut tulot olivat lähes ainoa tulonlähde yhdistyksille. Maaseudulla ja pienissä kaupungeissa työväentalot kilpailivatkin muiden liikkeiden talojen kanssa paikkakunnan huvittelu- ja yhdessäolopaikkana. Samalla kilpailu osoitti myös vapaa-ajan jakautuneen sisällissodan jälkeisessä Suomessa.⁷⁶ Suuremmilla paikkakunnilla työväenyhdistykset saattoivat harjoittaa myös liiketoimintaa työväentaloilla alkaen kahviloista aina myymälöihin ja pesuloihin.⁷⁷

76 Katso esim. Saarinen 1996, s. 346; Smeds 1987, s. 232–235; Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 8; Norrena 1993, s.183–189.

77 Näin esimerkiksi Vaasassa, Helsingissä ja yleensä suurimmissa kaupungeissa. Katso esim. Norrena 1993, s. 188.

Työväentaloilla järjestetystä aatteellisesta toiminnasta saa kuvan myös liikkeen tärkeimpien juhlien kautta. Kommunistinen toimintavuosi rakentui vallankumoushistorian tärkeistä muistojuhlista. Vuoden aloitti jokavuotinen L-L-L-viikko tammikuun jälkipuoliskolla. Esimerkiksi vuonna 1930 viikko järjestettiin 15. – 21. päivänä tammikuuta. Lenin, Liebknechtin ja Luxemburgin nimeä kantavan viikon järjestivät julkisen toiminnan kommunistinuoret ja se oli omistettu voimakkaalle kommunistiselle propagandalle. Seuraava juhla oli vuoden 1918 kapinan alkamispäivä 28. tammikuuta. Myös Pariisin kommuunin muistoa juhlistettiin. Maaliskuu oli erityisen vilkasta aikaa kommunistisessa liikkeessä. Kuukausi alkoi kansainvälisellä työttömien päivällä (6.3.), minkä jälkeen vuorossa oli kansainvälinen naistenpäivä (9.3.) ja valtiollisten vankien viikko (17.–23.3.) sekä uskonnonvastainen ”Marian päivän juhla” (25.3.). Vappu oli vuoden juhlista selvästi merkittävin. Sen valmistelu aloitettiin jo hyvissä ajoin. Huhtikuu kului usein normaalin kokous- ja iltamatoiminnan ohella pitkälti vuoden tärkeimmän juhlan valmistelussa. Kesällä kommunistien toiminta painottui paljolti huvitilaisuuksien järjestämiseen. Tuolloin avasivat ovensa ääriivasemmiston omistamat tanssilavat ja huvialueet, minkä lisäksi yhdistykset järjestivät vene- ja kävelyretkiä. Punaorvot puolestaan viettivät aikaa omassa kesäsiirtolassa. Osa jäsenistöstä paransi järjestöllisiä ja ideologisia valmiuksiaan osallistumalla eri järjestöjen kursseille. Heinäkuun toisena sunnuntaina järjestöväki kokoontui viettämään ”Hautojen päivää” luokkataistelurintamalla henkensä menettäneiden taistelijoiden muistoksi. Syksyn aloitti elokuun 1. päivänä järjestetty Punainen päivä, josta alkaen syksyn toiminta rytmittyi erilaisten teemaviikkojen ja juhlien ympärille. Esimerkiksi marraskuun 7. päivänä kommunistit juhlivat Neuvostoliiton syntymää ns. neuvostojen päivänä. Juhlaa edelsi marraskuun alussa järjestetty ammatillinen valistusviikko. Vuonna 1929 viikko järjestettiin 1.-8. marraskuuta. Kommunistisen toimintavuoden päätti joulukuu, eli ”punainen kuukausi”. Joulun juhlapyhien aikana kommunistit järjestivät uskonnon vastaisia teematilaisuuksiaan ja kehottivat jäseniään kampanjoiden avulla eroamaan kirkosta.⁷⁸

Työväentalojen rakentamisen kulta-aika oli 1920-luvulle tultaessa juuri ohi. Yhtenäisen työväenpuolueen tilastoissa huippuvuodeksi nousee 1916, jolloin puolueen jäsenjärjestöillä on tilastojen mukaan yhteensä 940 työväentaloa. Båsk-Enkholmin ja Häyryn mukaan sosialistisille yhdistyksille kuului työväenliikkeen jakautumisen jälkeen noin 200 taloa koko maassa. Tätä lukua voi pitää vain suuntaa antavana, sillä luvut perustuvat hyvin hataraan lähdeaineis-

78 Katso esimerkiksi VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1426, Viipurin alaosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 1 ja Viipurin alaosaston tilannekatsaus n:o 3, maaliskuu 1930, s.2–6 sekä Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 4–6; EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 8; HMA, LKA, Hd4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Etsivän keskuspoliisin promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat. Kommunistisesta opintoyhdistysjärjestötoiminnasta. ”J. Teirilällä oli punainen, leveä nauha rinnan poikki vappukulkuessa. Hän oli jonkinlainen ”yliairut” ja joukot tottelivat vain häntä.” Lisäksi Arvo Sánti ja muut pitivät ”räikeitä puheita työväentalon edustalla”. Lainaus: VMA, KT, Teuvan syykärräjät 20.11.1931, § 50, paikallisten todistajien kuvauksia tevalaisten kommunistien vapunvietosta 1930.

toon, kuten tekijät itsekin mainitsevat.⁷⁹ Parikan mukaan SDP:n hallussa olleiden talojen määrä laski vuoteen 1924 tultaessa 656:een työväentaloon. Parikka on saanut tiedot ilmeisesti SDP:n puoluetilastoista. Mikä sitten oli 284 talon kohtalo? Piiritoimikuntien selitysten mukaan useimmat talot olivat joutuneet kommunistien haltuun ja useimmassa tapauksessa sääntöjen muutokset oli saatu aikaan sääntöjen edellyttämässä järjestyksessä.⁸⁰

Moskovassa 1918 perustettu Suomen kommunistinen puolue ei syntynyt tyhjältä, eikä sitä myöskään rakennettu tyhjälle. Erilliseksi puolueeksi järjestäytynyt kommunistinen liike rakensi toimintansa samalle historialle ja pohjalle kuin vuoden 1918 sotaa edeltänyt yhtenäinen työväenliike. Tästä seurasi tietysti vääjäämätön yhteentörmäys vanhan työväenliikkeen toisen perillisen sosialidemokraattisen puolueen kanssa. Työväenliikkeen sisällä tämä johti kilpailuun jäsenistöstä ja jäsenjärjestöistä. Sitä myöten edessä oli myös taisteluja työväentalojen omistamisesta.

Rintamalinjat selkenivät heti SKP:n perustamisen myötä. Pieni vallankumouksesta erillään pysytellyt sosialidemokraattinen ryhmä alkoi jo huhtikuussa 1918 viritellä Väinö Tannerin johdolla uudelleen SDP:n toimintaa. Se kuvasi julistuksessaan vallankumouksen rikolliseksi erehdykseksi ja kehotti työläisiä antamaan tukensa rauhanomaisille uudistuksille. Lopullisesti SDP tuomitsi SKP:n ja emigranttikommunistien toiminnan joulukuussa 1918 pidetyssä puoluekokouksessa. SKP:n toinen puoluekokous puolestaan leimasi vuonna 1920 sosialidemokraattisen puolueen työväenluokan pettäjäksi ja viholliseksi.⁸¹

Kahden eri työväenpuolueen kamppailu työväenyhdistysten hallinnasta ja samalla työväentaloista jatkui koko 1920-luvun, mutta suurimmassa osassa yhdistyksiä kannanotto tehtiin heti vuosikymmenen alkupuolella. Tapahtumasta on useita variaatioita, mutta tyypillisimmillään rajanveto tapahtui yhdistyksen vuosikokouksessa tai muussa yleisessä kokouksessa. Joillakin alueilla rintamalinjat olivat selkeitä. SSTP:n vahvimilla alueilla, joissa kokonaisia piirijärjestöjä irtosi SDP:stä, myös yksittäisten yhdistysten kohdalla valintatilanne oli selkeä. Alueilla, missä osapuolten kannatus oli tasaväkisempää myös yhdistysten hallinnasta taisteltiin kiivaasti – talo talolta. Tällöin kokouksia masinoitiin ja valmisteltiin huolellisesti. Näillä alueilla myös työväenliikkeen eri haarojen väliset suhteet säilyivät viileinä pidempään.

Sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen suhde vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään oli olennaisesti erilainen. Kommunistinen liike pyrki, ainakin tavoitteiden ääripäässä, muuttamaan koko järjestelmän. Sosialidemokraattinen puolue oli puolestaan integroitunut kiinteäksi osaksi vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää, jota se pyrki kehittämään hyväksytyjen menettelytapojen mu-

79 Båsk-Ekholm, Katia – Häyry, Kaj, Suomen työväentaloja koskeva selvitys. Turun kaupungin historiallisessa museossa tehty selvitys Suomen työväentalojen rakennushistoriasta sekä nykyisestä kunnosta ja käytöstä. Helsinki 1982, s. 3–6.

80 Sos.dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1925–1929. Helsinki 1929, s. 13.

81 SKP:n II puoluekokous v. 1920, Suomen Kommunistinen Puolue. Puoluekokouksien, konferenssien ja Keskuskomitean plenumien päätöksiä, Ensimmäinen kokoelma (jatkossa SKP:n päätöksiä I), toimittaja J. Lehtosaari, Leningrad 1935, s. 28; Upton 1970, s. 25–26.

kaisesti. Puolueella oli tämän perusasennoitumisen johdosta myös hyväksytyt asema yhteiskunnassa. Viimeistään Tannerin hallituksen aikana puolue osoitti, että mitään suurta katastrofia ei yhteiskunnassa tapahtunut, vaikka hallituksen johdossa olisikin sosialidemokraatti. Vastapuolen kunnioitus näyttäytyi samalla tapaa myös sosialidemokraattien piirissä. Esimerkkinä tästä voi pitää puolueen lientynyttä kantaa suojeluskuntiin Tannerin hallituksen perustamisen aikoihin.⁸²

Kommunistien vaikutus näkyi selvästi SDP:n jäsenmäärissä. Puolueen jäsenmäärä romahti heti sodan jälkeen. Osasyynä on varmasti sodan tuomat poikkeusolot, mutta suurimpana syynä lienee kuitenkin kommunistien onnistunut toiminta. Tätä ajatusta tukee sekin, että vielä vuonna 1919 jäsenmäärä oli varsin lähellä sotaa edeltänyttä tasoa. Seuraavassa SDP:n jäsenmäärät, sen yhdistysten määrät ja niiden omistamat talot vuosina 1914–1924. Vuosilta 1917 ja 1918 ei ole olemassa puoluetilastoja.⁸³

Vuosi	jäseniä	jäsenyhdistyksiä	työväentaloja
1914	51520	1554	890
1915	51821	1528	911
1916	72691	1625	940
—	—	—	—
1919	67022	1124	697
1920	49830	1147	682
1921	37541	1105	635
1922	31806	1062	680
1923	27750	1133	674
1924	25123	1089	656

Työväentalojen määrän vähenemiseen SDP:n tilastossa saattaa vuoden 1919 osalta vaikuttaa myös se, että työväentalot olivat vuosien 1917–1918 aikana yleisesti takavarikoituna valtion käyttöön. Ne toimivat joukkojen majoituspaikkoina, huoltotehtävissä ja sotasairaaloina. Muutenkin työväentalojen toiminta valkoisten joukkojen alueella oli kiellettyä. Työväentalot palautuivat vähitellen entisille omistajilleen ja avautuivat sodan jälkeen. Useimmiten talojen avautuminen jäi vuoden 1919 puolelle. Kaikkien talojen kohtalo ei ole selvillä.

82 Pöytäkirja SDP:n XV puoluekokouksesta 26.1.–1.2.1930, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset, Helsinki 1930, Pöytäkirja s. 112–113, 226 ja Puoluetoimikunnan kertomus v. 1925–1929, s. 43; TA, SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirja 9.1.1929, s. 4 ja liite 2; Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930, Suomen historiallisen seuran julkaisuja, Helsinki, 1986, s. 488–489. Katso myös Huttula, Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929–1932. Suomen historian lisensiaattityö 1996 Jyväskylän yliopisto 1996, s. 40–42.

83 SDP 1926, Alustus Järjestötoiminnan elvyttäminen, s. 36–37. Vuoden 1920 tilastoista puuttuu 77 yhdistyksen jäsenet, noin 2000, vuoden 1924 luvuista puuttuu 137 yhdistyksen tiedot; Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1919, Suomen sosialidemokraattinen puolue, Helsinki 1920; Tilastollisia tietoja puolueen asemasta 1921–1924 ja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1924. Helsinki 1925.

Suurin syy SDP:n menetyksiin oli äärivasemmiston suorittama onnistunut yhdistyksen valtaus.

Miten vasemmiston kannatus sitten jakautui eri puolilla maata? Karkeasti jaoteltuna äärivasemmistoa julkisena puolueena edustaneen Suomen sosialistisen työväenpuolueen voi sanoa menestyneen kaupungeissa ja tietyillä alueilla maaseuduilla. Jäsenmäärällä mitattuna SDP säilyi suurempana vasemmistopuolueena. Jäsenjärjestöjen määrässä ero oli vielä suurempi. SSTP:n jäsenistä yli puolet asui Saarelan selvityksen mukaan vuonna 1922 kaupungeissa, joissa sillä oli jäseniä 13220. Maaseudulla vastaava luku oli 11200. Sosialidemokraateilla tilanne oli päinvastainen. SDP:n kuuluneista jäsenistä 87,9 prosenttia (27954) asui maaseudulla ja vain 12,1 prosenttia (3852) kaupungeissa. SSTP:n kaupunkilainen leima selittyy sillä, että puolueen kannatus keskittyi muutamalle suurelle paikkakunnalle. Sen koko jäsenmäärästä 44 prosenttia asui seitsemässä kaupungissa Helsingissä, Turussa, Vaasassa, Oulussa, Pietarsaareissa, Kajaanissa ja Kuopiossa. Tämän lisäksi puolueen suuntaan kallistuivat ilmeisesti myös Viipuri ja Kotka. Sosialidemokraatit säilyttivät selvän enemmistön Tampereella, Jyväskylässä, Mikkelissä ja Joensuussa sekä niukemmin Porissa. Maaseudulla SSTP oli vuoden 1922 tilanteessa selkeästi sosialidemokraatteja vahvempi Vaasan läänin eteläisessä ja pohjoisessa vaalipiirissä, Kuopion läänin läntisessä vaalipiirissä, Kainuussa ja Oulun läänin eteläisessä ja pohjoisessa vaalipiirissä. Tämän lisäksi tilanne Turun eteläisessä vaalipiirissä oli varsin tasainen.⁸⁴ Äärivasemmiston järjestöllinen kannatus painottui siis selkeästi tiettyihin kaupunkeihin ja maaseudulla lähinnä pohjois- ja Itä-Suomeen.

Samaa linjaa todistaa myös puolueiden vaalikannatus. Vuoden 1922 vaaleissa SSTP menestyi hyvin, vaikka SDP hylkäsi SSTP:n tarjoaman vaaliliiton. SSTP:sta tuli kuitenkin vasemmiston pienempi puolue sen saadessa 37 prosenttia työväenpuolueille annetuista äänistä. SSTP sai 27 edustajaa, yhtä monta kuin SDP menetti. SDP:n paikkamäärä oli 53. Erityisesti SSTP menestyi alueilla, joilla se oli pystynyt valtaamaan SDP:n piirijärjestöt. SSTP sai 14,8 prosenttia annetuista äänistä ja SDP 25,1 prosenttia.⁸⁵

Eräänä vasemmiston kannatuksen jakautumista selittäväenä teoriana on nähty alueellinen eristäytyminen. Ruotsalaisen historioitsijan Sven Rydenfeltin mukaan regionaalinen isolaatio vaikuttaa radikaalisovasti poliittiseen käyttäytymiseen. Hakalehdon mielestä teoria käy yhdeksi kommunismin alueellisen kannatuksen selittäjäksi. Kommunisteilla oli voimakkain kannatus, eräin poikkeuksin, rintamaiden ulkopuolella periferiassa sijainneilla alueilla. Kommunisteilla näyttää olleen otollisimman maaperän pääasiallisesti niillä alueilla, missä vasemmistolaisesti ajattelevat henkilöt ovat vähemmistönä. Tuolloin mahdollisesti juuri jokapäiväisessä elämänympäristössä koettu porvariston enemmyys ja valta-asema oli omiaan herättämään ja säilyttämään vallankumouksellista asennoitumista. Siellä missä vasemmistolaisesti ajattelevat olivat enemmistönä tai

84 Saarela 1996, s. 309–313.

85 Upton 1970, s. 59–62; Saarela 1996, s. 271–273.

porvariston kanssa lukumääräisesti lähes tasa-arvoisesti, nämä tekijät olivat vähäiset ja sen mukaisesti myös kommunismin kannatus heikkoa.⁸⁶

Vasemmiston sisäisessä kannatuksen jaossa kommunistit saivat 1920-luvulla johtavan aseman ammattiyhdistysliikkeessä. Sosialidemokraatit puolestaan keräsivät selvän enemmistön valtiollisessa ja kunnallisessa vaalikannatuksessa. Pauli Kettusen mukaan tämä johtui siitä, että ”vasemmistosuunta realisoi ammattiyhdistysliikkeen edellytyksiin sisältynyttä aktionistista tendenssiä, sosiaalidemokratia taas organisaatiokeskeistä tendenssiä”. Kommunistit saivat johtajuuden kausialoilla ja aloilla, joissa vastassa oli jyrkkä työnantajalinja, sosialidemokraatit puolestaan aloilla, joilla toiminta- ja organisaatiorakenne muodostui edustukselliseksi, joko positiivisesti siten, että järjestö oli tunnustettu palkkatyöläisintressien edustajaksi ja sopimusosapuoleksi tai ‘negatiivisesti’ siten, että työnantajat pystyivät patriarkallis-liberaalista suhdemuotoa ylläpitämällä estämään sitä vastaan kohdistuneet aktiot.⁸⁷

Myös Parikka pitää työväenjärjestöjen erilaista suhtautumista vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen oleellisena tekijänä 1920-luvun kehityksessä. Esimerkin hän ottaa Englannista, jossa työväenluokan radikalismilta taitettiin kärki jakamalla työväenluokka kahtia taloudellisesti ja kulttuurisesti. Suomessa tietoisista työläisaristokratian luomista ja keskiluokkaistamista ei ole nähtävissä, ellei koko työväenliikkeen jakautumista vuoden 1918 jälkeen voi pitää sitä vastaavana jakona. Parikan mukaan viimeistään 1930-luvulta lähtien sosialidemokraattisen puolueen paikalliset aktivistit alkoivat imeytyä yhä laajemmin kunnalliseen koneistoon, sen osaksi ja sen ehdoilla.⁸⁸ Tämä näkyi myös porvariston suhtautumisessa sosialidemokraatteihin jo Lapuan liikkeen syntyessä.

86 Hakalehto 1966, s. 202–206; Rydenfelt, Sven, *Kommunismen i Sverige: en samhällsvetenskaplig studie*, Lund, 1954, s. 330. Hakalehto pohjaa väitteensä vuoden 1927 vaalituloksiin.

87 Kettunen 1986, s. 486–487.

88 Parikka 1987, s. 138.

■ ”Näillä lakeuksilla ei pilkata Jumalaa”

Syksy 1929 – kevät 1930: Naulausliikkeen synty

”Kommunismmin vaara on torjuttava!”

Kansainvälisen kommunistisen liikkeen taktiikassa tapahtui vuoden 1928 aikana selvä strategian muutos. Komintern julisti kapitalismin ”kolmannen vaiheen” alkaneeksi. Taktisesti uusi vaihe vaati luokkataistelun voimaperäistä tehostamista. Suurimmaksi vaaraksi tilanteessa nähtiin oikeisto-oppotunisi. Taistelurintama oli käännettävä päin sosialidemokraatteja. Kominternin linjan mukaisesti SKP vaati, että tilannetta oli käytettävä hyväksi ja hyökkäystä jatkettava. Etusijalle oli asetettava sosialidemokraattien ”lahtarimaisen” toiminnan paljastaminen. Virallisesti puolueen päättävät elimet käsittelivät uutta taktiikkaa huhtikuun 1929 plenumissa, jossa se omaksui uuden kovan linjan ilman epäilyjä. Puolueen tila ja vaikutusmahdollisuudet nähtiin hyvinä ja puolueen katsottiin saavuttaneen joukon arvokkaita tuloksia.¹ Puolueen ohjeita kentälle välittänyt Aki, alias Kullervo Manner, väitti presidentin ja puhemiehen jo vuoden 1929 valtiopäivien avajaispuheissaan valmistelleen ”kovennettua kommunistivainoa”. Puolueen uutta eduskuntaryhmää Aki kehui. Poliisin toimista tehty välikysymys kehitti joukkojen taistelua ”valkoista komentoa vastaan”. Välikysymys sai kuitenkin poliittisen merkityksensä vain jos joukot olivat liikkeellä. Jatkossa ei saanut sortua ”pitämään kiinni porvarillisesta demokratiasta”.²

Uusi taktiikka aikaansai uudelleenarvioinnin kommunistien politiikassa. Vuoden 1928 kunnallisvaalien vaaliliitto sosialidemokraattien kanssa tuomittiin sopimattomana ja yhteistyö vasemmistososialidemokraattien kanssa lop-pui. Vaalijärjestö oli voittanut vaaliliittojen avulla noin 300 valtuustopaikkaa, mutta nyt uusi taktiikka katsoi yhteistyön ideologisesti vääräoppiseksi. Vaali-

1 VA, EK/VALPO I, Erittäin salaisia kirjeitä, kotelo 994, 1926–1936 lähteneet, EK:n pääosaston kirje 24.10.1929 n:o 3328 alaosastoille ja edustuksille ja sen liitteenä oleva Aki & kirje Kallelle 7/8 29; SKP:n päätöksiä I, s. 195, 200–201, 207–210; Upton 1970, s. 95–96.

2 VA, EK/VALPO I, Erittäin salaisia kirjeitä, kotelo 994, 1926–1936 lähteneet, EK:n pääosaston kirje 24.10.1929 n:o 3328 alaosastoille ja edustuksille ja sen liitteenä oleva Aki & kirje Kallelle 7/8 29. EK sai Tukholman poliisin avustuksella haltuunsa ilmeisesti Kullervo Mannerille kuuluneita kirjeitä, joita se lähetti syksyn 1929 aikana tiedoksi myös alaosastoille ja edustuksille. EK:n tietojen mukaan salanimi Kalle tarkoitti Suomen byroon johtajaa Ville, Vilho Honkasta. Hallituksen lisäksi osansa sai poliisin kovia otteita tutkinut sosialidemokraattien vt. oikeusasiamies Erich, joka ei Akin mukaan ollut kiinnostunut työväestön oikeuksien loukkaamisesta, vaan häntä pikemminkin suututti se, että työväestö toimillaan oli paljastanut ”lahtarikomennon”. Tarkennuksena on sanottava, että ”ohranalaitoksessa tapahtuneiksi väitetyt räähkäykset” olivat Erichin työsuunnitelmissa jo vuoden 1929 alussa heti hänen valintansa jälkeen. Erich esitteli pyrkimyksiään SDP:n puoluetoimikunnalle jo tammikuussa 1929. TA, SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirjat (mf3), 9.1.1929, s. 2.

kampanjassa olivat painottuneet liiaksi paikalliset asiat, vaikka siinä olisi pitänyt valottaa tilannetta marxilais-leninistiläisellä tavalla ja painottaa SDP:n turmeltuneisuutta. Tämä ilmensi plenumin mukaan ”kuolettavaa oikeisto-oppportunismin syntiä”. Uusi poliittinen linja vahingoitti kommunistista liikettä monin tavoin. SAJ:n edustajakokouksessa toukokuussa 1929 ammattiyhdistysliike hajosi sosialidemokraattien lähtiessä järjestöstä. Myös kommunistinen liike hajosi Wällärin johtaman ryhmittymän irrottautuessa kesällä 1929 puolueesta ja muodostaessa ”Suomen työväen vasemmistoryhmän”. Ryhmän ohjelmana oli vapautuminen SKP:n ja Kominternin johdosta. Ryhmään kuuluivat mm. Eino Pekkala, E. Härmä ja K. Kulo. Ryhmittymän poliittisesta voimasta ei ole käsitystä. Vuoden 1929 aikana ryhmittymä kaappasi vaasalaisen Työn Äänen ja Labour -kirjapainon, jossa se alkoi julkaista omaa Suomen Työmies -lehteä. Työn Äänen valtaus jäi väliaikaiseksi.³

Ääri vasemmiston kenttä pyrki vastaamaan taktiikan vaatimaan toiminnan tehostamiseen, vaikka tilanne ei suuren leikkauksen jälkeen ollut järjestöllisesti paras mahdollinen. Suuren leikkauksen huhtikuussa 1928 tapahtuneet pidätykset lamaannuttivat SKP:n toiminnan hetkeksi lähes kokonaan. Siitä huolimatta SAJ kykeni toimeenpanemaan Kominternin vaatiman satamalakon 1928 kesällä, mutta SKP ei kuitenkaan pystynyt levittämään sitä.⁴ Vuoden 1929 alkupuoli oli tasaista eteenpäinmenoa kommunistien toiminnassa, mutta Kominternin propagoimaa ”mellakkataktiikkaa” ei uskallettu ryhtyä toteuttamaan. Erityisen selvästi tämä näkyi vapunvietossa. Siirtyminen ”offensiivin linjalle” tapahtuikin vuoden toisella puoliskolla.⁵ Vuoden 1929 alussa palattiin myös julkisen järjestötoiminnan tehostamiseen. Puolue pohti mm. taloudellisten työväenyhdistysten yhteistoiminnan lisäämistä. Viipurin työväenyhdistys ehdotti taloudellisten yhdistysten edustajakokoukselle Suomen taloudellisten työväenyhdistysten liiton perustamista. Liiton tehtäväksi kaavailtiin yhdistysten välisen yhteistyön ja tiedonvälityksen järjestämistä.⁶ Suomen sosialidemokraatti näki liiton perustamisen kommunistien pyrkimyksenä lujittaa valtaansa yhdistyksissä, joihin kuului myös sosialidemokraattisia järjestöjä. Päätelmä oli epäilemättä oikea.⁷ Vaasassa pidettyyn kokoukseen osallistui 47 edustajaa 30:stä eri työväenyhdistyksestä. Toiminnan tehostamisen lisäksi kokous hioi yhteistä taktiikkaa kovenivia oikeistotoimia vastaan. Kokous ei päässyt yksimielisyyteen yhdestäkään esillä olleesta asiasta, mutta liiton perustamista valmistelemaan valittiin yhteistyötoimikunta, johon tulivat kolme vaasalaista johtavaa kommunistia. Toimikunnan kotipaikaksi hyväksyttiin toistaiseksi Vaasa.⁸

.

3 Upton 1970, s. 96–104.

4 Upton 1970, s. 95–96.

5 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1929, s. 1.

6 TA, Vaasan Työväenyhdistys 3632, H23. Alustukset Taloudellisten työväenyhdistysten edustajakokoukselle, joka pidetään Vaasan Työväenyhdistyksen juhlasalissa 13–14. p:nä tammikuuta 1929 alkaen 11. a.p., s. 7–9. Viipurin Työväenyhdistyksen alustus Suomen taloudellisten työväenyhdistysten liiton perustamisesta.

7 Suomen sosialidemokraatti 3.1.1929 n:o 3.

8 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kot. 49, EK:n Vaasan edustuksen tilannekatsaus n:o 108 31.1.1929 (tammikuu 1929) pääosastolle, s. 1; VA, EK/VALPO I, II C2, Ville Bangin

*Poliisi hajoittaa
Punaisen päivän
1.8.1929 mielenosoituksen
Helsingissä
Sirkuskadulla
Helsingin työväentalon
edustalla. Hallitus
oli asettanut
suojeluskunnat
valmiustilaan
Punaisen päivän
varalta. Helsingin
kaupungin museo.*

Punaisen päivän vietto 1. elokuuta ei syksyllä 1929 onnistunut kovin hyvin. SKP:n ulkomailla toiminut johto oli kuitenkin varsin tyytyväinen kehitykseen.⁹ Hallitus oli varautunut punaisen päivän varalle asettamalla suojeluskunnat valmiustilaan. Sisäministeriön pyynnöstä puolustusministeriö pyysi suojeluskuntia olemaan valmiina antamaan virka-apua poliisille. Suojeluskuntien päällikkö Lauri Malmberg käski suojeluskuntia järjestämään elokuun ensimmäisenä ampumarjoituksia siinä laajuudessa ja muodossa kuin paikalliset olosuhteet sallivat. Sinerman mukaan toimenpiteet osoittivat hallituksen luottavan suojeluskuntiin. Päivä sujui rauhallisesti eikä suojeluskuntien apua juurikaan tarvittu. Samana päivänä eduskunnan avajaisissa puhemies Kyösti Kallio kiinnitti huomiota kommunistien kiihtyneeseen toimintaan ja lupasi eduskunnan tekevän voitavansa lainvastaisen toiminnan ja kurittomuuden ehkäisemiseksi.¹⁰

Kommunistijohdon ohjeet asettivat kommunistien kentän vaikeaan välikäteen. Vaikka kommunistinen liike näytti etenevän uudelleen kykeni EK myös vahingoittamaan ja vaikeuttamaan sen toimintaa. Lokakuussa 1929 saatiin kiinni SKP:n Suomen byroon jäsenen, punaupseeri Vilho Honkasen, joka loppujen lopuksi paljastui koko byroon johtajaksi. Hänen hallussaan oli runsaasti SKP:n

muistio taloudellisista yhdistyksistä 26.9.1931 liitteinen, kts. erityisesti liitteet 3 ja 4; Jämsä, Tuomo, Martinniemen työvänyhdistyksen vaiheet 1905–1975. Oulu 1975, s. 21; tapahtuman uutisoinnista Pohjan Voima n:o 198, 21.11.1928; Työväen Tiedonantaja n: 6, 15.1.1929; Kansan Työ n:o 2, 3.1.1929.

9 VA, EK/VALPO I, Erittäin salaisia kirjeitä, kotelo 994, 1926-1936 lähteneet, EK:n pääosaston kirje 24.10.1929 n:o 3328 alaosastoille ja edustuksille ja sen liitteenä oleva Aki & kirje Kallelle 7/8 29.

10 Sinerma, Martti, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu 1995, s. 204–205; Hokkanen, Kari, Kyösti Kallio 2 1930–1940, Juva 1986, s. 13.

asiakirja-aineistoa. Uusista tiedoista oli paljon apua myöhemmin järjestön lak-kauttamisen yhteydessä. Samalla EK sai myös tietoja SKP:n sen hetkisestä tilasta. Se ei ollut kehuttava vuoden 1928 suuren leikkauksen jälkeen. Eräs Suomen byroon jäsen oli mm. tiedottanut puolueen keskuskomitealle Moskovaan, että:¹¹

”SKP:n suurleikkauksen jälkeen v. 1928 ei muutamaan viikkoon ollut mitään organisaatiota, lukuun ottamatta Pohjolaa, johon ”vihollisen” hyökkäys ei sattunut täydellä terällä. Organisatorista hajaannusta seurasi aatteellinen heikkous. Uuden organisaation luominen ja vahvistaminen on käynyt hitaasti, mutta nyt taas on organisaatio joltisessakin kunnossa. Puolueen jäsenmäärä on hiukan yli 1000, rekisteröityjä jäseniä ja kandidaatteja on 1044, johon määrään tulevat lisäksi ne, joita erinäisistä syistä johtuen – mm. organisatorisista virheistä – ei ole rekisteröity.”

Tilanteesta huolimatta kommunistien yritykset kiihdyttää toimintaa jatkuivat marraskuussa 1929. Tarkoituksena oli aikaansaada kamppailujen sarja, joka huipentuisi yleislakkoon. Kampanjan aloitti ammatillinen valistusviikko, jota juhlisti 7. päivänä pidetty ”Neuvostojen päivä”, eli Neuvostoliiton 12-vuotispäivä. Sen jälkeen Tammissaaren vangit aloittivat syömälakon 11. marraskuuta. Syömälakon piti suunnitelmien mukaan kestää 4–5 päivää. Syömälakolla haluttiin kiihdyttää työväestön mieliä valmiiksi Suomen Ammattijärjestön julistamalle yleislakolle. Suunnitelma epäonnistui pahoin. SAJ julisti syömälakkolaisia tukeneen yleislakon alkaneeksi 16.11.1929, mutta sen vaikutukset jäivät vähäisiksi. SDP vastusti lakkoa ja ilmaisi sen omassa julistuksessaan. Viipurin läänissä yhteenottoja poliisin kanssa tapahtui Viipurissa, Ensossa ja Kotkassa.¹² Kemissä oli marraskuussa 1929 ”kommunistimellakoita”. Kaupungin poliisiviranomaiset saivat niiden hillitsemiseksi jopa apua Lapin rajavartiostolta. Tarkempaa tietoa kaupungin tapahtumista ei valitettavasti ole.¹³ Rovaniemellä suunniteltiin yleislakkopäiväksi 16.11.1929 väkivaltaista mellakkaa, jonka aikana piti tappaa tietty nimeltä mainittu poliisi. Surma epäonnistui, koska ampujan ase ei lauennut.¹⁴ Oulun suunnallakaan liikehdintä ei onnistunut

.

11 VA, EK/VALPO I, Tilannekatsauksia, kotelo 1392, Pääosaston tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1929, s. 6, 10–13. Noin tuhannen jäsenen määrässä eivät olleet ne henkilöt, jotka olivat kuuluneet puolueeseen ennen leikkausta, mutta joihin ei ollut vielä saatu yhteyttä. Kyseessä oli ilmeisesti siis varsin todenperäinen tieto puolueen jäsenmäärästä. Saman lähteen mukaan puolueella oli koko maassa noin 150 työmaasolua ja 230 aluesolua. Työmaasolujen vähäistä määrää lähde piti organisatorisena virheenä. Erityisen heikkoa toiminta oli ollut Kuopion ja Vaasan piirikomiteoiden alueella.

12 VA, EK/VALPO I, Pääosaston tilannekatsauksia, kotelo 1392, Pääosaston tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1929, s. 10 ja tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 6. Syömälakosta sovittiin EK:n tietojen mukaan jo kesällä Ruotsissa järjestetyn neuvottelukokouksen aikana. Suomesta tulleita kommunisteja oli saapunut Tukholmaan ohjaamaan SKP:n keskuskomitean jäsenet Kullervo Manner ja Hanna Malm. Katso myös VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsaukset, kotelo 1426, Viipurin alaosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 1–7.

13 VA, SM, Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 5 1.12.1930; SM Ea 1930, KD 262/392 Oulun läänin maaherran kirje 26.11.1930. Kirjeessään maaherra viittaa uudelleen mellakoihin ja rajavartion mukana oloon.

14 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia. EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 15.

kovinkaan hyvin. 7.11. suunniteltu kulkue estettiin poliisin toimesta, vaikka edellisenä yönä kaupungille olikin jaettu asiasta julistuksia. Tammisaaren syömälakko aiheutti jonkin verran liikehdintää kaupungissa, mutta 16.11. julistettu yleislakko vankien hyväksi meni ”myttyyn”. Helsingissä sosialidemokraatit vitsailivat, että lakossa olivat vain Työväenjärjestöjen Tiedonantaja, Työväentalon ravintola ja talon kivijalassa toiminut parturiliike. EK kuvaa viikon kehittymistä Oulussa:¹⁵

”Joukot väsyivät jokailtaiseen kokoontumiseen. Sen huomasi joukon pienenemisestä sitä mukaa kuin aika kului. Alkuviikosta Oulussa oli koolla ehkä 650 henkilöä, mutta seuraavina päivinä jo vähemmän. Lopuksi 16/11 oli liikkeellä liki 1000 henkilöä, mutta siitä muodosti utelias väestö miltei puolet”.

EK:n mielestä syynä kampanjan epäonnistumiseen oli se, että joukot olivat valmistautumattomia uuteen rynnistykseen. Esimerkiksi Tampereella pidetty joukkokokous tuomitsi koko yleislakon ja kaupunkiin lähetetty 2000 kappaleen erä SAJ:n lakkojulistuksia ”Hätäkellot soivat” päätettiin jättää jakamatta. Kommunistien tappio oli selkeä, sillä työläisten kokous hyväksyi SAJ:n tuomitsevat ponnet. Valtakunnallisesti työväki noudatti lakkokehotusta ”huomattavammassa määrässä” vain harvoilla paikkakunnilla.¹⁶ Samanaikaisesti SDP:n puoluetoimikunta katsoi, että puoluejärjestöjen piti jatkossa työväentalojen ja kokoushuoneiden käytössä entistä enemmän suosia puoluetta lähellä olevia järjestöjä.¹⁷ Lakon lopputulokseen vaikutti myös työnantajien varoitus lakkoon ryhtyvien irtisanomisista. SDP:n vastajulistuksella ei olisi EK:n mielestä yksin ollut paljon vaikutusta.¹⁸

Kommunistisen liikkeen siirtyminen ”offensiivi linjalle” näkyi selvimmin opintoyhdistysten aktivoitumisena. Opintoyhdistysten keskusjärjestönä toimi Helsingissä Opintoyhdistysten Neuvontajärjestö. EK kiinnitti opintoyhdistyksiin erityistä huomiota niiden vilkkaan kirjallisen ja suullisen valistustoiminnan tähden. Työväenliikkeen aatepohja, marxismi-leninismi, työväenliikkeen perinteiset juhlat ja julistustoiminta ilmenivätkin ehkä selvimmin juuri opintoyhdistysten toiminnassa.¹⁹ Kommunistien toiminta laajeni 1920-luvun lopulle tultaessa juuri opintoyhdistyksissä. Kun vuoden 1927 lopussa Etelä-

15 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaostaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1930, s. 2; Helsingistä Tuomisto, Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984. Helsinki 1984, s. 338.

16 VA, EK/VALPO I, Pääosaston tilannekatsauksia, kotelo 1392, Tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 8; Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaostaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 7. Pääosasto otti tiedon alaostaston tilannekatsauksesta.

17 TA, SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirjat (mf3), 6.11.1929, s. 146.

18 VA, EK/VALPO I, Pääosaston tilannekatsauksia, kotelo 1392, Tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 6–10.

19 Etsivän keskuspoliisin promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat opintoyhdistystoiminnasta. Promemoria on liitetty useimpien lakkautettujen yhdistysten papereiden joukkoon. Esim.: VMA, Alavuden tuomiokunta. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1922–1930. 3. Lapuan nuorten työläisten opintoyhdistys ry. 1930 ja 4. Vimpelin kk. työväen paikallisjärjestö ry. 1926–1930. Katso myös Huttula 1993, liitteenä oleva taulukko opintoyhdistyksistä vuonna 1927.

Pohjanmaalla oli kaikkiaan 29 opintojärjestöä, joissa jäseniä 980, oli määrä 1929 lopussa noussut jo 49 yhdistykseen. Juuri opintoyhdistykset olivat pitkälti järjestämässä kommunistien vyörytystä syksyllä 1929.²⁰ Opintojärjestöjen määrä kasvoi reippaasti myös koko maassa vuoden 1928 aikana. Opintotyön Neuvontayhdistyksen toimintakertomuksen mukaan yhdistys oli vuoden aikana ollut yhteydessä yhteensä 196 erilaisen opiskelu- ja valistusjärjestön kanssa. Lisäystä edellisen vuoden luvusta oli 32. Kommunistien voimistunut julkinen ja salainen toiminta näkyi myös Etelä-Pohjanmaalla. Jo tammi – helmikuun 1929 aikana liikkui Etelä-Pohjanmaalla ammattijärjestöjen pyynnöstä Suomen Ammattijärjestön matkapuhujat Y. Packalen ja S. Alhoranta. Matkojen vaikutuksesta perustettiin Vimpelin kirkonkylälle ja Sääksjärvelle sekä Evijärven Haapajärven kylään maa-, metsä- ja uittotyöväenliiton osastot. SSTP:seen kuuluneiden yhdistysten tultua lakkautetuksi oli useimmille paikkakunnille perustettu heti uusi puolueisiin kuulumaton työväenyhdistys. 1920-luvun loppupuolella uusien yhdistysten perustaminen oli harvinaisempaa. Niinpä EK piti Evijärven kirkonkylälle lakkautetun työväenyhdistyksen tilalle perustettua Evijärven Työväen paikallisjärjestöä SKP:n Evijärvellä toimineen paikalliskomitean ”julkisena käsivartena” paikkakunnalla ja ”merkkitaipauksena kommunistisessa liikkeessä”, sillä ”tapaus on ensimmäinen vuoden 1923 jälkeen, sekä selvä osoitus siitä, että kommunisteilla jälleen on vakava aikomus lujittaa ja vakinaistuttaa liikettä.” Myös EK:n johtajan Esko Rieki totesi, ettei ”tällaisia ei tosiaankaan liene viime aikoina monta perustettu, paitsi vaalijärjestöjä”. Ääri-vasemmiston vaalijärjestöjen toimintaa tehostettiin Etelä-Pohjanmaalla maaliskuussa siten, että Seinäjoen ympäristöön perustettiin uusi piirijärjestö, jonka rajapitäjiksi hyväksyttiin Peräseinäjoki, Alavus, Nurmo, Ilmajoki, Ylistaro, Lapua ja Kauhava. Piirin kansliaksi tuli Työn Äänen Seinäjoen toimisto. Uutta piiriä perusteltiin sillä, ettei Vaasasta ja Pietarsaaresta voitu riittävästi huoltaa ja ohjata alueen kommunistien toimintaa.²¹

Nuorten työläisten opintojärjestöt kiihdyttivät toimintaansa keväällä 1929. Toukokuussa järjestöjen laulu- ja lausuntaryhmät ryhtyivät keskusjärjestönsä SKNL:n määräysten mukaisesti tekemään ”hyökkäysmatkoja” vaalikiikhotuk-

20 VMA. Alavuden tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930–1931. 1. Särkijärven työläisnuorten opintoyhdistys ry. Jäljennös Opintotyön Neuvontayhdistyksen toimistosta 7.11.1929 Helsingin työväentalolla takavarikoidusta asiakirjasta ”Työläisnuorison Opinto- ja valistusjärjestöjä vuoden 1927 lopussa”. Lähetetty maaherralle yhdistyksen muiden papereiden liitteenä; VA, SM, Kirjeasiakirjat Ea 210, KD 83/327 1930, Vaasan läänin maaherran kirje 22.3.1930 n:o 21056 Sisäasiainministeriölle.

21 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsaukset, kot. 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.1.1929 n:o 108 EK:n pääosastolle, s. 2, 7, tilannekatsaus 28.2.1929 n:o 191 (helmikuu 1929) s. 8 ja tilannekatsaus 31.3.1929 n:o 331 (maaliskuu 1929) EK:n pääosastolle, s. 1–2; VMA, Evijärven piirin nimismiehen arkisto. Poliisikuulustelupöytäkirjat. Evijärven Työväen paikallisjärjestö. Eino Ahon kuulustelupöytäkirja 28.10.1930. Opintoyhdistyksistä katso esim. HMA, LKA, Hd4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Etsivän keskuspoliisin promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat. Kommunistisesta opintoyhdistysjärjestötoiminnasta. Liite 8 Jäljennös Kertomus Opintotyön Neuvontayhdistyksen toiminnasta v:lta 1928 tai VA, EK/VALPO I, IV B2e Nuorten työläisneuv. kokous Tampereella 30.-31.3.1928, ”Työtekevä nuorison lähimmät tehtävät. Tampereen neuvottelukokouksen alustukset ja päätökset”, julkaisija Impi Karvonen, Helsinki 1929; VMA, Alavuden tuomiokunta (AT), Lappajärven käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Lappajärven talvikäräjät 27.2.1933 § 7, liite G, EK:n Vaasan edustuksen lausunto maaherralle 11.11.1932 n:o 1499.

Nuorten työläisten opintojärjestöt olivat 1920-luvun lopulla kommunistien julkisen toiminnan näkyvin osa. Helsingin nuorten työläisten opintoyhdistys kokoontuneena vapunviettoon 1929. Työväen Arkisto.

sen harjoittamiseksi. Vaasan opintoyhdistyksen laulusakki ”Poutun Pojat” oli jo tuolloin tehnyt yhden tällaisen matkan kolmelle paikkakunnalle; Kurikkaan, Teuvalle ja Karijoelle. Myös Palosaaren nuorten työläisten opintoyhdistyksen ”Taiston Pojat” ja ”Taiston Tytöt” harjoittelivat parhailaan ohjelmistoa tällaista matkaa varten.²² SKNL:n uudeksi piirisihteeriksi valittu Onni Harjula puuhasi heinäkuuksi Vaasaan kaksi viikkoa kestäviä nuorten työläisten opintokursseja. Liitto oli omaksunut kurssit järjestötoimintansa levittämisyväyläksi. Samalla uudet jäsenet saivat tarvitsemiaan valmiuksia uusien järjestöjen vetämiseen. Huhtikuussa oli Harjula jo järjestänyt vastaavan kurssin Vimpelissä, missä sillä oli selvä vaikutus aatteen lujittumiselle pitäjässä.²³

Opintokerhojen opintopäivät järjestettiin elokuussa 1929 Vaasassa. Päiville osallistui sekä järjestäjien että EK:n arvion mukaan noin 800 ulkopaikkakuntalaista. Työn Äänen mukaan osallistujia oli Vaasaan saapunut jopa 60 paikkakunnalta. EK piti Vaasan juhliä kommunistisen liikkeen kannalta onnistuneina, vaikka juhlille ei osallistunutkaan aivan yhtä paljon nuoria kuin edellisvuonna. Lahdessa 1928 juhliin oli osallistunut 60 ”sakkia” eri opintoyhdistyksistä, nyt EK pääsi luvussaan vain 51. Opintopäivät vetivät väkeä kuitenkin tehokkaammin kuin sos. nuorisoliiton liittopäivät aikanaan. Sunnuntaina 18.8. pidettyyn

22 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.5.1929 n:o 624 (toukokuu 1929) EK:n pääosastolle, s. 2.

23 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.5.1929 n:o 624 (toukokuu 1929) EK:n pääosastolle, s. 6–7.

pääjuhlaan Hietalahden puistikossa osallistui noin 1200–1300 henkeä. Juhlapuhujana oli kansanedustaja Asser Salo. Esitykset olivat EK:n mukaan kiihottavia ja ”varsinkin helsinkiläisten hyvin räikeäsanaisia ja tähdättyjä nykyistä yhteiskuntajärjestelmää vastaan.” Eräässä Helsingin nuorten työläisten opintoyhdistyksen joukkorunossa sanottiin mm. ”Alas valkoinen sorto” ja ”Eläköön punainen sota”. Juhlien alkaessa Vaasan työväenyhdistyksen talon katolle vedettiin liehumaan punalippu, joka kuitenkin poliisien määräyksestä poistettiin heti perjantaina. Sen jälkeen juhliivan nuorison merkiksi nousi V.T.Y.:n tunnuksella varustettu punalippu. Yhdistyksen tunnuksilla varustettu punalippu oli luvallinen liputusväline, pelkkä punalippu ei.²⁴

Siltalan määrittelemä ”Valkoinen Suomi” näki ääriivasemmiston valtaan joutuneen Suomen Ammattijärjestön masinoimat lakot uhkakuviensa toteutumisenä ja ryhtyi kokoamaan työrauhan turvaamiseksi lakonmurtajajoukkoja, Vientirauha yhtymää, heti 1920-luvun alussa. Järjestö olikin ensimmäinen kommunistinvastaisen toiminnan kehittymiseen ja organisoitumiseen vaikuttanut järjestö. Vientirauha järjestäytyi vanhojen aktivistien Martti Pihkalan ja Vihtori Kosolan johdolla²⁵ Järjestöön kuului parhaimmillaan yli 30000 jäsentä ja sillä oli suuri kannatus mm. Etelä-Pohjanmaalla. Lakonmurtamistoiminnan on katsottu onnistuneen lähinnä maaseudun liikaväestön ansiosta. Murtajilla itsellään ei ollut tunnon tuskia tekemisistään, eivätkä he kokeneet heikentävänsä työväestön elinolosuhteita, päinvastoin, monille se oli ikään kuin odottelua; ”vapaaehtoinen aktiivisin muoto tällä hetkellä saada taistella bolshevismia vastaan”.²⁶ ”Valkoiselle Suomelle” sillä oli merkitystä sen ideologian kantajana ja yhteyksien ylläpitäjänä. Työpaikoilla tapahtuneet yhteenotot järjestäytyneiden joukkojen välillä eivät myöskään antaneet mahdollisuutta unohtaa vastakohtaisuuksien olemassaoloa.²⁷ Kokoomuspuolue teki työpaikkaterrorin liittyen laki-aloitteen rikoslain muuttamiseksi vuoden 1928 valtiopäivillä. Aloitteen tavoitteena oli tehdä rangaistavaksi ”isänmaan ja sen laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustamiseen” liittyvän toiminnan halveksiminen.²⁸ Aloite ei johtanut rikoslain muuttamiseen.

-
- 24 VA, EK/VALPO I, IV Julkinen kommunistinen nuorisoliike. B2f. Opintopäivät Vaasassa. Harry Myllerin Matkakertomus n:5, 21.8.1929, EK:n Vaasan edustuston kirje EK:n pääosastolle 21.8.1929, EK:n Vaasan edustuston puhelinsanommat n:o 836 (17.8.1929) ja 838 (18.8.1929) EK:n pääosastolle; Työn Ääni 19.8.1929 ”Punaisen nuorison kolmannet opintopäivät mitä valtavien nuorison joukkovoiman näyte.”
- 25 Hakalehto, Ilkka, Kommunistinen liike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939 (toim Päiviö Tommila). Porvoo 1964, s. 99, 111–112; Hyvönen, Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920–130-luvuilta. Kuopio 1971, s. 58–59; Siltala 1985, s. 41–49; Nygård 1982, s. 77; Upton 1970, s. 80.
- 26 Mansner, Markku, Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907–1940. Jyväskylä 1980, s. 282–289; Ala-Kapee, Pirjo – Valkonen, Marjaana, yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Julkaisija SAK ry. Helsinki 1982, s. 601–609; Siltala 1985, s. 44.
- 27 Siltala 1985, s. 44; Mansner 1981, s.410; Merkkejä jyrkkeneivistä suhteista työpaikoilla löytyy monilta paikkakunnilta. Esimerkiksi 1927 sosialidemokraattien dominoimassa Mäntässä vuorineuvos Gösta Serlachiuksen tehdasyhtiö antoi lopputilin kaikille ammattiyhdistysaktiiveille. Tästä Ruuskanen, Esa, Aatteella ja työllä kehityksen tiellä. Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999, s. 130.
- 28 Vp 1928, liitteet I–XI, aloite n:o 16, s. 293.

Merkkeinä oikeistossa syntyneistä ajatuksista kommunistivaaran torjumiseksi voidaan pitää myös Vapaussodan Rintamamiesten Liiton sekä Lalli-liiton perustamista. Vapaussodan Rintamamiesten Liitosta muodostui merkittävä tekijä oikeistolaisessa liikehdinnässä. Julkifasistinen Lalli-liitto sen sijaan vieroitti jyrkällä ohjelmallaan suuret kannattajapiirit.²⁹

Kokoomuspuolue lähti kesän 1929 eduskuntavaaleihin selkeällä kommunismin vastaisella kampanjalla. Puolueen vaalijulkaisun ”Kommunismen vaara on torjuttava!” kirjoitti EK:n päällikkö Esko Riecki. Vaalijulistuksessa kokoomuspuolue vaati selkeästi lainsäädännön kehittämistä ja poliisin valtuuksien lisäämistä Kirjassa Riecki kertasi valtiovallan, ja EK:n, toimenpiteet kommunistien toiminnan tukahduttamiseksi, mutta totesi samalla, että ”ilman lakien tehostamista ei valtiovalta kykene torjumaan kyllin tehokkaasti tätä uhkaavaa vaaraa”. Porvarillisia piirejä puolue syytti yleisestä välinpitämättömyydestä ”tähän maailman koko politiikan keskeisimpään kysymykseen”. Vaaran torjumiseksi tuli Kokoomuspuolueen mielestä toteuttaa seuraavat toimenpiteet:³⁰

- ”1) kommunistien julkinen kiihoitustoiminta ja kumousoppien levittäminen on tehokkaasti estettävä;
- 2) kommunistiset seurat ja järjestöt on lakkautettava ja uusi järjestäytyminen tehtävä mahdolliseksi;
- 3) viranomaisten työtä yhteiskuntajärjestyksen kaikenpuoliseksi turvaamiseksi on voimakkaasti tuettava; on tehtävä valistustyötä kommunistisen kiihoituksen vastustamiseksi;
- 4) kommunistit on estettävä olemasta kansaneduskunnassa;
- 5) lainsäädäntö on uudistettava siten, että laki antaa selvät valtuudet kaiken kommunistisen toiminnan päättäväiselle estämiselle.”

29 Nygård 1982, s. 64-73, 77-78. Suomalaista oikeistoliikehdintää syksyllä 1929 pohdittaessa on lisäksi muistettava jo aiemmin perustettujen Akateemisen Karjala-Seuran sekä Itsenäisyyden Liiton vaikutus. AKS kantoi selkeästi aitosuomalaisuuden ideaa. Kielikysymyksen rinnalla sen tavoitteet liittyivät kuitenkin pääosin ulkopolitiikkaan ja ns. suursuomi-ajatteluun. AKS:n piirissä esiintyneellä ajattelulla ja toiminnalla oli selkeä vaikutus oikeistolaiselle liikehdinnälle samaan tapaan kuin aktivismilla ja jääkäriliikkeellä esimerkiksi Vientirauhan perustamiselle. Aitosuomalaisuuden tiukka ajaminen vei kiistoihin AKS:n sisällä ja johti kansallista yhtenäisyyttä ja kaksikielisyyttä kannattaneiden piirien ero seurasta. Nämä yleensä vanhempaa sukupolvea edustaneet piirit perustivat vuonna 1924 Itsenäisyyden Liiton, jonka tärkeimmäksi tavoitteeksi tuli kansallisen eheyttämisen tukeminen. Siinä missä AKS säilytti vahvan asemansa ylioppilasmaailmassa muodostui Itsenäisyyden Liitosta lähinnä kansallinen ja aatteellinen yleisjärjestö joka hankki kannatusta oikeiston lisäksi myös keskustan piirissä.

30 Kommunismen vaara on torjuttava. Kansallisen Kokoomuspuolueen julkaisu N:o 8. Helsinki 1929; Kommunisminvastaisesta toiminnasta 1928-1929 katso myös Rahkonen, Erkki, ”Jos lainsäädäntö on .. puutteellinen tai osoittautuu tehottomaksi ..” Tasavallan suojelulain ja muiden vuoden 1930 ns. kommunistilakien säätämisen prosessit. Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylän yliopistossa 1998, s.12-16.

Punapaidat häädetään Lapuan työväentalolta

Salaisen kommunistisen nuorisoliiton paikallisissa julkisissa opintoyhdistyksissä toimivia jäseniä alettiin kansan keskuudessa kutsua punapaidoiksi. Tämä johtui nuorten käyttämistä punaisista paidoista, joita saattoi lisäksi koristaa Neuvosto-Venäjän tunnukset sirppi ja vasara. Kommunistinuoriso ulottivat agitaationsa myös Etelä-Pohjanmaalle. Jo keväällä 1929 ottelivat Lapuan yhteiskoululaiset punapaitojen kanssa ajaen heidät pois Lapualta.³¹

Marraskuun 23.–24. päivänä nuorkommunistien oli tarkoitus kokoontua Lapualla haastejuhlien merkeissä.³² Juhlien järjestäjänä toimi vasta samana vuonna rekisteröity Lapuan Nuorten Työläisten Opintoyhdistys. Aloitteen juhlien pitämisestä arveltiin Lapualla yleisesti tulleen Vaasasta. Juhliin osallistumaan oli haastettu osanottajia nuorkommunistien kaikista opintopiireistä eri puolilta Vaasan lääniä.³³ Myös lapualaiset kokivat juhlat haasteena. Etenkin niitä edeltäneen ilmoittelun uskonnonvastaisia piirteitä on pidetty tuntoja nostattaneina. Ilmoittelun räikeydestä voi olla montakin mieltä. Ainakaan Työn Äänessä olleita ilmoituksia ei voi syyttää uskonnonvastaisuudesta, eikä muustakaan tahallisesta kiihotuksesta. Ilmoitukset ovat päinvastoin sangen asiallisia ja niiden tiedot liittyvät lähinnä juhlien käytännön järjestelyihin. Samaa on sanottava lehdessä julkaistuista haastejuhlatoimikunnan ennakkojutuista.³⁴ Paljon on puhuttu lapualaisia provosoineista seinäilmoituksista, joita pidettiin ‘hyvin ärsyttävänä’. Lapuan yhteiskoululaiset riipivät ilmoituksia pois sitä mukaan kuin niitä ehdittiin kiinnittää. Ilmoitusten asiallisuus vaihteli ilmeisesti suuresti. Kosolan makasiinin seinälle naulattuun ilmoitukseen, jossa punapaitojen, sirpin ja vasaran kera ilmoitettiin tulevasta juhlasta, kiinnitti huomioita ainakin Ale Riipinen, joka otti asian esille Kustaa Tiitun kanssa. Riipinen oli tiedustellut Tiitulta, oliko hän nähnyt ilmoitukset ja kysynyt, olemmeko me niin huonoja miehiä, että annamme tällaisen tapahtua.³⁵

Lapualaiset kyräilivät vieraitaan heti juna-aseamalla. Lauantai-iltana kun suurin osa juhlaväestä tuli paikkakunnalle oli laiturilla täynnä vastaanottajia. Nimismiehen kertoman mukaan paikalla ei esiintynyt meteliä, jonkin verran nahiste-
lua kylläkin.³⁶ Tarkkaa tietoa illan ohjelman, iltamien, sujumisesta ei ole ja muistitiedotkin ovat ristiriitaisia. Poliisi keskeytti juhlat syntyneen sekasortoisen tilanteen johdosta. Jälkeenpäin kylällä liikkui tietoja ohjelman räikeydes-

31 Parkkari, Nestori, Nuoret taistelujen tiellä. Suomen vallankumouksellinen nuorisoliike 1900–1940. Kuopio 1970, s.183–185, 205; Upton 1970, s. 95–96; Siltala 1985, s. 51–52; Kosola 1986, s. 216–217; Nygård 1982, s. 79; Somersalo 1930, s. 53.

32 Upton 1970, s. 95–96; Siltala 1985, s. 51–52; Kosola 1986, s. 216–217; Nygård 1982, s. 79.

33 Lehtinen 1984, s. 670.

34 Työn Ääni 15.11.1929, 18.11.1929 ja 20.11.1929; katso myös Relander, Lauri Kristian. Presidentin päiväkirjat. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931. Julkaissut Eino Jutikkala, Helsinki 1968, s. 350–351..

35 Katso esimerkiksi Kangas, Lasse, Kustaa Tiitu - Tasavallan talonpoika. Jyväskylä 1983, s. 33 ja kuvaliite; Kakkuri, Pekka, Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca Historica 41. Helsinki 1999, s. 269; Lehtinen 1984, s. 670; Sulamaa 1995b, s. 128–129.

36 Lehtinen 1984, s. 670–671.

tä. ”Tässä seurakunnassa täytyy olla miehiä”, vetosi rovasti Kares seuraavana aamuna saarnastuolista.³⁷

Sunnuntaina työväentalolle marssikin tuhatpäiseksi arvioitu väkijoukko, joka keskeytti juhlat, repi punapaidat nuorten päältä ja ”puhdisti talon” käsikähmän jälkeen. Joukkoa johti Vihtori Kosola, myöhemmin Lapuan liikkeen keulahahmoksi kohonnut tilallinen, vanha aktivisti ja vapaustaistelija. Kosolan roolista ja toiminnan spontaanisuutta on vaihtelevia tietoja. Kustaa Tiitun mukaan Kosola oli saanut tiedon kommunistien juhlista vasta vähän aiemmin Lapuan rautatieasemalla.³⁸ Omissa muistelmissaan Kosola kertoo tullessaan asemalle edellisen illan tapahtumat mielessään ja päättäneensä että tuota iltajuhlaa ei enää voi sallia, koska varoittavat tapaukset eivät olleet kommunisteihin vaikuttaneet. Talolle tullessaan Kosola kertoo kehottaneensa kommunisteja lopettamaan jo tanssi-vaiheeseen ehtineet ilmat: ”Täällä on jo tarpeeksi pilkattu Jumalaa, harjoitettu maanpetoksellista toimintaa ja halvennettu isänmaata, nyt se leikki loppuu tähän kerta kaikkiaan.”³⁹

Lapuan tapahtumia voi pitää tämän tutkimuksen kannalta ensimmäisenä huomioitavana tapauksena, kohdistuihan taloon rajuja väkivallantekoja, eivätkä työväenjärjestöt enää sen jälkeen uskaltaneet toimia talollaan. Itse tapahtuman, työväentalon puhdistamisen, Kosola kertoo muistelmissaan tapahtuneen ripeästi: ”Kaikki sujui nopeasti ja hyvässä järjestyksessä.”⁴⁰

Mistä lapualaisten kiivas reaktio sitten johtui? Millaista toimintaa vastaan työväentalon puhdistaneet lapualaiset nousivat? Mitä punapaitojen tilaisuuksissa ja juhlissa tehtiin? Opintoyhdistysten Neuvontajärjestö tuotti jäsenjärjestöilleen valmiita ohjelmamateriaaleja. Esimerkiksi vuonna 1928 jäsenyhdistyksellä oli mahdollisuus järjestää joko historiallinen, teorettinen tai kaunokirjallinen opinto-ohjelma, jota kutakin varten oli erikseen laadittu ohjelmatarjonta ja käytettävä materiaali. Iltojen teemoina olivat mm. ”Luokkien ja valtion syntyminen. Orjayhteiskunnat”, ”Feodalismi”, ”Alkukristillinen kommunismi”, ”Talonpoikaissodat”, ”Ranskan suuri vallankumous”, ”Chartismi”, ”Vuoden 1848 vallankumous”, ”Ensimmäinen internationale” jne. Järjestön poliittisesta retoriikasta saa kuvaa Tampereella 30.–31.3.1928 järjestetyn nuorten työläisten maatakäsittävän neuvottelukokouksen vetoomuksesta Tammisaaren poliittisille vangeille, jossa sanottiin mm. näin:⁴¹

”Me Suomen työtätekevän nuorison edustajat ja kauttamme tämän maan raatajanuoriso, kokoontuneena maata käsittävään neuvottelukokouk-

37 Lehtinen 674, s. 674; Kuvauksia lauantai-illan tapahtumista: katso esim. Kaján, Arvid, Lapuan nousu. Jyväskylä 1930, s. 27–34; Kokko, Arvo, Lapuan laki I, Talonpoikaissihteet Suomessa v. 1930. Helsinki 1930, s.23–24; Somersalo, Arne, Lapuan tie. Helsinki 1930, s.53–55

38 Siltala 1985, s. 52–53; Kangas, Lasse, Kustaa Tiitu – Tasavallan talonpoika. Jyväskylä 1983, s. 34.

39 Kosola 1986, s. 219.

40 Lehtinen 1984, s. 675; katso myös Kosola, Vihtori, Viimeistä piirtoa myöten. Muistelmia elämäni varrelta. Toinen painos Helsinki 1986, s. 218–219 ja Kokko, Arvo, Lapuan laki. Helsinki 1930 s, 24.

41 HMA, LKA, Hd4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Etsivän keskuspoliisin promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat. Kommunistisesta opintoyhdistysjärjestötoiminnasta. Erityisesti Liite n:o 6 ja 7a.

*Lapuan työväentalo-
la 23.–24.11.1929
järjestettyjen
haastejuhlien
hajoittaminen oli
lähtölaukaus koko
kansanliikkeen
synnulle. Museo-
virasto.*

*Haastejuhlien
näyttämö. Lapuan
työväentalo, sen
juhlasali ja
näyttämö, loivat
työväenyhdistyksen
järjestötoiminnalle
hyvät puitteet.
Museovirasto.*

seen maaliskuun 30–31 p:nä Tampereelle, lähetämme Teille, parhaat luokkataistelutoverimme, jotka olette tämän maan valkoisen porvariston toimesta suljettuna vankiluoliin vallankumouksellisen toimintanne vuoksi, punaisen taistelutervehdyksen ja vakuutamme, että se työ ja se toiminta, jonka vuoksi olette joutuneet kytketyiksi, on voittava. Me, vallankumouksellinen nuoriso, taistelemme ja jatkamme keskeytynyttä työtänne.

Varmana palavasta taistelutarmostanne tiedämme, että siten voitatte kärsimyksenne.”

EK piti opintoyhdistysten toimeenpanemien tilaisuuksien keskeisimpinä ja ”valistavimpina” ohjelmanumeroina ”räikeitä, rikoksiin yllyttäviä ja vallankumoushenkeä lietsovia” kollektiivisia esityksiä sekä ”erikoisten laulusakkien ja

puseroryhmäin” esittämiä pilkkalauluja uskonnosta, hallituksesta ja viranhoidosta. Joukkoesitykset voivatkin olla varsin voimallisista julistusta. Seuraavassa ote ”Finlandia” -nimisestä esityksestä, joka takavarikoitiin mm. Lapuan opintoyhdistyksen arkistosta 28.11.1929. Esitys kuului ilmeisesti myös keskeytettyjen haastejuhlien ohjelmistoon:⁴²

”Bassot:

Raatelevan ilveksen näät Suomen kunnahilla ja suustansa tippuu kuola saastainen. Villin pedon ilmeet näät huulillansa ja silmät saalinhimoisinä päässään pyörien.

Kaikki:

Se on Mannerheim, junkkerien oiva kätyri, se on Suomenniemen proletariaatin pyöveli.

1 nainen:

Valkoinen Suomi kylpee laineissa, ilmi veren ja miekka verinen ompi sulla kädessäsi.

Naiset:

Sen sä huuhdot kyynelissä, orpoin, leskein, kuule kuinka Suomen äidit itkee lapsiansa.

Tenorit:

Pyöveli. Voitko vielä kuulla heidän huokauksiansa.

Miehet:

Jo pääsi orjantappuroilla kruunaa, mene, miljoonien huokausta kuule. Sulla kädessäsi veripilkut ja otsallasi Kainin merkki ja imperialistien jaloissa sä ryömit.

Kaikki:

Sä onneton valkoinen ja musta Suomi. Sun raunioiltas nousee vielä keran *Punainen Suomi*.”

Vaikka esitykset sijoittaisikin aikansa väkevään poliittiseen ilmapiiriin, jossa erimielisyydet ilmaistiin poliittisessa propagandassa voimakkaasti, voinee edellä esitetyn kaltaisia esityksiä pitää sen laatuina, että ne nostivat pohjalaisissa tunteita. Saman suuntaisesti voi tulkita kommunistisen juhlaperinteen.⁴³ Vaikka juhlien aiheet lähtivät liikkeen omasta historiasta ja perinteestä, liittyi niihin voimakas propaganda ja vastapuolen arvoja kritisoiva ote. Kommunistin vuodenvuoro oli hyvin suunniteltu ja noudatti omaa ideologista kalenteriaan. Toisaalta siihen liittyi vahva uskonnonvastainen sävy. Tästä kertovat niin monet juhlien nimet kuin ajankohdatkin. Juhlakalenteri jäsensi myös yksittäisen jäsenen ajankäyttöä ja antoi vuoden eri vaiheille toiminnallisen ja ideologisen sisällön ja noudattajalleen selkeän järjestöllisen tehtävän.

42 HMA, LKA, Hd4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Etsivän keskuspoliisin promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat. Kommunistisesta opintoyhdistysjärjestötoiminnasta, s. 6 sekä erityisesti Liite n:o 10; Viitteitä siitä, että ”Finlandia” olisi kuulunut Lapuan haastejuhlien ohjelmistoon on antanut mm. Somersalo, Somersalo 1930, s. 59.

43 Kommunistien vuotuista juhlaperintettä on esitelty luvussa Suutarin torpalla punaiselle talolle.

Oireita lapualaisten mielissä kyteneestä mahdollisuudesta avoimeen vastatoimintaan löytyy jo vuodelta 1921. Vallankumouksellisten uskonnonvastaisuuden merkitys oli tullut esille jo Lapualla 1917 pidetyillä herättäjäjuhlilla. Vasemmistopuolueen kannanotot loukkasivat monien piirien uskonnollista vakaumusta syvästi ja olivat Erkki Lehtisen mielestä aito peruste pohdittaessa suhdetta vallankumoukseen.⁴⁴

Vuonna 1922 lapualaiset lähettivät pääkaupungin päättäjien puheille lähetystön, joka vaati kommunistien julkisen toiminnan kieltämistä. Lähetystö tapasi sekä pääministeri Vennolan että eduskuntaryhmiä. Lähetystö ei juuri saanut vastakaikua vaatimuksilleen.⁴⁵ Asessori K.R. Kares puolestaan kirjoitti vuonna 1928 Lapuan seurakuntakertomuksessa kommunistien jumalanpilkasta ja riennausta harjoittaneiden kommunistien vierailusta Lapualla. Kareksen viittaa Pietarsaaren Työväen Paikallisjärjestön vierailuiltamiin Lapualla. Paikallisen työväenyhdistyksen vieraaksi saapuneita pietarsaarelaisia vastassa olleet lapualaiset, noin 20-30 miestä, ottivat pietarsaarelaiden kanssa yhteen Lapuan asemalla yrittäen estää ohjelman suorittajia pääsemästä Lapualle. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, vaan iltamat pidettiin. Työn Äänen mukaan iltamat onnistuivat välikohtauksesta huolimatta suuremmoisesti. Lehti myös viittaa asialla olleen paikallisten suojeluskuntalaisten. Työväentalolle majoittuneita vierailijoita häirittiin vielä yöllä. Vilkun mukaan Lapualla päätettiin jo keväällä 1928, että jos punaisia paitoja vieraan valtion tunnuksin näkyy Lapualla, ne riisutaan. Kuten todettua, myös keväällä 1929 tapahtui pietarsaarelaiden työläisnuorten vierailu Lapualle, joka estettiin heti alkuunsa.⁴⁶

Vihtori Kosola puolestaan kertoo Kareksen pääsiäisenä 1929 pitämästä puheesta vapaussodan aikana kaatuneen entisen kansanedustajan Ernst Saaren muistojuhlissa. Puhe oli ”omiaan antamaan jo hyvän sysäyksen niille tapahtumille, jotka sitten syystalvella puhkesivat”.⁴⁷

Erityisesti pohjalaiset kritisoivat Työn Äänen ”rienaavaa” linjaa. Keväällä 1929 lehti vaati jutussaan ”Riisu yltäsi uskonnon kahleet” uskonnon opetuksen ja yleensä uskonnon poistoa armeijasta ja kouluista sekä luopumista jumalanpilkkalainsäädännöstä. Ote lehden jutusta kuvannee varsin hyvin kommunistien käsitystä uskonnosta:⁴⁸

”Uskonto on palkkatyöväen ja koko köyhälistön yksi pahin vihollinen. Sen pauloihin joutuneet eivät omaa tarmoa taistella orjuuttajaansa kapitalismia vastaan. Uskonto hyväksyy vallitsevan riistojärjestelmän ja

.
44 Lehtinen 1984, s.590–591 ja 665.

45 Sulamaa, Kaarle. ”Enemmän oikealle” – Hilja Riipinen Suomen poliittisessa historiassa. Helsinki 1995a, s. 38; Sulamaa, Kaarle. Hilja Riipinen – Lapuan lott. Keuruu 1995b, s. 124.

46 Vilkuna, Kustaa. Mukana maailmassa. Vaasa 1975, s. 94-95; Somersalo 1930, s. 53. Välikohtauksesta kts. myös Työn Ääni 2.4.1928, n:o 39, ”Fascistilehtien kiihoituksen hedelmät täydessä kukassaan – Lapuan suojelijat antaneet viime lauantai-iltana erinomaisen näytteen ’Isänmaallisesta’ innostaan ja ’kunnostaan’ ”.

47 Kosola, Vihtori. Viimeistä piirtoa myöten. Muistelmia elämäni varrelta. Toinen painos Helsinki 1986, s. 216–217; Somersalo 1930, s. 53. Saari toimi suomalaisen puolueen kansanedustajana vuosina 1914 ja 1917. Kts. Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki 1982, s. 550.

48 Työn Ääni 18.3.1929, ”Riisu yltäsi uskonnon kahleet”.

kieltää taistelun sitä vastaan. Uskonto ei ole yksityisasiä, kuten sos.dem. johtajat väittävät. Se on ase, jota porvaristo käyttää työväkeä vastaan.”

Lehti kehotti lukijoitaan eroamaan kirkosta. Huutia saivat myös erilaiset lahkokunnat, joita lehti piti osin jopa valtionkirkkoa pahempina. Kesällä 1929 lehti esitteli Bernard Shawn ajatuksia uskonnosta ja sodasta otsikolla ”Jumalasta teki kunkin maan papisto maailmansodan aikana maansa sotajoukoille teurastus apurin”. Vaikka tyyli olikin tämä, kovin usein uskonnosta ei lehdessä kirjoitettu. Kirjoitusten henki tietenkin oli omaksuttu suoraan oppi-isien teksteistä.⁴⁹

Mitä haastejuhlien hajottamisen jälkeen sitten tapahtui? Miten työläisnuorten puseroiden repimiseen ja iltamien keskeyttämiseen suhtauduttiin? Miten reagoi valtiovalta ja sen järjestyskoneisto ja miten suuri yleisö? Mitä selityksiä aikalaiset tapahtumille antoivat?

EK:n pääosasto näki Lapuan tapahtumat suorana seurauksena kommunistien vilkastuneesta toiminnasta. Samalla se vähätteli Lapuan haastejuhlien sisältöä. Samanlaisia juhlia ja haastematkoja oli tehty erivärisissä asuissa vuosikausia eri puolilla maata. Myöskään nuorkommunistien esiintyminen Lapualla ei ollut osanottajamäärältään tai ohjelmaltaan huomattavampi kuin samantapaiset juhlalat aikaisemmin.⁵⁰ Lehtisen mukaan ”haastajat”, kommunistinuoret, selvisivät haastejuhlien hajotuksesta lopulta yllättävän vähällä ”ottaen huomioon Lapuan perinteet”. Hän katsookin kommunistien toiminnan epäonnistuneen, koska heidän provokaationsa sai aikaan vain vähän laittomuuksia.⁵¹

EK:n Vaasan alaosasto selitti Pohjanmaan reaktioita kansalaisten suuttumuksella: nuorten kommunistien ”yhä ärsyttävimmiksi ja röyhkeämmiksi käyneet esitykset ovat jo pitemmän aikaa vaikuttaneet muidenkin paikkakuntain valkoiseen väestöön mieliä kuohuttavasti.” Maakunnassa liikkui myös huhupuheita piakkoin puhkeavista yhteenotoista ja kommunistien johtohenkilöiden Neuvosto-Venäjän kanssa tekemästä sopimuksesta aseiden hankkimisesta kommunisteille. EK:n Vaasan alaosaston johtajan Topias Torkkelin näkemys tapahtumien syistä on hyvin ymmärtävä: ”Suomen valkoisimman seudun rahvas nähtyään punamekkoisia Neuvosto-Venäjän kokaardilla, sirpillä ja vasaralla, rintaansa komistaneita miehiä saapuvan paikkakunnalle, sekä vallankumoussymbolin, punaisen lipun liehuvan työväentalon katolla eivät heistä yltiöpäisimmät nuorukaiset jaksaneet hillitä suuttumustaan, vaan alkoivat repiä punamekkoisten rinnasta kokaardia pois ja vaatia punaisia mekkoja poistettavaksi.” Vaasan läänin maaherra Bruno Sarlin oli taipuvainen samanlaiseen tulkintaan. Kommentoimissaan 22.11. tapahtumia pääministeri Kalliolle Sarlin katsoi, että kommunistit olivat omalla provokaatiollaan aiheuttaneet laittomuuden. Hallitus antoi maaherroille vielä samana päivänä käskyn kieltää punaisten järjestöpaitojen pito julkisilla paikoilla. ”Kallio oli antanut vähän myöten”, toteaa Hokkanen.⁵²

.

49 Työn Ääni 22.7.1929.

50 VA, EK/VALPO I, Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s.8–12.

51 Lehtinen 1984, s. 675.

52 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 30.11.1929 n:o 1196 EK:n pääosastolle, s. 3–4; Hokkanen 1986, s. 15.

Myös valtiovallan ylimmällä tasolla suhtauduttiin liikehdintään ymmärtäväisesti. Presidentti Lauri Kr. Relander kommentoi päiväkirjalleen ajatuksiaan heti punaisten paitojen repimisen jälkeen. Hänen tiivistelmänsä tapahtuman syistä on jälkeinpäin tarkasteltuna yllättävän lähellä sitä ajatusmaailmaa, jollaiseksi Lapuan liike myöhemmin pyrkimystensä perusteet muotoili. Näin presidentti marraskuussa 1929: ”Lapualta tietävät lehdet kertoa uutisia. Paikkakunnan valkoinen väki on katkeroituneena siitä, että sinne viime pyhän tienoissa oli tulvinut punapaitaisia kommunistipoikasia ja punahuivisia kommunistityttöjä - jotka kaiken lisäksi kantoivat vielä neuvostovenäläisiä kokardeja - juhlimaan kommunistijuhlaa, antanut näille ruumiillista kuritusta ja repinyt heidän punaiset puseronsa. Että näin on tapahtunut on tietenkin lainalaisessa yhteiskunnassa valitettavaa, mutta toisaalta on se täysin ymmärrettävää – *lapualaiset näin menetellessään kuuntelevat vainajien tahtoa, käyttäkseni le Bonnin sanoja.*” Presidentti keskusteli tilanteen hoitamisesta myös laittomuuksia valitelleen pääministeri Kallion kanssa. ”Minun neuvoni Kalliolle oli: ”On toimittava niin että viranomaiset heti hajoittavat tällaiset kommunistien juhlat, jos on syytä epäillä, että rauhattomuuksia sattuu, tai kokonaan kieltävät ne - valkoisen kansan kärsivällisyyttä ei saa panna kovalle koetukselle”.⁵³

Lapuan haastejuhljen suorana seurauksena voikin pitää järjestysvallan terästytmistä. Juhlilla sattuneiden suojeluskuntalaisten ja kommunistien välienselvittelyjen jälkeen poliisi kiinnitti aivan erityistä huomiota kommunistien julkisen toiminnan estämiseen. Oikeiston voimakas vaatimus kovista otteista kommunisteja vastaan aiheutti myös painetta vakinaisten poliisivoimien vahvistamiseen ja maalaispoliisien koulutuksen tehostamiseen. Vaasan läänin poliisitarkastajan tarkastuspöytäkirjat keväältä 1930 ovatkin täynnä kutsuja maalaispoliisien lähettämiseksi kursseille.⁵⁴ Kesäkuun alussa sisäasiainministeriö antoi EK:n Vaasan edustukselle määrärahan lisäetsivän palkkaamiseen.⁵⁵ Tuija Hietaniemen mukaan poliisin ylin johto tiedosti jo varsin varhain, toisin kuin on ehkä uskottu, kommunistien ohella myös oikeistoliikehinnän vaarat hallitusvallan kannalta. Asiaan kiinnitti huomiota jo keväällä 1929 EK:n johtaja Esko Rieki. Sisäministeriölle esittämässään muistiossa Rieki korosti poliisin ennakoivia toimia kommunistien suhteen.⁵⁶

53 Relander, Lauri Kristian, Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanoja vuosilta 1928-1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Tapiola 1968. 27.11.1930, s. 350-351. Kursivointi tekijän.

54 VMA, Vaasan lääninkanslian arkisto. Cc1 Poliisitarkastajan tarkastuspöytäkirjat 1928-1932, erityisesti vuosi 1930.

55 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 91/28 1930, sisäasiainministeriön kirje 2.6.1930 (saap. 10.6.1930) n:o 4171 maaherralle.

56 VA. EK/Valpo I 6. XXII H1. Esko Riekin muistio sisäasiainministeriölle 2.4.1929; katso myös Alapuro, Risto, State and revolution in Finland. Berkeley 1988, s. 194-195 ja Hietaniemi 1992, s. 134-139. Esimerkiksi yksityisiä punaliputuksia ja vappukulkueita oli rajoitettu ennalta määrättyihin paikkoihin. Näin kyettiin hänen mukaansa ehkäisemään äärioikeiston tunteenpurkauksia. Tärkeää oli, että poliisi selviytyisi työstään ilman ulkopuolista apua. Sisäministeriö antoi aiemmista vuosista poiketen tarkat ohjeet järjestyksen valvonnan. Niiden mukaan reservit tuli hankkia paikallisista suojeluskunnista vasta viimeisenä vaihtoehtona. Vappu 1929 sujui rauhallisesti. Poliisikunta sai erityisohjeet myös kansainvälisen punaisen päivän varalle 1.8.1929.

Haastajuhlat antoivat sisäministeriölle myös aiheen tutkia järjestysviranomaisten varautumista yllättävien järjestyshäiriöiden varalta. Lähinnä EK:n antamien tietojen pohjalta ministeriö löysi paljon huomautettavaa poliisiviranomaisten toimista. Kommunistien kokousten ja huvitilaisuuksien valvonta oli ollut heikkoa ja paikallinen poliisi oli hyvin harvoin estänyt ja saattanut syytteeseen esiintyneitä rikoksia. Hyvän tavan vastaisiin esityksiin ei oltu puututtu senkään vertaa. Tästä syystä ministeriö antoi uudet ohjeet yleisten kokousten ja iltamien valvonnasta 11.12.1929. Ohjeiden toimeenpanoa ministeriö tehosti maaherroille lähetetyllä kiertokirjeellä. EK:n päällikkö Esko Riekin mukaan ministeriön kiertokirje syntyi hänen aloitteestaan. Ministeriö totesi hallitusmuodon 10 §:n takaavan oikeiden yleisten kokousten pitämiseen, kunhan kokoukset järjestettiin luvallisessa tarkoituksessa. Kokoukset, joista jo ennalta tiedettiin, että niissä tulnaisiin käyttämään kokoontumisvapautta valtio- ja maanpetoksellisen kiihoituksen harjoittamiseen, tuli estää. Mikäli kokousta ei voinut ennakolta kieltää, oli poliisiviranomaisten mentävä seuraamaan epäilyttäviä kokouksia ja keskeytettävä ne mikäli niissä harjoitettiin valtiopetoksellista toimintaa, vallankumouksellista kiihoitusta tai jos niissä loukattiin hyvää tapaa. Iltamaluvat tuli erityisesti kieltää kommunististen nuoriso- ja opintoyhdistyksiltä, joiden järjestämissä tilaisuuksissa esitettiin usein jumalanpilkkaa, törkeitä herjauksia, hyvän tavan tai siveellisten tunteiden vastaista ohjelmaa. Viranomaisena voi myös kieltää kokouksen tai mielenosoituksen, mikäli epäili sen vaarantavan yleisen turvallisuuden. Kirjeen lopussa ministeriö painotti maaherroille, ettei tarkoituksena ollut estää työväen luvallista järjestötoimintaa, vain kokoontumisvapauden väärinkäytökset oli estettävä.⁵⁷

Erityisenä ongelmana ministeriö piti epäselvää työnjakoa. Ministeriön mielestä paikalliset poliisiviranomaiset eivät olleet tehtäviensä tasalla. Ne eivät valvoneet lainkaan kommunistien toimintaa, koska pitivät sitä EK:n tehtävänä. EK:n oli ministeriön mielestä kuitenkin ”lähinnä pidettävä silmällä, ettei mainitunlaisissa kokouksissa ja huvitilaisuuksissa mitään valtio- ja maanpetollista tai muuta rikollista kiihotusta tapahdu”. Paikallisten poliisivoimien oli valvottava kaikkea rikollista toimintaa ”siis myös edellämaitunlaista rikollista kiihotusta” Ainoastaan vaikeimmat ja huomattavammat valtio- tai maanpetoksellista toimintaa sisältävät tapaukset oli siirrettävä EK:n selvitettäväksi. Valvontavastuu ohjeiden noudattamisesta annettiin läänien poliisiohjaajien tehtäväksi. Rieki lähetti ministeriön kiertokirjeen alaosastojen tietoon ja kehotti niitä tutustumaan uudelleen lokakuussa annettuihin poliisin ja EK:n yhteistyöohjeisiin. Paikallispoliisi oli nivottava valtio- ja maanpetoksellisen toiminnan tutkimukseen avustamaan EK:a, mutta sen tuli tapahtua loukkaamatta paikallisen poliisin tunteja.⁵⁸ Tekstistä käy ilmi, ettei EK pitänyt paikallisten viran-

57 VA, Sisäministeriön arkisto (SM), Sisäasiainministeriön kiertokirje 11.12.1929 kaikille maaherroille; VA, EK/VALPO I, II C 1 EK:n pääosaston kiertokirje Etsivän keskuspoliisin alaosastoille ja edustuksille 14.12.1929; VA, EK/VALPO I, 6. II, J2, kansio 71, Sisäasiainministeriön kiertokirje 11.12.1929 kaikille maaherroille ja EK:n päällikön kiertokirje 23.12.1929 EK:n alaosastoille ja edustuksille.

58 VA, EK/VALPO I, 6. II, J2, kansio 71, EK:n päällikön kiertokirje 23.12.1929 kaikille alaosastojen päälliköille ja edustajille.

omaisten ammattitaitoa kovin korkeana. Toisaalta Riekin pitkämieliset ohjeet kuvastavat sitä, kuinka tärkeänä hän piti paikallispoliisin sitomista kommunistien toiminnan tutkimukseen.

Haastejuhlat laajensivat myös maan järjestysvallan luonteesta käytyä pohdiskelua. Erityisesti esille nousi suojeluskuntien asema. Vasemmisto oli kritisoinut suojeluskuntien roolia koko 1920-luvun. Nyt epäileviä sävyjä alkoi ilmetä myös porvarillisissa piireissä. Suojeluskuntien ja poliisiviranomaisten suhde oli kaksijakoinen. ”Valkoisen Suomen” poliisivoimien rekrytointipohja oli pitkään suojeluskuntajärjestö. Maan järjestysvalta nojasi pitkälle järjestön tukeen niin miehistön kuin organisaationsakin osalta. Kriisitilanteissa suojeluskunnat toimivat suoranaisesti poliisin reservivoimana.⁵⁹ Yhtälö oli istuvan hallituksen kannalta vaikea. Voisiko valtiovaltaan tietyllä etäisyydellä suhtautuva kontrollikoneisto asettua puolipunaista valtiovaltaa vastaan, mutta ei epälojaalia oikeisto-oppositiota vastaan. Tätä tilannetta oli pohdittu jo Tannerin hallituksen aikana.⁶⁰ Tällaisessa tilanteessa maan hallituksen varovainen linjaus kansanliikkeen lainrikkomuksiin on hyvinkin ymmärrettävä. Hietaniemen mukaan Rieki oli selvillä lapualaisliikehännän voimasta ja kasvualustasta ja pyrki myönnetyksillä ja epävirallisella vaikuttamisella ehkäisemään sen provosoitumista ilmieliekkiin. Vappuun 1930 mennessä viranomaisten suhtautuminen suojeluskuntiin muuttui täysin. Sisäministeriön mukaan suojeluskuntia ei pitänyt käyttää järjestysvoiman lisänä vaan vahvistukset piti hoitaa muilla vapaaehtoisvoimilla. Ellei tämä ollut mahdollista tuli vaikeimmille paikkakunnille siirtää vakinaisia poliisivoimia muualta. Silti suojeluskuntien käyttö oli 1930 vielä huomattavaa. Myös suojeluskuntajärjestön johdon kanta Lapuan liikkeeseen oli Hietaniemen mukaan horjuva:⁶¹

”Suojeluskuntien kaksikasvoista roolia yleisesti hyväksyttynä yhteiskunnan tukipilarina yhtäältä ja valtiojärjestystä uhkaavan liikehännän kasvualustana toisaalta kuvastaa se, että johto ratkaisi kantansa suhteesta lapuanliikkeeseen piiripäälliköille lähetetyssä yksityiskohtaisessa kirjeessä tuomatta linjanvetoa julkisuuteen. Menettelytapa vastasi järjestön sisäistä autonomiaa jättäen tien auki henkilökohtaisille ja paikallisille ratkaisuille.”

”Valkoisen Suomelle” suojeluskuntajärjestö oli itsenäisyyden turvaaja ja ”Valkoisen Suomen” takaaja tilanteessa, jossa maan tulevaisuutta ei voinut jättää eduskunnan ja hallituksen, politikojien, käsiin. Valkoisen Suomen ydinjoukon mielestä jo keskustan ja vasemmiston yhteistyö saattoi vaarantaa ”valkoisen vallan”. Näin suomalaisessa sisäpolitiikassa vaikutti ensimmäisen tasavallan ai-

59 Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Helsinki 1992, s. 121–122, 134–139; Porvarillisten piirien suhtautumisesta suojeluskuntiin 1920-luvulla, katso esim. Selin, Kari, Suojeluskuntien Suomi?. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998, s. 197–203.

60 Siltala 1985, s. 35; Suomen työväenliikkeen historia 1976, s. 155–160; Tuomioja 1982, s. 89–90.

61 Hietaniemi 1992, s. 146–149.

kana ulkoparlamentaarinen ”valkoinen” voima.⁶² Lapuan haastejuhlien järjestyksenpidosta vastannut vt. nimismies Birger Nyman ounasteli levottomuuksia ja neuvotteli paikallisen suojeluskuntapäällikön kanssa mahdollisen virka-avun saamisesta, mikäli poliisi yksin ei kykenisi järjestystä ylläpitämään. Suojeluskunnan apua ei kuitenkaan tarvittu, eikä se Lehtisen mukaan järjestönä sekaantunut millään tavalla viikonvaihteen tapahtumiin.⁶³

Miten ”Valkoinen Suomi” sitten reagoi haastejuhlien tapahtumiin? Työväentalon tapahtumien säväyttämänä järjesti tunnetuista lapualaisista kokoonpantu spontaani toimikunta Lapualle joulukuun 1. päiväksi maakunnallisen kansalaiskokouksen pohtimaan kommunistien hälyttäväksi muodostunutta toimintaa. Aloitteen asiasta teki Vientirauhan entinen piirisihteeri, maanviljelijä Kustaa Tiitu, joka toimi myös kokousta valmistelleen toimikunnan puheenjohtajana. Kommunistien vastaisen toiminnan alustajaksi valittiin maanviljelijä Vihtori Kosola, joka sanoo itse aluksi vastustaneensa koko kokousta. Mainittujen lisäksi toimikuntaan kuuluivat rehtori ja myöhempi kansanedustaja Hilja Riipinen, pastori Olavi Kares, Ilkka-lehden päätoimittaja Artturi Leinonen sekä sihteerinä varatuomari Lauri Halme.⁶⁴

Parituhatta osanottajaa kerännyt kokous pysyi varsin rauhallisena, vaikka osalla olisi ollut intoa suoraankin toimintaan. Kokouksen enemmistö vaati valtiovallalta tekoja kommunismin tukahduttamiseksi. Kokouksen ponsissa vaadittiin kommunistipuolueen kaikkien elinten ja toimintamuotojen ehdotonta ja lopullista lakkauttamista. Vaatimuksia valtiovallalle viemään valittiin Leinosen johtama lähetystö, jonka otti vastaan sekä Kallion hallitus että presidentti Rellander. Kallio edellytti kansanliikkeen noudattavan lakeja ja lupasi tämän vastapainoksi itse pyrkiä muuttamaan lakeja laillisessa järjestyksessä kansanliikkeen toivomaan suuntaan. Presidentti oli paljon varauksettomampi suhteessa kansanliikkeeseen ja sen vaatimuksiin. Epäilemättä päivän politiikan tyrskyistä kauempana oleva presidentti voi asemansa puolesta osoittaa kansanliikkeelle

62 Siltala 1985, s. 35; Ahti, Martti, ”Ohi virallisen Suomen”. Konspiratiivinen oikeistoradikalismi 1918–1919. Poliittisen historian lisensiaattityö 1984 Helsingin yliopisto, s. 16–19 ja 50.

63 Lehtinen 1984, s. 671; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1390, maaherran kirje 15.7.1930 n:o 23831 sisäasiainministeriölle; Hietaniemi 1992, s. 142–146. Epäilevä suhtautuminen suojeluskuntiin näkyy myös Lapuan nimismiehen Aleksander Koron sisäministerin pyynnöstä laatimassa ehdotuksessa ylimääräisestä Lentävästä poliisiryksiköstä, jota oltiin tuolloin perustamassa. Ehdotuksessaan Koro painotti ylimääräiseksi konstaapeleiksi värvättäviltä miehiltä, että he ovat ”taatusti isänmaallisia, älykkäitä miehiä 22–30 ikäluokan välillä, edellyttäen että heillä on hyvä kansalaissivistys sekä että he ovat elämäntavoiltaan moitteettomia ja puhdasmaineisia. Koro ei sanallakaan mainitse suojeluskuntaa valittavien sopivana taustana. Myöhempanä Liikkuvana poliisina tunnettu yksikkö perustettiin lopulta varsin pitkälle Koron ehdottamia suuntaviivoja noudattaen noin 10 konstaapelin vahvaisena, eikä, kuten Riekkä ehdotti, 50 miehen vahvaisena. Hietaniemi ei Koron laatimaa ehdotusta mainitse, mikä tuntuu ihmeellisestä.

64 VMA, Artturi Leinosen kokoelma, 1c2, Lapuan kansalaiskokousta valmistavan kokouksen pöytäkirja 26.11.1929; Leinonen, Artturi, Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. Porvoo 1960, 20–22; Kuusisto, Seppo, Lapuanliikkeen johtoryhmät marraskuusta 1929 heinäkuuhun 1930. Suomen historian laudaturtutkielma 1969, Helsingin yliopisto, s. 11–12; Kangas, Lasse, Kustaa Tiitu – tasavallan talonpoika, Jyväskylä 1983, s. 36–39; Lehtinen 1984, s. 675; Hyvämäki, Lauri, Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuan liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939, Porvoo 1964, s. 152–153.

enemmän ymmärtämystä. Kokouksen ponsiin liittyi vakava uhkaus hallitukselle. Ellei hallitus heti estäisi kommunistien toiminta, kuten kokous toivoi ”on mitä vakavin aihe pelkoon, että se menettää oma-aloitteisen otteensa tilanteen hallitsemiseksi”. Hokkasen mukaan viestinviejänä toiminut Leinonen pyrki selittämään päätöslauselmiin liittyvää uhkausta parhain päin. Kokouksen onnistuminen osoitti sen vastanneen porvariston henkiseen ilmapiiriin. Tätä todisti myös Lapuan esimerkkiä seurannut kansalaiskokousten ja lähetystöjen sarja. Kokouksia pidettiin mm. Kuopiossa, Kotkassa, Savonlinnassa, Kymissä, Hämeenlinnassa ja Sortavalassa. Kokoukset yhtyivät Lapualla esitettyihin vaatimuksiin.⁶⁵

Kaikki kansankokoukset vannoiivat uskollisuutta valtiovallalle ja hallitus otti lähetystöt vastaan lähinnä rakentavana kritiikkinä. Liike sai myös konkreettista vastakaikua. Jo ennen lähetystön saapumista Helsinkiin hallitus vastasi kommunistien Lapuan tapahtumista tekemään välikysymykseen. Eduskuntakeskustelussa pääministeri Kallio ymmärsi kansalaisten tunnot ja hädän. Pääministerin paineita lisäsi hänen välikysymyspäivänä Väinö Tannerilta saama tieto suunnitteilla olevasta oikeistokaappauksesta. Kauppaneuvos Rafael Haarla oli samana päivänä tarjonnut Tannerille Suomen diktaattorin paikkaa kansanliikkeen kärjessä.⁶⁶ Sisäasiainministeri Linturi totesi, että oli olemassa perusteltuja epäilyjä kommunistisen nuorisotoiminnan valtiopetoksellisesta toiminnasta. Muut eduskuntapuolueet, mukaan luettuna sosialidemokraatit, hyökkäsivät keskustelussa välikysymyksen tekijöitä vastaan.⁶⁷ Keskustelussa tuli esiin myös ensimmäiset epäilyt kommunisminvastaiseen toimintaan liittyvästä uhasta kansanvallalle ja parlamentarismille. Selvimmin asian toi ehkä esille maalaisliittolainen Vihtori Vesterinen, joka epäili, että kansanliikkeen liepeillä liikkui ”äärioikeistolaisia pyrkimyksiä, jotka eivät kohdistuneet vain kommunismia vaan laajemmin tasavaltaa ja parlamentarismia vastaan”.⁶⁸ Epäileviä tuomaita esiintyi varsinkin maalaisliiton vasemmistossa heti kansanliikkeen alkuvaiheista alkaen.⁶⁹

Lapuan haastejuhlia voidaan pitää hahmottuvan ja suuntaansa etsivän kansanliikkeen alkusysäyksenä. Kansalaiskokoukset ja lähetystöt toivat julkisuuteen itsenäisyyden alkuaajan aktivistit, elvytti heidän yhteistoimintaansa ja nosti päivänpolitiikkaan puolueiden yläpuolella kansakunnan enemmistönä esiintyvän voimatekijän. Kokousaaltoa epäiltiin monissa piireissä järjestetyksi. Siltalan mukaan ”masinointia” ei kuitenkaan tarvittu, vaan syyksi riitti pelkkä ”valkoisen Suomen” ydinjoukon informaalin yhteenkuuluvuus, jota suojeluskun-

65 Lehtinen 1984, s. 676–678; Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 I: Terrori sisäpolitiikan funtiona. Suomen historian laudaturtyö 1980. Helsingin yliopisto 1980, s. 38–40; Kangas 1983, s.36–39; Siltala 1985, s. 54–55; Hyvämäki 1964, s. 154; Hokkanen 1986, s. 15–17.

66 Kallion mielipiteestä Vp. II 1929 ptk. II s. 1216; Hokkanen 1986, s. 15–16.

67 Hyvämäki 1964, s. 153–154.

68 Välikysymyskeskustelusta Vp. II 1929 ptk. II s. 1187–1248, Vesterisen mielipiteestä tarkemmin s. 1195–1197; Katso myös Kangas, Lasse. Vihtori Vesterinen Paasikiven ministeri. Jyväskylä 1998, s. 185–188.

69 Kakkuri 1999, s. 270–271; Mylly 1989, s. 254; Siltala 1985, s. 61.

nan toiminta ja ideologia olivat ylläpitäneet. Yhteydenottoja Lapuan toimikuntaan esiintyi.⁷⁰

Lapuan ensimmäistä kokousta seurasi kuulostelun hetki. Maakunta odotti, miten valtiolta vastaa heidän vaatimuksiinsa. Asian pitämiseksi vireillä järjestettiin Seinäjoella joulukuun lopussa (27.12.) Etelä-Pohjanmaan toimikunnan jatkokokous. Kokouksessa harkittiin valtakunnallisen kommunisminvastustamiskokouksen järjestämistä. Keskustaporvarit tulivat tässä vaiheessa mukaan liikkeen toimintaan pyrkien hallitsemaan liikettä ja vesittämään sen ulkoparlamentaarisia toimia. Samanaikaisesti pyrittiin toteuttamaan lähetystöille annetut lupaukset mm. tukahduttamalla kommunistien yhdistystoimintaa erilaisilla syytteillä.⁷¹

Lapuan liike alkaa työväentalojen joutuessa väkivallan kohteiksi

Mitä sitten tapahtui paikallistasolla ja maakunnissa? Pysyttiinkö kylilläkin odottavalla kannalla? Valtiovallan toimenpiteiden odottelu oli vain näennäisesti rauhallista. Pinnan alla kihelmöi ja räiskähteli, vaikka nämä paikalliset tapahtumat ovatkin jääneet aikaisemmassa tutkimuksessa huomiotta. Työväenjärjestöjen vastainen toiminta jatkui kenttätasolla ja näyttäytyi ennen kaikkea työväentaloihin kohdistuneina väkivallantekoina. Hyökkäyksien kohteeksi joutuneet talot olivat pääasiassa kommunistisina pidettyjen järjestöjen hallussa. Voikin sanoa, että väkivaltaisia toimintamuotoja saaneen Lapuan liikkeen painostuspolitiikka syntyi työväentaloihin kohdistuneissa hyökkäyksissä. Lapuan haastejuhlia seuranneessa tilanteessa näyttäytyy myös järjestysviranomaisten puuttuminen kommunistisina pidettyjen työväenjärjestöjen toimintaa. Se, miten suuri osa näistä toimista johtuu viranomaisten uusista tiukemmista toimintaohjeista, viranomaisten omasta halusta tai paikallisten lapualaismielisten painostuksesta, jää lähteiden puuttuessa selvittämättä.

Kansalaiskokousten tapaan työväentaloihin suuntautunut väkivalta laajeni Lapuan esimerkistä joulukuun aikana ympäri maan. Ensimmäisenä ”Lapuan lain” käyttöönottoa harrastettiin marras- joulukuun vaihteessa Peräseinäjoella, jossa Työn Äänen luonnehdinnan mukaan ”sikäläiset hulikaanit” olivat repineet työväentalon portinpylvään, kaataneet puun ja tehneet muutenkin ilkivaltaa. Portinpylväs ja istutettu koivu oli nostettu esteeksi taloon johtavalle käytävälle.⁷²

Kurikassa Kirkonkylän työväentalo oli Työn Äänen tietojen mukaan ”jatkuvan hävitystyön alaisena” joulukuun alussa. Hävitystyön aikana talon seinä oli kivitetty, vahtimestaria uhkailtu ja ikkunat oli ammuttu haulikolla rikki. Lisäksi talon vahtimestari ja muut työläiset olivat saaneet kuulla monta kuolemantuo-

70 Siltala 1980, s. 44; Siltala 1985, s. 57–58.

71 Leinonen 1960, s.47–48; Kosola 1935, s. 228; Siltala 1985, s. 59–61.

72 Työn Ääni, n:o 139, 2.12.1929, Peräseinäjoellakin ”Lapuan laki”; Pohjan Voima n:o 289, 15.12.1929.

miota. Lehden mukaan koko paikkakunnan porvaristo oli 'aivan raivoissaan vanhoista höperöistä akoista alkaen'. Lehti katsoi myös sosialidemokraattien olevan porvariensa kanssa samassa rintamassa. Rauhattomuuden seurauksena työväentalolle oli täytynyt asettaa 'oikein yövartiosto'. Talolla järjestettiin 15. joulukuuta iltamat. Tilaisuus sujui rauhallisesti vahvan järjestysmiehistön ansiosta, mutta noin puolitoista tuntia iltamien loppumisen jälkeen talon pihaan heitettiin kaksi pommia. Työväentalon rakennukset eivät pommien johdosta juuri vahingoittuneet. Asiasta ilmoitettiin nimismiehelle, joka lupasi tutkia tapahtumaa. "Kun tiedämme, että pommeja ja ampuma-aseita on vain tarkoin määrättyllä kansanosalla, on helppo arvata, kenen järjestämä tämäkin räjähdys on", arveli Työn Ääni.⁷³

Kauhavalla kohteeksi otettiin valmistumaisillaan oleva Työväen osuuskoupan toimitalo, jonka ovet ja ikkunat tervattiin. Tervauksessa oli tavoiteltu neuvostotähteä. Samana yönä käytiin ilkitöissä myös paikallisen nuorisoseuran portin kimppuun. Työn Ääni piti tekoa saman joukon suorittamana. Kommunistien kostotoimenpiteeksi naamioidulla teolla yritettiin lehden mukaan ilmeisesti provosoida paikallista väkeä lisää.⁷⁴

Monin paikoin paikalliset viranomaiset valvoivat kommunistien toimintaa tarkasti. Ministeriön kiertokirjeessään antamat erityisohjeet olivat siten menneet perille paikallistasolla. Kärsämäellä Turun ja Porin läänissä poliisi keskeytti paikallisella työväentalolla järjestetyn nuorten työläisten illanvieton, koska epäili siellä tultavan esittämään sellaista ohjelmaa, ettei sitä voi sallia. Kemissä puolestaan estettiin kokous, jossa piti käsitellä Helsingissä järjestetyn valtakunnallisen työttömien kokouksen kulkua. Loimaan kauppalassa oli maaseudun järjestyssääntöön vedoten estetty alle 15-vuotiaita esiintymässä omassa juhlassaan. Tiedonantaja nimitti menettelyä "Loimaan laiksi", jota työväki ei voi hyväksyä. Vaasassa poliisi esti Pihlavan työläisten raittiusosaston iltamat ja keskeytti työläisten yleisen kokouksen työväentalon juhlasalissa. Keskeytys tehtiin sen jälkeen kun kokous oli ehtinyt tuomita yhdistyslain tiukentamispyrkimykset ja sopinut työläisten fascisminvastaisen kokouksen koollekutsumisesta keskustelemaan työläisten puolustustaistelusta. Teuvalla työläisnuorten opintoyhdistys ei saanut lupaa järjestää suunnittelemaansa opintojuhlaa. Maaherra Sarlin oli kieltänyt juhlat, joihin oli haastettu Kristiinan, Kaskisten ja Perälän nuoret. Teuvalla tiukka linja jatkui, sillä paikallinen nimismies esti seuraavana sunnuntaina Teuvan työväen vaalikomitean koollekutsuman työläisten yleisen kokouksen Perälän työväentalolla. Nimismiehen mukana työväentalolla oli myös suojeluskunnan aluepäällikkö Oras.⁷⁵ Turussa poliisimestari kielsi

73 Työn Ääni, n:o 140, 13.12.1929, "Fascistit raivoisina Kurikassa"; Työn Ääni n:o 143, 16.12.1929.

74 Työn Ääni n:o 143, 16.12.1929, "Tervakulttuuri elä Kauhavalla"; katso myös Pohjan Voima n: 201, 18.12.1929 ja Tiedonantaja N:o 215, 19.12.1929.

75 Tiedonantaja, n:o 207, 1.12.1929; Työväen lehti n:o 140, 14.12.1929; Työn Ääni n:o 143, 16.12.1929; Loimaasta katso EK/VALPO I, II Kommunistien julkinen puoluetoiminta Suomessa, C1 Kommunistijärjestöjen "Vaino", Tiedonantaja n:o 211, 14.12.1929 ja siihen EK:n tekemät merkinnät. EK hyväksyi paikallisen järjestysviranomaisen menettelyn.

16. joulukuuta ”Turun työväen facsismien ja sodan vastaisen komitean” kokouksen sillä perusteella, että kyseessä ei ollut rekisteröity yhdistys.⁷⁶

Jyväskylässä poliisi esti 18. joulukuuta työläisten kirjallisen valistustilaisuuden järjestämisen. Tilaisuus oli osa paikallisen työväen opintoyhdistyksen punaisen kuukauden viettoa. Paikallisen nimismiehen lisäksi tilaisuutta lopettamaan saapui useita virka- ja siviilipukuisia poliiseja sekä porvarilehtien toimittajia. Talolta suoritettiin tarkastus, jossa takavarikoitiin mm. Työn Joulu, Työläisurheilijan Joulu, Punalipun Joulu ja Idän ja Lännen joulu -nimisiä julkaisuja. Myöhemmin kävi ilmi, että nimismies Bremer oli sulkenut talon kokonaan ja ilmoittanut yhdistysten vuokranantajalle, että tämä joutuu edesvastuuseen, jos antaa ”kommunististen järjestöjen toimia talossaan”. Yhdistyksiä hän kielsi pitämästä talolla mm. puurojuhliin. Käytännössä nimismiehen toimi tarkoitti yhdistysten lakkauttamista toteaa asiasta kirjoittanut Tiedonantaja. Esimerkiksi yhdistysten joulujuhla jäi talolla pitämättä.⁷⁷ Samana päivänä esti Oulun poliisi Pohjan Voiman nimissä järjestetyn juhlatilaisuuden Oulun työväenyhdistyksen talolla. Oulun poliisimestari perusteli päätöstään juhlan ohjelmistolla, jota hän piti ilmoituksen perusteella hyvän tavan ja siveellisen tunteen vastaisena. Päätöksessään poliisimestari viittasi sisäministeriön kiertokirjeeseen. Tilaisuuden järjesti Oulun työväen paikallisjärjestö ja tutkinnoissa se paljastui punaisen kuukauden juhla, jonka oli järjestänyt joko punaisen kuukauden komitea tai työväen paikallisjärjestö. EK:n mielestä poliisimestarilla oli oikeus estää tilaisuus. Samalla EK rauhoitteli paikallista poliisipäällikköä, joka oli hätäntynyt siitä, että juhlan keskeyttämisestä oli valitettu eduskunnan oikeusasiamiehelle.⁷⁸

Limingalla paikallinen nimismies perui 19. päiväksi joulukuuta antamansa iltamaluvan ja määräsi työväentalon pidettäväksi suljettuna sen illan. Talolla oli ollut tarkoitus pitää punaisen kuukauden viettoon liittynyt valistusjuhla. Asiasta kirjoittanut Pohjan Voima olikin sitä, mieltä, että yhdistyslakiin ei tarvinnut muutoksia, sillä ”mielivallalla voidaan estää työväen yhdistystoiminta.”⁷⁹ Kiristynyt ote näkyi myös Tampereen lähellä Pispalassa, jossa poliisi esti valistusiltamien pidon. Sama toistui Raahen seudulla Lapaluodon työväentalolla. Viipurissa poliisi esti Pellervon saliin järjestetyn facsismien vastaisen työväenkokouksen. Poliisi esti taloon pääsyn kaikilta muilta paitsi talossa asuneilta henkilöiltä. Näin myös muita työväenkokouksia jäi pitämättä.⁸⁰

Juuri ennen joulua sattui Elimäellä arveluttavissa olosuhteissa työväentalon tulipalo. Lakiasuon sosialidemokraattisen nuoriso-osaston työväentalolla ei ollut ollut tulta sitten ”edellisen sunnuntain”. Talo paloi lyhyessä ajassa maan ta-

76 VA, EK/VALPO I, II C1, EK:n Turun edustuksen kirje 17.12.1929 n:o 1338 EK:n pääosastolle.

77 Tiedonantaja n:o 216, 20.12.1929 ja n:o 220, 27.12.1929.

78 EK/VALPO I, II C 1, Riekin viesti 8.1.1930 ministeriön esittelijäneuvos Heilimolle liitteenä, erityisesti Riekin muistio EK:n Oulun edustuksen päällikön Pallarin kanssa käymästä puhelinkeskustelusta; Pohjan Voima n:o 292, 19.12.1929.

79 Pohjan Voima n:o 294, 21.12.1929, ”Ei tarvita muutoksia yhdistyslakiin.”

80 Lapaluodon tapauksesta katso Tiedonantaja n:o 215, 19.12.1929 ja Pispalan tapauksesta Työväen lehti n: 143, 21.12.1929, Viipurista Työ, n:o 148, 24.12.1929..

salle. Paloa epäiltiin heti tuhopoltoksi. Tiedonantajan mukaan ”Porvarien taholta kuulutaan uhkaillun särkeä talon tanssilava ja muutenkin osasto kuuluu olleen porvarien vihan kohteena, vaikkei se tietysti mikään oikea työväenjärjestö olekaan”.⁸¹

Jo luvan saaneiden tilaisuuksien estämisen lisäksi uudet iltamaluvat olivat joulukuussa tiukassa. Esimerkiksi Helsingissä poliisimestari Wilkman kielsi Vallilan sosialistisen yhdistyksen 25.12.1929 pidettäväksi anoman valistustilaisuuden pitämisen. Tilaisuus oli ollut tarkoitus pitää ”kirkonmenojen aikaan”. Samalla EK:n päällikkö käski Wilkmania kieltämään myös Vuorelan nuorten työläisten opintoyhdistyksen samalle illalle suunnitteleman puurojuhlan. Riekin muistiinpanoissa tilaisuudet sovittiin kiellettäväksi sisäasiainministeriön antaman uuden kiertokirjeen perusteella. Nokialla puolestaan estettiin vielä ennen joulua ulkoilmatilaisuus.⁸² Joulujuhlat estettiin myös Vaasassa Palosaaren työväentalolla, Viipurin läänissä Karhulan ja Enson työväentalolla sekä Lahdessa. Martinniemiellä poliisi saapui seuraamaan joulujuhlan etenemistä ja pitämään silmällä, ”kuinka kommunistista ohjelmaa lapset suorittavat”. Karhulassa toimenpide perustui paikallisen nimismiehen mukaan maaherran antamiin ohjeisiin. Nimismies ilmoitti samalla että ”kaikki uskonnonvastaiset propagandatilaisuudet ”hyviä tapoja loukkaavana” tullaan hajoittamaan”. Lahdessa poliisi saapui jouluaamuna työväentalolle ja esti puurojuhlaan kokoontuneen väen pääsyn sisälle. Kemijärvellä paikalliset ”suojelijat” tunkeutuivat Tapaniniltana työväentalolle ammuskelemaan. Yksi tunkeutuja sai luodin toisen aseesta. Sodankylässä poliisi riisui tapaninpäivän iltana työväentalolla iltamissa esiintyneiden järjestönuorten liittopuvuista punaiset kravatit ”kiihoittavina”. Järjestönuorten pukuihin puututtiin poliisin taholta myös Turussa ennen joulua pidetyssä Valtiollisten vankien huoltoyhdistyksen iltamissa. Muuruvedellä paikallinen poliisi meni sosialidemokraattisen yhdistyksen karnevaali-iltamissa niin pitkälle, että kielsi karnevalihattujen myynnin ”liiaksi kiihoittavana”.⁸³

Saloisissa Savonlahden työväentalolla poliisi keskeytti tapaninpäivän iltana iltamat, kun ohjelmassa ryhdyttiin esittämään näytelmää ”Nuoria suruttomia”. Poliisin mukaan näytelmä sisälsi jumalanpilkkaa. Uuden Suomen mukaan Savonlahden taloa kutsuttiin paikkakunnalla ”Pikku-Moskovaksi”. Saman näytelmän vuoksi keskeytettiin jouluiltaman vietto myös Karihaaran työväentalolla. Hartolassa työväenyhdistys ei saanut iltamalupaa, koska näytelmä kuului illan ohjelmaan. Temmeksessä poliisi esti kyseisen näytelmän esittämisen, mutta salli iltamien muuten jatkuu. Muita näytelmiä, joiden esitys keskeytettiin järjestysviranomaisten toimesta kevään aikana olivat mm. ”Kirottu mammona”, ”Nai-

81 Tiedonantaja n:o 219, 24.12.1929, ”Lapuan lakia sovelletaan myös sosdemeihinkin”.

82 EK/VALPO I, II Kommunistien julkinen puoluetoiminta Suomessa, C1 Kommunistijärjestöjen ”Vaino”, Riekin allekirjoittama ilmoitus puhelinkeskustelusta Wilkman 23/12-29 ja käsin kirjoitettu muistilappu; Tiedonantaja n:o 219, 24.12.1929.

83 Tiedonantaja n:o 220, 27.12.1929; Työn Ääni n:o 147, 27.12.1929; Sodankylästä Pohjan Voima n:o 297, 28.12.1929; Turusta katso Punainen Karjala, n:o 288, 19.12.1929; Tiedonantaja n:o 221, 28.12.1929 Palosaaresta ”Vaasassakin poliisi joulupappina”; Lahdesta Tiedonantaja 228, 28.12.1929 ”Työläisillä ei ole valkoisessa maassa edes joulurauhaa”; Kemijärvestä, Työ n:o 1, 4.1.1920; Martinniemestä Pohjan Voima n:o 298, 29.12.1929 ”Virka-kunta jalkeilla Martinniemielläkin”; Muuruvedestä Sosialidemokraatti n: 354, 31.12.1929.

mahulluja” ja ”Moskovan määräys”. Uusi Suomi kuvaa Saloisissa kohua aiheuttaneen näytelmän juonta ja tilaisuuden keskeytystä seuraavasti.⁸⁴

”Näytelmässä kuvataan eräässä syrjäkylän talossa pidettäviä laestadio-laisten seuroja. Näytelmässä esiintyy seuraväkeä ja pari talon nuorta miestä, jotka ovat kommunisteja ja päättävät keskeyttää seurain pidon. Tämä tapahtuu sillä tavoin, että toinen nuorista miehistä tulee seuroihin sarvipääpaholaiseksi pukeutuneena.

Kun tämä paholainen astui näyttämölle, katsoi poliisi esityksen menevä yli sopivaisuuden rajojen ja niin hankin meni yhdeksi esiintyjäksi, käskien lopettaa näytelmän siihen paikkaan. Vastustelematta hänen käskyjensä noudatettiin ja yleisö poistui rauhallisesti.”

Kuopiossa järjestönuoret eivät saaneet joulun välipäiviksi lupaa tanssi-iltamien järjestämiselle. Samoin kävi Jurvassa Sarvijoien Opintoyhdistyksen aikeille. Nähtyään iltamissa esitettävän ohjelman paikallinen nimismies noudatti ”kirjaimellisesti ”Lapuan lakia” ja kielsi juhlien pidon”, kertoo Työn Ääni.⁸⁵ Helsingissä poliisi puolestaan esti Punaisen kuukauden päätöstilaisuuden viettämisen Sörnäisten työväentalolla. Tilaisuus olisi saatu lopulta järjestää, jos poliisille olisi luovutettu tarkat tiedot kaikista tilaisuuden järjestelykomitean henkilöistä. Tällaiseen ”ohranointiin” ei komitean taholta ”luonnollisesti suostuttu”.⁸⁶

Seinäjoella tilanne heijastui vuodenvaihteen jälkeen myös kommunistien ja sosialidemokraattien väliseksi kiistaksi. Paikallinen voimistelu- ja urheiluseura Kiivas oli vuokrannut sosialidemokraattien hallitseman Rautatieläisten talon ja saanut tansseilleen myös nimismiehen luvan. Ilmoitusten oltua jo seinillä sosialidemokraatit peruivat vuokrauksen. Nimismies perui puolestaan antamansa luvan ”yleisen turvallisuuden tähden”. Asiasta uutisoivat Työn Ääni pitikin sosialidemokraatteja, ”noskeherroja”, syyppäänä luvan peruutukselle niputtaen sosialidemokraatit samaan joukkoon suojeluskuntalaisten kanssa: ”Nimismiehen päätöksestä ilmenee siis selvästi, että hänenkin virkaoikeutensa ovat rajoitettuja ja niitä rajoittavat paikalliset nosket ja muut suojelushulikaanit”.⁸⁷

Kansanjoukkojen vimma kohdistui paikoin myös sosialidemokraattisia taloja vastaan. Elimäen tuhopolton lisäksi rikottiin Säkylän Pyhäjoella ja Ulvilan Kaarmarkussa työväentalojen ikkunoita useampaan kertaan. Ulvilassa työväentalon pihalta vietiin kerran lyhtypylväätkin. Sosialidemokraattien mielestä paikalliset viranomaiset eivät kiinnittäneet näiden tuhotöiden selvittämiseen riittä-

84 Pohjan Voima n:o 297, 28.12.1929, Saloisista ”Kummia kuuluu Saloisista”; Karihaarasta ”Poliisimies jälleen näytelmäsensuurina”; Tiedonantaja n:o 221, 28.12.1929, ”Poliisi Saloisissa taidearvostelijana”; Uusi Suomi n:o 353, 31.12.1929; Temmeksestä kts. Pohjan Voima n:o 9, 14.1.1930; Hartolasta kts. Työväen Tiedonantaja n:o 37, 15.4.1930; ”Moskovan määräyksen” esitys keskeytettiin Turussa maaliskuussa (kts. Työväen Tiedonantaja n:o 15, 18.3.1930) ”Naimahulluja” keskeytettiin Sallan työväentalolla maaliskuussa (kts. Suomen Työmies n:o 44, 24.3.1930) paikallinen nimismies ei antanut esityslupaa näytelmille ”Murtuneita” ja Metsäjätkäät ja heidän morsiamensa”; ”Kirottua mammona” -näytelmä keskeytettiin Evijärven Haapajärvenkylällä huhtikuun lopulla (kts. Työväen Tiedonantaja n:o 49, 30.4.1930).

85 Savon Työ, n:o 146, 28.12.1929; Työn Ääni, n:o 148, 30.12.1929.

86 Työ, n:o 150, 31.12.1929.

87 Työn Ääni n:o 1, 3.1.1930, ”Mielivaltaa Seinäjoella”.

västi huomiota. Asiasta uutisoivat Suomen sosialidemokraatti mainitsee myös Loimaan piirin nimismiehen sulkeneen 14. lokakuuta 1929 Metsämaan Korven kylässä työväentalon. Nimismies epäili sosiaalidemokraattista työväenyhdistystä leimaveron kavalluksesta. Nimismies alisti sulkemispäätöksensä maaherralle, minkä johdosta talo oli vielä vuoden 1930 alussa kiinni, odottamassa maaherran päätöstä.⁸⁸

Ensimmäinen varsinainen naulaus Lapuan haastejuhlien jälkeen tapahtui Ylihärmän Kosolan kylässä viimeistään joulukuun alkupuolella 1929. Tapahtumat lähtivät liikkeelle, kun Lapuan tapahtumien innoittama kansanjoukko lähti liikkeelle Kankaan kylältä naulaamaan Ylihärmän työväentaloa. Osalla miehistä oli mukanaan suojeluskuntakiväärit. Sulkijat vierailivat ennen nauлаusta paikallisen työväenyhdistyksen toiminnassa mukana olleen Kalle Palttalan talossa. Vieraiden saavuttua taloon, Palttalalta kysyttiin alkajaisiksi, tiesikö tämä, mitä Lapualla oli tapahtunut. Kun Palttala ilmoitti lukevansa lehtiä, häneltä kysyttiin, oliko hän perillä myös siitä, että työväenyhdistyksen toiminta lakkautettaisiin. Palttalan kysytyä, minkä lain nojalla miehet toimivat hän sai vastaukseksi: Lapuan lain. Palttalan ilmoitettua, ettei hän tämmöistä lakia tuntenut, ja että hänen mielestään tällaiset asiat kuuluisivat viranomaisille, ‘koputettiin kiväärinperällä lattiaa’. Tämän jälkeen joukko jatkoi työväentalolle, ”Kämpälle”, jonka ikkunat särjettiin ja ovi- ja ikkuna-aukot naulattiin tukkoon. Yhdistyksen toiminta loppui nauлаukseen. Miesten vierailun jälkeen talo jäi lahoamaan ja purettiin myöhemmin pois.⁸⁹ Kankaan kylältä lähtenyttä joukkoa johti Kauno Kangas, myöhemmin lapuanliikkeen sihteerinä Kosolassa toiminut ylioppilas.⁹⁰

Ylikangas ajoittaa nauлаuksen Lapuan talon nauлаuksen jälkeen tapahtuneeksi. Hän perustaa väitteensä kertojan tietoihin, jonka mukaan Lapuan tapahtumat toimivat esimerkkinä Ylihärmän suojeluskuntalaisille piireille, jotka vierailivat paikallisella työväentalolla pian Lapuan tapahtumien jälkeen.⁹¹ Ylikangas ei ajoita nauлаusta mainintaa ”Kun Lapualla oli työväentalon ovet nauлатtu kiinni”, paremmin. Hurri on tehnyt tästä sen johtopäätöksen, että kankaalaisten vierailu tapahtui Lapuan työväentalon syyskuussa 1931 tapahtuneen nauлаuksen jälkeen. Ylihärmän talo kuuluu kuitenkin jo maaherran joulukuussa 1930 laatimalle listalle nauлатuista taloista.⁹² Talon nauлаus tapahtuikin viimeistään joulukuun alkupuolella 1929. Asian vahvistaa EK:n Vaasan edustuksen puhelinsanoma 10:ltä päivältä joulukuun 1929. EK:n saamien tietojen mukaan

88 Suomen sosialidemokraatti, n:o 4, 4.1.1930 ”Sosialidemokraattisten järjestöjen vaino rehottaa Porin piirissä”.

89 Ylikangas, Heikki, Tervasta teollisuuteen. Ylihärmän kehitys varhaisista ajoista nykypäiviin. Vaasa 1989, s. 396–397; Hurri 1991, s. 188. Ylikangas perustaa vauhdikkaan kuvauksensa entisen punavangin ja yhdistyksen puuhamiehen Kalle Palttalan kertomukseen. Hurri lainaa puolestaan suoraan Ylikangasta.

90 VA, EK/VALPO I, II C 1, EK:n Vaasan edustuksen puhelinsanoma n:o 1216 EK:n pääosastolle 10.12.1929; Ylikangas 1989, s. 396–397. Lapuan liikkeen johtohahmon Vihtori Kosolan sukujuuret on Ylikankaan mukaan johdettavissa Ylihärmän Kosolan kylään.

91 Ylikangas 1989, s. 398–399; katso myös Hurri 1991, s. 188.

92 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherra Martosen kirje 1.12.1930 n:o 28003 sisäasiainministeriölle.

sulkeminen tapahtui ”porvari nuorukaisten toimesta, naulaamalla talon ovet kiinni”. Omistajayhdistys ei ollut tehnyt asiasta ilmoitusta poliisille.⁹³

Kansanliikkeen työväentaloihin ja niillä pidettyihin tilaisuuksiin kohdistamat väkivallanteot laantuivat joulukuun jälkeen. Tähän nähden Lavialla 9. helmikuuta 1930 tapahtunut humalaisen joukkion yritys tunkeutua iltamatilaisuuteen olikin poikkeus yleisestä tilanteesta. Työväenlehti leimasi tapauksen isänmaallisten suojelijoiden häiriöntiretteksi. Humalaisten nuorten miesten yritys jäi yritykseksi, sillä heidät poistettiin järjestysmiesten ja paikallisen poliisin toimesta talon piiristä pois.⁹⁴

Tammikuun alussa EK:n päällikkö Riecki katsoi tilanteen olevan hyvin poliisin hallinnassa. Tilanne johtui ”kommunistien nöyryydestä vielä nyt”. Vastaisuuden varalta Riecki lähetti ministeriölle tiedoksi muistiinpanoja kommunistien tilaisuuksien keskeyttämisistä aiheutuneista vaikeuksista. Samalla hän viittaa siihen, että ministeriö oli luvannut olla kiinnittämättä ”kaikkein välttämättömintä enempää” huomiota mahdollisiin valituksiin. Antaessaan ohjeita Oulun alaosastolle Riecki katsoi, ettei EK:n ole syytä kiivailla kaikkien kokousten estämiseksi eikä jahdata punapaitoja.⁹⁵ EK:n piti varoa puuttumasta ”aiheettomasti” paikallisten poliisien toimii tilaisuuksien estämisessä yms. toiminnassa. Pääosasto katsoi paikallisten poliisien toimissa tapahtuneen joitakin ylilyöntejä, joihin turhaan sekaantumalla EK vain aiheuttaisi itselleen lisätöitä ja joutuisi kantelujen tullessa ”välikäteen”. Lisäksi tapauksista saattoi tulla välikysymyksiä hallituksen kaatoyrityksineen, ”puhumattakaan siitä, että etsivälle keskuspoliisille pyydettävät lisämäärärahat joutuvat vaaranalaisiksi, jos keskuspoliisi saadaan sotketuksi harkitsemattomiin tai vääriin julkisen toiminnan (sos.dem tai ammatillisten järjestöjen, virallisten kokousten jne.) häiritsemisiin. – Punapaitoihin ei etsivän keskuspoliisin ole yleensä lainkaan puututtava”. Eräät maaherrat ja poliisiviranomaiset olivat pyytäneet alaosastoilta luetteloita opintoyhdistyksistä. Alaosastojen oli pääosaston mukaan vältettävä tietojen antamista. Kysyjille oli kerrottava, että pääosasto oli parhaillaan laatimassa luetteloita

93 VA, EK/VALPO I, II C 1, EK:n Vaasan edustuksen puhelinsanoma n:o 1216 EK:n pääosastolle 10.12.1929; VMA. Härmän piirin nimismiehen arkisto. Takavarikoidut asiakirjat. Ylihärman työväenyhdistys 1906–1931. Vuosikokouksen pöytäkirja 26.1.1930 ja 2.2.1930; Muut asiakirjat; jäsenluettelo 1926–1931. Yhdistyksen toiminta jatkui ainakin paperilla vuoden 1931 puolelle, vaikka vallinnut ilmapiiri loi sille puitteet. Vuosikokous valitsi vielä tammikuun 1931 lopussa yhdistykselle puheenjohtajan ja johtokunnan sekä järjestysmiehet, mutta antoi puheenjohtajalle valtuudet huolehtia yhdistyksen vastaisesta toiminnasta. Jo viikon kuluttua vuosikokouksesta johtokunta varustautui pahimman varalle: yhdistyksen kalusto ja muu irtaimisto annettiin taloudenhoitajien huollettaviksi, yhdistyksen viululle valittiin huoltaja ja yhdistyksen puheenjohtajalle annettiin edelleen valtuudet päättää yhdistyksen tulevasta toiminnasta. Myöskään varsinaista toimintaa ei toistaiseksi päätetty järjestää. Työväentalon kohtalosta johtokunta päätti seuraavasti: ”Talo päätettiin myydä jos sopiva ostaja ilmestyy. Talolle hintaa arvioimaan valittiin K. Palttala ja K. Jussila.” Ylihärman työväenyhdistyksen vuosilta 1926–1931 säilyneet jäsenluettelot kertovat selvästi laskevista jäsenmääristä: 1926 31 maksanutta jäsentä, 1927 31, 1928 13, 1929 14, 1930 7 (joista kuitenkin vain viisi ilmeisesti maksoi jäsenmaksunsa) ja 1931 8 jäsentä, joista ilmeisesti vain 4 maksoi maksunsa.

94 Työväenlehti n:o 14, 18.2.1930, ”Viel’ elää isäin henki” Laviallakin.

95 EK/VALPO I, II C 1, Riekin viesti 8.1.1930 ministeriön esittelijäneuvos Heilimolle liitteineen.

opintoyhdistyksistä koko maassa. Samalla niitä vastaan kerättiin todistusaineistoa yleistä käyttöä varten.⁹⁶

Viranomaisten tiukemman linjan taustalla olivat epäilemättä sisäasiainministeriön uudet toimintaohjeet, jotka maaherrat välittivät paikallisviranomaisille. Tapauksista ei voi kuitenkaan vetää johtopäätöstä, että linja tiukennus olisi tapahtunut yhtenäisesti ja järjestelmällisesti koko maassa. Vaikka iltamalupia peruttiin tai kokouksia hajotettiin useilla paikkakunnilla, sai sekä sosialidemokraattisten että kommunististen työväenjärjestöjen toiminta ainakin sanomalehdissä esiintyneiden uutisen perusteella jatkua ennallaan useimmilla paikkakunnilla. Jatkossa onkin selvitettävä johtuiko tiukentunut linja enemmän paikallisista tekijöistä, kuten nimismiesten henkilökohtaisista näkemyksistä tai kansanliikkeen painostuksesta.

Lapuan ”kommunisminvastustusohjelma” vaatii taloja pois kommunisteilta

Lapuan tapahtumia seurannut liikehdintä osoittaa, että kommunismin vastaisella liikkeellä oli laajaa kannatusta kansalaisten keskuudessa. Järjestysvallan reaktiot osoittavat, että kansannousu otettiin vakavasti ja sen kiihtymistä pyrittiin hillitsemään kiinnittämällä aikaisempaa enemmän huomiota kommunistisena pidetyn työväenliikkeen toimintaan. Mitä kansanliike sitten vaati? Mitä se halusi ja millä tavoin se tavoitteensa ilmaisi? Kysymyksiin ei löydy selkeää vastausta kansanliikkeen alkuaikojen toiminnasta, mutta jonkinlainen vaatimuslista on mahdollista hahmottaa Lapuan liikkeen ensimmäisten kokousten julkilausumien ja ponsien perusteella.

Lapuan ensimmäisessä kokouksessa 1. joulukuuta 1929 hyväksytyjen ponsien päävaatimus oli SKP:n ja ”sen kaikkien toimintamuotojen ja elinten” ehdoton lopettaminen. Kokous ei hyväksynyt, että ”isänmaan ja laillisen järjestyksen julkiset viholliset saavat olla kansan eduskunnassa lainsäätäjinä ja maanpuolustuksesta päättämässä”. Pohjalaiset ihmettelivät myös, kuinka vapaata sanaa sanomalehdissä ja julkisissa puheissa voitiin käyttää ”kaiken sen herjäämiseksi ja häpäisemiseksi, mikä on Suomen kansan siveellisen ja oikeudellisen tietämisen pohja ja perusta”. Samaa ihmetystä herätti myös se, että kerran maanpetollisena korkeimmassa oikeudessa lakkautettu puolue oli saanut syntyä uudelleen ”entistä julkeammassa muodossa”. Kokous kääntyi kysymyksineen valtiovallan puoleen isänmaan turvallisuuden ja vapauden säilyttämiseksi, koska se pelkäsi, että ellei valtiovalta ryhtyisi toimenpiteisiin se menettäisi otteensa tilanteen hallitsemiseksi ja hillitsemiseksi.⁹⁷

Ponsivaatimusten viesti oli selkeä. Kommunistinen toiminta oli lopetettava maassa. Oleellista on myös se, että kansankokous kääntyi valtiovallan puoleen ja odotti sen toimenpiteitä. Kansanliike ei siis kohdistunut laillista valtiovaltaa

96 VA, EK/VALPO I, II C1, EK:n pääosaston salainen kiertokirje n:o 86 9.1.1930 EK:n alaosastojen päälliköille ja edustajille.

97 Ponnit on julkaistu mm. Kokko, Arvo, Lapuan laki I, Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930, Helsinkiin 1930a (jatkoissa Kokko 1930a), s. 26; Katso myös Kaján 1930, s.39.

vastaan vaan pyysi siltä toimia sopimattomana pitämänsä toiminnan estämiseksi. Oleellista oli myös, että kokouksissa edelleen uskottiin lainsäädäntöön ja oikeuslaitokseen. Lainsäädännölliset puutteet oli vain poistettava ja oikeusistuinten päätökset laitettava täytäntöön. Tämmöisenään kansanliikkeen tavoitteet eivät paljonkaan poikenneet kokoomuspuolueen kevään 1929 vaalijulistuksessa esitetystä vaatimuksista.

Lapuan kokousta seuranneet kansalaiskokoukset yhtyivät Lapualla esitettyihin ponsiin. Vimpelissä kansalaiskokous varoitteli paikallisia kommunisteja seuraavasti:

”Kansalaiskokous Vimpelissä tahtoo täkäläisille kommunistiyhdistyksille tietoon saattaa, että Vimpelin kansalaiset, jotka Suomen isänmaakseen tunnustavat, eivät hyväksy pitemmälle sellaisia toimenpiteitä ja toimintatapoja, mitä kommunistit toiminnassaan isänmaamme ryssille myymisen tarkoituksessa ja muuksi turmioksi paikkakunnallemme käyttävät. Tämän suuntainen toiminta tapahtukoon se muodossa missä hyvänsä, on heti lopetettava.”⁹⁸

Lapuan kokouksen ponsissa ei mainita työväentaloja. Eikö niillä sitten ollut kansanliikkeen mielestä merkitystä? Tätä johtopäätöstä ei voi tehdä, vaikka työväentalojen sulkemisia ei vaadita suoraan ponsissa. Taloilla oli kansanliikkeen mielissä sekä symboliarvoa että konkreettista merkitystä. Se ettei taloja suoraan mainita johtuu siitä, että useimmissa tapauksissa yhdistys samaistettiin taloonsa, talo oli yhdistys. Vaadittaessa yhdistyksen lakkauttamista vaadittiin itse asiassa myös sen talon vaihtamista. Tätä tilannetta varten kommunistit olivat suojautuneet perustamalla useita rinnakkaisia yhdistyksiä, joista osa toimi ainoastaan taloudellisina yhdistyksinä. Kansanliikkeen nousu johtuu osaltaan kommunistien onnistuneesta taktiikasta. Kansa ei voinut ymmärtää, kuinka keran lakkautettu yhdistys ja siihen kuuluneet ihmiset voivat hetken kuluttua toimia samalla työväentalolla hivenen erinimisen yhdistyksen puitteissa. Kommunistit puolestaan käyttivät yhdistyslain antamia mahdollisuuksia oivallisesti hyväkseen.⁹⁹

Asiaa valaisee hyvin kommunisminvastaisen kansalaistoiminnan aikaansaamisesta kokouksessa alustaneen maanviljelijä Vihtori Kosolan puhe, jossa hän kuvaa kommunistien toimintaa Lapuan työväentalolla mm. näin: ”Tällaisten edesvastuuttomien joukkojen esiintymisestä olemme täällä Lapualla saaneet kylliksemme. Pitemmän aikaa on tänne silloin tällöin tunkeutunut huligaaneja punaisissa paidoissaan pitämään kokouksiaan ja kurssiaan Lapuan piskuisen kommunistisakin pyhätössä. Näissä tilaisuuksissa on erittäin räikeällä tavalla pilkattu uskontoa ja maan itsenäisyyttä. Nämä punapaidat ovat menneet niin pitkälle pilkanteossaan täällä, että myöskin sosialidemokraatit ovat siitä kauhuissaan.” Tämän jälkeen Kosola vaati korkeimman oikeuden päätöksen toimeenpanemista ja kommunististen yhdistysten lopettamista kaikkine toiminta-

98 Työn Ääni 13.12.1929. Ote Vimpelissä pidetyn kansalaiskokouksen julistuksesta.

99 Huttula 1996, s. 288; Kansanliikkeen lainsäädännön ja ”kansan oikeustajun” välisestä ristiriidasta katso esim. Kokon kuvaus Kokko, Arvo, Lapuan laki osa II. Helsinki 1930 (jatkoissa Kokko 1930b), s.49–52.

muotoineen ja elimineen. ”Päätös on hyvä sellaisenaan, kunhan se vain pannaan täytäntöön”. Tämän jälkeen Kosola mainitsi ne toimenpiteet, joihin valtiovallan olisi ryhdyttävä. Mallin hän löysi Saksasta, jossa valtiopäiville on annettu lakiesitys tasavallan suojelemisesta. Lakiesityksen sisältö oli Kosolan mukaan seuraava:¹⁰⁰

”Viranomaisilla on oikeus hajoittaa kokous, jossa esitetään valtiomuodon vastaisia mielipiteitä, tai samaan syyllinen järjestö, jonka omaisuus tämän lisäksi takavarikoidaan valtiolle; lakkautetaan sellainen julkaisu, joka harjoittaa maanpetoksellista ja yhteiskuntavastaista kiihoitusta, ja estetään toisen ilmestyminen, jos se on katsottava lakkautetun jatkoksi.”

Työväentalot oli kansanliikkeen mielestä siis saatava pois kommunisteilta siten, että ne yhdistyksen lakkauttamisen jälkeen katsottaisiin menetetyiksi valtiolle. Logiikka on sama kuin sanomalehtien kohdalla. Uuden vastaavan yhdistyksen toiminta oli estettävä aivan samoin kuin kerran lakkautettua lehteä oli estettävä ilmestymästä samalla nimellä uudelleen.

Mielenkiintoista on myös lapualaisten suhtautuminen paikalliseen työväentaloon. Kosola vertaa sitä puheessaan pyhättöön. Muissa haastejuhlien kuvauksissa puhutaan usein ”työväenyhdistyksen” talosta, mainiten työväenyhdistys aina lainausmerkeissä tai sitten puhutaan työväen talosta kirjoittamalla sanat erikseen.¹⁰¹ Nämä termit kuvaavat toisaalta työväenyhdistyksen samaistumista työväentaloon ja toisaalta talon saamaa symboliarvoa. Eräässä kuvauksessa mainitaan edelleen, että haastejuhlien paitojen repimisellä haluttiin ”puhtaasti ruumiillisten todistuskappaleitten voimalla terottaa kommunistien mieleen, että paikkakuntalaiset edelleenkin ovat isäntiä omassa talossaan, ja koulutus vahvistettiin kerta kaikkiaan täysin vakuuttavalla havainto-opetuksella.”¹⁰² Ryntämällä työväentalon sisälle ja lopettamalla juhlienpito, haluttiin siis kiistää paitsi laillisen yhdistyksen oikeus järjestää omia juhliaan, myös poistaa se paikallisesta poliittisesta ilmapiiristä poikkeava julkinen tila, joksi työväentalo siellä harjoitetun toiminnan rajasi.

Eteläpohjalaisen lähetystön saapuessa itsenäisyyspäivänä esittämään kokouksen ponnet valtiovallalle pääministeri Kallio ilmoitti hallituksen jo tarttuneet ponsien suuntaisiin toimiin painovapaus- ja yhdistyslain muuttamiseksi niin, että näiden lakien rikkomuksia entistä paremmin voitaisiin ehkäistä.¹⁰³ Presidentti Relander kirjoitti näihin aikoihin päiväkirjalleen, että hän oli iloinen siitä, että kansa oli vielä siksi terve, että se tällä tavalla reagoi yhteiskunnanvastaista toimintaa vastaan. ”Toiset, kuten sosialidemokraatit pelkäävät ulkoparlamentaarisen toiminnanhalun kyteväen kaiken pohjalla, ja sitten löytyy välimuotoja.” Jo paria päivää myöhemmin presidentti totesi, että sisäpoliittinen tilanne alkoi muodostua sangen kiusalliseksi lapualaisen nousun levitessä yli maan.¹⁰⁴

100 Kokko 1930a, s. 24–25; Lapuan liikkeen kehitys ja saavutukset. Julkaisija Suomen Lukko. Helsinki 1930, s. 5.

101 Katso esim. Kaján 1930, s.27–33; Kokko 1930a s. 23–25;

102 Kaján 1930, s. 33.

103 Kaján 1930, s. 52–54;.

104 Relander 1968, 5.12.1929 ja 8.12.1929, s. 354.

Yhdistyslain tiukennuksesta haetaan keinoa lopettaa toiminta työväentaloilla

Mitä valtiovalta sitten teki? Valtiovalta otti ymmärryksellä vastaan Lapuan kokouksen lähetystön. Myös järjestysviranomaisten toimia tehostettiin, kuten edellä on kerrottu. Mutta mitä muuta tapahtui? Muuttuiko lainsäädäntö? Saa tiinko kommunistien julkinen toiminta estettyä?

Eduskunta hyväksyi haastejuhlien jälkeisessä ilmapiirissä 20.12.1929 syyskuussa annetun esityksen yhdistyslain kovennuksesta. Muutos esti perustamasta uutta järjestöä lakkautetun tilalle. Laki tuli hyväksytyksi, kun sosialidemokraattien hajaannus äänestyksessä esti lain äänestämisen yli vaalien. Eduskuntakeskustelussa puolue sanoutui jyrkästi irti ääriivasemmistosta ja vakuutti puolustavansa suomalaista järjestelmää. Yhdistyslain tiukennusesitys annettiin eduskunnalle Kallion hallituksen toimesta pian Lapuan tapahtumien jälkeen. Esillä oli myös edellisen, Oskari Mantereen, hallituksen painovapauslain ja rikoslain koventamisesitykset. Ne sitä vastoin lykkääntyivät kevätistuntokaudelle. Kaikkien lakiesitysten valmistelua joudutti EK:n painostus.¹⁰⁵

EK osallistui jatkossakin tiiviisti lainmuutosten valmisteluun. EK:n pyrkimykset olivat jatkoa koko 1920-luvun kestäneelle kampanjalle, jonka tavoitteena oli koko ajan ollut lainsäädännön tiukentaminen. EK halusi itselleen enemmän toimintavalmiuksia ja selkeämmät pelinsäännöt toiminnalleen. Mistä EK:n pyrkimykset sitten kertovat? Siltalan mukaan Kallion puhdistusta 1923 seurannut sisäpoliittinen kriisi, jonka päätteeksi presidentti Ståhlberg hajotti tynkäeduskunnan, sai poliitikot varomaan aiheita: ”Hallintokäytännöstä varottiin tekemästä poliittista kiistanaihetta, koska se oli ristiriidassa ’kansallisen eheytyksen’ julkisten periaatteiden, laillisuus- ja demokratiaihanteen kanssa.” EK:n päällikkö Esko Rieki tulkitsi tilanteen siten, että poliitikot jättivät kommunistien ahdistelun lähes kokonaan EK:n huoleksi. Kun kommunistista ajattelutapa ei voitu kriminalisoida poliisin täytyi jatkossakin todentaa syytteensä syytettyjen järjestöjen ja henkilöiden yhteyksillä maanalaiseen kommunistipuolueeseen.¹⁰⁶

Huomattuaan 1920-luvun alussa, ettei vallankumous tullut pikaisesti, ryhtyi ääriivasemmisto varautumaan tulevaan ja kehitti toimintansa turvaksi erilaisia suojautumismenetelmiä. Joukkotoiminnan kannalta tärkeää oli järjestöjen halltuun saadun omaisuuden, lähinnä työväentalojen omistuksen turvaaminen. Yhdistyslainsäädännön muutosvaatimusten ymmärtämiseksi on näitä mekanismeja tutkittava tarkemmin. Julkisen puolueen puolue toimikunta laati alaisilleen työväenyhdistyksille huhtikuussa 1922 kiertokirjeen, jossa se totesi mm.:¹⁰⁷

105 Soikkanen, Hannu, Kohti kansan valtaa 1. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975, s.496–498; Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner 3. Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924-1936. 2. Helsinki 1984, s.179, 184; Siltala 1985, s. 55–57.

106 Siltala 1985, s. 42–43.

107 KA, 1F, Ihmisoikeuksien Liiton arkisto, Hj 1, Etsivän keskuspoliisin muistio taloudellisista yhdistyksistä 26.9.1931, s. 2 ja muistion liitteenä oleva jäljennös Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen Puolue toimikunnan kiertokirjeestä piiritoimikunnille 26.4.1922.

”Viisainta on menetellä siten, että kunkin yhdistyksemme rinnalle perustetaan esim. taloudellinen yhdistys, jonka haltuun puolueyhdistys joko lahjoittaa tai muutoin vaikkapa vähäisestä korvauksesta luovuttaa yhdistyksen kiinteän omaisuuden. Mikään laki ei estä yhdistystä missä kokouksessa tahansa päättämään lahjoituksesta, tai myyntiä koskevaa asiaa, kun kokousilmoituksessa vain etukäteen ilmoitetaan asia mistä keskustellaan ja päätetään.”

Kiertokirje aloitti puolueosastojen ja työväenyhdistysten kiinteän omaisuuden järjestelmällisen siirtämisen taloudellisten työväenjärjestöjen nimiin. Tapoja oli kolme, taloudelliset yhtymät voivat olla: osakeyhtiöitä, yhdistyksiä, joihin vain hyväksytyt yksilöt voivat liittyä jäseniksi tai yhdistyksiä, joihin voivat kuulua jäsenenä ainoastaan eri työväenjärjestöt.¹⁰⁸ Käytetyin muoto lienee viimeksi mainittu ns. taloudellinen yhdistys, johon voivat kuulua jäsenenä vain järjestöt. Taloudellisissa yhdistyksissä hallintoa hoiti edustajisto, johon kukin jäsenyhdistys sai valita jäsenmääränsä mukaisesti edustajia. Edustajisto valitsi yhdistykselle käytännön asioita hoitavan johtokunnan sekä karsi uudet jäsentarjokkaat. Taloudellisen yhdistyksen tärkein tehtävä oli useimmiten paikallisen työväentalon omistaminen ja sen käytöstä päättäminen. Taloudelliset yhdistykset eivät olleet uusi idea, sillä esimerkiksi Vaasan Työväenyhdistys oli käyttänyt samaa hallintomallia jo 1910-luvulla.¹⁰⁹

Järjestelmän avulla kommunistit pyrkivät ennen kaikkea hallitsemaan työväentaloa ja paikallista työväenliikettä. Vallattuaan paikallisen työväenyhdistyksen, ja muutettuaan sen taloudelliseksi yhdistykseksi tai sen jäsenjärjestöksi, he pystyivät valitsemaan taloudellisen yhdistyksen johtoon mieleisensä edustajiston, erottamaan epämieluisat yhdistykset ja samalla portinvartijoina kontrolloimaan uusien jäsenjärjestöjen hyväksymisen. Menetelmä takasi vallan pysymisen ”oikeissa” käsissä. Samalla taattiin se, että talon omistava taloudellinen yhdistys pysyi loitolla kommunistisista kytkennöistä. Tällä taas pyrittiin ehkäisemään viranomaisten epäluuloja ja estämään mahdollisten todisteiden saanti syytteiden nostamista varten.

Vuonna 1926 työväenyhdistyksille lähetettiin uusi kiertokirje, jossa niitä kehoitettiin jatkamaan omaksuttua taktiikkaa ja perustamaan uusia yhdistyksiä lakkautettujen tilalle. Perustettavien yhdistysten tarkoitus oli selkeä: koska oli todennäköistä, ”että lakkautetut yhdistykset eivät voi enää saada takaisin toimintaoikeuttaan, on ryhdyttävä toimenpiteisiin uuden sellaisen yhdistyksen perustamiseksi, joka voi tulevaisuudessa hoitaa työväen yhteisesti keräämää omaisuutta, mutta joka toiminnassaan pysyttelee kokonaan erillään valtiollisista ja kunnallisesta toiminnasta, s.o. on olemassa vain talojen hoitoa ja kunnostamista varten.” EK:n mukaan SSTP:n lakkauttaminen voimisti taloudellisten yhdistysten perustamista. Kiertokirjeen yhteydessä lähetettiin myös taloudellisen yhdistyksen mallisäännöt. Yhdistyksen luonteen kannalta merkittävimpiä kohtia

.

108 Katso edellinen viite ja VA, EK/VALPO I, II C2, kotelo 30, EK:n pääosaston kirje sisäasiainministeriölle 3.9.1922; samasta EK:n materiaalista löytyy myös SSTP:n puoluetoimikunnan kirje Sosialistisille Piiritoimikunnille.

109 Katso esimerkiksi Pohjanhovi 1958, s. 23.

Työväentaloilla harrastettiin monipuolisesti kulttuuria. Helsingin työväntaeatteri harjoittelemassa 1919 kuvaelmaa Köyhälistön taistelu. Näyttelijä Victor Auerin sommittelema kuvaelma esitettiin HTY:n talon toisissa vihkijäisissä marraskuussa 1919. Kansan arkisto.

mallisäännöissä olivat 2 §, jossa kerrottiin yhdistyksen tarkoitus, 3 §, jonka mukaan yhdistyksen jäseneksi pääsi ”jokainen Suomen kansalainen, jonka yhdistyksen johtokunta hyväksyy” ja viimeinen, eli 13 §, jonka mukaan ”Jos yhdistys lakkaa toimimasta tai lakkautetaan, lankeaa sen jäljelle jäävä omaisuus Suomen Ammattijärjestölle, jonka asiana on määrätä pesän selvitysmies”.¹¹⁰ Ilmajoelle perustetun Koskenkorvan työväenyhdistyksen säännöissä mallisääntöjen toinen pykälä oli muotoiltu seuraavasti:¹¹¹

”2 §. Yhdistyksen tarkoituksen on työväen sivistyksellisen, taloudellisen ja yhteiskunnallisen tason kohottaminen. Tätä tarkoitusta toteuttaakseen yhdistys:

- 1) Voi omistaa kiinteistöjä ja rakennuksia; sekä pyrkii
- 2) ylläpitämään ja vuokraamaan huoneustoja kokous- ja juhlatilaisuuksia varten;
- 3) Harjoittamaan kahvila- ja ravintolaliikettä;
- 4) Perustamaan soittokuntia, näytelmä-, laulu- ja voimisteluseuroja;
- 5) Toimeenpanemaan iltamia ja juhlatilaisuuksia.”

110 KA, 1F, Ihmisoikeuksien Liiton arkisto. Etsivän Keskuspoliisin muistio Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden ”puolueesta” 29.3.1949 sekä sen yhteydessä oleva jäljennös T. Kauppilan 31.8.1926 Helsingin Työväenyhdistyksen toimistossa laatimasta kiertokirjeestä työväenyhdistyksille; Uusien taloudellisten yhdistysten perustamisesta löytyy tietoa VA, EK/VALPO I, II C2, kotelo 30, Taloudelliset järjestöt y.m. naamioituja komm.järjestöjä. Kansioon on koottu tietoja taloudellisten yhdistysten perustamista, sieltä löytyy myös jäljennös edellä mainitusta T. Kauppilan kiertokirjeestä. Katsota esim. EK:n Turun alaosaston kirje 15.4.1926 EK:n pääosastolle liitteineen; Joensuun alaosaston kirje EK:n pääosastolle 3.9.1926; Vaasan alaosaston kirje EK:n pääosastolle 1.10.1926 ja Turun alaosaston tilannekatsaus n:o 18 ajalta 16.9.–29.9.1926 ja Vaasan alaosaston tilannekatsaus n:o 20 15/10–30/10 1926.

111 VA, EK/VALPO I, II C2, kotelo 30, Taloudelliset järjestöt y.m. naamioituja komm. järjestöjä, EK:n Vaasan alaosaston kirje EK:n pääosastolle ja sen liitteinä oleva jäljennös Koskenkorvan yhdistyksen Toivo Latvalle lähettämistä säännöistä.

Ääri vasemmiston omaksuma kaksilinjainen taktiikka tuotti EK:lle jatkuvasti vaikeuksia. Siksi se pyrki viimeistään vuodesta 1925 lähtien kaikin keinoin saamaan lainsäädäntöön muutoksia, jotka olisivat vaikeuttaneet julkisten järjestöjen, ns. julkisten käsivarsien, käyttöä. EK:n tavoittelema säädös ei ollut kovin yksinkertaisesti muotoiltavissa, eikä turvallisuuspoliisin painostus vallinneissa oloissa myöskään riittänyt viemään hanketta läpi.¹¹² Taustatukea vaatimuksilleen EK haki myös muiden maiden lainsäädännöissä tehdyistä muutoksista. EK meni helmikuussa 1925 jopa niin pitkälle, että se lähetti sisäministeriön esittelijä Esko Heilimolle epävirallisesti SSTP:n toiminnasta tehdyn päiväämättömän muistion, jonka perusteella hänen toivottiin laativan lakien tiukennusesitykset, ”jotka estäisivät komm. järjestöjen syntymisen lakkautettujen tilalle ja muutenkin ehkäisivät komm. julkista toimintaa maassamme”. EK:n pettymykseksi Heilimo palautti joulukuussa 1926 muistion ”ilman, että olisi ko. esitystä tehnyt”.¹¹³

Helmikuun 1926 alussa EK toimitti sisäministeri Ignatiukselle apulaispäällikkö Ville Bang laatiman muistion, jossa Bang vaati yhdistyslain tiukentamista. Yhdistyslaki oli hänen mielestään osoittautunut voimattomaksi kommunistien rikollisen toiminnan edessä.¹¹⁴ Ongelmana oli se, että sääntöjään ”pyöristelemällä” kommunistiset yhdistykset saatiin rekisteröityä yhdistyslain mukaisesti, vaikka ”näiden yhdistysten toiminnan yksinomaisena tarkoituksena on ollut kolmannen Internationalen konferenssien päätöslauselmain toteuttaminen ja niin ollen lainvastainen.”. Bang ehdotti yhdistyslakia parannettavaksi joko muuttamalla itse yhdistyslakia tai antamalla asetus, jolla ”selvennettäisiin ja määriteltäisiin asianomaisten rekisteriviranomaisten oikeudet ja velvollisuudet yhdistyslain määräysten täytäntöönpanoon nähden.”¹¹⁵ Bang myönsi asian

112 Katso VA, VALPO II, XXVI (Lakiasioita, sisältää EK/VALPO I siirrettyä materiaalia). Lainsäädännön muutospyrkimyksiin palataan tarkemmin myöhemmin.

113 VA, VALPO II, XXVI B2. Yhdistyslaki, kotelo 180, Keskenäinen ja päiväämätön P.M. SSTP:n toiminnasta ja toimistopäällikkö Löfingin käsin laatima muistio 14.12.1926 sen vaiheista, sekä siihen tehdyt merkinnät; VA, VALPO II, XXVI, A. kotelo 180, Topias Torkelin henkilökohtainen kirje Esko Riekille (saap. 25.9.1929); Vaasa 23.9.1926, n:o 218. Lainsäädäntöä tarkistettiin EK:n keräämien tietojen mukaan jotenkin ainakin Latviassa, Eestissä, Puolassa, Alankomaissa, Saksassa ja Sveitsissä. Keräämistään arkistoista EK toimitti tietoja eri viranomaisille pitkin 1920-lukua. Eestistä EK noteerasi mm. seuroja ja yhdistyksiä koskevan lain, painolain, lain julkisista esityksistä ja valtiojärjestyksen suojelulain. Saksasta esillä oli mm. Tasavallan suojelulain tiukennus. Muiden maiden lainsäädännön kehityksestä kts. esim. VA, EK/VALPO I, I K2 (kansio 13) Lainsäädännölliset toimenpiteet kom. vastaan ulkomailla, kansioista löytyy mm. Selostus liittoneuvos Franz Stämpfhin Schweizerische Leitschiff für Strafsecht -aikakauskirjassa v. 1922 julkaiseman kirjoituksen sisällöstä sekä selostukseen liittyvä lähetekirje ja merkinnät; Riigi Tietaja n:o 18, 27.3.1919, jossa selostetaan yhdistyslakia; Riigi Tietaja n:o 44, vuodelta 1923, jossa esitellään Painolaki; Riigi Tietaja n:o 43 vuodelta 1923, jossa selostetaan lakia julkisista esityksistä; kopio Eestin Valtiojärjestyksen suojelulaista (hyväksytty 12.2.1925); Suomen Hollannin lähetystön kirje (kopio) 28.4.1925 Ulkoasiainministeriölle liitteineen; Ulkoasiainministeriön kirje 30.11.1930 sisäasiainministeriölle liitteineen; EK:n lausunto 30.12.1925 sisäasiainministeriölle, joka käsitteli juuri eri puolilla Eurooppaa tapahtuneita lainsäädäntöjen muutoksia; Helsingin Sanomat n:o 263, 29.9.1929.

114 VA, VALPO II, XXVI (Lakiasioita, sisältää EK/VALPO I arkistosta siirrettyä materiaalia), A. EK:n tekemiä esityksiä lainparannuksiksi, Ville Bangin laatima P.M. 1.2.1926.

115 VA, VALPO II, XXVI A., Ville Bangin laatima P.M. 1.2.1926. Yhdistyslain tiukennus oli esillä myös Kallion toisen hallituksen sisäministerinä toimineen kokoomuksen Gustaf Ignatiuksen luona käydyssä keskustelussa. Hovioikeiden notario Honka totesi keskustelussa, että

arkaluontoisuuden, mutta vetosi uudistuksen puolesta toteamalla, ”etteivät perustuslait ole taanneet juuri mainittujen lausunto- ja kokoontumis- ja yhdistymisvapautta kansalaisille lainvastaisten tarkoitusperien toteuttamista varten”. Tämän vuoksi yhdistyslakia oli Bangin mukaan korjattava, ”sillä onhan luonnotonta, että itse lait palvelevat voimassa olevan yhteiskuntajärjestyksen tuhoamiseksi perustettujen järjestöjen tarkoitusperiä.”¹¹⁶

Joulukuun 1926 jälkeen EK:n toimet lainsäädännön uudistamiseksi näyttäsivät sen oman arkiston valossa laimenevan. Uusia esityksiä ei tehty seuraavan puolentoista vuoden aikana. Osasyynä lainsäädäntöhankkeen siirtymiselle oli varmasti vuonna 1926 muodostettu Väinö Tannerin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus. Tannerin hallitus näyttää tyrehtyneen väliaikaisesti myös kommunistioikeudenkäynnit. Björne arvelee, etteivät sosialidemokraatit taktisista syistä voineet ryhtyä ajojahtiin, joka olisi kohdistunut työväenliikkeen toista siipeä vastaan. Sosialidemokraatit suhtautuivat myös periaatteellisesti vieroksuvasti poliittisiin oikeudenkäynteihin. Vuoden 1927 aikana ei Turun hovioikeudessa ollut esillä ainoatakaan valtiopetoksen valmistelua koskevaa oikeudenkäyntiä.¹¹⁷ Myös Hyvämäki on katsonut, että sosialidemokraattinen hallitus vaikutti ”jarruttavasti” EK:n toimintaan.¹¹⁸ EK palasi vuoden 1928 lopulla aiempiin vaatimuksiinsa yhdistyslain muuttamisesta.¹¹⁹

Kommunistien kiihkeä toiminta sai aikaan sen, että poliittinen eliitti alkoi uudelleen kiinnittää huomiota mahdollisuuksiin estää kommunistien toiminta lainsäädännön avulla. Asiasta oli toki keskusteltu pitkin 1920 lukua, mutta konkreettiset muotonsa keskustelu sai vasta kommunistien nousun kautta.¹²⁰ Vaasa -lehti kiinnitti kommunistisen lehdistön toimintaan huomiota vuoden 1928 lopulla, mutta varsinaisen keskustelun aloitti ruotsalaisen kansanpuolueen

monia lainvastaisia yhdistyksiä voitaisiin estää rekisteröitymstä, jos rekisteriviranomaiset vain tarkastaisivat rekisteröimistä anovien yhdistyksen säännöt mahdollisimman ankarasti ja havaittuaan epämääräisyyttä sääntöjen sanamuodossa tai tarkoitusperässä hylkäisivät anomukset. Rekisteröintiongelmia oli ollut esillä mm. Turun hovioikeudessa Sos. Nuorisoliiton jutussa. Bang toi muistissaan esille myös muita Hongan esittämiä parannusesityksiä. Yhdistyksen rekisterianomus pitäisi hylätä, jos yhdistyksen tarkoitusperä jäi säännöissä edustajakokouksessa päätettäväksi. Toisaalta yhdistyksiä olisi velvoitettava säännöissään ilmoittamaan, jos ne aikoivat liittyä alaosastoksi muuhun järjestöön tai liittoon.

116 VA, VALPO II, XXVI, A. Ville Bangin kirje 2.2.1926 sisäministerille ja hänen laatima P.M. 1.2.1926; EK:n kirje 6.2.1926 sisäministerille.

117 Björne 1997, s. 19, 43.

118 Hyvämäki 1964, s. 147.

119 VA, VALPO II, XXVI B1, kotelo 180, EK:n kirje 26.10.1928 sosiaaliministerille ja 29.10.1928 sisäministerille. Tällä kertaa asian ajaminen aloitettiin sosiaaliministeristä, jonka alaisuuteen yhdistysrekisteri kuului. Tannerin hallitusta seuranneen J.E. Sunilan kabinetissa tehtävää hoiti maalaisliittolainen K.A. Lohi. Kirjeessään EK selvitteli yhdistyslain epäkohtia entiseen tapaan ja vaati, että ”Tällainen asiointi, joka tekee yhdistyslain vastoin tarkoitustaan rikollisuuden suojamuuriksi, kaipaava ehdotonta korjausta.” Tilalle tarjottiin jo tuttuja vaihtoehtoja, joko kokonaan uutta lakia tai viranomaisten oikeuksia ja velvollisuuksia tarkentavaa asetusta. Muutamaa päivää myöhemmin EK lähestyi myös sisäministeri Matti Auraa, jolle lähetettiin tiedoksi sosiaaliministerille lähetetty kirje, jossa viitattiin myös aiemmin vuonna 1926 sisäministeriöön lähetettyihin muistioihin ja kirjeisiin. Sisäministeri Aura oli ammattiministeri, mikä saattaisi osaltaan selittää sitä, miksi EK lähestyi tällä kertaa ensiksi sosiaaliministeriä eikä sisäministeriä.

120 Esimerkiksi P.E. Svinhufvud oli ottanut asian esille jo vuonna 1924. Kts. Juva 1961, s. 358.

vanhemman polven johtajan R.A. Wrede. Toukokuun lopulla 1929 Hufvudstadsbladetissa ilmestyneessä pääkirjoituksessaan Wrede kysyi kauanko yhteiskunta aikoo sallia kommunistien turmiollisen toiminnan jatkuvan. Wrede vaati kommunistien toiminnan tehokasta ehkäisemistä hallinnollista tietä ja vetosi mm. yleisöön, järjestysvaltaan ja työnantajiin kommunistisen liikkeen vastustamistyössä. Jotta tässä onnistuttaisiin oli lainsäädäntöä muutettava.¹²¹ Riekki keskusteli Wreden kirjoituksesta pääministeri Mantereen ja sisäministeri T.M. Kivimäen kanssa 29. toukokuuta. Ministerit pitivät kirjoitusta enemmänkin tunteenpurkauksena ja sisällöltään jonkin verran hämäränä. Presidentti kuitenkin kehotti Kivimäkeä soittamaan Wredelle tämän tarkoituksena selvittämiseksi. Samana päivänä Riekki myös muistutti Kivimäkeä EK:n vuonna 1926 laatimasta muistiosta. Riekki osallistui muutenkin asiasta käytyyn keskusteluun. Kesän 1929 vaaleja silmällä pitäen hän kirjoitti asiasta kokoomukselle vaalikirjusen ”Kommunismen vaara on torjuttava”.¹²²

Ministeri Kivimäki puuttui asiaan kesäkuussa 1929 Edistyspuolueen tilaisuudessa Turussa. EK:n etsivän mukaan Kivimäki piti ”jyrisevän puheen” kommunistisesta liikkeestä Suomessa ja vaati sen ehkäisemistä mm. lakeja koventamalla.¹²³ EK:n arkisto ei paljasta antoiko Kivimäki laitokselle suoran käskyn uuden lainsäädännön valmistelemiseksi, mutta on kuitenkin selkeästi nähtävissä, että Kivimäen puheen jälkeen EK varautui uuden lainsäädännön laatimiseen. Valmistautuminen tulevan varalle alkoi painovapauslain suunnittelusta. Kommunistisesta julkisuudesta huolehti neljä kommunistien omistamaa kirjapainoa Helsingissä, Oulussa, Kuopiossa ja Vaasassa. Lukuisien painokanteiden ja kirjapainojen väliaikaisten takavarikointien takia otettiin useissa ääriavasemmiston hallitsemisissa lehdissä Kallion leikkauksen jälkeen käyttöön kustantajajärjestelmä, jota oli sovellettu jo eräiden lakkautusten yhteydessä. Järjestelmässä lehden julkaisijana toimi yksityishenkilö bulvaanina. Ratkaisu oli käytännöllinen, takavarikoitu yhtiö ei voinut toimia julkaisijana ja muutenkin yksityishenkilö oli vaikeuksien sattuessa helpompi korvata toisella kuin yhtiökustantaja, kuten Salokangas asian ilmaisee. Järjestelmä takasi sen, että kun lehti lakkautettiin, sitä painaneelle ja todellisuudessa kustantaneelle kirjapainolle ei koitunut seuraamuksia.¹²⁴

.

121 VA, VALPO II, XXVI B, Kommunismen vastaiset lait (Yleistä), kotelo 180, Ilmoitus Hufvudstadsbladetin 21.5.1929 kirjoituksesta ”Kommunismen och sammhället”. Ennen Wredeä asiaan oli puuttunut mm. Vaasa vaatimalla pääkirjoituksessaan ”Kommunismen kylvö” 17.10.1928 painovapauslain uusimista ”sanomalehtien kautta harjoitetun kommunistikiihoituksen ehkäisemiksi”.

122 VA, VALPO II, XXVI, A. Ville Bangin kirje 2.2.1926 sisäministerille ja hänen laatima P.M. 1.2.1926; EK:n kirje 6.2.1926 sisäministerille ja erityisesti Esko Riekin lähetteeseen 29.5.1929 tekemät merkinnät; XXVIB, Ilmoitus Hufvudstadsbladetin 21.5.1929 kirjoituksesta ”Kommunismen och sammhället” sekä erityisesti Riekin siihen 29.5.1929 tekemät merkinnät; Kommunismen vaara on torjuttava (kirj. Esko Riekki). Kansallisen kokoomuspuolueen julkaisuja n:o 8. Helsinki 1929.

123 VA, VALPO II, XXVI B, kotelo 180, Ilmoitus 19.6.1929; Helsingin Sanomat 20.6.1929.

124 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsaukset, kotelo 1413, Oulun alaostaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 5–6; VA, VALPO II, XXVI B1, lappunen, johon on kerätty tiedot alaostojen 5.–8. heinäkuuta lähettämät kirjeet; Perälä, Reijo, Oulun lehdistön suhtautuminen Lapuan liikkeen nousuun, Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Oulun yliopisto, 1988, s. 33–34; katso myös Tommila, Päiviö, Pohjois-Suomen sanomalehdistön

Sosialidemokraatit epäilivät lakiuudistuksen tehoa väittäen, ettei kirjapainojen takavarikointi estäisi kommunistilehtien julkaisemista, ”koska, arvelivat kirjapainoja aina kyllä olevan käytettävissä”. Sosialidemokraatit pitivät myös esitettyä rangaistusta kohtuuttomana.¹²⁵ Kommunistien kanta painovapauslaki-esitykseen oli tietenkin tiukin. Työväen vaalikomitea julisti Helsingissä 30. syyskuuta hallituksen aikovan julistaa työväen taloudellisetkin yritykset, kuten kirjapainot, lainsuojattomiksi, ”mikä käytännössä merkitsisi sitä, että valkoiset virkasatraapit voivat mielivaltaisesti milloin tahansa sinetöidä kirjapainojemme ovet vuosikausiksi, jopa takavarikoida omaisuuttamme”. Muutosesitys oli esillä eduskunnassa 27.9.1929.¹²⁶ Painovapauslain muutosesityksen lisäksi Manteleen hallitus antoi eduskunnalle rikoslain muutosesityksen.¹²⁷

Kirjapainon sulkemisen merkitystä miettineen Bangin näkökulma on mielenkiintoinen: estetäänkö rikoksen teko kieltämällä lehti vai sulkemalla sen painopaikka. Kommunistien valvonnan kannalta painojen sulkeminen oli viranomaisille helpompi. Kirjapainoja oli selkeästi vähemmän kuin lehtiä, joita voi, aivan yhdistysten tapaan, perustaa toinen toisensa jälkeen. Utta kirjapainoa ei perusteta käden käänteessä, eikä viranomaisilta salassa. Toisaalta on kysyttävä myös, kuka ulkopuolinen yrittäjä ottaisi riskin painaa kirjapainossaan kommunistiseksi tietämäänsä lehteä tai kirjallisuutta, jos vaarana olisi koko kirjapainon sulkeminen vuodeksi.¹²⁸ Ajatusta laventaen voisi ajatella, että työväentalon sulkemi-

historia ja sen tutkiminen. Scripta historica V. Oulun Historiaseuran julkaisuja. Toim. Matti Lackman. Oulu 1977, s. 148–149; Omistujärjestelyistä katso tarkemmin Salokangas 1987, s. 211–216. Suomessa ilmestyi vuosina 1929 ja 1930 seitsemän Salokankaan vasemmistoradikaaliksi määrittelemää lehteä. Ne olivat Kuopiossa ilmestynyt Savon Työ, Työväen Lehti Tampereella, Työ Viipurissa, Työn Ääni Vaasassa, Pohjan Voima Oulussa, Nya Folkbladet Vaasassa ja Työväenjärjestöjen Tiedonantaja Helsingissä. Niistä vain kaksi Tiedonantaja ja Pohjan Voima ilmestyivät kuudesti viikossa. Työ ja Työväen Lehti painettiin Oy Työn kirjapainossa vaikka niiden toimituspaikkakunniksi ilmoitettiin Tampere ja Viipuri. Vaasassa toiminut Kirjapaino Oy julkaisi ja painoi Työn Ääni sanomalehteä. Oulussa Oulun läänin työväen kirjateollisuus Oy:n omistama kirjapaino julkaisi Pohjan Voima sanomalehteä. Sen lisäksi yhtiö julkaisi viikoittain ilmestynyttä ”Revontulet” -nimistä lehteä. Mainittujen lehtien lisäksi ilmestyi hoipertelijoiden julkaisema Suomen Työmies.

125 VA, VALPO II, XXVI B1, Riekin (käsinkirjoitetut) muistiinpanot 30.9.1929.

126 VA, VALPO II, XXVI B1, kotelo 180, Työväen vaalikomitean (Helsinki) julistus 30.9.1929 ja Kemin EK:n alaoston tilannekatsaus n:o 9, syyskuu 1929. EK:n apulaispäällikkö Ville Bang kävi lakiesityksestä mielenkiintoisen keskustelun kansanedustaja Asser Salon kanssa syyskuun 1929 lopulla. Salo katsoi ehdotuksen vaativan perustuslain muutosmenettelyn. Toisaalta hän piti ”epäsuhtaisena ehdotusta, jonka mukaan kirjapaino voidaan sulkea vuodeksi, mutta sanomalehti vain 3 kk:si. Näin mielestään avunantaja ehd. mukaan tulee saamaan monin verroin ankaramman rangaistuksen kuin päätekiä. Huomautti olevan vaaran tarjolla että lain periaate näin kumotaan ja yrittämällä estää pienempi paha tehdään suurempi rikos”, raportoi Bang, joka kertoi itse painottaneensa sitä, että uudistuksen myötä lain henki toteutuisi, uuden lain avulla voitaisiin estää rikosten teko. Tapaamisesta kts. VA, VALPO II, XXVI B1, kotelo 180, Bangin raportti 23.9.1929 tapaamisesta Salon kanssa. Bang ja Salo tapasivat sattumalta, keskustelu käytiin raitiovaunussa.

127 Lakien valmistelusta katso mm. Jääskeläinen, Mauno. Demokratian kriisi. Valtioneuvoston historia 1917-1966. Helsinki 1977, s. 457–458; Kivimäki, T.M., Suomalaisen poliitikon muistelmat. Porvoo 1965, s. 56–57 ja Rahkonen, Erkki, Jos lainsäädännön on ... puutteellinen tai osoittautuu tehottomaksi ...” Tasavallan suojelulain ja muiden vuoden 1930 ns. kommunistilakien säätämispöytäkirjat. Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylän yliopiston kevätlukukaudella 1998, s. 15-18

128 Painovapauslain muutos hyväksyttiin kesällä 1930 ns. kommunistilakien yhteydessä. Suomen Asetuskokoelma (SA), 1930 n:o 272, s. 915–916. Kirjapainoihin kohdistettua rankaisuvaatimusta ei toteutettu lainmuutoksen yhteydessä.

nen olisi tehokkaampi tapa estää työväenjärjestöjen toiminta kuin yhdistysten kieltäminen. Yhdistyslain tiukentamisella haettiin kuitenkin keinoa estää uusien yhdistysten synty ja toiminta työväentaloilla. Vielä tässä vaiheessa EK ei siis ollut halukas sulkemaan taloja hallinnollisen päätöksillä. Ne olisivat edellyttäneet poikkeusvaltuuksia.

Yhdistyslain kiristämistä koskevan muutosesityksen eduskunnalle antoi uusi Kallion hallitus. Esitys oli suoraa seurausta Lapuan paitavälikohtauksesta ja se annettiin eduskunnalle 5.12.1929. Yhdistyslain muutos myös hyväksyttiin eduskunnassa, Mantereen hallituksen antamia lakiesityksiä sen sijaan ei hyväksytty. Tulos oli selvä merkki siitä, että yhdistyslain tiukennus meni läpi ainoastaan kansanliikkeen nousun takia¹²⁹, mutta myös siitä, että tuota nousua ei otettu niin vakavasti, että sosialidemokraattien piirissä olisi oltu valmiita painovapauslain kiristykseen. Miksi näin kävi? Miksi sosialidemokraattinen ryhmä hajosi yhdistyslakiäänestyksessä mutta ei painovapauslain kohdalla?

Syynä on pidetty puolueessa herännyttä epäilystä, että lakia tarvittiin äkkiä nousseen kansanliikkeen paineiden purkamiseksi. Suomen työväenliikkeen historian kirjoittajien mukaan kyse oli taktiikasta. Puoluetoimikunnan ja eduskuntaryhmän enemmistön mukaan sosialidemokraattien oli äänestettävä muutosesitystä vastaan, mutta lakia ei saanut äänestää yli vaalien. Osa eduskuntaryhmästä ei mennyt edes näin pitkälle, vaan kieltäytyi äänestämästä hallituksen esitystä vastaan. Pääsyy liikehdinnästä vieritettiin kommunistien niskaan. Heidän kiihotuksensa takia jotain oli uhrattava. Taustalla oli myös pelko, että lainmuutoksen voimaantulon estäminen olisi kääntänyt porvariston yhtenäisesti myös sosialidemokraatteja vastaan.¹³⁰ Sosialidemokraatteja uhattiin myös mitavilla poliittisilla seuraamuksilla, ellei yhdistyslain muutoksia olisi viety läpi. Ensimmäinen seuraus olisi ollut hallituksen ero. Kallio kertoi näkemyksensä sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Kaarlo Harvalalle 15. päivä joulukuuta. Kallion ”yksityisesti” lausuman näkemyksen mukaan tilalle olisi tullut oikeistohallitus, ”joka vangitsee kommunistiset kansanedustajat ja kutsuu sitten koolle ylimääräiset valtiopäivät, joille se esittäisi vain yhden ainoan esityksen, jonka sisällöstä ei kuitenkaan ole tietoa. Ylimääräisillä valtiopäivillä ei tätä esitystä voitaisi edes äänestää yli vaalien. Kokoomuspuolueessa kuuluvat olevan halukkaita muodostamaan uuden hallituksen.” Puoluesihteri Wiikin mukaan maalaisliittoa ei saataisi tämän hallituksen taakse, joten sillä olisi vähemmistö eduskunnassa.¹³¹

Sosialidemokraatteihin kohdistuneen painostuksen voi sanoa olleen mittavan. Tätä taustaa vastaan tuntuu hiukan yllättävältä Vareksen kuvaus Suomalaisen klubin kokouksesta 15. joulukuuta. Vaikka tunnelmat kokoomusvaikuttajien piirissä olivatkin rohkaistuneita korostettiin puheissa laillisuutta. Erityisen

129 Jääskeläinen 1977, s. 457–458. Kansanliikkeen ja erityisesti laajojen kansalaiskokousten merkitykseen yhdistyslain läpiviennissä viitattiin myös kansalaiskokousten edustajakokouksessa, kts. VA, Kaj Donnerin kokoelma, Pöytäkirja kansalaiskokousten edustajakokouksessa Helsingissä 29.12.1929 klo 10.

130 Kts. edellisen viitteen lisäksi Suomen työväenliikkeen historia 1977, s.169–170.

131 TA, SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirja 16.12.1929, s. 162; Hokkanen 1986, s.19.

vahvasti esiintyi Haataja, joka mm. listasi laittomat teot, joita oli vältettävä. Suoraan toimintaan ei saanut ryhtyä kommunististen kansanedustajien poistamiseksi eduskunnasta, kirjapainoja ja sanomalehtiä ei saanut sulkea eikä kommunisti- ja ay-järjestöjä saanut lakkauttaa väkivaltaisesti. Laillisuusmielialat olivat vallalla ainakin keskeisten kokoomuspoliitikkojen keskuudessa. Haatajan lista kertoo siitä, että klubin keskuuteen oli levinnyt tietoja tämän suuntaisten tekojen suunnittelusta. Toisaalta eräs kokouksen osanottajista huomautti, että oli jätettävä myös tilaa tapauksille ”joissa on kyseessä niin kiireellinen lailisen järjestyksen hätävarjelu, ettei ole aikaa mennä poliisikomisariuksen luo.”¹³² Kansanliikkeen suora toiminta nähtiin joissakin piireissä hyväksyttävänä kriisitilanteissa.

Uusi yhdistyslaki antoi viranomaisille aiempaa tehokkaampia välineitä kommunististen yhdistysten valvontaan. Yhdistys voitiin nyt lakkauttaa, jos se oli perustettu kiertämään lakia eli jatkamaan jonkin jo lakkautetun yhdistyksen toimintaa. Sisäministeriö ja maaherrat saivat lisäksi oikeuden kieltää yhdistyksen toiminnan toistaiseksi. 21 §:ään tullut uusi neljäs momentti helpotti sekä viranomaisten että tuomioistuinten toimintaa. Sen mukaan tuomioistuin voi lakkauttaessaan yhdistyksen lakkauttaa myös sen itsenäiset haaraosastot ja jäsenyhdistykset niitä kuultuaan. Käytäntöä, jota voisi kutsua joukkolakkauttamiseksi, helpotti se, että haaraosastot ja jäsenyhdistykset voitiin haastaa virallisessa lehdessä olevalla kuulutuksella. Kuulutus riitti täyttämään kuulemismenettelyn. Oli jäsenyhdistyksen tai osaston oma asia, saapuiko se tuomioistuimeen tai antoiko se sille vastineensa. Uuden lain myötä alkoivat opintoyhdistysten laajamittaiset lakkauttamiset.¹³³ Yhdistyslain tiukentamisen myötä oli selvää, että viranomaiset saivat paremman otteen kommunistisesta järjestörakenteesta.

Lain tehoon myös uskottiin ainakin joissakin piireissä. Maalaisliittolainen kansanedustaja Uuno Hannula kirjoitti Pohjolan Sanomien pääkirjoituksessa, että lainmuutos merkitsee julkisten kommunististen järjestöjen tuhoutumista. Kirjoitusta kommentoinut EK:n päällikkö Esko Rieki oli epäilevämpi.¹³⁴ Joka tapauksessa lainmuutoksen odotettiin porvaripiireissä tehostavan kommunistisena pidetyn kiihotustoiminnan tukahduttamista.

Sosialistisen Työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmä ei voinut yksin estää yhdistyslain hyväksymistä. SKP pyrki kuitenkin käyttämään lain hyväksymisen tuomaa julkisuutta hyväkseen omassa propagandassaan.¹³⁵ Kommunistinen lehdistö syytti lain tiukennuksesta ennen kaikkea sosialidemokraatteja, jotka

132 Vares 1996, s. 419.

133 Björne 1977, s. 281; Siltala 1985, s. 55.

134 VA, EK/VALPO I, II C1, lehtileike Pohjolan Sanomien pääkirjoituksesta n:o 9, 14.1.1930 ja Riekin sen oheen tekemät merkinnät.

135 VA, VALPO II, XXVI B2, EK:n Oulun alaosaston kirje 8.2.1929, Ville Bangin siihen tekemät merkinnät 11.2.1929 sekä kirjeen liitteenä oleva kirjanen ”Yhdistyslain 21 § muuttaminen, Sosialidemokraattien ja fascistiporvariston yhteistyön tulos”; Helsingin Sanomat, 1.6.1930, s. 5 ”Etsivän keskuspoliisin toiminta”. Lakia hyväksyttäessä pudotettiin kuuntelijaparvekkeelta SKP:n ja Suomeen Kommunistisen Nuorisoliiton julistus istuntosaliin. Eduskuntaryhmä puolestaan laati aiheesta kirjasen, joka tuli julkisuuteen tammi-helmikuun vaihteessa. Kirjanen on oivallinen esimerkki siitä kuinka ryhmä pyrki käyttämään mm. porvarilehdissä julkaistuja kirjoituksia ja eduskuntapuheita hyväkseen omassa propagandas-

olivat hyväksyneet yksimielisesti ”Lapuan lain”. Sosialidemokraatit saivat Pohjan Voiman mukaan kantaa myös vastuun kaikkiin työväenjärjestöihin kohdistuneista väkivallanteoista ja virkavallan toimista. Samalla lehti huomautti, että virkanyrkit ovat valmiita käyttämään lakia myöskin sosialidemokraattisia työläisiä vastaan. Erityisesti lehti pelkäsi paikallisten kansanjoukkojen terroria.¹³⁶

Maaherrat saivat tammikuun lopussa ohjeet uuden pykälän tulkitsemisesta. Laki antoi maaherroille ja sisäasiainministeriölle vallan kieltää rikollisesti tai vastoin hyviä tapoja toimineen yhdistyksen toiminta toistaiseksi. Maaherran päätös tarvitsi lainvoiman saadakseen paikallisen kihlakunnanoikeuden siunauksen.¹³⁷ Aluksi ministeriön ohjeet koskivat lähinnä kommunistisia opintoyhdistyksiä, jotka joutuivat laajojen poliisitutkimusten kohteeksi. Samalla poliisiviranomaisia kehoitettiin keräämään tietoja myös muista piireissään toimivista kommunistisiksi epäillyistä yhdistyksistä. Varsinaisiin poliisikuulusteluihin niiden suhteen ei pitänyt ryhtyä. Opintoyhdistyksistä oli suoritettava pikaisesti tutkimukset ja raportoitava tuloksista maaherroille.¹³⁸ Vaasan läänissä maaherra Sarlin lähetti kiertokirjeen tiedoksi 27:lle poliisiviranomaiselle. Tutkimus koski kaikkiaan 49 yhdistystä läänissä.¹³⁹ Maaliskuun 22. päivään mennessä maaherra Sarlin oli keskeyttänyt jo 19 opintokerhon toiminnan. Joukossa olivat kaikkien suurimpien kaupunkien opintoyhdistykset.¹⁴⁰ Viiden yhdistyksen kohdalla maaherra katsoi ettei niitä vastaan voinut nostaa lakkauttamiskannetta,

...
saan. Julkaistuja lähteitä käyttäen ryhmä yritti välttää aina uhanneita painokanteita. Jo kirjasen nimi ”Yhdistyslain 21 § muuttaminen – Sosialidemokraattien ja fascistiporvariston yhteistyön tulos”, kertoo mistä on kyse. Kirjasen sivulle sisällytettiin myös istuntosaliin heitetty SKP:n julistus, joka oli uutisoitu mm. Uuden Suomen ja Maakansan palstoilla. Julistus oli Ville Bangin mukaan ”siksi rasvainen”, että EK:n oli selvitettävä voisiko kirjasta käyttää kanteen nostamiseksi Oulun läänin Työväen kirjateollisuus Oy:n kirjapainoa vastaan. Lentolehtisiä heitelleet kaksi nuorukaista tuomittiin myöhemmin keväällä Turun hovioikeudessa valtiopetoksen valmistelusta ehdolliseen vapausrangaistukseen.

136 Pohjan Voima n:o 6, 10.1.1930 ”Virkanyrkit käyttävät Lapuan lakia myöskin sosdem työläisiä vastaan”.

137 Vaasan maakunta-arkisto (VMA) Vaasan lääninkanslia, II osasto (VLKA II), Eab 236, saapuneet kirjeet 13/9 1930, sisäasiainministeriön kiertokirje 20.1.1930 (saapunut 24.1.1930) n:o 566 maaherroille. Maaherra lähetti asiasta 1.2.1930 kiertokirjeen poliisiviranomaisille 1.2.1930: Aab 99, KD 13/9 1930 n:o 19783–19809; Katso myös Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934 sekä Huttula 1993, liite 3. Ensimmäiset työväenyhdistyksiä koskeneet lakkauttamisjutut päätettiin kihlakunnanoikeuksissa jo vuoden 1929 lopulla, mutta huomattavammassa määrin tapauksia tuli käsittelemään vasta loppuvuodesta 1930 suurimman tapausmäärän painottuessa vuosille 1931 ja 1932.

138 VMA VLKA, Eab 236, saapuneet kirjeet 18/12 1930, sisäasiainministeriön kirje 28.1.1930 (saap. 30.1.1930) n:o 819 maaherralle ja 22/13 1930, sisäasiainministeriön kirje 31.1.1930 (saap. 6.2.1930) n:o 978 maaherralle. Pohjatiedoiksi nimismiehet saivat Opintotyön Neuvontajärjestön arkistosta takavarikoituja asiakirjoja, mm. luettelot läänissä toimivista yhdistyksistä ja EK:n laatiman promemorian opintoyhdistysten järjestötoiminnasta.

139 VMA VLKA, Dec 94, kirje- päätös ja välipäätöskonseptit 13/9 1930, maaherran kirjeet 1.2.1930 n:o 19783–19809 poliisiviranomaisille.

140 VMA. Alavuden tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930–1931. 1. Särkijärven työläisnuorten opintoyhdistys ry. Jäljennös Opintotyön Neuvontayhdistyksen toimistosta 7.11.1929 Helsingin työväentalolla takavarikoidusta asiakirjasta ”Työläisnuorison Opinto- ja valistusjärjestöjä vuoden 1927 lopussa”. Lähetetty maaherralle yhdistyksen muiden papereiden liitteenä; VA, SM, Kirjeasiakirjat Ea 210, KD 83/327 1930, Vaasan läänin maaherran kirje 22.3.1930 n:o 21056 Sisäasiainministeriölle.

koska ne eivät olleet toimineet juuri lainkaan. Niidenkin tarkkailua jatkettiin.¹⁴¹ Maaherrana Sarlin noudatti maltilliseksi ja käytännölliseksi katsottavaa linjaa yhdistysten lakkauttamisissa. Selvissä tapauksissa toiminnan keskeyttämisspätös tuli heti, mutta toimimattomien yhdistysten kohdalla hän halusi välttää turhia oikeusjuttuja. Lääninkanslian kirjeenvaihdosta käy ilmi, että EK:n Vaasan alaosasto oli maaherraa selvästi jyrkemmällä linjalla suhteessa työväenjärjestöihin.

Riittikö yhdistyslain kiristäminen sitten kansanliikkeelle? Ainakin eräissä piireissä mentiin lainsäädännön kiristämistä pidemmälle. Oulussa järjestetyssä kansankokouksessa vaadittiin kommunistisen puolueen lakkauttamista ja uhkailtiin ottaa käyttöön Lapualla omaksutut menetöt kommunistisen toiminnan ehkäisemisessä. EK:n Oulun alaosasto raportoi seuraavasti:¹⁴²

”Kommunistien julkea esiintyminen on saanut täälläkin yhteiskuntaa säilyttävien kansalaisten taholta vastavirtauksen, jossa vaaditaan pantavaksi lopultakin käytäntöön Korkeimman oikeuden päätös puolueen lakkauttamisesta. Yltiöpäät ja kiihkoisänmaalliset ovat puolestaan uhkailleet ryhtyä kommunisteihin nähden samoihin kurinpitotoimiin, kuten Lapualla äskettäin kävi. Laillisuus pohjana mainitaan pidettävän sitä, että, ”koska poliisi ei voi kommunistien hulinoimiselle mitään, niin ei se voi meidänkään vastahulinoimiselle sen enempää”. Toistaiseksi ei mitään ”vastahulinoimista” ole piirissä tapahtunut.”

Myös sisäpiireissä kaavailtiin kommunistisen eduskuntaryhmän leikkausta ja koko kommunistisen eduskuntaryhmän vangitsemista. Tähän viittaa kansanedustaja Kyösti Haataja joulukuussa 1929 EK:lle esittämä pyyntö saada käyttöönsä ”Viron lakeja v:lta 1925”. Haataja oli kiinnostunut laissa olevasta maininnasta kansanedustajan vaalista ja edustajavaalin peruuttamisesta. Erityisesti Haataja muisteli pykälää, jonka mukaan ”edustaja, joka jälkeen päin havaitaan muodossa tai toisessa ”kallistuvan” kommunistisen asian ajamiseen ja kannattamiseen saatetaan potkia yksinomaan tällä perust. pois edusk:sta”.¹⁴³

141 VMA VLKA II, Dce 94, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit, maaherran kirje 22.3.1930 n:o 21056 sisäasiainministeriö.

142 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 6.

143 VA, EK/VALPO I, I K2 (kansio 13) Lainsäädännölliset toimenpiteet kom. vastaan ulkomailla, Käsin kirjoitettu viesti johtaja Haatajan pyynnöstä saada Viron lakeja vuodelta 1925 käyttöönsä osin suomennettuna, muistion lopussa ohje: ”Jätetään ennen klo 12 edusk. kansliaan vahtimest. kuoreen merkintä että heti jätettävä kansanedustaja Haatajalle 9/12—1929 klo 9.30”.; Riekin käsin kirjoittama muistilappu 31.3.1930 Haatajalle annetuista asiakirjoista sekä niiden kopiot, sekä Riekin näiden asiakirjojen päälle tekemät merkinnät (mm. maininnat ”K. Haatajalle 31/3—30 -palautettavaksi. Riekki”). EK toimitti kansanedustajalle Eestin valtiorjärjestyksen suojelulain suoraan eduskuntaan. Keväällä 1930 EK toimitti Haatajalle selostuksen Sveitsin rikoslain muutoksesta, kopion Sveitsin liittolain muutoksesta ja selostukset Latvian vuonna 1923 hyväksytystä yhdistyslaista ja vuonna 1924 hyväksytystä painolaista ja kokoontumisvapauslaista sekä suomennos Hollannin rikoslain muutoksista. Latvian yhdistyslaista nousee esille pari mielenkiintoista yksityiskohtaa. Selostuksen mukaan yhdistyksen toiminta voitiin keskeyttää jo ennen yhdistyksen lopullista lakkauttamista oikeudessa. Toinen laissa annettu valtuus koski lakkautetun yhdistyksen jäsenistöä, joilta tuomioistuimien voi kieltää korkeintaan kolmeksi vuodeksi oikeuden liittyä mihinkään vastaavanlaatuiseen järjestöön

Vielä vuoden vaihteen tienoilla, siis yhdistyslain hyväksymisen jälkeen, EK:n päällikkö Esko Rieki kertoi asiasta läheisimmille alaisilleen: ”Piakkoin (viesti on päivätty 30.12.1929) tullenee pidettäväksi luottamuksellinen neuvottelu eduskuntaryhmän pienentämisestä leikkauksen avulla hallitusmiesten kera.” Valmistautuakseen tapaamiseen Rieki pyysi lähimpiä alaisiaan miettimään perusteluja, joilla esityksen saisi läpi. Erityisesti hän peräsi konkreettisia syitä ”mahdollisia punkteja”. ”Epäilyksen kyllä osaan tuoda julki, mutta ne konkreettiset syyt, joilla leikata voisi tahtovat minulta sekaantua”, kirjoittaa Rieki.¹⁴⁴ Riekin hallitusherrat eivät olleet ketä tahansa. Toisaalla muistiinpanoissaan hän kertoo keskustelleensa vaalijärjestön lakkauttamisesta sisäministeri Linturin ja sisäministeriön osastopäällikkö Heilimon kanssa. Riekin kaavailut eivät jääneet pelkästään eduskuntaryhmän leikkaukseen. Rieki esitti jopa uusin vaalien pitämistä ensi tilassa. Ajatus kulki näin:¹⁴⁵

”Arvelin olevan mahdollista esim. jos eduskunta ei respektoi hallituksen tekemää – pidän sitä tarpeellisena – kabinettikysymystä paino- ja yhdistyslakien muuttamisesta ja esitin silloin eduskunnan hajoitettavaksi sekä kommunistien vaaleihin osanoton siten, ellei yksinkertaisella heidän listoja hyväksymiskielillä vaalilautakunnille, estämistä. Luulen oikeuksien ripeästi toimiessa vaaliangoomien (?) so. Hgin vaalikomitean + piirielinten ainakin voivan tulla lakkautetuksi SSTpu jatkoinakin jo. Ri”

Rieki viittaa ehdotuksessaan selkeästi EK:n jo vuonna 1925 tekemään esitykseen. EK:lla oli siten jo ennen lapuanliikkeen syntyä ollut selkeä suunnitelma kommunistien julkisen toiminnan lakkauttamisesta kokonaan. Sopivan tilaisuuden tullen suunnitelma otettiin pois naftaliinista. Keskustelujen jatkosta ei valitettavasti ole löytynyt lisäselvityksiä. Vaalijärjestön lakkauttaminen ei tässä vaiheessa kuitenkaan toteutunut. Ei myöskään eduskuntaryhmän leikkaus.

Kommunisteille talot ovat demokratiaa varten – vallankumous tehdään kaduilla

Taktiikka ja todellisuus: hyökkäyksestä puolustukseen

Valtiovalta siis pyrki vastaamaan kansanliikkeen vaatimukseen. Vuoden 1930 alussa tilanne näyttikin rauhoittuvan. Menikö kansannousu ohi? Miten äärivaihe reagoi tässä tilanteessa? Mitä se ajatteli ja miten se toimi?

Kommunistien piirissä haastejuhlien rajut tapahtumat yllättivät ja lamaanuttivat kentän hetkeksi täysin. Etelä-Pohjanmaalla kommunistien sekä julkinen että salainen toiminta oli lamassa, eivätkä he järjestäneet joulukuussa mitään suurempia juhla- ja kokoustilaisuuksia. Salaisten järjestöjen johtohenkilöitä vetäytyi syrjään toiminnasta. Osa jopa muutti pois maasta. ”Punaisen kuu-

144 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Riekin allekirjoittama viesti 30.12.1930 ip.

145 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 71, Riekin Löfingille ja Bangille osoitettu muistilappu 9.12.1929.

kauden” tilaisuudet jäivät useilla paikkakunnilla järjestämättä kokonaan yleisön puutteessa. Jopa Vaasassa kuukauden teematilaisuus jouduttiin peruuttamaan, kun juhlapaikalle ilmestyi vain kourallinen osallistujia.¹⁴⁶ Joulukuussa toimintaa pitivät yllä lähinnä sanomalehdet. Niidenkin uutisointi oli hyvin varovaista.¹⁴⁷ EK oli tilanteeseen erityisen tyytyväinen. Kansanliikkeen nousu oli jotakin, jota se oli odottanut, mutta ei ollut uskaltanut edes toivoa. Tämä ilmenee siitä miten hyväksyvästi se kansanliikettä luonnehtii.¹⁴⁸ Yksi kommunistien harvoista vastalausekokouksista pidettiin Turun työväentalolla. Paikallisella Ammatillisella keskusneuvostolla piti olla joulukuun 1. päivänä tavallinen kokous, jossa oli tarkoitus keskustella sairastakuutuslaista. Kun alustajaksi pyydetty kansanedustaja Myllymäki ei päässyt Lapuan tapahtumien takia saapumaan, kääntyi asia automaattisesti niihin. Puhujat vaativat työväenjärjestöjä vahvistamaan järjestysmiessjoukkojaan. Jokainen järjestäytynyt työläinen veloitettaisiin toimimaan tarpeen tullen järjestysmiehenä. Hannes Juvonen vaati suoraan varustautumista tuleviin iskuihin.¹⁴⁹

”nyt on ajankohta, jolloin porvaristo kiireellisesti valmistautuu avoimesti ja peittelemättömästi siirtymään fascistiseen valtakommentoon ja että tämä Lapuan esimerkki oli vain sellainen esimerkki, joka osoittaa, mitä työväki nyt saa odottaa tapahtuvan kaikkialla.... Lopuksi hän lausui mielipiteenään, että työväestön on varustauduttava itsepuolustukseen, sillä virkavallalta ei voida mitään apua odottaa fascistista hulinointia vastaan.”

Kommunistien ”puolustustaistelun” ohjeet joutuivat EK:n käsiin. Suomessa käytetyt taistelukeinot olivat olleet liian ”demokraattisia” rajoittuen tavallisesti valmiit ponnet hyväksyviin vastalausekokouksiin, joiden tehottomuuden tähän asti käyty puolustustaistelu oli osoittanut. ”Työväentaloilla työväen omissa kokoushuoneissa pidetyillä vastalausekokouksilla on ollut merkitystä pääasiallisesti vain joukkoja kokoavassa mielessä taisteluun yhteisten asioiden puolesta, mutta varsinaiset tulokset niistä ovat olleet vähäisiä.” Jatkossa joukot oli saatava kaduille, koska vastalausekokousten merkitys riippui siitä missä ja miten ne pidettiin.¹⁵⁰

”Sen vuoksi suositellaan kokouksia, mielenosoituksia ja kulkueita järjestettäväksi hallintovirastojen eduskunnan yms. paikkojen lähellä, koska siten työläisjoukot joutuvat suoranaisemmin painostamaan vaatimustensa hyväksymistä ja heidät siten johdetaan välittömämmin vastustajiaan vastaan.”

-
- 146 VA, EK/VALPO I, 5 Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.12.1929 n:o 1271 (joulukuu 1929) EK:n pääosastolle, s. 1–2.
- 147 Katso esim. VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsaukset, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 2–3.
- 148 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, Pääosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 1–3; Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 3–4.
- 149 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1421, Turun alaosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 6–7.
- 150 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, Pääosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 1–2.

Työväen vaalikomitea puolestaan lähetti alaisilleen vaalikomiteoille 9. joulukuuta päivätyyn tilannetta selostavan ja puolustustaistelun järjestämiseen kehoittavan ohjekirjeen:¹⁵¹ ”Kaikki viittaa siihen, että Suomessa ollaan sillä tiellä, jota fascismi Italiassa kulki ennen varsinaista vallankaappausta. Sielläkin fascistien ensimmäiset *toimenpiteet ilmenivät hyökkäyksinä työväen järjestämiä kokouksia vastaan* ja niihin osallistuneiden *työläisten pieksämisenä*. Seuraava aste oli *työväen sanomalehtiä ja työväentaloja vastaan tehdyt hyökkäykset* niiden polttamisineen ja tuhoamisineen. Meillä ovat sanomalehtien toimitukset ja yksityiset työläisetkin jo saaneet uhkauksirjeitä, joten on vain ajan kysymys, milloin uhkauksia ryhdytään toteuttamaan ja työväestön omaisuutta tuhoamaan.”

Kommunistien kuvailema kehityskulku on merkittävä. Äärivasemmiston piirissä myös uskottiin, että Italian kaltainen kehityskulku voisi toteutua myös Suomessa. Tätä uskoa kuvaa esimerkiksi se, että oululaisen Pohjan Voiman painokoneita vartioitiin viikon ajan haastejuhlien jälkeen. Muutoin määräykset puolustustaistelun järjestämisestä eivät heti haastejuhlien jälkeen kantaneet hedelmää. Edes puolustuskomiteoita ei saatu yleisesti muodostettua eikä varsinaiseksi puolustustaisteluksi tarkoitettuja vastalausekokouksia ollut kuin muutamia koko maassa.¹⁵² Italian tapahtumien käyttäminen esimerkkinä oli kommunistien taholta looginen rinnastus. Siltala on omassa työssään todennut, että kyyditykset olivat kehittyneet järjestelmälliseksi poliittisen terrorin muodoksi juuri Italiassa jo 1920, jossa fasistiliike käytti niitä ammattiyhdistysliikettä vastaan.¹⁵³

Työväentaloja koskevan tutkimuksen kannalta merkillepantavaa on kommunistien käsitys talojen merkityksestä. Taloilla oli merkitystä toimittaessa demokraattisin keinoin. Niitä tarvittiin kerätessä joukkokannatusta, koottaessa joukkoja ja pyrittäessä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen demokraattisin menetelmin. Lähdettäessä testaamaan yhteiskunnallisen toiminnan pelisääntöjä, painostettaessa ”vastustajia” hyväksymään omia vaatimuksia, työväentalot kävivät ahtaiksi. Vallankumous tehtiin kaduilla. Kansanliikkeen suhtautuminen työväentaloihin lähti täysin toisenlaisesta ajatuksesta. He pitivät taloja vallankumouksen suunnittelun tyyssijoina, suorastaan rikoksenteon välineinä.

Äärivasemmisto heräsi vähitellen pahimmasta shokista ja sai toimintaansa käyntiin. Esimerkiksi Pohjanmaalla julkisen puolueen toiminnan viriämisestä ilmeni merkkejä jo tammikuussa 1930.¹⁵⁴ Säikähdyksestä selvittyään kommunistit näyttivät vuoden vaihteen jälkeen jatkavan keskeytynyttä toimintaansa pitäen tavanmukaisia neuvottelu- ja vuosikokouksia. Riekin mukaan tämä joh-

.

151 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s 1–3. Kursivointi tekijän.

152 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, Pääosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s 3–4.

153 Siltala 1982a, 17-18; katso myös Nygård 1986, s. 93.

154 VA, EK/VALPO I, 5 Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.12.1929 n:o 1271 (joulukuu 1929) EK:n pääosastolle, s. 1–2; tilannekatsaus 31.1.1930 n:o 161, s. 1. Joulusaarnoissa ei raportin mukaan esimerkiksi solvattu uskonnollisia ja kirkkoa kannattavia työläisiä eikä niissä asetettu vaatimuksia kirkosta eroamisesta, kuten tavallisesti.

tui Helsingistä lähetettyjen ”uskonvahvistajien” toiminnasta.¹⁵⁵ Äärivasemmiston virkistymässä oleva toiminta sai järjestysviranomaiset tarkkaavaiseksi. Työväestön tilaisuudet, erityisesti heidän perinteiset juhlapäivänsä, joutuivat entistäkin tarkempaan valvontaan. Paikallisviranomaisten joulukuussa aloittama tiukka iltamalupalinja ja kokousten valvonta jatkui tammikuussa ja edelleen koko kevään. Utta oli esimerkiksi se, että iltamaluvissa kysyttiin tarkemmin järjestysmiesten nimet ja tarkka ohjelma. Osa järjestöistä tyytyikin pitämään vain jäsenten sisäisiä illanviettoja, joihin lupaa ei tarvinnut.¹⁵⁶ Viranomaisten tiukenneesta valvonnasta kertoo esimerkiksi Helsingin sekatyöväen Toveriseuran juhlien kieltäminen tammikuun lopussa. Toveriseura sai poliisilaitokselta aluksi iltamaluvan. Kun viranomaisille sitten selvisi, että kyseessä oli tammikuun 28. päivän muistojuhla, iltamalupa peruttiin. Poliisimestarin mukaan viranomaiset eivät voineet sallia juhlan pitämistä ”punakapinan muistojuhlana”, koska sillä oli tarkoitus ”ylistää rikollista tekoa”. Juhlapuhujana olisi ollut Asser Salo.¹⁵⁷

Viranomaiset pyrkivät hallitsemaan tilannetta myös muulla tavoin. SKP:n Suomen byroon useimmat jäsenet vangittiin vuoden vaihteessa. Samalla EK pidatti myös useita julkisia johtajia ja eri puolilla maata toimineita organisaatioita. Isku oli vakava kun muistaa, että aiempi ja vielä laajempi pidätysaallo oli

155 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaostaston tilannekatsaus 31.1.1930 n:o 161 EK:n pääosastolle, s. 1. Riekin kommentti on kirjattu alaostaston tilannekatsauksen laitaan. Riekin kommentit antavat muutenkin kiinnostavan palautteen osastojen raporttien luotettavuudesta ja tasosta. Tämä raportti oli hänen mielestään ”ilahduttavan hyvä”.

156 Syynä tämän menettelyn yleistymiseen lienee Suomen Työväen Järjestönuorten liiton kirje jäsenjärjestöille. Liitto tiedotti jäsenjärjestöilleen, että niihin tilaisuuksiin, joihin pääsi ainoastaan jäsenkirjalla ei tarvitse pyytää lupaa poliisilta eikä niistä edes tarvinnut tehdä ilmoitusta. Liitto oli pyytänyt asiasta lausunnon Asianajotoimisto Pekkala & Salolta ja lähetti Eino Pekkalan ja Asser Salon vastauksen sellaisenaan järjestöille tiedoksi. VA, EK/VALPO I, II C1, Jäljennös Asianajotoimisto Pekkala & Salon lausunnon Suomen Työväen Järjestönuorten liitolle ja jäljennös liiton kirjeestä jäsen järjestöilleen; VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 14/9 1930, sisäasiainministeriön kirje 23.1.1930 (saap. 25.1.1930) n:o 629 maaherra. Myös näistä ohjeista maaherra välitti heti ohjeet kentälle: VLKA II, Dce 94, kirje- päätös ja välipäätöskonseptit, maaherran kiertokirje poliisiviranomaisille 25.1.1930 n:o 19618; Viranomaisten tiukka linja näkyi esimerkiksi seuraavissa tapauksissa: Laviolla ei paikallinen työväen voimistelu- ja urheiluseura ”Veikot” saanut pyytämäänsä iltalupaa. Raunistulan työttömyyskomitean kokous puolestaan hajotettiin 19. tammikuuta ja Viipurissa estettiin 5–14-vuotiaiden järjestönuorten uusien jäsenten vastaanottamistilaisuus Pel-lervon-salilla. Samoin kiellettiin iltamalupa Suomen Rakennustyöväen liiton Noormarkun osastolta, työväenjärjestöiltä Pispalan ja Rovaniemellä työväentaloilla. Kokkolan työläisnuoret eivät saanee lupaa L-L-L -juhlien järjestämiseen. Nuorisokokous estettiin myös Koiton talossa Helsingissä. Järjestysmiesten nimiä vaadittiin esim. Oulussa 8.2.1930 suunnittelujen iltamien lupa-asiassa. Palosaaren Nuorten työläisten Opintoyhdistys ei saanut yleistä iltamalupaa ja päätyi pitämään jäsenten välisen illanvieton. Reijärvellä nimismies keskeytti iltamat kesken ohjelman helmi- maaliskuun vaihteessa 1930. Lavian tapauksesta kts. Työväen lehti n:o 3, 11.1.1930 ja Työväen Urheilulehti n:o 2, 14.1.1930; Raunistulan tapauksesta kts. Suomen työmiehet n:o 2, 25.1.1930; Viipurista Työ, n:o 7, 21.1.1930; Noormarkusta Työväenlehti n:o 7, 21.1.1930; Kokkolasta kts. Työväenlehti n:o 8, 24.1.1930; Pispalasta ja Rovaniemestä Työ n:o 8, 23.1.1930; Koiton kokouksesta kts. Työ, n:o 11, 30.1.1930; Oulun asiasta Pohjan Voima n:o 26, 2.2.1930; Palosaaresta Työn Ääni n:o 20, 19.2.1930; Reijärvestä Pohjan Voima n:o 52, 5.3.1930; Pohjan Voima n:o 42, 21.2.1930 Toveri-illan vietto kielletty rukouspäivän aattona; Työ n:o 46, 24.4.1930.

157 VA, SM, kirjediaari Aa 12 1930 KD 1/10 1930 ja kirjeasiakirjat Ea 1930 KD 1/10 1930, Helsingin apulaispoliisimestarin selitys juhlan kieltämisestä.

koetellut kommunistien organisaatiota vain pari vuotta aikaisemmin.¹⁵⁸ Myös kommunistisen liikkeen sisäinen hajaannus jatkui. Vain kommunistinuoriso tuntui olevan immuunina ”hoipertelulle”. Vanhemman työväestön piirissä opposition kannatus lisääntyi hitaasti, mutta varmasti, ”ja mikä SKP:lle kaikkein surullisinta, lähinnä ammatillisesti järjestyneen työväen johtajiston keskuudessa.”¹⁵⁹ Sosialidemokraatit ottivat selkeästi etäisyyttä kommunistipuolueen hoipertelijoihin puolueoimikunnassa tammikuussa. Puoluelehdissä oli toimikunnan mukaan julkaistava kommunistien leirissä olevia hajaantumislmiöitä koskettavia uutisia ja koetettava edistää hajaannusta. Kirjoituksissa oli kuitenkin oltava tarkkana, jotta ei syntyisi kuvaa, että sosialidemokraatit suosisivat kommunistisia hoipertelijoita.¹⁶⁰

EK jatkoi syksyllä aloittamaansa kampanjaa kommunistien itsepuolustusjoukkojen ympärillä. Tammikuussa se piti jo varmana, että kommunistinen liike pyrki suuntautumaan aseelliseen toimintaan. Tällä kertaa se löysi aseellisten, julkisten vallankumousjärjestöjen juuret Saksan kommunistisen puolueen vuonna 1924 perustamasta ”Punaisten rintamataistelijain liitosta”. Samanlainen järjestö toimi jo Itävallassa ja Norjassakin sellaisen perustamiseen oli ryhdytty. Olipa Ruotsissakin esitetty vaatimus aseellisten työväenpuolustusjärjestöjen muodostamisesta.¹⁶¹ Tässä mielessä EK oli huolissaan Suomen Ammattijärjestön julistaman työttömien päivän 19.2. tilaisuuksista. EK:n mukaan SKP halusi kehittää päivän tilaisuuksia ”vallankumouksellisen joukkotoiminnan suuntaan”. EK varoitti sisäasiainministeriötä asiasta ja vaati kaikkien yleisillä paikoilla järjestettävien kokousten kieltämistä. Vastoin kieltoa järjestetyt kokoukset ja kulkueet oli ”valtiovallan auktoriteetin säilyttämisen vuoksi estettävä ja tarpeen tullen hajoitettavakin”.¹⁶²

.

158 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 2–3.

159 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 4–5; Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 3–4.

160 TA, SDP:n puolueoimikunta, ptk. 1930, 17.1.1930, s. 9.; Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XV puoluekokouksessa Helsingissä 26.1.–1.2.1930, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsinki 1930, s. 205–207 ja Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVI puoluekokouksessa Tampereella 25–28.5.1933, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsinki 1934, s. 168; Kettunen 1986, s. 301; Soikkanen 1975, s. 432–435. SDP:n linjausten kannalta merkittäväksi muodostui tammikuussa 1930 pidetty puoluekokous. Puoluekokous valitsi puolueoimikunnan ja puolueen puheenjohtajaksi kansanedustaja Kaarlo Harvalan. Varapuheenjohtajaksi tuli puheenjohtajataiston hävinnyt Matti Paasivuori. Merkittävää oli, että puoluejohdosta sivussa ollut Väinö Tanner palasi SDP:n puoluejohtoon ja puolueoimikunnan jäseneksi. Hänen lisäksi jäseniksi valittiin Reinhold Swentorzetski, Väinö Salovaara, Hilda Seppälä ja J.W. Keto. Uusi johto korvasi lähes koko vuonna 1926 puolueen johtoon nousseen ”huplilaisen” ryhmittymän. Uudessa puolueoimikunnassa ei vuoden 1926 johdosta ollut jäljellä juuri muita kuin Paasivuori ja puoluesihteerit K.H. Wiik. Puolueen järjestöasioita, mm. suhteita jäsenjärjestöihin, hoitanut järjestösihteerit Emil Sallila jatkoi edelleen tehtävissään. Hänen merkityksensä työväentalokysymyksen käytännön järjestelyissä ja ratkaisuisissa sosialidemokraattien osalta oli suuri merkitys.

161 VA, EK/VALPO I, Tiedonantoja v. 1929–1930, kotelo 1444, EK:n Pääosaston Tiedonanto n:o 163, 18.1.1930.

162 VA, SM Ea 216 1930, KD 271/508 1930, EK:n pääosaston kirje 17.2.1930 Sisäasiainministeriölle.

Liikehdintä työttömien päivän tiimoilta jäi olemattomaksi. Kommunistien toiminnassa kevään 1930 alkukuukausina on huomioitavaa taktiikan ja todellisuuden välinen ristiriita. SKP vaati vielä syksyllä 1929 Kominternin linjausten mukaisesti hyökkäävän taktiikan omaksumista. Haastejuhlilta alkaneet tapahtumat johtivat kuitenkin käytännössä nopeasti puolustuksellisen taktiikan omaksumiseen. Paikallistason toiminta oli vuoden vaihteessa ja alkuvuodesta 1930 passiivista ellei peräti apaattista. Äärivasemmiston järjestötoimintaa kuvaa pikemminkin ryhmittymisen olemassa olevien asemien turvaamiseen, kuin vastaiskuun valmistautuminen. Vielä syksyllä puolueen johto oli vaatinut demokratian hylkäämistä. Työväentalojen puolustusjoukkojen järjestäminen kertoo aivan päinvastaisesta ajattelusta. Ristiriidan takana on johdon retoriikan ja todellisuuden välinen epäsuhta. Mistä tämä vääristymä sitten johtui? Yksiselitteistä vastausta kysymykseen ei voi antaa, mutta tärkein syy lienee kuitenkin Moskovasta määräyksiä antaneen johdon tietämättömyys todellisista olosuhteista maassa. Vaikka äärivasemmiston joukot olisivat ymmärtäneetkin johdon aatteellisen taktiikan ja samaistuneetkin siihen, ei niillä käytännössä ollut mahdollisuutta noudattaa sitä. Oikeiston massiivinen liikehdintä lamaannutti työväenjärjestöjen, sekä sosialidemokraattisten että kommunististen, toimintaa yleensä ja erityisesti kohteeksi joutuneen äärivasemmiston järjestöjen aktiivisuutta. Tässä tilanteessa työväentalojen suojelemiseksi perustettujen itsepuolustusjoukkojen roolin korostuminen on luonnollista.

Kommunistien välikysymys yhdistystoimintaansa kohdanneesta vainosta
Kansanliikkeen painostuksen alla kommunistinen eduskuntaryhmä teki 11. helmikuuta välikysymyksen yhdistystoimintaansa kohdistuneen vainosta. Esimerkkeinä vainosta mainittiin Helsingin Sekatyöväen Toveriseuran juhlaillatmien luvan peruuttaminen, Martinniemen työläisten nuorisoklubille 8.–9. päiväksi helmikuuta myönnetyn esiintymiskilpailun (haastejuhlilien) luvan peruutus ja raittiusjuhlan ja -luentojen estäminen Viipurissa 4–6. tammikuuta. Lisäksi mainittiin Helsingin poliisiviranomaisten hajoittaneen työväen luentotilaisuuden 26. tammikuuta ja estäneen seuraavalla viikolla vastaavan järjestämisen. Poliisiviranomaiset olivat kysyjien mielestä useasti muulloinkin ohittaneet perustuslain kansalaisille suomat oikeudet ja näin loukanneet ”työväenluokalle kuuluvia järjestäytymis- ja toimintaoikeuksia”. Tämän seurauksena ”työläisten ja näiden muodostamien järjestöjen toiminta on joutunut riippumaan poliisi- ja hallinnollisten viranomaisten mielivallasta”, totesivat allekirjoittaneet.¹⁶³

Sisäministeri Linturi kiisti kaikki hallituksen ja poliisiviranomaisten toimintaa vastaan esitetyt syytökset. Kommunistit olivat ministerin mukaan itse syylistyneet Helsingin tapauksessa laittomuuteen johtaessaan poliisiviranomaisia harhaan salatessaan juhlan todellisen tarkoituksen iltamalupaa hakiessaan. Vastaavaa erehdyttämistä oli harjoitettu myös Martinniemen tapauksessa. Viipurin tapauksessa lupaa ei oltu edes haettu. Helsingissä estetyissä luentotilaisuuksissa oli todellisuudessa kyse yleisestä kokouksesta, jonka järjestäy-

163 Vp I 1930 ptk., s. 90–91.

tyminen ei täyttänyt yleisestä kokoukselta vaadittuja edellytyksiä. Seuraavalla viikolle suunnitellun tilaisuuden järjestäjä ei ollut rekisteröity yhdistys.¹⁶⁴ Opetusministeri Kukkonen puuttui keskusteluun kasvatusjärjestöjen toiminnan häiritsemisen osalta. Hänen mielestään viranomaisten tarkkailu on aiheellista, sillä ”Suomen kotien isillä ja äideillä täytyy olla oikeus tietää sen kasvatuksen laatu, jonka kohteeksi kommunistinen liike houkuttelee heidän lapsiaan.”¹⁶⁵

Välikysymyskeskustelussa 25. helmikuuta kävi selvästi ilmi hallituspuolue maalaisliiton taiteilu eduskunnassa. Puolueen edustajat kävivät kiukkuisesti välikysyjä vastaan puolustaen tiukentuneita otteita kansalaisten ilmaisemalla huolestuneisuudella. Lisäksi he katsoivat kommunismin laillisen torjumisen valtion keskeiseksi tehtäväksi. Menettelyllään maalaisliittolaiset pyrkivät pitämään kansanliikkeen otteessaan ja estämään sen liukumisen kokoomuksen pelivälineeksi. Kansalaislähetystöille annettuja lupauksia pyrittiin lunastamaan kommunistien yhdistystoiminnan tukahduttamisella erilaisilla syyteillä. Toisaalta taustalla eli jatkuva pelko sosialidemokraattien välikysymyksestä. SDP:n ja ruotsalaisten liittoutuminen kommunistien kanssa olisi merkinnyt epäluottamuslausetta hallitukselle.¹⁶⁶ Taiteiluun kuului, että puolue ei arvostellut kokoomuksen tekemää suojelulakialoitetta, jonka tarkoituksena oli kommunistien karkottaminen eduskunnasta ja kunnanvaltuustoista.¹⁶⁷ Sosialidemokraatit päättivät puoluetoimikunnan kokouksessa valita kompromissin. Laatimassaan ponnassa puolue arvosteli laittomuuksia ja totesi, että ”erinäisten paikkakuntien viranomaiset” olivat menetelleet virheellisesti kansalaisten kokoontumisoi-keuksiin nähden. Samalla ponnassa kuitenkin todettiin, että hallitus oli jo kiinnittänyt asiaan huomiota. Äänestyksessä SDP:n ehdotus voitti kommunistien esityksen. Lopullisessa äänestyksessä se sai 65 ääntä. Välikysymyskeskustelun yhteydessä hallitus ajoi myös viranomaisille oikeutta sulkea erinäisissä tapauksissa kirjapainoja. Esitys hylättiin sosialidemokraattien, kommunistien ja ruotsalaisten äänin maaliskuun 14. päivä.¹⁶⁸ Välikysymyskeskustelun aikana kävi ilmi myös se, että kommunistit jäivät asiassaan yksin. Sosialidemokraatit varoivat tukemasta ääriivasemmiston näkemyksiä. Porvariston laillisuuspiireissä omankäden oikeuden käyttö kyllä tuomittiin, mutta kommunistien nähtiin itse aiheuttaneen tilanteensa.

Samanaikaisesti sosialidemokraatit varoittivat kenttäänsä kommunistien pyrkimyksistä vallata heikkoja ja lakkautuneita yhdistyksiä. Jos yhdistyksen toiminta lakkasi, oli siitä tehtävä ilmoitus yhdistysrekisteriin. Muuten kommunisteilla oli mahdollisuus herättää yhdistys henkiin valitsemalla yhdistyksen nimissä sille uudet toimihenkilöt ja ilmoittamalla ne yhdistysrekisteriin. Näin kommunistit pyrkivät pääsemään käsiksi yhdistyksen omaisuuteen, kuten pii-

.

164 Vp I 1930 ptk. s. 281–284.

165 Vp I 1930 ptk. s. 291.

166 Siltala 1985, s. 61–62; keskustelusta tarkemmin Vp I 1930 ptk. s. 281–311.

167 Suojelulakialoitteesta Vp. I 1930 ptk. s. 221–230 ja painolain muutoksesta Vp. I 1930 ptk. s. 455–457, 485–486, 500–501.

168 Vp I 1930 ptk. s. 311: TA, SDP, Kirjeenvaihtoa 1931, F 116, Sos. dem. Puoluetoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1930, s. 3.

reille luovutettuihin palovakuutusrahoihin. Erityisen aktiivinen oli Maa-, Met-
sä- ja Uittotyöväenliitto. Sen piirissä käytettiin taktiikkaa, jossa henkitorissaan
olevat yhdistykset herättiin henkiin, niiden sääntöjä muutettiin siten, että omai-
suus lankesi Suomen Ammattijärjestölle, minkä jälkeen yhdistysten annettiin
kuolla. Sosialidemokraattien ongelma ei poistunut kovin pikaisesti, sillä puo-
luetoimisto joutui palaamaan asiaan vielä huhtikuun lopussa.¹⁶⁹

Sisäasiainministeriö täydensi kommunistijärjestöjen valvontaohjeita maalisi-
kuussa. Nyt huomio kiinnitettiin kommunistien puuhaamiin rinnakkaisjärjes-
töihin, joita oli jo perustettukin. Viranomaisten oli kerättävä tietoja uusista
toimintamuodoista. Linjaratkaisut suurimpien yhdistysryhmien osalta ministe-
riö pidätti itselleen. Yksittäistapauksissa, jos yhdistyksen toiminnan rikollisuus
selvisi kiistämättömästi jo poliisikuulustelupöytäkirjojen perusteella, maaher-
rojen väliaikaista oikeutta lakkauttaa kommunistisia yhdistyksiä laajennettiin.
Valtuudet ulottuivat myös sellaisiin ammatillisiin yhdistyksiin, joiden toiminta
on niin selvästi rikollista, ettei lakkauttamista voitu selittää poliittiseksi toi-
menpiteeksi. Sisäministeriö painotti ohjeissaan kuitenkin varovaisuutta ja ke-
hotti maaherroja hankkimaan asiasta, mieluummin ministeriön kautta, lausun-
non EK:lta sekä sieltä mahdollisesti löytyvät lisätiedot.¹⁷⁰

Ohjeista muodostui ainakin Vaasan läänissä järjestelmällisesti noudatettu toi-
mintalinja. Lopullisesti menettely vahvistui sisäministeriön annettua heinäkuun
9. päivänä kiertokirjeessään samansisältöiset ohjeet. Ohjeet myös vaikuttivat.
Yhä useammat kommunistijärjestöjen tilaisuudet kiellettiin.¹⁷¹ Ammattijärjes-
töjen piirissä epävarmuus näkyi suuntaristiriitoina ja pelkona, että myös amma-
tilliset järjestöt tultaisiin lakkauttamaan yhdessä keskusliittojensa kanssa. Tä-
män estämiseksi ammattiosastot ja muut paikalliset järjestöt saivat liitoilta mää-
rityksen rekisteröidä itsensä erikseen sosiaalihallituksen yhdistysrekisteriin.
Tätä tietoa Rieki piti tärkeänä ja tarpeellisenä tietona koko etsiväkentälle.¹⁷²
Kevään edetessä vanhempien kommunistien vetäytyminen toiminnasta jatkui
suuntataistelun johdosta. Pelko järjestöjen lakkauttamisesta lisääntyi. Nuoria
kehoitettiin liittymään perustettuihin työväen paikallisjärjestöihin, siltä varalta,
että opintojärjestöt lakkautettaisiin Tähän viittaavia toimia tapahtuikin ja pai-
kallisjärjestöjen merkitys kasvoi. Täysin uusiakin paikallisjärjestöjä perustet-

169 TA, Kommunistien uusista toimintamuodoista oli kerättävä tietoja, mutta ministeriö halusi
pidättää itsellään harkintavallan, mihin toimenpiteisiin ainakin suurimpien yhdistysryhmien
kohdalla ryhdytään. Sitä vastoin. 4.1930 piiritoimikunnille.

170 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 49/19 1930, sisäasiainministeriön kiertokirje
10.3.1930 (saap. 13.3.1930) n:o 2040 maaherroille.

171 VMA VLKA, Eab 236, saapuneet kirjeet 115/34 1930, sisäministeri E.V. Kuokkasen kier-
tokirje 9.7.1930 (saap. 10.7.1930) n:o 4784 maaherroille. Esimerkkejä tapauksista löytyy
mm. Helsingistä, Porista kuin Turusta. Katso esim. VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen ti-
lannekatsauksia, kotelo 1421, Turun alaosaston tilannekatsaus n:o 1, tammikuu 1930, s. 1–2;
VA, SM Ea 1930 KD 84/149 1930, Turun ja Porin läänin maaherran kirje 2.4.1930 Sisä-
asiainministeriölle ja siihen liittyvät selvitykset; VA, SM Ea 1930 KD 84/149 1930, Turun ja
Porin läänin maaherran kirje 2.4.1930 ja sen liitteenä olevat selvitykset, erityisesti Turun
poliisilaitoksen IV vartiopiirin komisarion ilmoitus 17.3.1930 Turun kaupungin poliisi-
mestarille.

172 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus
31.1.1930 n:o 161 EK:n pääosastolle, s. 3–4.

tiin. Kehitys sai Riekin suuntaamaan lakkautustoiminnan paikallisjärjestöihin: ”niihin se lakkautus siis kuitenkin suunnattava”. Kommunistien toiminta painottui jatkossa erilaisten merkkipäivien viettoon, mutta suhteellisen huonolla menestyksellä.¹⁷³

Kansanliikkeen jakautuu radikaaleihin ja maltillisiin

Riittivätkö valtiovallan ja erityisesti EK:n toimet kommunistien tukahduttamiseksi kansanliikkeelle? Vastauksia odotettiin taas Pohjanmaalta, jonne kansanliike pitkään jatkuneen hiljaiselon jälkeen kokoontui maaliskuun 15. päivä Lapuan toiseen kokoukseen. Kokouksessa tuli selkeästi esille kansanliikkeen jakautuminen kahteen eri menettelytapoja painottavaan suuntaan; radikaaleihin ja maltillisiin. Liikkeen jakautuminen oli kytenyt pinnan alla jo ennen kokousta. Häivyttääkseen epäilyt väkivaltaisuuksien suunnittelusta ja valtiovallan painostamisesta kokouksen puheenjohtajana toiminut Artturi Leinonen hyväksytti kokouksella aluksi edellisen kokouksen ponnet uudelleen. Tästä huolimatta kokouksen jyrkentynyt sävy ei jäänyt keneltäkään huomaamatta.¹⁷⁴ Kokouksen toisena päivänä epäilyjä hallitusvallan tehottomuudesta lisäsi tieto painovapaustilan koventamista koskeneen esityksen kaatumisesta eduskunnassa. Erityisesti mielet pahoitti se ettei keskustahallitus ollut tehnyt asiasta luottamuskysymystä. Maalaisliiton puoluevaltuuskunta oli alunperin suosittanut kovenuksen tekemistä luottamuskysymykseksi, mutta keinoa oli lopulta pidetty epätarkoituksenmukaisena. Uutisen aiheuttaman mielenkuohun jälkeen kokous riistäytyi Leinosen käsistä ja puheensävy jyrkkeni. Toisen päivän tärkein päätös oli Suomen Lukko-nimisen järjestön perustaminen.¹⁷⁵

173 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.1.1930 n:o 161 EK:n pääosastolle, s. 3 ja tilannekatsaus 28.2.1930 n:o 263, s. 3.; VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 28.2.1930 n:o 263 EK:n pääosastolle, s. 3; VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.3.1930 n:o 381 EK:n pääosastolle, s. 1–3; Katso myös Helsingin Sanomat 1.6.1930, s. 5 ”Etsivän keskuspoliisin toiminta”. Riekin Helsingin Sanomille antama haastattelu kuvaa hyvin kommunistien valvontaa keväällä 1930. Vuoden alusta toukokuun 25. päivään mennessä tuomittiin hovioikeuksissa 64 henkilöä valtiopetoksellisista rikoksista. Huomattavin juttu oli Turun hovioikeudessa käsitelty Ville (Vilho) Honkasen juttu, johon liittyi ns. Tukholman kävijöiden juttu. Kaikki 28 epäiltyä tuomittiin. Tuomittujen lisäksi tuomioistuimissa oli syytteessä 57 henkilöä, joille vaadittiin rangaistusta Suomen kommunistisen nuorisoliiton toimintaan osallistumisesta, vakoilusta, salaisesta etappitoiminnasta ja paikallisesta kiihotustoiminnasta. EK:n tutkinnan alaisena oli 12 salaiseen toimintaan osallistunutta henkilöä. Kevään aikana alisoikeuksissa oli tuomittu sakko- tai vankeusrangaistuksiin kahdeksan kommunistisen sanomalehden vastaavaa ja kolme muiden julkaisujen toimittajaa. Nämäkin jutut oli Riekin mukaan yhtä lukuun ottamatta nostettu EK:n aloitteesta

174 Leinonen 1960, s. 52–53; Ilkka 15.3.1930; Siltala 1985, s. 63–65.

175 Vp. I 1930 ptk. s. 485–504; Hulkko, Eero, Maalaisliitto ja lapuanliike. Poliittisen historian laudaturtyö Helsingin yliopisto 1968, s. 19; Lehtinen 1984, s. 679–680; Siltala 1985, s. 65–66; Kuusisto 1969, s. 56–59. Myöhemmin järjestön järjestäytyessä puheenjohtajaksi valittiin Leinonen Kosolan ehdottamana. Järjestön vaikutus liikkeessä jäi kuitenkin maltillisten toivomaan vähäisemmäksi. Siltala näkee syyksi Kuusiston esittämän eteläpohjalaisen ydinryhmän aliedustuksen järjestön valtuuskunnassa. Merkkinä tästä voi pitää jo Lapuan kokouksen toisen päivän iltana jyrkempää suuntaa edustaneiden aktivistien ja kansalaissodan veteraanien kokousta, jossa he etsivät tehokkaampia toimia maan pelastamiseksi.

Kokouksen ilmapiiriä leimasi osaltaan pettymys lainsäädäntötyön hitauteen ja toisaalta hallitukseen. Toisena kokouspäivänä kommunismin vastustamisesta lainsäädännöllisin toimin alustanut varatuomari L. Halme Vaasasta totesi, ettei ollut olemassa minkäänlaisia laillisia keinoja kommunistien karkottamiseksi parhaillaan koolla olevasta eduskunnasta. Lapuan ensimmäisen kokouksen valitsema edustajakokous oli todennut saman asian jo 10. tammikuuta. Lapuan kokouksen toisena päivänä presidentille lähetetty sähkösanoma ja pääministerille osoitettu julkilausuma olivatkin sävyiltään kokouksen ponsia jyrkempiä.¹⁷⁶

Lapuan toisen kokouksen on katsottu olleen alku kansanliikkeen jakautumiselle. Lapuan kokouksen toisen päivän iltana jyrkän siiven kokousedustajat järjestivät erillisen neuvottelun, jossa se päätti ryhtyä taistelemaan kommunismia vastaan jyrkin toimin. Esillä oli myös mahdollisuus väkivallan käyttöön.¹⁷⁷ Kansanliikkeen radikaalisiipeen alusta lähtien kuulunut Hilja Riipinen päätyi keväällä siihen lopputulokseen, ettei kommunismia voitaisi voittaa yksinomaan valistustoiminnalla. Kommunismin vastustamisessa oli käytettävä kaikki ajateltavissa olevat keinot.¹⁷⁸

Tätä taustaa vasten ei ole ihmeellistä, että Suomen Lukkoon kohdistuneet odotukset ja toiveet menivät ristiin. Keskustalaisille antikommunisteille kansalaisjärjestö oli parlamentarismien täydentäjä, ei vaihtoehtoisen politiikan tekemisen väylä. He katsoivat että järjestö satoi ”valkoisen Suomen” päivänpolitiikkaan ilman että suojeluskuntalaisuus pääsi vaikuttamaan siihen. Aktivistit taas odottivat puoluerajat ylittävältä yhteenliittymältä juuri sitä. Suomen Lukon perustamista kommentoitiin oikeistolehdistössä varsin myönteiseen sävyyn, mutta vasemmistolehdistö näki kokouksen puheenvuoroissa viitteitä fascismista. Eri-tyisesti esille nousivat puheet vallankumouksen mahdollisuudesta. Myös edistyspuolueen lehdistö kehotti viranomaisia valppauteen. Hallitus pohtikin tilannetta tiiviisti, mutta kallistui paikallisen maaherran ja nimismiehen noudattamalle linjalle, toimettomuuden ja vaikenemisen kannalle.¹⁷⁹

Hallituspuolue maalaisliitossa oli vallalla pyrkimys kansalliseen sovintoon. Puolueessa katsottiin, että sosialidemokraateilla oli maan poliittisessa järjestelmässä legitiimi ja laillinen osa. Sitä vastoin työväenliikkeen kumouksellisen

176 Kokko 1930a, s. 27–30; Kaján 1930, s. 61–73, 75–78, 83–85; Lapuan liikkeen kehitys ja saavutukset. Julkaisija Suomen Lukko. Helsinki 1930, s. 6; Somersalo 1930, s. 72.

177 Siltala 1982a, s. 34; Nygård 1982, s. 78; Hyvämäki 1971, s. 116; Nygård 1986, s. 90–91. Lapuan toisen kokouksen merkitystä liikkeen jakautumisessa on korostanut aikalaiskirjoittajista esim. Hannula. Hannula 1933, s. 4; Lapuan toisessa kokouksessa hyväksyttiin myös Itsenäisyyden liiton ajama ponsi maanpuolustuspäivän viettämisestä huhtikuun alussa. Vaikka kokous hyväksyikin ponnin ei liiton edustama toiminta enää kevään myötä riittänyt aktiivisempaan toimintaan ihastuneille piireille. Helatorstaina Itsenäisyyden liitto levitti lentokoneesta eri puolille maata lentolehtisiä, joiden pääotsikkona oli ”Vain kommunistit eivät liputa juhannuksena”. VA, Itsenäisyyden liiton arkisto, II:1 Kiertokirjeet, Itsenäisyyden liiton kirje sanomalehtien toimituksille 18.3.1930; Kutsu liiton valtuuskunnan kokoukseen 25.2.1930; Suomen lippu, I.L:n uutismateriaalia.

178 Riipinen, Hilja, Onko kommunismi valitustyöllä kukistettavissa? Lotta Svärd -julkaisu n:o 17. Helsinki 1930; Sulamaa 1995a, s. 46. Riipinen julkaisu on hänen kesällä 1930 pitämässään esitelmästä Jyväskylän lottapäivillä.

179 Siltala 1980, s.53–54; Siltala 1985, s. 66–67;

suunnan katsottiin tulleen poliittisesti kelvottomaksi ja ”maanpetolliseksi”. Tässä perusajattelussa suhtautumisessa kommunisteihin ei maalaisliiton sisällä ollut eroja.¹⁸⁰ Keskusta yleisemminkin näki Suomen Lukossa mahdollisuuden kontrolloida kansanliikettä ja estää sen luisuminen kokonaan oikeiston käsiin. Myöhemmin, kun maalaisliitossa nähtiin, että Lukosta ei kehittynyt toivottua tukea hallitukselle, päätti puolueen johto ja suurin osa sen jäsenistä vetäytyä järjestön toiminnasta. Silti puolueessa ilmeni myös hajaannusta. Kansanedustajista esimerkiksi Jutila ja Koivisto myötälivätkin liikettä.¹⁸¹

Lapuan kokous herätti sosialidemokraateissa levottomuutta. Epämääräiset viittaukset jatkotoimista saivat puoluetoimikunnan jälleen lähettämään lähetystön pääministerin puheille. Kallio vastasi sosialidemokraattien tiedusteluihin havainneensa, että kokouksessa oli annettu ”joitakin harkitsemattomia lausuntoja.” Kallion mukaan oli kuvaavaa, että kiihoituspuheita olivat pitäneet muualta kuin Etelä-Pohjanmaalta tulleet henkilöt. Pääministeri pitikin lausuntoja ”epäonnistuneen liikkeen viimeisenä ilmaisuna” ja vakuutti hallituksen toimineen koko kevään liikkeen sammuttamiseksi eikä aikonut taipua kokouksessa esitettyihin vaatimuksiin. Pääministerin lausunto ei vakuuttanut SDP:n puoluetoimikuntaa. Jonkinlaista tukea Kallion tilannearviolle antaa kokoomuspoliitikoissa esiintynyt pessimismi. Esimerkiksi Virkkunen ja Haataja pitivät maaliskuun lopulla mahdollisena, että Kallion hallitusta seuraisikin Tannerin uusi hallitus. Sosialidemokraattien puolella ei tällaiseen vaihtoehtoon uskottu. Swentorzetski piti Kallion näkemystä lapsellisena, olihan liikkeen tarkoituksperiä ajamaan perustettu juuri erillinen järjestökin. Suomen Lukkoa ei puoluetoimikunnan mukaan pitänyt väheksyä. Erityisesti puoluetoimikuntaa huolestuttivat järjestön takana olevat taitavat järjestäjät ja rahamiehet. Niminä esille nousivat mm. Martti Pihkala ja Rafael Haarla. Sosialidemokraattien lähetystö huomauttikin pääministerille, että ”Lapuan kokouksen tarkoituksena ei ollut kommunismin vastustaminen laillisin keinoin, vaan tarkoituksena oli pakoittaa hallitus käyttämään kommunisteja vastaa laittomia keinoja”.¹⁸² Sosialidemokraattien usko hallitukseen ei ollut kovin suuri. Puolue näki kansanliikkeen painostuspolitiikan pakottavan hallituksenkin laittomuuksiin.

Kansanliikkeen radikaalisiipi ei jäänyt odottamaan hallituksen laillisia tai laittomia toimia. Vaasassa ilmestyneen Työn Äänen kirjapaino tuhottiin aamuyöstä 28.3.1930. Asialla oli lapualainen iskujoukko. Muita vasemmistolehtiä ”räikeämpänä” pidetyn lehden vaihtaminen aloitti lapuanliikkeen aktiivisen terrorin kommunisteja vastaan. Kuten todettua pohjalaisia tunteja kiehutti etenkin lehden uskontoon kohdistama ”rienaus” Tässä mielessä kuvaava on Työn Äänen tukijoihin kuuluneen Perälän Työväenyhdistyksen yritys keväällä 1930 toppuutella lehden kirjoittelua uskontokysymyksissä. Vaikka yhdistys muuten allekirjoitti lehden kannan, evästettiin yhdistyksen edustajaa lehden yhtiökoko-

180 Mylly 1989, s. 235.

181 Mylly 1989, s. 252–266.

182 TA, SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirjat, 20.3.1930, s. 43–45; Kokoomusnäkemyksistä Vares 1996, s. 420–421.

ukseen toiveella, että lehti ”uskontokysymyksistä kirjoittaessa selostaisi enempi historian ja tieteen valossa.”¹⁸³

Työn Äänen moukarointi tapahtui järjestäytymättömästi. Esimerkiksi Vihtori Kosolalla ei vielä tuolloin ollut johtavaa roolia joukkoliikkeessä ja kolmen painokoneen ja kahden latomakoneen hävitys käyttökelvottomiksi tehtiin hänen ja Kustaa Tiitun estelyistä huolimatta.¹⁸⁴

Vasemmistolehdistä tapahtuma aiheutti vastalauseaallon. Työn mukaan ”Fascistien terrori pakottaa työväestön puolustustaisteluun”. Kampanjan tarkoituksena oli lietsoa intoa pelästyneisiin joukkoihin. Helsingin työväentalolla järjestettiin suuri vastalausekokous, jossa puhui kansanedustaja Kalle Kulmala. EK lähetti paikalle kaksi miestä. SKP:n Suomen byroon ainoaksi toimenpiteeksi jäi kehoitus katumielenosoituksiin. Joitakin vastalausekokouksia järjestettiin, niin, että kommunistit pystyivät ylläpitämään jonkinlaista ”protestiliikettä” koko huhtikuun ajan. Tapahtuma antoi uutta pohjaa myös kommunistien propagoimille työväestön itsepuolustusjärjestöille.¹⁸⁵ Vielä tässäkin vaiheessa SKP piti pahimpana uhkana puolueessa ilmennyttä oikeisto-opportunismia. Huhtikuussa pidetyssä laajennetun keskuskomitean istunnossa pääpaino oli taistelu näitä Wällärin johtamia ”luopiota” vastaan. Toisaalta plenum oli huolissaan myös puolueessa esiintyneestä äkkijyrkkyydestä ja ”oikeistolaisvirheestä”, joka aiheutti toimettomuutta mm. marraskuun yleislakkoyrityksen ja maaliskuun 6. päivän ohjeiden toimeenpanossa. Äkkijyrkkyys johti samanlaisen toimettomuuteen kuin oikeistolaisuus, koska se väheksyi katumielenosoituksia odottaessaan ”ratkaisevia taisteluista”. Vainojen kiihtyessä ilmeni myös virheellistä viehtymystä salaiseen toimintaan julkisen toiminnan kustannuksella. Tästä syytettiin erityisesti kommunistista nuorisoliittoa.¹⁸⁶

Moukaroijia taivuteltiin ilmoittautumaan ja tunnustamaan tekonsa. Tällä kannalla olivat esimerkiksi Leinonen ja Halme. Kosolan kanta muuttui jälkiselvittelyjen aikana. Hän uskoi, että vain väkivaltainen painostus esti valtakunnan asiainhoitoa palaamasta entiselle kannalla, eikä vaatinut tunnustusta. Näin yksi teosta kiinnisaatu osallinen oli pakko vapauttaa, ennen kuin joukot olisivat vapauttaneet hänet väkisin.¹⁸⁷ Näissä tunnelmissa pääministerille lähetettiin sähke, jossa kansanliike sanoi ymmärtävänsä teon motiivit ja vaati lainsäädännöllistä sulkua vasemmistolehdisten ”myrkytystyölle”. Kalliolle Työn Äänen taupaus tuli vaikeimmalla mahdollisella hetkellä, sillä hän oli juuri vastaamassa

183 Siltala 1985, s. 69; Työn Ääni 2.4.1930 ”Fascistien roistontyö Vaasassa”; KA. 1D, SKDL:N arkisto. Perälän Työväenyhdistys. Pöytäkirjat 1925–1930. Yleisen kokouksen pöytäkirja 30.3.1930.

184 Siltala 1980, s. 55; Siltala 1985, s. 68–69.

185 VA, EK/VALPO I, 6 XXX kotelo 622, C3a Kom. vastalausekokouksia, Muistilappu Vilkmänin ja Riekin puhelinkeskustelusta 4.4.1930; Työväen Tiedonantaja 1.4.1930 n:o 26 ja 5.4.1930 n:o 30; Työ 3.4.1930 n:o 38; Työväen lehti 3.4.1930 n:o 36; Työn Ääni 4.4.1930 n:o 37; Liekki 4.4.1930 n:o 14. Liekki kertoo Ruotsin tovereiden ojentavan auttavan ”veljenkätensä” Pohjanlahden yli. Lehden mukaan naapurimaassa oli nousemassa suuri protestimyrsky; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 4 1930, s. 1; Upton 1970, s. 106.

186 SKP:n päätöksiä I, s. 267–272.

187 Ilkka 7.4.1930 ”Lapuan kokouksen jälkikaikuja”; Siltala 1985, s. 69.

eduskunnassa vasemmistopuolueiden erillisiin välikysymyksiin, joissa häntä syytettiin liiallisesta myöntäväsyydestä suhteessa Lapuan kokouksessa harjoitettuun kiihotukseen ja sen seurauksiin. Hallitus sai vaivoin luottamuslauseen äänin 101-91, Kallion vakuuteltua lujuttaan omavaltaisuuksiin nähden.¹⁸⁸

Sosialidemokraatit olivat jo edellisenä päivänä päättäneet, ettei hallitusta kaadettaisi, mikäli pääministerin vastaus olisi tyydyttävä. Puoluetoimikunnan kokouksessa tuli kuitenkin selkeästi esille puolueen sisällä herännyt tyytymättömyys sen harjoittamaan oppositiopolitiikkaan. Kansanedustaja Salovaaran mielestä ainakin rivimiehistä tuntui siltä, että ryhmä oli myöntäväsyysspolitiikassa mennyt liian pitkälle. Sellaista politiikkaa eivät joukot jaksaneet ymmärtää. Miksi tehdään lainkaan välikysymyksiä, ellei uskalleta myöskin kantaa niiden seurauksia, kysyi Salovaara, ja vaati, että hallituksen oli selvästi sanouduttava irti fascistisesta liikkeestä, muussa tapauksessa oli äänestettävä sitä vastaan. Seppälä puolestaan vaati vastuullisuutta ja varoitteli kaatamasta hallitusta, ellei olisi tiedossa uutta kokoomushallitusta. Sosialidemokraattien oli oltava kysymyksessä maltillinen, koska se itse ei ainakaan tässä tilanteessa voisi astua hallitusvastuuseen. Tässä vaiheessa puheenjohtaja Harvala totesi, että välikysymyksen päätarkoitus oli se, että puolue saisi eduskunnassa selkeästi ilmaista käsityksensä lapuanliikkeestä ja antaa sille tuomionsa.¹⁸⁹ Keskustelu osoittaa, kuinka vaikeassa tilanteessa sosialidemokraatit olivat kansanliikkeen kanssa. Helppo ei tilanne ollut hallituksenkaan kannalta.

Työn Äänen murskaaminen on huomioarvonsa takia noussut kommunistilehdistön tukahduttamisessa aivan omalle sijalleen. Väkivallanteon taustalla jää helposti huomiotta muiden kommunistilehtien kohtaamat vaikeudet ja väliaikaiset toimintakiellot. Työn Äänen murskaamista voi pitää vain jäävuoren huipuna. Kevään aikana useimmat kommunistilehdistä olivat lakkautettuina ainakin jonkin aikaa. Jo ennen Työn Äänen tuhoamista Oulun raastuvanoikeus päätti (21.3.1930) ”lakkauttaa” Pohjan Voima -lehden kahden kuukauden ajaksi. Syynä oli lehdessä 25. tammikuuta 1930 julkaistu julistus ”Nuorille työläisille kautta maan”. Vaasan tapahtumien jälkeen kommunistit suunnittelivatkin Työn Äänen ja tamperelaisien Työväen Lehden painatuksen siirtämistä Ouluun. Kirjapainon tuhoaminen sai aikaan sen, että Pohjan Voiman painokoneita ryhdyttiin vartioimaan uudelleen, aivan kuten Lapuan haastejuhlienkin jälkeen. Vartiointista huolehtivat lähinnä toimitus- ja painatushenkilökunta.¹⁹⁰ Työn Äänen ja Työväen Lehden painatus onnistui Oulussa jonkin aikaa huhtikuun alussa.¹⁹¹

Savon Työ lakkautettiin ja lehti aloitti ilmestymisensä uudelleen 12. huhtikuuta. Huhtikuun lopulla lakkautettuina olivat niin Pohjan Voima, Työn Ääni kuin Työväen Lehti. Näiden lehtien tilaajille jaettiin nyt Savon Työtä ja Työväen Tiedonantajaa. Ilmestyviä lehtiäkin odotti uusia syytteitä ja lakkauttamisuhka. Kommunistipiireissä vuodesta 1930 odotettiin varsinaista ”halla-

.

188 Vp. I 1930 ptk. s. 833–898; Aamulehti 4.4.1930; Vaasa 12.4. 1930 ”Välikysymyksen loppusumma?”.

189 TA, SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirjat, 29.3.1930, s. 52–54.

190 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 3, maaliskuu 1930, s. 3–4; Perälä 1988, s. 35.

vuotta”.¹⁹² Ennustus piti paikkaansa. Pohjan Voiman ”ylösnousemusnumero” ilmestyi lukijoilleen 22. toukokuuta, mutta ”ylösnousemusta” kesti vain kolme viikkoa. Tänä aikana lehti levisi myös Savoan ja Kainuuseen, jossa ilmestyneet Savon Työ ja Työväen Lehti joutuivat ilmestymiskieltoon. Savon Työ lakkautettiin uudelleen 20.5. kolmen kuukauden ajaksi.¹⁹³ Lehtien lakkautukset vaikeuttivat kommunistien toimintaa kahdella eri tavalla. Lakkautukset aiheuttivat lehdille suuria taloudellisia tappioita. Tilaajamäärät laskivat ja uudet tilaukset olivat lyhytaikaisia kuukausi- tai neljännesvuositilauksia. EK:n mukaan kommunistipiireissä lehtien heikkenevää kiihoitusvaikutusta pidettiin suurempana vahinkona kuin itse lehtien lakkauttamisista koituvia taloudellisia tappioita.¹⁹⁴

Työn Äänen tapaus selvensi rintamalinjoja sekä eduskunnassa että julkisessa sanassa. Maalaisliitossa äärioikeiston puuhastelu kansanliikkeen laidoilla havahdutti puolueen vasemmiston, joka alkoi pitää laillisuutta ja kansanvaltaa uhkaavaa oikeistoradikalismia vakavana vaarana. Työn Äänen tapahtumat vahvistivat tätä käsitystä.¹⁹⁵ Vaasassa ilmestynyt maalaisliittolainen Ilkka vaatikin pääkirjoituksessaan ”Päitä kylmiksi”. Lehti painotti Suomen Lukon merkitystä ja piti moukarointia ääriainesten suorittamana.¹⁹⁶ Edistyksen kriittisyys ”fascismin käryyn” jyrkkeni, SDP pakotti välikysymyksellään maalaisliittoa pontevampiin toimiin lapualaisia vastaan ja jopa kokoomus oli pakotettu puolustamaan ”demokraattista rintamaa” estääkseen vasemmistolais-keskustalaisen rintaman syntymisen. Maalaisliittolaiselle hallitukselle tilanne antoi väliaikaisesti liikkumatilaa poliittisella kentällä oikeiston ja vasemmiston välissä.¹⁹⁷ Toisaalta myös vasemmistokoalitio vahvistui. Ruotsalaisille kommunismi oli pienempi paha kuin ”aitosuomalaisuus” ja edistyksen vasemmistosiipi oli valmis liittymään siihen. SDP tarjosi maalaisliitolle houkuttimeksi mukaantuloa hallitusyhteistyöhön fascismin uhan torjumiseksi¹⁹⁸. Maalaisliittolainen hallitus vältteli ärsyttämästä kumpaakaan osapuolta, eikä tehnyt suuria ratkaisuja, mutta korosti puolueena puolustavansa perustuslakeja, hyökättiinpä niitä vastaan miltä taholta tahansa.¹⁹⁹ Näin Vaasan tapahtumat repäisivät railon myös järjestelmän säilyttäjien ja niiden välille, joille perustuslaillisten pelisääntöjen noudattaminen ei ollut itseisarvo. Tämä kuilu erotti ennen kaikkea kansanliikkeen johtoa porvarillisista parlamentarismien kannattajista ja jyrkensi liikkeen toi-

.

191 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 4/1930, s. 1–2 ja n:o 5/1930, s. 2; Perälä 1988, s. 35–36.

192 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 4 1930, s. 10–11; EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 5 1930, s. 9.

193 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 4/1930, s. 1–2 ja n:o 5/1930, s. 2; Perälä 1988, s. 35–36; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 5 1930, s. 9.

194 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 5, s. 8–9.

195 Mylly 1989, s. 252, 254 ja 259.

196 Ilkka 29.3.1930.

197 Siltala 1985, s. 68–70.

198 Vp. 11930 ptk. s. 875–876.

199 Mylly, Juhani, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopoliittikka ja turvallisuuspolitiikka agraaripuolueen politiikassa maan itsenäistymisestä talvisotaan. I: Aktiivisesta heimopoliitikasta passiiviseen isolaatioon 1918–1933. Turun yliopiston julkaisuja C 21. Turku 1978, s. 216.

mia.²⁰⁰ Välikysymyskeskustelussa syntyneen mielipiderintaman vuoksi ei uusia kommunistilakeja voitu säätää, toisaalta eduskuntaa ei voitu hajottaa, koska vasemmistoporvarillinen rintama olisi esiintynyt vaaleissa laillisuustunnuksin, mikä olisi hajottanut porvariston kahteen leiriin ja lykännyt kommunistikysymyksen ratkaisua. Hallituksen käytettävissä oli kommunistien hallinnollinen kuristaminen ja sanallinen kehotus.²⁰¹

Työn Äänen murskaaminen osoitti, että kansanliikkeen radikaalisiipi oli valmis hyvinkin räikeisiin laittomuuksiin. Maalaisliittolasten ja muiden keskustaporvarienvetäytyminen kansanliikkeestä alkoi Työn Äänen tapahtumien myötä. Virtaa voimisti myös Suomen Lukon osoittautuminen kykenemättömäksi hillitsemään liikehdintää. Maltillisten keskustaporvareiden halua vetäytyä Lukon toiminnasta saattoi osaltaan lisätä kansanliikkeen toiminnan järjestäytymättömyys ja epämääräisyys sekä liikkeen sisäiset sekavat suhteet. Julkisuuudessa Suomen Lukko sai vastatakseen myös radikaalin siiven teot, joita se itse asiassa pyrki hillitsemään, kuten mm. Nygård ja Siltala ovat todenneet.²⁰²

Keväästä 1930 lähtien onkin syytä kysyä, pitäisikö Lapuan liikkeen tutkimuksessa puhua eri kansanliikkeestä, kuin siitä, joka syntyi syksyllä 1929 Lapuan haastejuhlien seurauksena. Jos halutaan edelleen puhua samasta liikkeestä on tässä yhteydessä ainakin syytä erottaa liikkeen maltillisen ja radikaalisiiven toiminta toisistaan. Maltilliseen siipeen kuuluivat kansanliikkeen alkuperäiset tavoitteet allekirjoittaneet, mutta laillisuutta kannattaneet keskustaporvarilliset piirit. Kansanliikkeen oikeistosiipi oli valmis ymmärtämään myös laittomuuksia silloin kuin ne tapahtuivat ‘hyvän asian’ puolesta tai ‘väistämättömässä tilanteessa’. Radikaalisiiven sisällä voidaan lisäksi omana ryhmänään nähdä itse väkivaltaisuuksiin syyllistyneet ja heitä tukeneet henkilöt.

Työväentalojen sulkemisliikkeen tutkimisen kannalta olennaista on seurata kansanliikkeen radikaalin siiven toimintaa. Seuraavassa pyritäänkin hahmottamaan kansanliikkeen radikaalimman siiven toimintamallin syntymistä.

Työn Äänen painokoneiden särkemistä seurannut tyven päättyi huhtikuun 9. päivänä, kun 72 miestä ilmoitettiin syyllisiksi kirjapainon särkemiseen, heistä viisi nuorukaista ilmoitettiin varsinaisiksi särkijöiksi, muut heidän tukijoikseen. Tukijoiden joukossa olivat mm. Kosola, Herttua, nuorukaisia tempaukseen kehottanut pankinjohtaja Yrjö Nikula ja suojeluskuntaorganisaattori Iivari Koivisto. Uuden Aktivistilehden ensimmäisessä numerossa teolle ilmoitettiin 650 kannattajaa. Liikkeen painostuspolitiikka oli näin saanut lopullisen muotonsa. Siltalan mukaan siihen kuului ennen kaikkea ilmoittautujien halu muuttaa joukkovoimalla laillista olotilaa, ei alistua siihen.²⁰³

200 Siltala 1985, s. 72. Lapuan liikkeen jyrkkä siipi piti esimerkiksi Artturi Leinosta tämän jälkeen asian pettäjänä. Vaikka Suomen Lukon maalaisliittolainen varapuheenjohtaja Herman Koivisto erosi järjestöstä yhdessä edistysmielisen Koriston kanssa vastalauseeksi Kosolan toimille, ei maalaisliitto tehnyt selvää pesäeroa liikkeeseen ja toimintaa siinä katsottiin sormien läpi.

201 Siltala 1985, s. 71.

202 Esim. Nygård 1986, s. 91; Mylly 1989, s. 252–266.

203 Siltala 1980, s. 65–66; katso myös ajankohtaisjulkaisut: Kajan, Arvid, Lapuan nousu (suomenkielisen laitoksen toimittanut Pertti Uotila), Jyväskylä 1930, s. 104 ja Kokko, Arvo, Lapuan laki I–II. Talonpoikaisliike Suomessa. Huopalahti 1930, s. 32.

Siltalan mukaan varsinainen painostuspolitiikkaan pyrkinyt lapuanliike syntyi ilmoittautumisten myötä. Nygård pitää havaintoa merkittävänä. Kansanliike irrottautui tässä tilanteessa kommunismin vastustamisesta oikeusjärjestyksen pohjalta: ”Ilmoittautajat eivät halunneet alistua lain määräämiin rangaistuksiin pysyttääkseen kommunismin vastustamisen oikeusjärjestyksen pohjalla vaan pyrkivät moraaliseen joukkokannatukseen turvautuen pelottamaan viranomaiset rankaisemisesta”. Maalaisliitolle tilanne jossa osa sen kannattajista oli mukana liikkeessä johti aluksi liikkeen myötäilyyn, lopulta kevään kallistuessa kesään lähinnä liikkeen sietämiseen. Liikkeen menettelytapoja pohtiessaan Nygård katsoo, että joukkoilmoittautumiset eivät olleet itsenäinen poliittinen toimintatapa vaan terrorin seuraus, keino tai yritys päästä yksilöllisestä vastuusta turvautumalla joukon selän taakse piileskelyyn. Samalla liike rikkoi selkeästi poliittisen demokratian pelisäännöt. Näin ymmärrettynä toiminta kertoo paljon liikkeen omaksunan painostuspolitiikan luonteesta. Menetelmä vaati ”huomattavaa röyhkeyttä”, tiivistää Nygård.²⁰⁴ Lisäksi joukkoilmoittautumisella pyrittiin hankkimaan moraalinen hyväksyntä väkivallalle poliittisena keinona.²⁰⁵

Lapuan toisen kokouksen jälkeen radikaalin linjan omaksunut keskusjohto palasi vanhaan tekniikkaan, joukkokokouksiin. Lapuan keskusjohto piti huolen siitä, että Lapuan kokouksen jälkeen kokoontuneet maakuntakokoukset hyväksyivät Lapualla laaditut ponnet. Näin Lapualla syrjäytetty radikaalisiipi piti lanakoja käsissään.²⁰⁶ Kansanliike pyrki selventämään sanomaansa keväällä 1930. Tehtävää varten perustettiin Aktivistilehti. Sen ensimmäisen numeron julkilausumassa tuotiin esille liikkeen pyrkimys nousta kommunismia vastaan vallankumouksen estämiseksi ja uskonnonpilkkan lopettamiseksi.²⁰⁷

Pyrkimyksillä oli laajempaakin kannatusta, muistutti Vaasan Jaakkoo kommentoidessaan Aktivistin perustamista. Jaakkoo ei pitänyt julkilausumaa minään ihmeellisenä. ”Ei tuas julkilausumas puhuta eres siitä ”oma-aloitteisesta” kommunismin vastustamisesta, niinkuin Lapuan ensimmäisessä kokoukses.”. Lisäksi Jaakkoo muistutti tuossa kokouksessa olleen puheenjohtajana Ilkan päätoimittajan Artturi Leinosen.²⁰⁸

Kommunistien itsepuolustusjoukot työväentalojen turvana

EK:n Vaasan edustuksen päällikkö Topias Torkkeli luonnehti Työn Äänen moukarointia tuoreeltaan ”oivalliseksi kiihoitusaiheeksi kommunisteille”. Torkkelin mukaan kommunistien johtomiehet olivat ”oikein mielissään siitä ja sanoneet sitä, kuten asia onkin, parhaimmaksi porvariston heille suorittamaksi

204 Siltala 1982, s. 218–224; Nygård 1982, s. 79–81, 120–121; Nygård 1986, s. 91–92. Joukkoilmoittautumista sovellettiin myöhemmin mm. kansanedustajien Rötön ja Pekkalan kyyditysten jälkeen. Rötö ja Pekkala kyydittiin 5.7.1930 suoraan perustuslakivaliokunnan kokouksesta.

205 Nygård 1986, s. 93.

206 Nygård 1982, s. 116.

207 Aktivistilehti 1.5.1930, n:o 1.

208 Vaasa 29.4.1930.

palvelukseksi, mitä olisi voitu ajatella”.²⁰⁹ Teoriatasolla kaikki näytti käyvän kuten Torkkeli ennusti. Työväen Tiedonantaja kutsui kannattajiaan puolustus-taisteluun ja mm. Armas Äikiä vaati Työläisnuorten toverijuhlissa ”antamaan iskun iskusta, viemään taistelun työmaille ja vetämään rintamaan kaikkia tove-rit” ja ”järjestämään työväen itsepuolustusjoukkoja suojelemaan työväen omai-suutta kaikkialla missä sitä on”.²¹⁰ Kuten on todettu EK raportoi kommunistien itsepuolustusjoukkojen organisoimisesta jo marraskuussa 1929, yleislakko-päivän ja Lapuan haastejuhlien yhteydessä ja myöhemmin vuoden 1930 alussa. Tuolloin ei kuitenkaan tapahtunut mitään. Työn Äänen murskaaminen sai asian etenemään.

Puolustusjoukkojen organisointi onnistui kommunisteilta kohtalaisesti. Joukkojen perustaminen tapahtui useimmiten siten, että Vaasan tapahtumien johdosta koolle kutsutussa yleisessä kokouksessa valittiin 4–5 henkinen toimi-kunta keräämään järjestöihin jäseniä ja huolehtimaan muista käytännön järjes-telyistä. Huhtikuun loppuun mennessä puolustuskomiteoita oli perustettu suu-rimpiin kaupunkeihin ja muutamin paikoin maaseudullakin. Vaasan läänissä komiteoita oli Vaasassa, Jyväskylässä ja Pietarsaareissa, maaseudullekin oli muodostettu pienempiä vartioryhmiä. Ensimmäiset tiedot työväentalon varti-oinnista ovat Tampereelta 28. ja Ensosta 29. maaliskuuta. Seuraavana päivänä järjestyivät Helsingin työväentalon, Reposaaressa ja Pietarsaaren komiteat. Nii-den jälkeen vuorossa olivat Pori, Kotka, Oulu, Viipuri, Kuopio, Sörnäinen, Vaa-sa, Kemi, Lahti, ja 9.4. Oulunkylä ja Turku. Joukkojen toiminta kohdistui lähinnä työväentalojen vartioimisen ja varojen keräämiseen tuhotulle Työn Ää-nen kirjapainolle. Kemissä vartiointi jatkui useiden kuukausien ajan. Tasku-aseilla varustautuneita ”puolustusvartioita” oli talolla ainakin vielä heinäkuun puolivälissä. Myös Kokkolan Yksipihlajan työväentaloa vartioitiin pitkälle ke-sään, vaikka vartiointin tarkasta alkamisajasta ei olekaan tietoa. Yksi talon vartioijista, Olavi Pohjola muilutettiin talolta Neuvostoliittoon 28. kesäkuuta. Omassa keskuudessaan kommunistit kutsuivat joukkoja ”työväen suoje-luskunniksi”. EK katsoi itsepuolustusjärjestöjen olevan todellisuudessa jonkinlai-sia punakaartien, vallankumouksellisten taistelujärjestöjen ituja, joiden tehtä-väksi on paremman puutteessa annettu toistaiseksi - ”ylläpitämään porvaris-tossa ja viranomaisissa käsitystä niiden omaisuutta suojelevasta luonteesta” - kommunistilehtien kirjapainojen, työväentalojen, osuuskauppojen ym. omai-suuden vartioimishommaa, etteivät järjestöt vaipuisi toimettomuuteen ja tar-peettomiksi osoittautuvina hajoaisi.²¹¹ Rieikki piti itsepuolustuksen tärkeimpänä

.

209 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaostaston tilannekatsaus 31.3.1930 n:o 381 EK:n pääosastolle, s. 1-3.

210 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 622, C3b, Kommunistien itsepuolustus, VIII ilmoitus n:o 2139, 29.3.1930; Työväen Tiedonantaja 29.3.1930 n:o 24.

211 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaostaston tilannekatsaus 30.4.1930 n:o 622 EK:n pääosastolle, s. 1; EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 622, C3b kommu-nistien itsepuolustus, EK:n yhteenveto tähän asti perustetuista puolustuskomiteoista ajalla 28.3.–11.4.1930; EK, VALPO I, 6. XXX, D1a1, EK:n Kemin edustuksen luettelo piirissään olevista työväentalosta. Lähetetty Oulun läänin maaherralle 12.17.1930. MMA, LKAI, saa-puneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 4 1930, s. 1–2; Toiviainen, Hillevi. Kokkolan kaupungin historia IV osa 1879–1945. Vaasa 1994, s. 343; Siltala 1985, s. 684..

organisoijana ja SKP:n ohjeiden toimeenpanijana Suomen Ammattijärjestöä.²¹²

Vaikka Työn Äänen tapahtumat tarjosivatkin runsaasti perusteita kommunistien propagandalle ja sai aikaan puolustusjoukkojen organisoimisen, oli moukaroinnilla haastehuiliakin suurempi lamaannuttava vaikutus kentällä. Viranomaisten tehostuneen valvonnan kanssa moukarointi loi painostavan ja uhkaavan ilmapiirin koko äärivasemmistolaisen työväenliikkeen ylle.²¹³ Yksi kommunistien harvoista kokouksista oikeistoliikehdintään vastaan pidettiin Teuvalla, jossa noin 70 työläistä kokoontui aprillipäivänä työväentalolle työläisten yleiseen kokoukseen esittämään vastalauseensa Vaasassa tapahtuneen kirjapainon särkemisen johdosta.²¹⁴ Myös Oravaisissa pidettiin samana päivän yleinen kokous Vaasan tapahtumien johdosta. Muita merkittäviä kokouksia ei läänissä sanomalehtien mukaan pidetty.²¹⁵ Kuopiolainen Savo kommentoi Teuvan julistusta otsikolla ”Vai vielä punakaartitkin”. Lehti varoitti hallitusta toimitusmuuden seurauksista: ”Jos hallitus kaikella sille suodulla ja sen käsissä olevalla vallalla lakkauttaa kommunistien röyhkeäksi käyneen kiihoituksen ja uskonnon pilkan ym. kansaa ärsyttävän provokaation, niin kyllä tässä vielä hyvä tulee, mutta – ellei hallitus sitä tee – seuraa ehkä muualtakin yhtä kovia sanoja kuin Etelä-Pohjanmaalta.”²¹⁶

Kommunistien järjestäytymistä vastustanut liikehdintä Kuopiossa sai läänin maaherran Gustaf Ignatiuksen levottomaksi. Hänen mielestään suojelujärjestöjen perustaminen oli estettävä ajoissa, koska ”niistä pelätään voivan muodostua jonkinlaisia punakaartien henkiin herättämisyriytyksiä”. Ignatius pelkäsi, että ellei asiaan puututtaisi pikaisesti ”lainalaisen yhteyskuntajärjestyksen kannalla olevat” kansalaiset saattaisivat provosoitua ”harkitsemattomiin tekoihin”. Maaherran mainitsemat piirit olivat olleet häneen yhteydessä, mikä selittää osaltaan kirjeen sävyn. Levottomuuden hälventämiseksi maaherra toivoi sisäasiainministeriöltä pikaisia ohjeita ja toimia suojelujärjestöjen suhteen.²¹⁷

Kommunistien julkisen toiminta hiljeni Työn Äänen tapauksen jälkeen vähitellen koko maassa. Toiminta keskittyi pitkälti juuri itsepuolustuksen ympärille. Kesäkuuhun tultaessa siitä oli EK:n mukaan tullut liikkeen tärkein toimintamuoto.²¹⁸

”Viittasimme (huhtikuun tilannekatsauksessa) myös siihen, ettei ”itsepuolustusjärjestöjen” perustamisen tarkoituksena ole yksistään työväestön omaisuuden puolustaminen, vaan että niistä on tarkoituksena kehittää voima, jonka avulla porvarillinen yhteyskuntajärjestys Suomessa

212 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 622, C3b, Kommunistien itsepuolustus, EK:n pääosaston kirje 1.7.1930 n:o 5747 sisäministeriölle.

213 Katso esim. VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.1.1930 n:o 161 EK:n pääosastolle, s. 2.

214 KA. 1D SKDL:n arkisto. Kansalaiskokousten pöytäkirjat. Teuvalla 1.4.1930 järjestetyn kokouksen pöytäkirja.

215 Työn Ääni 7.4.1930 n:o 38 ja 9.4.1930 n:o 39; Työväen Tiedonantaja 11.4.1930 n:o 35.

216 Savo 5.4.1930 n:o 79.

217 VA, SM Ea 1930, KD 67/290 1930, Kuopion läänin maaherran kirje 5.4.1930 Sisäasiainministeriölle.

218 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 6, kesäkuu 1930, s.2–3.

murskattaisiin. Itsepuolustusjärjestöjen todellista vallankumouksellisten hyökkäysjärjestöjen luonnetta osoittaa sekin, että niistä on tarkoituksena muodostaa koko maan käsittävä työväestön joukkojärjestö, johon kutsutaan osallistumaan myös sosialidemokraattisia työläisiä taistellakseen kapitalismia vastaan mm. järjestämällä vastalausekokouksia ja mielenosoituksia.”

Itsepuolustusjärjestöjen keskuudessa ilmeni jonkinlaista organisoitumista. Viipurissa satapäinen työväenteatterille kokoontunut miesjoukko valitsi toimikunnan järjestämään ”työväen suojeluliittoa”. Kemissä toimi kesäkuussa taskuasein varustautunut puolustusvartio, johon kuului noin 80 miestä. Myös Karihaarassa toimi samanlainen vartion. Käkisalmissa ”puolustuskomitea” oli jakanut kaupungin kuuteen piiriin, joilla kullakin oli oma päällikkö ja yhteinen yli-päällikkö. Näiden järjestäytymistietojen lisäksi EK vihjasi raportissaan Ruotsista saatuun tietoon, jonka mukaan kommunisteille oli ryhdytty järjestämään myös aseita.²¹⁹ EK pyrki aseisiin viittaamalla selkeästi pelottelemaan valtiovaltaa aseellisen selkkauksen mahdollisuudella. Puolustusjoukoista käyty keskustelu oli omiaan kiristämään kansanliikkeen tuntoja suhteessa kommunisteihin.²²⁰

Sisäasiainministeriö evästi huhtikuun alussa poliisiviranomaisia rekisteröimättömien yhdistysten oikeudesta järjestää kokouksia.²²¹ Delegoidessaan tehtäviä eteenpäin Vaasan läänin maaherra Sarlin kielsi vapun alla kommunistien mielenosoituskulkuet ja ulkoilmakulkuet kaikkialla. Sosialidemokraattien tilaisuudet tuli sallia. Kommunististen yhtymien yleiset kokoukset, jos niitä yleensä poikkeustapauksissa sallitaan, oli pidettävä tarkoin valvottuna sekä heti hajoitettava, jos laillinen aihe siihen ilmaantui. Lisäksi paikallisviranomaisten piti varmistaa, ettei kommunistisille järjestöille myönnettyissä huvitilaisuuksissa esitetty lain ja hyvän tavan vastaista ohjelmaa.²²²

SDP:n puoluetoimikunta toimi samansuuntaisesti kuin valtiovalta. Puoluetoimikunta teroitti piirijärjestöjen mieliin, ettei ammattijärjestön hajoamisen takia työväentaloja enää saanut vuokrata kommunistisille ammattijärjestöille. Uuden ei-kommunistisen järjestön toimintaa sitä vastoin oli tuettava auliisti ja vuokrattava sille taloja ”kohtuullisilla ehdoilla”. Samalla varoiteltiin uuden Pienviljelijäin puolueen lähettäneen kiertäviä matkapuhujia ympäri maata. Heidänkään käyttöönsä taloja ei saanut antaa. Puolue teroitti jäsenjärjestöjensä mieliin myös työväentalojen paloturvallisuuden tärkeyttä. Järjestötoiminta-lehden laajassa artikkelissa painotettiin sekä ennaltaehkäisyä että palovakuutusten

219 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 6, kesäkuu 1930, s. 3-4.

220 Savo n:o 85, 12.4.1930, maaherra lähettää lehtileikkeen Sisäministeriöön 14.4.1930, VA, SM Ea 1930 KD 72/291 1930.

221 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 62/22 1930, sisäasiainministeriön kirje 4.4.1930 (saap. 9.4.1930) n:o 2747 maaherralle.

222 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 67/23 1930, sisäministeriön kirje 16.4.1930 (saap. 17.4.1930) n:o 2995 maaherralle ja 69/24 1930, sisäasiainministeriön kirje 26.4.1930 (saap. 28.4.1930) n:o 3135 maaherralle; sekä Dce, kirje-, päätös- ja välipäätös-konseptit 1930, maaherran kiertokirje 28.4.1930 n:o 21872 läänin poliisiviranomaisille.

voimassapidämisen tärkeyttä.²²³ EK:n tietojen mukaan sosialidemokraatit aloittivat kevättalvella kommunisteihin kohdistuneen painostustoiminnan korottamalla heidän tilaisuuksiaan varten käyttämien huoneistojen vuokrat moninkertaiseksi.²²⁴

Joillakin paikkakunnilla sosialidemokraattien ja ääriivasemmiston kireät suhteet saattoivat purkautua suoranaisina konflikteina. Tähän viittaava tapaus löytyy pääsiäisenä Ummeljoelta, jossa paikalliset sosialidemokraatit vaativat nimismiestä sulkemaan ääriivasemmiston haltuun joutuneen työväentalon. Työväen Tiedonantajan mukaan paikalliset sosialidemokraatit olivat hakeneet Elimäen ja Anjalan nimismiehet pitämään tarkastusta ja kuulusteluja työväentalolle yhdistyksen kokouksen jälkeen. Lehden mukaan nimismiehet eivät olisi tulleet Ummeljoelle, ellei heitä olisi erikseen haettu. Kuulusteluissa yhdistyksen jäseniltä kyseltiin kokouksessa käsiteltäviä asioita ja päätöksiä. Samaan aikaan sosialidemokraatit pitivät talolla jonkinlaista ”kotitarkastusta”. Kun nimismiehet eivät suostuneet järjestämään tarkastuksia yhdistyksen jäsenten kodeissa, ”vaativat nosket, että työväentalon ovet on heti suljettava. Sitäkään ei nimismies tehnyt, mutta kielsi kyllä iltamaluvat Ummeljoen työväenyhdistyksellä ja käski valittamaan maaherraan, sanoen vastaavansa asiasta.”²²⁵

Vappu sujui Etelä-Pohjanmaalla suhteellisen rauhallisesti. Sosialidemokraattien vappujuhliin ei puututtu lainkaan. Lapualla paikalliset kirkonkylän ”lapualaiset” sen sijaan häiritsivät ääriivasemmiston vappujuhlia. Teuvalla poliisi hajotti kommunistien vappumarssin. Paikkakunnalla levitettiin myös kommunistisia julistuksia.²²⁶ Muualla maassa vappu aiheutti joitakin yhteenottoja. Tampereella kommunistit protestoivat marssikieltoa ja pyrkivät aiheuttamaan kuohuntaa sosialidemokraattien juhlissa. Kulkueen jälkeen yleisön joukosta mm. nostettiin esiin SKP:n tunnus. Kommunistien uhmakkuus aiheutti yhteenottoja poliisin kanssa ja tunnuksen nostajat pamputettiin pahanpäiväisesti. Kommunistit päättivät poliisien käyttäytymisen johdosta välttää uusia yhteenottoja, ”sillä poliisit näyttävät olevan juovuksissa ja lyövät armottomasti kuin hullut.” Rieki teki tästä kyynisen johtopäätöksen: ”ne jotka pampua näin pelkäävät eivät tee vallankumousta”. Tampereen työläiset järjestivät vapun tapahtumien johdosta myös vastalausekokouksen Osuusliike Voiman juhlasalissa. Kokoukseen osallistui peräti 600 työläistä. Kokous hyväksyi ponnet, joissa tuomittiin mielenosoituskielto, työläisiin ja työväenjärjestöihin kohdistettu mielivallan ja poliisien väkivalta. EK:n päällikkökin mietti, pitäisikö poliisien toimintaan puuttua kiertokirjeellä, vai ”pilaisiko se hyvän otteen.”²²⁷ Kuolajärvellä nimismies Kaitera kehotti työväkeä pitämään juhlansa työväentalon sisäl-

223 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimikunnan kiertokirje 15.4.1940 Piiritoimikunnille; Järjestötoiminta n:o 5–6, toukokuulla 1930. Yhdistysten talojen paloturvallisuus.

224 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaosaston tilannekatsaus 30.4.1930 n:o 622 EK:n pääosastolle, s. 3.

225 Työväen Tiedonantaja n:o 46, 26.4.1930, Komea kolminaisuus: nosket, poliisit ja suojelija jakaneet pääsiäisrauhaa Ummeljoen työväentalossa.

226 Työn Voima 2.5.1930; Ilkka 2.5.1930.

227 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsaukset, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 5, toukokuu 1930, s. 1–5 ja Riekin siihen tekemät merkinnät.

lä. Väkeä oli kuitenkin niin paljon koolla, noin 500, etteivät kaikki olisi mahtuneet sisälle. Työväestö ei myöskään halunnut suostunut käskyyn, vaan päätti lähteä marssille ja uhmata poliisin, suojeluskunnan ja rajavartiolaitoksen rintamaa. Marssi pysäytettiin lopulta paikallisen väkijoukon voimalla osuusliikkeen kohdalla, missä vaiheessa tapahtui yhteenottoja. Poliisi hajotti väkijoukon ampumalla aseella ilmaan.²²⁸ Myös Oulunsalon Salonpäässä paikallinen nimismies hajotti voimatoimin työväen vappukulkueen.²²⁹

Miten SKP:n johto sitten reagoi viranomaisten tiukempaan valvontaan ja kansanliikkeen nousuun? SKP:n Uudenmaan piirilehti *Kommunismen Opas* korosti vappunumerossaan Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan mukaisesti luokkataistelutilanteen kärjistyvän. Porvaristo käytti työväkeä vastaan yhä suuremmassa määrin avoimen kansalaissodan menettelytapoja, mikä pakotti myös työväestöä etsimään uusia muotoja taistelussa kapitalistista järjestelmää vastaan. Vallankumouksellisten joukkojen kasvatustyössä tärkein käytännön kysymys oli katumielenosoitusten järjestäminen. Kevään tapahtumat olivat osoittaneet uudet menettelytavat tarpeelliseksi. Väkivaltaan ja aseelliseen voimaan perustuva nykyinen yhteiskunta voitaisiin kumota vain väkivallalla. Bolsevikien esimerkki osoitti lehden mukaan, että ”ilman lukuisten esiintymisten ja katutaistelujen antamaa vallankumouksellista karastuneisuutta ja tottumusta ei työväestö tule selviytymään voittajana taistelusta porvariston kukistamiseksi”. Tältä pohjalta lehti antoi joukoille seikkaperäisen ohjelman mielenosoitusten ja kulkueiden järjestämiseksi. Samassa lehdessä, kirjoituksessa ”Iskuryhmien tehtävät”, annettiin tarkempia ohjeita iskuryhmille, joiden tuli mielenosoitusten onnistumiseksi ”a) ennen kamppailua; valmentaa mielialaa, tehdä tunnetuksi kamppailukysymyksiä työpaikoilla y.m. missä tulevat kosketuksiin työläisjoukkojen kanssa, b) kamppailun aikana; huolehtia kaikista esille tulevista tehtävistä, toimia ohjelmaryhmänä, lentolehtisten levittäjänä, suojella lippuja ja mielenosoitukseen osallistuvia työläisiä poliisin hyökkäyksiltä, c) kamppailun jälkeen; arvosteltava tehtyä työtä, tarkastettava virheet ja puutteet ja valmistauduttava kokemuksilla ja opetuksilla varustettuna – tulevaan kamppailuun.”²³⁰

Kommunistinen puolue pyrki valmentamaan joukkoja uusiin mielenosoituksiin, joita se uskoi hyvinkin olevan nostatettavissa. Edellä kerrotut Tampereen tapahtumat osoittavat, kuinka joukoille kävi vapun mielenosoituksissa. Samalla kun kirjoitus kertoo, kuinka uskollisesti puolue seurasi Kominternin ideologista linjaa, se paljastaa myös kuinka huonosti puolue joko tunsii ilmapiirin maassa tai kuinka ylioptimistisesti se halusi tilanteen kuvata sekä Moskovalle että omille joukoilleen. Kommunistisen puolueen sisäiseen viestintäongelmaan on jo aiemmin viitattu. Mielettömältä kuitenkin tuntuu, että selkeän ylivoiman ja monilta eri suunnilta tulevan hyökkäyksen edessä puolueen ydinjoukot eivät muuttaneet suunnitelmaa. Kentällä olevat joukot edellä kuvatut ohjeet jättivät täysin

228 Heinänen, Hannu, Sallan historia. Jyväskylä 1993, s. 297.

229 Hiltunen, Mauno, Oulunsalon historia. Kemi 1987, s. 444.

230 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tiedonanto n:o 178, 26.5.1930, s. 1–3.

oman onnensa nojaan. Ei olekaan ihme, että joukot valtasi neuvottomuus, lamaannus ja ajanoloon syvenevä hajaannus.

Mikä vaikutus kommunistien itsepuolustusjoukoilla sitten oli? Estivätkö joukot työväentaloihin kohdistuneita väkivaltaisuuksia? Mikä oli itsepuolustuksen suhde SKP:n taktiikkaan?

Itsepuolustusjoukkojen merkitystä on vaikea arvioida. Joukkojen kokonaismäärä ei ole voitu selvittää. Näin ollen ei ole varmuutta siitä, oliko järjestäytyminen valtakunnallisesti kattavaa. Luultavasti talojen järjestelmällistä vartiointia ei tehty kaikilla paikkakunnilla, joilla ääriyasemmistolla oli omistuksessaan työväentalo. Lehtitietojen perusteella on kuitenkin mahdollista todeta, että joukkoja pystyttiin muodostamaan ainakin ääriyasemmiston voimakkaimmilla kannatusalueilla. Vaikka työväentalojen suojelujoukkojen merkitystä ei voidaan arvioida, on silti todettava, että varsinaisia työväentalojen naukauksia ei tapahtunut kevään aikana Ylihärman tapauksen jälkeen. Toisaalta on huomattava, että kevään aikana lapuanliikkeen kiinnostuksen kohteena oli erityisesti kommunistien julkinen sana, sanomalehdet. Ehkä julkinen sana oli tässä vaiheessa vielä näkyvämpi punainen vaate radikaaleille kuin työväen julkinen tila, työväentalo, jolla tapahtunut toiminta laantui ainakin joksikin aikaa kansannousun alettua. Tämä selittäisi sen, miksi kansanliikkeen huomio ei tässä vaiheessa vielä kohdistunut työväentaloja vastaan.

Itsesuojelujoukkojen organisoinnilla oli ääriyasemmistolle ainakin se merkitys, että se antoi jonkinlaisen toimintamuodon äärimmäisen vaikeiksi muodostuneissa olosuhteissa. EK:n mukaan joukoista muodostui jopa ääriyasemmiston keskeisin toiminta kevään 1930 aikana. SKP:n taktiikan kannalta tilanne oli ongelmallinen, suorastaan päinvastainen kuin mitä puoluejohdossa haluttiin. Kuten aiemmin todettiin, pitivät kommunistit työväentaloja ennen kaikkea demokratiaan kuuluvana toimintavälineenä. Vallankumouksellisessa tilanteessa joukot sen sijaan piti saada kaduille. Kevään aikana SKP:n tavoitteena oli nostattaa mielialoja joukkokokousten ja mielenosoitusten avulla ja kiihdyttää siten vallankumouksellista toimintaa. Kenttätasolla todistettiin kuitenkin tämän taktiikan mahdottomuus ja joukot käpertyivät johdon toiveiden vastaisesti entistä tiiviimmin työväentalojen ympärille, puolustamaan niitä, eli tässä mielessä puolustamaan demokraattisen toiminnan välikappaleita.

Vaikenevat työväentalot

Tarkkaa tietoa työväenyhdistysten toiminnasta keväällä ja kesällä 1930 on vaikea saada, koska niiden pöytäkirjat ovat suurelta osin hävinneet. Säilyneistä asiapapereista voi kuitenkin päätellä, että toiminnan hiipuminen uhkaavan ilmapiirin alla oli hyvin yleistä esimerkiksi ympäri Etelä-Pohjanmaata. Vain poikkeustapauksissa toiminta jatkui koko kevään ajan. Vaasan maaherran mukaan läänissä oli ”joukko sellaisia työväentaloja, jotka viime aikaisen kansalaisliikkeen painostuksesta ovat muuten olleet kevästä tai kesästä saakka suljettui-

na tai muuten toimeettomina.”²³¹ EK:n Tampereen alaosasto kertoi kesäkuussa kommunistien odottavan ”tylsyyttä lähentelevällä apaattisuudella” ratkaisua. Lausuma kuvaa hyvin sitä musertavaa ylivoimaa, jonka edessä kommunistit olivat.²³²

”On tuntunut suorastaan käsittämättömältä, että provosoimiseen taipuvaiset elementit eivät ole käyttäneet vallinnutta herkkää mielialaa hyväkseen. Olemme toisinaan saaneet sen käsityksen, että ihmisillä on jonkinlainen pelonsekainen respekti pohjalaisuutta kohtaan ja ajattelevat, että on paras olla provosoimatta tai muutenkaan huomiota herättämättä, sillä kun pohjalaiset kerran lähtevät liikkeelle silloin ei ole vastustajilla mitään armoa.”

Epäilemättä tilanteeseen vaikuttivat sekä kansanliikkeen aikaansaama uhkaava ilmapiiri että viranomaisten kiristynyt valvonta. Iltamalupien epääminen aiheutti työväenyhdistyksille taloudellisia vaikeuksia, koska iltamat olivat yhdistysten talouden kannalta tärkeitä. Niiden kieltäminen ahdisti yhdistyksiä vararikon partaalle tai jopa pakkohuutokauppoihin ja ajoi näin osaltaan samaa pyrkimystä vaientaa ääriivasemmiston toiminta.

Maaherran saama valtuutus keskeyttää kommunistiseksi epäillyn yhdistyksen toiminta voi merkitä myös sen omistaman työväentalon lopullista vaientamista. Näin voi päätellä Vimpelin kirkonkylän työväentalon sulkemisesta. Maaherra keskeytti kommunistiseksi epäillyn Vimpelin kirkonkylän työväen paikallisjärjestön toiminnan 15. huhtikuuta. Perusteluna oli, että yhdistys oli harjoitellut ja esittänyt lain ja hyvien tapojen vastaisia ohjelmanumeroita sekä levittänyt keskuudessaan kirjallisia esityksiä ja lehtiä.²³³ Vimpelin kirkonkylän työväenyhdistyksen säilyneistä asiakirjoista viimeinen kertoo että yhdistys suunnitteli iltamien järjestämistä helmikuun alkupuolella.²³⁴ Yhdistyksen toiminta talolla loppui keväällä helmi-maaliskuussa.²³⁵ Talon sulkemisen ajankohdan vahvistaa nimismies Rolf Packalenin kertomus Lappajärven käräjillä.²³⁶

”että eräs Jalmari Etholen - niminen henkilö oli tullut viime huhtikuun 30. päivänä hänen luokseen ja pyytänyt lupaa pitää erään seuran perustamista varten kokous lakkautetun ”Vimpelin kirkonkylän työväen paikallisjärjestön” talossa, joka silloin oli suljettu, mutta ettei hän sallinut kokouksen pitämistä sanotussa talossa, vaan sen sijaan antoi luvan kokouk-

231 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherra Martosen kirje 1.12.1930 n:o 28003 sisäasianministeriölle. Jäljennös kirjeestä KA. 1F, Ihmisoikeuksien arkisto.

232 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsaukset, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 6, kesäkuu 1930, s. 1-2.

233 VMA, Alavuden tuomiokunta (AT), Lappajärven (Evijärven, Korttesjärven, Vimpelin) käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat (jatkossa Lappajärven käräjät), Lappajärven syyskäräjät 30.9.1930, § 3, liite D, maaherran päätös 15.4.1930 n:o 21614.

234 VMA, Alavuden tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat. 4. Vimpelin kk. työväen paikallisjärjestö ry. 1926–1930, Johtokunnan pöytäkirja 11.2.1930.

235 Vattula 1976, s. 227; Huttula 1996, s. 96.

236 VMA AT, Lappajärven talvikäräjät 11.3.1931, § 175.

sen pitoon Vimpelin kunnantalossa luvanpyytäjän ilmoitettua, ettei hän ollut kommunisti, että Etholen, joka myöhemmin havaittiin kiihkeäksi kommunistiksi, piti kuitenkin nimismiehen kiellosta huolimatta kokouksen suljetussa talossa, johon hän hengenheimolaisineen tunkeutui ja josta hän kieltäytyi poistumasta poliisikonstaapeli Valkaman sitä vaatiessa.”

Toinen kuvaava tapahtumasarja on voitu todentaa Kurikasta. Kommunisteilla oli vuoteen 1930 tultaessa vahva jalansija pitäjässä ja heidän hallussaan oli kirkonkylän, Alisenpään, Luovan, ja Miedon työväentalot. Viitalan talo oli palanut, mutta sen rakentaminen uudelleen oli suunnitteilla.²³⁷ Talojen vaikeaminen tapahtui huhti-toukokuussa. Tapahtumissa on nähtävissä uhkailun ja suoran toiminnan yhteisvaikutus. Maaherralle lokakuussa lähettämässään selvityksessä nimismies Aarne Leiwo kertoi Alisenpään, Luovan ja Miedon työväentalojen siirtyneen kommunisteilta sosialidemokraattien haltuun. Toimintaa taloilla ei ollut järjestetty huhtikuusta lähtien. Talojen sulkemisen, silloin kuin ne vielä olivat kommunistien hallinnassa, nimismies kiisti. ”Kukaan ei ole niitä sulkenut, mutta olevista oloista riippunee ettei niissä ole tohdittu pitää mitään menoja.”²³⁸ Alisenpään talolla viimeiset iltamat pidettiin nimismiehen rekisterin mukaan 11. toukokuuta. Sitä ennen yhdistys järjesti kevään mittaan iltamat kolme kertaa.²³⁹

Kirkonkylän työväentalon kohtalosta Leiwo joutui antamaan maaherralle kaksi selvitystä. Ensimmäisessä kirjeessään hän sanoi talon olleen suljettuna toukokuusta lähtien, mutta että ”Taloa ei ole suljettu vaan se on toimeettomana pysynyt isänmaallisen kansanliikkeen vaikutuksesta” ja jatkaa levollisesti toteamalla, että ”talo lienee nykyään paikkakunnan sosialidemokraattien hallussa.”²⁴⁰ Palatessaan uudelleen kirkonkylän tilanteeseen Leiwo kertoi asian hie-man erilailla ja tarkemmin:²⁴¹

”.. ilmoitan kunnioittaen, ettei Kurikan kirkonkylän työväentalolla ole ollut mitään toimintaa viime toukokuun 18. päivän jälkeen, jolloin pienviljelijäyhdistyksellä siellä oli tanssi-ilta. Työväentalon ovelle oli kyllä naulattu kerran kesäkuussa lankku ja siihen kirjoitettu ”suljettu” mutta otin sen lankun seuraavana päivänä pois, mutta taloa ei ole siitä huolimatta vielä tähänkään päivään mennessä käytetty, eikä mitään iltamia tai muita tilaisuuksia pidetty. Talon pitäisi nykyään olla sosialidemokraattein hallussa, mutta eivät nekkään ole siellä mitään tilaisuuksia järjestäneet, vaan on talo ollut autio ja tyhjä. A.A. Leiwo”

Alahärmän Voltin työväenyhdistyksestä saatavat tiedot ovat varsin ristiriitaisia. Maaherra kielsi talolla toimineiden Voltin työväen paikallisjärjestön ja Voltin

237 VMA KT, Kurikan syyskäräjät 22.10.1932, § 93, liite II.

238 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1934, Kurikan piirin nimismiehen kirje 26.10.1930 n:o 880 maaherralle.

239 VMA KT, Kurikan syyskäräjät 22.10.1930, § 92, liite V.

240 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Kurikan piirin nimismiehen kirje 26.10.1930 n:o 881 maaherralle.

241 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Kurikan nimismiehen kirje 4.11.1930 n:o 897 maaherralle.

sos. dem. työväenyhdistyksen toiminnan jatkamisen jo helmikuussa.²⁴² Toisin kuin Vimpelissä, järjestettiin Voltin talolla päätöksen jälkeen vielä runsaasti iltamia. Voltin työväenyhdistyksen säilyneen tilikirjan mukaan viimeiset illamat pidettiin luultavasti 14. päivä kesäkuuta. Paikallisen nimismiehen mukaan 21. kesäkuuta.²⁴³

Luettelo iltamista Härmän piirissä alkaen v:sta 1930

lupa haettu	illamat	järjestäjä	missä talossa	ohjelma
27.2.1930	1.3.1930	Jyske	Voltin ty:n	Nestorin rak- kaus seikkailu
5.3.1930	8.3.1930	Voltin ty.	oma talo	tanssi-iltama
2.5.1930	3.5.1930	Voltin ty.	oma talo	tanssi-iltama
18.6.1930	21.6.1930	Jyske	Voltin ty:n	tanssi-iltama

Nimismiehen iltamalupaluettelo ei täsmää yhdistyksen kirjanpidon kanssa muutenkaan, sillä yhdistys on maksanut soittajille palkkioita ”tämän illan soitosta” myös 17.5., 24.5., 7.6. ja 14.6. Nimismiehen suostumuksen saamisesta mainitaan ainakin päivien 3.5., 17.5., 8.6. ja 14.6. kohdalla. Yhdistys joko piti iltamia ilman nimismiehen lupaa tai sitten nimismiehen käräjillä esittämä luettelo ei ole täydellinen.²⁴⁴ Ilman lupia yhdistys tuskin olisi uskaltanut tansseja järjestää, sillä piirin nimismies Wikman seurasi tarkasti Voltin työnyhdistyksen toimintaa suorittaen mm. poliisikuulustelua sen ja Alahärmän Ylipään Toveriseuran kohdalla.²⁴⁵ Vaikka nimismiehen lähettämä aineisto ei maaherran mukaan riittänyt toiminnan lopettamiseen kehotti hän nimismiestä valppauteen seurattessaan yhdistyksen toimintaa.²⁴⁶ Selityksen Voltin työväentalon toiminnan jatkumiselle täytyykin löytyä siitä, että maaherran keskeytyspäätös koski Voltin sos.dem. työväenyhdistystä, muttei Voltin työväenyhdistystä. Nimismiehen myöntämät iltamaluvat on annettu juuri Voltin ty:lle. Yhdistysten välinen yhteys todistettiin vasta kärjäkäsitelyssä, jossa sosialidemokraattisen yhdistyksen katsottiin jatkaneen entisen Voltin työväenyhdistyksen toimintaa, joka oli EK:n lausunnon mukaan toiminut SSTP:n puolueosastona vuodesta 1923.²⁴⁷ Todistajina kuullut Voltin sos.dem. Ty:n entinen puheenjohtaja Juho

242 VMA UT, Härmän talvikäräjät 16.3.1931 § 31, liite, maaherran 5.2.1930 päätös n:o 18799.

243 VMA, Härmän piirin nimismiehen arkisto. Takavarikoidut asiakirjat. Voltin työväenyhdistys 1927–1930. Tilikirja 1927–1930; Härmän talvikäräjät 15.3.1934 § 24, liite VIII. Luettelo iltamien järjestämisestä Härmässä on liitetty Voltin talolla toimineen Voltin työväen voimistelu ja urheiluseura ”Jyskeen” jutun yhteyteen.

244 VMA, Härmän piirin nimismiehen arkisto. Takavarikoidut asiakirjat. Ha2 Voltin työväenyhdistys 1927–1930. Tilikirja 1927–1930, takavarikoidut tilitositteet 37–51.

245 VMA, Härmän piirin nimismiehen arkisto. Muut asiakirjat. Nimismies Wikmannin kirje n:o 0409, 19.4.1930, ja siihen liittyneet kuulustelupöytäkirjat. Vastatessaan maaherralle nimismies valitteli, että hän ei ”jatkuvista tiedusteluista huolimatta” ole saanut uutta tietoa toveriseuran toiminnasta. Tämän jälkeen hän piti varmana, kuten kuulustellut henkilöt olivat väittäneetkin, että yhdistyksen koko toiminta on loppunut alkuunsa. Kuulusteluissa kävi lisäksi ilmi vaasalaisen Poutun Pojat nimisen yhdistyksen vaikutus toveriseuran perustamiseen.

246 VMA, Härmän piirin nimismiehen arkisto. Muut asiakirjat. Voltin työväenyhdistys 1910–1932. Maaherran päätös 27.4.1930, n:o 21864.

247 VMA AT, Härmän talvikäräjät 16.3.1932 § 31, liite A.

Näsi ja sihteeri Juho Kari, kertoivat kuulusteluissa, etteivät pitkään aikaan, 10-11 vuoteen, olleet kuuluneet yhdistykseen. ”He erosivat sen jäsenyydestä, kun havaitsivat, että kommunistit valtasivat koko yhdistyksen ja sen omaisuuden ja että yhdistys näin ollen muuttui kommunistiseksi.” Syyttäjä Wikman selitti ko. yhdistyksen näin ollen alkuperäisenä tosiasiallisesti lakanneen, vaikka sen nimeä on käytetty vanhan Voltin Ty:n kylttinä.²⁴⁸ Vielä keväällä 1930 tuo hämäys meni ilmeisesti läpi. Kesäkuun puolenvälin jälkeen ei talolla järjestetty enää iltamia.

Lapuan haastejuhlilta alkanut kansanliike sai kevään 1930 aikana muotonsa. Sen käyttämiin vaikutuskeinoihin kuuluivat heti alusta lähtien niin suora väkivalta, kansankokoukset kuin liikehdinnän nimissä suoritettu painostus. Näillä teoilla tuotiin poliittisen päätöksenteon keskiöön ”Valkoisen Suomen” tuntema pelko vallankumouksellista, tuntematonta ja uhkaavaa kommunistista liikettä kohtaan. Samalla sai muotonsa myös työväentaloihin kohdistunut toiminta. Ensimmäinen keino, jonka liikehdintä keksi oli työväentalojen naulaaminen lankuin ja laudoin. Keväällä tästä toiminnasta kertovat Lapuan ja Ylihärmän tapaukset. Ainakin yhtä suuri merkitys kuin varsinaisilla väkivallanteoilla, oli kevään kuluessa painostavaksi muodostuneella ilmapiirillä. Sen vallatessa ja väkivallan uhan painaessa ääriivasemmistolaiset eivät uskaltaneet toimia. Merkittävin kevään tapahtumista tässä mielessä oli Työn Äänen kirjapainon hajottaminen.

Väkivallan ryöpsähdyksellä julkisuuteen oli selkeä vaikutus kommunistien toiminnalle: hajaannusilmiöt voimistuivat, toisaalta toiminta lamaantui. Lamaannusta ilmeni ainakin niillä alueilla, joilla kansanliike oli vahvimmillaan. Toisaalta täytyy muistaa, että useimmilla näistä alueista ääriivasemmisto ei ollut vahvimmillaan. Tyypillisimmillään asetelma oli juuri Etelä-Pohjanmaalla. Täydellistä kuvaa ääriivasemmiston toimintakunnosta koko maata ajatellen onkin vaikea antaa. Julkisuudessa esiintyneiden tietojen ja EK:n asiapapereiden valossa voi kuitenkin liioittelematta sanoa, että ääriivasemmiston piirissä eli pelko

248 VMA UT, Härmän käräjät, talvikäräjät 16.3.1930 § 31. Seuraavana kesänä Pohjanmaan Kansassa nimimerkki Aapeli muisteli edellisikesän tapahtumia ”Härmästä” ja mainitsi paikakunnalla suljetun ”viranomaisten toimesta” Voltin talon lisäksi myös Ylikylän työväentalon sekä vähän myöhemmin kesällä ”Härmänkylän työväenyhdistyksen talo, vaikka viimeksi mainittu yhdistys on aina ollut sosialidemokraattinen”. Aapelin kirjoitus osoittaa, kuinka vaikeasti hyödynnettäviä sanomalehdet ovat, varsinkin niissä hivenenkin myöhemmin esiintyvät ”muistelukset”. Arkistolähteistä ei löydy tukea väitteille Voltin talon virallisesta sulkemisesta keväällä. Uutta on myös Ylikylän esiintulo. Härmänkylän tapauksessa kyseessä lienee ollut sosialidemokraattisen Härmänkylän työväenyhdistykselle syksyllä 1930 annettu iltamien ja muiden julkisten huvien toimeenpanokielto. Paikalliset viranomaiset pelkäsivät, ettei järjestys Härmänkylän talolla säily, ”kun pitäjän kommunistiset ainekset saapuvat sinne”. Yhdistyksen yleistä järjestystä vastaan viranomaisilla ei ollut huomauttamista. Tästä katso tarkemmin Pohjanmaan Kansa 20.6.1931, n:o 9 ja TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Härmänkylän työväenyhdistyksen kirje (K. Huittinen) 1.9.1930 puoluetoimikunnalle.

ja epävarmuus tulevasta. Tämä määritelmä ei liene ainakaan liian vahva ilmaus, eikä ehkä kaukanakaan todellisista tunnoista joka puolella maata.

Kansanliikkeen murtautuminen julkisuuteen vauhditti aiemmin eri syistä siirretyn lainsäädännön uudistamista. Ensimmäinen merkki tästä oli yhdistyslain kiristäminen. Lakiin tehdyt muutokset helpottivat lakkautettujen yhdistysten toimintaa jatkamaan perustettujen yhdistysten lakkauttamista sekä suurten yhdistysten ja niiden haaraosastojen ja jäsenyhdistysten joukkolakkauttamisia. Viranomaisille laki antoi selkeästi uusia välineitä ja tehosti sekä EK:n että tuomioistuimien työtä. Kommunistit nimittivätkin uutta lakia ”kuristuslaiksi”²⁴⁹. Samansuuntaisesti vaikutti myös maaherroille annettu oikeus keskeyttää toistaiseksi rikoksesta epäiltyjen yhdistysten toiminta. EK:lle lainuudistus oli selkeä voitto, olihan se vaatinut yhdistyslain tiukennusta jo ainakin viiden vuoden ajan. Kansanliikkeen noustua turvallisuuspoliisi sai uutta pontta vaatimuksilleen.

Työväentalojen puhujapöntöt ja näyttämöt vaikenivat ja autioituivat yksi toisensa jälkeen kevään aikana, joko suoranaisen pelottelun tai yleisen uhkaavaksi muodostuneen ilmapiirin ansiosta. Osin joukkoja hiljensi varmasti myös neuvottomuus. Selkeät neuvot ylhäältä puoluejohdosta puuttuivat tai niitä ei voitu noudattaa. Mahdoton oli esimerkiksi puoluejohdon käsky vastahyökkäykseen - työväentaloilta kaduille. Kevään tapahtumat valaisivatkin työväentalojen todellista merkitystä työväenliikkeen ääri laidalle. Puoluejohdon taktiikassa työväentaloilla nähtiin rooli lähinnä demokraattisessa toiminnassa. Kriisiaikana ne osoittautuivat tehottomiksi. Todellisessa taistelutilanteessa joukot piti saada kaduille, ne oli johdettava välittömämmin, suoraan vastustajia vastaan. Kenttätasolla paikalliset toimijat eivät kuitenkaan ajatelleet näin. Kevään aktiivisemmaksi kommunistitoiminnaksi nousi työväentalojen suojelun järjestäminen itsesuojelujoukkojen muodossa. Ääri vasemmiston ahdinko lisääntyi myös toisella tavalla, kun yhteistyö vasemmiston sisällä väheni. Sosialidemokraattien korostaessa eroaan kommunisteihin he sulki omia talojaan ulkopuolisilta käyttäjiltä.

Vastapuolella liikehdintää perusteltiin vallankumouksellisen toiminnan ehkäisemisellä ja Jumalan pilkan lopettamisella. Vielä keväällä näillä pyrkimyksillä oli laajempaa kannatusta. Kevään aikana kylvettiin kuitenkin myös kansanliikkeen kannatuspohjaan eripuraa siemen, joka johti keskustaporvareiden irtaantumiseen liikkeestä. Tässäkin asiassa Työn Äänen tapahtumat olivat selkeä rajapyykki. Ensimmäisenä vakavana ja rajuna terroritekona Työn Ääni oli omiaan jakamaan mielipiteitä.

249 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tiedonanto n:o 178, Helsingissä 26.5.1930, s. 3.

■ ”Kun laki loppuu niin korennolla jatketaan”

Kesä 1930: Kommunististen työväentalojen naulaukset ja sulkemiset

Hallitus yrittää pysyä kansan johdossa

Kommunistien toiminta oli suuressa määrin lamaanut tultaessa kesään 1930. Olivatko kansanliikkeen vaatimukset siis saavutettu? Tarvittiinko koko liikettä enää lainkaan?

Kommunistien toiminnan näkyvä hiipuminen ei riittänyt kansanliikkeelle. Useimmat sen vaatimuksista oli vielä kirjaamatta lakiin tai hallituksen päätöksiin. Kaikki kommunistinen toiminta ei ollut vielä loppunut. Kommunistiset kansanedustajat istuivat yhä eduskunnassa. Tämä tarkoitti kansanliikkeen kannattajien mielestä sitä, että työtä ei saanut jättää kesken. Kommunismien juuriminen oli vietävä kerrankin loppuun. Toisaalta kansanliike radikaalistui ja toimintaan johtanut kipinä saattoi syttyä hyvinkin pienestä. Eduskunnassa istuvien kommunistien ohella tärkein ratkaisematon asia kesään 1930 tultaessa oli kommunististen sanomalehtien toiminta.

Aluksi kansanliikkeen ilmapiiriä piti yllä Työn Äänen moukaroijien oikeusjuttu Vaasassa. Työn Äänen -jutun käsittely jatkui Vaasassa 7. päivä toukokuuta. Kirjapainon rikkomisesta syytetyt vastaajat haastettiin Vaasan raastuvanoikeuteen vastaamaan omaisuuden vahingoittamisesta, mutta he eivät saapuneet paikalle. Asianomistajan asiamies, hovioikeuden auskultantti Asser Salo pyysi lykkäystä täsmentääkseen korvausvaatimustaan. Asian käsittelyä lykättiin kesäkuun 4. päiväksi.¹ Oikeudenkäyntipäivästä muodostui täydellinen mellakka. Oikeuden väliajalla lapualaiset mukiloivat todistajana olleen faktori Eino Niemisen ja veivät lopulta Salon Lapualle tilannetta hillitsemään tulleen maaherra Sarlinin estelyistä huolimatta. Seuraavana päivänä mielenosoituksen johto antoi julkisuuteen tiedonannon, jossa he selittivät, etteivät he ”kerta kaikkiaan voi sietää ryssän kätyreitä.” Samalla he vakuuttivat, ettei maakunnassa tulla julkaisemaan kommunistisia sanomalehtiä.²

Suomen sosialidemokraatti vertasi Vaasan mellakan jälkeen Pohjanmaan tapahtumia Italiaan fascistien menetelmiin ja päämääriin. Lehden mukaan tilanne Etelä-Pohjanmaalla oli varsin sekava. Asiaa pahensi maakunnan maalaisliittolaisten ”hoipertelu”. ”Sillä taholla ei ole uskallettu päättäväisesti sanoutua irti fascistien puuhista, vaan on päinvastoin niihin epäilyttävästi sotkeutumalla

1 Siltala 1980, s. 66–67.

2 Siltala 1985, s. 76–78.

synnytetty sitä sameaa vettä, jossa kiihkoilijoiden on ollut varsin helppoa kalastella. Näin ollen ei maakunnan väestö kommunistiuhalla kyllästetyssä ilmapiiressä oikein tiedä ketä vastaan tässä pitäisi tapella. Ja kun halu on ankara, niin toiminta voi kohdistua arveluttavillekin raiteille. Loppujen lopuksi on hallitus kuitenkin se, joka tässä asiassa joutuu tempelinharjalle, nukkuipa se sitten tai valvoo.”³

Yhteiskunnallisen keskustelun painopiste siirtyi Vaasan tapahtumien myötä Pohjanmaalle. Suomalaista sisäpolitiikkaa tahditti nyt pääosin pohjalaisten liikehdintä, sivurooliin oli ajettu voimattomaksi osoittautunut valtiovalta, parlamentaarisesti valittu eduskunta ja hallitus. Voimastaan yllättynyt liike jatkoi kansalaiskokousten sarjaa. Samalla alkoivat yksittäiset terroriteot kommunisteja vastaan ympäri maata.⁴

Vasta kansanliikkeen vaatimukset kommunistilehtien lakkauttamisesta herättivät lopullisesti SKP:n. Puolueen lehdistö ja eduskuntaryhmä antoivat ohjeita fasistista toimintaa vastaan. Kesäkuun 10. päivänä puolueen eduskuntaryhmä aiheutti istunnon keskeyttämisen uhmaavalla julistuksella. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja vaati 13. kesäkuuta puolustustyöstä vastaavien komiteoiden pe-

*Työn Äänen oikeusjutun käsittely Vaasassa 4.6.1930 aiheutti mellakan. Työn Äänen asiamies, hovioikeuden auskultantti Asser Salo riistetään maaherra Sarlinin käsistä ja muilutetaan Lapualle. Museo-
virasto.*

3 Suomen sosialidemokraatti 15.6.1930 n:o 159.

4 Lailliset olot palautettava. Sos.-dem. Puoluetoimikunnan kirjelmä oikeuskanslerille. Helsinki 1930, s. 5; Laukkanen, Erkki, Lapuanliikkeen syntyvaiheet ja ulkoparlamentaarinen toiminta talonpoikaismarssiin saakka. Valtio-opin pro gradu-tyo Tampereen yliopisto historian laitoksen julkaisu 1960, s. 69–71; Suomen Sosialidemokraatti 6.6.1930 n:o 151; Hufvudstadsbladet 8.6.1930.

rustamista jokaiselle työpaikalle.⁵ Ensimmäiseksi helluntaipäiväksi kommunistit suunnittelivat Helsinkiin mielenosoituskulkuetta, johon kutsuttiin kaikki kaupungin ja lähiseutujen työväenjärjestöt. Tapahtuma suunniteltiin järjestettävän kieltolakijuhlan nimellä. EK pyysi ministeriötä kieltämään kaikki ko. asian varjolla järjestettäväksi aiotut ”katumielenosoitukset”. Ministeriö toimi pikaisesti ja käski sähkösanomalla kaikkia maaherroja kieltämään kommunistien helluntaiksi raittius- ja kieltolakijuhlien varjolla suunnittelemaat ulkoilma- kokoukset ja kulkueet. Tarvittaessa ne oli estettävä.⁶

Valtionjohdossa punnittiin kuumeisesti kansanliikkeen tavoitteita ja pelättiin kansannousua, ellei liikkeen ”oikeutettuihin” vaatimuksiin vastattu. Kokonaisuudessaan koolla ollut hallitus päätti 10. kesäkuuta pidetyssä neuvottelussa jatkaa lakiuudistusten valmistelua. Presidentin rooli tilanteen rauhoittamisessa korostui. Hän ajoi hallituksen istunnossa läpi Työn Äänen ilmestymiskiellon jatkamisen. Kallion hallituksen asemaa tilanne ei parantanut vaan presidenttikin alkoi kypsyä vaatimukseen hallituksen vaihtamisesta. Puhemies Virkkunen puolestaan painotti, ettei hän aikonut kutsua kesälomalle lähtenyttä eduskuntaa ennenaikaisesti koolle, ellei hallitus sitä häneltä erityisesti pyytäisi. Pääministerin kanssa neuvoteltuaan hän totesi, ettei tällaista aloitetta ole ”ainakaan nykyyhetkenä” odotettavissa.⁷ Jo hallituksen 10.6. käymissä keskusteluissa kävi ilmi, että osalla hallitusta oli pääministeriä suurempi halu ymmärtää kansanliikkeen toiveita. Ulkoministeri Procopé piti tarpeellisena laajempaa lainsäädännön muutosohjelmaa. Hänen mielestään olisi annettava suojelulaki ja painolaki. Myös vaalilain muutosta olisi syytä harkita. Ministeri Paavilainen kertoi havaintojaan Etelä-Pohjanmaan vierailulta. Hän suositti kaikkien kommunististen painojen lakkauttamista, kirjapainojen takavarikointia, lakien ankarampaa soveltamista ja uusien lakiesitysten valmistelua eduskunnalle.⁸ Käsky painon sulkemisesta saapui Vaasan lääninkansliaan 12. päivänä kesäkuuta. Siinä maaherroa kehoitettiin huolehtimaan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä läänissä ja tätä silmällä pitäen vaikka poliisivoimin estämään ”Työn Äänen” pai-

5 Upton 1970, s. 107.

6 VA, SM, Ea 216 (saapuneet kirjeet) KD 77/514 EK:n pääosaston kirje 5.6.1930 Herra Sisäministerille ja siihen liittyvä sisäministeriön sähkösanoma 6.6.1930 kaikille maaherroille. Alkukesän kiihkeään liikehdintään liittyi myös yksi Lapuan liikkeen suurimmista mysteeriöistä, Yrjö Hissan ja Jussi Perämäen itsemurhat, jotka kuohuttivat maakuntaa. Nämä Työn Äänen särkemiseen osallistuneet nuorukaiset tekivät helluntaiaamuna kesäkuun alussa kaksoitsemurhan. Tapauksen taustat eivät ole selvinneet vielääkään. Nuorukaisten tekoihin epäiltiin liittyneen käsky vielä suurempiin tehtäviin. Seuraavana perjantaina pidetyistä hautajaisista muodostui surujuhla koko Lapualla. Tuhatlukuisen saattoväen joukossa oli niin suojeluskunnan kuin kansanliikkeenkin johto. Muistopuheissa korostuivat liikkeen tarkoituserät ja niistä muodostui omituisia ylistyspuheita. Hautajaiset käännettiin propagandatilaisuudeksi, marttyyreiksi kohotettujen nuorukaisten teon syytä ei pohdittu. Katso esimerkiksi Vaasa 10.6.1930, 13.6.1930 ja 14.6.1930.

7 Siltala 1980, 84–85, 89; Siltala 1985, s. 84–85; Helsingin Sanomat 11.6.1930, s. 4 ”Sisäpoliittinen tilanteemme”. Valmiudestaan vaihtaa hallitus presidentti Relander ilmoitti Martti Pihkalan välityksellä lapualaisille ilmeisesti jo 13.6.; VA, Jalmari Finnen kokoelma, Jalmari Finnen kirje 10.6.1930 Esko Riekkille. Finne ennusti jo tässä kirjeessä, että presidentin on taivuttava kansanliikkeen tiukkoihin ehtoihin. Samoin hän arveli tarvittavan uutta hallitusta ja uutta eduskuntaa kriisin hoitamiseksi. Kts. myös VA, Kyösti Kallion kokoelma, Muistiinpanoja (kansio 31), muistiinpanot 10.–13.6.1930.

8 VA, Kyösti Kallion kokoelma, Muistiinpanot 10.6.1930.

nattaminen Oy Kirjapainon kirjapainossa Vaasassa.⁹ Pari päivää myöhemmin maaherra oikeutettiin tarpeen vaatiessa estämään myös muiden sanomalehtien painaminen kyseisessä painossa.¹⁰

Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta kokoontui 12. kesäkuuta. Toimikunta totesi tilanteen kehittyneen vakavaksi. Erityisesti tähän vaikutti se, että maalaisliiton keskuudessa ei oltu selvillä siitä, mikä todellisuudessa oli maalaisliiton enemmistön kanta. Esille tuli myös puolueen epäluottamus valtiovallan turvallisuusjärjestelmää kohtaan: ”Suojeluskuntiin ei lapualaisliikkeen kukistamisessa voida luottaa ja armeijan upseeriston kantakin on epäselvä.” Tästä huolimatta puolueen oli puoluetoimikunnan mukaan tinkimättömästi vaadittava järjestyksen ylläpitämistä. Lisäksi puoluetoimikunta valtuutti J.W. Kedon ja Väinö Tannerin selvittämään porvarillisten kansanvaltaisten aineiden mielialaa sekä lähetti puheenjohtaja Harvalan ja Tannerin esittämään hallitukselle puoluetoimikunnan vastalauseen hallituksen Vaasan maaherralle antaman perustuslain vastaisen valtuuden johdosta. Puoluelehdille ja piiritoimikunnille lähetettiin kiertokirje, samalla sovittiin piirien ja lehtien informoinnista jatkossa. Hallituksen ilmoitusta tasavallan suojelulain antamisesta ei vielä tässä vaiheessa katsottu voitavan kommentoida.¹¹

Jonkinlaista taitetta hallituksen politiikassa merkitsi Kuopion, Oulun ja Uudenmaan läänien maaherroille annetut poikkeusvaltuudet, joilla heidän tuli estää kommunistilehtien julkaiseminen. Valtuudet rikkoivat selvästi hallitusmuodon 10 pykälää ja Kallio vastusti niiden antamista tiukasti. Presidentti mursi pääministerin vastustuksen kesäkuun 12. ja 13. päivän aikana.¹² Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan määräykset olivat sekä perustuslain että painovapausslain vastaisia. Hän katsoi olevansa velvollinen tekemään siitä huomautuksen valtioneuvoston pöytäkirjaan.¹³

Hallitusvaltaa painostettiin päätökseen. Helsingin Rintamamiesyhdistyksen lähetystö, puheenjohtaja Artturi Wuorinen, J. Salava ja Y. Tahvanainen, kävi Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalanderin luona jättämässä tälle kirjeen, jossa anottiin useiden läänissä ilmestyvien sanomalehtien lakkauttamista. Vaatimuslistalla oli Työväen Tiedonantajan, Työn, Liekin, Punalipun, Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehden ja Itä- ja Länsi nimisen lehden lakkauttaminen. Lähetystön mukaan yleinen käsitys oli, ”etteivät viranomaiset pysty omin voimin asettamaan sulkua kommunistiselle, yhteiskuntaa kaatavalle myyräntyölle.” Se etteivät viranomaiset olleet lakkauttaneet lehtiä oli herättänyt ”suurta mielipahaa”. Lehtien ilmestyminen ja viranomaisten välinpitämättömyys saivat aikaan levottomuutta, joka ”uhkaa kehittyä ja on jo kehittynytkin suuntaan, mikä piak-

9 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 1930, sisäasiainministeriön kirje 11.6.1930 (saap. 12.6.1930) n:o 4220 maaherralle.

10 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 94/29 1930, sisäasiainministeriön kirje 13.6.1930 (saap. 14.6.1930) n:o 4304 maaherralle.

11 TA, SDP:n puoluetoimikunnan pt. 1930, 12.6.1930, s. 84–87.

12 Siltala 1985, s. 85–86; Esimerkiksi Sosialidemokraatti otsikoi asiaa käsitelleen kirjoituksen 14.6.1930: ”Lisää laittomia valtuuksia” ja saman numeron pääkirjoituksen kysymyksellä Kuka hallitsee?

13 VA, SM, Ea 1930, KD 2/10 1930, Oikeusasiamiehen kirje 16.6.1930 Valtioneuvostolle.

koin ei enää ole hillittävässä”, katsoi lähetystä. Vaatimusten takana oli tieto Vaasan maaherran saamista valtuuksista.¹⁴ EK:n menettelylle on kuvaavaa, että se toimitti hallitukselle 13.6.1930 muistion kommunistien hallussa olleen ammattiyhdistysliikkeen lakkauttamisesta.¹⁵ Rautaa taottiin todella kuumana.

Suojeluskuntien päällikkö Lauri Malmberg antoi henkilökohtaisen käskyn piiripäälliköille, jossa hän määräsi ettei suojeluskuntajärjestön järjestönä saanut osallistua kansanliikkeeseen. Malmbergin mukaan suojeluskuntien jäsenet toimivat liikkeessä yksityisinä kansalaisina omalla vastuullaan. Suojeluskuntapuvun kantaminen kansanliikkeen toimissa oli niin ikään kiellettyä. Käsky loppui mielenkiintoiseen toteamukseen ”Järjestysviranomaiset eivät tule tässä suhteessa pyytämään virka-apua suojeluskunnilta”. Suojeluskuntien päällikkö halusi järjestönsä, sen yhtenäisyyttä ja asemaa suojellakseen, ottavan etäisyyttä väkivaltaisiin tapahtumiin puhjenneeseen liikkeeseen. Toteamuksesta lukea myös sen että luottamus suojeluskuntien puolueettomuuteen horjui. Tiukan paikan tullen ei enää tiedetty miten suojeluskunnat olisivat reagoineet.¹⁶

Helsingin poliisimestari O.N. Wilkmanin salaisen muistion mukaan tilanne Oy Työn kirjapainolla ei ollut enää poliisilaitoksen voimin hillittävässä, jos kirjapainon toiminta haluttaisiin väkivaltaisesti lopettaa. Poliisilaitoksen voimavarat eivät Wilkmanin mukaan yksinkertaisesti riittäisi järjestyksen turvaamiseen. Poliisimestari mukaan kaupungissa järjestettävät voimistelujuhlat sitoivat poliiseja 13.-15. päiväksi kesäkuuta, samaan aikaan kuin kesälomakausi oli juuri alkanut. Kotkankadun seutu, jossa kirjapaino sijaitsi, oli lisäksi työläisten asuttama kaupunginosa, muistutti Wilkman. Yritys tuhota kirjapaino aiheuttaisi luultavasti kahakan jo ennen poliisin tuloa kommunistien yrittäessä mitä ilmeisemmin estää tuhotyöt. Poliisimestarin mielestä oli odotettavissa, että kommunistit käyttäisivät käsituliaseita hävittäjiä vastaan.¹⁷

Pohjan Voiman kirjapainon sulkeminen ei EK:n Oulun alaosaston mukaan tullut kommunistisille piireille yllätyksenä sen jälkeen kun Työn Ääni suljettiin. ”Ennen sulkua odottelivat Pohjan Voiman lähellä olevat henkilöt väkivaltaista koneiden tuhoamista ja suhtautuivat viralliseen kieltoon miltei ymmärtämyksellä, koska tajusivat tällöin saavansa pitää koneensa eheänä kireän ajan yli ja voidakseen sen mentyä ohi, ryhtyä jälleen lehtiään julkaisemaan.”¹⁸ Päätös voi ollakin jonkinlainen helpotus kommunisteille. Heidän ei enää tarvinnut olla ikään kuin joka päivä rintamalinjalla. Eniten EK:n lausunnossa kuitenkin ihmetyttää sen ymmärtävä suhtautuminen kommunistisiin piireihin. Esimerkiksi Vaasan alaosaston ja pääosaston puheenvuoroihin verrattuna siinä esiintyi selvää ymmärtämystä myös kommunistien tilanteeseen. Mikä tärkeintä, lausunnon perusoletuksena on, että myös kommunistien toiminta lähti realistisista

14 VA, SM Ea 1930, KD 234/107 1930, Uudenmaan läänin maaherran kirje 13.6.1930 Sisäasiainministeriölle ja sen liitteenä oleva jäljennös lähetystön kirjelmästä.

15 Siltala 1985, s. 150.

16 Sinerma 1995, s. 209.

17 VA, SM Ea 1930, KD 234/107 1930, Uudenmaan läänin maaherran kirje 13.6.1930 Sisäasiainministeriölle ja sen liitteenä oleva poliisimestari Wilkmanin lausunto 13.6.1930.

18 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 6/1930, s. 1–2.

lähtökohdista. Lausunnossa ei katsota kommunistien haluavan kiihdyttää taistelua, valmistelevan vallankumousta tai muuta. Päinvastoin, heidän oletettiin odottavan tilanteen rauhoittumista ja mikä tärkeintä aloittavan sen jälkeen toimintansa uudelleen. Ei puhettakaan kommunistien toiminnan estämisestä ikuisiksi ajoiksi keinolla millä hyvänsä.

Kuohunta kirjapainojen ympärillä jatkui ilmestymiskieltojen antamisen jälkeenkin. Työn Äänen ylösnousemuspäiväksi 16.6. suunnitellut mielenosoitusmarssit järjestettiin päätöksestä huolimatta. Siltalan mukaan marssia ei voitu enää pysäyttää, koska ”liikekannallepano” oli jo suoritettu. Päivä sujui Vaasassa rauhallisesti. Arviolta 1200 marssijaa tyytyi Kosolan johdolla tuomaan julki tyytyväisyytensä hallituksen päätöksen johdosta. Vastaavia marsseja järjestettiin myös Oulussa ja Kuopiossa. Kuopiossa marssittiin Savon Työtä vastaan ja kyydittiin kommunistijohtajia itärajalta. Oulussa maaherran puheille pyrki 62 kunnasta ja viidestä kaupungista kokoontunut 3014 miehen lähetystö. Myös Viipurissa liikehdistettiin.¹⁹ Sosialidemokraattien pohjalainen kansanedustaja Isak Penttala piti tilannetta Pohjanmaalla ennen juhannusta niin vaikeana, että pyysi puoluehallintoa harkitsemaan tutkijoiden lähettämistä tutustumaan tilanteeseen. Penttala epäili, ettei hänen selostuksensa tultaisiin tulkitsemaan ”taas niin kuin aina ennenkin, henkilökohtaiseksi pelkuruudeksi eikä itse asiaan tulla kiinnittämään tarpeeksi suurta huomiota”. Penttala suositti käyntiä ainakin Kauhavalla, Lapualla, Kurikassa ja Vaasassa.²⁰ Puoluesihteeri Wiik otti Penttalan esityksen seuraavana päivänä esille puoluetuomikunnassa, mutta tutkijoita ei Pohjanmaalle lähetetty. Penttalalle Wiik vakuutteli, että ”kyllä muutenkin on saatu tietoja Pohjanmaalla vallitsevasta tilanteesta ja kiihtymyksestä ja uskotaan kyllä aseman olevan siellä vakavan. Tämähän ei yksin voi määrätä suhtautumistamme tilanteeseen”.²¹

Oulussa marssi ei sujunut niin rauhallisesti kuin Vaasassa. Kokkolasta saapuneet marssijat esiintyivät uhkaavasti ja yrittivät viimeiseen saakka pitää kiinni aikeistaan ottaa mukaansa autolasti vaikeimmin hankittavia osia painokoneesta ”takeeksi sen seisomisesta”. Kokkolalaiset eivät lähteneet pois Oulusta, ennen kuin saivat marssin johtajilta ”mahdollisimman voimakkaan vakuutuksen” siitä, ”etteivät koneet kommunistien hyväksi toimi.”²² Pohjan Voima ei ilmestynyt maaherran määräyksellä sunnuntaina 15. kesäkuuta. Paino oli tarkoitus avata maanantaina muiden painotöiden suorittamista varten, mutta kun poliisimestari kuuli ”yhteiskuntaa säilyttävien piirien” kokoontumisesta kaupunkiin, hän katsoi tarpeelliseksi maaherran antamin valtuuksin siirtää painon avaamisen seuraavaan päivään 17.6. Tuolloin poliisimestari katsoi mielialan olevan edelleen äärimmilleen kiihtynyt ja ilmoitti pitävänsä koko painon kiinni niin kauan kuin maaherra katsoi sen olevan tarpeellista. Vaikka kokoontuminen asiallisesti oli

.

19 Siltala 1985, s. 90.

20 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Isak Penttalan kirje Seinäjoelta 18.6.1930 puoluesihteeri K.H. Wiikille.

21 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107 puoluesihteeri Wiikin kirje 19.6.1930 Isak Penttalalle.

22 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 5/1931, s. 3.

turha, on tapahtumista syytä kertoa tarkemmin, kuvaahan Oulun tapaus vastaavaa liikehdintää muuallakin.²³

Maanantaina kaupunkiin kerääntynyt väkijoukko kokoontui aamulla kirkon lähelle sankaripatsaalle, jolle laskettiin seppele. Tämän jälkeen miehet siirtyivät lääninhallituksen edustalle. Joukko odotti pihalla, kun maaherra E. Y. Pehkonen otti vastaan sen lähetystön, johon kuului yksi mies kustakin kunnasta ja kaupungista. Maaherralle puhui lähetystön puolesta maanviljelijä Juho Kaalina Lumijoelta: ”Me Pohjanmaan miehet olemme kokoontuneet tänne pannaksemme jyrkän sulun sille saastalle, joka vieraasta maasta tulleen on jo vuosia myrkyttänyt kansaamme ja loukannut sen pyhimpiä tunteita. Kun kuitenkin olemme havainneet, että se päämäärä, johon tämän kokoontumisemme ensi kädessä tähtäsi, on nyt Herra Maaherran toimesta toistaiseksi saavutettu, palaamme rauhallisina koteihimme, siinä vakaassa luottamuksessa, että nyt asetettu sulku kestää aina, niin, ettei meidän tätä päämäärää varten uudelleen tarvitse tänne palata. Me annamme vakuutuksen siitä, että me horjumatta seisomme kaikkien niiden Herra Maaherran toimenpiteiden takana, jotka jouduttavat kommunismin perinpohjaista lopettamista isiemme maasta.” Maaherra vastasi puheeseen muutamien sanoin. Tämän jälkeen koko joukko marssi vapaussodassa Oulussa kaatuneiden eteläpohjalaisten muistoksi pystytetylle patsaalle, jossa maaherran saamien tietojen mukaan kirkkoherra Eino Virkkula piti lyhyen puheen.²⁴

Julkisten lehtien tultua lakkautetuksi kommunistien salaisesti levittämien sanomalehtien lukumäärä lisääntyi, mutta niiden painokset ja merkitys jäivät vähäiseksi. Maanalaisten lehtien sävy oli EK:nkin arvion mukaan alakuloinen.²⁵ Kirjoittaessaan yhteenvetoa kesäkuun tapahtumista EK arvioi kommunistien julkisen sanan vaientamista valtiovallan tuhoisimmaksi iskuksi kommunistiselle liikkeelle. Toinen raskas isku oli ollut opintoyhdistysjärjestöjen lakkauttaminen. Eniten kommunistien hiljentämiseen oli kuitenkin vaikuttanut lapuanliike, ”jonka ansioksi kommunistisen sanomalehdistönkin lakkauttaminen ensi kädessä” oli luettava.²⁶ Valtiovallan toimenpiteet Vaasan mellakan jälkeen olivatkin lähinnä reagointia kansanliikkeen toimiin. Kahakan seurauksena hallitus erotti maaherra Sarlinin, jota syytettiin, osin ilmeisesti aiheetta, järjestyksen-

23 VA, SM, Ea 1930, KD 151/379, Oulun läänin maaherra Y.E. Pehkosen selvitys 16.6.1930 sisäministeriölle toimenpiteistään Pohjan Voiman sulkemisessa. Kirjeen liitteenä maaherralle pidetty puhe. Omasta puheestaan maaherra lupasi tehdä selkoa myöhemmin. Mukana seurasivat myös Oulun kaupungin poliisimestarin kirjeet maaherralle 16.6.1930 ja 17.6.1930. Samassa yhteydessä arkistossa on myös ote valtioneuvoston päätöksestä 12.11.1936, jossa valtioneuvosto katsoi, että sillä ei ollut syytä muuttaa 14.6.1930 tehtyä kirjapainon sulkemispäätöstä.

24 VA, SM, Ea 1930, KD 151/379, Oulun läänin maaherra Y.E. Pehkosen selvitys 16.6.1930 sisäministeriölle toimenpiteistään Pohjan Voiman sulkemisessa. Kirjeen liitteenä maaherralle pidetty puhe. Omasta puheestaan maaherra lupasi tehdä selkoa myöhemmin. Mukana seurasivat myös Oulun kaupungin poliisimestarin kirjeet maaherralle 16.6.1930 ja 17.6.1930. Samassa yhteydessä arkistossa on myös ote valtioneuvoston päätöksestä 12.11.1936, jossa valtioneuvosto katsoi, että sillä ei ollut syytä muuttaa 14.6.1930 tehtyä kirjapainon sulkemispäätöstä.

25 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 8 1930, s. 9; VA, SM Ea (saapuneet kirjeet) EK:n päällikön kirje n:o 96191 (Kiireellinen) 30.6.1930 Sisäministeriölle sekä kirjeeseen sisäministeriössä tehdyt merkinnät.

26 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 1392, EK:n Pääosaston tilannekatsaus n:o 6, kesäkuu 1930, s. 1.

pidon huonosta hoitamisesta oikeudenkäyntipäivänä. Sarlinin tilalle vt. maa-herraksi nimitettiin sotakorkeakoulun johtaja, jääkäriupseeri eversti Erik Heinrichs.²⁷

Presidentin ja häntä tukeneiden lähinnä ei-maalaisliittolaisten ministereiden, kuten ulkoministeri Procopén, perusteluna myöntymiselle kansanliikkeen vaatimukseen oli hallituksen pysyminen kansan johdossa. Lehtien sulkemista ajaneet katsoivat, että joukkoliike olisi sulkenut ne joka tapauksessa. Hallitusvallan ja kansan joutuminen vastakkain olisi merkinnyt ”kansallista onnettomuutta” ja siksi laillisuudesta oltiin valmiita tinkimään.²⁸ ”Olimme tulleet tilanteeseen, jossa lain kirjaimesta kiinni pitäminen olisi tietänyt tavatonta onnettomuutta maalle”, kirjoitti presidentti päiväkirjaansa.²⁹

Yleinen mielipide reagoi varsin suopeasti kommunististen kirjapainojen sulkemiseen. Tämä vaikutti osaltaan suhtautumiseen kansanliikkeeseen ja toisaalta kommunistien mielialoihin. EK:n mukaan porvariston suopeus lapualaisuutta kohtaan lisääntyi mm. Turussa. Muuallakin maassa mielialat olivat kommunisteja vastaan. Viipurissa järjestettiin 19.6. ”lapualaisuutta” kannattava kokous. Kotkan seudulla kannatettiin ”lapualaisuutta”, ”moitittiin lakeja”, mutta EK:lle annettiin tunnustusta. Samanlaisia viestejä tuli myös Joensuusta, Kannakselta ja Hämeenlinnasta. Kuopiossa maakuntalaisten tekemä mielenosoitusmatka oli masentanut kommunisteja. Muutenkin kommunistien keskuudessa esiintyi yleisesti epävarmuutta. Sortavalassa kommunistit olivat suorastaan peloissaan. Kesäkuun lopulta EK kertookin jo lähinnä kommunistien keskuudessa esiintyvistä peloista ja epätietoisuudesta. Kommunistien toiminta oli lamassa koko maassa. ”Lapuanliikkeen aiheuttamasta pelosta eivät kommunistit ole saaneet kesätoimintaansaakaan alulle, vaikka jo puolesta talvesta alkaen ovat sitä valmistelleet hankkimalla moottoriveneitä, teltoja ym. välineitä,” totesi Vaasan alaosasto. Myös salainen toiminta oli merkityksetöntä. Vaasassa SKP:n maanalainen organisaatio paljastui suurelta osin. Kotietsinnöissä poliisi löysi lisäksi materiaalia, joka paljasti mm. kommunistien järjestöjen johtamisessa käytetyn fraktio-taktiikan. Paljastusten myötä kevään mittaan kiihtyneet kommunistien pidätykset ja kuulustelut jatkuivat ympäri maakuntaa.³⁰

Kommunististen työväentalojen naulaukset Etelä-Pohjanmaalla

Kirjapainojen sulkemisten myötä nousivat kommunistiset työväentalot jälleen esille. Erityisen hyvin toimintajärjestys käy esille Turussa, jossa kansalaislähetystö vieraili kirjapainojen sulkemisten aiheuttaman liikehdinnän aikana lääninhallituksessa ja vaati mm. paikallisen työväentalon sulkemista. Äärivasemmis-

.
27 Siltala 1980, s. 84.

28 Siltala 1985, s. 85–86.

29 Relander 1968, 13.6.1930, s. 453.

30 VA, SM, Ea 1930, EK:n selostus Kommunistein toiminnasta ja ”lapualaisuudesta” ajalta 1.6. – 20.6.1930 ja ajalta 20.-26.6.1930; VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 30.6.1930 n:o 905 EK:n pääosastolle, s. 1–6.

tolla ei ollut Turussa omaa kirjapainoa. Varsinais-Suomen kansalaisten ja entisten rintamamiesten edustajina esiintyneen viisihenkisen lähetystön vastaanotti lääninsihteeri K.V. Martonen. Lähetystö esitti lääninhallitukselle ja edelleen maan hallitukselle välitettäväksi tiedon, että laajat kansalaispiirit maakunnassa yhtyivät kommunismin tukahduttamiseksi syntyneeseen kansanliikkeeseen ja kannattivat siinä suhteessa esitettyjä vaatimuksia. Lisäksi lähetystö tiedusteli minkälaisiin toimenpiteisiin viranomaiset aikoivat ryhtyä Turun kaupungissa sijaitsevan kommunistien hallussa olevan työväentalon suhteen. Lääninsihteeri Martonen vastasi, ettei esitettyihin kysymyksiin tällä erää olisi syytä kiinnittää ”enempää huomiota”, vaan ratkaisu olisi jätettävä toistaiseksi. Martonen selvästi pidätteli kuumenneita tunteita. Samalla hän esitti toivomuksen, että lähetystö vaikuttaisi omalta osaltaan siihen, että tilanne pysyisi rauhallisena ja omavaltaisuuksilta vältyttäisiin. Lähetystö suhtautui pyyntöön myönteisesti, raportoi lääninsihteeri sisäasiainministeriölle.³¹

Vaasan läänin uusi maaherra Erik Heinrichs puuttui tiukasti kommunistien toimintaan. Heti ensimmäisenä työpäivänään maaherrana Heinrichs lähetti kiertokirjeen läänin poliisiviranomaisille käskien heitä ”julkisten huvien järjestämistä koskevia lupa-anomuksia käsitellessään tarkoin ottamaan huomioon sen järjestyshäiriöitten uhan, joka nykyisen kärjistyneen poliittisen tilanteen johdosta on olemassa kommunististen järjestöjen toimeenpanemissa huvitilaisuuksissa” ja ”epäämään huvien toimeenpanoluvat mainitunlaatuista järjestöiltä, ellei ehdotonta varmuutta järjestyksen säilymisestä huvitilaisuudessa ole. Oma käsitykseni tilanteesta on se, ettei tällaista varmuutta tällä hetkellä missään läänissä ole olemassa.”³² Uuden maaherran selkeä viesti tiukensi työväenjärjestöjen lupiansaantia entisestään. Samalla päätös antoi nimismiehille varsin suuren harkintavallan.

Oulun läänissä paineet hillitä ”lapualaisia” olivat erityisen suuret ja siksi Oulussa haettiin tukea Heinrichsin toimista. Paikallisen EK:n alaosaston johtaja Pallari pyysi jo 18. kesäkuuta pääosastoa painostamaan sisäministeriötä, jotta se antaisi maaherroille oikeudet kieltää kommunistien kaikki tilaisuudet, samaan tapaan kuin Heinrichs oli tehnyt Vaasan läänissä. Tilannetta kuvaa pääosaston kommentti Pallarin puhelinsoiton jälkeen: ”Pallari kauhuissaan, kun valkoiset rupeavat repimään t.y:n taloja hajalle, ellei niitä suljeta ja iltamia lopeteta. Täytyy kieltää huvit kuten Heinrichs Vaasassa.” Turun ja Porin läänissä lääninsihteeri Martonen antoi samanlaisen käskyn 21. kesäkuuta. Läänin poliisiviranomaisille lähetetyssä kiertokirjeessä määrättiin, että kaikki kommunistien yleiset kokoukset ja huvit oli läänissä kielletty ja jos niitä kielloista huolimatta yritetään toimeenpanna, oli tilaisuudet estettävä.³³

31 VA, SM, Eab 1930 KD 142/157 1930, Turun ja Porin maaherran viran puolesta K.V. Martonen 18.6.1930 kirje sisäministeriölle.

32 VMA VLKA II, Dce 94, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kiertokirje 14.6.1930 n:o 23098 läänin poliisiviranomaisille.

33 VA, EK/VALPO I, 6. Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, XXX Kommunismin vastainen liike Suomessa, kotelo 623, D1a1, muistiinpanot Pallarin soitosta 18.6.1930 klo 14.00 ja sitä kommentoiva muistilappu; VA, SM, Eab 1930, KD 142/157 1930, Turun ja Porin lääninkanslian kirje 21.6.1930 sisäasiainministeriölle.

Hallituksen pyrkimykset hillitä kansanliikettä eivät onnistuneet, vaan liikkeen itsensä suorittamat tai sen esimerkkiä seuranneet kyyditykset ja muut väkivallanteot vain kiihtyivät kesän alussa ja saivat yhä useammin kohteekseen myös kommunistisina pidetyt työväentalot. Toiminta alkoi ensin työväentalojen henkilökuntaan kohdistuneina väkivallantekoina saaden vähitellen lopulliseksi muodokseen talojen sulkemiset. Talojen oville naulatut lankut loivat täysin uuden, yhden kansanosan mielipiteestä nousseen, laillisuuden rajat. Aluksi liikehdintä rajoittui lähes yksinomaan Pohjanmaalle.

Jalasjärvellä liikkui Lapuan liikkeen hengessä miesjoukko kesäkuun alussa. Kesäkuun 4. päivänä vaasalaiset miehet muiluttivat työväentalon vahtimestarin vaimonsa kanssa Virroille.³⁴ Seuraavana sunnuntaina vieraili viisi autolastillista miestä paikallisen nimismiehen luona. Kansan Lehden mukaan nimismies taipui painostuksen edessä ja perui työväenyhdistykselle annetun iltamaluvan. Paikallinen nimismies ilmeisesti painostettiin pitämään työväentalo hiljaisena. Tähän näkemykseen yhtyi myös Helsingin Sanomat.³⁵

Samanlaisissa merkeissä tapahtui työväentalon naulaus myös Peräseinäjoella, jossa työväentalo nauhattiin kiinni 18.6. Tapahtumaa voi Jalasjärven ohella pitää alkuna lähes sarjaksi muodostuneelle nauলাusaallolle, joka levisi maakunnasta ympäri maan. Ilkka kuvaa Peräseinäjoen tapahtumia seuraavasti:³⁶

”Peräseinäjoella, pitäisi eilen illalla, kuten meille on ilmoitettu, kommunistien luottamusmies Heikki Vaaranmaan kutsuneen paikkakunnan kommunisteja ja porvarillisia kansalaisia noin 100 henkilöä kokoon, minkä jälkeen hän pyysi heitä seuraamaan kommunistisen työväentalon ovien sulkemista, joka tapahtui siten, että Vaaranmaa löi 6-tuumaisilla nauloilla laudat ovien eteen ja sanoi, ettei sitä ovea enää koskaan kommunistiasioissa tulla avaamaan.”

Hallitusta tukeneen lehden uutinen on silotteleva. Vattula kertoo väkijoukon saapuneen Vaaranmaan asunnolle ja vaatineen häntä lähtemään mukaansa. Vattula selostus poikkeaa muutenkin varsin selvästi Ilkan kuvauksesta. Talon sulkemisen jälkeen joukko suunnisti toisen tunnetun kommunistin Herman Saaren asunnolle, jossa maanviljelijä Juho Rantakari piti puheen. Sen jälkeen seurasi vielä marssi sankarihaudoille, jossa laulettiin ”Kytösavun aukeilla mailla”. Heikki Klemetin vapaussodan muistoksi säveltämästä marssista Vilppulan urhojen muistolle muodostui pohjalaisia mieliä syvästi liikuttanut laulu, jota Lapuan liikkeen aikana esitettiin lähes joka tilaisuudessa. Epäilemättä se kuvasi myös työväentalolle tulleen joukon mielialoja.³⁷

Peräseinäjoen nimismies vahvisti kansanjoukon sulkemisretken myöhemmin lääninhallitukselle osoittamassaan kirjeessä, jossa hän kertoi talon olleen suljet-

34 Kansan Lehti 7.6.1930.

35 Kansan Lehti 10.6.1930; Helsingin Sanomat 11.6.1930. Lapualaisten häirintää sosialidemokraattien haltuunsa saamalla ja avaamalla talolla tapahtui vielä 1934. Tästä Hurri 1991, s. 190

36 Ilkka 19.6.1930; Hurri 1991, s. 180.

37 Vattula, Kaarina, Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976, s. 226–227.

tuna kesäkuun 18. päivästä lähtien. Talon omistivat nimismiehen mukaan Peräseinäjoen työväen paikallisjärjestö ja Peräseinäjoen työväen ja pienviljelijäin yhdistys, joilla hän ei talon sulkemispäivän jälkeen ollut havainnut olleen toimintaa.³⁸ Peräseinäjoen tapauksessa ote oli selvästi paikallisilla oikeistovoimilla ja toiminta kumpusi selvästi kansanjoukoista. Tämä onkin tyypillinen yhteinen piirre sulkemisaallon ensimmäiselle vaiheelle.³⁹

Lapuan Lakaluoman työväentalolla naulaajat vierailivat lauantain 21.6. vastaisena yönä. Talon oveen naulattiin tavattoman paksu lankku ja julistus, jossa kerrottiin talon olevan suljettu. Viesti loppui sanoihin ”Elä maassa maan tavalla tai maasta pois”. Kansan Lehdellä ei ole työn suorittajista tietoa.⁴⁰ Lakaluoman työväenyhdistys erosi SDP:sta 1927. Yhdistyksen toiminta sujui varsin tavanomaisia latuja aina kevääseen 1930 asti. Johtokunnan ja yleisten kokousten pöytäkirjat loppuvat maaliskuussa.⁴¹ Paikkakunnalle perustettiin sosialidemokraattinen yhdistys työväentalon sulkemisen jälkeen. Rekisteröimispaperinsa se jätti SDP:n puoluetoimiston kautta 1.8.1930. Uuden yhdistyksen puuhamiesten mukaan Lakaluoman talo naulattiin ”lukkolaisten toimesta”.⁴²

Lakaluoman työväenyhdistyksen lisäksi Lapuan muidenkin kommunististen työväenyhdistysten talot vaiennettiin joko kansanjoukkojen toimesta tai painostuksesta. Taloudellisen työväenyhdistyksen talo kirkonkylällä oli ollut suljettuna jo haastejuhlien jäljiltä. Saman kohtalon koki ilmeisesti myös Mustanmaan työväentalo. Tapahtuman suorittajista tai sen ajankohdasta ei ole löydy tarkkaa tietoa. Asiantilan voi päätellä Lapuan nimismiehen kirjeestä läänin maaherralle, jossa hän anoi että ”eikö sikäläisten kommunistien hallussa olevien Lapuan taloudellisen, Mustanmaan ja Lakaluoman työväenyhdistysten huoneustoja voitaisi virallisesti sulkea.” Myös Lapuan apulaisnimismies Nurmosta yhtyi Lapuan nimismiehen pyyntöön.⁴³ Kirje on lähetetty heinäkuun lopulla, joten Mustanmaankin talon sulkeminen tai hiljeneminen on täytynyt tapahtua tätä ennen.

Paikallista työväenyhdistyksen aktiivia käytettiin naulaajana myös Kuortanella heinäkuun alussa. Taloa sulkemaan tulleet naulaajat veivät työväentalon läheisyydessä asuneen liikkeen toimihenkilön Evert Lindénin mukanaan talolle ja pakottivat hänet naulaamaan ovet kiinni.⁴⁴

Karijoen tapaus Suupohjassa jää lähteiden perusteella hivenen epäselväksi. Paikallisen Työväentaloyhdistyksen toiminta kiellettiin kesä-heinäkuun vaihteessa 1930. Yhdistyksen aktiivi, Akseli Kiviharju, joka kuvasi itseään ”yhdis-

38 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 1067934 1930, Peräseinäjoen piirin nimismiehen kirje 18.10.1930 n:o 775 maaherralle.

39 Hurri 1991, s. 180. Keski-Pohjanmaahan tässä työssä lasketun Pietarsaaren työväentalo suljettiin samoihin aikoihin 16.7.1930.

40 Kansan lehti 26.6.1930. Vaikka lehti puhuuakin Lapua Lokaluomasta, kyseessä täytyy olla Lakaluoman talo.

41 Lehtinen 1984, s. 646–647; KA, 1D SKDL:n arkisto. Lapuan Lakaluoman Työväenyhdistys. Johtokunnan ja yleisten kokousten pöytäkirjat 1909-1930.

42 TA, SDP Kirjeenvaihtoa F 106, Lakaluoman sosialidemokraattisen yhdistyksen (E. Emil Aho) kirje 14.10.1930 puoluetoimistolle.

43 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 23/616 1930, Lapuan piirin nimismiehen ja apulaisnimismiehen kirje 28.7.1930 (saap. 29.7.1930) n:o 819 maaherralle.

44 Vattula 1976, s. 226; Hurri 1991, s. 173. Kuortaneen talon tapahtumat on kuvattu tarkemmin työn alussa.

tyksen ainoaksi demariksi” otti sulkemisen jälkeen yhteyttä SDP:n puoluetoimistoon pyytäen sieltä neuvoa, miten työväentalo voitaisiin luovuttaa sosialidemokraateille. Kiviharjun kirjeestä ei käy selville kenen toimesta talo suljettiin; viranomaisten vai kansanliikkeen.⁴⁵ Karijokelaiset palasivat asiaan uudelleen vuonna 1931 kertoen kesän 1930 tapahtumista. ”Kun viime kesänä Lapuan liikkeen noustua takajaloilleen Karijoen paikalliset sanotun liikkeen miehet naulitsivat täkäläisen työväentalon ovet, joten mainitulla yhdistyksellä oli pakko lopettaa toimintansa ja myöhemmin yhdistys kokonaan lakkautettiin omasta tahdosta ilman että viranomaiset olisi sitä vaatineet sekä yhdistyksen talo ja omaisuus luovutettiin yhdistyksen sääntöjen 28 § mukaan Suupohjan Kuluttajain Osuusliike r.l. Karijoen myymäläneuvoston käytettäväksi.” Paikallinen nimismies oli käynyt sinetöimässä talon vasta tämän jälkeen.⁴⁶ Vuonna 1932 Kiviharju muisti asian toisella lailla. ”Nimismies kokosi miesjoukon ja naulasivat talon ovet kiinni 31 p:ä heinäkuuta 1930”, minkä jälkeen yhdistyksen oli lopetettava toimintansa velkojen takia.⁴⁷ Karijoen työväentaloyhdistyksen säilyneen pöytäkirjan mukaan yhdistyksen johtokunta mietti puolivälissä elokuulta 1930, pitäisikö yhdistyksen toimintaa jatkaa ”koska Työväentaloyhdistyksen omistama talo on suljettu viranomaisten toimesta”. Johtokunta päätti lopettaa yhdistyksen toiminnan. Lääninhallituksen sisäasiainministeriölle antaman tiedon mukaan viranomaiset eivät sulkeneet taloa kesällä 1930, vaan se kuului sellaisten työväentalojen joukkoon, ”jotka viime aikaisen kansanliikkeen painostuksesta ovat muuten olleet keväästä tai kesästä saakka suljettuina tai muuten toimitettomina.”⁴⁸

Karijoen työväentalon sulkeminen, ainakin virallisesti, jäi vuoden 1931 puolelle. Isojoen vt. nimismies Tuure Ylänkö sulki ja sinetöi talon tammikuun 14 päivänä 1931.⁴⁹ Seuraava sitä koskeva tieto on nimismiehen tiedustelu heinäkuussa 1931, jolloin hän kysyy maaherralta, saako vahtimestarin asunnon antaa asuttavaksi talosta, sillä talo on suljettu ja sinetöity. Maaherra ei nähnyt tälle menettelylle mitään estettä.⁵⁰ Kiviharjun mukaan kommunistit olivat haluk-

45 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Akseli Kiviharjun kirje 2.7.1930 Puoluetoimikunnalle; Lakaluoman sosialidemokraattisen yhdistyksen kirje 14.10.1930 puoluetoimikunnalle: Samaan tapaan kuin Karijoella, myös Lapuan Lakaluomalle perustetun sosialidemokraattisen yhdistyksen puuhamiehet ilmoittivat jo syksyllä 1930 entisen yhdistyksen olevan halukas luovuttamaan omaisuutensa perustetulle yhdistykselle.

46 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 116, M. Pasasen ja Akseli Kiviharjun kirje Suupohjan Kuluttajain Osuusliikkeen puolesta 5.11.1931 puoluetoimistolle.

47 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa 192 F 128, Alekski Kiviharjun päiväamätön kirje puoluetoimistolle, kirje on kirjoitettu ilmeisesti syksyllä 1932. Vastaus kirjeeseen on päivätty 24.9.1932 (Emil Sallila Alekski Kiviharjulle.)

48 VMA, Kauhajoen tuomiokunnan arkisto. Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930–1932. Ha1. 6. Karijoen Työväentalo-yhdistys ry. Ylimääräisen vuosikokouksen pöytäkirja 14.8.1930; VMA, VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös-, ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 1.12.1930 n:o 28003 Sisäasiainministeriölle.

49 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 2/653 1930, Isojoen piirin nimismiehen kirje 6.11.1932 n:o 1368 maaherralle. Kirje löytyy Isojoen nimismiehen 6.3.1930 maaherralle lähettämän kirjeen n:o 206 välistä ja siten vuonna 1930 saapuneiden kirjeiden joukosta kansiossa Eab 241.

50 VMA VLKA II, Aab 102, kirjediario 18/660 1931, saapuneet kirjeet, Isojoen piirin nimismiehen kirje 31.7.1931 (saap. 3.8.1931) n:o 1256 ja Dce 97, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1931, maaherran kirje 4.8.1931 n:o 24461 Isojoen piirin nimismiehelle.

kaita luovuttamaan talon. Samalla Kiviharju kuitenkin epäili saataisiinko kylälä mitään toimintaa aikaan, ”kun paikkakuntamme toimiva nuoriso on niin kommunistisen hengen myrkyttämää, että sitä ei saa toisin ajattelemaan ainaakaan heti”.⁵¹ Elokuun lopulla puoluetoimisto pyysi piiritoimistoa lähettämään toimitsijan auttamaan uuden sosialidemokraattisen yhdistyksen perustamisessa, ”koska paikkakuntalaiset ovat vähän arkoja”.⁵² Paikkakuntalaisten arkuus on hyvinkin ymmärrettävää. Karijokisten mielissä oli varmasti esimerkiksi työmies Kalle Järvimäen raju kyyditys Karijoelta Sydänmaalle heinäkuun 31. päivänä. Kyyditys alkoi Järvimäen työmaalta keskellä päivää, sillä oli silminnäkijöitä ja se päättyi lopulta Järvimäen pahoinpitelyyn. Kyydityksessä oli mukana mm. paikkakunnan nimismies Matti Pura.⁵³

Kesäkuun muista tapahtumista poiketen nousi Kauhavalla nimismies Olli Sarparanta sulkemispyrkimysten keulakuvaksi. Maaherra Heinrichsin antamiin valtuuksiin vedoten hän kielsi Kauhavan työväen urheiluseura Vesan 20-vuotisjuhlat 15.6. Kauhavan tapahtumiin palataan myöhemmin tarkemmin.⁵⁴

Naulausten lisäksi työväentaloihin kohdistui myös muita väkivallantekoja. Lukuisia työväen taloja pakkoliputettiin. Suomen lippu nostettiin kesän aikana kansanliikkeen toimesta ainakin Kurikan (17.6.), Laihian (juhannuksena), Vaasan (6.7.) ja Evijärven (6.8.) työväentalojen salkoihin. Myös Alavuden työväentalo liputettiin kesäjuhlan yhteydessä ennen valtiollisia vaaleja. Liputusten yhteydessä poltettiin talojen pihalla usein myös niistä löydettyjä Leninin ja muiden marxilaisten ajattelijoiden kuvia. Laihialla liputtajat liputuksen lisäksi polttivat työväentalon pihamaalla työväentalossa olleet Leninin ym. kuvat. Kansan Lehden mukaan poltettavaksi joutui myös Rosa Luxemburgin kuva. Vaasassa pakkoliputus tapahtui päivää ennen talonpoikaismarssia sekä Työn Äänen toimitalolla, Vaasan työväenyhdistyksen talolla, ruotsalaisen työväenyhdistyksen Kansantalolla, että Palosaaren työväenyhdistys Taiston talolla. Taistolla Ilkka kertoo poltetun myös Leninin kuvan. Työväentalojen vahvistamistareiden kyyditys tapahtui Jalasjärven lisäksi ainakin Kurikan Alapäässä. Nämä tapahtumat on selkeästi luettavissa kansanliikkeen työväentaloihin kohdistaman hyökkäysaallon ensimmäiseen vaiheeseen.⁵⁵

Naulausliikkeen leviäminen eri puolille maata

Työväentalojen sulkemisaalto laajeni Pohjanmaalta Hämeen suunnalle 25. kesäkuuta, kun naulaajat vierailivat Ruoveden kommunistisella työväentalolla

51 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Akseli Kiviharjun kirje 2.7.1930 Puoluetoimikunnalle.

52 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 112 Emil Sallila puoluetoimisto 7.7.1930 Akseli Kiviharjulle Karijoelle; F 110 Emil Sallila puoluetoimistosta 22.8.1930 Vaasan läänin yhdistetylle piiritoimistolle.

53 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Kalle Järvimäen kirje 24.11.1930 Suomen Sosialidemokraatille ja puoluetoimikunnan kirje 16.12.1930 Kalle Järvimäelle; Siltala 1985, s. 686.

54 Suomen sosialidemokraatti 18.6.1930, s. 6.

55 Pakkoliputuksista esimerkiksi: Hurri 1991, s. 163; Vattula 1976, s. 226; Ilkka 18.6.1930, 7.7.1930 ja 6.8.1930; Kansan Lehti 7.6.1930, 20.6.1930 ja 25.6.1930.

*Ruoveden työväenyhdistys Tulevaisuuden talo Sointula
naulattiin 25.6.1930.
Naulauksen
suorittivat paikalliset
Lapuan liikkeen
kannattajat yhdessä
Etelä-Pohjanmaalta
tulleen iskujoukon
kanssa. Ruoveden
Kotiseutuyhdistyksen
kokoelma.*

pakottaen paikallisen työväenyhdistyksen johtokunnan naulaamaan lankut talon oviin. Naulaus varmistettiin suuren miesjoukon voimin. Talolla ei vierailtu ensimmäistä kertaa. Jo vappuna talo oli pakkoliputettu. Kansan Lehden mukaan naulauksessa asialla olivat paikalliset porvariainekset ”luultavasti lapualaisten organisoimana”. Samaan tulokseen on tullut myös yhdistyksen historiikin kirjoittaja⁵⁶

Tulevaisuuden talon Sointulan naulaus sai kipinän siitä, että talolla oli juhanuksen aikana järjestetty kolmena perättäisenä iltana iltamia ja tansseja. Paikkakunnan lapualaismielisten mukaan tilaisuudet olivat olleet luonteeltaan ‘jonkin verran remuavia’. Näissä tunnelmissa kokoontui kunnanlääkäri Palménin luokse toistakymmentä paikkakunnan lapualaismielistä miestä vastaanottamaan kymmentä Lapualta kutsuttua ‘Pohjanmaan miestä’. Pohjanmaan miehet kuuluivat yhteen muiluttajien iskuryhmään, joka ruoveteläiset olivat kutsuneet apuun. Erään tiedon mukaan pohjalaisten joukossa oli myös Vihtori Kosola. Palménin luota joukko siirtyi metsänhoitaja A.U. Koskisen luo, jossa pidettiin lyhyt neuvottelu, minkä jälkeen joukko lähti suorittamaan naulausta. Naulaajiksi valittiin kolme paikkakunnan työväenliikkeen johtohahmoa; työmies Aatu Piilo ja tilalliset Eeri Neva ja Ville Jäminki.⁵⁷

.

56 Kansan Lehti 26.6.1930; Humppila, Jorma, Työväenluokan taipaleelta Ruovedellä 1905–1975. Orivesi 1976, s. 48 ja 54. Työväenyhdistyksen historiikin kirjoittaja ajoittaa tapahtuman ilmeisesti virheellisesti muutamaan päivää myöhemmäksi. Humppila kuvaa tapahtuman näin: ”Kesäkuun 28. päivänä 1930 Ruoveden ”lapualaiset” ”Pohjanmaan miesten” kanssa väkivalloin naulauttivat yhdistyksen omilla jäsenillä Tulevaisuuden-talon ovet kiinni ja lopettivat sen toiminnan. Lopullisesti yhdistyksen toiminta kiellettiin Ruoveden ym. kuntain kihlakunnanoikeuden päätöksellä 10.4.1931 vedoten vuonna 1929 muutetun yhdistyslain 21 §:ään, joka kuului seuraavasti: ”Virallisen syyttäjän tai yhdistyksen jäsenten vaatimuksesta voi tuomioistuin julistaa yhdistyksen lakkautetuksi, jos yhdistys toimii vastoin lakia tai hyviä tapoja taikka yhdistyksen säännöissä määrättyä tarkoitusta”..

57 Vesanen, Pentti, Lapualaisvuodet Ruovedellä. Ruoveden historia 1865–1939. Vanhan Ruoveden historia III:7(1) Jyväskylä 1994, s.339; Vihtori Kosolaan liittyvä viittaus on Kansan arkiston kuva-arkistosta löytyvästä kuvasta, joka on luovutettu arkistoon yhdistyksen historiikin valmistumisen yhteydessä.

Liikkeelle lähdettiin lapualaisten käyttämällä kolmella autolla, minkä lisäksi retkueeseen liittyi kolme paikkakuntalaisten miehittämää mustaa autoa, kansakoulunopettaja Piirron, johtaja Uuno Lahosen ja metsätyönjohtaja Arvo Kästämän ohjaamina. Naulaajiksi valitut miehet noudettiin kirkonkylään, jossa lapualaiset vaativat heiltä tiukkaan sävyyn kommunistisen toiminnan lopettamista paikkakunnalta ja yhdistyksen arkiston luovuttamista lapualaisille. Lisäksi miesten oli henkilökohtaisesti naulattava talon ovet kiinni. Tämän jälkeen koko joukko siirtyi Sointulan pihamaalle katselemaan, kun Piilo, Neva ja Jäminki naulasivat pakon edessä Sointulan ovet kiinni tukevilla nauloilla. Parituntia kestäneen toimituksen jälkeen kunnanlääkäri Palmén piti lyhyen isänmaallisen puheen ja lipputankoon vedettiin Suomen lippu. Lippu pysyi ylhäällä seitsemän päivän ajan kertoen ohikulkijoille 'Sointulan isännän vaihtumisesta', kuten historiankirjoittaja kuvaa. Talon sulkemisen jälkeen lapualaiset kyyditsivät vielä kauppias Aukust Lehdon ja takavarikoivat hänellä ja Piilolla olleet yhdistyksen arkistot.⁵⁸

Naulauksen jälkeisenä päivänä Ruovedellä järjestettiin suuri juhla Ruoveden Kerhon -talossa. Juhlassa valittiin 36 henkinen joukkue 10 miehen varajoukkoinen osallistumaan Talonpoikaismarssiin ja lähetettiin tervehdys Lapuan liikkeen johdolle. Samana päivänä koko Tulevaisuuden johtokunnalta painostettiin vaatimus yhdistyksen koko toiminnan lopettamisesta ja talon kiinni pitämisestä. Ruovesi-lehti kertoi historiikin kirjoittajan mukaan mitä Lapuan liike oli saanut aikaan ja miten mm. Lapuan lakia oli käytetty kommunistien kivitalon valtaamiseksi.⁵⁹

Ruoveden työväenyhdistys Tulevaisuuden entisten jäsenten mukaan yhdistys toimi SDP:n säännöillä, mutta ei kuulunut puolueeseen. Työväentalojen palauttamiskomitealle lähettämässään selostuksessa yhdistyksen entiset jäsenet kertovat tapahtumien kulun: yhdistyksen jäsenet vietiin talolle väkivalloin ja pakotettiin aseella uhaten naulaamaan talon ovet kiinni. Samassa yhteydessä talolta vietiin yhdistyksen pöytä- ja tilikirjat sekä jäsenluettelo. Sen jälkeen yhdistys pakotettiin lakkauttamaan toimintansa. Miten tämä tapahtui, ei selostuksessa kerrota. Yhdistystä ahdisteltiin ainakin taloudellisesti. Paikallinen pankki sanoi yhdistyksen lainan, 14.000 markkaa, irti, minkä jälkeen talo myytiin ministeriön luvalla huutokaupalla.⁶⁰

Yhdistyksen entiset jäsenet väittivät jälkeinpäin, ettei kokous, jossa talon myynnistä päätettiin ollut enää laillinen, koska yhdistys oli ollut lakkautettuna jo viisi kuukautta. Nimismiehen arkistotietoihin perustuvan selvityksen mukaan talon huutokauppa järjestettiin 3.1.1931 ja yhdistys lakkautettiin 10.4.1931. Talon ostajana oli yhtymä, johon kuului joukko Ruoveden porvariston näkyviä edustajia. Yhtymä möi talon myöhemmin Ruoveden seurakunnal-

58 Vesanen 1994, s. 339.

59 Humppila 1976, s. 48; Vesanen 1994, s. 339.

60 VA, OikMA, yl.os. Eab 160 (Työväentaloja koskevia asiakirjoja), Ruoveden työväenyhdistys Tulevaisuuden entisten jäsenten kokous 28.1.1945, selostus Työväentalojen palauttamiskomitealle.

le. Humppilan mukaan Ruoveden Tulevaisuuden talo myytiin vapaaehtoisella huutokaupalla 1931 yhdistyksen johtokunnan anomuksesta. Talon huusi porvariyhtymä 150 300 markan hinnasta. Yhtymään kuuluivat rovasti L.H. Durchman, tirehtööri Manu Lahonen, metsänhoitaja A.U. Koskinen, tohtori Einar Palmen, apteekkari U. Eklund, insinööri K.T. Peltonen, pastori O.E. Närhi, suntio Kustaa Vinha, pankinjohtaja Eemeli Pouri, opettajat Jussi Hankala ja Iisakki Piirto, maanviljelijät N. Hanho, Väinö Honkonen, Svante Peltola, Kalle Jarkko, Aarne Selkee, Herman Kivistö, S. Niinimäki, V. Kangaspeska ja Martti Eskola, joiden nimet olivat kauppakirjassa 3.1.1931. Kolmen kuukauden kulu-
tua yhtymä myi Tulevaisuuden insinööri K.T. Peltoselle 190 000 markalla ja hän taas edelleen Ruoveden seurakunnalle 200 000 markalla 12.2.1932. Nimismiehen esittämä luettelo ostajista on täysin sama.⁶¹

Oliko naulauksen takana juuri pyrkimys saada työväentalolle toinen käyttötarkoitus? Kysymykseen on liian rohkeaa yrittää antaa suoraa vastausta lähteen vähäisyyden takia. Humppila kertoo vuonna 1925 uudelleen perustetun Ruoveden kk:n Sos.dem. Työväenyhdistyksen osallistuneen myös huutokauppaan tarjoten talosta 149 000 markkaa. Hän näkee tapahtumien kehitykseen olleen vaikutusta myös sosialidemokraattien arkailulla. Sosialidemokraattinen yhdistys oli käsitellyt ostoa aiemmin jo seitsemässä kokouksessa ja ollut yhteydessä talon omistajiin. ”Tuntuu siltä, että Ruoveden kk:n Sos. dem. Työväenyhdistys ei käyttänyt mahdollisuuksiaan oikein, vaan päästi asiat kehittymään huutokauppa-asteelle, jossa siinäkin huutajat - johtokunnan jäsenet - eivät rohjenneet omavaltaisesti ylittää kokouksessa päättämäänsä tarjoussummaa”, kirjoittaa Humppila. Huutokaupassa oli paikalla myös SDP:n järjestösihteeri Eemil Sallila. Tilaisuudessa tarjottiin myyjille sama summa kuin korkein tarjous, mutta velkojat eivät enää tarjousta hyväksyneet.⁶²

Jotakin kertoo myös Ruoveden toisen työväentalon kohtalo kesällä 1930. Mustajärven Helvetinkolun työväenyhdistyksen talo joutui komitealle annetun selvityksen mukaan pois omistajaltaan huutokaupan kautta. Selostuksen mukaan Helvetinkolun talon ”ovet naulattiin kiinni” ja se laitettiin vasaran alle, vaikka velkojat eivät hätyyttäneetkään yhdistystä. Yhdistys lakkautettiin kärejillä samana päivänä kuin Tulevaisuus. Ostajana oli maanviljelijä Martti Eskola, joka kuului myös Tulevaisuuden talon ostaneeseen yhtymään. Viranomaiset eivät hyväksyneet muita huutoja. Helvetinkolun taloa koskeva selvitys on yhden henkilön kertomus ja hyvin epätarkka. Molempien tapausten samantapainen kulku kertonee kuitenkin jotakin pitäjän ilmapiiristä Lapuan liikkeen aikana.⁶³

Ruoveden lisäksi löytyy hämäriä viittauksia väkivaltaisiin sulkemisiin Asikkalan Mustajärven talon kohdalla. Selvityksen mukaan toiminnan talolla

61 VA, OikMA, yl.os. Eab 160 Nimismiehen selvitys Ruoveden työväenyhdistys Tulevaisuuden omistaman talon vaiheista; Humppila 1976, s. 48.

62 Humppila 1976, s. 49. Talon palautettiin 18.11.1948 silloin tulkitulle oikealle omistajilleen - kommunistiselle työväenyhdistykselle - 1 200 000 markan korvaussummaa vastaan

63 VA, OikMA, yl.os. Eab 160 Nimismiehen selvitys Ruoveden Mustajärven Helvetinkolun työväenyhdistyksen omistaman talon vaiheista ja Akseli Ristasen selvitys 9.2.1945 Lakkautettujen työväenjärjestöjen komitealle.

lopetti ”lapualaisfasistinen terrori”, mitä se sitten tarkoittaakaan.⁶⁴ Tilanne Hämeessä olikin erityisen painostava koko kesän 1930 ajan. Asiaan vaikutti osaltaan se, että paikallinen valtalehti Hämeen Sanomat joutui lapualaisten käsiin.⁶⁵

Hämeen tilanne kärjistyi erityisesti Somerolla, jossa kolme sosialidemokraattien hallussa ollutta työväentaloa joutui lapualaisten hyökkäysten kohteeksi. Kerkkolan sosialidemokraattisen yhdistyksen talo poltettiin 30.6.1930. Pitkäjärven yhdistyksen talo puolestaan naulattiin 14.10.1930. Myöhemmin sama talo yritettiin polttaa 13.–14.3.1933 välisenä aikana. Myös Ollilan työväenyhdistyksen taloon kohdistui väkivaltaa lokakuussa 1930. Tämäkin talo joutui toisenkin kerran ilkeiden kohteeksi Mäntsälän kapinan jälkeen vuonna 1932. Hämeen sosialidemokraattinen piirijärjestö kääntyi alueensa tapahtumien johdosta useampaan otteeseen maaherran puoleen. Kerran lähetystö kävi myös sisäministerin puheilla. Piiri pyrki painostamaan viranomaisia saattamaan laittoimiin tekoihin osallistuneet rangaistavaksi. Samalla piiri vetosi, että viranomaiset ryhtyisivät toimenpiteisiin uusien väkivaltaisuuksien ehkäisemiseksi.⁶⁶

Naulausliike levisi kesän aikana myös pohjoiseen. Yksi naulaus tapahtui aivan Etelä-Pohjanmaan laidalta Keski-Pohjanmaan puolelta Perhon Oksakoskelta. Työn Voiman mukaan perjantaita 29.8. vasten yöllä paikallisen työväentalon ovelle naulattiin lankku, johon oli kirjoitettu: ”Älkää rikkoko tätä sinettiä ellette tahdo tulla maan vihollisten mukaan luetuksi.” Samoin paikalle oli jätetty kartta, johon oli merkitty tie Uuskoski – Jyväskylä – Moskova. Asiaa oli ilmoitettu poliisiviranomaisille, mutta nämä eivät olleet poistaneet lankkua ovelta. Lehden mukaan ”Uuskosken” työväenyhdistys oli aina ollut sosialidemokraattinen. Lehti pitikin tapausta uutena mielenosoituksena sosialidemokraattista liikettä kohtaan, mikä näytti tuleen muotiin lapualaisten keskuudessa. Sen verran huonosti lehtikin Perhon asiaa tunsu, että puhui uutisessaan Uuskoskesta, vaikka myöhemmissä uutisissa korjaakin paikannimen Oksakoskeksi.⁶⁷ Tapaus sai päätöksensä pari päivää myöhemmin. Työn Voiman mukaan Oksakosken työväentalon pihassa kävi yöllä auto, josta pistäytyi pari miestä avaamassa ovet. Hurri arvelee asialla olleen Salamajärven työväenyhdistyksen miesten. Sosialidemokraattinen kansanedustaja Matti Lepistö on omilla muistelmissaan kertonut, että talon sulkemisella estettiin hänen vaalitulaisuutensa pito talolla. Lepistö palasi talolle kuitenkin parin päivän kuluttua, jolloin tilaisuus saatiin pidettyä. Tapaus oli herättänyt suurta huomiota, ja työväentalo oli lähes täynnä väkeä, kuvaillee Lepistö, joka toimitti talon oveen

64 VA, OikMA, yl.os. Eab 160, Suomen maa-, metsä-, ja uittotyöväenliiton Asikkalan Mustajärven osaston n:o 4 entisten toimihenkilöiden selvitys Mustajärven talon kohtalosta.

65 Mm. V.E. Saari on kuvannut hyvin Hämeen läänin kireää ilmapiiriä. Saari, V.E. Aatteen tiellä. Etelä-Hämeen Sosialidemokraattinen Piiri 1906–1966, Hämeenlinna 1969, s. 76–79; katso myös Kivisalo, Väinö, Työväenliike Etelä-Hämeessä. Muistojulkaisu 25-vuotistouminnasta. Hämeenlinna 1931, s.119–124.

66 Koskimies Y. S, Kunnallishallinto maaseudulla. Hämeen historia IV:3. Hämeenlinna 1979, s.359 ja SDP 1931. Koskimiehen ajoitus ei ole tarkka. SDP:n vuoden 1931 puoluekokouspöytäkirjojen liitteet vahvistavat kyllä tapahtumat, mutta ajoitus jää myös niissä epäselväksi. Tarkemmat ajankohdat mainitaan: Saari, V.E. 1969, s. 79, Kivisalo 1931, s.125–126.

67 Työn Voima 3.9.1930; Hurri 1991, s. 180. Hurri arvelee eräiden Salamajärven työväenyhdistyksen miesten poistaneen lankut talon ovelta.

isketyn sinetin Työväen arkistoon säilytettäväksi. Lepistön puheen aikana talolla vieraili kuorma-autollinen miehiä, joiden Lepistö arvelee suunnitelleen hänen muiluttamistaan.⁶⁸

Keski-Pohjanmaalla naulattiin myös Sievin Kiiskilän kylän työväentalo heinäkuun alkupuolella. Naulauksen suoritti myöhemmän kuvauksen mukaan ”lapuanliike apureineen”. Naulaajat ”repivät nimikilvet rikki ja naulasivat esteet ovien eteen”. Nimismies sinetöi talon myöhemmin. Talon omisti paikallinen maa-, metsä- ja uittotyöväen osasto.⁶⁹ Mainitun liiton talo joutui naulauksen kohteeksi myös Säräisniemellä. Jaalangan kylällä sijainnut talo naulattiin kesäkuun lopulla. Tekijöiksi mainitaan ”lapualaishulikaanijoukko”. Tekotapa oli perinteinen, eli ovien eteen naulattiin lankut. Muista tapauksista poikkeavaa tilanteessa oli se, että ”lapualaiset” alkoivat kohta naulauksen jälkeen itse pitää kokouksia talolla. Samassa yhteydessä uhkailtiin myös talon vahtimestaria, joka yritti estää kokousten pidon.⁷⁰ Simon kuljetustyöläistenliiton osaston talolla toiminta loppui niin ikään vuonna 1930 ”väkivaltaisesti”.⁷¹ Myös Raahessa esiintyi liikehdintää. Kansanedustaja Miina Sillanpää kertoi Raahen kauppa-koululaisten matkineen ”lapualaisesimerkkiä” pyrkien estämään illanvieron paikallisella työväentalolla. ”Kun heidän vaatimustaan ei otettu vakavasti, niin he kerääntyivät koko joukko työväentalon pihalle ja myöskin opitun tavan mukaan lauloivat työväentalon pihalla juhmallisesti ”Kytösavun aukeilla mailla.”⁷²

Talonpoikaismarssin tuoma uusi naulausaalto

Kansanliikkeen kannattajat olivat pitkin kevättä suunnitelleet talonpoikaismarssia Helsinkiin jouduttaakseen vaatimuksiensa toimeenpanoa. Marssia oli moneen otteeseen eri tahojen painostuksesta ja toiveista siirretty. Tuo kansanliikkeen voimannäyttö tapahtui lopulta vasta 7. heinäkuuta, hallituksen vaihtumisen jälkeen. Pohjanmaalla järjestysviranomaiset saivat maaherralta tarkat ohjeet marssin varalta. Niissä painotettiin järjestyksen säilyttämistä joukkojen keskuudessa, rataosien vartiointia yhdessä rautatieviranomaisten ja suojeluskuntien kanssa sekä ulkoisen järjestyksen säilyttämistä lähtö- ja saapumispaikkakunnilla. Paikallisia järjestysviranomaisia kehoitettiin kiinnittämään huomiota etupäässä väkijuomain kaupustelupaikkoihin.⁷³

Painostustoimeksi suunnitellusta mielenosoituksesta muodostui kansan ja valtiovallan kädenlyönti. Samalla kansanliike saavutti lakipisteensä. Yli 12 000 marssijan joukkoa johti Vihtori Kosola ja sen vastaanotti presidentti Relander

68 Työn Voima 6.9. 1930, 18.9.1930; Hurri 1991, s. 180; Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki, 1983, s. 65–66.

69 VA, OikMA, yl.os. Eab 161, Sievin Kiiskilänkylän Suomen Maa-, metsä- ja uittotyöväen osasto n:o 80 ilmoitus 13.1.1945.

70 VA, OikMA, yl.os. Eab 161, Jaalangan maa-, metsä- ja uittotyöntekijäinliiton osasto n:o 63 ilmoitus 12.1.1945.

71 VA, OikMA, yl.os. Eab 161 Simon entisten työväenjärjestöjen jäsenten ilmoitus.

72 Vp 1932, ptk. II, s. 225.

73 VMA VLKA II, Dce 94, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 5.7.1930 n:o 23588 läänin poliisiviranomaisille.

Ilmajoen Pojankylän miehiä lähdössä talonpoikaismarssille. Matti Valkaman pihamaalle ovat kokoontuneet (vas.ist.) Iivari Sivunen, Eino Hakala, Antti Laitila, Matti Valkama, Jaakko Laitila ja takana (oik.) Antti Tyhjälä, Valde Mäenpää, Joonas Laitala, Vilho Metsä-Ketelä ja Kaarlo Kangas. Museovirasto.

yhdessä Mannerheimin, Svinhufvudin ja valtioneuvos Danielson-Kalmarin kanssa. Kansallinen sovinto näytettiin vihdoon saavutetun. EK oli suorastaan ylpeä rauhallisesti sujuneesta marssista. Hermostuneisuus oli laajoissa porvari-piireissä ollut niin yleinen ja voimakas, ettei niissä tahdottu uskoa EK:n rauhoit-tavia selityksiä.⁷⁴

Maan tärkeimpien työväentalojen sulkeminen ajoittuu Talonpoikaismarssin aikoihin. Ilmeisenä varotoimenpiteenä suljettiin ennen marssia Helsingin tärkeimmät työväentalot: Helsingin työväenyhdistyksen talo ja Raittiusyhdistys Koiton talo. Koiton talo suljettiin 6.7.1930 sisäministeriön määräyksellä. Sama-na iltana kävi poliisi sinetöimässä HTY:n ja Vallilan työväentalojen ovet. HTY:n ‘hoipertelijoiden’ dominoima johtokunta oli jo tätä ennen päättänyt, että talon ovet suljettaisiin marssin ajaksi varovaisuussyistä. Talonpoikaismarssin aikana HTY:n talo vielä pakkoliputettiin marssijoiden toimesta.⁷⁵ Helsingin sulkemistapaukset ovat verrattavissa Kuopion työväentalon sulkemiseen maa-herran erityismääräyksellä kesäkuun lopulla.⁷⁶

Talonpoikaismarssilla oli Lapuan liikkeen kannattajia innostava vaikutus, sillä heti talonpoikaismarssin jälkeen maakunnassa tapahtui joitakin työväenta-

74 Siltala 1985, 2. 121–123; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1930, s. 1.

75 Ruuskanen 1995, s. 59; katso myös VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, EK:n pääosaston kirje 14.7.1930 Helsingin kaupungin poliisimestarille; VA, SMA, Ea 1930, KD 324/117 1930 Uudenmaan läänin maaherran kirje 29.8.1930 sisäministeriölle; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 39; Tuomisto, Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984. Helsinki 1984, s. 142.

76 Ruuskanen 1995, s. 59; Suomen Sosialidemokraatti (n:o 238, 4.9.1930) kertoi, että Kuopion työväentalo suljettiin 3.9.1930.

lojen sulkemisia. Tervajoen työväentalo Isossakyrössä suljettiin 8.7. Sulkemisen suorittivat yhteisvoimin Vähänkyrön ja Isonkyrön miehet. Läsnä oli myös piirin nimismies. Ilkka kuvaa tapahtumaa seuraavasti:⁷⁷

”Eilen iltapäivällä n. klo 13.00 meni joukko Vähänkyrön ja Isonkyrön miehiä Tervajoen työväentalolle ja naulasivat Isonkyrön piirin nimismiehen läsnäollessa talon ovet kiinni. Tilaisuudessa vedettiin talon katon siniristilippu, joka sitten illalla tavallisessa järjestyksessä ennen auringon laskua laskettiin. Talosta löytyi jonkin verran kiihoituskirjallisuutta sekä punainen lippu, joka poltettiin. Sitäpaitsi löytyi sieltä Isonkyrön suojeluskunnalle kuuluva suojeluskuntapuku, mutta ei ole vielä saatu selville kenen puku taloon on joutunut. Puvun hihaan on kiinnitetty Isonkyrön suojeluskunnan käsivarsinauha.”

Lisäksi lehti kertoo talon pihaan hakatun kiveen sanat ”Lapuan laki”.

Sosialidemokraattinen Pohjanmaan Kansa palasi 1931 vuoden takaisiin tapahtumiin Tervajoella ja kuvaa asian seuraavasti: ”Helsingin marssin aikana nim. halusivat paikkakunnan ”isänmaalliset” näyttää korkeaisänmaallisuuttaan ja marssilta palattuaan marssivat asemalta talolle, jossa naulasivat paksut lankut

Demokratia ja kansanliike. Lapuan liikkeen kannattajia marssimassa Talonpoikaismarssin aikana 7.7.1930 Helsinkiin. Taustalla rakenteilla oleva Eduskuntalo. Helsingin kaupungin museo.

77 Ilkka 9.7.1930.

Kansanliikkeen ja Talonpoikaismarssin johtaja juhlinnan kohteena. Maanviljelijä Vihtori Kosola kannattajiensa harteilla Pallonkentän juhlien aikana. Kuva Suomen kuvalehti. Otavan kuva-arkisto.

oven eteen ja polttivat jonkun määrän yhdistyksen omaisuutta.”⁷⁸ Hurri kertoo Tervajoen talon tulleen suljetuksi 20. päivä heinäkuuta. Näistä tapahtumista esimerkiksi Ilkka ja Vaasa eivät tiedä kertoa mitään. Hurrin täytyykin vedota Pohjanmaan Kansan uutiseen. Hänen ajoituksensa on joka tapauksessa liian myöhäinen. Asian varmistaa SDP:n järjestösihteeri Emil Sallilan kirje 9. heinäkuuta piiritoimistolle, jossa hän jo mainitsee asiasta. Myös Sallila mainitsi talolla tapahtuneen pakkoliputuksen. Sallila kääntyi asiassa myös Isonkyrön nimismiehen puoleen. Vakuuttelut uuden yhdistyksen sosialidemokraattisuudesta olivat turhia.⁷⁹ Työn Voima uutisoi tapahtuman lauantaina 14. päivä heinäkuuta ”viime viikon alkupäivinä” tapahtuneeksi, mikä myös tukee Ilkan esittämää päivämäärää. Lehti antaa ymmärtää, että kansanjoukko painosti nimismiehen sulkemaan talon.⁸⁰

Talonpoikaismarssin innoittamana tapahtui työväentalon sulkeminen myös Jurvassa. Marssilta palanneet ”hurahtaneet” (määritelmä Hurrin) naulasivat heti kotiin palattuaan paikallisen talon kiinni.⁸¹ Heinäkuulta on myös tieto ”lapu-alaisjoukon” vierailusta Vimpelin Sääksjärven työväentalolla, jossa he särkivät ravintolalakustoa ja ”likasivat paikkoja”. Vierailun aikana talolta hävisivät yhdistyksen pöytäkirjat ja muita asiakirjoja. Silminnäkijätiedon mukaan mukana ei ollut vimpeliläisiä. F.E. Takalan mukaan Rantakylänkin työväentalo suljettiin juhannuksen tienoissa 1930. Pohjanmaan Kansa kertoo kesällä 1931, että ”viime kesänä suljettiin viranomaisten toimesta Vimpelin kirkonkylän työväenta-

78 Pohjanmaan Kansa 27.6.1931. Jutun Tervajoelta kirjoittajaksi mainitaan nimimerkki Seuraa-ja.

79 Hurri 1991, s. 165; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 110, Järjestösihteeri Emil Sallilan kirje 9.7.1930 Vaasan läänin yhdistetyn sos. dem. piirin piiritoimistolle; F 104 Emil Sallilan kirje 10.7.1930 Isonkyrön piiriin nimismiehelle.

80 Työn Voima 14.7.1930.

81 Hurri 1991, s. 167.

lo.”⁸² EK:n tiedot tarkentavat Rantakylän tilannetta. Vaasan alaosaston mukaan SKP jatkoi julkista joukkotoimintaa kylällä ty. Soihdun lakkauttamisen jälkeen ”entistä voimaperäisemmin Vimpelin Rannankylän Työväen paikallisjärjestön nimen turvissa ja kylillä. Saikin yhdistys häiritsemättä jatkaa toimintaansa aina v. 1930 syksyyn, jolloin sen toiminta estettiin.”⁸³ EK:n lausunto ei kerro estetäkö yhdistyksen toiminta talolla viranomaisten vai yksityisten toimesta. Vattula sanoo kirkonkylän ja Rannankylän talojen sulkemisen tapahtuneen lokakuussa maaherran määräyksestä.

Evijärvellä Lapuan liikkeen tapahtumat alkoivat 10.7.1930, jolloin paikkakunnalle kutsuttu iskujoukko hakkasi Haapajärven kylästä kotoisin olleen työmies Einari Kuivasen.⁸⁴ Joukko jäi paikkakunnalle kierrellen useina öinä etsimässä uusia uhreja. Seuraavana kohteeksi joutuivat pitäjän työväentalot, joista kolme suljettiin.⁸⁵ Suljetut talot olivat Inankylässä, Särkijärvellä ja Haapajärvellä. Lahdenkylän sosialidemokraattinen työväentalo sai jäädä toimi-
maan.⁸⁶ Työn Voiman mukaan talot suljettiin perinteisesti, eli lyömällä paksut lankut pitkillä nauloilla ovien päälle. Talojen sulkemisen lisäksi lehti mainitsee, että Kirkonkylälle rakenteilla olevan työväentalon rakennustyöt oli keskeytetty. Vattula ja Norrena eivät tarkenna naukauksen ajankohtaa. Työn Voima kertoi sulkemisten tapahtuneen edellisviikon lopulla, eli noin 10.-13. päivän välillä. Samanlaisen ajoituksen kaikkien kolmen talon kohdalta antaa myös Vaasa.⁸⁷ Vesasen mukaan Evijärvellä riehunut iskujoukko oli sama, joka sulki Ruoveden Tulevaisuuden talon Sointulan. Sama iskujoukko liikkui myös Haapajärvellä ja jopa Kymenlaaksossa ja Viipurin seudulla.⁸⁸

Norrena painottaa nimismiehen osuutta sulkemisiin toisin kuin Työn Voima. Norrenan mukaan nimismies osallistui paikallisten työväenjärjestöjen painostustoimiin. Hän eväsi iltamaluvat työväenjärjestöiltä, jopa paikalliselta sosialidemokraattiselta nuoriso-osastolta. Muilutukset ja pahoinpitelyt paikkakunnalla alkoivat uudelleen heinäkuun lopussa talojen sulkemisen jälkeen.⁸⁹ Vaikka nimismiehen osallistumisesta itse sulkemiseen ei ole varmuutta oli hän asiassa aktiivinen. Jo kesäkuun alussa hän anoi maaherralta lupaa sulkea Särkijärven työväentalo. Maaherra Sarlin ei tähän suostunut, eikä nimismieskään

82 Sääksjärvi-Hallapuro kyläkirja. Historiaa, perinnettä ja kotiseututietoa Vimpelin Sääksjärven ja Hallapuron kylistä. Toimittanut F.E. Takala, s. 97. Takalan mukaan Vimpelin talot olivat käyttämättä jo tätä ennenkin. Kirkonkylän talon sulkemisesta on kerrottu jo aiemmin.; Vattula 1976, s. 227; Pohjanmaan Kansa 4.6.1931. Vattula mainitsee: ”Lokakuun aikana suljettiin maaherran päätöksellä Vimpelin kirkonkylän ja Rantakylän työväentalot.” Pohjanmaan Kansa perustaa tietonsa yhdistyksen selvitysmiehen huutokauppailmoitukseen.

83 VMA, AT, Lappajärven talvikäräjät 27.2.1933, § 5, liite E Vaasan alaosaston lausunto 18.10.1932 n:o 1290.

84 Norrena 1990, s. 90; Siltala 1985, s. 236–237. Norrena ilmoittaa Työn Voimaan nojautuen päivämääräksi 10.7.1930, Siltala puolestaan Suomen sosialidemokraattiin ja Suomenmaahan tukeutuen dateeraa tapahtuman viikkoa myöhemmäksi.

85 Norrena 1990, s. 91.

86 Katso Norrenan lisäksi Vattula 1976, s. 227. Vattula kylläkin puhuu Inhasta, sotkien Inan Ähtärissä toimineeseen Inhan sosialidemokraattiseen työväenyhdistykseen.

87 Työn Voima 18.7.1930; Vaasa 16.7.1930.

88 Vesanen 1994, s. 339.

89 Siltala 1985, s. 237; Norrena 1990, s. 91.

enää palannut asiaan oma aloitteisesti.⁹⁰ Sen sijaan maaherra Heinrichs pyysi 17.6. nimismiestä tekemään uuden esityksen asiasta ja selvittämään mihin lakiin pyyntö perustui: oliko kyseessä kieltolakirikkomus vai vakava järjestyshäiriö. Samalla hän kysyi nimismieheltä, eikö hänen kiertokirjeessään 14.6. antamat ohjeet huvitilaisuuksien lupamenettelystä riittäneet, vai vaatiko tilanne tämän mielestä lisätoimia.⁹¹ Tällä erää tilanne jäi avoimeksi. Poliisikuulustelut vahvistavat talonpoikaismarssin jälkimaininkien vaikutuksen evijärveläiseen työväenliikkeeseen. Puheenjohtaja Jaakko Puukkalan mukaan Evijärven Työväen paikallisjärjestön toiminta lakkasi talonpoikaismarssin aikana.⁹²

Heinäkuussa EK paljasti SKP:n maanalaisen organisaation läänissä löydettyään puolueen piirikomitean salaiset arkistot. Asiakirjojen mukaan Vaasan piirikomiteaan kuului tuolloin 11 pakia: Ilmajoen, Jalasjärven, Laihian, Kauha-joen, Vaasan, Peräseinäjoen, Teuvan, Kristiinan, Perälän (Teuva), Kurikan ja Jurvan pakit. Pietarsaaren alapiirikomiteaan kuului 6 pakia: Pietarsaaren, Ykspihlajan, Kokkolan, Kannuksen, Kauhavan ja Evijärven pakit. Keski-Suomessa toimi Tampereen piirikomitean alaisena pakit Jyväskylässä ja Vaajakoskella.⁹³ Joulukuussa EK pystyi paljastamaan vielä Vimpelin paikalliskomitean, jonka jäsenet pidätettiin, sekä helmikuussa 1931 Lapuan paikalliskomitean.⁹⁴

Talonpoikaismarssin innoittamana tapahtui maassa myös pienempiä väkival-
lantekoja tai tihutöitä. Esimerkiksi Kouvolassa katosi paikalliselta työväentalol-
ta vuoden 1918 aikana kaatuneiden työläisten muistotaulu. Tätä ennen muisto-
taulun poistamista oli 'yleisesti pahennusta herättävänä' vaatinut paikallinen ta-
lonpoikaismarssin jälkeen perustettu Suomen Lukon Kymenlaakson piiri. Muilta
väkivaltaisuuksilta talo säästyi eikä yhdistys katsonut tarpeelliseksi järjestään pi-
meän ajaksi palovartiointia, vaikka vakuutusyhtiö Turva siihen kehotti.⁹⁵

Sosialidemokraattien pyrkimykset saada menetetyt työväentalot takaisin itselleen

Mitä teki työväenliikkeen toinen haara, sosialidemokraattinen liike, kun kom-
munistien haltuun joutuneita työväentaloja naulattiin ja suljettiin? Miten se rea-

90 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 18/696 1930, Evijärven nimismiehen kirje 8.6.1930 (saap. 10.6.1930) n:o 494 maaherralle ja Aab kirjediaario KD II 18/696 1930.

91 VMA VLKA II, Dce 94, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 17.6.1930 n:o 23160 Evijärven nimismiehelle.

92 VMA, Evijärven piirin nimismiehen arkisto. Poliisikuulustelupöytäkirjat 1930. Evijärven Työväen paikallisjärjestö. Cd2. Jaakko Puukkalan kuulustelupöytäkirja 27.10.1930.

93 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.7.1930 n:o 1101 EK:n pääosastolle, s. 2-3.

94 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaosaston tilannekatsaus 31.12.1930 n:o 8 (joulukuu 1930) EK:n pääosastolle, s. 2; kotelo 50, tilannekatsaus 28.2.1931 n:o 531 (helmikuu 1931), s. 6. Toinen Lapuan paikalliskomitean organisaattoreis-
ta paljastui kuulusteluissa myös Lapuan suojeluskunnan jäseneksi. Liittymiseen hänet oli
pakotettu heinäkuussa tapahtuneella muilutusmatkalla Alajärven ja Soinin rajamaille, jossa
hänet oli pakotettu eroamaan kommunistisesta liikkeestä ja liittymään sekä Lapuan porvaril-
liseen urheiluseuraan että suojeluskuntaan.

95 Talvi, Veikko, Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta Talvisodan syttymiseen. Kouvola 1984, s.589, 592.

goi tilanteeseen? Pyrkikö se hyötymään tilanteesta, kuten arvattavaa oli. Millä keinoilla se yritti saada takaisin aikanaan menettämänsä työväentalot? Oltiinko taloja valmiit antamaan sosialidemokraattien käyttöön?

Vasemmiston käymä taistelu työväentaloista sai kansanliikkeen nousun myötä uusia sävyjä. Keskinäisen kiistelyn rinnalle nousi vaihtoehdoksi myös yhteistyö. Sosialidemokraattien ja kommunistien välillä käyty taistelu sujui pitkien 1920-lukua ääri vasemmiston merkeissä heidän valtatessaan työväenyhdistyksiä ja sitä kautta työväentaloja sosialidemokraateilta. Vuosikymmenen loppulla ääri vasemmiston heiketessä viranomaisten ja kansanliikkeen toimesta ryhtyi sosialidemokraattinen puolue selvään vastaiskuun. Vaikeampaa on selvittää, miten paljon sosialidemokraattien ja kommunistien välillä alkaneeseen yhteistyöhön vaikutti kommunistien halu turvata omaisuus omissa käsissään sosialidemokraattisen yhdistyksen suojissa. Viranomaisten epäilyille uudesta peitejärjestötoiminnasta nimellisesti sosialidemokraattisten yhdistysten suojissa löytyy joissakin tapauksissa katetta. Vasemmiston välisessä yhteistyössä lie neekin kyse suhteesta, jossa molemmat osapuolet arvioivat voittavansa toisen kustannuksella jotakin.

Sosialidemokraatit eivät sano hyötymispyrkimyksiään aivan suoraan, mutta ei sitä yritetä peitelläkään. Aluksi sosialidemokraattisessa leirissä esiintyi myös käsityksiä, että kommunistit itse asiassa hyötyivät heihin kohdistuneista väkivallanteoista. Näin asiasta esimerkiksi Kansan Lehti 6.6.1930:

”Näyttää kuitenkin siltä, että tällaiset välikohtaukset kommunisteille itselleen tuntuvat olevan hyvin tervetulleita, jotta he voisivat ylläpitää nykyistä suuntäyteistä poliittista riehumistaan ja siten voimistuttaa poliittista asemaansa. Näin ollen on hyvin epätodennukaista, että he ryhtyisivät asian johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin ne todella aiheuttaisivat.”

Tämä näkemys häipyi julkisuudesta asioiden riistäytyessä yhä enemmän kaikkien käsistä. Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön piiritoimikunnan puheenjohtaja Onni Peltonen kuvaa kesän 1930 tapahtumia hyökkäykseksi työväestön valtiollisia ja kunnallisia oikeuksia vastaan. Taustalla oli pelko lapuanliikkeen lisääntyneestä vaikutusvallasta, jonka epäiltiin kääntyvän jatkossa myös sosialidemokraatteja vastaan. Keväällä 1931 pitämässään puheessaan Peltonen syytti myös viranomaisia, jotka katsoivat läpi sormiensa lapualaisten rikkomuksia.⁹⁶

Kansan Lehtikin reivasi kurssiaan ja alkoi ymmärtää kommunisteja paremmin, osoittava sormi kääntyi oikealle. Kesäkuun puolivälissä lehti totesi, että kommunisteja oli kohdeltu kuluneina vuosina varsin kovin kourin, eikä heidän toimintansa voinut kuohuttaa mieliä siinä määrin kuin tapahtumat antaisivat olettaa. Lapuan liikkeen toiminta on suunnattu laillista kansanvaltaista yh-

96 Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vuosikokouksesta Jyväskylässä 24. ja 25 päivänä toukokuuta 1931. Piiritoimikunnan puheenjohtajan Onni Peltosen avauspuhe. Jyväskylä 1931, s. 6–7.

teiskuntaa ja parlamentarismiamme vastaan, päätteli lehti. Toisaalta pelko oikeiston toiminnan kohdistumisesta omaa puoluetta vastaan sai lehden vakuuttelemaan oman toiminnan kommunisminvastaisuutta.⁹⁷ Lehti otti lopulta jokseenkin kyynisen suhtautumisen tilanteeseen: ”Jos eduskunta haluaa laatia joi-takin poikkeuslakeja kommunistien suhteen niin se on sen asia. Siihen on jokai-sen tyydyttävä. Mutta ellei eduskunta sellaisiin toimenpiteisiin suostu, on sii-henkin tyydyttävä.”⁹⁸

Toki jonkinmoisesta kuohunnasta olisi voinut ollakin kommunisteille apua. Mielenkiintoinen on sosialidemokraattien näkemys, että kommunistien toimet ovat olleet sellaisia, että heidän olisi syytä ryhtyä linjan tarkistuksiin. Tavallaan he tällä käsityksellä antavat, jollei aivan oikeutusta, niin ainakin ymmärtämystä Lapuan liikkeen toimille. Työväenliikkeen historian kirjoittajat ovatkin omak-suneet sen näkemyksen, että sosialidemokratia antautui lapualaisuuden edessä asettuessaan vuoden 1929 lopusta aina kevääseen ja alkukesään 1930 asti ym-märtäväiselle linjalle Lapuan liikkeeseen nähden tuomitsemalla kommunistien toiminnan. Suhtautuminen näkyi joulukuussa sosialidemokraattien hyväksyes-sä lakien käsittelyn kiireellisenä ja edelleen tammikuun puoluekokouksessa, jossa puolueen päätehtäväksi asetettiin taistelu kommunismia, ei Lapuan liiket-tä, vastaan. Sosialidemokraattien horjumisen ja yleensä työväenliikkeen heik-kouden taustalla kirjoittajat näkevät suomalaisen kapitalismin kehitysvaiheen, joka ei mahdollistanut voimakasta työväenliikettä. Näin yhteiskunnallinen ti-lanne mahdollisti työväenliikkeen heikentämisen ja syvensi sen jakautuneisuut-ta. Tuomioja pitää näkemystä liioiteltuna, mutta myötää, että kommunismin-vastaisuus oli keskeinen teema sosialidemokraattien kannanotoissa Lapuan liikkeen noustessa. Samalla Tuomioja huomauttaa, ettei kukaan sosialidemok-raateista asettunut julkisesti puolustamaan kommunistien oikeutta jatkaa poliit-tista toimintaansa. Puolueen tuomitessa Lapuan liikkeen menettelytavat se sa-malla yhdisti kritiikkiin vaatimuksen säädettävien lakien varmasta oikeus-pohjasta.⁹⁹

Heinäkuun alussa 1930 SDP:n lehdistö julkaisi puoluejohdon julkilausuman pyrkimyksistä säilyttää työväentalot työväen hallussa. Samalla annettiin selvä kehotus sosialidemokraattisille paikallisjärjestöille toiminnan aktivoimi-sesta.¹⁰⁰

”Työväentalot säilytettävä työväen hallussa” – ”Työväentalomme ovat sos. dem. järjestöjen rakentamat. Niiden on pidettävä huoli siitä, että ne säilyvät alkuperäisessä tarkoituksessaan.”

Puoluejohdon kehotus myös näkyi paikallistasolla. Uusia osastoja perustettiin äärivasemmiston hallitsemille alueille. Vaasan itäisessä vaalipiirissä sosialide-mokraattien järjestötoiminta eteni vuonna 1930 Evijärven Inankylälle, Särkijär-

.
97 Kansan Lehti 18.6.1930.

98 Kansan Lehti 28.6.1930.

99 Suomen työväenliikkeen historia 1977, s. 169–173; Tuomioja 1982, s. 131–133.

100 Katso esim. Kansan Lehti 4.7.1930.

ven ja Haapajärven kylään sekä Vimpelin Rannankylään ja Sääksjärven kylään.¹⁰¹ Tapahtumien edetessä alkoi kentällä ilmetä pyrkimyksiä säilyttää talot työväenliikkeen omistuksessa. Lähinnä tämä tarkoitti talojen siirtämistä eri menetelmillä sosialidemokraattisten yhdistysten haltuun. Ajattelu sai sitä enemmän pontta, mitä pidemmälle ”Lapuan kesä” kääntyi kohti syksyä ja mitä ilmeisemmäksi kävi, että kommunistisina pidettyjen yhdistysten omistamat talot suljettaisiin yksi toisensa perästä. Selkeä valmistautuminen talojen haltuunottoon alkoi, kun puoluetoimikunta kehotti puoluetoimistoa valvomaan, että talojen siirtäminen sosialidemokraattien haltuun tapahtui oikeita muotoja noudattamalla ja että asianomaisilla yhdistyksillä on uusimmat säännöt. Jo heinäkuun alussa järjestösihteeri Sallila ilmoitti kommunistiyhdistysten piirissä ilmenneen halukkuutta luovuttaa talojansa sosialidemokraateille. Sallila uskoi luovutusten jatkossa vielä lisääntyvän.¹⁰²

Toiminta aiheutti heti myös taloudellisia rasituksia puolueelle. Jo heinäkuun alussa Sallila valitti oikeusjuttujen kalleutta, sillä vei vähintään 3–4 vuotta ennen kuin Korkeimmasta Oikeudesta saataisiin päätöksiä. Jo tässä vaiheessa puolue oli kiinnittänyt juttuihin ”olemattomia varojaan” useampia kymmeniä tuhansia markkoja. Tästä syystä ”käräjöimistä” puolueen varoilla piti rajoittaa.¹⁰³ Olennainen merkitys kommunististen yhdistysten suhtautumisessa luovutuksiin oli sillä, millaisiksi paikkakunnan vasemmistopiirien keskinäiset välit olivat muodostuneet. Vastakkain olivat linjat: talot on pyrittävä siirtämään ”edes sosialidemokraateille” ja ”kunhan vain sosialidemokraatit eivät saisi”.¹⁰⁴ Vaasan läänissä sosialidemokraattien aloitteesta käytyjä neuvotteluja veti kansanedustaja Iisakki Penttala, joka elokuun aikana kiersi maakuntaa tutkimassa mahdollisuuksia siirtää työväentaloja sosialidemokraattisten järjestöjen nimiin.¹⁰⁵ Sosialidemokraatit pyrkivät laajentamaan yhteistyötä myös vaalitoimintaan. Penttala kävi asiasta keskusteluja kommunistien johtomiesten kanssa aikanaan Jurvassa, Seinäjoella ja Vaasassa. Vaaliyhteistyö jäi toteutumatta ja kommunistien kannattajat osallistuivat lokakuun vaaleihin laimeasti, ”vasenmielisesti”, mistä johtuen sosialidemokraattien äänimäärät nousivat vain muutamilla sadoilla äänillä.¹⁰⁶

Yhteydenotot puoluetoimistoon lisääntyivät. Sallilan mukaan oli luonnollista, että niiden yhdistysten ja lehtiyhtiöiden omaisuus, joissa oli jäsenenä sosialidemokraatteja, yritettäisiin saada puolueen haltuun. Ensimmäisessä vaiheessa

101 Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vuosikokouksessa Jyväskylässä 24 ja 25 päivänä toukokuuta 1931. Toimintakertomus vuodelta 1930. Jyväskylä 1931, s. 19.

102 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 25.6.1930, s. 95 ja 10.7.1930, s. 99.

103 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 112, järjestösihteeri Emil Sallilan kirje puoluetoimistosta 23.7.1930 Juho Kuittiselle Ensoon. Kuittista Sallila kehotti hankkimaan asianajajan lähempää Ensoa.

104 Hurri 1991, s. 162.

105 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 30.8.1930 n:o 1328 EK:n pääosastolle, s.1.

106 VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, Vaasan alaosaston tilannekatsaus 30.8.1930 n:o 1328 EK:n pääosastolle, s. 2; tilannekatsaus 31.10.1930 n:o 1765 (lokakuu 1930), s. 1.

hän kehotti puolueyhdistyksiä hankkimaan hukkaamiskieltoja yhdistyksille, joissa kommunistit pyrkivät lahjoittamaan taloja ja omaisuuksia vieraisiin tarkoituksiin.¹⁰⁷ Selkeät ohjeet talojen haltuunotosta puoluetoimikunta antoi piiri-järjestöille ja yhdistyksille elokuun alussa. Ensiksi tavoitteeseen oli pyrittävä vapaaehtoista tietä, myöhemmin voitaisiin käyttää muitakin keinoja. Oli toimitettava olosuhteiden mukaan. Toimintaohjeet voidaan tiivistää seuraaviin vaihtoehtoihin:¹⁰⁸

- 1) Joissakin harvoissa tapauksissa oli mahdollista lopettaa kommunistinen yhdistyksen toiminta ja siirtää sen omaisuus sosialidemokraateille.
- 2) Toinen mahdollisuus oli, että kommunistinen yhdistys lahjoittaa omaisuutensa sosialidemokraattiselle järjestölle.
- 3) Talo-osakeyhtiöiden ja taloudellisten yhdistysten kohdalla tärkeimpänä ovien avaamisen ehtona oli johtokunnan puhdistaminen muista kuin sosialidemokraattisista jäsenistä ja tämän jälkeen kaikkien kommunististen järjestöjen erottaminen yhdistyksestä.

Kommunistisen yhdistyksen lopettaminen oli tehtävä yhdistyksen sääntöjen mukaan tai keräämällä kaikkien jäsenten allekirjoitukset lopettamisasiakirjaan. Lahjoitustapauksessa kokouksen pitämistä varten oli haettava viranomaisilta lupa. Puoluetoimikunta oli jättänyt valtioneuvostolle anomuksen tämän kaltaisten kokousten sallimiseksi. Asian tärkeyttä ja ajankohtaisuutta painottaa se, että puoluetoimikunta jo heinäkuun lopussa asetti jaoston laatimaan suunnitelman, miten puolue ryhtyy hoitamaan sen haltuun joutuvia työväentaloja. Jaoston perustaminen tapahtui Tannerin aloitteesta. Toisena vaihtoehtona esillä oli osakeyhtiön perustaminen hoitamaan asiaa, mutta puoluetoimikunta piti kuitenkin varmempana, että se itse hoitaisi asian. Komiteaan valittiin Sallila, Harvala ja Huttunen, lisäksi päätettiin, että Tanner ja puoluesihteeri ottaisivat osaa tärkeimpien asioiden ratkaisuun. Jaosto esitti, että puoluetoimikunta asettaisi erillisen 3-jäsenisen Työväentalojen Hoitokomitean, jolle annettiin päätäntävaltaa pienemmissä asioissa. Hoitokomitean sihteerinä toimisi lakimies. Samalla puoluetoimikunta keskusteli hoitokunnan toimintaperiaatteista mm. työväentalojen vuokrauksesta ja luovutuksesta paikallisjärjestöille. Jaoston tehtävänä oli myös ohjata kentän toimia.¹⁰⁹

Talojen siirtoja tapahtui varsin runsaasti kesän 1930 aikana ja SDP:n piirissä oltiin vuonna 1931 tyytyväisiä taktiikan onnistumiseen. SDP:n oman luettelon mukaan puolueelle tai sosialidemokraattisille yhdistyksille luovutettiin eri tavoin 16 työväentaloa. Osa luovutuksista koski sosialidemokraattisten toimintansa lopettaneiden yhdistysten omaisuutta. Kommunistien käsissä olleita taloja

107 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 112, Emil Sallila puoluetoimisto 24.7.1930 Vaasan sos.dem. työväenyhdistykselle.

108 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimisto (järjestösihteeri E. Sallila) kiertokirje 6.8.1930 Piirijärjestöille.

109 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 28.7.1930, s. 111; SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimisto (järjestösihteeri E. Sallila) kiertokirje 6.8.1930 Piirijärjestöille; F 112, Järjestösihteeri Sallilan kirje 29.7.1930 Harvalalle, Huttuselle, Tannerille ja Wiikille sekä jaoston esitys puoluetoimikunnalle. Työväentalojen siirtymisestä sosialidemokraattien haltuun tarkemmin talojen avaamista käsittelevässä luvussa.

oli varmasti 12. Luovutus tehtiin joko paikkakunnalle perustetulle sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle tai sitten sosialidemokraatit valtasivat entisen yhdistyksen, joissakin tapauksissa osakeyhtiön. Osa valtauksista tapahtui hyvässä yhteisymmärryksessä. Luovutukset tapahtuivat heinä-elokuussa. Luetteloidessa mainitaan Lapua, Piikkiö, Paattinen, Kurikan kirkonkylä, Jylhä, Pihlava, Miekkoniemi, Sorjo, Kiuruveden Kalliokylä, Haukiputaan Martinniemi, Turku, Koitto Helsinki, Nerkkoo, Vesannon Kuuslahti, Honkalahti.¹¹⁰

Merkillepantavaa kesän 1930 tapahtumien kannalta oli, että SDP oli vuoden 1930 aikana tyytyväinen tilanteeseen. Esimerkiksi puoluetoimikunnan toimintakertomuksessa ei viitata kertaakaan siihen, että sulkemistoimenpiteiden kohteeksi olisi joutunut sosialidemokraattisia työväentaloja. Työväenyhdistysten omaisuuksia koskevat kysymykset kyllä työllistivät toimikuntaa, koska vallinneen taloudellisen tilanteen johdosta erinäiset yhdistykset joutuivat taloudellisiin vaikeuksiin ja kääntyivät puolueen puoleen avustus- ja lainapyynnöin. Kysymyksen ongelmattomuutta sosialidemokraateille korostaa se, että työväentaloja ei mainita puolueen oikeuskanslerille lähettämässä kirjelmässä, jossa oikeuskansleria pyydettiin tutkimaan kansanliikkeen muita väkivallanteikoja, kyydityksiä ja kunnanvaltuustojen puhdistuksia.¹¹¹

Suljettuja taloja koskevat ongelmat tulivat esiin vain jos puoluejärjestöjen haltuun luovutettiin aiemmin kommunistien hallussa olleita työväentaloja. ”Kun nämä talot on valtiiovallan toimesta pidetty jatkuvasti vielä tämänkin jälkeen suljettuina, on niiden taloudenhoito tuottanut ikävyyksiä ja vienyt siten myöskin puolueelta varoja”, todetaan toimintakertomuksesta. Samalla käy ilmi, että puolueen piirissä tyydytään vallitsevaan tilanteeseen ja siihen, että ”näiden kysymysten lopullinen järjestäminen siirtyy olojen pakosta tuonemmaksi”.¹¹² Sama tilannearvio vahvistetaan vuoden 1933 puoluekokouksessa. Vuosien 1930-1932 poliittisessa yleiskatsauksessa vuoden 1930 tilannetta kuvattaessa ei puoluetoimikunta puutu lainkaan työväentalokysymykseen. Asiaan puututaan vasta vuoden 1931 lopulla, jolloin kertomuksen mukaan: ”Lapuanliikkeen vilkastuminen kävi ilmi myös *työväentaloja kohdanneiden väkivaltaisuuksien* muodossa.” Tämän lisäksi kertomuksessa todetaan, kuinka puolue vuoden 1931 aikana pyrki saamaan suljettuja työväentaloja auki. Työväentalokysymys ei vuoden 1930 aikana ollut SDP:lle ongelma, vaan mahdollisuus hyötyä kommunistisia työväentaloja valtaamalla.¹¹³ Tämä ei tarkoittanut sitä, etteikö

.

110 Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vuosikokouksessa Jyväskylässä 24 ja 25 päivänä toukokuuta 1931. Toimintakertomus vuodelta 1930. Jyväskylä 1931, s. 19. Vasemmiston sisäisistä talojen luovutuksista kerrotaan lisää talojen avaamista koskevassa luvussa. Talojen luovutuksesta Vaasan läänissä tarkemmin Huttula 1993, s. 102–106; TA, B2, Luettelo uusista työväenyhdistyksistä ja sd. haltuun joutuneista taloista vuoden 1930 aikana. Paattisten talo luovutettiin sosialidemokraattiselle yhdistykselle 15.7.1930 oikeuden päätöksellä. Jutun tausta ei ole tiedossa. Tapausta ei ole huomioitu liitteessä 1. Samoin on menetelty Pihlavan ja Jylhän talojen osalta, joista löytyy vain maininnat luovutuksista.

111 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 110, SDP:n puoluetoimikunnan kirjelmä 30.9.1930 Oikeuskanslerille ja F 116, Sos.-dem. puoluetoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1930, s. 35–36.

112 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 116, Sos.-dem. puoluetoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1930, s. 35–36.

113 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVI puoluekokouksesta Tampereella

sosialidemokraattinenkin järjestötyö olisi kohdannut vaikeuksia vuoden 1930 aikana. Esimerkiksi Alavuden nimismies kielsi niin Pollarinkylän, Edesjärven kuin Kontiaisenkin työväenyhdistyksiltä huviluvat puuttuvan ja laissa vaaditun päällysvaatteiden säilytyspaikan johdosta. Ähtärin asemaseudulla paikkakunnan sosialidemokraatit eivät olleet onnistuneet hankkimaan huoneistoa puhetilaisuutta varten lapualaisten painostuksen johdosta.¹¹⁴

Heinäkuun aikana kommunistien julkiset järjestöt alkoivat siirtää lakkautuksen pelosta rahavarojaan yksityishenkilöiden tileille. SAJ:n ja ammattiliittojen rahavaroja siirrettiin myös Skandinavian maihin turvaan. EK:n tietojen mukaan mm. 3. heinäkuuta pidetyssä Ammattijärjestön valiokunnan kokouksessa päätettiin lahjoittaa 700.000 markkaa Norjan Ammattijärjestölle. Talletus tehtiin Helsingin Työväen Säästöpankkiin järjestön tilille 16. heinäkuuta.¹¹⁵

Heinäkuun puolivälin jälkeen SDP:n puoluetoimikunnan jäsen Väinö Tanner lähestyi SDP:n puoluesihteri K.H. Wiikiä järjestöasiassa. Tanner oli pohdiskellut lakkautetun kommunistipuolueen ja ammattijärjestöjen jäsenten aiheuttamaa vaaraa sosialidemokraattisille järjestöille ja tullut siihen tulokseen, että kommunisteista tulisi vitsaus puolueen toiminnalle, jos heitä alkaisi siirtyä suuremmissa määrin sosialidemokraatteihin. Tanner kehottikin Wiikiä miettimään seuraavaan puoluetoimikunnan kokoukseen keinoja ”tuhon torjumiseksi”. Järjestöjä olisi ainakin kehotettava käyttämään toistaiseksi ”hyvin tiheää kampa ottaessaan vastaan uusia jäseniä”.¹¹⁶ Wiik piti pelkoa liioiteltuna ja Tannerin ehdottamaa kolmen vuoden ”karanteeniaikaa” uusille jäsenille tarpeettomana. Sääntöuudistuksena se tuskin edes saisi kannatusta, arveli Wiik.¹¹⁷ Puoluesihteri kuitenkin lähetti 25. heinäkuuta järjestöille tannerilaishenkisen kierto-kirjeen, jonka mukaan liittyjiin oli suhtauduttava varovasti, hakemukset oli käsiteltävä aina johtokunnissa ja liittyjät oli hyväksyttävä yksitellen eikä samaan puolueosastoon saanut ottaa joukoittain uusia jäseniä. Rehellisessä tarkoituksessa liittymään pyrkiviin ei saanut suhtautua kielteisesti. Kokonaisia kommunistisia järjestöjä ei saanut hyväksyä puolueosastoiksi. Tanner palasi kysymykseen puoluetoimikunnan kokouksessa 28. heinäkuuta. Puoluetoimikunta katsoi, että Wiikin kiertokirjeessä piiritoimikunnille antamat ohjeet olivat riittäviä, kunhan ohjeet annetaan vielä perusjärjestöille. Samalla oli selvitettävä, missä määrin puolueosastot olivat ottaneet uusimmat mallisäännöt käyttöön. Asiasta muistutettiin myös seuraavassa Järjestötoimintalehdessä.¹¹⁸

.
25.–28.5.1933, Liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsinki 1934, Puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1929–1932, s. 131–144. Kursivointi kertomuksessa.

114 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 112, Viljo Kohosen selonteko järjestelymatkalta Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä 16.11.–3.12.1930.

115 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1930, s. 3.

116 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 109 Väinö Tannerin kirje 22.7.1930 K.H. Wiikille.

117 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 109, K.H. Wiikin kirje 25.7.1930 Väinö Tannerille.

118 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimikunnan kierto-kirje 25.7.1930 Piiritoimikunnille; SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 28.7.1930, s. 110–111; Järjestötoiminta, n:o 7 elokuulla 1930. Päätoimittaja K.H. Wiik. Entisten kommunististen järjestöjen jäsenten liittyminen puoluejärjestöihimme.

Tanner palasi kommunistiaiheeseen pikaisesti. Asia tuli esille Tannerin vierailulla Seinäjoelle, jossa hän puhui puolueen maakuntajuhlissa heinäkuun lopulla. Vierailu sai myös järjestysviranomaiset terästäytymään. Juhlan ohjelmansuorittajien henkilökohtainen koskemattomuus oli turvattava, kirjoitti sisäasiainministeriö maaherralle.¹¹⁹ Vierailuun varauduttiin myös maakunnan sosialidemokraattien piirissä huolellisesti. Puoluesihtööri Wiik pyysi kansanedustaja Isak Penttala ryhtymään ”tarpeellisiin toimenpiteisiin Tannerin suojelemiseksi”, vaikka uskoikin Lapuan valtuuskunnan 24.7. antaman julkilausuman johdosta, ettei mitään erikoista tulisi tapahtumaan.¹²⁰

Tunnelmaa Tannerin Kurikkaan ja Lapuallekin ulottuneella kierroksella on kuvattu uhkaavaksi, eikä Tannerin muilutuskaan ollut niissä oloissa pois suljettu. Tannerin esittämästä tiukasta kritiikistä huolimatta kaikki tilaisuudet sujivat rauhallisesti ilman välikohtauksia. Tannerin oman kertomuksen mukaan Seinäjoen tilaisuus oli kesän ainoa tapaus, jolloin sosialidemokraattien voimat yleensä riittivät fyysiseen taisteluvalmiuteen vastustajan kanssa. Vierailun järjestäjänä toiminut Isak Penttala kertoi erään porvarillisen kunnallismiehen käyneen hänen luonaan vakuuttamassa, ”että jos ensi pyhänä nostetaan täällä yksikään sormi Tanneria kohti, niin tekevät he lapualaisista kerta kaikkiaan selvän.” Kertoja ei Penttalan mukaan halunnut ”huligaanien” tahraavan Seinäjoen nimeä. Tanner kertoi Seinäjoella paikalla olleen pari-kolmesataa aseistettua lapualaista ja saman verran vastapuoluelaisia.¹²¹ Esittämästään kritiikistä huolimatta Tanner ymmärsi Lapuan liikkeen pääajatuksen, kommunismin kitkemisen maasta, ja katsoi sosialidemokraattisen puolueen käyneen omaa taisteluaan kommunismia vastaan jo 10 vuotta. Seinäjoella Tanner ilmaisi asian näin:¹²²

”Me voimme sen vuoksi sanoa olevamme yhtä mieltä lapuanliikkeen kanssa siitä, että kommunismi on saatava hävitetyksi, mutta siihen yksimielisyys loppuukin. Me emme voi hyväksyä sitä suoraa toimintaa, mitä lapuanliike harjoittaa.”

Kommunisminvastaisuus oli yleisesti hyväksytty näkemys sosialidemokraattien keskuudessa. Tanner otti asiaan erityisen jyrkän ja muita johtavia sosialidemokraatteja kovemman kannan. Seinäjoen puheessaan hän sanoi, ettei ”kukaan voinut antaa kommunisteille anteeksi sitä, että he ovat olleet valmiita kieltämään maamme itsenäisyyden ja että heidän johtomiehensä ovat koettaneet saada maan Neuvosto-Venäjän yhteyteen”. Tannerin puhetta tarkastellut Heikki Rantatupa tuo esiin sen kiistämättömän seikan, että kansanliikkeestä oli sosialidemokraateille hyötyä sen tukahduttaessa puolueen vakavimman kilpailijan kommunistisen liikkeen toiminnan. Tässä mielessä juuri Tannerin Seinäjo-

119 VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 126/36 1930, sisäministeriön kirje 24.7.1930 (saap. 26.7.1930) n:o 5007 maaherralle.

120 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluesihtööri K.H. Wiikin kirje 24.7.1930 Isak Penttalalle.

121 Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936. Helsinki 1984, s. 199–201; Katso myös Kyttä, Annikki – Takalo, Tenho, Seinäjoen historia II 1930–1970. Seinäjoki 1977, s. 387–388.

122 Suomen Sosialidemokraatti 28.7.1930.

en puhe on Rantatuvan mukaan oireellinen.¹²³ Tanner selvitti näkemystään elokuun alussa saatuaan Wiikiltä rauhoittelevan kirjeen. Tanner piti tilannetta edelleen kriittisenä:¹²⁴

”Näyt ottavan varsin kevyeltä kannalta sen vaaran, joka odotettavissa olevasta massaliittymisestä saattaa aiheutua. Tahtoisin puolestani vakavasti varoittaa sinua katselemasta liian luottavaisesti asiaan. Niin tehtiin v. 1919 ja sen jälkeisinä aikoina sillä seurauksella, että paljo menetettiin. Vieläpä lehdenkin omistuksesta käytävässä taistelussa sai taistella ihan vihapäissä esiintyviä omia puoluetovereita vastaan, jotka eivät voineet uskoa epäilyksiin olevan aihetta. En mielelläni olisi enää näkemässä sitä, että meitä mädätetään sisältäpäin.”

Sosialidemokraattisessa puolueessa ainakin Tanner näytti ottaneen vakavasti porvaripuolen epäilyt sosialidemokraattien kyvykkyydestä suojata uusia työväentalojaan. Wiik ei pitänyt kommunisteja enää todellisena vaarana. Tannerin ja Wiikin ajatukset poikkesivatkin toisistaan. Wiik ei koskaan lausunut sellaisia tunnustuksia Lapuan liikkeen saavutuksista kuin Tanner. Toisaalta Wiik myös korosti lapuanliikkeen vaikutusta valtapoliittiseen tilanteeseen: Lapuan liikkeen avulla porvaristo sai eduskuntaan enemmistön, jonka kaltaista se ei vaaalien kautta ollut onnistunut saamaan.¹²⁵

Kommunistinen puolue suoritti Lapuan liikkeen aiheuttaman katastrofin jälkeisen itsekritiikin pääosin jo elokuun 1930 puoluekonferenssissa. Konferenssi allekirjoitti Kominternin pitkän listan puolueen virheistä: puolue oli sortunut legalismiin ja opportunistiseen sosialidemokraattiseen harhaan, ei omannut tehokasta maanalaista järjestöä työläisten vastarintaliikkeen varalta, ei tiennyt tarkalleen ketkä olivat sen jäseniä, oli ymmärtänyt fasismin väärin ja laiminlyönyt toiminnan nuorten ja naisten keskuudessa sekä epäonnistunut sosialidemokraattien paljastamisessa. Komintern päättikin ottaa Suomen köyhälistön johdon vastuulleen kunnes SKP onnistuisi korjaamana virheensä. Kominternin mukaan SKP oli tärkeällä vartiopaikalla imperialismin Neuvostoliiton vastaisen sodan valmistelussa ja tältä paikalta fasistien hyökkäys oli löytänyt sen nukku-masta. Uptonin mukaan Kominternin arvostelu oli kohtuutonta ja perätöntä. Hänen mielestään juuri Kominternin ”kolmannen vaiheen” typerä politiikka, jota SKP oli uskollisesti yrittänyt panna käytäntöön, johti puolueen perika-toon.¹²⁶ Itsekritiikissään puolue kuitenkin myönsi, että sen olisi talvella, viimeistään kevättalvella 1930 ”pitänyt vastata uhkaaviin fasisminilmauksiin mobilisoimalla työväen ja maalaisköyhälistöjoukot jyrkkiin vastaesiintymi-siin”. Sosialifasistit olisi pitänyt tuomita lapualaisliikkeen avustajiksi ja oppor-tunistiluopiot sosialifasistien liittolaisiksi. Pääsyy synteihin oli puoluejohdon

123 Rantatupa, Heikki, Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto. Keski-Suomen historia 3. Keski-Suomi itsenäisyyden aikana. Jyväskylä 1993, s. 345; Tuomioja 1982, s. 132. Tuomioja perustaa näkemyksensä viittaamalla Suomen Sosialidemokraatin 28.6.1930. Kyseessä lienee lyöntivirhe.

124 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 109, Väinö Tannerin kirje 1.8.1930 K.H. Wiikille.

125 Tuomioja 1982, s. 132.

126 Upton 1970, s. 111–112; katso myös SKP:n päätöksiä I, s. 291–298.

opportunistisessa passiivisuudessa ja legaalisuudessa ja sitten kun puolue reagoi, se ”myöhästyi ohjeissaan auttamattomasti”. Sinänsä kesäkuun 15. päivä annetut ohjeet olivat pääasiassa oikeat, vaikkakin osin vaillinaiset, arvioi puoluekonferenssi. Jatkossa kommunistisen joukkotaistelun metodina tuli olla yhteisrintamataktiikka alhaalta käsin.¹²⁷ Ammattiyhdistysliikkeen puolella toiminta piti keskittää maanalaisen punaisen ammatillisen liikkeen kehittämiseen. Samalla kommunistien piti soluttautua SAK:n järjestöihin ja hajottaa niitä. Vuonna 1934 siirryttiin ammattiyhdistysliikkeessäänkin yhteisrintamataktiikkaan.¹²⁸

Tilanteen kehittymisen kannalta on kuvaava EK:n Oulun alaostalon arvio kommunistien heinäkuun toiminnasta: ”Työväentalojen sulkemisella on joukot ainakin toistaiseksi joutuneet täydelleen hajalle. Kokoontumispaikan puutteessa eivät nämä ole päässeet yhteen ja siten on joukkotoiminta keskeytynyt kokonaan.”¹²⁹ Myös pääosasto kallistui samalla kannalle. Se vähäinen toiminta, mihin kommunistit ryhtyivät tapahtui joko yksityisasunnoissa tai kesänviettopaikoissa, saarissa ja metsissä kaupunkien liepeillä. Päinvastoin kuin aiemmin, ”tässä kaikessa on koetettu välttää mahdollisimman tarkoin julkista huomiota”, tiivistää EK ja kuvaa syitä kommunistien lamaanukseen:

”Tällaiseen toiminnan täydellisen lamaanumiseen on ollut syynä, paitsi julkisen komm. sanomalehdistön puute, lapualaisliikkeen pelko ja lukuisat kommunistipidätykset, varsinkin heinäkuun aikana toimitetut monet komm. työväentalojen sulkemiset, millä toimenpiteillä kommunisteilta on riistetty kokoontumispaikat, ne ”pyhätöt”, joissa oli totuttu häiritsemättä suunnittelemaan ja päättämään toiminnasta sekä saamaan siihen rohkeutta. Tilanteen ollessa tällaisen, ymmärtääkin Suomen Ammattijärjestön menettelyn, kun se päätti ”lykätä tuonemmaksi” elokuun 1:ksi suunnitellun tavanmukaisen ”työnjuhlan” viettämisen.”¹³⁰

EK korosti työväentalojen merkitystä sanalla ”varsinkin” lueteltuaan ensin sanomalehdistön puutteen, pidätykset ja yleisen lapualaisliikkeen pelon. Lainauksesta voi päätellä, että EK:n keskuudessa yhdistystoiminnan ja kokoontumisvapauden ilmentymä, työväentalo, koettiin sinä resurssina, jonka varassa kommunistinen toiminta erityisesti kasvoi. Ajatuskulun voisi karkeasti yleistäen päätellä edenneen samaan tyyliin, kuin keskustelun kirjapainojen ja sanomalehtien rangaistuksista; tulisiko rangaistus kielletyn julkaisun levittämisestä koskea julkaisijaa vai painopaikkaa. EK:n linjana kirjapainoasiassa oli myös kirjapainon rankaiseminen. Samaan tapaan voi päätellä, että EK piti työväentalojen sulkemisia tehokkaampana ehkäisykeinona kuin yhdistysten lakkauttamista tai niiden yksittäisten jäsenten rankaisemista. Sulkemalla kokoontumispaikat vietiin toiminnalta fyysiset edellytykset. Mielenkiintoista on, että SKP:n mukaan työläisjoukot viihtyivät työväentaloilla liiankin hyvin, eivätkä olleet

.

127 SKP:n päätöksiä I, s. 296–297, 305.

128 Upton 1970, s. 110.

129 VA, EK/VALPO I, 5. Alaostojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaostalon tilannekatsaus n:o 7/1930, s. 3.

130 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääostalon tilannekatsaus n:o 7 1930, s. 1–2.

riittävän valppaita. Joukkoja leimasi haluttomuus suoraan taisteluun kaduilla ja mielenosoituksissa. SKP uskoi, toisin kuin EK, että puuhastelu työväentaloilla, harrastustoiminta ja kokoukset, ehkäisi työläisten vallankumouksellisen mielialan kehittymistä. Toisaalta EK:n käyttämä ilmaisu, työväentalojen kuvaaminen pyhätöiksi, vallankumouksen suunnittelu valvovan silmän ulottumattomissa jne., kertoo, että kansanliikkeen ja EK:n ajattelutavat olivat hyvin lähellä toisiaan. Onkin kysyttävä mistä tämä johtui ja missä määrin kansanliike ja EK jakoivat saman maailmankuvan ja ideologian?

Maaherroille oikeus sulkea työväentalo väliaikaisesti

Sulkemisten toteuttamisessa tapahtui kesän mittaan selkeä käänne kansanjoukkojen aktiivisuudesta kohti viranomaistoimintaa. Taite tässä kehityksessä on erotettavissa heinäkuun alkupuolella. Osaltaan muutosta selittävät sekä hallituksen vaihdos että talonpoikaismarssin jälkeen kansanliikkeen tukijoukoissa tapahtunut muutos. Tärkeämpi lienee kuitenkin viranomaisten halu saada liikehdintä hallintaansa. Tätä painotti erityisesti uudeksi pääministeriksi noussut P. E. Svinhufvud.

Hallitusvaihdosta silmällä pitäen presidentti Relander kutsui kesäkuun alkupuolella Vichyssä lomailleen Svinhufvudin kotimaahan. Lapualaiset olivat ehdottaneet entistä valtionhoitajaa uudeksi pääministeriksi. Svinhufvud ei suostunut muodostamaan hallitusta ennen kuin Kallion hallitus olisi saanut epäluottamuslauseen tai hajottanut eduskunnan yritettyään saada kommunistilakeja hyväksytyksi. Näin hän selväsanaisesti sanoutui irti diktatuurista. Svinhufvud näkikin tehtäväkseen niveltää kansanliike poliittiseen järjestelmään ja muuntaa se voima parlamentaariseksi. Svinhufvudin mielestä maalaisliittolainen hallitus voisi ajaa kommunistilait helpommin läpi, koska sillä oli passiivista voimaa takanaan. Tällä hän tarkoitti eduskunnan porvarillisia ryhmiä aina ruotsalaisia myöten. Svinhufvudin hallitusta passiiviset voimat voisivat käydä vastustamaan.¹³¹ Sosialidemokraattinen puolue katsoi 25. kesäkuuta, ettei se voinut osallistua uuteen hallitukseen. Eduskuntatyöhön puolueen tuli sen sijaan osallistua siinäkin tapauksessa, että kommunisteja estettäisiin ottamasta siihen osaa.¹³²

Kansanliikkeen suorittamiin kyydityksiin sisäasiainministeriö puuttui ensimmäisen kerran kesäkuun lopulla. Ministeriö kehotti maaherroja teroittamaan poliisiviranomaisille, että heidän oli koetettava estää yksityishenkilöiden toimeenpanemat vangitsemisten ja karkotukset, joita oli tapahtunut eri puolilla maata. Teot oli tutkittava ja syylliset asetettava syytteeseen. Kirjeen aiheuttamista toimenpiteistä Vaasan läänissä ei ole tarkkaa tietoa, sillä diaarin toimenpiteitä kohtaan on merkitty: kirje jäänyt maaherra, eversti Heinrichsille. Luulta-

131 Siltala 1985, s. 88–89. Svinhufvudin roolista ja toimista katso Hyvämäki, Lauri, Kommunismivastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. Porvoo 1964, s. 159–161.

132 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 25.6.1930, s. 94.

vasti tämä kuitenkin ilmoitti poliisiviranomaisille asiasta, sillä tämän jälkeen maaherralle alkoi tippua erinäisiä selostuksia kankeasti sujuvista tutkimuksista.¹³³ Samaan aikaan sai EK viestejä kommunistien suunnitelmista estää suunnitellun talonpoikaismarssin osallistujia kuljettaneen junan pääsy Helsinkiin. Nämä toimet jäivät kuitenkin huhujen asteelle.¹³⁴

Valtiovallan toimenpiteitä rajoitti selkeästi suojeluskuntien horjuva suhtautuminen kansanliikkeeseen. Jo kesän alussa suojeluskuntalaisten käytöstä poliisiin varajoukkona oli pidättäydytty. Kesäkuun lopulla tunnelman ollessa kireimmillään kävi selväksi, ettei hallitus enää voinut luottaa suojeluskuntien lojaalisuuteen, ainakaan kokonaisuudessaan. Suojeluskuntien päällikkö Lauri Malmberg katsoi presidentin kanssa käymässään keskustelussa suojeluskuntien olevan tiukasti johdon käsissä. Tässä vaiheessa oli kuitenkin käynyt jo selväksi, että esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan suojeluskunnat tulisivat tarvittaessa estämään kaikki kansanliikkeen laittomuuksia koskevat oikeudenkäynnit. Vierailtuaan Seinäjoella Malmbergkin myönsi, että tilanne Etelä-Pohjanmaalla oli hyvin jännittynyt ja pyysi presidentiltä, että suojeluskunnilta ei pyydetäisi virka-apua lapualaisia vastaan. Relander oli asiasta samaa mieltä.¹³⁵ Viimeistäänkin siis heinäkuun alusta lähtien hallitukselta puuttui siihen asti käytössä olleet järjestyksenpidolliset varajoukot. Armeijan roolista ei tässä yhteydessä keskusteltu. Niiden luotettavuus punnittiin myöhemmin.

Kallion hallitus sai luottamuslauseen valtiopäiviltä niiden avajaispäivänä 1. heinäkuuta, mutta pyysi seuraavana päivänä eroa.¹³⁶ Eropyyntöillä hallitus tunnusti voimattomuutensa kansanliikkeen edessä ja avasi tien valtaan niille voimille, jotka olivat tukeneet presidenttiä tilanteen hoitamisessa. Hallitusvaihdoksen voi nähdä myös myötäilevää kriisinhallintaa edustaneiden voimien astumista hallitusvastuuseen presidentin rinnalle. Presidenttihän oli jo liikehdinnän alusta alkaen ymmärtänyt sen toiveita Kalliota paremmin. Samalla päälinjalla olivat olleet hivenen eri painoituksin mm. eduskunnan puhemies Virkkunen, ulkoministeri Procopé, Ingman, Paasikivi ja Svinhufvud. Relander pyysi ensimmäisenä Paasikiveä muodostamaan hallituksen. Tämä kieltäytyi, koska ei pitänyt itseään riittävän oikeistolaisena. Lopulta presidentin oli käännettävä Svinhufvudin puoleen. Tämä piti omia mahdollisuuksiaan aluksi vähäisinä viitaten liikkeen kasvaneisiin vaatimuksiin sekä uusiin levottomuuksiin ja lainrikkomuksiin. Lapualaiset pyysivät häntä kuitenkin hallituksen muodostajaksi ja hallituksen kokoaminen alkoi. Hallituksen vaihdos siirtyi eduskunnan hajottua. Väliaikana Svinhufvud pyrki hankkimaan hallitukselle työrauhaa rauhoittamalla maakuntien miehiä mm. Pohjanmaan matkallaan. Samalla hän kokosi porvaririntamaa kommunistilakien taakse.¹³⁷

133 VMA VLKA II, Aab 99, KD 104/31 1930, saapuneet kirjeet, sisäasiainministeriön kirje 28.6.1930 (saap. 30.6.1930) n:o 4576 maaherralle.

134 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 622, C3b, Ilmoitusrekisteri VIII, 17.6.1930 Tuomisen antamaan ilmoitukseen käsin tehty lisäys.

135 Sinerma 1995, s. 211–212.

136 Siltala 1980, s.114–116.

137 Siltala 1985, s. 91–110.

Svinhufvudin matkan merkitystä on korostettu lapualaisten mielialojen hillitsemisessä. Svinhufvud oli kuitenkin esimerkiksi Martti Pihkalan mukaan kriit-
tisempi puheissaan kuin julkisuudessa annettiin ymmärtää. Eduskunnan puhe-
mies Paavo Virkkunen vieraili Pohjanmaalla samoihin aikoihin kuin Svinhuf-
vud. Virkkunen pystyi matkallaan neuvottelemaan pohjalaisten kanssa siitä,
että suunniteltua marssia siirrettiin. Svinhufvud on antanut mielenkiintoisen
kuvauksen pohjalaisten tunnoista: ”Kovin olivat miehet epäluuloisia. Sanoivat
kaikenlaisten poliitikkojen saalistavan heidän liikettään, jotta osaisivat johtaa
kaiken hiekkaan, tahi – jos jotakin tuloksia saadaan – voidakseen sanoa, että
mehän kaiken olemme tehneet. Juuri niin kävi Vapaussodan jälkeenkin.”¹³⁸

Merkittävin ero valtiolaivan ruoriin nousseiden miesten välillä oli lähinnä
suhtautumisessa sosialidemokraatteihin. Paasikivi ja häntä myötäillyt Virk-
kunen pyrkivät hakemaan yhteistyötä myös sosialidemokraattien kanssa. Svin-
hufvud sen sijaan epäili näitä aikeita. Perustellessaan kantaansa Virkkunen otti
esille painavan näkökulman, jonka merkitys tuli jatkossa vain kasvamaan: ”Ei
ole mahdollista ylläpitää pienessä kansassa yhteiskunnallista sotaa 40 prosent-
tia vastaan maan väestöstä”.¹³⁹ Virkkusen näkemyksessä voi nähdä jonkinlaisen
demokratiaan liittyvän ”suhteellisen massan lain”. Sosialidemokratia oli liian
merkittävä voima maassa, jotta sen näkemykset olisi voitu jättää huomiotta.

Uusi hallitus piti ensimmäisen kokouksensa 4.7. Hallitusvastuuseen tulivat
kaikki porvarilliset puolueet. Maalaisliittoa ja Edistyspuoluetta edustivat tunne-
tusti puolueiden oikeistosiipiin kuuluneet poliitikot. Maalaisliiton kärkinimet
suljettiin hallituksen ulkopuolelle, mutta samoin kävi myös Lapuan liikkeen
johdolle. He jäivät hallituksesta pois, koska kokivat etteivät kyenneet määrää-
mään sen politiikkaa. Ohjelmakseen hallitus otti Lapuan liikkeen päämäärät,
keskeisimpänä tavoitteena kommunistilakien läpiajaminen, ja vaati sen takia
kaikkien laittomuuksien pikaista lopettamista. Hallituksensa tärkeimmäksi teh-
täväksi uusi pääministeri katsoi valtakunnan turvallisuuden lujittamisen, mikä
vallitsevissa olosuhteissa tarkoitti ennen kaikkea ”toimintaa valtakunnan perus-
teiden hävittämistä tarkoittavain, sen itsenäisyyttä ja vapautta vastaan suunnat-
tujen maanpetoksellisten rikosten tukahduttamiseksi.”¹⁴⁰ Svinhufvudin halli-
tuksen kokoonpano heijasteli kansanliikkeen jakautumista. Hallituksessa istui-
vat lähes kaikkien niiden oikeistovoimien edustajat, jotka olivat ryhtyneet kan-
nattamaan Lapuan liikettä saadakseen asemansa parannetuksi. Tilanne ei tyy-
dyttänyt kansaliikkeen johtoa eikä siihen vaikuttamaan pyrkinyttä Donnerin sii-
peä. Donneria lähellä ollut J.W. Snellman esitti heti heinäkuun alussa ajatuksen,
että Svinhufvud ja hänen hallituksensa ”ennen kaikkea tahtoo päästä lapualais-
liikkeestä”.¹⁴¹ Hallituksen vaihdoksella oli kuitenkin selvä vaikutus liikkeen
aktiiviseen toimintaan. Esimerkiksi kyyditykset keskittyivät suurelta osin hal-

138 Juva 1961, s. 378–381; Vaasa 17.6.1930. Juva siteeraa Svinhufvudin kirjettä A. Osw Kairamolle 24.6.1930.

139 Siltala 1985, s. 91, 110; Vares 1996, s. 422,431–434.

140 VA, Vn ptk 4.7.1930; Siltala 1980, s. 117–120; Siltala 1985, 112–113.

141 Nygård 1982, s. 80; VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, J.W Snellmanin kirje 7.7.1930 Kaj Donnerille. Kirjeessään Snellman kuvailee Donnerille tapaamistaan 4.7.1930 Svinhufvudin kanssa.

lituksen vaihdosta edeltäneeseen kahden viikon jaksoon. Tuona aikana tapahtui Siltalan mukaan kaikkiaan 44 prosenttia kyydityksistä ja kyyditysyrytyksistä. Kaikkiaan näistä vapaudenriistoista tapahtui selvästi yli puolet Kallion hallituksen aikana.¹⁴²

Heti ensimmäisessä istunnossaan uusi hallitus antoi määräyksen kommunistisen eduskuntaryhmän vangitsemisesta. Hallitus katsoi että ”ns. Työväen ja pienviljelijäin puolue, vaaliliitto ja eduskuntaryhmä” olivat toimineet Korkeimman Oikeuden lakkauttaman SSTP:n valtiopetollisen toiminnan jatkajina. Jo ennen päätöksen tekoa ehtivät lapualaiset Kosolan päätöksellä kaapata ja muiluttaa kaksi perustuslakivaliokunnan kommunistijäsentä Lapualle. Tästä syntyi kiistaa näkemuserosta, oliko hallitus taipunut painostuksen edessä vai ei. Lapualaisten jyrkkä siipi otti kunnian pidätysmääräyksestä itselleen.¹⁴³ Oikeistossa hallituksenvaihdos synnytti näkemuseroja tilanteen hyväksikäytöstä. Konservatiivit pelkäsivät uusien terroritekojen aiheuttavan saavutettujen asemien menettämisen. He halusivat käyttää ulkoparlamentaarista uhkaa ainoastaan hallituksen vaatimusten kaikupohjana. Radikaalit halusivat ruoskia uutta hallitusta eteenpäin samalla tavalla kuin aiempaakin. Sosialidemokraatit vaativat vajaalukuisen eduskunnan hajottamista.¹⁴⁴

Talonpoikaismarssin aikana poliittiset puolueet hyväksyivät Lapuan liikkeen kysymyksenasettelun. Tie ajatusten legitimoimiseen oli kuitenkin pitkä. Arki palasi nopeasti ristiriitoineen, kun Kallion hallituksen kommunistilakiesitykset tulivat valiokuntakäsittelyyn talonpoikaismarssin jälkeen. EK luonnehtii talonpoikaismarssia ja sen jälkeisiä tapahtumia seuraavasti:

”Kun sitten saatiin nähdä Helsingin-marssin vakavamielisyys ja rauhallinen kulku ilman merkkejäkään väkivaltaisista fascistisistä pyrkimyksistä, jollaisten uskotteluilla vastustajain taholta oli tahdottu mustata ja saada epäilyksenalaiseksi koko kommunisminvastainen kansanliike, ja sanottujen lakiehdotusten eduskunnassa hyväksymättä jääminen johti rauhalliseen ratkaisuun – eduskunnan hajottamiseen ja uusiin vaaleihin – ja kun vielä on huomattu kommunistilta puutuvan rohkeutta minkäänlaisiin esiintymisiin, ovat mielet rauhoittuneet.

Lapualaisten Helsingin-marssi osoitti kommunisteillekin, että on todella kysymys valtavasta kansan noususta kommunismia vastaan; sen tähden, tuntien voimattomuutensa sekä tietäen ajamansa liikkeen rikollisen luonteen, on heillä sisu laskenut siinä määrin, ettei ole uskaltanut enää näkyvän toiminnan yrittelyihinkään.”¹⁴⁵

142 Siltala 1985, s. 92-93.

143 VA, Vn ptk. 8.7.1930 ja liite 1; SM, Kirjediaarit, SM KD 301/657 1930; Kosola 1935, s. 236; Siltala 1985, s. 116–117.

144 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 10.7.1930, s. 99; Siltala 1985, s. 119. Radikaalisiipeen kuuluivat tässä vaiheessa Siltalan mukaan myös ns. ulkopoliittiset aktivistit. Näiden aktivistipiirien johtajana voidaan pitää Otto Donneria, joka toimillaan ja suhteillaan Lapuan liikkeen johtoon monissa kohden vaikutti suuresti kansanliikkeen toimintaan. ”Donnerilaiset” näkivät sisäisen aktivistiliikkeen vain alkusoittona, valmistautumisena, ulkoiseen toimintaan. Heille sisäisen järjestelmän lujittaminen ja puolustuksen vahvistaminen oli ennen kaikkea valmistautumista ulkopuolisen uhan poistamiseen, Suur-Suomeen ym. toimintaan.

145 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1930, s. 1.

Talonpoikaismarssista muodostui kansanliikkeen kannatuksessa selkeän linjanvedon paikka porvarileirissä. Lapuan toisesta kokouksesta alkanut kehitys sai vauhtia Työn Äänen kirjapainon tuhoamisesta käytännön toimia vaatineiden miesten siirtyessä yhä selvemmin laittomuuksiin. Lapuan liikkeen johdon vakuutus talonpoikaismarssin puhtaasti kommunisminvastaisesta luonteesta sai maalaisliiton suhtautumaan siihen passiivisen odottavasti. Useimmat pohjalaiset maalaisliiton johtomiehet eivät osallistuneet marssiin. Marssin jälkeen puolue sanoutui liikkeestä lopullisesti irti, sen suuntautuessa yhä selvemmin laittomuuksiin ja kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmää vastaan.¹⁴⁶

Uuden hallituksen halu hillitä kansanliikettä ehkäisemällä ennakkolta mahdollisia yhteenottoja näkyi jälleen talonpoikaismarssin jälkeen. Heinäkuun 9. päivänä maaherroille annettiin varsin laajat oikeudet sulkea kommunististen järjestöjen omistamat työväentalot väliaikaisesti mikäli järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito sitä vaati. Talojen sulkemislupa oli selkeää jatkoa aiemmalle myönnetylle oikeudelle kieltää kaikki järjestystä uhanneet tilaisuudet. Hallitus perusteli uutta valtuutusta näin:¹⁴⁷

”Maassa nykyään vallitsevan kärjistyneen tilanteen johdosta on sisäasiainministeriö katsonut tarpeelliseksi oikeuttaa Maaherran, milloin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sitä vaatii, väliaikaisesti sulkemaan sellaiset työväentalot, sekä muut kokous- ja seurahuoneustot, jotka ovat kommunististen elimien hallinnossa. Ennen kuin tällaiseen toimenpiteeseen saadaan ryhtyä on sen seikan selvittämiseksi, missä määrin asianomainen yhdistys, järjestö tai muu elin todella on kommunistinen, hankittava Etsivän Keskuspoliisin pääosaston taikka sen lähimmän alaosaston tai edustajiston lausunto sekä sen lisäksi hankittava myös paikallisilta poliisiviranomaisilta saatavissa oleva muukin selvitys. Edelläolevasta ilmoitetaan täten Maaherralle tiedoksi ja asian aiheuttamia toimenpiteitä varten. Ministeri E.V. Kuokkanen.”

Ministeri Kuokkasen mukaan hallitus oli saanut useilta maaherroilta ilmoituksia, että he eivät voi vastata järjestyksen säilymisestä lääneissään, jolleivät he saa oikeutta tarpeen vaatiessa sulkea kommunistien taloja ja kokoontumispaikkoja. Toisaalta tilanne oli sisäministerin mukaan jo johtanut siihen, että maaherrat olivat joissakin tilanteissa olleet pakotettuja ryhtymään sulkemistoimenpiteisiin. Päätös annettiin tässä tilanteessa, ”koska katsottiin asianmukaisemmaksi, että vastuu näistä toimenpiteistä lankeaa sisäasiainministeriölle”, selvitti Kuokkanen.¹⁴⁸ Päätöksessä heijastui epäilemättä myös talonpoikaismarssin laukaisema naulausaalto. Maaherrojen taholtakin paineita hallituksen suuntaan epäilemättä asetettiin. Esimerkiksi Turussa maaherra sulki samana päivänä kun päätös annettiin viisi taloa: Turun työväentalon, T.Y. Tarmon talon Raunistulassa (Marian pitäjä), T.Y. Taiston talon Nummenmäellä (Kaarinan pitäjä),

.

146 Katso esimerkiksi Kangas 1983, s. 50–53.

147 VA, SM, Kirjediaarit, SM KD 299/656 1930; EK/VALPO I, 6., XXX kotelo 623, D1a1, jäljennös sisäasiainministeriön kiertokirjeestä 9.7.1930 maaherroille; VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 115/34 1930, sisäministerin kirje 9.7.1930 (saap. 10.7.1930) n:o 4784 maaherroille.

148 Uusi Suomi 11.7.1930, ”Kommunististen työväentalojen sulkemiset”.

T.Y. Innon talon Vähässä Heikkilässä (Kaarinan pitäjä) ja Paraisten Malmin työväentalon.¹⁴⁹

Ensimmäiset Vaasan läänissä selkeästi viranomaisvoimin ja uusien ohjeiden mukaan suoritettut työväentalojen sulkemiset tapahtuivat Vaasassa 15.7. Kaupungissa ja Mustasaaren kuntaan tuolloin kuuluneella Palosaarella suljettiin kaikki kolme työväentaloa: Vaasan työväenyhdistyksen talo Pitkädulla, ruotsalaisen työväenyhdistyksen Kansantalo Vuorikadulla sekä Taiston talo Palosaarella. Kaikki kolme taloa olivat kommunistien hallussa. Pitkädulla ja Vuorikadulla sulkemisen suoritti Vaasan poliisi. Palosaarella oli samanaikaisesti asialla Mustasaaren poliisi.¹⁵⁰ Kirjallista lupaa Vaasan vt. poliisimestari haki Vaasan työväentalolle ja Folkets Hus:lle vasta samana päivänä, kuin itse sulkeminen jo iltapäivällä tapahtui, minkä luvan maaherra oitis antoikin. Maaherran vastauksesta käy ilmi, että herrat olivat keskustelleen asiasta jo pari viikkoa aiemmin. Täysin valmistelematon samanaikainen sulkeminen ei siten ollut. Työväentaloissa toimineet ravintolat jäivät sulkemisen ulkopuolelle.¹⁵¹ Mikäli Taiston talo Palosaarella suljettiin samana päivänä se tapahtui ilman maaherran kirjallista lupaa. Mustasaaren nimismiehen pyyntö talon sulkemisluvasta saapui maaherralle vasta 18. päivänä heinäkuuta, siis kolme päivää sulkemisen jälkeen.¹⁵² Tämänkin sulkemisluvan maaherra heti myönsi kuultuaan asiasta sitä ennen EK:n Vaasan edustustoa.¹⁵³ Ei ole tietoa, antoiko maaherra suullisen luvan talon sulkemiseen aiemmin esimerkiksi puhelimitse. Toisaalta Vaasa korjasi aiempaa uutistaan sulkemisista maanantaina 21.7.1930 ja kertoi Mustasaaren poliisin sulkeneen Taiston talon ”Vaasan Vetokannaksella” lauantaina 19. päivänä eli vasta luvan saatuaan.¹⁵⁴

Sosialidemokraattiset lehdet pitivät hallituksen päätöksen perusteluja heikkoina. ”Järjestyksen säilyminen” oli niiden miestä varsin venyvä ja mielivaltainen käsite. Erityisesti sosialidemokraattisen lehdet kritisoivat sitä, että myös monet sosialidemokraattiset järjestöt joutuivat kärsimään päätöksestä. Esimerkiksi Helsingin työväentalon sulkeminen haittasi sosialidemokraattisia järjestö-

149 Kansan Lehti 11.7.1930, ”Työväentaloja Turun puolessakin suljettu”.

150 Suomen Sosialidemokraatti 18.7.1930, Ilkka 16.7.1939; Vaasa 16.7.1930; Hurri 1991, s. 163 ja 184; Vattula 1976, s. 227. Vattula ajoittaa Vaasan talojen sulkemisen jo kesäkuun puoliväliin. Hänen kirjassaan on kuitenkin muitakin epätasällisyyksiä, joiden johdosta on syytä tukeutua muihin lähteisiin.

151 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 381/843 1930, Vaasan vt. poliisimestarin kirje 15.7.1930 (saap. 15.7.1930) n:o 836 maaherralle ja Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran päätös 15.7.1930 n:o 23808 Vaasan vt. poliisimestarille.

152 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 30/626 1930, Mustasaaren piirin nimismiehen kirje 17.7.1930 (saap. 18.7.1930) n:o 648 maaherralle.

153 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 30/626 1930, maaherran päätös 18.7.1930 n:o 23928.

154 Vaasa 21.7.1930; Pohjanhovi 1958, s. 39; Sadeoja 1983, s. 124–125; Vaasan Työväenyhdistys sai jatkaa toimintaansa vailla tiloja vielä syksyyn asti. Talolla suoritettiin sen sulkemisen jälkeen laajat etsinnät, koska sulkemista ennen tehdyssä tarkastuksessa talosta oli löytynyt aseita. Asiasta syntyi laaja keskustelu, mikä epäilemättä antoi pontta kansanliikkeen puheille työväentaloista vallankumouksen valmistelijoiden tyyssijana. Pohjanhovi arvelee lakauttamisen siirtyneen, koska yhdistys toimi taloudellisena yhdistyksenä. Yhdistys kieltettiin 27. päivänä syyskuuta. Samalla suljettiin myös talo kokonaan.

jä, koska myös niiden toimitiloja sijaitsi talolla, jota hallitsivat ns. hoiperte-
lijat.¹⁵⁵

Maaherrojen valtuus muistutti paljolti heidän aiemmin kommunististen kirja-
painojen sulkemista varten saamaansa valtuutusta. Tiihonen kutsuu Lapuan
liikkeen aikaisia valtio- ja hallintokäytäntöjä muodollisen oikeusvaltion termil-
lä. Lain tulkinta riippui tuolloin yhteiskunnallisista voimasuhteista eikä oikeus-
periaatteen loogisesta johtamisesta. Tässä tilanteessa hallinnollisella päätöksel-
lä luotiin uusi oikeustila, jonka lait sittemmin vahvistivat.¹⁵⁶ Kesällä 1930 tehty-
jä kommunistisen toiminnan tukahduttamiseen tähdänneitä hallituksen päätök-
siä voikin pitää lakiin perustumattomina.

EK:n pääosasto lähetti ministerin kiertokirjeen alaostojensa ja edustustojensa
tietoon antaen omat toimintaohjeensa asiassa. Riekin mukaan alaostojen piti
antaa ”vain selvissä tapauksissa lyhyt ilmoitus siitä, että kysymyksessä oleva
talo tai muu kokous- ja seurahuoneusto on kommunistisen yhdistyksen, järjes-
tön tai muiden kommunististen elimien hallussa”.¹⁵⁷

Sisäministeriön ohjeista muodostui loppukesän ja syksyn toimenpiteitä oh-
jaava käytäntö. Esimerkiksi Vaasan läänissä sekä Heinrichs että Martonen pyy-
sivät sulkemistapauksissa aina lausunnon EK:lta. Lopullinen sulkemispäätös jäi
maaherralle, jonka ratkaisovalta korostui tapauksissa, joissa EK:n ja paikal-
listen poliisiviranomaisten lausunnot olivat ristiriidassa keskenään. Näitä tilan-
teita tosin tapahtui harvoin, koska nimismiehet pyrkivät päinvastoin tukeutu-
maan EK:n apuun tapausten hoidossa. Menettelynä oli, että paikallinen nimis-
mies teki esityksen työväentalon sulkemisesta perustellen sitä yhdistyksen
kommunistisuudella ja uhkalla yleistä järjestystä ja turvallisuutta vastaan. EK:n
alaosasto puolestaan antoi maaherran pyynnöstä lausunnon taloja omistavien
järjestöjen kommunistisuudesta. Perustelujen sanamuodot vaihtelivat, useim-
miten tuomio kuului: talo on ”ollut vain kommunistien käytössä”, tai ”talo on
ollut täysin kommunististen järjestöjen hallussa”. Perusteluissa saatettiin myös
viitata talolla järjestettyjen iltamien ja muiden juhlien ”räikeään” ohjelmis-
toon.¹⁵⁸

Kommunististen järjestöjen lakkauttamista tehostettiin. Heinäkuun 10. päivä
sisäministeriöön palkattiin apulaisesittelijäksi hovioikeuden asessori Mikko
Lampén. Lapualaismielisen Lampénin tehtäväksi tuli valmistella kommunisti-
järjestöjen lakkautuksia. Heinäkuussa EK sai myös määräyksen lakkauttaa työ-

.
155 Kansan Lehti 11.7.1930 ja 12.7.1930; Suomen sosialidemokraatti 12.7.1930; Työn Voima
14.7.1930.

156 Tiihonen Seppo, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan
käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990, s. 21–22.

157 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, EK:n pääosaston kiertokirje alaosastoille ja edustuksille
11.7.1930.

158 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, tapauksia löytyy EK:n kirjeenvaihdosta hei-
nä- elokuun vaihteessa kymmenittäin, esimerkiksi: Oulun alaostaston kirjeet 21.7.1930 ja
22.7.1930 Oulun läänin maaherralle ja Kemin edustuksen kirje 26.7.1930 Oulun läänin
maaherralle tai Joensuun alaostaston kirje 24.7.1930 Kuopion läänin maaherralle. Nimis-
miesten lausunnoista esimerkiksi Asikkalan nimismiehen kirje 23.7.1930 Hämeen läänin
maaherralle, jossa hän suosittelee Pulkkilan ja Mustajärven Suomen Maa-, Metsä-, ja Uitto-
työväen liiton osastojen omistajien sulkemiseksi.

väen ja pienviljelijäin vaalijärjestö ja sen keskuselin, Helsingin työväen vaalikomitea. SAJ:n lakkauttamishanke pantiin vireille 6.7.1930 hallituksen määräyksellä.¹⁵⁹

Hallituksen pyrkimyksenä hillitä kansanliikettä voi pitää myös sisäasiainministeriön 17. päivänä heinäkuuta maaherroille antamaa määräystä kieltää kommunististen yhdistysten ja järjestöjen sekä yksityisten kommunistien ulkosalla suunnittelemat kokoukset ja huvitilaisuudet sekä kulkueet ja muut julkiset esiintymiset. Samalla valtioneuvosto katsoi tarpeelliseksi kieltää myös kokous- ja huvihuoneissa pidettäväksi suunnitellut kommunistien kokoukset, huvitilaisuudet sekä muut esiintymiset. Kaikenlaiset tilaisuudet oli estettävä tarvittaessa vaikka poliisivoimin.¹⁶⁰ Viranomaiset eivät myöskään saaneet sallia kommunistien harjoittaa tulevien vaalien varjolla kiihotus- ja valtiopetollista toimintaansa, määräsi ministeriö päivää myöhemmin. Kommunistien mahdollisesti suunnittelemat vaalikokoukset sekä kommunistien vaalitoiminta oli estettävä.¹⁶¹ Järjestysviranomaisten toiminta-arsenaali oli tämän jälkeen täydellinen. Maaherroille oli annettu lupa sinetöidä työväentalojen ovet ja näin vaientaa kommunistien toiminta. Poliisiviranomaisille annettu määräys varmisti asian kriminalisoimalla kaiken kommunistisina pidettyjen järjestöjen toiminnan. Olennaista on muistaa, että päätös annettiin vaiheessa, jossa vaalijärjestöä vastaan oli vasta aloitettu oikeudelliset toimenpiteet. Kyse ei siis ollut jo laittomaksi todetun toiminnan kieltämisestä.

Kansanliike ja EK haluavat rikolliseen toimintaan käytetyn omaisuuden valtiolle

Samanaikaisesti viranomaistoiminnan tehostamisen kanssa valmisteltiin lainsäädännöllisiä ratkaisuja kommunistiongelman hoitamiseksi. Rauhallisesti sujuneen talonpoikaismarssin aikana katseet käännettiin eduskuntaan. Siltalan mukaan yleiseen tietoisuuteen oli iskostettu vakaumus, että kommunistilakien hyväksyminen tiesi rauhaa, niiden hylkääminen kaaosta. Koko oikeisto ja keskustan valtaenemmistö pitivät kommunistilainsäädännön hyväksymistä ehdot-

159 Vn ptk. 10.7.1930; Siltala 1985, s. 149; Ruuskanen 1995, s. 51–52.

160 VA, SM, Kirjediaarit, SM KD 303/656 1930; Katso myös VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 121/35 1930, sisäasiainministeriön kirje 17.7.1930 (saap. 19.7.1930) n:o 4871 maaherralle. Maaherra lähetti asiasta heti kiertokirjeen läänin poliisiviranomaisille tiedoksi ja toimeenpantavaksi, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kiertokirje 19.7.1930 n:o 23955 poliisiviranomaisille; Sisäasiainministeriön 17.7.1930 kaikille maaherroille lähettämä kiertokirje. Jäljennös KA. 1F, Ihmisoikeuksien Liiton arkisto.

161 VA, SM, Kirjediaarit, SM KD 304/656 1930; Paikallistason toteutuksesta katso esim. VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 124/36 1930, sisäasiainministeriön kirje 18.7.1930 (saap. 21.7.1930) n:o 4925 maaherralle. Tästäkin ohjeesta maaherra tiedotti kiertokirjeellään poliisiviranomaisia välittömästi; VA, EK/VALPO I, 5. Tilannekatsauksia, kotelo 49, EK:n Vaasan alaostaston tilannekatsaus 31.7.1930 n:o 1101 (heinäkuu 1930) EK:n pääosastolle, s. 1-3. Esimerkiksi Vaasan piirissä kommunistien vaalikiihotuksen estämisessä onnistuttiin ilmeisen hyvin, sillä EK:n mukaan kommunistien toiminta, sekä julkinen että salainen, oli lamassa, eikä lähestyviin vaaleihin oltu valmistauduttu mitenkään.

toman välttämättömänä. Lakien kohtalo jäi siten pitkälti SDP:n ja ruotsalaisen vasemmiston käsiin.¹⁶²

Kansanliike jatkoi valtiovallan painostusta todeten kansanliikkeen kannatuksen uudelle Svinhufvudin hallitukselle riippuvan ainoastaan siitä, miten hallitus toteutti liikkeen päämääriä.¹⁶³ Mitä liikkeen tavoitteet sitten olivat? Lapuan liikkeen valtuuskunta tiivisti heinäkuun alussa antamassaan julkilausumassa liikkeen päämääräksi Suomen valtion ja yhteiskunnan sisäisen lujittumisen. Tätä tavoitetta varten oli 1) kommunistien Moskovasta johdettu kristinuskonvastainen ja maanpetoksellinen toiminta lopetettava, 2) uudistettava kansanedustuslaitosta niin, että se vapauttaisi ”valtiopäiväin toiminnan puolueiden heikentävästä vaikutuksesta” ja 3) kansalaisvelvollisuuksien myöntämisen ehdoksi oli asetettava kansalaisvelvollisuuksien täyttäminen. Käytännössä ohjelman toteuttaminen tarkoitti sitä, että kommunistit oli suljettava pois valtiollisesta ja kunnallisesta elimistä ja yhdistys-, kokous- ja painovapautta koskevaa lainsäädäntöä oli muutettava. Puolueolojen asettamiseksi terveemmälle pohjalta oli vaalijärjestelmässä siirryttävä yhden miehen vaalipiirijärjestelmään. Tämä lisäsi valitsijoiden ja kansanedustajien välistä kosketusta ja vapautti yksittäisen kansanedustajan puolueriippuvaisuudesta. Lisäksi äänioikeus oli myönnettävä vain välitöntä veroa kunnalle ja valtiolle maksaville henkilöille.¹⁶⁴ Kansanliike pyrki ajamaan tavoitteitaan paitsi julkisuudessa myös neuvottelemalla tiiviisti hallituksen ja EK:n kanssa. Kallion hallituksen eduskunnalle antamat kommunistilait pitivät sisällään kansanliikkeen ajamia elementtejä, mutta ne eivät menneet läheskään niin pitkälle.

Kommunistilakien valiokuntakäsittely alkoi heti talonpoikaismarssin jälkeen. Eduskunnan käsiteltäväksi tulivat tasavallan suojelulaki, laki valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta, laki Suomen vaalilain muuttamisesta, kunnallislain muutos ja painovapauslain sekä rikoslain 16. luvun 24 §:n muutos. Siltalan mukaan lopulliset esitykset olivat kompromissi kokoomuksen ja maalaisliiton välillä. Suojelulakiesitys antoi tasavallan presidentille mahdollisuuden torjua valtakuntaa uhkaavia vaaroja asetusteitse perustuslain säätämien kansalaisvapauksien estämättä. Valtiopäiväjärjestyksen muutoksella puolestaan haluttiin evätä vaalikelpoisuus henkilöltä, joka kolmen viimeksi kuluneen vuoden aikana oli kuulunut yhdistykseen tai järjestöön, jonka tarkoituksiin sisältyi Suomen valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen välitön tai välillinen väkivaltainen tai muuten lainvastainen kumoaminen. Vaalilain muutos valtuutti keskusvaalilautakunnat hylkäämään vaalilistan edellä mainituista syistä. Samaa vaalikelpoisuuden rajoitusta haettiin kunnallisvaaleihin kunnallislain muutoksella.¹⁶⁵ Painovapauslain muutosesitys pidensi rikollisen tai hyvän tavan vastaisen julkaisun enimmäislakkautusajan kolmesta kuukaudesta vuoteen. Se mahdollisti myös vastikkeen lakkauttamisen ja takavarikoinnin. Rikollisen lehden painanutta kirja-

162 Siltala 1984, s. 124, 128 ja Karjala 8.7.1930 ”Eilinen päivä - sovinnon tie”.

163 Uusi Suomi 6.7.1930 ”Lapualaisliikkeen kannatus hallitukselle riippuu hallituksen toimenpiteistä”.

164 Uusi Suomi 6.7.1930 ”Lapualaisliikkeen päämäärät”.

165 Siltala 1985, s. 124–125.

painoa vastaan ei sen sijaan enää esitetty rankaisutoimia. Vielä edellisenä syksynä annettu lakiesitys sisälsi kirjapainoille kovemman rangaistuksen kuin leh-dille. Rikoslain 16. luvun 24 pykälään haettiin muutosta hallituksen, eduskun-nan, julkisen viranomaisen tai laillisen yhteiskuntajärjestyksen halventamisesta ja väärin tietojen levittämisestä. Ehdotus sääti näistä rikoksista korkeintaan vuoden pituisen vankeusrangaistuksen.¹⁶⁶ Eduskunnalle ei annettu EK:n aja-maa yhdistyslain tiukennusta.

Jo Lapualla 21. kesäkuuta järjestetty kansanliikkeen kokous katsoi, että kom-munismien tuloksellinen vastustaminen vaati välttämättä lainmuutoksia. Tämän takia kokous asetti lakimiehistä ja ”elämäkokemusta omaavien kansalaisten piiristä” koostuvan toimikunnan, jonka ”tehtävänä olisi valmistella lainmuu-toksia ja seurata kommunisminvastaisten lakiesitysten valmisteluita”. Kansan-liikkeen lakivaliokunnan tehtävänä oli valmistella muutokset rikoslakiin ja yhdistyslakiin sekä äänioikeuden rajoittamista koskeva lakiesitys. Kansanliik-keen tavoitteena oli riistää äänioikeus maanpetoksellisesta toiminnasta tuomi-tuilta. Tämän lisäksi lainsäädäntöä piti muuttaa niin, ”että kansalaisoikeuksien käyttämisen edellytyksenä olisi kansalaisvelvollisuuksien täyttäminen”. Tämä tarkoitti verojen suoritusta. Yhdistyslakia piti muuttaa niin, että kommunistien kirjapainojen ja yksityisomaisuuden käyttöä voitiin rajoittaa. ”Näitten muutos-ten kautta häviäisivät kommunistit miltein tyystin ja sosialistitkin suurelta osal-ta eduskunnasta”, uskoi kokous.¹⁶⁷

Tiiviimpi keskustelu ns. kommunistilaeista alkoi kesäkuun lopulla. Hallituk-sen tasavallan suojelulakia ja painovapauslain muutoksia sisältäneet esitykset tulivat julkisuuteen kesäkuun lopussa, lauantaina 28. kesäkuuta. Vaalilain muu-tosesitys oli tuolloin vielä valmistelussa. Samanaikaisesti valmistuivat myös Lapuan liikkeen omat lakiesitykset. Niiden valmistelu tapahtui Helsingin Sano-mien mukaan ”Lapualaisliikettä lähellä olevissa helsinkiläisissä piireissä”. Leh-den mukaan esitykset annettiin 27. kesäkuuta Kosolalle. Lakiesitysten sisältöä lehti ei vielä tiennyt.¹⁶⁸

Lapuan liikkeen lakiesitykset julkaistiin heinäkuun alussa, juuri Talonpoi-kaismarssin alla. Muutosesitykset tuotiin julkisuuteen, koska hallitus ei ollut huomioinut niitä omissa esityksissään. Lapuan liikkeen muutosesitysten takana oli Lapuan IV kokouksen valitsema ”lakivaliokunta”, johon kuuluivat tohtori G. von Hertzen, hovioikeudenneuvos H. Boucht, asessori M. Lampén, varatuo-mari Teo Pöytäniemi, tuomari O. Åkesson ja kirkkoherra Matti Jaakkola. Kesä-kuun 21. päivänä valitusta valiokunnasta olivat jääneet pois Vihtori Herttua ja Rantanen. Heidän tilalleen olivat tulleet Jaakkola, Åkesson ja sisäministeriön esittelijä, asessori Lampén. Lampén toimi ennen siirtymistään sisäasiainminis-teriön hovioikeuden asessorina Viipurissa. Siltalan mukaan valiokunnan yh-teiskunnallisesta ja valtiollisesta kaavailuista vastasivat lähinnä von Hertzen ja

166 Siltala 1985, s. 124–125; Helsingin Sanomat 2.7.1930, pääkirjoitus ”Hallituksen lakiesityk-set”.

167 VA, Martti Pihkalan kokoelma, Kansio 4, Lapuan Seurahuoneella 21.6.1930 pidetyn kokouksen pöytäkirja.

168 Helsingin Sanomat 28.6.1930, s. 5, ”Kolme hallituksen esitystä” ja ”Lapualaisliike”.

Åkesson, entinen Kallion hallituksen oikeusministeri ja Kallion puhdistuksen alkuunpanija vuonna 1923.¹⁶⁹

Mitä kansanliikkeen lainlaatijat sitten vaativat? Muutoksia haettiin rikoslakiin, kunnallislakiin, valtiopäiväjärjestykseen ja yhdistyslakiin. Rikoslakiin haettiin selkeästi tiukempaa muutosta kuin mitä hallituksen esitys edellytti. Lakivaliokunnan esitys koski muutosta rikoslain 11. lukuun ja lisäystä saman lain 12. lukuun. Hallitus haki muutosta saman lain 16. luvun 24 §:än hallituksen halventamisesta ja väärän tiedon levittämisestä. Kansanliikkeen 11. luvun 3 §:n muutos koski valtiopetoksen tekoa ja aikomusta ryhtyä tähän tekoon, 12 luvun 6 § vastaavasti maanpetosta. Muutokset olivat selkeitä tiukennuksia lakiin. Esitetyt rangaistukset valtiopetoksesta ja maanpetoksesta olivat 2-8 vuotta kuritushuonetta. Mielenkiintoinen on rikoslain 11. luvun 4 §:ään esitetty muutos. Esityksen mukaan pykälän tuli kuulua seuraavasti:¹⁷⁰

”4. §. Omaisuus, joka on hankittu valtiopetoksen toimeenpanemisen, valmistelun tai edistämisen tarkoituksessa, tahi jota kokonaisuudessaan tai osaksi on käytetty valtiopetoksen tahi sen valmistelun edistämiseksi, taikka kiihoittamiseksi valtiopetokseen, olkoon menetetty, ellei saateta todennäköiseksi, ettei sen omistaja tahi, jos omistaja on osakeyhtiö, osuuskunta, yhdistys tai muu yhteisö, tämän hallitus ole ollut tietoinen omaisuuden käyttämisestä mainitunlaiseen tarkoitukseen.”

Lain 12 lukuun oli tehty sisällöltään vastaava pykälä (10 §), jossa maanpetoksen toimeenpanemiseksi tai sen edistämiseksi hankittu omaisuus tuomittiin menetetyksi. Hallitus ei halunnut puuttua näihin lainkohtiin lainkaan, eikä myöskään valtio- ja maanpetokselliseen toimintaan käytetyn omaisuuden kohtaloon. Molemmat pykälät lienee suunniteltu koskemaan sekä kommunistisia kirjapainoja että työväentaloja. Vieläkin rankempia olivat kansanliikkeen esitykset, jotka kohdistuivat yhtäläisen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden rajoittamiseen. Äänioikeus olisi myönnetty vain välitöntä valtiovero kahtena edellisenä vuotena maksaneille ja heidän puolisoilleen. Kunnallisvaaleissa vaalioikeutta vaille olisivat jääneet mm. holhouksen alaiset, valtio- tai maanpetoksesta rangaistukseen tuomitut, kansalaisluottamusta vailla olevat ja kunnallisvaaleissa ääniä myyneet tai ostaneet. Puoluevalta piti puolestaan poistaa muuttamalla suhteellinen vaalitapa enemmistövaaliksi. Eduskunnan merkitystä olisi vähennetty supistamalla kansanedustajien määrää ja lyhentämällä istuntokausien pituutta kahdeksi kuukaudeksi vuodessa. Eduskunta ei olisi myöskään saanut muuttaa hallituksen esitystä, eikä kiristää sitä budjettivallallaan. Tämä olisi tarkoittanut sitä, että ellei eduskunta olisi hyväksynyt hallituksen budjettiesitystä olisi edellisen vuoden budjetti jäänyt automaattisesti voimaan. Kansanliikkeen yhteiskuntajärjestyksen rakenteisiin pureutuneet esitykset saivat aikaan niin ra-

169 Siltala 1985, s. 125 ja 532, viite n:o 3. Katso myös VA, Martti Pihkalan kokoelma, Kansio 4, Lapuan Seurahuoneella 21.6.1930 pidetyn kokouksen pöytäkirja.

170 Helsingin Sanomat 1.7.1930, s. 4 ja 6 ”Lapualaisten vastaesitykset”. Lakiesitysten tarkastelussa nojaututaan HS:n juttuun, koska Lapuan liikkeen lakiesityksistä ei ole säilynyt varsinaista arkistomateriaalia.

jun kritiikin, että Kosola joutui heti peruuttamaan ne. Esityksiä ei hänen mukaansa ollut lopullisesti hyväksytty valtuuskunnassa.¹⁷¹

Tammikuussa voimaanastuneeseen yhdistyslakiin kansanliike vaati vain yhtä korjausta. Lakiin oli lisättävä lause lakkautettujen yhdistysten omaisuuden julistamisesta menetetyksi. Kansanliikkeen mielestä kiellettyä toimintaa harrastaneen yhdistyksen omaisuus oli tuomittava menetetyksi samaan tapaan kuin kirjapainojen kohdalla. Asiaa pidettiin tärkeänä, koska momentti sisällytettiin tähänkin lakiin, vaikka jo rikoslain muutosesityksen voi katsoa sisältäneen saman ajatuksen, ainakin laveasti tulkittuna.¹⁷²

EK oli heinäkuun aikana yhteydessä professori Sundströmiin sekä yhdistyslain että rikoslain muutosten osalta.¹⁷³ Sundström laati esityksen rikoslain muuttamisesta. Alunperin Sundströmin käsin kirjoittamassa esityksessä muutosta esitettiin rikoslain 11 luvun 5 §:n 2 momenttiin. EK:n puhtaaksikirjoittamassa versiossa muutosta esitettiin saman luvun 4 §:ään. Kyseessä oli valtiopetoksen valmistelusta syytettyjen määrittely. Sundströmin esitys on lähinnä rinnakkainen kansanliikkeen ”lakivaliokunnan” esitykselle 11 luvun 3 §:ksi.¹⁷⁴

Sundströmin esitys on selvästi lakivaliokunnan esitystä tiukempi. Valtiopetoksellisen toiminnan määritelmä on vedetty esityksessä äärimmäisen laveaksi. Lapuan liikkeen ”lakivaliokunnan” esityksessä valtiopetos on sidottu selkeästi joko jäsenyyteen valtiopetosta suunnittelevaan yhdistykseen, yhteistoimintaan vieraan vallan kanssa, virka-aseman väärinkäyttöön tai aseiden hankintaan. Sundströmin esityksessä valtiopetoksen määrittely tapahtui yksittäisen ihmisen tekojen kautta, jotka on lisäksi lueteltu mahdollisimman tarkasti. Luettelo piti sisällään kaikki mahdolliset toiminnot ja tehtävät kommunistisissa yhdistyksissä. Esityksestä paistaa selkeästi läpi EK:n arkipäiväisessä työssään kohtaama kommunistinen toiminta. Tekstin perusteella uskaltaa epäillä, että EK oli ollut hyvin perillä esityksen valmistelusta. Varmuutta siitä, kuka esityksen tilasi professori Sundströmiltä, ei arkistosta löydy. Jonkinlaisen viitteen asiasta antavat kuitenkin EK:n esityspaperiin tekemät merkinnät. Esityksen laitaan on nimittäin kirjoitettu ”pl. I. Koivistolle ilmoittaen ekn pitävän hyvänä”. I. Koivisto tarkoittanee Lapuan liikkeen korkeimpaan johtoon kuulunut Iivari Koivistoa. Merkinnän perusteella olisi pääteltävissä, että esitys on tullut EK:lle ilmeisesti Lapuan liikkeen kautta, mutta kuinka paljon EK on antanut taustamateriaalia esitystä varten jää hämäräksi. Entistä mielenkiintoisemmaksi Sundströmin esi-

.

171 Helsingin Sanomat 1.7.1930; Siltala 1985, s. 125–127; katso myös VA, Kaj, Donnerin koelma, koneella kirjoitettu ilmoitus, jossa Kosola Lapuan liikkeen valtuuskunnan puolesta ilmoittaa, että lakiesitykset eivät ole valtuuskunnan lopullisesti hyväksymiä.

172 Laki yhdistyksistä annetun lain 21 §:n muuttamisesta. Annettu Helsingissä 10 päivänä tammikuuta 1930; Helsingin Sanomat 1.7.1930, s. 6.

173 Sundströmin/Salmialan vaiheista mm. Uola 1982, s.30,32–33, 80 jne. sekä Vares, Vesa, Lauri Ingman – Vanhasuomalainen, Helsinki 1996, s. 500–505; Professori Sundström, myöhempi Salmiala, kuului vielä 1930-luvun alussa kokoomuksen oikeaan siipeen, mutta liittyi myöhemmin perustettuun IKL:een toimien mm. sen kansanedustajana ja ideologisena johtajana.

174 Lapuan liikkeen lakivaliokunnan esitys: Helsingin Sanomat 1.7.1930, s. 4; Sundströmin esitys: VA, VALPO II XXVI B2, kotelo 180, Sundströmin esitys RL 11 luvun 5 § 2 mom sekä sen puhtaaksikirjoitetut versiot.

tyksen tekevät siinä olevat lisäykset ja muut EK:n merkinnät. Sundström on itse lisännyt momentin jälkeen, ikään kuin omaksi kappaleekseen sanat: ”yhdistyksen omaisuus julistettava valtiolle menetetyksi”. Sanat liittyivät keskusteluihin, joita on käyty yhdistyslain muuttamisesta. Kansanliikkeen yhdistyslakiin tekemä muutosesitys on sanatarkasti ”Tällaisessa tapauksessa voidaan myös yhdistyksen omaisuus julistaa menetetyksi”. Tästä muutosesityksestä ei ole tässä vaiheessa tehty omaa pykälää, mutta selkeästi asiasta on keskusteltu EK:n ja Sundströmin välillä. Ilmeinen selitys sille, miksi nämäkin sanat on lisätty esitykseen löytyy paperin ylälaidasta. Ylälaidassa on EK:n merkintä, jossa on päivämäärä 4.7.-30, mikä tarkoittanee päivää, jolloin EK on saanut Sundströmin esityksen. Päiväyksen alta ilmenee esityksen tarkoitus: ”Tämä prof. Sundströmin ehdotus, josta sitten Kivimäen ehdotus eduskunnalle”. Lause antaisi sen kuvan, että Sundströmin ehdotus välitettiin edelleen edistyspuolueen kansanedustaja T.M. Kivimäelle.¹⁷⁵

Lapuan liikkeen ”lakivaliokunnan” muutosesitys yhdistyslain 21 pykälään on sanatarkasti samansisältöinen, kuin EK:n arkistosta löytyvä koneella kirjoitettu yhdistyslain 21 §:n tehty muutosesitys. EK:n arkistosta löytyvän esityksen kiinnostavuutta lisää paperiin käsin lisätty lause: ”Lapualaisille tehdyt ehdotustarjoukset”. Paperi on selkeästi kirjoitettu EK:ssa. Samaan tapaan EK:n arkistosta löytyy samasta mapista samanlaiselle paperille kirjoitettu esitys muutoksiksi rikoslain 11 ja 12 lukuun. Rikoslain 11 luvun 3 ja 4 §:t sekä lain 12 luvun 6 § muutos sekä 12 lukuun laadittu uusi 10 § ovat sisällöllisesti EK:n esityksessä täysin samanlaisia kuin kansanliikkeen lakivaliokunnan aiemmin esitelty esitys. Ainoastaan rikoslakiesitykset poikkeavat muutamassa kohdin joko sanojen taivutuksien tai tarkentavien sanojen osalta. Paperit ja etenkin käsinkirjoitettu lause puhuvat sen puolesta, että EK suoranaisesti kirjoitti Lapuan liikkeelle sen muutosesityksiä. Se, että EK toimisi näin, ei ole edellä kerrottujen tapausten ja EK:n pyrkimysten pohjalta arvioituna lainkaan mahdotonta. EK:n toimiminen kansanliikkeen ”haamukirjoittajana”, on lähes luonnollista, kun ajattelee, kuinka läheisissä yhteyksissä EK oli Lapuan liikkeen lähipiirin ja esimerkiksi lakivaliokunnan jäsenen toimineen asessori Mikko Lampénin kanssa. EK:n arkistosta löytyvien esitysten liittymistä lakivaliokunnan heinäkuusiin esityksiin ei voi kuitenkaan vedenpitävästi todistaa. Suurin ongelma on esitysten ajoitus. Papereissa ei ole päivämäärää. Ne eivät myöskään ole heti Sundströmin laatiman ehdotuksen edellä tai jäljessä. Lakiesitysten edellä ja jäljessä on sekä aiemmin että myöhemmin päivättyjä papereita.¹⁷⁶

Kivimäki laati kommunistilakien ollessa eduskuntakäsittelyssä kompromissiehdotuksen. EK ilmeisesti ajatteli Sundströmin ehdotuksen voivan toimia Kivimäen kompromissiesityksen pohjana. Kivimäki oli Kallion hallitusta edeltäneen Oskari Mantereen kabinetin (istui 22.12.1928–16.8.1929) sisäministeri.

175 VA, VALPO II XXVI B2, kotelo 180, Sundströmin esitys RL 11 luvun 5 § 2 momentiksi sekä EK:n paperiin tekemät merkinnät.

176 VA, VALPO II XXVI B2, koneella kirjoitetut päiväämättömät esitykset yhdistys- ja rikoslain muutoksiksi sekä kansiossa oleva muu materiaali.

EK oli Kivimäen sisäministerikaudella yhteyksissä ministeriin ajaessaan yhdistyslain tiukennusta. Kivimäki myös osoitti ministerikaudellaan ymmärtämystä jonkinasteisten tiukennusten puolesta. Tässä mielessä EK:n yhteydenpito ja ajatustensa ”uittaminen” eduskuntaan Kivimäen kautta ei ole yllättävää, vaikka Kivimäki olikin edistyspuolueen jäsen.¹⁷⁷

EK toimi lainvalmistelun aikana siten yhteydessä suoraan sekä eduskuntaan, Lapuan liikkeeseen, että oikeustieteen edustajana esiintyneeseen professori Sundströmiin. Tämä siitä huolimatta, että EK:n päällikkö oli asemansa perusteella sisäministeriön ylimääräinen esittelijä ja kykeni osallistumaan lainvalmisteluun myös sitä kautta. Riekki keskusteli suoraan Kivimäen kanssa 13. heinäkuuta, eduskuntakäsittelyn ollessa kiivaimmillaan. Hänen keskustelusta laatimat muistiinpanonsa ovat varsin hajanaisia, mutta niistä voi päätellä keskustelun sivunneen maanpetoksellisena pidetyn toiminnan rajoja ja maanpetoksellisena pidetystä toiminnasta annettuja tuomioita. Merkintöjen perusteella näyttäisi siltä, että Riekki keskustelussa esitteli kommunistien toimintatapoja ja kertoi eri tekojen rangaistavuutta nykyisen lain voimassa ollessa.¹⁷⁸ Sundströmin ehdotuksen ja Riekin Kivimäen kanssa käymän keskustelun pohjalta Kivimäen ym. ehdotuksessa rikoslain 11 luvun 4 §:n muuttamiseksi on selkeästi nähtävissä kansanliikkeen ja EK:n näkemyksiä lähellä olevia ajatuksia. Tämä on todettava, vaikka todennettavissa oleva kosketus Kivimäen ja Riekin välillä tapahtui vasta esityksen antamisen jälkeen. Sundströmin ehdotus on lähes kirjaimellisesti sama kuin Kivimäen esityksen toinen momentti.¹⁷⁹

Kommunistilakeihin Kivimäen esitysten kautta haettu kompromissi kaatui oikeiston piirissä esiintyneisiin epäilyihin. Tämä merkitsi lähes koko lakipaketin äänestämistä lepäämään 15. heinäkuuta, vain viikko talonpoikaismarssin jälkeen. Kunnallislait eivät vaatineet perustuslain säätämisyjärjestystä, joten ne voitiin hyväksyä yksinkertaisella porvarillisella enemmistöllä. Hyväksytyksi tulivat muutokset maakuntain kunnallislain 10 §:n, kaupunkien kunnallislain 11 §:n sekä laki kunnallisen vaalilain muuttamisesta. Samaan tapaan tulivat hyväksytyksi painovapauslain muutos ja rikoslain 16 luvun 24 §:n muutos. Tulos merkitsi uusia vaaleja. Presidentti hajotti eduskunnan ja määräsi vaalit pi-

177 Vp 1930, Liitteet XII, s. 279–285. Kivimäen esityksinä tunnettujen kompromissiesitysten takana oli varsin nimekäs ryhmä porvaripoliitikkoja. Kivimäen lisäksi esitykset allekirjoittivat entinen pääministeri Oskari Mantere (ed.), Ernst von Born (r., sisäministerinä 21.3.1931–15.12.1932 Sunilan hallituksessa), Y. W. Puhakka (kok., sisäministerinä 15.12.1932–7.10.1936 Kivimäen hallituksessa) sekä entinen ja myöhemmin uudelleen pääministeriksi noussut A. K. Cajander (ed.). Ryhmä teki esitykset rikoslain 11 luvun 4 §:n, valtiopäiväjärjestyksen 6 ja 13 §:n, maalaiskuntain kunnallislain 9 §:n ja kaupunkien kunnallislain 10 §:n muuttamisesta heinäkuun 4. päivänä. Rikoslain muuttamiseksi tekemänsä esitystä ryhmä perusteli sillä, että hallituksen esitykset, joilla pyrittiin estämään kommunistien julkinen lainvastaisen toiminta, olivat puutteellisia. Niiden avulla ei päästäisi ”käsiksi kommunistien salaiseen, voimassaolevan valtiojärjestyksen väkivaltaiseen kumoamiseen kohdistettuun toimintaan”. Kommunistien salainen toiminta oli jo nyt ”jäytämässä yhteiskuntamme perusteita ja joka, mikäli julkinen toiminta saadaan tukahdutetuksi, tulee entisestään kiihtymään,” uskoj ryhmä. Siksi rikoslakia oli välttämätöntä selvittää ja täydentää. Samalla oli viisikon mielestä syytä korottaa tuomioita.

178 VA, VALPO II, XXVI B2, Riekin muistiinpanot 13.7.1930 keskustelusta Kivimäen kanssa; Helsingin sanomat 1.7.1930.

179 Vp. 1930 I, Liitteet XII, s. 279–280.

dettäväksi 1. ja 2. päivä lokakuuta. Suomen työväenliikkeen historian kirjoittajien mukaan tämä merkitsi myös maaherroille annetun poikkeusvaltuutuksen hyväksymistä lainvastaisesti ja käytännössä myös vaaliluetteloiden ”puhdistamista” ja vaalikelpoisuuden riistämistä kommunisteilta. Hallitus myös suositti yleisporvarillisen ”isänmaallisen vaaliliiton muodostamista”.¹⁸⁰

Eduskunnan päätöksen jälkeen pysähdyksissä olleet kyyditykset alkoivat uudestaan. Tunnetuin kyyditty oli eduskunnan sosialidemokraattinen varapuhemies Väinö Hakkila. Sosialidemokraatit, joita pidettiin vastuussa lakien hylkäämiseen, joutuivat yhä useammin terrorin kohteeksi. Vaaleihin valmistauduttiinkin painostuksen ja terrorin vallitsemassa ilmapiirissä.¹⁸¹ Porvarien kaavailemat erityisjärjestelyt vaalien suhteen olivat tarpeen, sillä lakien hyväksyminen vaalien jälkeisessä eduskunnassa vaati kahden kolmasosan enemmistön. Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta pohti suhtautumista vaaleihin heti eduskunnan äänestysten jälkeen. Toimikunta ei halunnut arvailla missä määrin puolueen vaalitoiminta saisi tapahtua vapaasti. Kansanliikkeen johdon antama tiedonanto viittasi siihen, ettei sen taholta ainakaan toistaiseksi aiota vaalitoimintaa vaikeuttaa, kirjoittivat puoluesihteerit K.H. Wiik ja järjestösihteerit Emil Sallila piiritoimikunnille 27. heinäkuuta. Mahdollisen pelottelun ei missään tapauksessa saanut antaa ennenaikaisesti vaikuttaa kampanjaan, vaan valistustilaisuuksia oli järjestettävä normaalisti, peränantaminen vaikuttaisi joukkoihin lamaanuttavasti. Sitä vastoin oli joka valistustilaisuudessa koettava ”työläisurheilijain ja muiden reippaiden miesten avulla - suojella meikäläisiä puhujia siltä varalta, että yksityiset edesvastuuttomat kiihkoilijat koettaisivat käyttää meitä vastaan väkivaltaa.”¹⁸²

Vaikka kansanliike julkisesti irtisanoutui lakivaliokunnan esityksistä pian niiden julkaisemisen jälkeen, se jatkoi niiden ajamista. Keskusteluja lainsäädännöllisistä muutoksista käytiin julkisuudelta salassa kansanliikkeen johtohenkilöiden ja hallituksen välillä. Kansanliikkeen puolelta johtavia henkilöitä olivat Kai Donner, K. R. Kares ja Rafael Haarla. Neuvotteluissa kansanliike toi esille lainsäädännön muutostarpeet ja pyrkimyksen päästä eroon liiallisesta eduskuntakeskeisyydestä (”riksdagstyre”). Keskusteluissa tulee hyvin esille kansanliikkeen ongelmallinen tilanne; miten säilyttää ote tapahtumista ja toisaalta miten säilyttää liikkeen kannatus. Kai Donnerin ja P.H. Normenin kirjoittamassa muistiossa talonpoikaismarssin ja Kallion hallituksen eron luoma ”kestämätön” tilanne kuvattiin seuraavasti: ”Maata ei voi samalla kertaa hallita vas-

.
180 Suomen asetuskokoelma 1930, n:o 269–273, s. 911–917; Suomen työväenliikkeen historia, Joensuu 1977, s. 181–182; Siltala 1985, s. 127–134; Tuomioja 1982, s. 117–118; Helsingin Sanomat 2.7.1930, s. 2, pääkirjoitus ”Hallituksen esitykset”.

181 Suomen työväenliikkeen historia 1977, s. 181–182. Jotakin tilanteen jännittyneisyydestä kertoo SDP:n puoluesihteerit K.H. Wiikin epämääräinen pelastusoperaatio heinäkuussa. Hän käski siirtää joukon SDP:lle tärkeitä papereita Tannerin asunnolle Sorkiin, pois Helsingistä. ”Ne eivät ole millään tavalla vaarallisia, mutta tärkeitä papereita muuten, ja toimitin ne sen tähden pois tästä talosta silloin kun odotettiin kriittisiä tapauksia”, selvittää Wiik Tannerille, joka ei tiennyt papereiden tuonnista mitään. Katso asiasta TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 109, K.H. Wiikin kirje 31.7.1930 Väinö Tannerille.

182 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimikunnan kiertokirje 25.7.1930 Piiritoimikunnille.

tuunalainen, mutta voimaton Svinhufvudin johtama hallitus ja mahtava, mutta edesvastuuton sivuhallitus, Lapuan valtuuskunta”. Tilanne oli kummallekin osapuolelle epäedullinen, vastuunalainen ministeriö ei voinut ilman, että valtiovallan arvovalta kärsi ”antaa sellaisen tilanteen jatkua, jossa se vastenmielisesti mutta pakosta suorittaa poliittisia tilaisuuksia, joita sille tehdään ulkopuolella olevien taholta ehdotusten ja aloitteiden muodossa, jotka ilmeisesti menevät pitemmälle kuin mitä se itse on tahtonut tai toivonut.” Kansanliikkeen kannalta tilanne oli taas epäedullinen sen takia, että se pakotettiin jatkuvasti ”astumaan perustuslainvastaisia teitä ja harjoittamaan uhkausta ja painostusta vakinaisiin valtioelimiin – mikä aivan suotta vähentää liikkeen kansansuosiota ja nostaa sitä vastaan voimia, jotka itse asiassa ovat myötämielisiä sen pyrkimyksiä kohtaan.” Jatkuva painostuspolitiikka ja väkivaltaisuudet uhkasivat näin hajottaa liikkeen. Mielenkiintoista on, että pääministerin Svinhufvud allekirjoitti ainakin osan kansanliikkeen esittämistä ajatuksista kansanliikkeen kanssa käymissään keskusteluissa.¹⁸³

Työväentalojen sulkemiset viranomaistyönä

Kansanliikkeen painostuspolitiikka ajaa työväentalojen sulkemisia

Loppukesästä 1930 lähtien työväentalojen sulkemiset siirtyivät lähinnä viranomaisten vastuulle. Valtiovalta pyrki sulkemisilla ehkäisemään ennalta kansanliikkeen omavaltaisia toimia. Kansanliike puolestaan ajoi talojen sulkemista painostamalla viranomaisia eri tavoin. Käytetyimmäksi muodoksi tulivat kansanliikkeen masinoimat kansalaiskokoukset, jotka vaativat paikallisen työväentalon sulkemista. Tämän jälkeen viranomaiset yleensä kävivät sinetöimässä talot. EK tuki omalta osaltaan käyttöön otettua toimintatapaa, sillä sen tavoitteena voi selkeästi katsoa olleen mahdollisimman monen talojen saaminen kiinni. EK:lla oli tämän lisäksi myös pidemmälle menevä tavoite: suljettujen työväentalojen saaminen valtion tai muun vastuullisen piirin haltuun. Kuten edellä kuvattu yhdistyslain muutoksesta käyty keskustelu osoitti kansanliikkeen tavoitteet kävivät yhteen EK:n tavoitteiden kanssa.

Kansanliikkeen painostuspolitiikka työväentalojen sulkemiseksi muotoutui vähitellen kesän 1930 aikana. Painostuspolitiikan harjoittaminen ja kehittäminen ei ollut kansanliikkeelle mitenkään uusi asia, sitä harjoittamalla se oli pitkin kevättä ajanut vaatimuksiaan läpi. Jo joulukuussa 1929 kansankokousten edustajakokouksessa todettiin useasta suusta, että yhdistyslain tiukennus saatiin läpi vain kansalaiskokousten painostuksen ansioista.¹⁸⁴

183 Kansanliikkeen ja hallituksen pääministeri Svinhufvudin johdolla käymistä neuvotteluista kts. esimerkiksi VA, Hjalmar J. Procopén kokoelma. Muistiinpanot 16.7.1930, 17.7.1930, 21.7.1930, 23.7.1930 ja 4.8.1930 sekä kansio 45 Lapuan liike, P.M. 10.7.1930. Muistion päälle on kirjoitettu käsin P.H. Normenin ja Donnerin laatima. Takana Solitander. Katso myös VA, Kai Donnerin kokoelma, I:26, muistiinpanot 17.7.1930, 21.7.1930 ja Juli 21. Keskusteluissa Svinhufvud lupasi hallituksen selvittävän ainakin toimenpiteet, joiden tarkoituksena oli ”pääseminen pois eduskuntaylihallinnosta”.

184 VA, Kaj Donnerin kokoelma, Pöytäkirja kansalaiskokousten edustajakokouksessa Helsingissä 29.12.1929 klo 10.

Kansanliikkeen painostuspolitiikan kehittymisen voi hahmottaa hyvin esimerkiksi Pohjois-Savossa, jossa tapahtumat saivat Etelä-Pohjanmaata järjestäytyneemmät muodot. Tämän on todistanut Esa Ruuskanen omassa pro gradu-työssään, jossa hän selvittää tarkasti Pohjois-Savon työväentalojen sulkemismekanismin. Aluksi Kuopion läänissä toimivat aloitteentekijöinä viranomaiset. Kuopion työväentalo suljettiin maaherran erityismääräyksellä kesäkuun lopulla. Uutta virkatietä käyttäen suljettaessa Siilinjärven ja Vehmersalmen ja Iisalmen työväenyhdistyksen talot, osa Kuopion maalaiskunnan taloista ja Kaavin nimismiespiirissä sijainneet talot. Tilanne muuttui hallinnollisen virkatien alkaessa ruuhkautua nimismiesten anomuksista heinä-elokuun aikana ja paikallisen kommunismin vastaisen liikehtimisen myötä. Vaikka aloite lääninhallitukselle tuli yhä paikalliselta nimismieheltä, ei viranomaisten aloiteoikeus ollut enää ehdoton.¹⁸⁵

Aloitteet tulivat jatkossa kansalaiskokouksilta tai yksittäisiltä kansalaisilta kansalaisaloitteiden muodossa. Yleisimpiä olivat kansalaiskokousten vaatimukset työväentalojen sulkemisesta. Vieremäläiset lähettivät läänin maaherralle Iisalmen piirin nimismiehen välityksellä anomuksen kylällä sijainneen Hajaisten tv. ja pv. yhdistyksen talon sulkemiseksi. Nimismies yhtyi anomukseen ja toivoi lisäksi myös Kaarakkalan, Laidinmäen, Porojärven ja Varpaisten talojen sulkemista. Kuopion maalaiskunnasta tehtiin nimettömänä vastaava vaatimus pitäjässä vielä avoinna olevien talojen sulkemisesta. Asialla oli ”joukko maltillisia isänmaallisia kansalaisia”. Karttulassa toiminta kanavoitui Suomen Lukon paikallisosaston kautta. Se pyysi pari viikkoa perustamisensa jälkeen nimismiehen välityksellä maaherraa sulkemaan pitäjän työväentalot, jotka kaikki olivat kommunistien hallussa.¹⁸⁶

Ensimmäinen varsinainen työväentalojen sulkemista vaatinut kansalaiskokous järjestettiin Suonenjoella 10.8.1930. Sahanisännöitsijä Aleksi Nykäsen alustuksen pohjalta kokous hyväksyi yksimielisesti vaatimuksen Suonenjoen, Iisveden, Lietemäen ja Lyytilänmäen työväentalojen sulkemisesta. Nykänen vaati toimenpidettä, jotta ”voitaisiin välttyä yksityisten taholta mahdollisesti kohdistuvista sulkemistoimenpiteistä, jollaisia ympäri maata on ilmaantunut.” Nykänen tuo näin puheessaan esille Pohjois-Savon ja Etelä-Pohjanmaan tapahtumien eron. Vastaavanlaisia kansalaiskokouksia, hieman eri painoituksin, järjestettiin työväentalojen sulkemiseksi vielä Tuusniemellä, Lapinlahdella, Kiuruvedellä, Maaningalla, Sonkajärvellä ja Leppävirralla, jossa sulkemisvaatimus kohdistui sosialidemokraattisiin työväentaloihin. Lapinlahden ja Maaningan kokousten takana oli pitäjän lukkolaiset piirit, Kiuruvedellä lähinnä Keski-Suomen etappitien Kiuruveden etapin hoitaja talollinen Paavo Jauhiainen. Painostuspolitiikka vaikutti aina viranomaisten hallinnollisen prosessin käynnistämiseen. Tuloksena oli, että Kuopion läänin maaherra sulki lähes kaikki vaaditut työväentalot. Poikkeuksen tekevät Sonkajärven ja Kauppilanmäen talot Sonka-

185 Ruuskanen, Esa. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930–1932. Suomen historian pro gradu-tyo Jyväskylän yliopistossa 1995, s. 59.

186 Ruuskanen 1995, s. 60–66.

järvellä ja Paukarlahden työväenyhdistys Leppävirralla. Paukarlahden, Kiuruveden ja Maaningan tapauksissa maaherra sovelsi asetusta julkisista huveista, ja määräsi talot väliaikaiseen toimintakieltoon. Paukarlahden kohdalla huvilupakielto kesti neljä kuukautta.¹⁸⁷

Kansanliikkeen painostuspolitiikan onnistuminen vaati painostavan ilmapiirin ylläpitämistä. Tässä mielessä työväentalojen sulkemisten voi katsoa palvelleen koko kansanliikkeen pitämistä esillä. Toinen vastaava toimintamuoto, joka osaltaan myös tuki työväentalojen sulkemisvaatimuksia oli valtuustojen puhdistukset. Valtuustojen puhdistamiset tapahtuivat useimmiten joko yhtä aikaa työväentalojen sulkemisten kanssa tai pian sen jälkeen. Esimerkiksi Evijärvellä valtuusto puhdistettiin kommunisteista samana päivänä, jolloin työväentalo pakkoliputettiin. Puhdistusta vaati lähes viisisataa kuntalaista valtuustolle jättämällään kirjelmällä. Kirjelmän seurauksena kaksi valtuutettua erosi ja neljä erotettiin. Valtuustoon jäi yhdeksän porvaria ja kaksi sosialidemokraattia. Evijärvellä pakkoliputus ja valtuuston puhdistus tapahtui paikkakunnalla työväentalojen sulkemisen jälkeen.¹⁸⁸ Evijärvellä valtuuston puhdistaminen ei vielä lapualaisille riittänyt, vaan suurelta osalta kuntalaisia uhattiin viedä vaalikelpoisuus kommunismin varjolla.¹⁸⁹ Alahärmän valtuusto puhdistettiin heinäkuun lopussa. Valtuuston puheenjohtaja esitti hyväksyttäväksi ponnet, joissa: ”Kokous lausuu toivomuksenaan, että ne kansalaiset jotka ovat lukeutuneet maanpetolliseen kommunistiseen joukkoon sanoutuisivat irti entisestä kommunistisesta toiminnastaan, saadakseen jälleen isänmaallisten kansalaisten luottamuksen, sekä että ne henkilöt, jotka ovat tulleet valituksi kommunistien äänillä kunnallisiin luottamustoimiin jättäisivät julkisesti ja vapaaehtoisesti paikkansa.” Tämän julkilausuman kokous yksimielisesti hyväksyi. Juho Mattila ilmoitti omasta ja paikalla olleiden Johannes Näsin, Juho Lahtisen sekä Eemeli Välimäen puolesta, että he halusivat poistua vapaaehtoisesti, eivätkä he enää halunneet ottaa osaa valtuuston kokouksiin.¹⁹⁰ Paikoin kommunistiset valtuutetut jäivät yksinkertaisesti saapumatta valtuuston kokouksiin. Tähän tapaan puhdistukset etenivät läpi koko maan. Vaasan läänissä elokuun aikana puhdistettiin ainakin Kauhajoen, Ylihärmän, Vaasan, Peräseinäjoen, Ilmajoen, Karijoen, Laihian, Lehtimäen, Teuvan ja Vähänkyrön valtuustot.¹⁹¹ Jyrkän poikkeuksen linjassa teki Seinäjoki, jonka valtuusto ei myöntänyt eroa kommunistien äänillä valtuustoon valitulle edustajalle.¹⁹² Alajärven valtuusto puolestaan todettiin kommunisteista vapaaksi. Samaan tulokseen tultiin Lappajärvellä.¹⁹³

.

187 Ruuskanen 1995, s. 67–88 ja 91–93.

188 Ilkka 6.8.1930; Norrena 1990, s. 91.

189 Ilkka 21.8.1930.

190 VMA, UT, Härmän välikäräjät 13.6.1932 § 2, liite D, ote Alahärmän kunnanvaltuuston ptk. 28.7.1930.

191 Ilkka 12.8.-20.8.1930; Norrena 1990, s. 91.

192 Ilkka 15.8.1930; Kytä, Annikki – Takalo, Tenho. Poliitikka ja vaalit. Seinäjoen historia II 1930–1970. Seinäjoki 1977, s. 387–388. Seinäjoellakin ilmeni pinnan alla, ainakin yksityisissä piireissä, pohdintoja suoraan toimintaan ryhtymisestä. Paikalliselle työväentalolle annettu polttouhkaus jäi toteuttamatta. Missä määrin uhkailu oli ulkopaikkakuntalaisten harjoittamaa ei tiedetä.

193 Ilkka 14.8.1930 ja 18.8.1930; Työn Voima 23.8.1930. Jotakin tuki Alajärvelläkin saatiin aikaan, ainakin jos uskoo Työn Voiman uutista ”Lapuan lakia toteutettu Alajärven Hoiskon

Aivan samoin kuin muissakin kansanliikkeen toimenpiteissä muu maa seurasi pohjalaisten toimenpiteitä. Kunnanvaltuustojen puhdistusinto levisi pian koko maahan. Turun ja Porin läänissä kommunistit jättivät paikkansa syyskuun aikana.¹⁹⁴ Hämeen eteläisessä sosialidemokraattisia valtuutettuja erotettiin Somerolla, Lopella ja Humppilassa. Lisäksi Hauholla ja Vanajalla erotettiin sosialidemokraattiset kunnankirjurit. Hämeen eteläisessä valtuustoista erotettiin lähinnä vain kommunistiset valtuutetut. Jämsänkoskella kaksi sosialidemokraattista valtuutettua joutuivat eroamaan valtuustosta tehtaanjohtajien painostuksesta.¹⁹⁵ Oulun läänissä kunnanvaltuustojen puhdistuksia tehtiin aluksi maaseutupitäjissä. Oulussa kommunistit saivat vielä heinäkuussa toimia eri lautakunnissa kaikessa rauhassa, mikä herätti maaseudulla pahennusta.¹⁹⁶ Oulunsalon valtuuston puhdistus johti ongelmiin, sillä valtuusto tuli vajaalukuiseksi ja päätösvaltattomaksi. Ministeriö määräsi, että valtuustoa oli täydennettävä kunnallisen vaalilain määräämässä järjestyksessä varajäsenillä. Jos valtuutettujen lukumäärä ei täten täydennettynäkään noussut 3/4:aan oli valtuuston puheenjohtajan ilmoitettava asiasta valtioneuvostolle.¹⁹⁷ Tiedusteluja valtuustojen täydentämisistä tuli ministeriölle elokuun aikana myös Vihannista, Mynämäeltä ja Kemin maalaiskunnasta. Vihannin kunnanvaltuuston saama vastaus on samanlainen kuin Oulujoen. Mynämäellä kuuden kommunistin tilalle haluttiin kutsua porvarillisten puolueiden ehdokaslistoilta tarpeellinen määrä varajäseniä. Ministeriö jätti anomuksen huomioimatta ja viittasi kunnallisen vaalilakiin, jossa oli säädetty valtuuston täydentämisestä.¹⁹⁸ Lopulta sisäasiainministeriö tulkitsi, että valtuusto pysyi päätösvaltaisena, vaikka valtuutettujen varamiehet eivät saapuneet kokouksiin. Tulkinta oli laitton, koska uutta kunnallislakia sovellettiin käytäntöön jo ennen marraskuun kunnallisvaaleja.¹⁹⁹

Sosialidemokraattien mukaan valtuustojen puhdistukset tapahtuivat tavallisesti Suomen Lukon paikallisosaston aloitteesta. Paikallisosasto kutsui koolle ”kansalaiskokouksen”, jonka lähetystö sitten vaati kaupungin- tai kunnanvaltuuston kommunistisia jäseniä eroamaan. Useissa kymmenissä tapauksissa ero vaatimus kohdistui myös sosialidemokraattisiin tai pienviljelijäpuolueen valtuutettuihin. Usein valtuutettuja myös kiusattiin uhkauksilla, kyydityksillä tai

.....
koulun johtokunnassa?” Lehdessä paikallinen opettajatar väitti, että hänet oli painostettu sanoutumaan irti toimestaan. Lehti antaa ymmärtää, etteivät paikalliset ”lapualaismiehet” olleet tyytyväisiä opettajattaren poliittisiin mielipiteisiin.

194 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1421, Turun alaosaston tilannekatsaus n:o 6, ajalta 1.9. – 30.9.1930. Alaosaston tilannekatsauksista puuttuvat kesä-elokuun katsaukset; SDP 1934, liitteet, s. 208. Turun ja Ulvilan valtuustojen kommunistiset jäsenet olivat pois valtuustoista syytä ilmoittamatta. Läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirin toimintakertomuksen mukaan sosialidemokraattisia valtuutettuja vainottiin ja pakotettiin eroamaan ainakin seuraavilla paikkakunnilla: Loimaa, Alastaro, Metsämaa, Ikaalinen, Honkilahti, Harjavalta, Pomarkku, Parkano, Vampula, Mouhijärvi, Hämeenkyrö, Kullaa, Merikarvia ja Honkajoki. Ikaalisissa sosialidemokraattisia valtuutettuja erottamassa olivat myös kihlakunnan tuomari ja nimismies.

195 SDP 1934, liitteet, s. 216, 224.

196 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 7/1930, s. 2–3.

197 VA, SM Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 35, 5.8.1930.

198 VA, SM, Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 95 11.8.1930; n:o 174 23.8.1930 ja n:o 213 29.8.1930.

199 Soikkanen 1975, s. 518-519; Siltala 1980, s. 168; Nygård 1982, s. 125.

pahoinpitelyillä. Nygårdin mukaan puhdistukset olivat systemaattisesti johdettua poliittista terroria. Menetelmä oli yhdenmukainen, mikä osoitti, ettei kyse ollut spontaanista paikallisesta reagoinnista kommunistivaaraan.²⁰⁰ Kaiken kaikkiaan terrori kohdistui yhteensä noin tuhanteen kommunistiseen ja sosiaalidemokraattiseen kunnanvaltuutettuun.²⁰¹ Sanomalehti Uuden Auran tietojen mukaan oli syyskuun 1930 alkuun mennessä valtuustoista poistettu noin 200 vasemmistolaisista.²⁰²

Kaikissa tapauksissa valtuustojen puhdistukset eivät onnistuneet heti. Useissa suurissa kaupungeissa vasemmistoenemmistöiset valtuustot eivät sosialidemokraattien johdolla suostuneet kansanliikkeen vaatimuksiin. Esimerkiksi Helsingin maalaiskunnan ja Helsingin kaupungin valtuustot eivät ottaneet edes käsiteltäväksi puhdistusvaatimusta. Viimeisetkin valtuustot puhdistettiin eduskuntavaalikampanjan käydessä kuumimmillaan. Kyydityksiä ja kyyditystyksiä tapahtui erityisesti Turun ja Tampereen seudulla. Helsingissä valtiollinen poliisi sen sijaan pakotti kommunistiset edustajat eroamaan ennen kyydittäjien saapumista. Viipurissa erot tapahtuivat uhkailujen seurauksena. Kaikkiaan valtuustot puhdistettiin noin 70 paikkakunnalla. Tapauksista oli mahdollista valittaa aina korkeimpaan hallinto-oikeuteen asti. Valitus oli tehtävä 25 päivän aikana. Valituksia pidettiin sosialidemokraattisessa puolueessa kuitenkin ajan hukkaamisena. ”Kestää vähintään vuoden, ehkä parikin, ja tulos on nollan arvoisen”, totesi järjestösihteeri Emil Sallila.²⁰³

Sosialidemokraattien keräämien tietojen mukaan kunnanvaltuustojen puhdistukset, niissä olevien olleiden työläisedustajien uhkailu ja painostus kosketti ainakin 88 kuntaa. Tässä luvussa eivät ole ne kunnat joissa kommunistiset valtuutetut ’vapaaehtoisesti’ kehotuksen saatuaan suostuivat eroamaan valtuustosta. Tieto ilmenee sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan oikeuskanslerille tekemästä kantelusta. Kantelussa tuodaan esille myös yksityisiä henkilöitä kohdanneet väkivaltaisuuDET, kuten kyyditykset, sekä työväen muiden kansalaisoikeuksien loukkaukset. Kantelukirjelmässä korostetaan, että tekojen takana eivät ole yksittäiset kiihkomieliset henkilöt vaan, että niiden takana on kokonainen poliittinen liike. Puoluetoimikunta katsoi, että organisoituneesta liikehdinnästä vastasivat Lapuan liike ja Suomen Lukko. Samalla puolue kiinnitti oikeuskanslerin huomiota viranomaisen välinpitämättömyyteen työväestöä kohdanneiden rikosten selvittämisessä.²⁰⁴

Valtuustojen puhdistusten ja työväentalojen sulkemisia vaatineiden kansalaisyhteisöjen luoma painostava ilmapiiri oli kohdistettu ensisijaisesti valtiovaltaan päin. Näillä toimilla haluttiin viestiä uhkaa uusista levottomuuksista, ellei valtiovalta toiminut kuten kansanliike halusi.

200 TA, SDP:n arkisto, Kirjeenvaihtoa 1931, F 116, Sos.-dem. Puoluetoimikunnan toimintakertomus 1930, s. 18; Nygård 1982, s. 128–129.

201 Suomen työväenliikkeen historia 1976, s. 182.

202 Uusi Aura 9.9.1930.

203 Nygård 1982, s. 124–125, 128–129; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Emil Sallilan kirje puoluetoimistosta 10.9.1930 Härmänkylän työväenyhdistykselle (K. Huittila).

204 Lailliset olot palautettava. Sos.dem. Puoluetoimikunnan kirjelmä oikeuskanslerille 30.9.1930. Helsinki 1930.

Toinen kansanliikkeen painostuspolitiikan muoto, taloudellinen painostus, kohdistui työväenjärjestöihin. Kansanliike ja siihen kuuluneet henkilöt järjestivät erilailla taloudellisia vaikeuksia työväenjärjestöille. Tämä painostus kohdistui viimeistään kesästä 1930 lähtien välillisesti myös sosialidemokraattisiin yhdistyksiin. Järjestösihteeri Sallila näki sosialidemokraattisten yhdistysten iltamakiellot porvareiden varautumisena tuleviin eduskuntavaaleihin, joihin oli ajautettu eduskunnan hylättyä ns. kommunistilait: ”Taantumuksellisilla näyttää olevan haluja rajoittaa toimipaikkojen aukioloa ennen vaaleja Kunhan vaalit menevät ohi ja mieliala rauhoittuu, voi taasen hakea uutta iltamalupaa ja mahdollisesti jo aikaisemminkin.”²⁰⁵

Vaikeuksiin joutuneiden työväenyhdistysten kannalta erilaisten taloudellisten pakkokeinojen käyttö oli lopputuloksen kannalta yhtä tuhoisa. Seuraus oli nimittäin useimmiten sama: työväentalon menetys. EK totesi jo kesäkuussa 1930, että liikepankit olivat ”yhtyneet kansanliikkeeseen” ja sanoivat irti kiinnelainojaan. Tämä tuotti vaikeuksia järjestöille, joilla oli ollut ongelmia jo koronmaksujenkin kanssa. Esimerkiksi Oulussa käytiin puolivuotiskorkojen kasaamiseksi läpi kaikkien yhdistysten ja ammattiosastojen kassat, ”eikä sittenkään ole summaa saatu kokoon”. Tilanne oli ymmärrettävä, koska kassat alkoivat olla kevään kestäneiden toimintavaikeuksien jälkeen tyhjinä. Toisaalta myös lama-aika ja suuri työttömyys heijastuivat järjestöjen talouksissa.²⁰⁶ Esimerkkejä kansanliikkeen ja pankkien yhteistyöstä tai pankkien myötämielestä löytyy ympäri maata. Lapuan Säästöpankki irtisanoi Lapuan taloudellisen työväenyhdistyksen lainat lokakuussa 1930. Yhdistys kääntyi asiassa puoluetoimiston ja Helsingin Työväen Säästöpankin puoleen. Puoluetoimisto kehotti yhdistyksen sosialidemokraattisia johtomiehiä kääntymään vielä paikallisten pankkien puoleen, mutta neuvottelut osoittautuivat turhiksi. Tässä vaiheessa lapualaiset väläyttävät konkurssia keinona selvittää tilanteesta. Puoluetoimisto kuitenkin piti parempana odottaa ja katsoa alkavatko velkojat myydä taloa. Talon hinta voisi nousta velkoja suuremmaksi.²⁰⁷

Vaikeuksiin joutuneet yhdistykset pyrkivät saamaan uusia kiinnityslainoja mm. osuuskaupoista, Helsingin työväen säästöpankista, palovakuutusyhtiö Turvasta, henkivakuutusyhtiö Kansasta ts. lähinnä työväestön hallinnassa ole-

205 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 104, Emil Sallilan kirje puoluetoimistosta 10.9.1930 Härmänkytän työväenyhdistykselle (K. Huittila). Kommunistilakien käsittelystä tarkemmin myöhemmin. Kuvauksia myös sosialidemokraattisten yhdistysten taloudellisista vaikeuksista, mm. ongelmista järjestää iltama- ja muita huvitilaisuuksia, löytyy lukuisia. Esimerkiksi Ylivieskan työväenyhdistyksen toimintaa häirittiin niin, että iltamatoimintaa oli vaikea ylläpitää. Yhdistyksen olikin pakko myydä talonsa maaliskuussa 1931. Katso tästä Palttala, Risto, Poliittinen valveutuminen ja poliittiset ominaispiirteet Ylivieskassa. Ylivieskan kirja. JYY:n julkaisusarja n:o 17, toim. Aaro Harju ja Erkki Laitinen. Kokkola 1981, s. 477.

206 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 6/1930, s. 1–3.

207 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 106, Emil Sallila puoluetoimistosta 19.8.1930 Lapuan työväenyhdistykselle (R. Vuorisalo); R. Vuorisalo 21.10.1930 puoluetoimistolle; puoluetoimisto 25.10.1930 Lapuan työväenyhdistykselle; Lapuan työväenyhdistys 27.10.1930 puoluetoimistolle; Lapuan työväenyhdistys 25.11.1930 Helsingin Työväen Säästöpankille ja Puoluetoimisto 2.12.1930 Lapuan työväenyhdistykselle. Katso myös VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1930; sama myös 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413.

vista laitoksista. Niiden hyllyissä seisoivat suuret määrät anomuksia. EK:n mukaan valmiutta lainojen myöntämiselle ei näillä tahoilla ollut. Väite on kuitenkin liian yliolkainen. Työväen taloudelliset yritykset pyrkivät auttamaan järjestöjä resurssiensa mukaisesti. Esimerkiksi Helsingin työväen säästöpankki antoi lykkäystä lukusten työväentalojen rakennus- ja korjaustöiden lainoille.²⁰⁸

Vaikka työväenyhdistyksiä pyrittiin auttamaan vaikeuksissa, eivät keinot aina riittäneet. Seuraavassa vielä pari esimerkkiä tapahtumien saamista käännteistä. Raahen voimakkaan työväenyhdistyksen toiminta estettiin poliisiviranomaisten toimesta heinä-elokuussa 1930. Sen jälkeen kaupungin Säästöpankki sanoi irti yhdistykselle antamansa lainan, minkä seurauksena työväenyhdistyksen talo joutui pakkohuutokauppaan. Talon huusi Raahen kaupunki. Yhdistyksen talo sinetöitiin ilmoituksen mukaan elokuussa. Sinetöinnin tarkemmasta ajankohdasta ei ole tietoa.²⁰⁹ Elokuussa Oulun alaosasto kertoi porvarillisten luotonantajien irtisanoneen sekä Pohjan Voimaa julkaisseen Oulun läänin työväen kirjateollisuus Oy:n että Oulun työväenyhdistyksen lainat. Lainasumma nousi yhteensä 580.000 markkaan, josta pääosa eli 400.000 kuului työväenyhdistykselle.²¹⁰

Oulun EK:n raportti kuvaa varsin hyvin tilannetta koko maassa. Vaikka EK:n muut alaosastot eivät kiinnitäkään näin suurta huomiota porvaripuolen toimiin, on oletettavaa, että samat keinot olivat käytössä ympäri maata. On toki muistettava, että pankeilla oli myös perusteltuja syitä irtisanoa laina yhdistykseltä tai yhtiöltä, jonka toiminta oli keskeytetty ja tuotot nollassa.

Vaikka lähteiden perusteella onkin mahdollista hahmottaa edellä kuvatun kaltainen kansanliikkeen painostuspolitiikka, lähteet eivät kerro, miten suunnitelmallisesta toiminnasta oli kyse. Kansanliikkeen säilyneistä asiakirjoista ei löydy mitään selkeää suunnitelmaa työväentalojen sulkemisesta työväenjärjestöjä ja viranomaisia painostamalla. Kansanliikkeen painostuspolitiikan muotoutuminen on liikkeen sisäisen kehittymisen kannalta varsin ymmärrettävä kehityskulku. Jos oikeistoliikehännän elähdyttämä henkilö oli halukas esimerkiksi osallistumaan työväentalon naulaamiseen ei hänelle varmasti ollut mitään sitä vastaan, että hän osallistui kansalaiskokoukseen, jossa vaadittiin työväentalojen sulkemista ja menettämistä valtiolle. Saman logiikan mukaisesti oli luonnollista, että samainen henkilö esimerkiksi toimiessaan paikallisen pankin luottamus-

208 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1930; sama myös 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413; Lyytinen, Eino. Työväen pankki. STS ja sen edeltäjät 1909–1984. Helsinki 1983, s.160–161.

209 VA, OikMA, yl.os. Eab 161, Raahen työväenyhdistystä koskeva ilmoitus.

210 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n.o 8/1930, s. 2. Esimerkiksi Uudessakaarlepyyssä tilanne kehittyi niin, että paikallista kuljetustyöntekijäin ammattiosastoa kiellettiin kesällä 1930 järjestämästä iltamia ja muita juhlia omistamallaan talolla. Osastolla oli velkaa kiinteistöön kiinnitettynä 20.000 markkaa, josta 15.000 markkaa sikäläiseen säästöpankkiin. Pankki sanoi lainansa irti kesällä 1931, minkä seurauksena osasto joutui taloudellisiin vaikeuksiin. Osasto tarjosikin taloa sosialidemokraattiselle puolueelle velkoja vastaan. Sen jälkeen osastolla oli tarkoitus lopettaa toimintansa. Asiasta tarkemmin TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121, Emil Sallilan kirje 4.6.1931 piiritoimistolle Kokkolaan ja piiritoimikunnan kirje 19.6.1931 puoluetoimistolle.

toimessa vaati työväentalon omistaneen järjestön luottojen irtisanomista tai vastusti uuden luoton myöntämistä. Samaan tapaan hän ei varmasti nähnyt suotavana, että porvarillisten piirien nuoriso olisi osallistunut iltamiin työväentalolla jne. Kansanliikkeen eri toimintatavat liittyivät niin luontevasti toisiinsa, että ne olivat liikkeen yksittäiselle kannattajalle itsestään selviä. Näin ollen hän ei tarvinnut käyttäytymiselleen muualta tulleita ohjeita. Siksi toisiaan tukeneiden painostusmuotojen nivoutuminen toisiinsa ei myöskään tarvitse selittäjäkseen ylemmällä tasolla laadittua suunnitelmaa.

Kansanliikkeen johtajilta ja sen eri kokouksiin osallistuneilta jäseniltä kysyttiin Mäntsälän kapinan jälkeisissä kuulusteluissa myös työväentalojen sulkemisista. Tämän todistaa esimerkiksi liikkeen johtohahmon Vihtori Kosolan kuulustelupöytäkirja. Kosola kielsi tietäneensä mitään tai olleensa mukana sellaisessa kokouksessa, jossa olisi päätetty työväentalojen sulkemisesta tai tuhoamisesta. Mielenkiintoista on, että asia mainitaan sinänsä muuten varsin ylläpöytäkirjassa, jonka pääsisältö tuntuu olevan, että kuulusteltava ei tiennyt ylipäättäen mitään koko kansanliikkeen toiminnasta. Eli ainakin kuulustelijoiden mielissä pidettiin mahdollisena, että työväentalojen sulkemisesta olisi tehty erillinen päätös valtakunnallisella tasolla.²¹¹ Sen sijaan viittauksia valtiiovallan painostamiseksi kuulustelupöytäkirjoista löytyy.²¹²

Nimismiesten sinetit ja kansanliikkeen veto-oikeus

Loppukesästä lähtien kansanliikkeen toiminnan painopiste oli Kuopion läänin kaltaisessa kansalaispainostuksessa. Viranomaiset puolestaan suorittivat painostuksen takia tai varotoimina työväentalojen sulkemiset. Pohjanmaalla yleiseksi muodostunut kansanjoukkojen omatoimisuus jäi harvinaiseksi.

Oulun läänissä suljettiin heinäkuun alussa merkittävä Haukiputaan Martinniemen työväentalo. Martinniemen talo myös tervattiin sulkemisen jälkeen.²¹³ Myös Simon työväentalo oli ensimmäisiä Oulun läänissä suljettuja työväentaloja. Se suljettiin heinä-elokuun taitteessa.²¹⁴ Tuolloin oli kiinni myöskin Kajaanin työväentalo. Talon tarkemmasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Talo suljettiin ”kevällä kansallisen kommunisminvastaisen rintaman esiintymisen tuloksena väliaikaisesti”, kuvailee EK. Talon omistanut Kajaanin työväenyh-

211 VA, EK/VALPO I, IX, B20 Lapuan liike (kotelo 60), Vihtori Kosolan kuulustelupöytäkirja (jäljennös) 1.6.1932. Kosolan kuulustelijana toimi varatuomari Urho Kekkonen.

212 VA, EK/VALPO I, IX, B20 Lapuan liike (kotelo 60), Juho Jakob Salmisen kuulustelupöytäkirja ja Eino Suolahden kuulustelupöytäkirja (jäljennös) 10.6.1932. Salminen kertoo kuulustelupöytäkirjassa (jäljennös) valtiiovallan painostuksen olleen esillä esimerkiksi Turussa 16.11.1931 järjestetyssä kansanliikkeen kokouksessa, jossa valtiovaltaa moitittiin talojen avaamisesta. Myös Eino Suolahti myöntää kansanliikkeen erillisen valiokunnan (viittaa 1931 Kämpissä käytyihin neuvotteluihin) keskustelleen kokouksessaan työväentaloista ja niiden suljettuna pitämisestä, mutta hänkään ei puhu mitään talojen sulkemisesta.

213 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, EK:n Oulun alaosaston kirje 4.11.1930 Oulun läänin maaherralle; Jämsä 1975, s. 21. Historiikin kirjoittajan mukaan tervajaksi oli palkattu Etelä-Suomista tullut työläinen, joka osoittautui sosialistiksi. ”Sen todistukseksi hän piti tervajamista seuranneelle yleisölle luennon. Luennon aiheeksi hän oli valinnut sosialismin teorian.”

214 Uusi Suomi 3.8.1930 n:o 205.

distys oli tuolloin toiminut jo kymmenen vuotta ”kiistämättömästi vasemmistokommunistisena”.²¹⁵ Kainuussa työväentalojen sulkeminen eteni varsin verkkaisesti. Lokakuuhun mennessä alueen taloista oli suljettu maaherran päätöksellä vain neljä: Kajaanissa, Sukevalla, Suomussalmella ja Kauppilanmäellä. Lisäksi Sotkamon työväentalon omistanut työväenyhdistys oli lakkautettu ja sen pesä oli selvitystilassa. Muillakaan työväentaloilla ei ollut toimintaa, sillä viranomaiset eivät olleet antaneet yhdistyksille lupia järjestää kokouksia tai iltamia. Nimismiehet eivät olleet myöskään tehneet maaherralle esityksiä niiden sulkemisesta.²¹⁶ Virallisiin sulkemisiin ei ollut ilmeisesti tarvetta, sillä paikallinen lapualaisliike oli melko voimakas ja oma aloitteinen. Tätä näkemystä tukee Kainuun nuorisoseurojen keskusliiton Valtioneuvostolle tekemä ilmoitus. Uuteen palautuslakiin vedoten liitto pyysi valtiovaltaa puuttumaan Kainuussa tapahtuneisiin nuorisoseuratalojen valtauksiin. Liiton mukaan Sotkamon ja Puolangan nuorisoseurat pakotettiin painostamalla ja niille aiheutettujen toimintavaikeuksien avulla luovuttamaan talonsa Sotkamon ja Puolangan suojeluskunnille. Lisäksi Paltamon ja Ristijärven nuorisoseurat pakotettiin luovuttamaan osuutensa niiden yhdessä paikallisten suojeluskuntien kanssa omistamista taloista Paltalinnasta ja Suomelasta. Luovutusten tarkkaa ajankohtaa ei mainita, mutta tapahtumat ajoitetaan Lapuan liikkeen aikaan.²¹⁷

Turun ja Porin läänissä suljettiin Marian pitäjän Kärsämäen työväentalo Oy:n talo ja Hirvensalon ”Sorto” maaherran 15. heinäkuuta tekemällä päätöksellä. Marian talo suljettiin vielä samana päivänä, Hirvensalon talo pari päivää myöhemmin.²¹⁸ Turun ja Porin läänissä lapualaisterrorin keskuksiksi nousivat Salon, Alastaron ja Loimaan seudut. Kyyditysten ohella toimintaan kuuluivat työväentalojen naulaukset ja tuhotyöt.²¹⁹ Samalla suunnalla, mutta Hämeen läänin eteläisen vaalipiirin alueella naulattiin tai vahingoitettiin sosialidemokraattisten lähteiden mukaan useita taloja. Tapahtumien tarkoista ajankohdista ei ole tarkkaa tietoa, mutta todennäköisimmin kesällä 1930 liikuttiin ainakin Somerolla, missä Kerkkolan työväentalo poltettiin, Pitkäjärven talo suljettiin ja Ollilan talossa tehtiin ilkivaltaa. Hämeen pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraatit iloitsivat siitä, että piirin työväentalot olivat saaneet jäädä lähes rauhaan. Piiritoimikunta oli antanut talojen vahtimisesta ohjeet heinäkuussa. Piirin alueella tapahtui ainoastaan työväenlippujen riisumisia muutamain paikoin.²²⁰

.

215 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D 1a1, EK:n Kajaanin edustuksen ilmoitus pääosastolle 5.8.1930 ja EK:n Kajaanin edustuksen tilannekatsaus 1.1. – 31.1.1931.

216 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Kajaanin edustuksen tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1930.

217 VA, OikM yl. os. Eab 161, Kainuun nuorisoseurojen keskusliiton kirje 14.4.1945 Valtioneuvostolle.

218 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, Turun alaostaston johtajan Kalkkisen puhelinoilmoitus 15.7.1930 pääosastolle ja puhelinsanoma Turun EK:n alaostosta 17.7.1930 pääosastolle. Kalkkinen ilmoitti 17.7.1930 olleensa tänään sulkemassa Hirvensalon taloa.

219 SDP 1934, liitteet, s. 204, 207.

220 SDP 1934, liitteet, s. 216, 224-225; Koskimies Y.S. Kunnallishallinto maaseudulla. Hämeen historia IV:3. Hämeenlinna 1979, s. 359. Muista sosialidemokraattisten lähteiden mainitsemista tapauksista kerrotaan myöhemmin.

Hämeessä Pispalan työväentalo Tampereen lähellä Pohjois-Pirkkalassa suljettiin 16.7.1930. Kommunisteilla ei ollut omaa taloa Tampereella, vaan kaupunki oli vahvasti sosialidemokraattien hallussa ja kommunistit toimivat vuokratiloissa. Kun sosialidemokraatit sulki vähitellen talonsa kommunisteilta tilanne vaikeutui kommunistien kannalta entisestään.²²¹ Sosialidemokraattisten talojen sulkeutuessa Tampereen kommunistit pyrkivät syksyllä 1929 hankkimaan itselleen oman työväentalon lähinnä kommunistisia ammattiyhdistyksiä varten. Kohteeksi löydettiin Kyttälänkatu 15. talo, jonka hinnaksi mainittiin 1.650.000 markkaa.²²² Talon osto näytti myös edistyvän, sillä vakuutusyhtiö Werdandi lupasi miljoonan markan lainan. Metallityöntekijöiden liitto puolestaan lupasi lahjoittaa 300.000 markkaa perustettavalle työväentaloyhtiölle, jos SAJ tullaan lakkauttamaan. Myös paikalliset ammattiosastot tekivät joitakin lahjoitus- ja osakkeiden ostopäätöksiä.²²³ Kevään myötä lisääntynyt epävarmuus aiheutti kommunisteille uudelleen rahoitusvaikeuksia ja talon ostoaikeista luovuttiin. Sen sijaan perustettu Tampereen Työväentalo Oy vuokrasi Kyttälänkadun talon kahdeksi ja puoleksi vuodeksi. Myöhemmin talo oli tarkoitettu ostaa yhtiön käyttöön. Talo remontoitiin niin, että siihen saatiin voimistelusalit, kahvila ja sopiva kokoushuoneisto.²²⁴ Talo suljettiin Tampereen poliisilaitoksen toimesta heinäkuussa ja yhtiö irtisanoi vuokrasopimuksen 1.8. Sulkemisesta aiheutui kommunisteille suuri taloudellinen vahinko. Osan tappioista aiheutti talon remontti, osan yhtiön antama vuokratakuu, 100.000 markkaa, mikä sopimuksen rikkomisen jälkeen jäi vuokraajan hyväksi. Poliisi puolestaan luovutti talon takaisin omistajalleen 1. elokuuta.²²⁵ Heinäkuun lopussa maaherra määräsi suljettavaksi Laitilan ja Hollolan työväentalot. Tampereen työväen Kesäkotiosuuskunnan huvila Messukylän pitäjän Hervannanmaassa suljettiin 7. heinäkuuta.²²⁶

221 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 4, huhtikuu 1930, s. 4; tilannekatsaus n:o 5, toukokuu 1930, s. 5. Samoin menetteli Hämeenlinnan työväenyhdistys myöhemmin keväällä 1930. Se antoi porttikiellon kommunistien valtaamille ammattiosastoille. Vastavetona tälle kehotti Hämeenlinnan ammatillinen keskusneuvosto alaisiaan järjestöjä ja työläisiä boikotoimaan Hämeenlinnan ja Luolajan sosialidemokraattisten yhdistysten työväentaloja.

222 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 11, marraskuu 1929, s. 1–3. VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 1–2. Talohankkeessa nähtiin uhkakuvaksi jo joulukuussa 1929 se, että omaisuuden pelättiin, jos ammattijärjestöt lakkautetaan, joutuvan takavarikoiduksi valtiolle. Piirikomitea päätti kuitenkin ryhtyä rahoitusneuvotteluihin rakennus- ja metallityöntekijöiden liittojen kanssa. EK:n Tampereen alaosaston raportteja lukiessa ei voi hämmästyttävästi havaita, kuinka hyvin alaosasto tiesi kommunistien toiminnasta. Sillä oli selvillä pikin ja pakien kokoukset ja kulloinkin tilanne järjestöissä, jopa niin hyvin, että tilannekatsauksissa saatetaan toistuvasti siteerata kommunistijohtajien lausumia. Millä tavalla tiedot saatiin, ei selviä.

223 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 12, joulukuu 1929, s. 1–2, 6.

224 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 4, joulukuu 1930, s. 4.

225 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 7, s. 5–6; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1930, s. 3.

226 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1418, Tampereen alaosaston tilannekatsaus n:o 7, s. 5; Iltalehti n:o 173, 1.8.1930.

Lahden Työväentalo Oy:n talo suljettiin viranomaisten toimesta eräiden tietojen mukaan jo kesäkuussa. Hämeen läänin tietojen mukaan talo suljettiin kuitenkin vasta 4.8. Talon kahvila suljettiin ilmeisesti marraskuussa 1930. Talon sulkemista elokuun alussa tukee EK:n pääosasto lausunnon Lahden Työväentalo Oy:stä Mikkelin läänin maaherralle elokuun alussa. EK:n tietojen mukaan 20 yhtiön 32:sta osakkaasta oli kommunistista, ”joten O/Y Työväentalo on kommunistien hallinnassa.”²²⁷ Kesällä 1930 suljettiin myös Heinolan työväentalo.²²⁸

Iisalmen työväentalo suljettiin Kuopion läänin maaherran 24. heinäkuuta antaman päätöksen perusteella ilmeisesti seuraavana päivänä.²²⁹

Uudellamaalla tapahtumat etenivät verkkaisemmin. Hyvinkään työväentalon sulkemisesta ei ole aivan tarkkaa kuvaa. Joissakin lähteissä mainitaan, että talo naulattiin kiinni, toisissa sulkemistapa jää auki. Lähteet kuitenkin kertovat, että talon sulkemiseksi käytettiin kaikkia kansanliikkeen painostuspolitiikan tyypillisimpiä keinoja. Talon sulkemista vaati paikallinen Suomen Lukon osasto kokouksessaan. Asiasta yritettiin myös neuvotella maaherra Jalanderin kanssa. Kun Jalanderin osoitti asialle sangen vähän mielenkiintoa, käännyttiin kirjelmällä sisäministerin puoleen. Kirjeen lopussa vedottiin erityisesti paikkakunnan kiihtyneeseen ilmapiiriin. Osin mieliala johtui myös paikallisesta nimismiehestä, jonka toimintaan ei paikkakunnalla oltu tyytyväisiä. Nimismiestä pidettiin punaisena ja hänestä pyrittiin pääsemään eroon. Varmemmaksi vakuudeksi asiassa oltiin vielä yhteydessä kansanliikkeen taustavaikuttajaan Kaj Donneriin, joka oli kotoisin Hyvinkäällä.²³⁰ Sosialidemokraattisen Suomen Ruotsalaisen Työläisliiton jäsenosaston Solbergin Ruotsalainen työväenyhdistyksen talo Degerbyssä suljettiin kesällä 1930 maaherran määräyksellä. Yhdistys lakkautettiin kommunistisena toukokuussa 1931. SDP piti yhdistystä sosialidemokraattisena.²³¹

Viipurin läänissä tapahtumat keskittyivät Viipurin kaupungissa sijainneiden talojen ympärille. EK:n Viipurin alaosasto antoi 21.7.1930 lausunnon Viipurin kaupungin poliisimestarille Viipurin työväentalon kommunistisuudesta. EK:n mukaan kommunisteilla oli selvä enemmistö taloudellisena yhdistyksenä toimineessa yhdistyksessä. Viipurin työväenyhdistys omisti viisi työväentaloa tai kokoushuonetta Viipurissa, nimittäin Punaisenlähteen kadun talon, Pellervonsa-

227 VA, EK/VAPLO I, 6. XXX, D1a1 EK:n pääosaston lausunto Mikkelin läänin maaherralle 1.8.1930; VA, EK/VALPO I, II C2, Kertomus Lahden työväentalo O/Y:ön toiminnasta vuodelta 1930, kertomuksen mukaan talo suljettiin kesäkuussa ja kahvila marraskuussa. Lähteistä on jäänyt selvittämättä miksi Mikkelin läänin maaherra oli kiinnostunut Lahden työväentalosta; Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA), Hämeen lääninkanslian arkisto, Hd Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Luettelo suljetuista työväentaloista ja luettelo suljetuista kokous ja seurahuoneista 1930.

228 VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n etsivien K.G. Grönwallin ja Kurt Selvemallin matkakertomus 27.10.1931, Ilm. rek. 27.10.1931, komennuksien n:o 71 ja 72 12.10.1931 perusteella tehty kiertomatka pääosaston piirissä.

229 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje Kuopion läänin maaherranvirastolle 26.8.1930.

230 VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, Kaj Donnerille osoitettu kirje 24.7.1930 ja sen liitteenä oleva kopio sisäasiainministerille lähetetystä kirjeestä.

231 SDP 1934, liitteet, s. 280.

lin, Pellervonpirtin sekä Monrepon ja Talikkalan työväentalot. Monrepon ja Talikkalan talojen omistus tapahtui eri työväenyhdistyksen kautta. Alaosasto tiivistä kaupungin tilanteen näin: ”Näin ollen on Viipurin työväenyhdistyksen toiminta viime vuosina ollut kokonaan kommunistien mielivallasta riippuva. Niinpä kommunistit eivät ole myöntäneet sosialidemokraattien poliittisille järjestöille toimintaoikeutta kysymyksessä olevissa taloissa.”²³² Lopullisesti kaikki viisi työväentaloa suljettiin aivan elokuun alussa. Maaherra antoi määräyksen asiasta 5.8.1930.²³³ Heinäkuun lopussa suljettiin Tirilän työväentalo Lappeenrannan lähellä.²³⁴ Sortavalan työväentalo ja Suojärven Välikylän Kaiun talo suljettiin niin ikään heinäkuussa. Samalla pitäjän ”isänmaalliset kansalaiset” vaativat Sortavalan nimismieheltä toimenpiteitä myös Helylä-Myllykylän työväentalon sulkemiseksi. Talo oli alaosaston mukaan kyllä virallisesti sosialidemokraattien hallussa, ”mutta toimivat siellä sos.demit että kommunistit, ollen viimeksimainitut kuitenkin enemmistönä.”²³⁵

Maaherrojen saatua oikeuden sulkea työväentalo tarvittaessa saivat työväentalojen sulkemiset Vaasan läänissäkin vakiintuneemmat muodot. Suurin osa taloista laitettiin kiinni maaherran johtamaa virkatietä noudattaen. Kansanliike säilytti silti vahvan roolin tapahtumissa. Ruuskasen Pohjois-Savossa havaitsemat kansankokoukset saivat sijaa myös Pohjanmaalla. Loppukesän ja syksyn 1930 sulkemisista muodostuikin aiemman kontrolloimattoman väkivallan ja virkatien sekoitus, jossa kansaliike säilytti itsellään väkivaltaisen veto-oikeuden.

Kunnanvaltuustojen puhdistusten jälkeen EK:n Vaasan edustus lähetti maaherralle luettelon kommunistisina pitämistään taloista, joita se esitti suljettavaksi. Kirjettä ei löydy lääninkanslian saapuneiden kirjeiden joukosta, joten siinä olleita taloja ei voi luetella tässä.²³⁶ Esityksen sisältö selviää kuitenkin varsin tarkasti maaherran lähettämistä kyselyistä. Lääninkansliasta lähti kirje 29. heinäkuuta Kauhavan, Härmän, Evijärven, Kauhajoen, Jyväskylän, Isojoen, Laihian, Petäjaveden ja Vöyrin piirin nimismiehille. Maaherra kysyi nimismiehiltä heidän mielipidettään talojen omistajayhdistysten kommunistisuudesta.²³⁷ Maaherra otti asian vakavasti. Tämä on ymmärrettävää olihan maaherra juuri

232 VA, EK/VAPLO I, 6l XXX, kotelo 623, D1a1, Viipurin alaosaston kirje 21.7.1930 Viipurin kaupungin poliisimestarille.

233 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D 1a1, kotelo 623 leike Iltalehti, 6.8.1930 n:o 177; ja leike Kansan Työ 6.8.1930 n:o 178; D1a3 kotelo 623, Sisäministeriön päätös 2.9.1931.

234 Uusi Suomi 30.7.1930; Sosiaalidemokraatti 30.7.1930.

235 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, Sortavalan alaosaston tilannekatsaus n:o 7 heinäkuu 1930.

236 VMA VLKA II, Aab 100, KD 106/934, saapuneet kirjeet 1930, Etsivän Keskuspoliisin Vaasan edustuksen kirje 15.7.1930 (saap. 29.7.1930) n:o 974 maaherralle. Kirjeen hukkumisen lisäksi siihen sisältyy toinenkin merkittävyys. Diarioon on merkitty kirjeen päiväykseksi 15. päivä heinäkuuta, mutta saapumispäiväksi vasta 29. päivä. Miksi kirje olisi viipynyt matkalla kaksi viikko, kun esimerkiksi Vaasan ja Teuvan talojen yhteydessä edustuksen lausunto saapui maaherralle samana päivänä kun tämä niitä pyysi. Kirjeen saapumispäivän merkintää voi kuitenkin pitää varsin hyvällä syyllä oikeana, sillä maaherra lähetti asiaa koskien joukon kirjeitä lääninsä nimismiehille vielä samana päivänä. Heinrichsin nopea reagointi vastaaviin kirjeisiin on todettu jo aiemmin.

237 VMA VLKA II, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 106/934 1930, maaherran kirjeet n:o 24128–24136 Kauhavan, Härmän, Evijärven, Kauhajoen, Jyväskylän, Isojoen, Laihian, Petäjaveden sekä Vöyrin piirien nimismiehille.

sulkenut Vaasan ja Teuvan työväentalot. Lisäksi Lapuan nimismies oli edellisenä päivänä anonut Lapuan taloudellisen, Mustanmaan ja Lakaluoman työväenyhdistysten talojen sulkemista virallisesti. Jyväskylän pitäjässä puolestaan haluttiin ”Ukkolan” huvihuoneiston sulkemista.²³⁸ EK:n listalla olivat ainakin Alakylän, Kirkonkylän ja Hirvijoen työväenyhdistysten talot Kauhavalla, Voltin työväenyhdistyksen talo Alahärmässä, Evijärvellä kirkonkylän, Inankylän, Haapajärven ja Särkijärven työväenyhdistysten talot, Hyypän ja Keski-Hyypän työväenyhdistysten talot Kauhajoella, Keljon työväentalo Jyväskylän pitäjässä, Karijoen työväentalo, Laihian työväenyhdistyksen talo, Petäjaveden työväenyhdistyksen talo ja Oravaisten työväenyhdistyksen talo.²³⁹ Äänekosken seudulla ei viimeisten vuosien aikana ollut toiminut ainoatakaan kommunistista työväenyhdistystä.²⁴⁰ Kysely koski näin ainakin 15 eri työväentaloa, joista ainakin Evijärven kolme valmista taloa oli vaiennettu jo aiemmin ja kirkonkylän rakenteilla olleen talon työt keskeytyneet.²⁴¹ Samaan aikaan myös Laihian piirin apulaisnimismies Jurvasta anoi maaherralta Koskimäen, Sarvijoen ja Järvenpään kommunististen työväentalojen sulkemista.²⁴² Vireillä oli näin yhtäaikaan kaikkiaan 22 työväentalon sulkemisasiat eri puolilla lääniä. Pihlajaveden Salmenkylän tapaus tuskin edes tuli lääninhallituksen tietoon. Kylän työväenyhdistys oli SDP:n piiritoimikunnan mukaan kommunistinen ja Keuruun piirin nimismiestä oli vaadittu sulkemaan yhdistyksen talo. Tämä ei kuitenkaan sitä sulkenut. Jyväskylän Pudasohjan talon sulkeminen taas ei ollut nimismiehen mielestä tarpeellista, koska yhdistys ei ollut toiminut moneen vuoteen.²⁴³

Ruuskasen Pohjois-Savosta havaitsema kansankokousten painostuspolitiikka tulee hyvin esille Teuvan kahden työväentalon sulkemisessa. Talot suljettiin kirkonkylässä ja Perälässä 28. heinäkuuta. Sulkemisia anoivat sekä kunnallislautakunnan puheenjohtaja Jafet Suksi että piirin nimismies Olavi Julin, vieläpä samana päivänä. Suksi oli varma että taloja käytettiin yhä kokoontumispaikkoina ja että talot tulitaisiin sulkemaan kuntalaisten toimesta väkisin, jos maaherra ei antaisi sulkemiskäskyä. Myös nimismies Julinin viittasi kirjeessään kiihtyneen mielialan tuomiin uhkiin. Suojeluskunnan Yhteistalon rakennustyöt keskeytettiin heti työväentalon sulkemisen jälkeen.²⁴⁴ Varsinainen ”kalabaliik-

238 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 23/616 1930, Lapuan piirin nimismiehen ja apulaisnimismiehen kirje 28.7.1930 (saap. 29.7.1930) n:o 819 maaherralle ;VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 13/733 1930, Jyväskylän piirin nimismiehen ja apulaisnimismiehen kirje 24.7.1930 (saap. 26.7.1930) n:o 1958 maaherralle.

239 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätös-konseptit 106/934 1930, maaherran kirjeet 29.7.1930 n:o 24128–24136 Kauhavan, Härmän, Evijärven, Kauhajoen, Jyväskylän, Isojoen, Laihian, Petäjaveden ja Vöyrin piirien nimismiehille.

240 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n Vaasan alaostaston kirje 3.9.1930 Vaasan läänin maaherralle.

241 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 18/696 1930, Evijärven nimismiehen kirje 8.6.1930 (saap. 10.6.1930) n:o 494 maaherralle ja Aab kirjediaario KD II 18/696 1930.

242 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 9/637 1930, Laihian piirin apulaisnimismiehen kirje 30.7.1930 (saap. 1.8.1930) n:o 392 maaherralle.

243 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121, Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piiritoimiston kirje 19.8.1930 puolutoimikunnalle. Huomaa vuosi 1930, kirje väärässä kansiossa.

244 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 1930, Etsivän keskuspoliisin Vaasan edustuston kirje 28.7.1930 (saap. 28.7.1930) n:o 1064 maaherralle; VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet

ki” Teuvalla syntyi nelisen viikkoa kirkonkylän työväentalon sulkemisen jälkeen, kun tuli julki, että kommunistinen yhdistys halusi myydä talon sosialidemokraateille. Esimerkiksi Ilkka piti myyntiä kommunistien naamiointirytyksenä. Myyntiä varten kommunistit pyysivät maaherralta kokouslupaa. Maaherra antoikin luvan edellyttäen, että järjestys säilyisi. Isänmaalliset kansalaiset järjestivät tuolloin kansalaiskokouksen, joka lähetti lähetystön maaherran puolelle estämään kokouksen pitämisen ja onnistuivatkin siinä. Kansalaiskokouksensa jälkeen ”Teuvan porvarit” ilmoittivat päättäneensä estää kokouksen pitämisen. Talon luovutussopimus Teuvan kk. työväenyhdistyksen ja Teuvan kk. sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen välillä solmittiin lopulta 8.10.1930. Perälän kylällä vastaava sopimus solmittiin 20.11.1930. Talokauppaa vastustaneet porvarit väittivät sosialidemokraattista työväenyhdistystä vasta perustetuksi. Mainittu yhdistys oli kuitenkin perustettu jo viitisen vuotta aiemmin ja se oli liittynyt SDP:hen heti marraskuun 1926 alusta.²⁴⁵ Pöytäkirjojen mukaan yhdistyksen toiminta myös jatkui katkeamattomana vuoteen 1930. Siinä porvarileiri oli oikeassa, että kovin vähän sosialidemokraatteja paikkakunnalla oli. Perustavassa kokouksessa paikalle oli saapunut vain viisi henkilöä. Alkuaikoina yhdistys kokoontui työväentalolla vuokralaisena, mutta myöhemmin pääasiassa jäsentensä kodeissa. Pian myös yleisty yhteistyö Äystön sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen kanssa.²⁴⁶

Kysymys peitejärjestöistä oli monilla paikkakunnilla oleellinen, sillä vasemistolainen työväenliike perusti samalle paikkakunnalle useimmiten lukuisia järjestöjä, osin hämäämään viranomaisia osin omaksumansa järjestörakenteen vuoksi. Menettelystä oli hyötyä viranomaisten pyrkiessä estämään kommunistiyhteyksistä epäiltyjen yhdistysten toiminnan, kuten Teuvallakin todettiin:

...
kirjeet 64/796 1930, Teuvan kunnallislautakunnan puheenjohtajan Jafet Suksen kirje 26.7.1930 (saap. 26.7.1930) maaherralle; VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 6/664 1930, Teuvan piirin nimismiehen kirje 26.7.1930 (saap. 28.6.1930) n:o 455 maaherralle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 64/796 ja 6/664 1930, maaherran kirje 28.7.1930 n:o 24121 Teuvan piirin nimismiehelle; VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 64/796 1930, Teuvan nimimiehen kirje 4.8.1930 (saap. 5.8.1930) n:o 476 maaherralle; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Isak Penttalan kirje (5.9.1930?) Sosialidemokraattiselle puoluetoimikunnalle. EK:n Vaasan alaostaston mukaan molemmat talot olivat jo noin 10 vuoden ajan olleet kommunistien hallinnassa ja niillä toimineet työväenjärjestöt olivat poikkeuksetta olleet kommunistisia. Katso asiasta VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 1930, EK:n Vaasan edustuston kirje 28.7.1930 (saap. 28.7.1930) n:o 1064 maaherralle

245 Ilkka 30.8.1930; Ilkka 5.9.1930; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Isak Penttalan kirje (5.9.1930?) Sosialidemokraattiselle puoluetoimikunnalle; VMA KT, Teuvan syyskäräjät 20.11.1931, § 50, liite IX; VMA KT, Teuvan välikäräjät 1.7.1932, § 4, liite D ja sen ohessa oleva jäljennös kauppakirjasta; Kansan Arkisto (KA), 1D SKDL:n arkisto. 1a. Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistys. C2 Teuvan k.k. sos. dem. Työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1926-1945. Perustavan kokouksen pöytäkirja 17.10.1926. Kansan Arkistossa sekä Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistyksen että Teuvan Kirkonkylän sos. dem. Työväenyhdistyksen asiakirjat on arkistoitu samoihin mappeihin. Tämä aiheuttaa vaaran sotkea eri yhdistysten papereita toisiinsa, varsinkin kun kommunistisella työväenyhdistyksellä oli paikkakunnalla varsin monia alajärjestöjä.

246 KA, 1D SKDL. 1A Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistys. C2 Teuvan k.k. sos. dem. Työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1926-45. Esimerkiksi kuukausikokoukset 29.11.1926; 20.12.1926; 13.3.1927; 23.4.1927. Jo maaliskuussa 1927 yhdistys kokoontui Y.R. Niemen luona Äystössä suunnitellen yhteisiä vappuillamia yhdessä Äystön sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen kanssa.

”Monasti, vaikka yhdistyksen toiminta oli kiellettyä, saatiin työväenyhdistyksen talolle järjestää erikseen rekisteröityjen osastojen toimesta tilaisuuksia ja saihan se työväenyhdistyksen monien vaiheiden jälkeen paperinsa kuntoon.”²⁴⁷ Sopimus talon ja sen tontin luovuttamisesta saatiin valmiiksi lokakuun 8. päivänä. Sos. dem. työväenyhdistys hyväksyi neuvottelutuloksen jo kuun lopulla ja päätti ottaa talon heti yhdistyksen käyttöön ja hakea asialle lainhuudon. Läsnä asiasta päätettäessä oli vain kuusi yhdistyksen jäsentä.²⁴⁸ Hanke ei porvareiden väliintulon takia edennyt toivotulla tavalla, sillä porvaripiirit vetosivat maaherraan ja valittivat työväenyhdistyksen kokouksen laillisuudesta. Lopullinen ratkaisu talon omistuksesta jäi käräjille joka lakkautti kommunistisen yhdistyksen ja piti kauppaa laittomana. Kirkonkylän talo naulattiin kiinni, 10 yhdistyksen jäsentä vangittiin ja yhdistyksen omaisuus myytiin pakkohuutokaupalla. Sama oli kohtalo myös Perälässä.²⁴⁹

Petäjäveden ja Jyväskylän nimismiesten vastaukset maaherran kyselyyn tulivat pikaisesti ja olivat poikkeuksellisia. Jyväskylän piirin apulaisnimismies totesi Keljon työväentalon omistavan työväenyhdistyksen olevan sosialidemokraattinen. Tämän vastauksen jälkeen maaherra kääntyi uudelleen EK:n puoleen, joka paljasti tietojen Keljon, kuten useimpien muidenkin yhdistysten, osalta perustuvan vuonna 1923 lakkautetun sosialistisen puolueen piirijärjestöjen arkistoista tavattuihin asiakirjoihin. Näiden tietojen mukaan yhdistys oli kuulunut puolueeseen. EK:n kommentti uudesta tilanteesta on hapan: ”jos keran k.o. yhdistyksessä on tapahtunut puoluevärin muutos ei edustus katso välttämättömäksi ryhtyä k.o. yhdistykseen nähden mihinkään toimenpiteisiin.”²⁵⁰ Petäjävedellä tilanne oli samanlainen kuin Jyväskylässä. Nimismiehen mukaan paikallista työväenyhdistystä pidettiin yleisesti sosialidemokraattisena. Esimerkiksi puhujat sen tilaisuuksissa olivat olleet miltei yksinomaan sosialidemokraattisia kansanedustajia. Siksi nimismies ei yhtynytäkään EK:n esitykseen sillä talon sulkeminen olisi hänen mukaansa ”omiaan kiihdyttämään mieliä paikkakunnalla”. Tässäkin tapauksessa EK:n Vaasan edustus perääntyi vaatimukses-

.

247 KA, mainittu kokoelma. Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistyksen 50-vuotis historiikki (käsikirjoitus), s. 5–6.

248 KA, mainittu kokoelma. Teuvan sos. dem. Työväenyhdistyksen yleinen kokous 20.10.1930.

249 KA, mainittu kokoelma. Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistys. Lähetettyjen kirjeiden konseptit 1929–1930. Teuvan sos. dem. Työväenyhdistyksen kirjelmä Vaasan hovioikeudelle 27.12.1930: KA, mainittu kokoelma. Toimintakertomus Teuvan sos. dem. Työväenyhdistyksen toiminnasta 1930 (käsikirjoitus); Teirilä, Jalmari. Työväenliikkeen kehitys. Teuva. Pitäjä Etelä-Pohjanmaan Suupohjasta. Teuva-seuran kotiseutujulkaisu. Vaasa 1971, s. 210–212. Mainitun kahden työväenyhdistyksen lisäksi Teuvalla perustettiin Horonkylän (1916), Äystön (1916) ja Norin (1921) työväenyhdistykset. Niistä voimakkainta toiminta oli Äystöllä. Horonkylän ty:n toiminta lakkasi jo kansalaissodan aikana, kaksi muuta lakkautettiin 1930. Tuona vuonna aloitti toimintansa myös Teuvan sos. dem. yhdistys, joka toimi jonkinlaisena välittäjänä Äystön työväenyhdistyksen lakkauttamisen yhteydessä.

250 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 1930, Jyväskylän nimismiehen kirje 30.7.1930 (saap. 31.7.1930) n:o 1990 maaherralle. Tähän asiaan liittyvät nimismiehiltä saapuneet kirjeet pääosin kansiossa Eab 242, vaikka normaalisti nimismiehiltä saapuneet kirjeet on tallennettu kansioon Eab 241; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 106/934, maaherran kirje Etsivän keskuspoliisin Vaasan edustukselle 14.8.1930 n:o 24447; VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Etsivän keskuspoliisin Vaasan edustuksen kirje 18.8.1930 (saap. 19.8.1930) n:o 1212 maaherralle.

taan selittäen tietojensa pohjautuvan vuoden 1923 tilanteeseen.²⁵¹

Petäjaveden ja Jyväskylän Keljon tapaukset kuvaavat hyvin paikallisvirkamiesten, etenkin nimismiesten, keskeistä roolia työväentalojen sulkemisessa. Talot voitiin sulkea kommunistisina hyvinkin vanhojen, usein STP:n aikaisten, tietojen pohjalta, jos vain nimismies oli asialle myötämielinen. Toisaalta, jos nimismies otti kantaa tilanteeseen työväenyhdistyksen nykyisen tilanteen pohjalta saattoi työväentalo jäädä sulkematta. Menettelyssä näkyy siten EK:nkin riippuvuus paikallisviranomaisten toiminnasta.²⁵² Samaa nimismiesten keskeistä asemaa korostaa Multian nimismiehen Osvald Nymanin toiminta. Kun paikalliset talolliset yrittivät naulata Isojärven sosialidemokraattien hallussa olleen työväentalon kiinni, Nyman esti tämän. Paikallisten liikkeen kannattajien toistuvaa häiriköintiä työväentaloilla, mm. Väätäisen talolla, ei nimismieskään voinut estää.²⁵³

Jyväskylän ”Ukkolan” huvihuoneiston sulkemiseen maaherra suostui 29. heinäkuuta. Elokuun 2. päivänä hän antoi luvan sulkea Jurvan Koskenmäen, Sarvijoen ja Järvenpään työväentalot.²⁵⁴ Näistäkin taloista ainakin yksi oli suljettu kansanjoukon voimin talonpoikaismarssin tuoksina.

Vaasan läänin maaherra vaihtui elokuun alussa. Väliaikaisena maaherrana toimineen eversti Erik Heinrichsin tilalle valittiin 8.8. Viipurin läänin lääninsihteeri Kaarlo Vilho Martonen. Tehtävässään Martonen aloitti 11. elokuuta.²⁵⁵ Uusi maaherra jatkoi työväentalokysymyksessä rivakasti Heinrichsin valmistelun pohjalta. Jo ensimmäisellä työviikollaan Martonen antoi sulkea kahdeksan työväentaloa: Laihian, Alahärmän Voltin, Kauhavan Kirkonkylän, Alakylän ja Hirvijoen sekä Lapualla Kirkonkylän, Mustanmaan ja Lakaluoman työväentalot.²⁵⁶ Evijärven kohdalla Martonen päätti olla sulkematta Haapajärven, Inankylän ja Särkijärven taloja. Nimismies oli kirjoittanut kaikkien yhdistysten ole-

251 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Petäjaveden piirin nimismiehen kirje 30.7.1930 n:o 583 maaherralle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätös-konseptit 106/934 1930, maaherran kirje 14.8.1930 n:o 24446 Etsivän keskuspoliisin Vaasan edustukselle sekä Eab 242, saapuneet kirjeet 1930, Vaasan edustuksen kirje 18.8.1930 (saap. 19.8.1930) n:o 1312 maaherralle; katso myös Manninen, Ari, Petäjaveden historia. Jyväskylä 1994, s. 267.

252 Kommunistisina pidettyjen yhdistysten lakkauttamisesta ja niitä vastaan kerättyjen syytteiden luonteesta kerrotaan tarkemmin tämän jakson viimeisessä luvussa.

253 Mönkkönen, Mauri, Multian historia 1865-1975. Vanhan Ruoveden historia III:2. Saarijärvi, 1983, s. 417.

254 VMA VLKA II, Aab 100, kirjediaario KD 13/733 1930, maaherran päätös 29.7.1930 n:o 24149; VA, EK/VALPO I, 6. Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, XXX, kotelo 623, D1a1, EK:n Vaasan edustuksen lausunto 28.7.1930 n:o 1066 Vaasan läänin maaherralle; Iltalehti 1.8.1930 n:o 173. Edustuksen mukaan Ukkola oli Jokivaren rakennustyöläisten ammattiosaston omistama talo; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 9/637 1930, maaherran päätös 2.8.1930 n:o 234256 Laihian piirin apulaisnimismiehelle.

255 Katso esim. Kansan Lehti 11.8.1930.

256 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930: 23/616, maaherran päätös ja kirje 14.8.1930 n:o 24427 Lapuan piirin nimismiehelle; 106/934, maaherran päätös ja kirje 14.8.1930 n:o 24424 Laihian piirin nimismiehelle; 106/934 maaherran päätös ja kirje n:o 24425 Härmän piirin nimismiehelle ja 106/934 maaherran päätös ja kirje 14.8.1930 n:o 24426 Kauhavan piirin nimismiehelle. Kauhavan työväentalojen sulkeminen oli varsin pitkä prosessi. Erityisesti kiistaa käytiin kirkonkylän talossa sijainneen kahvilan aukipitamisestä. Asiasta tarkemmin Huttula 1993, s. 88–91.

van kommunistisia ja niiden talot oli siksi syytä sulkea. Koska nimismies kuitenkin kertoi, että talojen ovet olivat jo pitemmän aikaa olleet suljettuina ”nähtävästi asianomaisten omasta toimesta” maaherra päätti olla virallisesti sulkematta taloja.²⁵⁷

Kurikan suunnalla väkivalta puhkesi yllättäen uudelleen elokuun lopussa. 29. päivän vastaisena yönä käytiin kirkonkylän työväentalolla rikkomassa talon kaikki 27 ikkunaa. Oven päälle naulattiin lauta, jossa luki: ”suljettu 28/8 –30”. Talo oli pari viikkoa aikaisemmin siirtynyt kommunisteilta sosialidemokraateille ja siellä oli suunniteltu pidettäväksi avajaisjuhla-iltamat seuraavana sunnuntaina. Samalla kertaa talon pihasta varastettiin kaksi suurta kivenmöhkälettä. Syy tähän varsin oudolta kuulostavaan tekoon oli siinä, että kivet olivat aikaisemmin olleet hautausmaalla Kurikassa kansalaissodan aikana ammuttujen työläisten haudalla. Kivet siirrettiin työväentalon pihaan tuomiokapitulin päätöksellä. Niissä ei ollut mitään kirjoitusta. Tapauksesta SDP:n puoluetoimistolle raportoinut Lenni Huhtanen epäili avajaisten siirtyvän, koska järjestystä tuskin voitaisiin säilyttää.²⁵⁸

Vaasan lääninhallitus palasi työväentalokysymykseen vasta syksyllä kyselyn olivat suljetut talot edelleen kiinni vai jatkuiko kommunistien toiminta niillä. Kysely koski 16 työväentaloa, joista osa oli ollut maaherran listalla jo heinäkuussa. Osa kyselyn kohteista oli uusia. Kysely kertoo kuinka huonosti läänin johto tiesi työväentalojen tilanteesta. Niinpä nimismiehiä pyydettiin selvittämään työväentalojen vaiheet koko kesän ajalta. Esimerkkinä Peräseinäjoen nimismiehelle lähetetty kirje:²⁵⁹

”Lääninhallitus kehoittaa täten Teitä ensi tilassa tänne ilmoittamaan, onko Peräseinäjoen työväentalo, joka lienee ollut kommunistien käsissä

257 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 106/934 1930, maaherran kirje 14.8.1930 n:o 24448 Evijärven piirin nimismiehelle. Evijärven nimismiehen lähettämää kirjettä ei löydy lääninkanslian arkistosta, mutta kirjeen sisältö käy ilmi maaherran vastauksesta nimismiehelle.

258 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 103, Lenni Huhtanen Kurikka 29.8.1930 SDP:n puoluetoimikunnalle.

259 VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirjeet 14.10.1930 n:o 25936-25946 Peräseinäjoen, Jalasjärven, Isonkyrön, Kurikan, Lappajärven, Härmän, Ilmajoen, Vöyrin, Laihian ja Isojoen piirien nimismiehille; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 106/934 1930, maaherran kirje 14.10.1930 n:o 25936 Peräseinäjoen piirin nimismiehelle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 14.10.1930 n:o 25945 Laihian piirin nimismiehelle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 29.7.1930 n:o 24133 Isojoen piirin nimismiehelle ja maaherran kirje 29.7.1930 n:o 24136 Vöyrin piirin nimismiehelle; VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Kauhajoen piirin nimismiehen kirje 11.8.1930 n:o 776 maaherralle. Kysymykset koskivat Peräseinäjoen, Jalasjärven, Isonkyrön Tervajoen, Kurikan kirkonkylän, Alisenpään, Luovan ja Miedon, Vimpelin kirkonkylän ja Sääksjärven, Ylihärmän, Ilmajoen Koskenkorvan, Oravaisten, Jurvan kirkonkylän ja Kestinkylän sekä Karijoen työväentaloja. VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 14.10.1930 n:o 25945 Laihian piirin nimismiehelle. Lääninhallituksen huonosta tilanteen tuntemusta kertoo myös kirje, jossa kysytään Jurvan nimismieheltä tarkoittivatko Keskikylän ja Järvenpään työväentalot samaa rakennusta, kuten ne tarkoittivat. Asiasta VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 9/637 1930, Laihian piirin apulaisnimismiehen kirje 3.11.1932 n:o 656 maaherralle. Kirje löytyy vuoden 1930 saapuneiden kirjeiden joukosta kansista Eab 241, Laihian piirin apulaisnimismiehen 30.7.1930 (saap. 1.8.1930) maaherralle lähettämän kirjeen n:o 392 oheista.

ja joka viime aikaisen isänmaallisen kansanliikkeen vaikutuksesta lienevät omasta toimestaan sulkeneen, edelleen suljettuna ja kielteisessä tapauksessa, onko talossa viime aikoina ollut toimintaa ja minkä laatuista. Samalla on Teidän tänne ilmoitettava, onko kyseessä oleva talo tietojenne mukaan ollut ja onko se edelleenkin kommunistien hallussa.”

Työväentalojen tilanne läänissä hahmottui vuoden lopulla. Viranomaisten suljettua työväentalot niiden kunnosta huolehtiminen siirtyi valtiolle. Tämän johdosta sisäasiainministeriö tiedusteli suljettuina olevien työväentalojen kuntoa. Maaherra puolestaan joutui tarkistamaan asiaa nimismiehiltä.²⁶⁰ Sisäministeriö sai Martosen vastauksen joulukuun alussa. Raportin pohjana olivat lokakuussa suoritettu kysely, EK:n heinäkuussa ehdottama lista suljettavista taloista ja maaherran sen pohjalta tekemät kyselyt. Luettelo piti sisällään 18 viranomais-ten sulkemaa työväentaloa, joiden lisäksi oli kymmenen taloa, jotka olivat ”viime aikaisen kansanliikkeen painostuksesta ovat muuten olleet keväästä tai kesästä saakka suljettuina tai muuten toimettomina.”²⁶¹ Näiden talojen ohella Vimpelin kirkonkylän ja Ilmajoen Koskenkorvan työväentalot oli suljettu pesänselvitysmiesten toimesta sen jälkeen kun talot omistanut yhdistys oli lakkautettu kihlakunnan oikeuden päätöksellä. Koskenkorvan talosta ei ole aiemmin mainittu mitään. Se johtuu siitä, ettei talon sulkemisajankohdasta ja -tavasta ole saatu tietoja. SDP:n kirjeenvaihdon mukaan talo oli kiinni viimeistään lokakuussa, ilmeisesti jo aiemmin. Isak Penttalan mukaan talo suljettiin ”samoihin aikoihin kuin muitakin kommunistien hallussa olevia taloja”. Tällä hän viitanee heinä-elokuuhun. Valitettavasti hänkään ei mainitse sulkemistapaa taikka sen tekijöitä. Penttala yritti saada myös Koskenkorvan talon sosialidemokraateille.²⁶² Lisäksi Kokkolan poliisi oli sulkenut Ykspihlajan satama-alueella olevan Ykspihlajan paikallisjärjestön talon ”viime kesänä” asianomaisen yhdistyksen pyydettyä sitä poliittisen tilanteen vuoksi poliisilaitokselta kirjeellisesti. Poliisilaitoksen mukaan talo oli edelleen suljettuna ja omistaja hoiti sitä. Poliisin antama tieto on virheellinen, sillä muista lähteistä löytyy sekä tieto Kokkolan talo sulkemisesta kesällä 1930 että sen omistajayhdistyksen lakkaut-

260 VMA VLKA II, Aab 99, kirjediario KD 199/52 1930, saapuneet kirjeet, sisäasiainministeriön kirje 5.11.1930 n:o 7257 maaherralle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirjeet 6.11.1930 n:o 27333-27337.

261 VMA, VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös-, ja välipäätöskonseptit 1930, maaherran kirje 1.12.1930 n:o 28003 Sisäasiainministeriölle. Viranomaisten toimesta oli suljettu: 1. Vaasan työväenyhdistyksen talo, 2. Ruotsalaisen työväenyhdistyksen talo Folkets Hus, 3. Pietarsaaren työväentalo, 4. Taiston talo Mustasaaren Palosaarella, 5. Lapuan taloudellisen työväenyhdistyksen talo, 6. Lapuan Lakaluoman työväentalo, 7. Lapuan Mustanmaan työväentalo, 8. Kauhavan kirkonkylän työväentalo, 9. Kauhavan Hirvijoen työväentalo, 10. Kauhavan Alakylän työväentalo, 11. Alahärmän Voltin työväentalo, 12. Laihian työväenyhdistyksen työväentalo, 13. Jurvan kirkonkylän työväentalo, 14. Jurvan Kestinkylän työväentalo, 15. Jurvan Sarvijoen työväentalo, 16. Teuvan kirkonkylän työväentalo, 17. Teuvan Perälän työväentalo, 18. Jyväskylän pitäjän ”Ukkola.” Muuten suljettuna olivat: 1. Peräseinäjoen työväentalo, 2. Jalasjärven työväentalo, 3. Kurikan Kirkonkylän työväentalo, 4. Karijoen työväentalo, 5. Ylihärmän työväentalo, 6. Vimpelin Sääksjärven ”Yrityksen” talo, 7. Evijärven Kirkonkylän, 8. Evijärven Haapajärven, 9. Evijärven Inankylän ja 10. Evijärven Särkijärven työväentalot.

262 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107 Isak Penttalan kirje 8.10.1930 puoluetoimikunnalle; Emil Sallilan kirje puoluetoimistosta 11.10.1930 Isak Penttalalle.

tamisesta myöhemmin. Myös Ykspihlajan talon avaamisesta löytyvät arkistolähteet. Tarkkaa tietoa kesän tapahtumista ei ole löydetty.²⁶³

Listoista nousee esiin joitakin kysymyksiä. Kuortaneen tapauksesta maaherralla ei näytä olevan mitään tietoa. Kurikan Alisenpään, Luovan ja Miedon työväentalojen maaherra tiesi olevan suljettuja tai ainakin hiljaisia, mutta hän ei luokittele niitä mitenkään. Kurikan kirkonkylän talon hän nimeää kansanliikkeen toimesta suljetuksi. Eron kriteerinä näyttää olevan nimismiehen talon ovelta löytämä lankku. Karijoen, Ylihärmän ja Ilmajoen talot maaherra mainitsee, mutta talojen kohtalosta ei kirjeenvaihdossa löydy mitään selvitystä. Oravaisten talo ei ole kummallakaan listalla. Vöyrin piirin nimismieheltä ei tullut asiasta lääninkansliaan mitään tietoa kahdesta kyselystä huolimatta, Isonkyrön nimismies sai Tervajoen taloa koskevan tiedustelun lokakuussa. Kauhajoen nimismies sen sijaan vastasi heti elokuun alussa maaherran kyselyyn. Oravaisten kohdalla tilanne oli erikoinen. Jyväskylän ja Petäjäveden nimismiesten tapaan paikallinen nimismies oli haluton Kuoppalan talon sulkemiseen, mutta meni vielä pidemmälle. Talo oli kommunistien hallussa ja sen sulkemista oli ehdotettu nimismiehelle, mutta mitään ei ollut tapahtunut, valitti Vaasan alaosasto pääosastolle kun se oli ihmetteli Oravaisten seisovaa tilannetta.²⁶⁴

”Ennen lausunnon antamista kävi nimismies asiasta puhumassa myöskin edustuksella, jolloin hänelle annettiin lisävalaistusta yhdistyksen kommunistisesta toiminnasta, mistä hänelläkin oli joitakin tietoja. Edustuksesta poistuessaan tuntui nimismies olevan samaa mieltä yhdistyksen sulkemisesta kuin edustuskin, vaikka hän alussa ilmoitti siitä eriäviä mielipiteitään. Siitä ei täällä ole tietoa, toteuttaako nimismies työväentalon sulkemisen, mutta niin hän ainakin sanoi.”

Eniten ihmetystä epäselvässä vyyhdessä herättää Kauhajoen työväentalojen kohtalo syyskesästä 1930. Nimismies vastasi maaherran heinäkuun lopussa lähettämäänsä kyselyyn, mutta ei saanut siihen vastausta. Martonen ei mainitse Hyypän ja Keski-Hyypän taloja kummallakaan sisäministeriölle lähettämällään listalla. Talojen ”unohtuminen” suljettavien joukosta tuntuu kummalliselta, sillä nimismiehen mukaan kummankin talon toimihenkilöt olivat kommunisteja ja nimismies nimenomaan suositteli niiden sulkemista, yhtyen näin EK:n esitykseen.²⁶⁵

263 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5 ja D1a6, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 26.9.1933; Katso myös SM1934 ja liite 1.

264 VA, EK/VALPO I, 6. Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, XXX kotelo 623, D1a1, Vaasan alaosaston kirje 15.9.1930 n:o 1414 EK:n pääosastolle.

265 VMA VLKA II, Eab 242, saapuneet kirjeet 106/934 1930, Kauhajoen piirin nimismiehen kirje 11.8.1930 n:o 776 maaherralle. Hyypän kylän työvänyhdistyksen nimismies sanoi olevan ns. taloudellisen yhdistyksen, joka ei kuulu alaosastona mihinkään järjestöön. Yhdistys omisti Hyypän kylässä olevan työväentalon, joka sääntöjen mukaan lankesi yhdistyksen toiminnan loppuessa Työväen osuusliike ry:lle Vaasassa. Yhdistyksen toimihenkilöinä on ollut kommunistiseen puolueeseen lukeutuvia henkilöitä, joista useimmat ovat kuuluneet Sepänkylän työläisnuorison opintokerho ry nimiseen yhdistykseen. Molempien yhdistysten puheenjohtajana on toiminut Jaakko Ojanne, jonka nimismies tiesi kuuluvan kommunistiseen puolueeseen. Tiedoista huolimatta maaherra ei ryhtynyt mihinkään toimiin, vaikka aiemmissa tapauksissa vastaavat perustelut sekä EK:n ehdotus olivat riittäneet työväentalo-

Vaasan läänin loppuselvittelyjen tarkastelu osoittaa, kuinka vaikeasti hahmotettava prosessi työväentalojen sulkeminen on. Viranomaisten kirjeenvaihdon seuraaminen antaa kuvan hajanaisesta, huonosti organisoidusta ja monimutkaisesta toimenpiteestä. Mitä hivenen hämmentävästä havainnosta pitäisi sitten päätellä? Ovatko arkistot epätäydellisiä vai niin sekavia, ettei kaikkia lähteitä ole löydetty vai oliko kyseessä kiihkeässä ilmapiirissä vähäpätöisempänä pidetty työ. Ainakin EK löysi paljon huomautettavaa paikallisviranomaisten, lähinnä nimismiesten toiminnasta. Kaikki eivät myöskään olleet yhtä mieltä omaksutusta linjasta.

Kansanliikkeen vahvan otteen ja sen säilyttämän veto-oikeuden todistaa lopullisesti Tervajoen talon toinen naulaus. Talohan naulattiin ensimmäisen keran heti talonpoikaismarssin jälkeen. Myöhemmin selvensi myös kesän tapahtumia. Tervajoen talon kohtalosta ei ollut joulukuun alkuun mennessä tullut maaherralle selvitystä. Pian maaherran lähetettyä sisäasiainministeriölle työväentaloja koskeneen raporttinsa ilmoitti Isonkyrön nimismies sulkeneensa 10. joulukuuta Tervajoen asemaseudulla sijainneen työväentalon. Maaherra lähetti nimismiehelle selvityspyynnön talon kunnosta.²⁶⁶ Saatuaan selvityksen talon kohtalosta maaherra lähetti ministeriölle lisäyksen aiempaan raporttiinsa. Kirjeessä hän kertoi Tervajoen aseman lähellä sijaitsevan, kommunistisen Tervajoen työväenyhdistyksen omistaman työväentalon olleen kansanliikkeen toimesta suljettuna ja käyttämättömänä kesästä saakka. Tämä todisti aiempien tapahtumien todenperäisyyden. Mielenkiintoinen on tapahtumien syksyllä saama jatkonäytös, josta maaherra kertoi näin:²⁶⁷

”Kun taloa kuitenkin ei oltu viranomaisten taholta suljettu päättivät sanotun kommunistiyhdistyksen johdossa aikaisemmin olleet henkilöt joulukuun alussa, että talo, joka sillä välin oli muodollisesti siirretty sosialidemokraattien käsiin avattaisiin ja kuuluttivat sinne jonkinlaisen kokouksen joulukuun 9 päivän illaksi. Kun paikkakunnalla tunnetusti ei ole sosialidemokraatteja, joten uusi yhdistys, Tervajoen sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. on vain entinen yhdistys naamioidussa muodossa varsinkin, kun johtohenkilöt ovat samoja, herätti asia siksi suurta mielenkiintoa seudulla, että katsoin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takia välttämättömäksi antaa nimismiehelle määräyksen myöskin tämän työväentalon sulkemisesta viranomaisten toimesta, mikä sulkeminen sitten tapahtuikin vielä samana päivänä.”

Maaherra antaa ymmärtää, että hän olisi määrännyt nimismiehen sulkemaan Tervajoen talon. Kirjeenvaihdosta tällaista määräystä ei löydy ja nimismiehen

.
jen sulkemiseen. Kirjeensä liitteeksi nimismies on laittanut kopion aiemmin 19.7. lähettämästään kirjeestä, jossa hän on kertonut samat asiat. Tuosta kirjeestä ei löydy merkintää lääninkanslian kirjediaariosta.

266 VMA VLKA II, Eab 241, saapuneet kirjeet 18/643 1930, Isonkyrön piirin nimismiehen kirje 10.12.1930 (saap. 13.12.1930) n:o 743 maaherralle; VMA VLKA II, Dce 95, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 199/52 1930, maaherran kirje 29.12.1930 n:o 28572 Isonkyrön piirin nimismiehelle.

267 VMA VLKA II, Dce 96, kirje-, päätös- ja välipäätöskonseptit 1931, maaherran kirje 14.1.1931 n:o 18352 sisäasiainministeriölle.

ilmoitus ja sen seurauksena lähtenyt maaherran kyselykirje antavat päinvastoin olettaa, että talon sulkeminen tuli maaherralle yllätyksenä. Miksi maaherra menetteli näin? Selityksen tarjoaa Hurri, joka tietää kertoa, että paikalliset sosialidemokraatit valittivat heinäkuun tapauksesta maaherralle. Kun kävi ilmi, ettei sulkemiselle ollut viranomaisten tukea, he poistivat lankut talon ovelta 4. päivä joulukuuta. Talo ehti olla avoinna vain viisi päivää, kun kansanliikkeen kannattajat tulivat uudelleen ja naulasivat talon ovet omavaltaisesti kiinni. Tämän jälkeen maaherrakin antoi talolle sulkemismääräyksen.²⁶⁸ Maaherran menettelyn voi tämän perusteella nähdä haluna peitellä viranomaisten epäselvyyttä tilanteesta ja sitä, että mitään virallista lupaa talon sulkemiselle ei oltu annettu ennen joulukuuta.

SDP:n kirjeenvaihto vahvistaa tapahtumien kulun. Isak Penttala tuskaili Tervajoen asian monimutkaisuutta Emil Sallilalle jo heinäkuussa: ”Minun järkeni alkaa asiassa nyt loppumaan”. Maaherra oli antanut nimismiehelle ohjeet, jossa hän sanoi: ”koska yhdistys on jo sulettu, niin en ole katsonut tarpeelliseksi siitä erikoista päätöstä antaa”. Talon olivat nimismiehen mukaan sulkeneet ”kyröläiset Lapuan marssilta tullessaan”, eikä nimismiehillä ollut sulkemisen kanssa mitään tekemistä. Koska entistä yhdistystä ei ole ”purettu” laillisessa järjestyksessä, eikä maaherra anna määräystä sen toiminnan lakkauttamisesta, on se yhdistys kai edelleen olemassa, ja se voisi siten pitää uuden kokouksen, jossa se purettaisiin ”kaikki parakrafit tarkasti huomioonottaen”, päätteli Penttala. Ongelmana oli kokouksen järjestäminen ja paikalliset porvarit, jotka ”himoitsevat sitä taloa suojeluskuntataloksi. Ja ovat saaneet arvovaltaisia henkilöitä asialleen”, kertoi Penttala. Pyrkimykset eivät Tervajoella onnistuneet vaan seurauksena oli mainittu joulukuun episodi.²⁶⁹ Tervajoen sosialidemokraattinen yhdistys lähetti ensimmäisen kerran rekisteröimispaperit SDP:n puoluetoimikunnalle 27. kesäkuuta.²⁷⁰

Kaikkien työväentalojen sulkemisia ei ole tässä yhteydessä voitu kertoa. Joihinkin tapauksiin puututaan vielä myöhemmin. Tiivistäen voi todeta, että tärkeimmät työväentalot suljettiin yleensä heinäkuun aikana, viimeistään elokuussa. Vaikka edellä on tarkemmin kuvattu vain Pohjanmaan ja Pohjois-Savon työväentalojen sulkemisia, kuvaavat tapahtumat näillä alueilla laajemminkin toimintaa koko maassa.

Valtiovallan luotua hallinnollisen virkatien työväentalojen sulkemiselle kansanliike vähensi aktiivisuuttaan työväentalojen ympärillä. Samalla liike varasi itselleen eräänlaisen veto-oikeuden työväentalojen suhteen uhaten puuttua suoralla toiminnalla tilanteeseen, jos viranomaiset eivät sinetöineet suljettavaksi vaadittua työväentaloa. Uhkakuva vahvistivat painostustoiminnan jatkuminen. Kyyditysten, naulausten ja pakkoliputusten ohella puhdistettiin kunnan-

268 Hurri 1991, s. 166. Myöhemmin Tervajoen talo joutui pakkohuutokauppaan, jossa sen osti sosialidemokraattien omistama Karihaara Oy. Talo saatiin avatuksi kuitenkin vasta vuoden vaihteessa 1935–1936.

269 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Isak Penttalan kirje 25.7.1930 E. Sallilalle.

270 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa 1931 F 120, Tervajoen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen kirje 27.6.1930 puoluetoimikunnalle. Huomaa vuosi, kirje väärässä kansiossa.

valtuustot kommunistijäsenistä ja eräin paikoin myös sosialidemokraattisista jäsenistä. Koko maan kaikki sulkemiset on kuvattu tiivistetysti liitteessä.²⁷¹

Sulkemisissa esiintyneet ongelmat ja kiistakysymykset

Sujuivatko työväentalojen sulkemiset sitten kaikkialla yhtä järjestelmällisesti kuin Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa? Toteutettiinko EK:n ohjaamaa linjaa koko maassa samaan tapaan.? Miten viranomaiset olivat varautuneet tilanteeseen? Miten toimivat maaherrat ja miten paikallisviranomaiset?

Uudenmaan läänin maaherran Bruno Jalander edusti muita maaherroja itsenäisempää linjaa suhteessa EK:iin. Tämä ilmeni myös työväenyhdistysten lakkauttamisissa ja työväentalojen sulkemisissa. EK ilmaisi Jalanderiin kohdistuneen tyytymättömyytensä sisäasiainministeriölle vuoden 1932 alussa. Riekin mukaan lakkautusasiain hoito oli ”heikkoa ja ponnetonta” läänissä. EK:n päällikön mukaan myös Helsingin poliisimestari Wilkman oli huomannut asian.²⁷² Lähteiden valossa Uudenmaan läänin asiainhoito poikkesi alusta lähtien useimmista muista lääneistä työväentalokysymyksen osalta.

Esimerkiksi Vaasan vt. maaherraksi tullut eversti Heinrich ja hänen jälkeensä maaherrana toiminut Martonen olivat hyvin pidättyväisiä suhteessa kansanliikkeeseen. Martonen osoitti ymmärtäväistä suhtautumista kansanliikkeeseen jo ollessaan Turun lääninhallituksen lääninsihteerinä ja vastaanottaessaan paikallisen työväentalon sulkemista vaatineen lähetystön. Samoin on todettava Kuopion läänin maaherrasta Gustaf Ignatiuksesta. Oulun läänin maaherra Y.E. Pehkosen toiminta on mielenkiintoista. Hän osoitti selkeää ymmärtämystä kansanliikkeelle, mutta saattoi toimia varsin itsenäisesti järjestysviranomaisten neuvoista poiketen.

Maaherra Jalanderin itsenäinen toiminta suhteessa EK:n ja kansanliikkeeseen tuli vuoden 1930 aikana selkeimmin esille pääkaupunkiseudulla, Helsingin kaupungin ja pitäjän alueella. Pääkaupunkiseudulla oli 1930-luvun alussa yksitoista työväentaloa: Helsingin työväentalo, Raittiusyhdistys Koiton talo, Sörnäisten (Vallilan työväentalo Oy), Pakinkylän (Pakilan), Herttoniemen, Pitäjämäen, Puistolän, Pasilan työväentalo ja Käpylän Urheilijain, Pukinmäen Kirin sekä Voimistelu- ja urheiluseura Veikkojen talo Malmilla. Niistä useimmat olivat EK:n mielestä kansanliikkeen alkaessa kommunistien hallussa. Ilmeisesti Herttoniemen, Pakinkylän ja Pitäjänmäen talot olivat joko täysin tai sosialidemokraattienemmistön hallussa, mutta ainoastaan Pitäjänmäen työväentaloon ei osoiteta lainkaan epäilyjä kommunistien vaikutuksesta. Hurrin ja Marttala-Hurrin mukaan Herttoniemen yhdistys oli kokoajan sosialidemokraattien hallussa ja talon ovet auki.²⁷³ Käpylän työväentalossa suoritettiin maa-

271 Katso Liite 1. Vaasan läänin tapauksista tarkemmin Huttula 1993. s. 80–99.

272 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, Riekin viesti 19.1.1932 hallitussihteerin Martti Koskimäelle sisäasiainministeriöön.

273 VA, VALPO II, XXII E. 5a, kotelo 129, EK:n huomattavampia lausuntoja, konsepti EK:n lausunnosta yleisesikunnan valvontatoimistolle 6.6.1931: kts. myös Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 39–50. Tekstissä lueteltu lista perustuu EK:n tarkkailemiin työväentaloihin. Hurri - Martta-Hurrin kirjassa mainitaan myös Tapanilan työväentalo, joka toimi osan aikaa myös Malmilta vuokratuissa tiloissa, kunnes sille vuonna 1924 rakennettiin oma talo. Yhdistys oli

herran määräyksestä tarkastus 18. heinäkuuta. Taloa ei kuitenkaan heti suljettu. Tämä oli vastoin EK:n lausuntoa ja poliisimestarin ehdotusta, mistä nämä olivat närkästyneitä.²⁷⁴ Maaherra Jalander osoitti monissa Lapuan liikkeen vaiheissa edustavansa tiukkaa laillisuuslinjaa. Tämä johti hänet ilmeisesti myös työväentalojen sulkemisasiassa eri linjoille esimerkiksi EK:n kanssa. Käpylän talo suljettiin Hurrin ja Marttala-Hurrin tietojen mukaan kuitenkin vielä heinäkuussa 1930, mitä vahvistaa se, että talo ei esiinny enää EK:n myöhemmissä selvityksissä ja sulkemispyynnöissä.²⁷⁵

Vaikka Helsingin tärkeimmät työväentalot, Helsingin työväenyhdistyksen, Koiton ja Vallilan talo suljettiin Talonpoikaismarssin aikoihin ja Käpylän talokin vielä heinäkuussa, valtaosa pääkaupunkiseudun taloista jäi tuolloin auki. Työväentalojen pääosa suljettiinkin läänin alueella ilmeisesti myöhemmin kuin valtakunnassa yleensä. Esimerkiksi Malmin piirin nimismies anoi elokuun puolivälissä, että maaherra sulkisi Voimistelu- ja urheiluseura Veikkojen talon Malmin, Voimistelu- ja urheiluseura Kirin talon Pukinmäessä sekä Puistolan ja Herttoniemen työväenyhdistysten talot. Nimismiehen mukaan talot olivat kommunistien hallussa ja niissä tulevien vaalien aikana pidetään kommunistisia kokouksia. Suljettavaksi anotuista taloista ainakin Puistolan ja Pukinmäen talon sulkemista oli vaadittu myös kansalaisten taholta. Puistolan taloa koskenut anomus oli 10.8.1930 osoitettu suoraan läänin maaherralle. Pukinmäen taloa koskenut anomus oli lähetetty jo 1.7.1930 nimismiehelle. Sulkemisanomustaan tehostaakseen nimismies lähetti nämä anomukset kirjeen liitteenä maaherralle.²⁷⁶ Kiri ja Puistolan työväenyhdistys olivat nimismies Bäckmanin mukaan itse tunnustaneet kommunistisen luonteensa sillä, etteivät ne koko kesän aikana edes yrittäneet saada lupaa järjestää iltamia tai julkisia huveja ”huolimatta siitä, että ne aikaisemmin, ennen ”Lapuan” aikaa hyvin ahkerasti, varsinkin Kiri joka lauantai- ja sunnuntai-ilta järjestivät sellaisia.”²⁷⁷

Syyskuun alussa Rieki selvitteli maaherra Jalanderille Malmin, Pukinmäen, Puistolan ja Herttoniemen talojen tilannetta. Riekin mukaan kaikki omistajayhdistykset olivat joko täysin kommunistisia tai ainakin kommunistien hallinnassa.²⁷⁸ Malmin Voimistelu- ja urheiluseura Veikot oli täysin kommunistinen seura, joka marraskuussa 1929 erotettiin sosialidemokraattien valtaamasta Työväen Urheiluliitosta. Pukinmäen Kirissä toimi sekä sosialidemokraatteja että kommunisteja, mutta kommunistit olivat seurassa enemmistönä. Tästä syystä se oli kesäkuussa erotettu TUL:stä. Puistolan työväenyhdistys oli taas ollut perustamisestaan saakka kommunistinen. Herttoniemen työväenyhdistyksen

ilmeisesti täysin sosialidemokraattinen ja toimi läpi ”lapualaisvuosien”. Kirjassa ei mainita mitään Pukinmäen työväentalosta eikä Koiton talosta.

274 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, Pöytäkirja 18.7.1930 Käpylän Urheilijoiden talossa tehdystä tarkastuksesta ja siihen tehdyt merkinnät 19.7.1930.

275 Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 41.

276 VA, EK/VALPO I, 6. II, J2, kotelo 71, Malmin piirin nimismiehen kirje 15.8.1930 Uudenmaan läänin maaherralle sekä EK:ssa käsin kirjoitettu muistilappu.

277 VA, EK/VALPO I, 6. II, J2, kotelo 71, Malmin piirin nimismiehen kirje 15.8.1930 Uudenmaan läänin maaherralle.

278 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 5.9.1930 Uudenmaan läänin maaherralle. Sama kirje löytyy myös mapista 6. II, J2, kotelo 71.

kohdalla Riekki joutui kiemurtelemaan enemmän. Yhdistyksen johtokuntaan oli aiemmin kuulunut tunnettu kommunisti, Suomen Maa-, Metsä-, ja Uitto-työväenliiton sihteeri Albin Lindegren, jonka aikana toiminta oli ollut puhtaasti kommunistista. ”Lindegrenin muutettua paikkakunnalta oli yhdistyksen toiminta muuttunut sosialidemokraattiseksi”, toteaa Riekki. Yhdistys oli myös erottanut jäsenyydestään muutamia tunnetuimpia kommunisteja. Jonkinlaisen varjon Riekki haluaa tämänkin yhdistyksen ylle heittää: ”Yhdistys on kuitenkin syystalvella 1929 ja kevättalvella 1930 vuokrannut taloaan helsinkiläisille seuroille, juhlia ym. tilaisuuksia varten mm. täysin kommunistiselle Helsingin Nuorisoseuralle”.²⁷⁹ Lokakuun alussa EK patisteli Pakilan työväenyhdistyksen lakkauttamisen puolesta. Yhdistys oli täysin kommunistinen ja ”olisi vieläkin asetettavissa syytteeseen ja rikollisena lakkautettavissa SST-puolueeseen kuuluneena järjestönä, ja pitää sitä (EK) toivottavanakin.”²⁸⁰

Tilanne pääkaupunkiseudulla kehittyi kesään 1931 mennessä EK:n tietojen mukaan niin, että Helsingin työväentalo, Koiton ja Vallilan (Sörnäisten) talot suljettiin ja avattiin. Pakinkylän, Herttoniemen ja Pitäjämäen talot olivat sosialidemokraattien hallussa. Pasilan ja Käpylän työväentalojen ovet olivat kiinni. Malmin talo oli myyty yksityiselle ja Pukinmäen ja Puistolan talojen kohtalo oli epäselvä. EK:n tiedot eivät ole kaikilta osin täydelliset. Hurrin ja Marttala-Hurrin tietojen mukaan Pakilankylän talo suljettiin vuoden 1930 aikana. Myöhemmin järjestetyssä huutokaupassa se joutui paikallisen kirkkoyhdistyksen haltuun. Pasilan työväentalon ovet pidettiin heidän tietojensa mukaan kiinni kesästä 1930 alkaen yhdistyksen omasta aloitteesta. Pasilan työväenyhdistys päätti 10.12.1931 myydä talonsa HTY:lle. Tämä ei kuitenkaan vielä riittänyt viranomaisille, sillä yhdistys lakkautettiin ja talon siirto HTY:n hallintaan estettiin aina vuoteen 1933 asti, kunnes HTY:tä vastaan nostettu kanne hylättiin. Talo oli siis kiinni vuosina 1930-1933 ja ainakin osan aikaa tästä viranomaisten tahdosta. Puistolan työväentalon ovet puolestaan suljettiin maaherran päätöksellä syyskuussa 1930.²⁸¹

Helsingin lähiseudulla suljettiin myös Espoon Leppävaaran työväentalo Albergassa ja Kauniaisten työväentalo lapualaisvuosina. Leppävaaran talon omistajayhdistys Albergan työväenyhdistys lakkautettiin kommunistisena joulukuussa 1932. Turun hovioikeus siirsi talon lakkautetun yhdistyksen sääntöjen

279 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 5.9.1930 Uudenmaan läänin maaherralle.

280 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 8.10.1930 Uudenmaan läänin maaherralle.

281 VA, VALPO II, XXII E. 5a, kotelo 129, EK:n huomattavampia lausuntoja, konsepti EK:n lausunnosta yleisesikunnan valvontatoimistolle 6.6.1931; VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n etsivien K.G. Grönwallin ja Kurt Selvelmallin matkakertomus 27.10.1931, Ilm. rek. 27.10.1931, komennuksien n:o 71 ja 72 12.10.1931 perusteella tehty kiertomatka pääosaston piirissä; Hurri – Marttala-Hurri 1997, s.43–46; kts. myös Liite 1. Yleisesikunnan valvontatoimisto pyysi tilannetietoa EK:lta, jotta se voi päättää, mitkä yleiset paikat olisi kiellettävä sotilashenkilöiltä ”niissä harjoitetun rikollisen kiihoituksen tai muun synn vuoksi”. Mainittujen työväentalojen lisäksi EK selvitti valvontatoimistolle työväen kesäpaikkojen tilanteen. Malmin tilanteen epäselvyyttä selittänee se, että seura ilmeisesti toimi pääasiassa vuokratiloissa, oman talon yhdistykseksi muuttunut seura sai vasta 1940.

mukaisesti Helsingin työväenyhdistykselle. Korkein oikeus vahvisti päätöksen. HTY myi talon Leppävaaran Sos.dem. työväenyhdistykselle.²⁸²

Toinen maaherra, jonka toimet nousevat lähdeaineistossa esille on Oulun läänin maaherra Y.E. Pehkonen. Kyse on yksittäistapauksesta, mutta sitäkin huomattavamasta. Oulun työväenyhdistyksen lakkauttamisen yhteydessä maaherran toimia nimittäin kritisoitiin viranomaispiireissä rajusti. Tapahtumat Oulussa kiihtyivät talonpoikaismarssin jälkitunnelmissa. Ilmapiiri hermostutti kaupungin poliisimestari Sandmanin. Pari päivää marssin jälkeen, 9. heinäkuuta, Sandman kävi EK:n Oulun alaosaston johtajan Eino Pallarin luona keskustelemassa mahdollisuuksista saada kaupungin työväentalo ja työväenyhdistyksen omistama kesänviettopaikka Hevossaari suljettua. Poliisimestari kyseli Pallarilta sopivia syitä talon sulkemiselle ja valitti samalla maaherran olevan asian suhteen kovin varovainen. Pallari pystyikin auttamaan Sandmania, vaikka kommunistien toiminta oli kaupungissa sillä haavaa ”harvinaisen lamassa”. Työväentalolla oli juuri ennen talonpoikaismarssia järjestetty naisten aluekokous, johon oli osallistunut 11 henkilöä. Pallari selosti poliisimestarille kokousta ja totesi jo tämän kokouksen olevan riittävä syy työväentalon sulkemiselle. Lisäksi Pallari, koska poliisimestari oli asiasta ”kovin innostunut”, antoi Sandmanille ilmoituksen kokouksesta tueksi maaherralle tehtävään sulkemisesitykseen. Poliisimestari lupasi tehdä esityksen vielä samana päivänä. Sulkemisesitys ei kuitenkaan koskenut talossa olevaa ravintolahuoneustoa, koska se ”vaatisi maaherran peruuttamaan ravintolaoikeuden”. Hevossaaren osalta poliisimestari arveli perusteeksi riittävän sen, että siellä oli erään kuulusteltavan mukaan pidetty ”niinkin huomattava”, kuin SKNL:n piirikokous.²⁸³

Oulun talo ja Hevossaaren huvila suljettiin heinäkuun alussa. Omistajayhdistystä ei kuitenkaan tuossa vaiheessa asetettu syytteeseen. Niinpä joulukuun alussa Pallari pohti yhdistyksen lakkauttamista yhdessä kaupungin viskaalin, läänin poliisitarkastajan ja poliisimestarin kanssa. Pallarin mukaan: ”Maaherran velvollisuus olisi ollut lähettää poliisilaitoksen esitys yhdistyksen lakkauttamisesta sisäasiainministeriölle, joka luonnollisesti olisi asiasta kysynyt pääosastolta.” Asian edistämiseksi ryhmä sopi työnjaosta. Sen mukaan poliisilaitos pyrki tuomaan esiin todisteet yhdistyksen toimista hyviä tapoja vastaan, ja ”e.k. taasen yrittää esille tuoda lakia rikkoneet synnit”, viskaali puolestaan oli ilmoittanut, että Oulun raastuvanoikeus oli valmis vahvistamaan maaherran tai ministeriön väliaikaisen lakkauttamismääräyksen ”ja uhkasi panna kaikki sekaisin, ellei r-oikeus lopullisestikin tapa yhdistystä ainakin hyvien tapojen vastaisena yhdistyksenä, vaikka aikoikin tehdä voitavansa saada päätöksessä esille myöskin sen, että yhdistys on toiminut lainvastaisesti.” Pallaria siteeraten: ”Viskaalimme yleensä on saanut tahtonsa oikeudessa läpi.”²⁸⁴

Sanojensa vahvistukseksi Pallari liitti kirjeeseensä kopion Pehkoselle osoitetusta 8-sivuisesta lausunnosta, jonka sisältönä oli Oulun työväenyhdistyksen

282 Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 26, 66.

283 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, EK:n Oulun alaosaston kirje 9.7.1930 n:o 582 EK:n pääosastolle.

284 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Oulun alaosaston kirje 3.12.1930 EK:n pääosastolle.

toiminnan toteaminen ”täydellisen” lainvastaiseksi. Ylimpien järjestysviranomaisten motiivi oli täysin selkeä. Jos yhdistys saataisiin lakkautettua, joutuisen omaisuus monien velkojen takia myytäväksi ja ”Oulu siten pääsee vapaaksi yhdestä kommunistien linnoituksesta.” Pallarin mukaan viskaali aikoi kyllä yrittää sitäkin, että omaisuus julistettaisiin valtiolle menetetyksi.²⁸⁵

Työväenjärjestöjen tutkimusten edetessä kävi vähitellen selväksi, että nimismiesten toimintatarmossa ja koulutuksessa oli pahoja puutteita. Aluksi nimismiesten toimintaa leimaavat muutamat innokkaat, jopa yliaktiiviset nimismiehet. Koko maan tilannetta tutkittaessa heidän rinnalleen nousevat kuitenkin monissa tapauksissa eri tavoin epäpätevät ja usein jopa haluttomat lainvartijat. EK:n silmissä useat nimismiehet olivat jopa kykenemättömiä hoitamaan virkojaan. Aluksi EK:n tyytymättömyys nimismiehiin näkyi ohjeiden toistamisena ja patisteluna omiin tutkimuksiin. Varsinkin nimismiesten tiedustelut kommunistisista järjestöistä tuskastuttivat pääosastoa ja työllistivät alaosastoja. Riekin näkemys tehtävänjaosta oli selvä: ”Poliisin oli itse ministeriön kiertokirjeen ohjeiden mukaisesti hankittava selvitys ja ek antaa lausunnon maaherralle”.²⁸⁶ EK palasi näin vanhaan ongelmaan, johon se oli puuttunut jo marras-joulukuussa 1929 Lapuan liikkeen ensimmäisten tapahtumien jälkeen. Koneiston rasvaus ei ollut onnistunut.

Välillä pääosasto tuskaili myös alaosastojen ja edustusten toimintaa. Varsinkin aluksi kaikki osastot eivät osanneet pysyä kiertokirjeessä annettujen ohjeiden mukaisessa roolissaan. Pääosasto halusi korostaa, että EK toimi vain omassa roolissaan ja että sen antamissa lausunnoissa todettiin vain, oliko yhdistys kommunistinen vai ei. Kantaa talon sulkemiseen tai sulkematta jättämiseen ei pitänyt ottaa. Erityshuomautuksen sai Kajaanin edustus, joka lausunnossaan yhtyi Kajaanin poliisilaitoksen esitykseen, että Kajaanin talo suljettaisiin toistaiseksi. Pääosasto sai tästä aiheen todeta lausunnon jäljennöksen alalaitaan: ”Miksi piti yhtyä esittämään sulkemista, kun se tapahtuu ”järjestyksen ja turvallisuuden” säilyttämiseksi, josta järjestyspoliisi vastaa.”²⁸⁷ EK halusi ainakin muodollisesti pysyä lestissään samalla kun se paimensi paikallisia järjestysviranomaisia hoitamaan omat tehtävänsä. Epäilemättä taustalla oli myös pyrkimys suojata oma tausta, jotta esimerkiksi sosialidemokraattien piiristä ei päästäisi sanomaan sen vaatineen työväentalojen sulkemista.²⁸⁸

Sonkajärven kansalaiskokouksen kohdalla EK:n Kainuun edustus ilmaisi huolensa tulevista tapahtumista ja toivoi työväentalon sulkemista. Edustuksen

285 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Oulun alaosaston kirje 3.12.1930 EK:n pääosastolle ja siihen liitetty EK:n Oulun alaosaston lausunto 3.12.1930 n:o 1061 Oulun läänin maaherralle.

286 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, EK:n Viipurin alaosaston kirje 15.7.1930 EK:n pääosastolle ja E. Riekin kirjeen reunaan tekemät huomautukset. Tapauksessa kyse Lappeen piirin nimismiehen kysely suhtautumisesta Tirilän ja Hartikkalan työväentalojen sulkemiseen. ”Tälle nyt voi lyhyesti vastata, että ek:n tietojenkin muk. ovat kommunistien hallussa”, kuittasi Rieki kommentissaan. Toinen esimerkki Sortavalan EK:n alaosaston kirje 15.7.1930 Sortavalan piirin nimismiehelle Harlun työväentalon asiassa.

287 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, Kajaanin edustuksen lausunto 9.8.1930 n:o 384 Oulun läänin maaherralle ja EK:n pääosaston siihen liittävä huomautus.

288 Ruuskanen 1995, s. 81.288

menettely poikkesi haetusta linjasta. Niinpä EK:n päälliköllä oli huomautettava esimerkiksi seuraavasta kirjeen kohdasta, jossa Kajaanin edustus totesi ”isänmaallisten kansalaisten” päätöksistä seuraavaa: ”Edellä esitettyyn viitaten ja kun edustuksellakin on tietoja siitä että Sonkajärven pitäjässä sangen laajat piirit isänmaallisia kansalaisia ovat päättäneet – ellei kommunististen järjestöjen toimintaa viranomaisten taholta estetä – omakohtaisesti ryhtyä toimimaan esittämänsä toimintarajotuksen aikaansaamiseksi, edustus kunnioittaen esittää, että ...” Riekin mukaan (huomautus marginaalissa): ”Ei kuulu meille näiden päätöksiä tiedottaa”. EK ei hänen mukaansa myöskään esitä, vaan ”myös pitää asiallisena, tms.”, minkään työväentalon sulkemista.²⁸⁹ Rieki teki mielipiteensä myöskin tunnetuksi ja käski kansliatoimiston päällikön soittaa Kajaanin edustukseen. Tämä soittikin Linnalle, joka perusteli menettelyään sanoen, ”tahtoneensa tällä tavallisuudesta poikkeavalla tavalla painostaa asiaa.”²⁹⁰ Tyydyttikö vastaus Riekiä, jää muistiinpanoista selviämättä.

Kommunistiset ja kommunistisina pidetyt yhdistykset lakkautetaan käräjillä – työväentalojen kohtalo jää auki

Kommunististen, ja kommunistisina pidettyjen, yhdistysten lopullinen kohtalo päätettiin tuomioistuimissa, käräjillä tai kihlakunnanoikeuksissa. Nimismiesten suljettua työväentalon ovet, sen kohtalo oli avoin omistajayhdistyksen oikeudenkäyntiin asti. Talon ovet pysyivät kiinni niin kauan kunnes oikeus oli tehnyt päätöksensä. Lakkautusjuttuja kertyi paikoin paljon, olihan kyseessä useamman tuhannen yhdistyksen lakkauttaminen. Aikaa vei paljon myös asioiden valmistelu. Osin tästä syystä, osin taktisesta viivyttelystä johtuen, oikeusjutut saattoivat venyä hyvinkin pitkiksi.

Työväentalojen omistajina olivat työväenyhdistykset, työväen paikallisjärjestöt ja ammatilliset järjestöt, joskus paikalliset työväen voimistelu- ja urheiluseurat sekä taloudelliset yhdistykset. Osakeyhtiön omistamien talojen kohtaloa ei ratkaistu suoranaisesti oikeusistuimissa, sillä niitä ei voitu vetää vastuuseen yhdistyslain perusteella. Yhdistysten lakkauttamisaalto alkoi opintoyhdistyksistä, joihin niin kansanliike kuin myös EK oli ensimmäisenä kiinnittänyt huomiota.

Sisäministeriö ja EK johtivat yhdistysten lakkauttamisprosessia yhtä tiiviisti kuin niiden toiminnan tutkimista. EK:n merkitys yhdistysten lakkauttamisissa oli keskeinen. Kuten edellä on jo kerrottu, se neuvoi ja ohjasi paikallisviranomaisia yhdistysten tarkkailussa ja neuvoi mihin asioihin lakkauttamisjutuissa

289 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, EK:n Kajaanin edustuksen kirje 4.9.1930 n:o 449 Kuopion läänin maaherralle ja Esko Riekin siihen tekemän kommentit; Ruuskanen 1995, s. 81.

290 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, EK:n Kajaanin edustuksen kirje 4.9.1930 n:o 449 Kuopion läänin maaherralle ja Esko Riekin siihen tekemän kommentit ja kansliatoimiston päällikön vastus käskyyn samassa kirjeessä. Esimerkki kertoo samalla hyvin myös siitä, kuinka EK:n pääosasto käytti saamiaan kirjeitä myös käskyjen ja mielipiteiden välitykseen.

tuli kiinnittää huomioita. Vuoden 1931 lopulla EK sai valmiiksi tutkimukset kommunistisista ja sellaiseksi epäilyistä yhdistyksistä. Lähettäessään luettelon sisäasiainministeriölle EK:n johtaja Esko Rieki painotti myös sellaisten yhdistysten lakkauttamista, jotka olivat lopettaneet toimintansa, mutta esiintyivät yhä yhdistysrekisterissä. Nämäkin yhdistykset tuli lakkauttaa, ”jotta kommunistien julkinen toiminta ei pääsisi ensiksivainitunlaisten ja rekisteröityjen yhdistysten nimissä uudelleen versomaan, etsivä keskuspoliisi puolestaan asialliseksi ehdottaa, että näidenkin kohdalta aina tutkittaisiin ja ne, mikäli mahdollista lakkautettaisiin.” Kirjeestä käy hyvin ilmi EK:n tavoite: kommunistisesta yhdistystoimintaa ei saanut jäädä lakkauttamatta missään muodossa. Erityisen tärkeää oli peitejärjestöjen lakkauttaminen.²⁹¹

”Vaikka useiden SST-puolueeseen kuuluneiden yhdistysten säännöissä kuten luettelostakin huomaa on merkintä, että yhdistyksen varat tai omaisuus siinä tapauksessa, että yhdistys lopettaa toimintansa tai lakkautetaan, lankeaa Suomen sosialidemokraattiselle puolueelle ei tämän tarvitse osoittaa sitä, että yhdistys olisi sosialidemokraattinen tai toimisi Yhdistysrekisteriin hyväksytyjen sääntöjensä mukaisesti, sillä monet yhdistykset ovat tunnetusti käyttäneet vain kylttinä sos. dem. sääntöjä ja jopa alistuneet siihenkin, että ovat suorittaneet mainitulle puolueelle veroa, jotta niiden rikollinen ja hyvien tapojen vastainen toiminta olisi paremmin suojattu.”

EK:n vahva asema näkyi monella tavoin. EK otti usein sekä poliisin että syyttäjän, lähes tuomarin tehtävät itselleen. Yhdistysten lakkauttamisissa sillä oli samanlainen asema kuin Turun hovioikeudessa käsitellyissä kommunistioikeudenkäynneissä suhteessa Turun hovioikeuden kanneviskaalinvirastoon. EK:n ja kanneviraston suhdetta on kuvannut Lars Björne omassa tutkimuksessaan. Björnen mukaan kanneviskaalinviraston syyteharkinta oli niissä tapauksissa, joissa tutkimusaineisto tuli EK:lta, lähinnä olematon. Periaatteessa kanneviskaalinvirastolla oli tällöinkin yleinen syyttämisvelvollisuus, eikä EK:lla ollut valtaa määrätä syytteiden nostamisesta. Tästä huolimatta Björne ei löytänyt hovioikeuden säilyneistä asiakirjoista ainoatakaan varmaa tapausta, jolloin kanneviskaalinvirasto olisi jättänyt nostamatta syytteen ääriivasemmistolaista vastaan EK:sta tulleiden asiakirjojen pohjalta. Sellaisia tapauksia, joissa EK periaatteessa otti itselleen syyteharkinnan, Björne on kyllä löytänyt. Björnen näkemys EK:n roolista onkin selvä: ”Kun syyttäjät säännönmukaisesti nostivat syytteen EK:sta tulleen aineiston perusteella ja kun EK:n johto piti yhteyttä hallitukseen, ei liene liioiteltua sanoa, että kommunistioikeudenkäyntien vireillepano viime kädessä riippui EK:sta.” Myös Lackmanin mukaan tuomarikunta kuuli useimmiten mielellään EK:n kantoja.²⁹² Björnen päätelmä EK:n roolista ja toiminnasta onkin varmasti varsin osuva ja todenmukainen:

291 VA, EK/VALPO I, EK:n IV osaston kirje sisäasiainministeriölle n:o 8225; Huttula 1993, s. 118.

292 Björne 1977, s. 343–344; Lackman 1994, s. 30.

”EK oli muodollisesti puolueeton tutkimuselin. Kuitenkin se asettui käytännössä voimakkaasti tukemaan syyttäjistöä ja kommunisminvastaista toimintaa yleensä. Tämä kallistuminen tiettyyn suuntaan aiheutti sen, ettei EK:n esittämää aineistoa aina voida pitää täysin luotettavana.”²⁹³

Vastaavan tilanteen voi sanoa vallinneen EK:n ja paikallisviranomaisten välillä yhdistysten lakkauttamissa. Maaherrat tukeutuivat yhdistysten toiminnan keskeyttämisissä ja talojen sulkemisissa EK:n lausuntoihin ja toisaalta nimismiehet käyttivät EK:lta saamia tietoja ja ohjeita lakkauttamisoikeudenkäynneissä syyteaineiston pohjana. Ketju eteni niin, että EK:n pääosasto lähetti lakkautettavien yhdistysten luettelot lääninhallitukselle, josta maaherra lähetti ne edelleen paikallisviranomaisille tutkimuksia ja toimeenpanoa varten. Tarvitessaan lisätietoja maaherrat ja nimismiehet kääntyivät EK:n paikallisen alaosaston tai edustuksen puoleen, jotka auttoivat esimerkiksi tarvittavan syyteaineiston ja todistusten hankkimisissa.²⁹⁴

Lakkautussyytteet olivat valmistelun samankaltaisuudesta johtuen varsin yhteneviä. Niiden pohjana olivat poliisikuulustelupöytäkirjat, yhdistysten arkistoista löydetty asiakirjat ja muu aineisto, EK:n tutkimuksiin perustuvat lausunnot yhdistyksistä ja niiden jäsenten toiminnasta ja kommunistisina lakkautettujen keskusjärjestöjen arkistoista löytyneet asiakirjat.

Syytteissä vedottiin yhdistysten kommunistisuuteen ja toimintaan lakia ja hyvää tapaa vastaan. Syytteiden toteennäyttäminen tuotti monesti ongelmia ja EK:n lausunnot nousivat usein ratkaisevaan osaan. Hankalinta syyttäjille oli yhdistyksen kommunistisuuden osoittaminen. Useimmiten jouduttiin vetoamaan siihen, että yhdistys oli liittynyt 1920 -luvun alussa Suomen Sosialistisen työväenpuolueen jäseneksi. Yhteyttä kiellettyyn puolueeseen pyrittiin todistamaan myös mm. yhdistyksen maksamilla puolueveroilla. Siinä tapauksessa, että yhdistys ei ollut kuulunut SSTP:n, mutta oli eronnut SDP:stä tai ei ollut liittynyt mihinkään puolueeseen, yhdistyksen yhteyttä SSTP:n voitiin todistaa mm. sen puolueen vaalirahastoon tai valtiollisten vankien huoltotoimintaan suunnatuilla lahjoituksilla. Muita järjestöjä, joiden jäsenyys kävi osoituksesta yhdistyksen kommunistisuudesta olivat mm. Suomen Työväen järjestönuorten liitto, Suomen Työväen raittiusliitto, Opintotyön neuvontayhdistys, Työläisurheiluliitto ja Suomen Ammattijärjestö.

Toinen syyteperuste oli yhdistyksen kommunistiseksi todetut jäsenet. Näillä syyöksillä oli kaikupohjaa varsinkin, jos kyseessä oli yhdistyksen johtoon kuuluneita henkilöitä, jotka oli tuomittu vankeusrangaistukseen valtiopetollisesta toiminnasta tai sen valmistelemisesta. Näin yhdistys saattoi kaatua jäsentensä kautta. Kolmas peruste lakkauttamisvaatimuksille oli yhdistyksen kommunistinen toiminta. Kommunistisesta toiminnasta kävi todisteeksi esimerkiksi yhdistyksen juhlissa esitetty ohjelma, jonka kommunistisuudesta saattoivat todistaa paikalliset juhlissa tarkkailemassa käyneet kyläläiset tai poliisimiehet. Yhdis-

293 Björne 1977, s. 347.

294 Huttula 1993, s. 117–122; Huttula 1996, esim. s. 190–196.

tyksen kommunistisuutta saattoi todistaa myös sen juhlapuhujat tai se, että taloa ei oltu vuokrattu sosialidemokraattisiksi tunnetuille yhdistyksille tai päinvas-
toin, jos sitä oli vuokrattu esimerkiksi paikalliselle opintoyhdistykselle. Neljäs
syyteperuste löytyi yhdistyksen säännöistä. Yhdistysten toimintaa ja tavoitteita
esittelevät pykälät muotoiltiin, kuten aiemmin on todettu, tarkoituksella niin,
että poliisiviranomaiset eivät päässeet niiden kautta syyttämään yhdistyksiä
mistään rikollisesta toiminnasta. Käyttökelpoiseksi osoittautui pykälä, jossa
mainittiin ne tahot jolle yhdistyksen omaisuus lankesi, jos sen toiminta lakkasi
tai se lakkautettiin. Mikäli yhdistyksen säännöissä mainittiin, että sen omaisuus
lankesi kommunistiselle järjestölle tai kommunistien hallitsemalle järjestölle,
oli se selvä todiste yhdistyksen kommunistisuudesta. Varsinkin Suomen Am-
mattijärjestö, SAJ, oli hyvin käytetty kohde, jolle yhdistykset luovuttivat toi-
minnan lakatessa omaisuutensa.²⁹⁵

Uusikin yhdistys voitiin lakkauttaa aiemmin lakkautetun yhdistyksen toimin-
nan jatkajana edellisen yhdistyksen toiminnan perusteella. Björne kutsuu tätä
lakkauttamispäätösten perustetta ketjuuntumisperiaatteeksi. Sitä pyrittiin
Björnen mukaan käyttämään ensimmäisen kerran STP:n lakkauttamispäätök-
sessä. Sen jälkeen sitä pyrittiin käyttämään hyväksi kommunistien julkisia jär-
jestöjä vastaan, osoittamalla, että järjestö joko jatkoi aikaisemmin kielletyn jär-
jestön toimintaa tai oli sama kuin edellinen järjestö.²⁹⁶

Ketjuuntumisperiaatetta pyrittiin soveltamaan erityisesti taloudellisia yhdis-
tyksiä vastaan nostetuissa jutuissa, niihin kun oli muuten vaikea päästä käsiksi.
EK:n apulaispäällikkö Ville Bangin muistiossa painotettiin taloudellisten
yhdistysten ”täydelleen olleen kommunistien määräämisvallan alaisina, harjoit-
tivat poliittista toimintaa siten, että luovuttivat huoneustonsa käytettäväksi nyt-
temmin lain ja hyvien tapojen vastaisen toimiensa takia lakkautetuille opinto-
yhdistyksille, – kerhoille, nuorisoklubeille ja yleensä kommunistisille nuori-
sojärjestöille, sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton eli puolueen
osastoille, naisjärjestöille, voimistelu- ja urheiluseuroille, valtiollisten vankien
huoltoyhdistyksille, järjestönuorten liiton osastoille, Suomen ammattijärjestön
osastoille jne.” Tämän lisäksi Bang listaa taloudellisten yhdistysten rikoksiksi
lahjoitukset vaalirahastoille ja valtiollisten vankien avustamiseen, kommunisti-
sten sanomalehtien käytön yhdistysten äänenkannattajana ja näiden lehtien
levittämisen.²⁹⁷ Kommunististen järjestöjen lakkauttamisista kerrotaan tarkem-
min myöhemmin.

Syyteperusteista löytyy monia kohtia, joiden pitävyyttä tuomioistuimissa voi
ihmetellä. Erityisesti silmiinpistävää on takautuvan lainsäädännön käyttämi-

295 Esim. Huttula 1993, s. 119–122. EK:n esittämiä todisteluja löytyy lähes kaikista sen lausun-
noista, esim. kts. VA, EK/VALPO I, II C2 EK:n pääosaston lausunto Uudenmaan läänin
Maaherranvirastolle 29.9.1931

296 Björne 1977, s. 101; Huttula 1993, s. 119–122, ketjuuntumisperiaatetta on kuvattu mm. liit-
teessa 3; Ruuskanen 1995, s. 167.

297 VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n kirje 7.10.1931 sisäasiainministeriölle; EK:n pääosaston
kiertokirje alaosastoille ja edustuksille 8.10.1931; Ville Bangin muistio 26.9.1931 taloudel-
lisista yhdistyksistä ja sen liitteet.

nen. Monet niistä järjestöistä, joiden jäsenjärjestöinä yhdistyksiä lakkautettiin, olivat yhdistyksen niihin liittyessä toimineet ilman viranomaisten puuttumista asioihin. Tärkein esimerkki on tietenkin SSTP. Yhdistys saatettiin lakkauttaa myös sen perusteella, että se oli liittynyt jossakin vaiheessa puolueen jäsenjärjestöksi. Näitä päätöksiään harkitessaan tuomioistuimet eivät useinkaan huomioineet mitä yhdistyksessä oli tapahtunut sen jälkeen. Näin varsinkin alioikeuksissa tuli lakkautettua sellaisiakin yhdistyksiä, jotka kommunistien haltuun jouduttuaan olivat liittyneet SSTP:n, mutta sosialidemokraattien vallattua uudelleen yhdistyksen liittyneet takaisin SDP:hen. EK piti näitä yhdistyksiä useimmiten kommunistien peitejärjestöinä, jotka liittymällä SDP:hen ja sille puolueveroa maksamalla vain suojasivat omaa selustaansa. Niissä tapauksissa, joissa yhdistykset eivät olleet niin lamaantuneita tai peloissaan, että ne todella puolustautuivat, yhdistysten asiamiehet vetosivat juuri näihin syytteiden heikkouksiin. Toinen seikka, joka asiamiesten puolustuspuheenvuoroissa nousi esille olivat väitteet yhdistyksen toiminnasta lakia ja hyviä tapoja vastaan. Miten yhdistys, joka toimi yhdistysrekisterin hyväksymien sääntöjen mukaisesti voi toimia lakia ja hyviä tapoja vastaan, kyselivät asiamiehet.²⁹⁸ Sosialidemokraattisia työväenyhdistyksiä vastaan nostettuihin oikeusjuttuihin palataan myöhemmin.

Työväentalojen kohtalon kannalta tärkeintä oli, että tuomioistuimet hyväksyivät useimmissa tapauksissa syytteet. Näin kävi myös monien sosialidemokraattiseen puolueeseen kuuluneiden työväenyhdistysten kohdalla. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei ole todistaa, olivatko nämä lakkautetut yhdistykset kommunistisia vai sosialidemokraattisia. Joissakin tapauksissa korkeammat oikeusasteet saattoivat kumota alioikeuden päätöksen. Näissäkin tapauksissa työväentalo seisoivat useimmiten koko oikeusprosessin ajan kiinni. Pääsääntöisenä tuloksena tuomioistuinten käsittelyssä oli kommunistisena pidettyjen yhdistysten lakkauttaminen. Vaasan läänin tuomioistuinten, jonka alioikeuksien pöytäkirjat tätä tutkimusta varten on käyty läpi tarkimmin, ja EK:n lähteistön pohjalta voi arvioida, että vähintäänkin 95 prosenttia syytteistä hyväksyttiin sellaisenaan alioikeuksissa. Vaasan läänissä esille on tullut vain kaksi tapausta, joissa lakkautus ei onnistunut. Toinen niistä oli sitäkin merkittävämpi. Läänissä nostetuissa syytteistä nimittäin vain Lapuan työväenyhdistyksen ja Nurmon työväenyhdistyksen lakkautus ei onnistunut. Merkittävää oli myös Helsingin työväenyhdistystä vastaan nostetun kanteen kaatuminen.²⁹⁹

Varsin osuvan kuvauksen EK:n roolista työväenjärjestöjen lakkauttamisessa on kirjoittanut EK:n Oulun alaosaston johtaja Eino Pallari, joka oli suorastaan tuskastunut osaansa lääninhallituksen ja nimismiesten välikätenä, opastajana ja neuvojana. Kirje myöskin todistaa osaltaan EK:lle sattuneista ylilyönneistä: ”Tässä on joutunut vähän outoon helteeseen, saa selittää puhelimessa ja juosta lääninhallituksessa, kirjoittaa typerille nimismiehille privaattikirjeitä, etteivät

298 Esim. VA, EK/VALPO I, II C2 EK:n pääosaston lausunto Uudenmaan läänin Maaherranvirastolle 29.9.1931.

299 Huttula 1993, s. 122–129 ja liite 3; Huttula 1996, s. 221–222, 236; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 39,45, 109, 117; Esimerkki yhdistykselle positiivisesta Korkeimman oikeuden päätöksestä kts. VA, EK/VALPO I, II C2, PM:a Lappeen Parkkilan työväenyhdistyksestä.

avuttomuudessaan virkaansa menettäisi ja lopuksi tuntuu siltä kuin olisi päässyt vähemmällä ottaessaan itse suorittaakseen noiden kaikkien järjestöjen oikeudelliselle asteelle saattamiseksi.”³⁰⁰ Pallari koki olevansa kahden tulen välissä. ”Minua puristetaan ja vaaditaan neuvomaan, missä tällaiset järjestöt pitävät majaa. Kun yritän selittää, että Vaasan hovi 13/3 1931 lakkautti jo Oulun työväen vaalikomitean, lyödään minua heti näpille, ettei siellä ole lakkautettu näitä vain Oulun työväen vaalikomitean piirijaosto eikä ministeriö siten tätä järjestöä enää olekaan määrännyt lakkautettavaksi.... Sitten vielä kävi niin kummasti, että Vaasan hovi 13/3 931 Suomelan ja Ryydin jutussa lakkautti Raahen työväen vaalikomitean. *Sitä ei olisi pitänyt tehdä, koska sis.min. luettelon mukaan tällaista järjestöä ei ollut olemassakaan.*”³⁰¹

Pallarin vuodatus kuvaa hyvin tutkinnan sattumanvaraisuutta:³⁰²

”Nimismiehet ovat lujilla: Kun opintoyhdistyksiä jahdattiin viime vuoden alussa, tapahtui se niin, että nimismies meni paikkakuntansa työväentalolle, vaati saada haltuunsa opintoyhdistyksen paperit ja kun niitä ei heti paikalla löytynyt, takavarikoi hän kaikki huomaamansa paperit, kuulusteli hänelle ilmoitetut opintoyhdistysten toimitsijat, pakkasi paperit usein 3–4 valtavaan pakettiin, liitti vielä mukaan tuom. Bangin p.m:n ja lähetti koko roskan Suhoselle (Väinö Suhonen oli läänin poliisitarkastaja). Suhonen kehräili tyytyväisenä, että tulipas ainehistoa ja hyvinhän kaikki kävikin. Heinäkuussa 1930 määrättiin kuulustelemaan työväenyhdistysten tirehtöörin, jotta saataisiin selville, mitkä talot olivat niin kommunistien vallassa, että ne voitaisiin väliaikaisesti sulkea. Nimismies teki työtä käskettyä, kuulusteli johtokunnan jäseniä ja kaiken varalta paketeerasi ne Pohjan Voiman ja Tiedonantajan irtonumerot ja muut tällöin löytämänsä ja talvella erehdyksessä jääneet paperit ”todistuksiksi”. Tuloksena oli, että talot suljettiin. Mutta nyt on tosi edessä. Pitäisi kuulustella urheiluseurojen, vaalikomiteoiden, paikallisjärjestöjen j.n.s. kerhojen tirehtöörin, joita ei edes nimeltä mainita määräyksessä. Varalta käydään talollakin, olisko sinne enää jäänyt mitään paketeerattavaa Suhoselle todistukseksi. Huono sieltä on enää mitään löytää, kun tulivat jo heinäkuussa niin hyvin tullatuiksi. Sitten ruvetaan vaivaamaan ohranaa, jos varsinkin paikkakunnalta on työnetsintään poistunut se kotikommu-nisti, jota tarvittaessa oli niin helppo puhutella, ja joka kuului kaikkien järjestöjen johtoon...”

Tuomarit taas olivat Pallarin mukaan ”pahalla päällä näiden juttujen takia”. Lakkautuspäätökset tulevat rutiinilla: ”tuomarit... kertovat myöhemmin seurassa, että ”piti se lakkauttaa, kun käräjille haalattu konstaapelijoukko todisti iltamissa, jonka järjestö oli pitänyt, laulettu Vapaata Venäjää ja Kansainvälistä ja kun päätöksistä ei valiteta, mutta eihän korttisakkiakaan oikeuden päätök-

300 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Eino Pallarin kirje Oulusta 25.4.1931 ”Selvitykseksi tämän päiväiseen kirjeeseemme n:o 330 Lumijoen paikallisjärjestöstä ...”

301 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Eino Pallarin kirje Oulusta 25.4.1931 ”Selvitykseksi tämän päiväiseen kirjeeseemme n:o 330 Lumijoen paikallisjärjestöstä ...”. Kursivointi tekijän.

302 Katso edelliset viitteet.

sellä vaadita hajoitettavaksi, vaikka yksilöt tästä kerhosta tuomitaan uhkapelistä.”³⁰³

”Meillä näköjään pitäisi olla jonkunlainen vankileiri, josta pyynnöstä voisimme nimismiehille luovuttaa kulloinkin tarpeelliset yksilöt. Siitäkin ovat nimismiehet kärttyisiä, kun henkilö, joka järjestön nimen yhteydessä on nimetty, onkin joutunut tätä aikaisemmin Tammisaareen.” Vakavia asioitahan nämä ovat, mutta monista näyttää kehittyvän vähintään komedioita, kirjoitti Pallari ja päätti väsyneen miehen vuodatuksensa seuraavasti: ”Onneksi on sis.min. luettelosta Helsingin vaalikomitean puutteellisen arkiston takia jäänyt pois joukko järjestöjä..., joita kyllä en ole kenellekään maininnut enkä totta vie enää uskallakaan mainita. Keitto vain tästä pahentuisi ja hiukset pyrkii päästä loppumaan jo noista käsilläolevistakin järjestöistä puheisiin jouduttua. Oulussakin on puolenkymmentä akkakerhoa, jotka säännöllisesti maksoivat vaalikomitealle, Haukiputaalla 2, Oulaisissa ei puhuta enempää.”³⁰⁴ Näin siis työtaakan alla tuskastunut mies. Mitä EK sitten tuumi moisesta kommentista? Tunnisti tilanteen, myönsi ongelman, mutta totesi myös, ettei ruikutus auta.³⁰⁵ ”Asia on sellainen kuin se nyt on. EK:n tehtäväksi jää vointinsa mukaan avustaa neuvoilla lausunnoilla ym. järjestöjen lakkauttamisessa. Vaivaa on niin paljon sen takia, etteivät nimismiehet ole perehtyneitä työväen järjestötoimintaan, eivät ole siitä koskaan piitanneet. Aika on nyt heille opiksi ja vastaisen varalle opettaa, että nimismiehilläkin pitäisi olla jotain hajua asiasta. Tuskittelu ei nyt auta, parempaa olisivat hyvät neuvot ja kaitpa tässä ajan pitkään päästään taas selville vesille.”

Pallarin esittämää tilannetta voisi pitää yhdessä piirissä vallinneena käytäntönä, ellei vastaavanlaisia tapauksia paljastuisi muualtakin. Viipurin alaosasto raportoi esimerkiksi Kotkan raastuvanoikeudessa Kotkan valtiollisten vankien huoltoyhdistyksen ja Kotkan paikallisjärjestön lakkauttamisesta elokuussa 1930 vastaavanlaisen tapahtuman. Kyseiset lakkautusjutut olivat alaosaston mukaan sikäli erikoisia, ”ettei minkäänlaisia kuulusteluja taikka tutkimuksia oltu näiden johdosta toimitettu, vaan molemmista järjestöistä yksi tavattu toimihenkilö haastettu vastaamaan ja todistajaksi ek:n sikäläinen edustaja, jonka ainoastaan tarvitsi todeta, että sanotut järjestöt ovat kommunistisia.” Järjestöt lakkautettiin. Raastuvanoikeuden istunnot eivät kestäneet viittäkään minuuttia. Obs!, merkitsi Riecki katsauksen laitaan.³⁰⁶

Mitä lakkautettujen yhdistysten omistamille työväentaloille sitten tapahtui? Lakkautetun yhdistyksen omaisuudelle määrättiin oikeudessa pesänselvittäjä. Oikeuden päätökset antoivat pesänselvittäjille hyvin laajat valtuudet. Pesänsel-

303 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Eino Pallarin kirje Oulusta 25.4.1931 ”Selvitykseksi tämän päiväiseen kirjeeseemme n:o 330 Lumijoen paikallisjärjestöstä ...”.

304 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Eino Pallarin kirje Oulusta 25.4.1931 ”Selvitykseksi tämän päiväiseen kirjeeseemme n:o 330 Lumijoen paikallisjärjestöstä ...”.

305 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Eino Pallarin kirje Oulusta 25.4.1931 ”Selvitykseksi tämän päiväiseen kirjeeseemme n:o 330 Lumijoen paikallisjärjestöstä ...” sekä toimistopäällikkö Löfingin siihen 28.4.1931 tekemät merkinnät.

306 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosaston tilannekatsauksia, kotelo 1426, Viipurin alaosaston tilannekatsaus n.o 8, elokuu 1930, s. 8 ja Riekin siihen tekemät merkinnät.

vittäjien toimintaa ei myöskään juuri valvottu, sillä oikeuden päätöksistä ei yleensä valitettu. Pesänselvittäjiksi määrätyt henkilöt noudattivat ja sovelsivat yhdistyksen säännöissä ollutta pykälää miten taisivat ja voivat. Yhdistyksien säännöissä oli useimmiten merkintä siitä, mille yhdistykselle tai yhteisölle yhdistyksen omaisuus lankesi, jos se itse lopetti toimintansa tai jos sen toiminta lopetettiin. Kuten edellä todettiin, kyseistä kohtaa yhdistyksen säännöissä voitiin käyttää todisteena yhdistyksen kommunistisuudesta. Monet yhdistykset pyrkivät välttämään tähän pykälään liittyvän vaaran toteamalla säännöissään vain, että jos paikkakunnalle perustetaan myöhemmin määräajan puitteissa samaa tarkoitusta ajava yhdistys, oli varat myönnettävä sille. Jo tämä lausunto antoi pesänselvittäjille paljon tulkinnan mahdollisuuksia. Riippuikin paljon pesänselvittäjistä minne tai kenelle yhdistyksen omaisuus joutui. Sosialidemokraattisilla yhdistyksillä varojen vastaanottajaksi merkittiin useimmiten vain sosialidemokraattinen puoluetoimikunta tai piirijärjestö.

Aina pesänselvittäjät eivät voineet huomioida luovutuspykälää. Näin tapahtui esimerkiksi jos omaisuuden saajaksi merkitty yhdistys oli itse lakkautettu. Toisaalta, jos yhdistyksellä oli velkaa, pesänselvittäjät saattoivat realisoida yhdistyksen omaisuuden, maksaa laskut ja luovuttaa varat velkojalle. Siinä tapauksessa, että lakkautetun yhdistyksen omaisuus sen sääntöjen mukaan olisi langennut toiselle lainvastaisena pidettävälle, voitiin tätä yhdistystä vastaan ryhtyä samanlaiseen lakkautusmenettelyyn. Suurin osa tapauksista joutui tähän oikeudelliseen käsittelyyn. Osassa tapauksia valtiolta oli antanut yhdistyksille mahdollisen itse puhdistautua kommunistisesta aineksesta. Näin prosessia kuvasi vuonna 1932 sisäministeri Ernst von Born, vastatessaan sosialidemokraattien asiasta tekemään välikysymykseen. Perusteeksi uskollen, että järjestelmä toimi ministeri esitteli ne kolme tapausta (Viipuri, Turku ja Lapua) joissa hallitus oli antanut talon avaamispäätöksen ennen tuomioistuimen ratkaisua ja joissa oikeusistuin oli myöhemmin luopunut lakkautusvaatimuksesta ja päätenyt näin ikään kuin samaan tulokseen kuin hallitus.³⁰⁷

Työväentalojen kohtalot jäivät näin ollen auki. Talojen tulevaan kohtaloon ja sosialidemokraattien työväentalojen kiinnipitämisestä laatimaan välikysymykseen palataan tarkemmin myöhemmin.

.
307 Vp ptk. II 1932, s. 1211–1212.

■ Onko sosialidemokraateista talojen isänniksi?

Syksy 1930 – kevät 1932: Kansanliikkeen hyökkäys
sosialidemokraatteja vastaan

Takaisin työväentaloille – kenen ehdoilla

Vaikka työväentaloja saatiin vähitellen kiinni, eivät ne olleet ongelmattomia suljettuinakaan. Talojen lopullinen kohtalo oli auki; Mitä suljetuille taloille pitäisi tehdä? Kenelle valtion toimenpiteillä sinetöidyt työväentalot kuuluisivat? Näihin kysymyksiin joutui vastaamaan sama hallitus, joka oli talojen sulkemisen sallinutkin. Miten Svinhufvud ja hänen hallituksensa ratkaisi ongelman? Vai oliko kysymys sille ylipäänsä ongelma? Entä minkälaisia vaatimuksia kansanliikkeellä oli taloihin nähden? Kesän aikana se oli saanut painostuspolitiikalla aikaan työväentalojen sulkemisen, mutta oliko sillä ehdotusta myös asian lopulliseksi ratkaisuksi. Entä mitä työväentaloista pohti EK?

Suljettujen talojen aiheuttamat ongelmat nousivat esiin jo talonpoikaismarssin aikoihin, kun Helsingin tärkeimmät työväentalot Helsingin työväenyhdistyksen talo ja Raittiusyhdistys Koiton talo oli suljettu. Suljetuissa taloissa toimineet sosialidemokraattiset ja muut toimintakiellon ulkopuolella olevat järjestöt vaativat käyttöönsä omia tilojaan taloissa, voidakseen hoitaa edes välttämättömät juoksevat asiansa. Valittajista tuli EK:lle varsinainen maanvaiva. Siksi poliisi toivoikin selviä ohjeita, kuinka talojen suhteen olisi jatkossa meneteltävä. EK:n mielestä ei ollut suotavaa, että lakkauttamattomat yhdistykset saisivat toimia suljetuissa taloissa, vaikka myönsikin yhdistyksillä olevan perusteltuja tarpeita ”juoksevien asiain” hoitamisessa.¹

Sisäasiainministeriö otti kantaa asiaan heinäkuun 22. päivä 1930, jolloin se katsoi, ettei yhdistysten toimintaa suljetuissa taloissa saanut jatkaa.² Samanlaisesti alkoi sekä vasemmistossa että oikeistossa pohdinta talojen kohtalosta. Vasemmiston sisällä ilmeni pyrkimyksiä pelastaa talot joutumasta valtiolle. Sosialidemokraattien mielestä talo oli saatava takaisin työväestön haltuun. Kommunistisen toiminnan kieltämisen jälkeen kyseeseen tuli luovutus sosialidemokraateille. Tätä silmällä pitäen sosialidemokraattinen puolue antoi selkeät ohjeet järjestöille kommunististen työväentalojen saamiseksi puolueen haltuun.

1 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, EK:n pääosaston kirje 14.7.1930 Helsingin kaupungin poliisimestarille.

2 VA, Sisäasiainministeriön arkisto (SM), Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 97 22.7.1930.

Samalla puoluetoimikunta asetti erityisen toimikunnan järjestämään ja ohjaamaan asiaa.³ Kommunistien piirissä esiintyi vielä elokuussa ajatuksia, että ”murrosajan” mentyä ohi, talot voitaisiin antaa edelleen kommunistien käytettäväksi. Yritteliäisyys oli kuitenkin harvinaista, sillä yleisemmin kommunistien piirissä oli vallalla toivottomuus. EK:n mukaan äärivasemmistossa uskottiin, ettei maassa tultu vuosikausiin sallimaan entisentapaista itsenäistä julkista vasemmistoliikettä. Toimintaa oltiinkin suuntaamassa sosialidemokraattisiin järjestöihin ja pienviljelijäin liiton osastoihin. Marraskuussa kommunistien järjestötoiminnasta ei voinut EK:n mukaan enää puhua. Tähän mennessä sosialidemokraattien haltuun oli siirtynyt, valtausten tai luovutusten kautta, useita kymmeniä työväentaloja. Toisaalta porvarilliset yhdistykset, joilla ei ollut omia toimitiloja, alkoivat pohtia talojen ostoja itselleen. Yli-Kiimingin Niemikylällä tällainen kauppa oli jo tehty sikäläisen nuorisoseuran ostettua työväentalon. Lisäksi Oulun alaostaston mukaan:⁴

”Muutamissa porvarillisissa piireissä tuomitaan hyvinkin jyrkästi sellaiset toimenpiteet, että sos.demit, joilla ei katsota olevan paljonkaan eroa kommunismin kanssa, saisivat näin ollen aloittaa jälleen toiminnan, mikä nyt on saatu tukahdutetuksi. Paitsi tätä syyksi esittäen katsovat he suoranaiseksi vahingoksi, että talot, jotka käsityksen mukaan tulisivat kuulumaan valtion omaisuuksiksi, tulisivat näin vaan ”sivu suun” menemään sos.demeille. Onpa paikoin aiottu estääkin tällaiset yritykset, jos niitä havaitaan toteutettavan.”

Sama käsitys vakiintui myös EK:n pääosastossa. Valkoinen Suomi ei sallisi suljettujen talojen avaamista vaikka ne joutuisivatkin sosialidemokraattien käsiin. Mielialat tulivat esille kun sosialidemokraatit valtasivat elokuussa Kuopiossa Savon Työtä painaneen Savon Kansan kirjapaino Oy:n. Tarkoituksenaan oli uuden sosialidemokraattisen lehden julkaiseminen Kuopiossa. Tätä varten yhtiö oli jo hakenut lupaa painon avaamiseksi. EK:n mukaan kommunistit omistivat yhtiöstä edelleenkin 60 prosenttia. Tällöin EK raportoi, ettei seudun ”valkoinen väestö” näe mitään aatteellista eroa ryhmien välillä. Maakunnasta oli kuulunut uhkauksia, ettei Kuopiossa tultaisi sallimaan minkäänlaista vasemmistolaisen julkaisun painamista kirjapainossa. ”Samanlaisia uhkauksia on muuten kuulunut muualtakin maasta kommunistien omistamien työväentalojen suhteen; ei voida kärsiä, että talot, jotka kansa uskoo rikollisen toiminnan välikappaleina joutuvan valtiolle, jälleen avattaisiin, vaikkapa sosialidemokraattien haltuun joutuneena.”⁵

3 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 107, Puoluetoimikunnan kiertokirje 6.8.1930 Piirijärjestöille.

4 VA, EK/VALPO I, 5. Alaostastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaostaston tilannekatsaus n:o 8/1930, s. 1; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 9 1930, s. 3–4 ja n:o 11 1930, s. 6. Esimerkkinä yritteliäisyydestä voi mainita Kemian Karihaarassa talon avaamiseen liittyvät järjestelyt syyskuussa. Paikallisen työväenyhdistyksen talo olisi 120.000 markan vekselisaatavaa vastaan siirretty Kemian osuuskaupan omistukseen. Osuuskauppa haki saatavalleen maksutuomiota raastuvanoikeudesta. EK:n mielestä velka oli tekaistu.

5 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 8 1930, s. 3.

Riekki keskusteli vaihtoehtoista sisäministeriön esittelijän Mikko Lampénin kanssa ainakin jo elokuun alussa. Tärkeimpänä pontimena pohdinnalle oli Helsingin työväenyhdistyksen taloasioiden saaminen ”lailliselle pohjalle”. Mahdollisuutena oli mm. asetus, joka vahvistaisi väliaikaiset sulkemiset. Ajatuksen oli, että ministeriö oikeutettaisiin ratkaisemaan ”onko joku talo katsottava niin kommunistien hallinnassa olevaksi ja rikollisen toiminnan tyyssijana olleen, että sen suhteen (olisi) ryhdyttävä oikeudenkäyntiin”. Tällä vaihtoehdolla tarkoitettiin ilmeisesti yhdistyksen oikeudellista lakkauttamista. Mitä tässä yhteydessä kaavailtiin talolle tapahtuvan, ei tule muistiinpanoista selkeästi esille.⁶ Ellei yhdistys ollut täysin kommunistien hallussa oli miesten mielestä mahdollista luovuttaa talo ”ei-rikollisen työväestön käyttöön” vastuunalaisen hoitajan alaisena. Riekki näki toimenpiteen seuraukset selvästi. ”Täten saisivat erinäiset sosdem näyttämöt toimintamahdollisuuden – ja sosdemot tilaisuuden (puhtaasti heikäläisellä hallinnolla) luvan vallata talon takaisin ja anoa sitten sen avaamista.”⁷ Asetusvaihtoehto tuntui siten selvästi suosivan sosialidemokraatteja. Toisaalta asetus olisi antanut ministeriölle oikeuden päättää talon omistaneen yhdistyksen kommunistisuudesta. Se olisi ollut merkittävä valta. Sisäasiainministeriö olisi ratkaissut asian anomuksesta ja ”hankitun selvityksen nojalla”, mikä tarkoitti EK:n sitomista myös avaamisprosessiin.

EK:n tavoitteena laki talojen menettämisestä valtiolle

Hajotetussa eduskunnassa lepäämään jääneet kommunistilait tulivat uuden eduskunnan käsittelyyn loka-marraskuun vaihteessa. Uudet vaalit pidettiin lokakuun 1. ja 2. päivänä. Kommunistilakien ohella syksyn aikana pohdittiin muitakin lainsäädännöllisiä toimia kommunistisen toiminnan estämiseksi. Erityisesti EK pyrki yhdistyslain ja rikoslain uudistuksiin.

EK:n apulaispäälikkö ja päällikön lainopillinen avustaja, varatuomari Ville Bang laati yhdistyslain muutosesityksistä muistion. Erityisesti esillä on lain 21 §, johon Lapuan liikkeen ”lakivaliokunta” oli tehnyt muutosesityksen kesällä.⁸ Pykälä oli Bangin mielestä kutakuinkin asiallinen, mutta puutteellinen koska kansanliikkeen vaatima muutos ”yhdistyksen omaisuuden mahdollisesta menetyksi julistamisesta” ei ollut mennyt läpi. Tämä teki viranomaisten toimenpiteet yleensä lyhyttehoisiksi, katsoi Bang, sillä rikoslain yleistä säännöstä (rl.2:16,17) rikoksen välikappaleen menetetyksi julistamista ei hänen mukaansa ”laajemmalla tulkinnalla voitane soveltaa yhdistyksen kiinteään omaisuuteen”.⁹ Puuttuminen yksityiseen omistusoikeuteen vaikutti epäilemättä suu-

6 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Riekin muistiinpanot keskustelusta Lampénin kanssa 3.8.1930.

7 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, Riekin muistiinpanot keskustelusta Lampénin kanssa 3.8.1930.

8 VA, VALPO II XXVI B2, Ville Bangin muistio Yhdistyslain valmistelusta 18.9. Muistioon ei ole merkitty vuosilukua, mutta vuosi on määriteltävissä sekä asiakirjan sisällöstä että muista lähteistä samassa kansiossa; Helsingin Sanomat 1.7.1930, s 6.

9 VA, VALPO II XXVI B2, Ville Bangin muistio Yhdistyslain valmistelusta 18.9 (1930).

resti tämän muutosesityksen kohtaloon. Vaatimalla rikollisessa toiminnassa käytetyn omaisuuden luovuttamista valtiolle, Lapuan liike ja EK koskettivat porvarillisen yhteiskunnan ytimeen kuuluvaa yksityistä omistusoikeutta.

Toinen EK yhdistyslakiin kaavailema muutosesitys koski yhdistysten rekisteröintimenettelyä ja siihen liittyen poliisi- ja rekisteriviranomaisten oikeuksia. Varsin tehokkaana Bang piti jo sitä, että yhdistykset määrättäisiin ilmoittamaan omat haaraosastonsa ja pitämään niistä luetteloa yhdistysrekisterille. Rekisteriviranomaisten valtuuksien lisääminen oli EK:n vanha vaatimus. Asiaa ajettiin jo 1920-luvun puolivälissä. Bangin muistio vahvistaa myös EK:n yhteydet professori Sundströmiin (myöh. Salmiala) ja toisaalta kansanedustaja Kivimäkeen. Muistionsa lopussa Bang nimittäin mainitsee: ”Soitin prof. Sundströmille ja pyysin että hän muovaisi § 21:een lisämomentin omaisuuden menettämisestä tai yleiseen lakiin §:n ja toimittaisi Kivimäen tai muun sopivan välityksellä eduskuntaan. S oli kiitollinen muistamisesta ja lupasi mielihyvin toimittaa.” Päämäärä ja keinot asian ajamiseksi olivat EK:n piirissä entiset.¹⁰

Uuteen painovapauslakiin Bang sen sijaan oli suhteellisen tyytyväinen. Poliisien valtuuksia ei voinut saada kovin laajoiksi. Joitakin parannusehdotuksia Bang kuitenkin ajatteli. Hänen mielestään lakia pitäisi tiukentaa siten, että kahdesti lain nojalla tuomittu kirjapaino voitaisiin sulkea määrääjäksi ja määrätä suorittamaan korkea sakko. Samalla Bang viittaa aikaisempiin pyrkimyksiin tämän suuntaisen säädöksen aikaansaamiseksi. Esitys pitäisi uudistaa. Jos nämäkään toimet eivät toisi tulosta ja paino olisi ”oleellisesti” valtionvastainen pitäisi sen omaisuus ”ilman muuta” tuomita valtiolle”, päätteli Bang.¹¹

Kahteen edellä mainittuun muistioon liittyen Bang otti esille kirjapainoihin ja työväentaloihin liittyvät sen hetkiset ongelmat. Pääosaston tuli Bangin mukaan ”kaiken varalta” selvittää Oy Työn kirjapainon omistusoikeus samoin kuin Työväenyhdistyksen talon omistusoikeus. Bang viittaa tässä Helsingin työväenyhdistyksen taloon. Omistusoikeuden selvittäminen oli vaikeaa, koska kyseessä olivat osakeyhtiöt, joiden osakkeenomistajista EK:llakaan ei ole täyttä varmuutta. Erityisesti oli selvitettävä miten työväentalon osakkeet olivat levinneet liittojen ja ammattijärjestöjen piirissä. Tärkeä on Bangin tulkinta työväentalojen sulkemisen laillisuudesta ja sulkujen kestosta: ”Olevien lakien mukaan talojen ja painojen takavar. täytynee katketa”.¹² Bang siis katsoi, että työväentalojen sulkemista ja takavarikointia ei voinut voimassa olevien lakien mukaan jatkaa määrättömästi. Ajatus on kirjattu syyskuun puolivälissä, noin kaksi kuukautta tärkeimpien talojen sulkemisen jälkeen. Jo tässä vaiheessa EK:n piirissä oli siten näkemyksiä, että perustelut talojen kiinnipitämiselle alkoivat loppua. Samalla tulee ilmi, ettei viranomaisilla ollut olemassa laillista pohjaa tehdä päätöksiä talojen lopullisesta kohtalosta ja omistussuhteista ilman tuomioistuinten päätöksiä.

10 VA, VALPO II XXVI B2, Ville Bangin muistio Yhdistyslain valmistelusta 18.9. (1930).

11 VA, VALPO II XXVI B2, Ville Bangin muistio Painovapauslaista 18.9. (1930).

12 VA, VALPO II XXVI B2, Ville Bangin muistilappunen 18.9. (1930), edellä mainittujen muistiodien yhteydessä.

Jatkossa EK keskittyi ehdotustensa läpiajamiseen. Tavoitteiksi tiivistyivät kirjapainojen ja työväentalojen takavarikointi ja uusien kommunistiyhdistysten rekisteröinnin estäminen. Tältä pohjalta laitoksen piirissä esiintyi monenlaisia ajatuksia lainsäädännön kehittämiseksi. Viekoittelevalta tuntui ajatus vaatia talojen luovuttamista valtiolle. Lokakuun alussa 1930 EK:ssa otettiin pohdittavaksi kommunistien hallitsemien osakeyhtiöiden, työväen teattereiden ja muiden juristien henkilöiden käsittely.¹³ EK:n asiantuntijana käyttämä professori Sundströmin piti mahdollisena laatia laki, jonka nojalla ”rikoksen välikappaleena käytetty omaisuus”, sekä irtain että kiinteä, voitaisiin tuomita menetetyksi valtiolle. Sundström kuitenkin epäili lain tehokkuutta, koska kommunistit tulisivat kiinnittämään jokaiseen kiinteistöön tarpeeksi suuren haltiavelkakirjan, jonka materiaalista oikeudellisuutta oli mahdoton mitätöidä. Professori ei kuitenkaan nähnyt ”kinaa” saada lakien nojalla valtiolle ”nykyisin suojelutilassa olevaa kom. omaisuutta.” Arvoituksellinen on Bangin ja Sundströmin keskustelusta tehdyn muistion lause: ”Pian kosketuksiin lainvalmistelukunnan jäsenten kanssa ja pitää mielessään asian.”¹⁴ Asiayhteys antaisi ymmärtää, että professori lupasi pitää asian mielessään. Se, kuka oli luvannut olla kosketuksissa lainvalmistelukunnan kanssa, Bang vai Sundström, ei tule selväksi. Ilmeistä kuitenkin on, että Bang viittasi Sundströmiin.

EK seurasi valmistelussa olleiden muutosesitysten valmistelua tarkasti. Syksyllä 1930 ja alkuvuodesta 1931 EK:ssa eli usko lakien läpisaamisesta. Näissä merkeissä EK:n päällikkö Esko Rieki pyysi tärkeimpiä alaisiaan miettimään olisiko olemassa vielä joitakin lainmuutostarpeita, jotka tuli tässä yhteydessä ajaa läpi. Rieki pohti esimerkiksi oliko EK:n ehkäisevään toimintaan liittyviä valtuuksia syytä lisätä asetuksella. Samalla Rieki pyysi alaisiaan ottamaan kantaa siihen, tulisivatko annetut lakiesitykset riittämään – ”selitettynäkään: a) kommunistilehtien kiellon jatkamiseen, b) kommun. tyn talojen sulkuun (-takavarikointiin?-), c) uusien komm. yhdistysten alkamisen estämiseen (rekisteröimisasetuksia ei vielä muutettu?)”. ”Parempi katsoa nyt kuin sitten katua ja vaivaloisuutta valittaa”, päätti Rieki. Pari päivää myöhemmin Rieki varmisteli vielä, tulisivatko lakiesitysten nojalla suljettuna olevat talot tuomituiksi valtiolle. Samalla hän kysyi ”Olisiko tämän suuntaista suositeltava?”¹⁵

Lainvalmistelukunnan esitys yhdistyslain muutoksista valmistui joulukuun 22. päivänä. Esitys koski kaikkiaan yhdeksää pykälää laissa. Suurin osa niistä sääti yhdistysten sääntöjä ja rekisteröintiä. Yhdistysten lakkauttamisen ja omaisuuden kohtaloiden kannalta tärkeimpiä olivat 21 ja 22 pykälät. 21 pykälän kolmantena momenttina oli määräys, jonka mukaan ”Kun yhdistys julistetaan lakkautetuksi, voidaan sen omaisuus, milloin erityisiä syitä on, tuomita valtiolle

13 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Esko Riekin allekirjoittama lappunen 3.10.1930

14 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Käsinkirjoitettu konsepti keskustelusta professori Sundströmin kanssa, päivätty 5.10.1930, allekirjoituksen Ville Bangin puumerkki Bg.

15 VA VALPO II XXVI B2, Riekin muistilaput 15.9.1930 ja 17.9.1930.

menetetyksi.” 22 pykälään esitettiin lisäystä, 5 momenttia, jonka mukaan ”Jos lakkautetun yhdistyksen varoja ei voida luovuttaa säännöissä määrättyyn tarkoitukseen, menevät ne valtiolle.”¹⁶

Kaj Donnerin kokoelmasta löytyy yhdistyslain 21 ja 22 §:ää koskeva muutosesitys, joka on asiasisällöltään saman suuntainen, kuin hallituksen eduskunnalle antama esitys. Tässä muutosversiossa korostetaan kuitenkin voimakkaammin valtio- tai maanpetokselliseen toimintaan syyllistyneen yhdistyksen omaisuuden menettämistä valtiolle ja omaisuuden takavarikointia toiminnan keskeyttämisen ajaksi. Muutosesityksestä ei ilmene sen laatijaa eikä laatimisajankohtaa, mutta se liittyneen kansanliikkeen lakivaliokunnan työhön. Kansanliikkeen lakivaliokunta oli syksylläkin tiiviisti yhteydessä hallitukseen ja neuvotteli sen kanssa muutosesitysten laatimisesta. Svinhufvud lupaili neuvotteluissa kansanliikkeelle paitsi yhdistyslain tiukennusta myös vaalilainmuutosta ja siirtymistä yhden miehen vaalipiirijärjestelmään. Myös Lapuan liikkeen lakivaliokunta oli enemmistövaalin kannalla. Tasavallan suojelulakiesitystä se piti keltottomana. Valtio- ja maanpetolliseen toimintaan käytetyn omaisuuden menettämisen valtiolle valiokunta halusi lisätä myös rikoslain rangaistusmääräykseen.¹⁷

Lapuan liikkeen keskuudessa kommunististen järjestöjen omaisuuden kohtaloa pohdittiin myös Lapuan viidennessä edustajakokouksessa marraskuussa 1930. Asia alustaneen varatuomari Teo Pöytäniemen mielestä oli valtion, yhteiskunnan ja yleisen turvallisuuden vuoksi tarpeellista, ”jopa välttämätöntä”, käyttää kommunististen yhdistysten kohdalla rikoslain säätämän päärangaistuksen ohella lisärangaistuksena omaisuuden julistamista menetetyksi. Ongelmana oli, että rikoslain 11. ja 12. luvussa ei tällaisia lisärangaistuksia ollut. Lapuan liike oli vaatinut muutosta jo aiemmin esittäen, että ”omaisuus, joka on hankittu valtiopetoksen toimeenpanemisen, valmistelun tahi edistämisen tarkoituksessa tahi jota kokonaisuudessaan tai osaksi on käytetty valtiopetoksen tahi sen valmistelun edistämiseksi tahi kiihoittamiseksi valtiopetokseen voitai-

16 Suomen Asetuskokoelma 1919, Laki yhdistyksistä, annettu 4.1.1919; Vp. 1931, Asiakirjat I, Hallituksen esitys n:o 6 ja eduskunnan vastaus siihen 19.12.1931; VA, VALPO XXVI B2, Lakivaliokunnan ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle Yhdistyksistä annetun lain eräiden pykälien muuttamisesta 22.12.1930, sekä EK:n ehdotukseen ja sen kopioihin tekemät merkinnät.

17 VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5 Lapuan liikettä koskevia asiakirjoja, Ehdotus yhdistyksistä tammikuun 4 päivänä 1919 annetun lain 21 ja 22 §:n kuten ne ovat edellinen tammikuun 10 päivänä 1930 ja jälkimmäinen helmikuun 17 päivänä 1923 annetussa laissa, muuttamisesta; Lapuanliikkeen lakivaliokunnan pöytäkirja 14.8.1930. Lakivaliokunta hahmotteli kokouksessaan laajan lainsäädäntöohjelman, jonka avulla kommunismi oli sen mukaan hävitettävissä. Kommunismista ei päästy lakivaliokunnan mukaan muutamalla pykälällä. Tärkeimpinä asioina esille nousi vaalilain muutos ja siirtyminen enemmistövaaliin. Sen lisäksi valiokunta luettelee pitkän listan lainmuutostarpeita. Osa niistä näkyi myöhemmissä Lapuan liikkeen vaatimuksissa. Kokoelmasta löytyy myös ehdotus painovapauslain muuttamisesta; H5, kansanliikkeen tapaamisista Svinhufvudin kanssa esim. muistiinpanot 12.9.1930, jolloin esillä kommunistilait; muistiinpanot 28.9.1930, jolloin esillä kommunistilakien läpiajaminen, puolustuslaitos ja vaalilainmuutos; muistiinpanot 8.10.1930, jolloin esillä vaalilain muutos; Kaj Donnerin puhe, jonka Svinhufvud tarkisti; Turun Sanomat 29.9.1930 Lapuan valtuuskunnalla erityinen lakivaliokunta, joka ahkerasti neuvottelee hallituksen kanssa.

siin julistaa kruunulle menetetyksi.”¹⁸ Koska rikoslain uudistus oli parhaillaan menossa, voitaisiin vaaditut muutokset Pöytäniemen mukaan tehdä lainmuutoksen yhteydessä. Auki oli ainoastaan se, tulisivatko lait voimaan taannehtivasti siten, että niitä voitaisiin soveltaa ennen lain voimaantuloa sattuneisiin tapahtumiin. Tämä kohta sai EK:nkin kulmakarvat värähtämään. Toisaalta myös Pöytäniemi piti riidattomana sitä, ettei uutta lakia voitaisi soveltaa jo tuomittuihin rikoksiin. Tätä tarkoitusta varten olisi säädettävä erillinen laki koskien kommunistisen omaisuuden menettämistä valtiolle. Erityisesti Pöytäniemi vaati toimenpiteitä Oy Kirjapaino Ab:n osalta. Hallituksen pitäisi ryhtyä toimiin, jotta yhtiön omaisuus voitaisiin myydä huutokaupassa ja tilittää kertyvät tulot valtiolle.¹⁹

Asiaa pohti pääkirjoituksessaan myös Vaasassa ilmestynvä maalaisliittolainen Ilkka-lehti. Lehti piti kysymystä työväentalojen kohtalosta mielenkiintoisena ja odotti varsinkin oikeuslaitoksen suhtautumista suurella mielenkiinnolla. Vaikka ratkaisu varsinaisten kommunistiyhdistysten kohdalla voisikin olla selvä, miten tuli menetellä silloin, kun työväenyhdistys on siirtynyt sosialidemokratistiin käsiin talon sulkemisen jälkeen, kysyi lehti. ”Onko takavarikko silloinkin pidettävä voimassa ja omaisuus luovutettava valtiolle?”²⁰

Keskustelua talojen kohtalosta kiihdyttivät edelleen EK:n tarkastukset suljetuilla työväentaloilla. Erikoistutkimuksissa löydettiin asekatkijä sekä Vaasan että Laihian taloilta.²¹ Vaasan työväentalolta aseita löytyi varsin runsaasti. Suurin kätkö oli 57 kivääriä ja 1159 kiväärinpanosta. Aseiden löytymisestä muodostui EK:lle uusi käyttökelpoinen peruste vaatia talojen siirtämisestä valtiolle.²²

Kommunistilait tulivat eduskunnan lopulliseen käsittelyyn 11. marraskuuta, jolloin vaaleissa²³ saavutettu porvarillinen määräänemmistö hyväksyi tasaval-

-
- 18 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, lehtileike Ajan Sana, n:o 26, 28.11.1930.
- 19 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, lehtileike Ajan Sana, n:o 26, 28.11.1930 ja EK:n siihen tekemät merkinnät.
- 20 Ilkka n:o 264, 14.11.1930 ”Kommunistiset työväentalot”. ”Kysymyshän on sekä juridinen, että poliittinen. Ja tuskinpa voidaan helposti erottaa milloin tällainen mielenmuutos on naamioitu, milloin todellinen. Siksi lienee verrattain vaikea mitään yleisohjetta tällaisista tapauksista lausua, vaan jäänee menettely kunkinkertaisen harkinnan ja asiallisten selvitysten varaan. Mutta tosiasiaksihan jää, että talo on suljettaissa ollut kommunistinen, ja tästä on lähdettävä asiaa käsiteltäessä.
- On luonnollista, että myöskin sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen kannalta on tämä puhdistus tärkeä, joskaan ei ehkä joka suhteessa aivan kivuton. Sen asema selvenee täysin. Viimeaikaisten tapahtumain pohjalla ja sen lainsäädännön puitteissa, jota se tosin itse on vastustanut, sille käy entistä paljon helpommaksi aivan selvästi ja päättäväisesti kaikin puolin astua toiminnassaan länsimaisen sosialidemokratian linjoille. A.H.”
- 21 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kiertokirje 25.10.1930 EK:n alaosastoille ja edustuksille.
- 22 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Vaasan alaosaston kirje 3.11.1930 n:o 1763 EK:n pääosastolle ja Riekin Sisäasiainministeriölle osoittama käsikirjoitettu konsepti lausunnon välissä.
- 23 Syksyn 1930 eduskuntavaalit käytiin kiihkeässä tunnelmissa. Vaaleista haettiin vain yhtä lopputulosta: 2/3 porvarienemmistöä. Näissä merkeissä vaalikamppailuun liittyi myös laittomuuksia. Lopputulosta järjestettiin estämällä myös sosialidemokraattisia yhdistyksiä järjestämästä huvitilaisuuksia tai häiritsemällä muuten niiden toimintaa. Tuloksen varmistamiseen liittyi myös vaaliluetteloiden puhdistaminen ja vaalikelpoisuuden riistämisiä kommunisteilta. Varsinaisina vaalipäivinä esiintyi ”valkoisia vaalivartioita”, jotka monin paikoin estivät työläisäänestäjien pääsyn vaalihuoneistoihin. Olosuhteiden ainutlaatuisuus vaa-

lan suojelulain äänin 132–66 ja valtiopäiväjärjestyksen ja valtiollisen vaalilain muutokset äänin 133–66 ja 132–66. Siltalan mukaan lakien hyväksyminen oli lopulta sosialidemokraateillekin helpotus, varsinkin kuin vaalituloksen johdosta he voivat pysyä ”laillisuuslinjalla”. Tannerin mukaan kommunistilakien hyväksyminen oli sinänsä turhaa sen jälkeen, kun eduskunta oli hyväksynyt muutamaa päivää aiemmin 4. marraskuuta sotatilalain sovellusehdot. Toisaalta, koska kommunistit olivat jääneet eduskunnan ulkopuolelle, olivat lait, joiden tarkoituksena oli ehkäistä kommunistien osallistuminen eduskunnan toimintaan, täysin turhat. Ne oikeastaan vain vahvistivat jo vallitsevan käytännön.²⁴ Paasikiven kanssa käymässään keskustelussa Tanner ei pitänyt edes lakien mahdollista hylkäämistä vaarallisena, kysyen, ”Mitä sitten oikein tapahtuu?”²⁵

Kommunistilakien hyväksyminen otettiin maakunnissa yleensä ”tyytydyksellä vastaan” yhteiskuntaa säilyttävässä kansanosassa, eivätkä kaikki sosialidemokraatitkaan olleet niistä huolissaan, totesi EK. ”Tämä onkin ymmärrettävää, kun sosialistit näillä seuduilla ovat vuosikausia ja miltei säännöllisesti alakynteen jääneinä saaneet taistella olemassaolonsa puolesta kommunisteja vastaan”, kirjoitti Eino Pallari Pohjois-Suomen tunnelmista.²⁶ Lapuan liikkeen valtuuskunta kommentoi asiaa tuoreeltaan Helsingissä 11.–12. pitämässään kokouksessa. Julkilausumassaan valtuuskunta lausui tyytyväisyytensä vaalien tulokseen ja toivoi puolueilta pyrkimystä valtiiovallan tervehdyttämiseen ja lujaan hallitusvaltaan. Lisäksi valtuuskunta uusi vaatimuksen, että kommunismi oli kukistettava.²⁷

Uudessa eduskunnassa hyväksyttiin syksyllä 1930 myös hallituksen esitys rikoslain 11 luvun muuttamisesta. Valtiopetoksellista toimintaa koskenut lain tiukennus hyväksyttiin pikaisesti. Esitys annettiin eduskunnalle 20 lokakuuta ja uusi laki hyväksyttiin 28.11.1930. Laki tarkensi valtiopetoksen määrittelyä muuten hylätyn Kivimäen linjan mukaisesti. Laki mahdollisti valtiopetokseen

.

lien alla on todettu monissa tutkimuksissa. Vaadittu tulos myös saavutettiin. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä jäi 66 kansanedustajaan. Presidentti ja hallitus olivat varautuneet myös ei-toivottuun vaalitulokseen. Ellei määränemmistöä olisi saatu, hallitus olisi antanut yli vaalien lykätyt esityksensä eduskunnalle sellaisen kompromissin muodossa, että valtiopäivät ja sosialidemokraatit olisivat hyväksyneet ne. Heti tämän jälkeen eduskunta olisi hajoitettu uudelleen, käytetty uusien lakien suomina valtuutuksia ja varmistettu siten pitemmälle menevien esitysten läpimeno. Toinen vaihtoehto oli, että eduskunta olisi enemmistö-päätöksellä julistautunut kansalliskokoukseksi ja hyväksynyt Lapuan liikkeen edellyttämät lait yksinkertaisella enemmistöllä. Katso esimerkiksi Suomen työväenliikkeen historia 1976, s. 181–182; Siltala 1985, s. 177–178; Hyvämäki 1971, s. 217–218. Tunnelmista Pohjanmaalla antaa hyvän kuvauksen SDP:n vaalipuhujana liikkunut Viljo Kohonen. Katso TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 105, Viljo Kohosen kirje 18.9.1930 Emil Sallilalle. Kommunistit eivät voineet ymmärtää vaalien tulosta. Heidän johtopiireissään otettiin tyrmistyneenä vastaan tietoja vankoista tukialueista, jotka saattoivat vaaleissa hylätä kommunistit kyläkunnittain. Tästä katso esim. VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 10/1930, s. 1; MMA. LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 10 1930, s. 1–3.

24 Siltala 1985, s. 179–183; Paavolainen 1984, s. 211–213; Kaarluoto 1991, s. 125.

25 VA, J.K. Paasikiven kokoelma, Puheenvuoroja ja muistiinpanoja II:6, Muistiinpanot 8.11.1930.

26 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 11/1930, s. 3.

27 Hyvämäki 1971, s. 219.

syylliseksi todetun tuomitsemisen menettämään kansalaisluottamuksensa.²⁸ Tasavallan suojelulakiin perustuvista toimenpiteistä annettiin asetus helmikuussa 1932. Asetuksen perusteella voitiin yleiselle järjestykselle vaaraa aiheuttava kiihotuskirjoitus takavarikoida. Mikäli kyseessä oli säännöllisesti ilmestyvä julkaisu, voitiin sen julkaiseminen asetuksen nojalla kieltää toistaiseksi. Säädestä voitiin soveltaa myös kirjoitukseen, joka julkaistiin kielletyn painokirjoituksen vastikkeeksi. Samaa kiihotuspykälää voitiin soveltaa myös huvitilaisuuksiin, kulkueisiin ja mielenosoituksiin. Asetuksen nojalla voitiin myös suorittaa kotietsintöjä ja ruumiintarkastuksia sekä asettaa posti-, lennätin-, puhelin- radio- ja muut tiedotusvälineet valvonnan alaiseksi.²⁹ Muista yhdistystoimintaan liittyvistä lainsäädännön tiukennuksista on vielä mainittava vuonna 1934 vahvistettu laki valtiolle ja yhteiskunnalle vahingollisen kiihoituksen ehkäisemisestä, joka oli voimassa määräaikaisesti vuoden 1936 loppuun saakka. Huhtikuussa 1934 vahvistettiin myös laki kiellosta käyttää poliittisia tunnusmerkkejä eräissä tilaisuuksissa, eli ns. puserolaki. Tämäkin laki oli määräaikainen ja voimassa 1936 vuoden loppuun.³⁰

Entä miten sitten etenivät EK:n ja kansanliikkeen ajamat lakiesitykset? Rikoslain 2 luvun 17 §:n muutosesitys annettiin eduskunnalle tammikuun 23. päivänä 1931, yhdistyslain muutosesitys puolestaan 31.1.1931.³¹ Antaessaan yhdistyslain muutosesityksen eduskunnalle Svinhufvudin hallitus perusteli esitystään vetoamalla yleiseen oikeustajuun: ”Eräissä tapauksissa, varsinkin jos yhdistys käyttää varojaan rikolliseen valtiolliseen toimintaan, vaatii oikeuskäsitys että, kun yhdistys lakkautetaan, sen omaisuus voidaan julistaa valtiolle menetykseksi.” Tästä syystä myös 22 § 4 momenttia oli muutettava, jotta siinäkin tapauksessa, että yhdistyksen omaisuus julistetaan valtiolle menetetyksi, sitä ensisijaisesti käytettäisiin yhdistyksen velkojen maksamiseen. 22 §:n viidettä momenttia taas tarvittiin sen takia, että enää ei aina ollut olemassa niitä yhdistyksiä, joille lakkautetun yhdistyksen varat olisi pitänyt luovuttaa. Tämä tarkoitti ennen kaikkea Suomen Ammattijärjestöä, joka useissa tapauksissa oli määrätty kommunististen yhdistysten säännöissä omaisuuden saajaksi.³² Kaikista lähdemateriaalista on pääteltävä, että lakiesitysten valmistelu sujui tiiviissä yhteistyössä ja hyvässä sovussa sisä- ja sosiaaliministeriöiden virkamiesten, hallituksen ja EK:n välillä.³³ Lakien valmisteluihin vaikutti selvästi myös kansanliikkeen julkisuudessa esittämät vaatimukset sekä kansanliikkeen edustajien ja hallituksen väliset neuvottelut. Svinhufvudin hallitus puolestaan lunasti esityksillä kansanliikkeelle kesällä antamiaan lupauksia. Kansanliikkeen edustaji-

28 Vp 1930 II, Asiakirjat II, hallituksen esitys n:o 29.

29 Asetuskokoelma 1932, n:o 73, 279–280.

30 Asetuskokoelma 1934 n:o 132 ja 155.

31 Vp. 1931, Asiakirjat I, Hallituksen esitykset n:o 2, annettu eduskunnalle 23.1.1931 ja hallituksen esitys n:o 6, annettu eduskunnalle 31.1.1931; Yhdistyslain myöhäisimmästä valmistelusta kts. esim. VA, Tasavallan presidentin kanslian arkisto, Niilo Soljan P.M:a 24.10.1931.

32 Vp 1931, Asiakirjat I, hallituksen esitys n:o 6.

33 katso VA, VALPO II XXVI kansio B2. Kaikkia käsitteleväihteitä ja muistioita ei ole esitelty erikseen.

en ja pääministerin välillä käydyissä keskusteluissa tosin mentiin vielä paljon pidemmälle. Tapaamisissa oli esillä mm. äänioikeuden rajoitukset ja selkeät muutokset vaalilakeihin sekä vallanjaossa painopisteen siirtäminen entistä enemmän hallitukselle pois eduskunnalta.

Vaikeudet uudistusten eteen nousivat eduskunnassa. Yhdistys- ja rikoslain muutoksia ei koskaan hyväksytty alkuperäisessä muodossaan. Vuoden 1931 valtiopäivillä yhdistyslain muutosesitystä ei edes käsitelty, lakivaliokunta ei ehtinyt käsittelemään hallituksen esitystä, vaikka se annettiin eduskunnalle jo 31. tammikuuta. Samoin kävi rikoslain 2 luvun 17 § muuttamista koskeneelle esitykselle. Tämän takia EK:n arkistosta löytyvien eri vaiheiden tarkempi läpikäyminen ei ole tarpeen. Se kuitenkin on todettava, että mikäli lain säätäminen olisi ollut Svinhufvudin hallituksesta kiinni, EK olisi saanut sellaiset lait kuin se olisi halunnut. Poliisiviranomaisten mielipidettä kysyttiin usein ja heidän näkemyksilleen kallistettiin korvaa. Riekki neuvotteli ministeri Tuomivaaran kanssa lainvalmisteluvaliokunnan esityksestä yhdistyslaiksi mm. 12. tammikuuta. Ehdotuksen tarkastanut Bang totesi, että ”Tässä on otettu kyllä kaikki huomioon joista prof. Sundströmille toivomuksina esitetty.” Lainsäädännön tehoon kommunistien toiminnan estämisessä hän ei tosin luottanut: ”Sille ei taas voi mitään, että tämänkin lain tärkeintä määräystä – omaisuuden valtiolle menettämistä – voinee vakaa kommunisti hyvällä omallatunnolla kiertää.” 22. tammikuuta Riekki kertoi keskustelleensa esityksestä uudelleen sosiaaliministeri Tuomivaaran sekä tuomari Mannisen kanssa. Nämä olivat kysyneet Riekiltä tyydyttikö esitys EK:a. Riekki totesi myöntäneensä tyytyväisyytensä esitykseen, toivoen kuitenkin, että rekisteröimismääräyksiä tarkennettaisiin siten, että rekisteriviranomaisille oli ilmoitettava kaikkien yhdistyksen hallituksen jäsenten nimet ja ammatit. Tämäkin ajatus huomioitiin ja hallituksen esitys sisälsi Riekin haluaman muutoksen lain 5 pykälässä. EK:n vaikutus lain valmisteluun on tämän pykälän kohdalla selkeästi todettavissa, sillä lakivaliokunnan ehdotus ei sisältänyt mitään muutosta 5 §:ään. Eduskunnalle annetussa esityksessä muutos on. Tuomari Manninen soitti asiasta EK:iin vielä samana päivänä. ”Kysyi olemmeko nyt tyytyväisiä. Sanoin, että siltä tuntuu. Lupasin tänään soittaa jos vielä toivomuksia”, raportoi Riekki Mannisen puhelinsoittoa. ”Eiköhän nyt jo voida olla tyytyväisiä”, kommentoi myös eräs Riekin alaisista Mannisen soittoa.³⁴

Svinhufvudin hallituksen yhdistyslakiesitys uhkasi sosialidemokraattien mielestä riistää työväeltä sen kallisarvoisimman omaisuuden, työväentalot. Eri-tyisesti pelättiin yhdistyslain 21 pykälään kaavailtua lisämomenttia, jonka mukaan yhdistyksen omaisuus, jos se julistettaisiin lakkautetuksi, olisi voitu tuomita ”milloin erityisiä syitä siihen on”, valtiolle. Järjestötoiminta lehdessä kesällä 1931 toivottiin, että asia otettaisiin esille kokouksissa, jotta jokainen voisi muo-

34 Vp 1931 Asiakirjat I, hallituksen esitykset n:o 2 ja 6; VA, VALPO II, XXVI B2, Lakivaliokunnan esitys 22.12.1930 sekä Riekki siihen 9.1.1931 ja 12.1.1931 tekemät merkinnät ja Bangin merkinnät 10.1.1931; Lakivaliokunnan ehdotus 22.12.1931 (eri kopio), johon Riekki tehnyt merkinnät 22.1.1931; Riekin muistiinpanot 22.1.1931 tuomari Mannisen soitosta sekä sen jäljessä oleva lappunen, jonka allekirjoituksesta ei saa selvää.

dostaa asiasta käsityksen. Samalla ehdotettiin hyväksyttäväksi sanomalehdissä julkaistut ponnet. Kampanjan piti estää ”suurryöstön” tapahtuminen. Kirjoituksessa pidettiin ymmärrettävänä, että ”porvarilliset taantumismiehet, suojeluskuntalaiset ym.” haluavat päästä käsiksi taloihin.³⁵

Järjestysviranomaiset olisivat epäilemättä olleet tyytyväisiä, jos lait olisivat menneet läpi eduskunnassa. Vuoden 1932 valtiopäivillä Lakivaliokunta hyväksyi mietinnössään lakiuudistuksen osin, mutta esitti esimerkiksi 21 §:ään muutoksia, eikä hyväksynyt lakkautetun omaisuuden tuomitsemista valtiolle menetetyksi. Esitys hyväksyttiin pääosin lakivaliokunnan esittämässä muodossa lepäämään yli vaalien. Vuoden 1933 valtiopäivillä lakiehdotus hylättiin. Yhtä huonosti kävi myös pyrkimyksille ulottaa omaisuuden menettämistä ja yhdistysten lakkauttamista koskevat säädökset koskemaan myös yhtiöitä, osuuskuntia ja säätiöitä. Yhdistyslain uudistus hyväksyttiin lopulta vasta 1934, mutta uusitusmuodossa ja se vahvistettiin 25.5.1934 ja lopulta oikaistussa muodossa 2.11.1934. Uusi laki ei sisältänyt pykälää lakkautetun yhdistyksen omaisuuden menettämisestä valtiolle. Rekisteröintiä koskevissa kohdissa viranomaisten valvontamahdollisuuksia EK:n toivomusten vastaisesti kavennettiin. EK:n sisäiseen käyttöön tarkoitettussa muistiossa Ville Bang katsoi EK:n kuitenkin saaneen läpi osan parannusesityksistään. Uusi laki myös selvensi sosialidemokraattien ja kommunistien kiistojen repimien yhdistysten kohtaloa. Enää ei yhdistystä voitu lakkauttaa, jos se oli joskus, usein vuosiakin aiemmin, ollut kommunistien hallinnassa. Bangin näkemys uuden tulkinnan sisällyttämisestä lakiin on siksi selventävä, että se on syytä esittää kokonaan:³⁶

”21 §. Erinäisissä tuomioistuimissa on tähän saakka lakkautettu sos. demokraattisiakin yhdistyksiä, jotka jonkun aikaa olleet kommunistisen enemmistön valtaamia ja sillä aikaa toimineet rikollisesti. Nyt vahvistettu laki tekee demoilte merkitsevän parannuksen: 21 §:n mukaan ei nim. yhdistystä voi lakkauttaa, jos se on luopunut rikollisesta toiminnastaan ja sen ”sisäinen uudelleenjärjestely takeena siitä, ettei rikollinen toiminta vastaisuudessa uusiinnu”; s.o. jos kommunistien valta (ei kai täydellinen häätö) yhdistyksessä on kukistettu. – Tämä kanta lienee lakiin tullut tuomioistuinten erilaisista – epävarmasta – suhtautumisesta vallattujen ja takaisin vallattujen yhdistysten lakkauttamiseen.”

Uudessa laissa olleista huononnuksista tärkein koski Bangin mukaan omaisuuden hoitoa. Aiemman lain mukaan sisäministeriö tai maaherra määräsi, etteivät yhdistykset saaneet toimintakiellon jälkeen hoitaa itse omaisuuttaan. Uudessa laissa tällaisen määräyksen voi antaa vain tuomioistuin. Kommenttina tähän Bang toteaa uuden pykälän olevan ainakin vähän hitaamman kuin aikaisemman lain ja antavan rikolliselle yhdistykselle suuremman mahdollisuuden

35 Järjestötoiminta n:o 5–6, kesäkuulla 1931, Yhdistyslakiin ehdotetut muutokset, Viedäänkö työväeltä sen yhteistä omaisuutta?, s. 54–155.

36 VA, VALPO II, XXVI, Ville Bangin muistio Nykyinen Yhdistyslaki; Pyrkimyksistä laajentaa valtio- tai maanpetolliseen toimintaan käytetyn omaisuuden menettämispykälää koskemaan myös osuuskuntia, yhtiöitä ja säätiöitä, katso VA, Tasavallan presidentin kanslian arkisto, Niilo Soljan P.M:a 24.10.1931.

ehtiä hukkaamaan omaisuuttaan. Mikko Erich kumppaneineen vaati juuri mainitunlaisen muutoksen hyväksymistä jo lakivaliokunnan mietintöön vuonna 1932 jättämässään vastalauseessa. Nyt esitys meni läpi lakiin.

EK:n pitkäjänteinen työ yhdistyslain muuttamiseksi viranomaisille joustavammaksi ja laajemmat toimintavaltuudet antavaksi ei siten onnistunut, vaikka myötämieltä ajatuksille löytyi etenkin vielä Svinhufvudin hallituksessa. Josain mielessä kehitys vei laitoksen kannalta ojasta allikkoon, kun laillisuusvaatimusten paineessa viranomaisten määräysvaltaa rajoitettiin.

Rajankäynti alkuperäisen ja uuden kansanliikkeen välillä: Sosialidemokraatit ja työväentalojen sulkemiset Lapuan liikeri:n ohjelmassa

Syksy 1930 ja talvi ja kevät 1931 muodostavat suvantovaiheen Lapuan liikkeen toiminnassa. Työväentalojen kohdalla toimettomuus alkoi kommunististen talojen tultua suljetuksi viimeistään elo- lokakuun aikana. Pohjanmaalla ainoa poikkeus oli Tervajoen talon uusi naulaaminen joulukuussa 1930. Yksittäisiä kuohuntatapauksia esiintyi ympäri maata. Esimerkiksi marraskuun alussa kuohui Forssassa. Helmikuussa 1931 toistasataa henkeä käsittänyt joukko keskeytti Mäntsälässä, sosialidemokraattien Ohkolan työväentalossa järjestämän puhetilaisuuden. Puhujana oli SDP:n luennoitsija Otto Toivonen. Mäntsälän Soukkiossa mellastettiin maaliskuussa 1931 ja keskeytettiin sosialidemokraattien valistustilaisuus. Mäntsälässä toukokuussa 1931 aseistettu joukko särki Nummisten työväentalo ovet ja ikkunat ja vei mennessään näyttämön esiripun.³⁷ Porvarilliset piirit olivat huolissaan työväentalojen kohtalosta ja varsinkin niiden joutumisesta sosialidemokraateille. Näin esimerkiksi Kiuruvedellä kesäkuussa 1931:

”Nimismiestä askarrutti työväentalojen myöhempi kohtalo, kun paikkakunnalla, joka on vahvasti körttiläinen, ei tahdottaisi nähdä, että ne joutuisivat enää minkään työväenjärjestön käsiin. Lausuin hänelle ja sk:n sikäläiselle aluepäällikölle mielipiteenäni, että mikäli työväentaloja joutuu huutokauppaan, olisi porvarillisten järjestöjen tai yhdistysten koettava saada ne ostetuiksi.”³⁸

Välivaihe jakaa kansanliikkeen selkeästi kahteen eri vaiheeseen. Myös sisällöllisesti eri vaiheiden toiminta on siksi erilaista, että voidaan puhua melkein pä eri liikkeistä. Kevään 1930 aikana noussut ”alkuperäinen” lapualaisuus oli saavuttanut tavoitteensa kesän 1930 aikana, minkä jälkeen sen voi sanoa siirtyneen latenttiin, piilevään vaiheeseen, vartioimaan aikaansaamaansa tilannetta. Tämän kansanliikkeen erotti myöhemmistä tapahtumista sen spontaanisuus, paikallisuus ja organisoimattomuus.

37 SDP 1934, Uudenmaan läänin vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön toiminta 1.7.1929–31.12.1932, s. 196; Forssasta kts. VA, Hjalmar J. Procopén kokoelma, Kirje 6.11.1930 Ministeri H. Holmalle Pariisiin ja käsikirjoitus 4.11.1930 pääministerin STT:lle antamaan tiedotukseen.

38 Katso esim. VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n Kuopion edustaja Korpimaan matkakertomus matkastaan Kiuruvedelle 9.–10.6.1931.

Suvantovaiheelle on monia eri syitä. Kansanliike oli saavuttanut suuren osan tavoitteistaan; kommunistit oli ajettu pois valtuustoista ja eduskunnasta, kommunistilait oli hyväksytty ja kommunistien järjestötoiminta tukahdutettu kommunististen työväentalojen sulkemisten myötä. Toisaalta valtiolta pyrki osaltaan turvaamaan rauhallisen kehityksen jatkumisen. Uuden eduskuntanemmistön turvin hallitus toi eduskuntaan ”kommunistilakien” ohella muita kansanliikkeen esillä pitämiä lakiesityksiä, kuten esityksen työmaarauhalaiksi, joka vahvistettiin vielä ennen joulua 1930. Samoin hyväksyttiin rikoslainmuutos, jossa määrättiin vankeutta jo valtiopetoksen valmistelun edistämisestä tai sen sanallisesta hyväksymisestä. Kirjapainolain muutos painonmistajan rankaisemiseksi painovapauden ”väärinkäyttämisestä” ei sen sijaan saanut riittävää kannatusta uudessakaan eduskunnassa.³⁹

Eniten Lapuan liikkeen vaikenemiseen ja kannatuspohjan hajoamiseen on katsottu vaikuttaneen presidentti Ståhlbergin kyydityksen lokakuussa 1930. Sen jälkeen liike oli varsin vaisu.⁴⁰ ”Sellaisetkin, jotka olivat mukana talonpoikaismarssilla, ovat jo jyrkästikin tuominneet varsinaisesta tarkoituksesta poikenneet vehkeilyt.”, raportoi Pallari pohjoisen tuntoja kyydityksen jälkeen Oulusta.⁴¹ Ståhlbergin kyydityksen voikin nostaa pyykiksi, johon Lapuan liikkeen voittokulku päättyi. Kyyditystä seurannut kehitys merkitsi liikkeen lopullista eroa porvariston päälinjasta.⁴²

Syksyllä 1930 tapahtunut Forssan hulina on tässä mielessä suuntaa-antava. Kansanliikkeen kannattajien pyrkimykset vapauttaa tutkintovankeudessa ollut Markkula vesittyivät. Paikalle hälytetty Hämeen läänin maaherra Mattsson toteasi, että Markkulaa ei asian tässä vaiheessa voitu vapauttaa ja kehotti paikalle kertyneitä lähtemään pois. Näin myös tapahtui ja tilanne säilyi rauhallisena. Merkittävää oli, että paikallinen suojeluskunta oli asettunut maaherran käytettäväksi. Procopén mielestä viranomaisten saama yliote oli ajalle tunnusmerkkillinen: ”Lapuan henki s.o. antikommunistinen henki on kyllä edelleen voimakas maassa, mutta Lapuan liike on suuressa määrin menettänyt kannatustaan. Itse asiassahan jo kesällä sen liepeillä toimivat henkilöt ja järjestöt astuivat aivan väärälle tielle, kun he kohdistivat toimintansa Hakkilaan ja sosialidemokraatteihin yleensä.” Yleinen mielipide oli Procopén mukaan kääntynyt väkivaltaisuuksia vastaan ja kansan laajat piirit tahtoivat rauhaa ja säännöllistä menoa. Myös ajatukset itse liikkeen likvidoinnista olivat lisääntyneet.⁴³

.

39 Siltala 1985, s. 182.

40 Ahti, Martti, Kaappaus, Keuruu 1990, s. 127, 130; Hyvämäki 1971, s. 225–230; Siltala 1985, s. 169–174; katso myös Kaarluoto 1991, s. 123–126. Hyvämäki on aivan oikein huomauttanut Ståhlberg-skandaalin olleen myös EK:lle vaikean. Sen etsivät joutuivat tarkkailemaan ja kuulustelemaan ensi kertaa myös lapualaisia. Seurauksena oli oikeiston kasvanut kritiikki laitosta kohtaan. Se sai aivan samanlaisia sävyjä kuin aikaisemmin ääriivasemmiston esittämä kritiikki.

41 VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaosaston tilannekatsaus n:o 10/1930, s. 4.

42 Siltala 1985, s. 187–197.

43 VA, Hjalmar J. Procopén kokoelma, Kirje 6.11.1930 Ministeri H. Holmalle Pariisiin ja käsikirjoitus 4.11.1930 pääministerin STT:lle antamaan tiedotukseen sekä Erittäin salaiseksi merkitty muistio Muutamia huomautuksia sisäpoliittisesta tilanteesta 6.11.1930.

Hiljaiseloon vaikuttivat myös liikkeen sisäiset ongelmat, joiden vuoksi liikkeellä ei ollut selkeää kuvaa toiminnan jatkamisesta. Liikkeeltä puuttui edelleen myös ohjelma. Sen laatiminen oli Nygårdin mukaan vaikeaa juuri kärjistyvien sisäisten ristiriitojen vuoksi.⁴⁴ Merkittävimmät ristiriidat henkilöityivät talonpoikaisjohtaja Kosolan ja Kai Donnerin välirikoon. Myöskään kenraalimajuri Kurt Walleniuksen valinta liikkeen pääsihteeriksi ei ollut omiaan kokoamaan rivejä.⁴⁵ Kansanliike siis etsi itseään. Vihtori Kosola ilmoitti liikkeen oman sanomalehden, Ajan Sanan, ensimmäisessä numerossa 11. lokakuuta 1930 Lapuan liikkeen jatkavan työtään ”niin kauan kuin kommunismi on viimeistä piirtoa myöten tästä maasta hävitetty ja lainsäädäntö saatu sellaiseksi, etteivät sen säännökset ainoassakaan kohdassa jätä varaa kommunismille”.⁴⁶

Ajan Sanan ensi numerossa hahmoteltiin muutenkin Lapuan liikkeen roolia ja tavoitteita. Kansanliike nähtiin kansallisena puolueiden yläpuolella olevana omanatuntona, jonka oli toimittava maan valtiollisen elämän uudistamiseksi isänmaalliseksi ja kansakuntaa eheyttäväksi. Vaatimukset lähtivät kansanliikkeen perinteisestä kommunismin vastustamisesta ja ne oli esitetty alkeismuodossaan jo kommunisminvastaisen kansanliikkeen aikoina. Nyt vaatimukset vain otettiin perusteeksi liikkeen toiminnan jatkamiselle. Kommunistilakien hyväksymisen jälkeen lapualaiset pyrkivät liittämään kaikki vastustamansa asiat kommunismiin.⁴⁷

Presidentinvaalien jälkeen Lapuan liikkeen sihteeri Artturi Vuorimaa sai tehtäväkseen laatia suunnitelman toiminnan järjestämisestä. Muistelmiensa mukaan Vuorimaa hahmotteli kaksi vaihtoehtoa, joista toinen oli järjestäytyä poliittiseksi puolueeksi ja pyrkiä siten järjestelmän sisältä hitaasti ja laillisesti muutokseen. Toinen vaihtoehto oli suora toiminta: vallankumous. Kosola ilmoitti Vuorimaalle liikkeen johdon päätyneen vallankumoukseen ja määräsi Vuorimaan aloittamaan toimet vallankumouksen valmistelua varten. Itse vallankaappaussuunnitelman Vuorimaa sanoo lainanneensa suoraan kommunisteilta. Kosolan käskyn saatuaan Vuorimaa aloitti vallankumousverkoston organisoinnin.⁴⁸

Donnerin johtama aktivistisiipi puolestaan sopeutti tavoitteensa vallitsevaan tilanteeseen ja odotti sopivampaa aikaa ja konstellaatiota, joka suosisi suoraa toimintaa suuren ja lujan valtakunnan luomiseksi. Donnerilaisittain ajattelevien tilannearvio oli, että olisi ollut edesvastuutonta tehdä kesällä 1930 enemmän kuin tehtiin. Uutta tilannetta odotellessa Donnerin ei Siltalan mukaan auttanut muu kuin ryhtyä organisoimaan Lapuan liikettä ohjelmalliseksi painostusjärjestöksi ja kasvattaa voimakasta aktiivista isänmaallista henkeä.⁴⁹

44 Nygård 1982, s. 78.

45 Katso esimerkiksi, Kaarluoto, Raimo, Lapuanliikkeen suhtautuminen sosialidemokraatteihin. Sosialidemokraatit ja sosialidemokratia Lapuan liikkeen virallisessa ja julkisessa propagandassa. Suomen historian laudatur-tutkielma Turun yliopistossa, toukokuu 1991, s. 148–153.

46 Ajan Sana 11.10.1930 ja Kaarluoto 1991, s. 130–131.

47 Ajan Sana 11.10.1930, katso Kaarluoto 1991, s. 130–131.

48 Vuorimaa, Artturi, Kokenut kaiken tietää... Muistelmani seitsemältä vuosikymmeneltä, Porvoo 1967, s. 222–223.

49 Siltala 1985, s. 193–194.

Kansanliikkeen sisäiset vaikeudet näkyivät myös ulospäin ja ne pistettiin merkille. Väinö Tanner jakoi eduskuntapuheessaan 24. lokakuuta liikkeen kah-tia. Alkuperäinen liikehtiminen oli Tannerin mielestä luonteeltaan talon-poikainen ja syntynyt vastustamaan kommunismia ja puolustamaan uskontoa. Nämä alkuperäiset päämäärät näyttivät nyt jääneen syrjään, kun mukaan oli liit-tynyt uusia piirejä, jotka pyrkivät keinotekoisesti paisuttamaan alkuperäistä lii-kettä. Toimintaa johdettiin Helsingistä päin ja sen rahoittivat Tannerin mukaan teollisuus- ja liikemaaailma, ”joka odottaa siltä jotakin etuja itselleen.” Viittausta Helsingin johtoon voi pitää selkeänä viittauksen Donnerin ”sylvtytehtaaseen”.⁵⁰

Lapuan liike selkeytti tavoitteitaan Lapuan viidennessä kokouksessa Lapu-alla marraskuun 22.–23.1930. Kokouksessa sovittiin liikkeen rekisteröitymi-
sestä yhdistykseksi ja päätettiin yhdistyksen organisaatiosta. Yhdistyksen piiri-
jako vastasi suojeluskuntien organisaatiota. Suomen Lukon ja Vapaussodan
Rintamamiesten Liiton piti jatkossa sulautua Lapuan Liike ry:een. Ohjelmalli-
siksi päätavoitteiksi otettiin vaalitavan muuttaminen ja sodan julistaminen
sosialidemokraateille, joita ”niin kauan kuin he säilyttävät marxilaisen materia-
listisen kantansa, on pidettävä kommunismin juurena ja sen läheisinä liittolai-
sina ja auttajina”. Vaalitavan muuttamiskysymyksen alusti Donner. Sodan
sosialidemokratiaa vastaan voi puolestaan nähdä hivelleen enemmän kosola-
laista suoran toiminnan perinnettä liikkeessä. Muiksi kansanliikkeen päämää-
riksi kokous katsoi mm. puolustuksen vahvistamisen, sosiaalisten uudistusten
lopettamisen, uskonnonopetuksen lisäämisen, neuvostoliittolaisten tuotteiden
boikotin ja vaatimuksen maatalouden tukemisesta. Varsinaista ohjelmaa ei kui-
tenkaan vielä Lapuan kokouksessa pystytty hyväksymään, vaan sitä laatimaan
perustettiin kokoomusvetoinen komitea.⁵¹

Uuden yhdistyksen organisointia varten Lapuan liikkeen valtuuskunta valitsi
perustamistoimikunnan. Perustamistoimikunta laati liikkeelle perustamissuun-
nitelman ja hahmotteli sen sääntöjä. Liikkeen ohjelman laatiminen annettiin
Donnerin vetämälle ohjelmatoimikunnalle. Liike organisoitiin armeijan tyyli-
sesti ja sen piiri- ja paikallisosastojen perustamisessa käytettiin hyväksi suoje-
luskuntarakennetta. Perustamissuunnitelman tavoite oli, että tammikuun 1931
loppuun mennessä jokaiseen kuntaan oli perustettu L.L:n osasto. Suomen Lu-
kon ja rintamamiesyhdistysten oli saatava sulautumaan L.L:seen. Vei kuitenkin
pitkään ennen kuin uusi yhdistys sai ohjelmansa. Lopullisesti Lapuan liike
muuttui rekisteröidyksi yhdistykseksi vasta maaliskuussa 1931. Liikkeen ohjel-
ma ei valmistunut vielä tuolloinkaan.⁵² Kotipaikakseen Lapuan Liike ry. otti
Lapuan. Perustamiskirjan toisessa pykälässä muotoiltiin yhdistyksen päämäärä
seuraavasti: ”Yhdistyksen päämääränä on hävittää kommunismi kaikissa sen

50 Vp 1930 II, ptk, s. 39; Paavolainen 1984, s. 206–207.

51 Siltala 1985, s. 195–196; Kaarluoto 1991, s. 131.

52 Liikkeen organisoitumisesta kts. esim. VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, Lapuan liikkeen
perustamistoimikunnan kirje 9.12.1930 Lapuanliikkeen piiriosastojen perustajille ja sen
liitteenä olevat L.L:n säännöt, ja ote L.L:n perustamissuunnitelman tärkeimmistä kohdista;
Ahti, Martti, Kaappaus, Keuruu 1990, s. 127, 130. Lapuan liikkeestä on tähän asti käytetty
muotoa Lapuan liike. Puhuttaessa maaliskuussa 1931 järjestäytyneestä yhdistyksestä
pyritään jatkossa siitä käyttämään muotoa Lapuan Liike tai Lapuan Liike ry.

ilmenemismuodoissa ja pyrkii se tähän päämääräänsä kasvattamalla voimakasta aktiivista isänmaallista henkeä kansaamme.” Muilta osin perustamisasiakirja sisälsi vain organisaatiota koskevia asiakohtia.⁵³

Lapuan Liikkeen valtuuskunta keskusteli työväentalojen avaamisesta ainakin tammikuun alussa 1931. Mitä kokouksessa päätettiin, ei tiedetä, sillä kokouksesta ei ole löydetty pöytäkirjaa.⁵⁴

Samanaikaisesti Lapuan liikkeen kanssa liikehtivät myös sekä taloudellisen ahdingon ajamana pulamiehet että rintamamiehet, jotka pyrkivät organisoitumaan saman katon alle. Uutena liikkeenä esiintyi lokakuussa 1931 Viipurissa perustettu lapualaishenkinen Maakuntain liike. Perustamiskokouksen hyväksymien radikaalien ponsien vuoksi uutta järjestöä kutsuttiin myös remonttiliikkeeksi. EK:ssa järjestöjen vilkastunut toiminta herätti levottomuutta. ”Löytyisikö lapualaisuudelle uusi joukkopohja pulasta, talonpoikien tyytymättömyydestä ja kärsimättömästä liikehdinnästä? Ja mitä merkitsi se, että muutama viikko Maakuntain liikkeen ohjelmajulistuksen jälkeen julkaistiin Lapuan Liikkeen uusi laajennettu ohjelma? Miksi se muistutti niin suuresti remonttimiesten ohjelmaa?”, kyseli Rieki.⁵⁵

Lapuan Liikkeen ohjelma saatiin valmiiksi Tampereen kokouksessa 15.11.1931. Kuten Rieki kuvaili, ohjelmaa pidettiin ylimalkaisena ja vain uusiksi muotoiltuna versiona Maakuntain liikkeen ohjelmasta. Näille väitteille on helppo löytää perusteita. Ohjelman valmisteli liikkeen pääsihteeri Wallenius. Walleniuksen luonnoksen otsikko on kuvaava: Ohjelmaluonnos, laadittu Maakuntain Liikkeen ohjelman pohjalta. Luonnos samoin kuin ohjelman valmistelu aiheutti paljon negatiivista palautetta. Wallenius tuntuu ohittaneen luonnosta valmistellessaan mm. kokonaan Donnerin johdolla toimineen ohjelmatoimikunnan. Walleniuksen luonnosta muutettiin joiltakin osin ja asioiden järjestystä vaihdettiin, mutta selvä yhteys Maakuntain liikkeen ohjelmaan säilyi.⁵⁶ Ohjelma ja sen valmistelu oli varmasti osasyynä siihen, että Kaj Donner ja Petter Forström erosivat lokakuun lopussa 1931 Lapuan Liikkeen johdosta.⁵⁷

Lapuan Liike ry:n ohjelmassa vaadittiin, tosin hämärästi muotoiltuna, valtiollisen ja kunnallisen äänioikeuden rajoituksia, sosiaalilainsäädännön sekä oppi- ja valistusrasituksen tarkistamista. Päämääränä oli valtion holhouksen ja verorasituksen keventäminen ja valtion roolin rajoittaminen talouselämässä. Kommunistien ja sosialistien kiihoitustoiminta piti ohjelman mukaan estää

53 Katso perustamisasiakirja esim. VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, Lapuan Liikkeen perustamisasiakirja, Lapualla 23.11.1930.

54 VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, Lapuan Liikkeen valtuuskunnan kokouskutsu 2.3.1931. Valtuuskunta kokoontui 8.1.1931. Muita esityslistalla olevia asioita olivat presidentin vaalit, sääntöjen lopullinen hyväksyminen, toiminnan järjestelyn selostus, L.L:n juhlatilaisuus Helsingissä ja suhteet ulkomaihin.

55 Ahti 1990, s. 128–130.

56 VA, Kaj Donnerin kokoelma, Lapuan liikkeen Uudenmaan maaseudun piiritoimikunnan kirje 22.11.1931 Lapuan Liikkeen valtuuskunnalle (jäljennös); Ohjelmaluonnos, laadittu Maakuntain Liikkeen ohjelman perusteella (saap. Donnerille 7.11.1931); Petter Forströmin kirje 12.11.1931 Lapuan Liikkeen johdolle (jäljennös); Ahti 1990, s. 131.

57 VA, Kaj Donnerin kokoelma, Petteri Forströmin ja Kai Donnerin eroilmoitus 29.10.1931 Lapuan Liikkeen johdolle. Forström ja Donner oli valittu syyskuussa liikkeen johtoon ”sen neuvotteleviksi jäseniksi”.

päätäväisesti mm. muuttamalla painolakia. Esillä oli myös työväentaloja koskenut vaatimus. Lapuan Päiväkäskyn joulukuun 1931 alussa julkaisemassa ”Lapuan Liikkeen laajennetussa ohjelmassa” vaatimukset on esitetty selkeämmin. Ensimmäisenä pykälänä on teesi: Kommunistien ja sosialistien kiihoitustoiminta on päätävästi estettävä. Sen mukaan ”painolakia on täydellä teholla sovitettava käytäntöön sekä tehtävä siihen tarpeelliset muutokset. Sellaisten yhdistysten ja yhtymien talot ja muu omaisuus, joissa on harjoitettu maanpe toksellista toimintaa, on julistettava valtion omaisuudeksi. Valtion ja kuntien avustus kommunismia ja sosialismia edistäville järjestöille on lakkautettava.” Muissa pykälissä esillä olivat tutut vaatimukset, maanpuolustuslaitoksen vahvistaminen, työntekijöiden vapaus, hallituksen vallan lisääminen, äänioikeuden rajoittaminen ja uskonnonvastaisen toiminnan kieltäminen. Vaikka valtiolliset tavoitteet ilmaistiin peitelysti, ei ohjelman toteuttaminen ollut mahdollista normaalin parlamentarismen keinoilla. Esimerkiksi valtiollinen ja kunnallinen äänioikeus liitettiin ohjelmassa aikaisemminkin esillä olleeseen ajatukseen ”koh tuullisiksi katsottavien yhteiskunnallisten velvollisuuksien” täyttämiseen. Esko Riekin mukaan Lapuan Liike oli nyt ”laajentanut ohjelmaansa myös sosialidemokraattien päänmenoa tarkoittavaksi”.⁵⁸

Kiihoitustoiminnan tuominen esille heti ensimmäisessä pykälässä kertoo Lapuan Liikkeen halusta puuttua ensimmäisenä kaikista räikeimpänä pitämäänsä ongelmaan. Samalla se epäilemättä oli viittaus kansanliikkeen aikaisempaan toimintaa ja näin pyrkimys nivoa uusi yhdistys aikaisempaan spontaaniin toimintaan. Kommunistien julkinen toiminta soti valkoisen Suomen silmissä kaikista eniten sen omia pyrkimyksiä vastaan. Se ärsytti enemmän kuin pelätty ja mainettaan vaarallisemmaksi kuviteltu salainen toiminta. Siksi sen tukahduttaminen oli tärkeää. Työväentalojen rooli kommunistisen toiminnan ”tyyssijana”, ”pyhättönä” tai ”pesäpaikkana”, kuten sitä kuvailtiin, oli liikkeen mielestä keskeinen. Vaatimukset yhdistysten omaisuuden tuomitsemisesta valtiolle olivat kuin varmistus siitä, että kommunistisesti ajattelevilta ihmisiltä vietäisiin mahdollisuudet toimia. Kokemus oli osoittanut kansanliikkeen kannattajille, että talon sulkeminen oli tehokkaampi tapa estää toiminta kuin lakkauttaa yhä uudelleen perustettavia yhdistyksiä tai tuomita tuhansia ihmisiä rikollisesta toiminnasta. Tämän saman johtopäätöksen teki myös EK. Sama logiikka näkyy myös kirjapainojen sulkemisissa. Niihin ryhdyttiin, kun pelkkä sanomalehtien kieltäminen ja toimittajien tuomitseminen ei enää riittänyt.

Oliko kansanliikkeen luoma kuva jatkuvasta kommunismivaarasta todellinen? Kuvaava toteamus asiasta on EK:n johtajan kommentti asiasta: ”Kommunistipöpöäkin koetaan vielä ylös haalata, koska eräissä kerjuukirjeissä mahtavasti viitataan muka heidän maanalaisiin lehtiinsä. Kommunistiparat ovat kuitenkin niin heikossa tilassa, minulla melkein käy sääliksi näitä entisiä hyviä ”työnantajiani”. Jos heidän kustannuksellaan vielä kansanliikettä koetetaan

58 VA, K.M. Walleniuksen kokoelma, kansio 27, Lapuan Liikkeen ohjelma; Lapuan Päiväkäsky n:o 6 2.12.1931, s. 5; Ahti 1990, s. 131–133.

nostaa, niin silloin saamme sanoa, että valheella on lyhyet jäljet ja lyhyt menestys myös liikkeellä, jotka kummituksilla ratsastavat”.⁵⁹

Mutta Lapuan Liikkeen ohjelmassa oli muutakin. Lackmanin mielestä Maakuntain liikkeen ohjelmassa oli hyvin vähän talonpoikaisen pulaliikkeen vaatimuksia, mutta sitä vastoin lapualaisuuden ja Maakuntain liikkeen välinen yhteys on selvästi nähtävissä. Maakuntien liike oli Viipurin kokouksessa vaatinut suoranaisesti diktatuurin perustamista. Lackman pitääkin mahdollisena, että Lapuan Liikkeen organisaatiota mukailnut Maakuntain liike oli pelkkä kapinavalmistelujen savuverho. Tällöin mieleen palautuu vääjäämättä Vuorimaan Kosolalta saama tehtävä vallankumouksen valmistelusta.⁶⁰

Ajan Sana näki Maakuntien liikkeen pyrkimyksenä korjata vuoden 1918 jälkeiset lainsäädännön virheet. EK pohti kansanliikkeen tapahtumia vuoden 1931 viimeisessä tilannekatsauksessaan siinä valossa, mitä olisi tapahtunut, ellei kommunistien julkista toimintaa olisi estetty ennen kiristyvän pulakauden alkua. Kommunistit olisivat voineet käyttää hyväkseen pulan luomaa otollista pohjaa kumoukselliselle toiminnalleen. Nyt EK piti SKP:n leikkausten runtelmaa salaista toimintaa varsin avuttomana ja vaarattomana. ”On suorastaan lohduttavaa ajatella sitä mahdollisuutta, että kommunistinen liike olisi vielä nyt sen vaikutukselle otolliseksi kehittyneessä kriisitilanteessa riehumassa sillä voimalla, mikä sillä julkisena oli; aivan varmaan olisi saatu nähdä ja kokea valtavia joukkoliikehtimisiä ja levottomuuksiakin.” Näin siis EK vuoden 1931 lopussa. Vaikka kyse on jossittelusta, selvää on, että pulakausi olisi antanut kommunistien toiminnalle varsin suotuisat olosuhteet.⁶¹

Riekin tamperelainen tiedottaja ja keskustelukumppani, kirjailija Jalmari Finne, näki Maakuntain liikkeen alun perin Lapuan Liikkeen bulvaanina, mutta kävikin toisin: ”Maakuntain liike nieli itseensä Lapuan liikkeen.” Liikkeiden julkilausuttujen tavoitteiden ero näkyi lähinnä ohjelmakohtien järjestyksessä ja painotuksessa. Lapuan Liikkeen tavoitteina oli kommunistien ja sosialistien kiihotustoiminnan päättäväinen estäminen muuttamalla painolakia ja julistamalla maanpetoksellista toimintaa harjoittaneiden yhdistysten omaisuus ja talot valtion omaisuudeksi.⁶²

Donnerin ohjelmatoimikunnan työstä ei ole olemassa paljon lähteitä, mutta Donnerin kokoelmasta löytyy luonnoksia, joita voi pitää hänen linjansa edustamien piirien ajatuksina. Niistä näkyy selvästi toisenlainen, taktisempi ja ainakin näennäisdemokraattisempi ote. Mitä ohjelmakysymyksessä tappiolle jäänyt suuntaus sitten ajatteli? Donnerin arkistosta löytyy kansanliikkeen suhtautumisesta sosialidemokraatteihin kirjoitettu muistio, jossa tähdennetään, että kansanliikkeen täytyy jatkuvasti taistella sosialidemokraattista maailmankatso-

59 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Esko Riekin kirje 2.12.1931 Jalmari Finnelle.

60 VA, K.M. Walleniuksen kokoelma, kansio 27, Lapuan Liikkeen ohjelma; Lackman 1985, s. 202–203.

61 Ajan Sana 9.11.1931 ”Etsikkohetki”; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 12 1931 (saapunut 19.1.1932), s. 1-2.

62 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Jalmari Finne Esko Riekille 27.10.1931, 30.10.1931, 4.11.1931 ja 19.11.1931; katso myös Lackman 1985, s. 204 ja Ahti 1990, s. 131.

musta vastaan ja sitä vaikutusta vastaan, mikä sillä on Suomen sisäpolitiikkaan, mutta ”taistelua sosialismia vastaan” ei saanut missään tapauksessa julkisesti esittää liikkeen tarkoituksena eikä edes ottaa kohtana sen ohjelmaan. Linjausta perustellaan muistiossa mm. sillä, että se olisi ”ilmeisesti vastoin liikkeen perusohjelmaa (”taistelu maanpetollista kommunismia vastaan”) ja niitä juhlallisia lupauksia ja vakuutuksia, jotka kerta toisensa jälkeen on annettu yleisölle (”pohjalaisen talonpojan kunniasana j.n.e.)”. Toisaalta sosialismin vastaisen taistelun julkistaminen olisi muistion mukaan poliittisesti epäviisasta, koska sosialidemokraatteihin kuului myös aineksia, jotka olivat marxilaisia vain nimellisesti ja joilla ”ei voida olettaa olevan kaukaisimpiakaan sympatioja kommunistisia ihanteita kohtaan”. Kirjoittaja vertaa esim. Tannerin-Vuolijoen-Ryömän -ryhmää lähinnä vasemmistoporvareihin. Nousu sosialidemokraatteja vastaan olisi muistion mukaan samalla sodanjulistus vasemmistoporvareille ja merkitsisi luopumista parlamentarismista ja demokratiasta ja siirtymistä vallankaappauspolitiikkaan, ”mikä ei pidä yhtä liikkeen alusta asti ilmoitetun kannan kanssa ja todennäköisesti saattaisi vaaran sen sisäisen yhtenäisyyden”. Kolmas syy, joka oli asiassa otettava huomioon, oli ulkomaat. Koska sosialidemokratia on yleismaailmallinen liike taistelu sosialidemokratiaa vastaan nostaisi kiihkeän sanomalehtisodan ”meitä vastaan koko Euroopassa”. Tämä oli kirjoittajan mielestä taktinen virhe, sillä vastalauselakot yms. toiminta myötä lapuanliike menettäisi finanssi- ja pankkipiirien myötämielen.⁶³

Muistio piti moraalisesti oikeutettuna ja poliittisesti puolusteltavana vain sellaista taistelua sosialidemokratiaa vastaan, joka ”voidaan sisällyttää kansanliikkeen alkuperäisten päämäärien ja ohjelman puitteisiin”. Tämmöisinä asioina muistio mainitsee kaiken salaisen tai avoimen kommunismin tukemisen sosialidemokraattien taholta ja kaiken kommunistisen esiintymisen sosialidemokratian suojelevassa valepuvussa. Kommunistilakien estettyä kommunisteja toimimaan omalla nimellään, oli pyrittävä estämään heidän soluttautumisensa sosialidemokraattiseen puolueeseen. Vasemmistososialistien voimistuminen ja koko puolueen siirtäminen ”pari piirua vasemmalle” tuli pyrkiä estämään. Tämänkaltaisessa työssä arveltiin saatavan myös suuren yleisön myötätunto puolelle. Tehtävän suorittamiseksi tuli uudet kommunistilehtien lakkauttamisen jälkeen julkaistut sosialidemokraattiset lehdet laittaa tarkkaan seurantaan. Toisaalta vasemmistososialidemokraattien taustat oli tutkittava ja heidän kunnallis- ja eduskuntavaaliehdokkaat oli otettava tarkkailuun ja paljastettava ”salakommunisteiksi”. Tällä pyrittiin estämään heidän pääsynsä ehdokkaaksi. Julkisessa kiihotuksessa sosialidemokraatit oli jatkuvasti laitettava ahtaalle puolustus-

63 VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5 P.M. Lapuanliike ja sosialidemokratia; katso myös Ehdotus Lapuan liikkeen suuntaviivoiksi ja ohjelmaksi. Ohjelmaluonnoksessa korostetaan hallitusvallan lujittamista ja keskittämistä hallituksen asemaa korostamalla. Eduskunnan jäsenen lukumäärä oli pudotettava 100 ja yli 40 vuotiaille ja vähintään 5 lapsen vanhemmille tuli antaa lisääni. Maanpetoksellisesta toiminnasta tuomittujen tuli menettää äänioikeutensa. Taloudellisessa ohjelmassa korostettiin tiukkaa talouspolitiikkaa ja turhien rasitusten poistamista. Lisäksi kieltolaki tuli kumota, oppikoulujen ohjelmaa lyhennettävä, puolustuslaitos tuli saattaa ajantasalle, virastojen työaika pidentää, kuolemanrangaistus tuli palauttaa jne.

kysymyksessä ja heidän suhtautumisessaan väkivaltaan sisäpoliittisena taistelukeinona. Muistion lopussa tiivistetään kansanliikkeelle sopiva kanta sosialidemokraatteihin: .⁶⁴

”Jos kansanliike haluaa yhdellä iskusanalla ilmaista kantansa sosialidemokratiaan, ei tämä iskusana saa olla ”taistelu sosialismia vastaan”, vaan ”selkärankaa porvaristolle”. Tällä halutaan ilmaista, että kansanliike ei aio sietää sisäisten olojemme kehittymistä Ruotsin yhteiskuntatyyppiä kohti, ja samalla annetaan varoitus porvarillisten puolueiden vasemmistosiiville. Itse asiassa on tärkeämpää pidättää nämä viimeksimainitut selvällä porvarillisella maaperällä kuin suoranaisesti taistella sosialidemokratiaa vastaan.”

Muistiossa hahmoteltu ohjelma on selvästi lähempänä kansanliikkeen alkupe räisiä tavoitteita, kuten muistiossa todetaankin. Sosialidemokraattien olemassaolo otetaan faktana, jota ei käytännössä voi poistaa tai lakkauttaa. Tärkeämmäksi nouseekin se, mitä enemmistö, eli porvarilliset puolueet teki, miten ne enemmistöään käyttivät. Ohjelmaluonnoksen eduskuntaa ja sen vaalitapaa koskevissa kohdissa löytyy monia niitä asioita, joista kansanliike Donnerin johdolla keskusteli Svinhufvudin hallituksen kanssa kesällä ja syksyllä 1930. Suhtautumisessa sosialidemokraatteihin heijastuu se logiikka, jota mm. puhemies Virkkunen kesällä 1930 edusti todetessaan, että ”Ei ole mahdollista ylläpitää pienessä kansassa yhteiskunnallista sotaa 40 prosenttia vastaan maan väestöstä”.⁶⁵ Muistion kirjoittajasta ei ole olemassa varmuutta, mutta se sopisi Donnerin kirjoittamaksi. Muutenkin se edustanee kokoomuksen piirissä omaksuttua linjausta. Kansanliikkeen sisällä tämä linja hävisi. Kansanliikkeen ja sitä edustaneen Lapuan Liike ry:n ohjelmassa toiminnan kohteeksi kommunistien rinnalle nousi yhä selvemmin sosialidemokratia.

Kansanliikkeen sosialidemokraatteja vastaan suuntaama kampanja kavensi entisestään kansanliikkeen kannatusta. Kansanliikkeeseen varauksettomasti suhtautuneiden määrä supistui vähiin jopa kokoomuksen eduskuntaryhmässä. Lapuan Hilja Riipinen tunsii jäävänsä yksinäiseksi ryhmässä. Riipinen tosin katsoi tilanteen johtuvan siitä, että kokoomusryhmä siirtyi vasemmalle, ei siitä, että kansanliike olisi radikaalistunut entisestään.⁶⁶

Presidentti Svinhufvud totesi yksiselitteisesti kansanliikkeen rajan kulkevan sosialidemokratian koskemattomuudessa. Väkivaltaisuuksien estämiseksi presidentti oli valmis hyvinkin rajuihin tekoihin. Svinhufvud ilmaisi kantansa KOP:n johtajan J.K. Paasikiven ja kansanliikkeen tamperelaisen johtajan Rafael Haarlan kanssa käymässään keskustelussa kesäkuun 1931 alussa. Keskustelu käytiin Vaasassa Työn Äänen painossa aloittavan uuden sosialidemokraattisen sanomalehden julkaisemisesta. Haarla epäili, että jos lehden annettaisiin ilmestyä Vaasassa saattaa syntyä taas levottomuuksia, ”pohjalaiset lähtevät taas Waasaan ja toimeenpaneavat siellä omavaltaisuuksia – hävittävät kirjapainon tai

64 VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5 P.M. Lapuanliike ja sosialidemokratia.

65 Vares 1996, s. 433–434.

66 Sulamaa 1995a, s. 66.

muuta sellaista”. Jo näiden pelkojen takia lehden ilmestyminen piti Haarlan mielestä estää. Tärkeämpää oli Haarlan mielestä kuitenkin se, että lehti oli oikeasti kommunistinen vaikka sillä olikin sosialidemokraattinen leima. Haarlan suhtautuminen sosialidemokraatteihin oli selvä. Samalla se kuvaa kansanliikkeen radikaalimman linjan kantaa yleisemminkin.⁶⁷

”Ei ole periaatteellista eroa kommunistien ja sosialidemokraattien välillä. Kummatkin valmiit diktatuuriin kun vaan hetki heille sopii.”

Svinhufvudin mukaan lehden ilmestymistä ei ollut mahdollista estää. Jos lehti myöhemmin paljastuisi kommunistiseksi sen ilmestyminen estettäisiin. Vaikka Svinhufvud ei presidenttinä suhtautunutkaan sosialidemokraatteihin mitenkään suurella lämmöllä ja esti mm. koko kautensa ajan heidän nousunsa hallitukseen, oli hänen kantansa puolueeseen selkeä. Se kuului hänen mielestään suomalaisen yhteiskuntaan. Paasikiven kirjaamassa Svinhufvudin linjauksessa kaikkukin vanhan laillisuusmiehen kanta:⁶⁸

”Ei ole mahdollista estää lehden ilmestymistä. Laki ei anna siihen oikeutta. Ei voi lain sivu ryhtyä pakkotoimiin.

Jos Waasassa syntyy sekamelskaa lähtee hän sinne lentokoneella ja asettuu itse väliin ja hänen ruumiinsa yli ainoastaan voidaan ryhtyä väkivaltaisuuksiin. Nyt on luotettava hallitukseen ja presidenttiin, jotka tekevät velvollisuutensa kommunisteja vastaan. Jos lehti on kommunistinen niin se lakkautetaan. Sosialidemokraatteja vastaan ei voi väkivaltaa käyttää. Heitä on vastustettava toisilla keinoilla. Laittomuudet ja epäjärjestys vahingoittavat porvariston yhteistoimintaa ja presidentin asemaa.”

Svinhufvudin puhe on kuin suoraan luonnostelua myöhäisempää Mäntsälän kapinan hajottanutta radiopuhetta varten. Paasikivi kommentoi omaa kantaansa keskustelusta lyhyesti: ”Minä kannatin kaikessa Svinhufvudia”.

Lähtiessään suuntaamaan kampanjaa sosialidemokraatteja vastaan kansanliike menetti myös konservatiivisen porvariston ymmärryksen. Viimeistään tässä vaiheessa myös presidentin periaatteellinen kanta oli täysin selvä ja kansanliikkeen tiedossa. Ilman tulevien tapahtumien ennakointia voi myös todeta, että valittu linja oli vääjäämättä johtamassa kansanliikkeen tasavallan marginaaliin.

Svinhufvudin hallitus päättää työväentalojen avaamisesta

Työväentalojen sulkemisen jälkeen tasavallan hallituksen eteen nousi kysymys talojen lopullisesta kohtalosta. Helsingin suurimpien työväentalojen seisominen suljettuna pääkaupungin keskustassa oli hallitukselle konkreettinen merkki

67 VA, J.K. Paasikiven kokoelma, Muistiinpanot 1.6.1931 keskustelusta Haarlan ja Svinhufvudin kanssa.

68 VA, J.K. Paasikiven kokoelma, Muistiinpanot 1.6.1931 keskustelusta Haarlan ja Svinhufvudin kanssa. Paasikiven käyttämät lyhennykset on tekijä kirjoittanut auki.

ongelman olemassaolosta. Myös sosialidemokraattien painostus piti huolen siitä, että Svinhufvudin hallitus oli hyvin tietoinen ratkaisua vaativasta kysymyksestä.

Talojen avaaminen oli talojen sulkemisen tapaan ennen kaikkea poliittinen ongelma. Lopulta paine asian ratkaisemiseksi kävi niin suureksi, että hallituksen ja E.V. Kuokkasen johtaman sisäasiainministeriön oli ryhdyttävä asiassa toimiin. Valtioneuvosto mietti ongelmaa istunnossaan 14. elokuuta 1930 sisäasiainministeriön esittelijän Mikko Lampénin laatiman muistion pohjalta. Lampén kertoi muistiossaan lukuisien sosialidemokraattisten yhdistysten ja järjestöjen kääntyneen sisäasiainministeriön puoleen saadakseen jatkaa toimintaansa suljetuissa työväentaloissa sijainneissa huoneistoissaan. Erityisesti Lampén mainitsi työväen teattereiden vaikeudet saada korvaavia tiloja muualta. Mainituista syistä sisäasiainministeriö oli esittelijän mukaan katsonut ”tarpeelliseksi ottaa harkittavakseen kysymyksen suljettuina olevien talojen avaamista sosialidemokraattisten yhdistysten ja järjestöjen sekä sosialidemokraattien hallussa olevien työväen teattereiden käytettäväksi.” Lampén kertoi keskustelleensa päätöksestä EK:n päällikön ja hänen apulaisensa kanssa ja tullut näiden neuvottelujen jälkeen siihen tulokseen, että toimenpide voitaisiin toteuttaa, vaarantamatta sulkemistoimien tarkoitusta, siten,

”että Valtioneuvosto oikeuttaisi Sisäasiainministeriön kussakin yksityistapauksessa tehdyn anomuksen perusteella määräämään työväentalolle tai kokous- ja seurahuoneistolle hoitajan, jonka vastuulla talo tai huoneisto saataisiin avata, käsittäen tämän henkilön vastuu ei ainoastaan taloudellisen puolen, vaan myöskin sen, että hänen hoitamassaan talossa tai huoneistossa ei sallita minkäänlaista kommunistista järjestö- tai muuta toimintaa. Ne lähemmät ehdot, joilla lupa talojen ja huoneistojen avaamiseen annettaisiin, samoinkuin edellytykset annetun luvan peruuttamiseen jäisivät sopivimmin Sisäasiainministeriön päätöksessä määrättäviksi. Luonnollisena edellytyksenä luvan myöntämiseen on pidettävä sitä, että niin etsivä keskuspoliisi kuin myöskin paikalliset poliisiviranomaiset ovat antaneet puoltavan lausuntonsa sekä hakijana olevasta yhtymästä että talon tai huoneiston hoitajaksi esitetystä henkilöstä, minä ohessa myöskin käytettäväksi anottun talon tai huoneiston omistajaa olisi, mikäli mahdollista, kuultava.”⁶⁹

Lampén piti suotavana, että valtioneuvosto ottaisi kantaa asiaan vaikka useimpien talojen sulkeminen oli tapahtunut sisäasiainministeriön toimenpiteestä. Valtioneuvoston rooli oli Lampénin mielestä tärkeä, koska esitetyt toimenpiteet ulottuisivat varsinaista hallinnollista toimenpidettä pidemmälle, ”kun annettaisiin määräyksiä yksityisoikeuden alalle kuuluvasta kysymyksestä, nimittäin yksityiseen omaisuuteen kohdistuvan hallinnan siirtämisestä toiselle henkilölle.”⁷⁰

69 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623 D1a1, Valtioneuvoston yleisen istunto sisäasiainministeriöstä, torstaina elokuun 14 päivänä 1930 ja esittelijä Mikko Lampénin laatima pro memoria.

70 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623 D1a1, Valtioneuvoston yleisen istunto sisäasiainministeriöstä, torstaina elokuun 14 päivänä 1930, esittelijä Mikko Lampénin laatima pro memoria.

Valtioneuvosto hyväksyi Lampénin ja Riekin muotoileman esityksen Ratkaisussa painoi erityisesti pääministerin kanta. Vaikka valtioneuvoston keskusteluista ei olekaan löytynyt muistiinpanoja käy Svinhufvudin merkitys ilmi muista lähteistä. Ratkaisussa näkyy sama periaatteellisen laillisuusmiehen kanta, joka edellisessä kappaleessa näkyi presidentti Svinhufvudin suhtautumisessa sosialidemokraatteihin. Pääministerikaudella linjaus näkyy siinä, että Svinhufvud oman hallituksensa aikana ajoi läpi periaatteet, joilla suljetut työväentalot voitiin avata sosialidemokraateille. Valtioneuvoston päätös kuului kokonaisuudessaan seuraavasti:⁷¹

”Valtioneuvosto oikeutti sisäasiainministeriön kussakin yksityistapauksessa tehdyn anomuksen perusteella asettamaan sisäasiainministeriön kiertokirjeessään 9 päivältä heinäkuuta 1930 annetun määräyksen nojalla väliaikaisesti suljetuille työväentaloille sekä kokous- ja seurahuoneille hoitajat, joiden vastuulla mainitut talot ja huoneistot voidaan avata, sekä määräsi että ne lähemmät ehdot, joilla kerrotunlaiseen anomukseen voidaan suostua, jätetään sisäasiainministeriön määrättäviksi.”

Valtioneuvoston päätös jätti työväentalot periaatteessa täysin sisäasiainministeriön ja etsivän keskuspoliisin käsiin. Ne pystyivät sääntöjen nojalla yhdessä kontrolloimaan taloilla tapahtunutta toimintaa. Toisaalta on muistettava, että sisäministeriön päätökset allekirjoitti aina ministeri. Tätä kautta päätöksentekoon sisältyi selkeä poliittinen kontrolli.

EK piti työväentalojen vähittäistäkin avaamista vaarallisena. Riekki näki jo kaavailtujen ehtojen vaarantavan tilanteen hallinnan ja sen tarkoituksen, jota varten talot oli suljettu. Sisäasiainministeriön kanssa käytyihin neuvotteluihin viitaten hän totesi, että ”ek ei taannut eikä takaa valkoisten vastatoimenpiteitä”. Riekillä oli myös näkemys anomusmenettelystä. Viranomaisista ensimmäisen lausunnon antaisi aina paikallinen poliisi. EK antaisi lausuntonsa vasta ministeriölle.⁷² SDP:n puolueoimikunta hälytti piirijärjestönsä jo 16. elokuuta etsimään työväentalojen ”toimitsijamiehiksi” sopivia henkilöitä. Puolueen mukaan oli mahdollisuuksien rajoissa, että toimitsijoiksi voitaisiin saada myös sosialidemokraatteja tai heitä lähellä olevia henkilöitä. Samalla piirijärjestöiltä pyydettiin kantaa talojen avaamisen tärkeysjärjestyksestä.⁷³

EK:n toimistopäällikkö Löfing kirjoitti valtioneuvoston kokouksen jälkeen asiasta muistion, jossa hän piti sosialidemokraatteja sopimattomina talojen hoitajiksi. Talojen hoitajiksi piti saada ”oikeita porvareja, jotka tuntevat vastuunalaisuutensa toimestaan ”valkoiselle kansalle”. Lisäksi anomusten käsitteily piti tehdä EK:lle mahdollisimman helpoksi. Riekki hyväksyi Löfingin näkemykset. Yhdessä kohtaa Riekin näkemys kuitenkin poikkesi Löfingistä. Kun

71 VA, Valtioneuvoston yleisen istunto pöytäkirja sisäasiainministeriöstä, torstaina elokuun 14 päivänä 1930.

72 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D 1a1, kotelo 623, Valtioneuvoston yleisen istunto sisäasiainministeriöstä, torstaina elokuun 14 päivänä 1930, esittelijä Mikko Lampénin laatima pro memoria ja Riekin siihen tekemät alleviivaukset ja kommentit.

73 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puolueoimikunnan kiertokirje (Kiireellinen) 16.8.1930 piiritoimikunnille.

Löfing perusteli sosialidemokraattien sopimattomuutta talojen hoitajiksi heidän suvaitsevaisuudellaan kommunistien julkiseen toimintaan nähden, kommentoi Riekki asiaa liuskan alalaitaan sanoilla: ”eivät he enään sitä suvaitse!”⁷⁴ Riekin suhtautuminen sosialidemokraatteihin oli siten selvästi muuttunut. Kommentista on kuitenkin vielä liian aikaista vetää johtopäätöstä, että hän olisi luottanut heihin.

Pohdintaa talojen avaamisen ympärillä jatkettiin elokuun lähestyessä loppuun. EK:ssa Lampénin P.M:sta laaditussa kommentissa tehdään entistä selvemmäksi järjestysviranomaisten ja etsivän keskuspoliisin välinen työnjako. Konekirjoitusliuskan pituisen pohdinnan avaus kuvaa hyvin EK:n näkemyksen talojen sulkemiseen tähänneen toiminnan tarkoituksesta:⁷⁵

”Vaikka komm. työväentalojen sulkeminen on poliisitoimenpide ”järjestyksen ja turvallisuuden” ylläpitämiseksi, jollaiset toimet eivät kuulu ek:lle, vaan niistä vastaava maaherra, on sulkemisilla ek:ia koskeva tarkoitus, nimittäin komm. yhdistys- ja järjestötoiminnan estäminen. Sulkemisten n.s. teknilliseen järjestelyyn ek:n ei tarvitse puuttua eikä tarvitse keksiä ulospääsyä, jos siinä on jouduttu umpikujaan, mutta neuvoja ja lausuntoja kai olemme velvolliset antamaan, jotta talojen sulkemisten tarkoitus – komm. järjestötoiminnan estäminen – ei joutuisi kärsimään.”

Jotta anomuksista ei tulisi liian suurta työtaakkaa EK:lle muistion kirjoittaja ehdotti, että avaamista anovat järjestöt määrättäisiin itse todistamaan ei-kommunistisuutensa. ”Silloin tällaiseen todistamiseen mahdollomat eivät lupia anoisikaan ja lausuntojen antaminen rajoittuisi jo selviin tapauksiin.” Samoin tulisi menetellä työväentalojen hoitajiksi esitettävien kohdalla.⁷⁶

Tässä vaiheessa SDP:n puoluetoimikunta lähestyi sisäasiainministeriötä omalla ehdotuksellaan. Vaatimukset olivat selkeitä. Osakeyhtiöiden ja yhdistysten, joiden toimintaa ei oltu laillisesti voitu kieltää, toiminnalle asetetut esteet oli poistettava, lakkautustaan odottavien yhdistysten omaisuuksille oli määrättävä hoitajat ja sosialidemokraattien haltuun siirtyneiden yhdistysten, talojen ja muiden laitosten toiminnalle asetetut esteet oli poistettava. Esityksessä ei mainita mitään tärkeysjärjestystä. Alunperin sellainen oli. Talojenhoitokomitean käsittelemässä versiossa ajatuksena oli esittää ministeriölle, että avaamiset suoritettaisiin seuraavassa järjestyksessä: 1. sosialidemokraattien käsiin joutuneet tai näinä aikoina joutuvat, 2. liiketoimintaa harjoittavat työväentalot, 3. muut jäljellä olevat työväentalot. Järjestyksestä perusteltiin lähinnä taloudellisilla ja valvonnallisilla syillä.⁷⁷

74 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Löfingin muistio 16.8.1930 ja Riekin siihen tekemät merkinnät.

75 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, 22.8.1930 laadittu muistiinpanoliuskka, jota Riekki on kommentoinut liuskan laitaan.

76 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, 22.8.1930 laadittu muistiinpanoliuskka, jota Riekki on kommentoinut liuskan laitaan. On valitettavaa, että muistiinpano loppuu kesken, vaikka pohdinta jatkuu.

77 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 112, SDP:n Puoluetoimikunnan esitys 30.8.1930 Sisäasiainministeriölle ja sen alkuperäinen Talonhoitokomitean käsittelemä luonnos.

EK:n piirissä eli vahvana käsitys, että sosialidemokraatit eivät kykenisi hallitsemaan kommunisteilta saamiaan taloja. Pelkona oli, että kommunistit valtaisivat kohta sosialidemokraattiset yhdistykset, joille talot oli tilapäisesti luovutettu.⁷⁸ Tästä huolimatta sosialidemokraateista haettiin joissakin kaavailuissa jopa ratkaisua toivottamaksi pelättyyn työtaakkaan. Asiakirjamapista löytyy käsinkirjoitettu muistio, jossa koko hoitajakysymyksen järjestelyä kaavailtiin annettavaksi sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan tehtäväksi joko siten, että toimikunta ehdottaisi hoitajia tai toimisi hoitajana itse. Kiinnostusta heillä arveltiin olevan, koska hoitajilla olisi ”hyvä tilaisuus valmistella talojen valtaamista noskeille”. Samalla EK:ssa pohdittiin Lampénin muistiossa mainittuja tarkempia sääntöjä ja ehtoja, joilla toiminta avattavilla taloilla voitiin sallia. Kyseeseen tulivat vain normaaliin järjestötoimintaan kuuluvat tilaisuudet ja eikommunistiset järjestöt. Koska hoitajiksi joka tapauksessa tulisi sosialidemokraatteja ei hoitajille saanut antaa ratkaisuvalltaa siitä, mitkä järjestöt saivat toimia taloilla. Tässä kaavailuissa anomukset ajateltiin osoitettavan hoitajan kautta maaherroille. Yleisiä kokoontumisia tuli sallia vain hyvin harkiten, kaikkialla tuskin laisinkaan ja taloja omistavien yhtiöidenkin kokouksia vain hoitajien ollessa läsnä, ”ikään kuin hoitaja olisi hallitusvallan edustaja niissä.” Tärkeintä kirjoittajan mukaan oli, että ”Toiminta työv.taloilla, olkoon se sitten noskein tai muiden ei saa muodostua järjestystä vaarantavaksi, ei saa ärsyttää ‘valkoista kansaa’”.⁷⁹

Sisäministeriö valtuutti myös maaherrat päättämään talojen avaamisesta kiertokirjeessään 2.9.1930. Tarvittaessa he voivat kuitenkin alistaa päätöksen ministeriön päätettäväksi. Niissä tapauksissa, joissa maaherra ei alistanut anomusta ministeriön ratkaistavaksi, tuli EK:lta hankittava lausunto pyytää EK:n pääosastolta. Ministeriö päätyi uuteen lausunnotonettelyyn Riekin esityksestä. Järjestelyllä pyrittiin ”yhdenmukaisen menettelyn ja ratkaisun” aikaansaamiseen.⁸⁰ Käytännössä talojen avaamispäätökset tehtiin pitkälti sisäasiainministeriössä. Talojen avaamisista päätti yleensä sisäasiainministeri, joissakin tapauksissa myös valtioneuvosto.

Svinhufvudin hallitus haki kesän aikana suorittamilleen toimille siunausta uudelta lokakuussa kokoontuneelta eduskunnalta. Heti uuden eduskunnan järjestäytyttyä se esitti eduskunnalle tiedonannon ”eräistä valtakunnan hallintoa koskevista toimenpiteistään”. Tiedonannossaan hallitus kertasi toiminnalleen asettamiaan tehtäviä, joista tärkeimmäksi se nimesi ”valtiollisen järjestyksen lujittamisen sekä valtiollisen elämän yleisen tervehdyttämisen.” Tässä tehtävässä hallitus oli joutunut työskentelemään valtakunnan itsenäisyyttä ja vapautta

78 Tästä esim. VA, EK/VALPO I, 6. XXX D 1a1, EK:n Viipurin alaostaston kirje 7.8.1930 Joutsenon piirin nimismiehelle.

79 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, Käsinkirjoitettu muistio (5 s.) työväentaloilla sallittavasta toiminnasta ja talojen hoitajista. Allekirjoittamaton.

80 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a1, kotelo 623, Etsivän keskuspoliisin pääostaston kiertokirje 4.9.1930 alaostastoille ja edustuksille, joka piti sisällään Sisäasiainministeriön 2.9.1930 maaherroille lähettämän kiertokirjeen asiasta; EK:n Sortavalan alaostaston kirje 18.10.1930 Sortavalan piirin nimismiehelle, jossa alaostasto vahvistaa kiertokirjeessä mainitun lausunnoton käytännön.

vastaan suunnatun maan- ja valtiopetoksellisen liikkeen tukahduttamiseksi. ”Hallitus, joka hyväksyi kansanliikkeen päämäärän, piti välttämättömänä laillisin keinoin jatkaa sitä puhdistustyötä, joka jo edellisinä kuukausina oli kommunismin hävittämiseksi alkanut.” Hallitus oli mm. määrännyt kommunistikansanedustajien pidättämisestä, antanut maaherroille oikeuden ”milloin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sitä vaati, sulkemaan kommunististen yhdistysten ja järjestöjen tai muiden kommunististen elimien hallinnassa olevat talot sekä muut kokous- ja seurusteluhuoneet”, kieltänyt kommunististen kokoukset ja mielenosoitukset jos niissä pyrittiin harjoittamaan valtio- ja maanpetollista kiihotusta vaalitoiminnan varjolla.⁸¹

Toimissaan hallitus katsoi onnistuneensa hyvin. Samalla se korosti toimineensa laillisesti: ”Kommunistien julkinen toiminta on saatu hillityksi niihin rajoihin, joihin nykyisen lainsäädännön puitteissa on ollut mahdollista.” Toisaalta hallitus myönsi kansanliikkeen rikkomusten tutkimisten tuottaneen sille paljon vaikeuksia. Painotettuaan vielä lainkunnioituksen merkitystä hallitus totesi valtiollisessa ja varsinkin sisäpoliittisessa tilanteessa olevan pulmakysymyksiä, jotka vaativat kiireellistä selvittämistä. Maininnalla hallitus korosti erityisesti kommunismin vastustamisen nimissä tapahtuneita väkivallantekoja ja ”vallattomuuksia”, jotka täytyi lopettaa ja joihin syylliset tuli saattaa rangaistavaksi.⁸² Hallitus sai eduskunnalta selvän luottamuslauseen. Tiedonannosta käydystä keskustelussa sosialidemokraattien ensimmäisen puheenvuoron käyttänyt Väinö Tanner kiisti kuitenkin hallituksen kaikkien tekojen laillisuuden. Tanner piti hallituksen päätöksiä, joilla se sulki työväentalot, kielsi kommunistien kulkueet ja kokoukset sekä esti vaalitoiminnan varjolla harjoitetun kiihoitustoiminnan, lainvastaisina toimenpiteinä. ”Edellisen hallituksen päämies (Kallio, TH), selostaessaan eduskunnalle kommunististen lehtien hallinnollista lakkauttamista, tunnusti silloin avoimesti eduskunnalle, että hänen toimenpiteillään ei ollut tukea voimassa olevassa laissa. Nykyinen hallitus, jonka tulisi suojella lain pyhyyttä, katsoo menetelleensä tavalla, joka ei edes kaipaa anteeksipyyntöä”.⁸³

SDP palasi työväentalokysymykseen vasta lokakuussa 1930 eduskunta-vaalien jälkeen. Tuolloin puoluetoimisto selvitti piireille talojen avaamismenettelyä. Kirje paljastaa sen, että avaamisten käytännön menettelytavat eivät olleet vielä vakiintuneet. Tämä ilmenee siitä, että puoluetoimisto arveli menettelyksi tuleva sen, että varsinainen anomus talon avaamisesta tehdään maaherralle, joka lähettää asian eri viranomaisten lausuntojen kera sisäasiainministeriölle, joka antaa joka tapauksesta erikseen periaatteellisen päätöksen maaherralle. Päätöksen toimeenpano ja varsinainen talon avaaminen jäisi maaherran tehtäväksi. Puoluetoimikunta velvoitti piirijärjestöt huolehtimaan anomuspapereiden jättämisestä ja niiden asiallisuudesta. Ensimmäisenä käskettiin kiin-

81 Vp 1930 II, ptk. s. 23–27.

82 Vp 1930 II, ptk. s. 24–25.

83 Vp 1930 II, ptk. Tannerin lainaus s. 40–41.

nittämään huomio yhdistykseen, joilla oli suurimmat toimintamahdollisuudet, jotka mm. omistivat elokuvateattereita ja kahviloita.⁸⁴

Joulukuussa 1930 SDP teki välikysymyksen Lapuan liikkeen tekemien väkivaltaisten rikosten eli kyyditysten selvittämisestä. Kysymyksessä ei viitattu lainkaan työväentalojen sulkemisiin. Siten myöskään keskustelussa ei juuri puututtu työväentalo-kysymykseen.⁸⁵ Keskustelussa olivat esillä lähinnä kyyditykset, erityisesti Onni Happonen kuolema Heinävedellä, työmies Yrjö Holmin tappo Forssassa ja suutari Mätön juttu. Myös kunnanvaltuustojen puhdistuksista puhuttiin. Forssan ja Heinäveden lisäksi esille nousi Loimaa, jota Uusi Suomi oli Mikko Erichin mukaan ylpeillen kutsunut ”Lounais-Suomen Lapuaksi”. ”Kullakin on kunniakäsitteensä,” päätti Erich.⁸⁶ Myllymäki kosketti kyyditysten lisäksi sosialidemokraattien hallussa olleiden kirjapainojen pitämistä suljettuna sekä sen jälkeen suljettuna olevia työväentalojen tilannetta. Lopuksi Myllymäki palasi kunnallisvaalien yhteydessä tapahtuneisiin sosialidemokraattisten listojen hylkäämisiin. Työväentalojen sulkeminen oli selvästikin tässä vaiheessa vähemmän akuutti ongelma SDP:lle. Kiihkeässä tilanteessa, jossa ihmisten henkilökohtainen koskemattomuus oli jatkuvassa vaarassa, järjestys on luonnollinen; syksyllä 1930 työväentalot olivat kyllä puolueen mielessä, mutta kuitenkin kolmannen luokan kysymys. Pääministeri Svinhufvud ei omassa puheenvuorossaan viitannut työväentalojen kohtaloon lainkaan. Varsin lyhyen keskustelun jälkeen eduskunta antoi hallitukselle luottamuslauseen luvuin 117–66.⁸⁷

Ensimmäinen sosialidemokraateille avattu työväentalo oli Raittiusseura Koiton talo. Aluksi Koiton ovet aukenivat Koiton näyttämölle, joka sai syyskuun 1930 alussa luvan käyttää vuokraamiaan huoneita talosta. Lopullisesti koko talo avautui Raittiustalo Osakeyhtiö Koitolle syyskuun lopussa, ”erinäisin ehdoin”. Päätöksen asiasta teki sisäasiainministeriö. EK:n pääosasto vastusti avaamista. Koiton talon saaminen auki vaati sosialidemokraateilta melkoisen työn. Raittiusyhdistyksen ylimääräinen kokous saatiin kutsua koolle 22. elokuuta maaherran luvalla. Sosialidemokraatit saivat kokouksessa 194–134 enemmistön. EK:n mukaan tulokseen päästiin, kun ovimiehet estivät lukuisilta kommunisteilta sisääntulon. Sosialidemokraatit erottivat enemmistöllään kommunistisen johtokunnan ja tilalle valittiin sosialidemokraattinen. Viikkoa myöhemmin pidettiin Koiton kiinteistön omistaneen Raittiustalo Oy Koiton yhtiökokous, jossa yhdistystä edusti ylimääräisessä kokouksessa valittu sosialidemokraatti. Näin osakeyhtiönkin kommunistinen johto syrjäytettiin ja tilalle va-

.

84 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 107, Puoluetoimiston kirje 8.10.1930 piiritoimistoille; SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1930, 8.10.1930, s. 152.

85 Vp 1930 II, ptk. s. 370.

86 Vp 1930 II, ptk. esimerkiksi ensimmäisen puheenvuoron käyttänyt Eino Pekkala, s. 1103–1105, Erichin lainaus s. 1109.

87 Vp 1930 II, ptk. s. 1116–1120, 1131–1133 ja 1136. Myllymäki nosti puheenvuorossaan esille lähinnä Helsingin työväentalon avaamisen ja Lapuan työväentalon sulkemisen ”socialidemokraateilta, mutta ei kaikilta”. Työväentalo oli Myllymäen tietojen mukaan häväisty, kun työläisiä ei päästetty suojelemaan omaisuuttaan. Taloa oli käytetty ”likaiseen tarkoitukseen”, minkä seurauksena talon kirjasto oli särjetty ja kaikki talon seinillä olleet kuvat, myös Aleksis Kiven, rikottu, kertoi Myllymäki, jonka mukaan paikallinen nimismieskin oli pitänyt toimia ennenkuulumattomana.

littiin sosialidemokraattinen.⁸⁸ Sosialidemokraatit ja 'hoipertelijat' pitivät Koiton talossa 19.–20 lokakuuta Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton (SAK) perustavan kokouksen.⁸⁹

Koiton talon avaaminen jäi syksyllä yksittäiseksi tapahtumaksi. Avaaminen perustui pitkälti siihen, että kyseessä oli osakeyhtiön omistama talo. Todelliseksi linjauksen paikaksi nousi Helsingin työväenyhdistyksen omistamien työväentalojen avaaminen. HTY omisti sekä Helsingin työväentalon että Vallilan työväentalon ja anoi niiden avaamista samalla kertaa.⁹⁰ Viranomaisten taholta HTY oli saanut kuulla, että talon avaamista voitaisiin harkita, mikäli koko johtokunta muuttuisi sosialidemokraattiseksi. Hoipertelijaenemmistöinen johtokunta piti tätä kuitenkin liian kovana ennakkoehtona.⁹¹

Ennen talojen avaamista koskevan anomuksen käsittelyä esillä olivat taloissa toimineiden järjestöjen omien tilojen avaamista koskevat anomukset. EK:n pääosasto asettui syyskuun lopussa 1930 vastustamaan Helsingin Työväentalon Ravintola Oy:n anomusta Helsingin Työväentalon (Sirkuskatu 5) ravintola- ja biljardihuoneen avaamisesta. Perusteluna oli se, että HTY omisti suurimman osan yhtiön osakkeista. Järjestöjen huoneustojen kanssa samassa aulassa olevien ravintola- ja biljardihuoneiden avaaminen ”riistäisi työväentalon sulkemiselta tarkoitettua merkityksen ja päinvastoin tulisi osaltaan edistämään kommunistista liikettä”, perusteli EK. ”Nykyisen kommunisminvastaisen kansanliikkeen taholta ei voitane sietää Helsingin työväentalon avaamista edes siinä määrässä, kuin nyt kysymyksessä oleva anomus tarkoittaa.”⁹² Itse työväentaloja ei avattu syksyn 1930 aikana, mutta sisäasiainministeriö salli niiden tilojen käytön eri järjestöille vähitellen. Sörnäisten Työväen Näyttämön kannatusyhdistys sai syyskuun puolivälissä käyttää Vallilan työväentaloa toiminnassaan. Anomukseen suostuttiin ”erinäisillä ehdoilla”, eli vuokraajan piti huolehtia siitä ettei taloa käytetty kommunististen kokousten pitoon yms. kiellettyyn toimintaan.⁹³ Syyskuun lopulla Vallilan talolla saivat toimiluvan Helsingin kaupungin keskuskeittiö ja rahatoimikamari. Ensimmäinen käytti talosta vuokraamia tiloja keittolana, jälkimmäinen työtupana. Marraskuussa suostuttiin Työväen Voimailiiton anomukseen käyttää Vallilan talon voimistelusalua paini- ja nyrkkeilyharjoituksiin. Liitto oli perustettu sosialidemokraattisten painijain ja nyrkkeilijain keskuuteen.⁹⁴ Helsingin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön sallittiin

88 VA, SM, Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 26 2.9.1930; n:o 276 27.9.1930; SM, Ea 1930, KD 324/117 1930 Uudenmaan läänin maaherran kirje 29.8.1930 sisäministeriölle; MMA, LKA I saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 8 1930, s. 4.

89 Tuomisto 1984, s. 343.

90 VA, Valtioneuvoston pöytäkirjat sisäasiainministeriön esittelystä torstaina tammikuun 22 päivänä 1931 ja pöytäkirjan liitteenä oleva muistio.

91 Tuomisto 1984, s. 342. Tuomisto ei kerro minkä viranomaistahon kanssa asiasta oli keskusteltu.

92 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 30.9.1930 Sisäasiainministeriölle.

93 VA, SM, Pöytäkirjat, Cb 13 1930, n:o 176 16.9.1930. Uudenmaan läänin maaherra oli lähettänyt kannatusyhdistyksen anomuksen ministeriöön vain pari viikkoa aikaisemmin.

94 VA, SM, Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 287 30.9.1930 ja n:o 288 30.9.1930; n:o 115 5.11.1930; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 27.10.1930 Sisäasiainministeriölle.

puolestaan järjestää joulujuhlansa HTY:n talolla 18. joulukuuta.⁹⁵

Helsingin työväenyhdistys neuvotteli talon avaamisesta sisäministeri Kuokkasen kanssa. Ministeri asetti talon avaamisen ehdoksi, että yhdistykselle valitaisiin toimihenkilö valvomaan yhdistyksen toimintaa. Uusi johtokunta ei halunnut suostua järjestelyyn. Asia tuli esille marraskuussa puoluetoimikunnassa, jolle yhdistyksen tilannetta selvitteli puoluetoimikunnan jäsen Väinö Salovaara. Salovaaran mukaan yhdistyksen johtokunta ei halunnut hyväksyä järjestelyä, koska siinä voisi piillä se vaara, että yhdistyksen omaisuus voitaisiin mahdollisesti myöhemmin tuomita valtiolle, sen jälkeen kun yhdistyslakiin olisi saatu tarpeellinen muutos. Erillistä valvojaa ei tarvittaisi, vaan johtokunnan puheenjohtaja voisi toimia talon isännöitsijänä. Puoluetoimikunta katsoi, ettei vaaraa yhdistyksen omaisuuden menettämisestä valtiolle ollut, koska yhdistyksen lakkauttamisesta ja syytteesen asettamisesta ei ollut edes keskusteltu. Puoluetoimikunnan mielestä valvojajärjestely aiheuttaisi sen haitan, että maan hallitus saisi määrätä valvojan ja hänen tehtävänsä, joten yhdistyksen itsehallinto-oikeutta voitaisiin huomattavasti supistaa. Puoluetoimikunta esitti yhdistykselle, että se antaisi ehdotuksen valvojan asettamisesta raueta. Puoluetoimikunta piti linjansa myös vuoden 1931 puolella, kun Vaasan sosialidemokraattinen työväenyhdistys kysyi neuvoa samanlaisessa tilanteessa. Valvontajärjestelmään ei toimikunnan mukaan pitänyt suostua, mikäli toisenlaiseen ratkaisuun vain on mahdollisuuksia.⁹⁶

Uudelleen ja uusilla perusteilla Helsingin työväentalojen avaaminen tuli esille joulukuun alussa, jolloin sosialidemokraattien haltuun joutunut Helsingin työväenyhdistys vaati sekä Sirkuskadun (Sirkuskatu 5) että Sturenkadun (Sturenkatu 27) talojen avaamista. Sturenkadulla sijaitsevan talon omisti Vallilan Työväentalo Oy. Helsingin työväenyhdistys perusteli anomustaan sillä, että syyt, joiden perusteella talot oli suljettu olivat poissa. Uusiutunut yhdistys oli poistanut ”kommunististen ainesten määräysvallan” erottamalla jäsenyydestään 49 yhdistystä ja valitsemalla uuden neuvoston ja johtokunnan. Myös edustajistossa tulisi jo seuraavana vuonna olemaan sosialidemokraattinen enemmistö. Ikään kuin merkkinä tapahtuneesta muutoksesta uusi johtokunta päätti talon liputtamisesta itsenäisyyspäivänä 1930.⁹⁷

Helsingin talojen merkittävyys näkyi mm. siinä, että Riekki laati lausunnon lisäksi Sisäministeriölle erillisen pro memorian asiasta, jossa hän ”rohkenee ottaa vapauden vielä luottamuksellisesti viitata” joihinkin näkökohtiin HTY:n tilanteesta. Erityisen painokkaasti hän korosti Helsingin merkitystä ennakkotapauksena, ”joka johtaa vastaavanlaisiin vaatimuksiin pitkin linjaa, joita vaatimuksia, ennakkopäätöksen aina esillä olleessa, tulee olemaan vaikea torjua.”⁹⁸

95 VA, SM Cb 13 1930, n:o 105 13.12.1930.

96 TA, SDP Puoluetoimikunnan ptk. 1930, 24.11.1930, s. 183; puoluetoimikunnan ptk. 1931, 20.1.1931, s. 6.

97 VA, VN ptk 22.1.1931, erityisesti pöytäkirjan liitteenä oleva muistio; EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 9.12.1930 Sisäasiainministeriölle; Vallilan Työväentalo Oy:n anomus 16.1.1931 Sisäasiainministeriölle (jäljennös); Tuomisto 1984, s. 343. Tuomiston mukaan erotettuja osastoja oli 52.

98 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 9.12.1930 Sisäasiainministeriölle ja siihen liittyvä Esko Reikin laatima P.M. 9.12.1930.

”Olisi väkisin voitettava aikaa, kunnes voidaan varmemmin nähdä, mihin suuntaan kehitys – ei ainoastaan työväenliikkeessämme – mutta myöskin lainsäädännön ja lainkäyttelyn alalla käy, sillä odotettavissa lienee eräiden työväentalojen suhteen oikeudessa tehtäviä vaatimuksia niiden menetetyksi tai myytäväksi tuomitsemiseksi yhdistyksen lakauttamisen yhteydessä.

Tiettyä on myöskin, että työväentalojen luovutus sosialidemokraateille varmasti tulee heikentämään luottamusta valtiovaltaan kansanliikkeen oikosesti ajattelevien aineiden keskuudessa ja mieliala ei ole vielä täysin rauhoittunut. Riekki”

Muistiossa ei ole sanottu kenelle se oli osoitettu, mutta se lienee tarkoitettu asiasta ministeriössä vastanneelle asessori Mikko Lampénille, jonka kanssa EK oli tiiviisti yhteydessä. Lampénin ja Riekin näkemykset olivat varsin samansuuntaiset, mistä johtunee tekstin luottamuksellinen sävy. Riekin kirje todistaa samalla, kuinka EK edelleen pyrki pelaamaan aikaa saadakseen aikaan omasta mielestään parhaimman linjavalinnan.

Kädenväntö Helsingin talojen kohtalosta jatkui. Tammikuussa 1931 SDP:n puoluetoimikunta lähetti lähetystön pääministeri Svinhufvudin puheille esittämään työväentalojen ja kirjapainojen aukaisemista. Lähetystöön kuuluivat puolueen puheenjohtaja Kaarlo Harvala ja puoluesihteerit K.H. Wiik. Pääministeri ei luvannut mitään, mutta ilmoitti harkitsevansa asiaa.⁹⁹ Sosialidemokraattinen puolue pyrki vaikuttamaan viranomaisiin kaikin tavoin, mm. Väinö Tanner oli neuvotellut asiasta pääministerin kanssa, mutta kun ”toiselta puolen on myöskin harjoitettu painostusta ... on asia pysähdyksissä”, valitti järjestösihteeriksi Sallila tammikuun 22. päivänä.¹⁰⁰

Helsingin työväentalo päätettiin lopulta avata juuri samaisena tammikuun 22. päivänä 1931. Ratkaisua voi pitää eräänlaisena taitekohtana työväentalokysymyksessä. Tästä kertoo sekin, että päätös tehtiin valtioneuvoston istunnossa. Tapauksen erikoisasemaa korosti myös asian valtioneuvostolle esitellyt asessori Lampén, joka katsoi, että: ”Talon erikoisaseman työväentalojen joukossa on luonut se seikka, että kommunistien julkista toimintaa johtaneitten järjestöjen, kuten esim. Suomen Ammattijärjestö r. y:n ja sen jäsenliittojen sekä työväen vaalikomitean y.m. toimintahuoneistot sijaitsivat sanotussa talossa ja että sieltä käsin myöskin, päättäen etsivän keskuspoliisin toimittamissa etsinnöissä löydetyistä salaisista asiakirjoista ja kiihoituskirjallisuudesta, ainakin osittain oli johdettu kommunistien maanalaista toimintaa.”¹⁰¹

Esityksessään Lampén suositti Helsingin työväentalon avaamista ”kuitenkin ehdolla, ettei talosta saada luovuttaa huoneita minkäänlaisille kommunistisille järjestöille tai kommunistien järjestämiä kokous- tai huvitilaisuuksia varten

99 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVI puoluekokouksessa Tampereella 25–28.5.1933, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsinki 1934, s. 141. Lähde jatkossa: SDP 1934; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 128, Sos.-dem. Puoluetoimikunnan toiminta v. 1931, s. 1.

100 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 115, Emil Sallilan kirje 21.1.1931 Jurvan sosialidemokraattiselle yhdistykselle (J. Alanen); Tuomisto 1984, s. 344.

101 VA, VN ptk 22.1.1931, lainaus pöytäkirjan liitteenä oleva muistiosta.

SUOMEN
SOSIALIDEMOKRAATTI

Suomen Sosialidemokraattien I päivä 1931

Taas päästy oman kurki- hirren alle.

"Isoviha" kestetty, "pikkuviha" murrettu. Helsingin Työväentalo jälleen rakentajillaan. Syyttävät avajaiset eilen.

ihminen ohjelmia

toivoi Väinö Tanner,

toivoi Emil Sallila.

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

**Lakiesitys
 työttömyys-
 kassoista.**

TAMANVUORTISTEN VALTIOPAIVIEN KÄSITELTÄVÄKSI.

Tasavaltion presidentin puolesta...
 ... ja...
 ... ja...

**Chyenneen mukaisesti on
 olla viikkusi väleissä**

... ja...
 ... ja...
 ... ja...

**Maalaiskuntien
 Liitto täyttää
 kymmenen vuotta**

Liitto harjoittaa laajaa valistus- ja liiketoimintaa.

**Valtion asutus-
 toiminta viime
 vuoden aikana.**

sekä että, mikäli talossa vielä on kommunististen järjestöjen omaisuutta, ne huoneet, joissa sanottua omaisuutta säilytetään tai joihin sellaista siirretään, on edelleenkin viranomaisten toimenpiteestä pidettävä suljettuina". Vallilan työväentaloa koskeneen anomuksen Lampén esitti jätettäväksi huomiotta. Tämä johtui siitä, että HTY ei varsinaisesti omistanut taloa, vaan sen omisti HTY:n hallitsema osakeyhtiö.¹⁰² Mielenkiintoista Lampénin esityksessä on se, että hän esitti talon avaamista, vaikka oli ollut tiukasti asiaa vastaan. Tämä kertoo siitä, että periaatteellinen päätös asiasta oli jo tehty poliittisella tasolla.

Sallilan johtopäätös tilanteesta oli, että hallituksen tarkoituksena oli ensin avata joitakin kaupungeissa olevia taloja ja seurata sen jälkeen saavatko ne olla rauhassa, ja mikäli näin on, jatkaa avaamisia.¹⁰³ Sallilan näkemystä tukee Turun työväentalon avaaminen Helsingin työväentalon jälkeen. Myös avaamisen vaiheet noudattelivat paljolti Helsingin tapahtumia. Turun työväenyhdistyksen hallintoneuvosto valitsi yhdistykselle uuden puhtaasti sosialidemo-

*Suomen
 Sosialidemokraatilla
 oli helmikuun alussa
 1931 syytä juhlaan.
 Helsingin työväen-
 talo oli saatu auki.
 Valtioneuvosto päätti
 asiasta 22.1.1931.*

102 VA, VN ptk 22.1.1931, lainaus pöytäkirjan liitteenä oleva muistiota.
 103 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 116, E. Sallilan kirje 21.1.1931 Kauhavan sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle.

kraattisen johtokunnan elokuun 19. päivä 1930, joka anoi talon avaamista. Yhdistyksen jäsenistöä ei tässä yhteydessä kuitenkaan puhdistettu. EK:n mukaan ainostaan 8 yhdistyksen 33 jäsenosastosta oli sosialidemokraattien hallinnassa. Koska kommunistit voisivat näin vallata yhdistyksen sosialidemokraateilta, EK ehdotti maaherralle, että tässäkin tapauksessa jätettäisiin odottamaan valtiovallan toimenpiteitä.¹⁰⁴ Tämän jälkeen Turun työväenyhdistys erotti kommunistiset jäsenosastonsa helmikuuhun 1931 mennessä. EK:n tiedossa oli myös, että yhdistys oli muuttamassa sääntöjään helmikuun lopussa siten, että siihen saavat kuulua vain sosialidemokraattiset puolueosastot.¹⁰⁵ Niinpä Turun heinäkuussa 1930 suljettu työväentalo avattiin helmikuun puolivälissä 1931. Avaamiselle asetettiin tiukat ehdot. Siellä ei saanut antaa ”tyyssijaa kommunistisille järjestöille”, eikä myöskään sallia näiden pitää iltamia eikä kokouksia talolla. Myös lakkautettujen taikka kiellettyjen yhdistysten talolla oleva omaisuus oli pidettävä edelleenkin takavarikoituna.¹⁰⁶

Helsingin työväentalon tultua avatuksi teki Vallilan Työväentalo Oy oman avausanomuksen Sturenkadun talon avaamisesta tammikuussa 1931. Anomuksen mukaan päätösvalta osakeyhtiössä oli siirtynyt joulukuun 5. päivänä ”sosialidemokraattisille työväenaineksille ja yhtiön johtokunnan kokoonpano oli täsmälleen sama kuin Helsingin työväenyhdistyksessäkin”.¹⁰⁷ Helsingin työväenyhdistyksen sääntöuudistus tuli esille puoluetoimikunnassa maaliskuussa. Sääntöihin ajettiin pykälää, jonka mukaan yhdistyksen omaisuus määrättäisiin yhdistyksen lakatessa tai lakkautettaessa Helsingin työväen säästöpankin hoidettavaksi. Puoluetoimikunnan mukaan säännöt oli uudistettava siten, että ne ”vakaasti turvaavat puolueen määräämisvallan yhdistyksen taloon ja muuhun omaisuuteen”. Uudet säännöt vahvistettiin, muutos yhdistysrekisteriin tehtiin syksyllä 1931. Tuomiston mukaan johtokunnan vaihdos ja sääntöjen uudistaminen pelastivat yhdistyksen lakkauttamiselta. HTY sai haasteen Helsingin raastuvanoikeuteen lokakuussa 1932. Raastuvanoikeus samoin kuin Hovioikeus hylkäsivät kanteen.¹⁰⁸

Ulkoministeri Hjalmar Procopé keskusteli Helsingin talon avaamisen aikoihin asiasta Riekin kanssa. Riekin mukaan Procopé oli huolestunut talon avaamisesta, jota hän piti ”ärsyttävänä seikkana”. Procopé tiedusteli Riekiltä oliko EK poltanut talon avaamista. Samalla ministeri oli pahoitellut, ”ettei

104 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 17.12.1930 Turun ja Porin läänin maaherralle; EK:n Turun alaosaston kirje 22.8.1930 n:o 869 pääosastolle.

105 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Riekin allekirjoittama muistilappu keskustelusta Lampénin kanssa 13/II -31.

106 Suomen sosialidemokraatti n:o 51, 21.2.1931; VA, SMA Cb 14 1931, SM:n päätös 14.2.1931 n:o 169; EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 14.2.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle. EK:n pääosasto tiedotti Turun alaosastolle tapahtuneesta kirjeellään 2.3.1931.

107 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Vallilan Työväentalo Oy:n anomus 16.1.1931 Sisäasiainministeriölle (jäljennös).

108 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”. Muistio kirjoitettu tammikuun lopulla 1931; TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 16.3.1931, s. 32; Tuomisto 1984, s. 347–348.

suojelulakia talojen ja painojen sulun ”laillistuttamiseksi” sittenkään pantu voimaan”.¹⁰⁹ Tällä huomautuksella Procopé ilmeisesti viitasi suunnitelmiin työväentalojen määräämisestä menetetyksi valtiolle. Samaan mahdollisuuteen viittasi myös pääministeri Svinhufvud keskustellessaan SDP:n lähetystön kanssa tammikuun lopulla. Työväentalojen ja kirjapainojen avaamisesta keskustellessa pääministeri kertoi maaherrojen antaneen pääministerin ymmärtää, etteivät he voisi taata järjestystä, jos kirjapainot avataan. Kun Wiik oli tähän todennut, että ”hallituksen pitäisi nyt jo voida hallita tilannetta”, vastasi pääministeri siihen, ettei hän ollut varma siitä, ettei levottomuutta syntyisi, ”joskin hallituksen asema on vahvistunut”. Tämän jälkeen Wiik oli kysynyt, miten maaherrat perustelivat toimenpiteitään, jotka estivät sosiaalidemokraatteja käyttämästä omaisuuttaan. Pääministerin mukaan maaherrat toimivat hallituksen ohjeiden mukaan. Svinhufvud katsoi hallituksen saaneensa eduskunnalta suostumuksen toimilleen. Suojelulain mukaan olisi asiasta voitu julkaista jopa asetus, mutta sitä ei oltu katsottu tarpeelliseksi. Tämän mahdollisuuden Wiik kiisti jyrkästi. ”Tässä suhteessa pääministerin muisti petti, suojelulaki ei salli rajoittaa yksityisen omaisuuden käyttöä”.¹¹⁰

Ulkoministeri Procopén kanssa käymästään keskustelusta tekemissä muistiinpanoissaan Rieikki paljastaa mielenkiintoisia taustatietoja työväentalojen ympärillä käydystä kädenväännöstä. Rieikki arveli Procopén ärsyyntymisen talojen avaamisesta johtuneen suojeluskuntien ylipäällikön, kenraali Malmbergin vaikutuksesta. Oliko EK sitten puoltanut talon avaamista? Ei tietenkään, vastasi Rieikki ja arveli avaamispäätöksen takana olevan Tannerin ja kumppaneiden, jotka olivat saaneet sen aikaan painostamalla presidenttiä ja pääministeri Svinhufvudia. Rieikin ennustus tulevasta on mielenkiintoinen: ”Sanoin muitakin taloja ja jopa painojakin todennäköisesti avautuvat ja pidin tärkeänä, että nyk. hallitus ajaisi tällaiset ehkäisykeinot, mm. postisensuurin, läpi sillä odotettavissa olevilta niiltä tuskin uskaltaa enään toivoa. Ri”.¹¹¹

Vaikka muistilappu Rieikin ja Procopén keskustelusta on lyhyt sen informaatioarvo varsin suuri. Rieikin mielestä ulkoministeri Procopé oli ollut kenraali Malmbergin vaikutuspiirissä. Toisaalta Rieikki arveli, että sosialidemokraatit olivat pystyneet vaikuttamaan tasavallan ylimpään johtoon niin voimakkaasti, että nämä ajoivat talojen avaamiset sosialidemokraateille läpi maan hallituksessa. Vastaavastihan järjestösihteeri Sallila katsoi oikeiston painostavan hallitusta työväentalojen kiinnipitämiseksi. Rieikki ajoitti poliittisten tuulten kääntymisen varsin aikaiseksi. Svinhufvudin hallitus oli Rieikin näkemyksen mukaan viimeinen, jonka hän voi edes kuvitella tehostavan vasemmiston tarkkailua lisäämällä poliisin valtuuksia tai laajentavan yleistä kontrollijärjestelmää. Tätä

.

109 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Rieikin käsin kirjoittama muistilappu 8.2.1931 keskustelustaan ulkoministeri Hjalmar Procopén kanssa.

110 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121, puoluesihteeri K.H. Wiikin kirje 22.1.1931 Vaasan yhdistyneiden piirijärjestöjen piiritoimikunnalle; F 128, Sos.-dem. Puolutoimikunnan toiminta v. 1931, s. 1; Puolutoimikunnan ptk. 1931, 21.1.1931, s. 4.

111 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Rieikin käsin kirjoittama muistilappu 8.2.1931 keskustelustaan ulkoministeri Hjalmar Procopén kanssa.

Riekin näkemystä tukee yhdistyslain valmistelu ja käsittely eduskunnassa. Kuten asian yhteydessä todettiin, lain valmistelu syksystä 1930 tammikuuhun 1931 sujui hyvässä yhteistyössä EK:n ja hallituksen välillä. Sen jälkeen kun lakiesitys annettiin eduskunnalle vastustus kasvoi.

Syyskuussa 1930 Rieki kuvasi EK:n ja Svinhufvudin hallituksen suhteita seuraavasti: ”ei se ole tehnyt omasta aloitteestaan yhtään mitään, mutta onhan antanut, sallinut, meidän tehdä ja sitäköön eivät läheskään kaikki hallitukset ole sallineet”.¹¹²

Helsingin työväentalon avaamisen aikoihin sisäministeriö hahmotti kysymystä yleisemminkin. Esittelijä Mikko Lampén laati asiasta lyhyen muistion, jossa pohjustettiin tulevaa tilannetta. Muistio jätettiin hallituksen jäsenistä ainoastaan pääministeri Svinhufvudille ja sisäministeri Kuokkaselle. EK:lle Lampén luovutti sen vasta maaliskuun 11. Tämä on mielenkiintoista, sillä muistio oli laadittu jo tammikuun lopulla.¹¹³ Lampén hahmotteli avaamiskysymyksen jatkohoitoa talojen omistajien ja anoneiden yhdistysten kautta. Talojen avaamista anoneiden yhdistysten kohdalla ensimmäinen edellytys anomukseen suostumiselle oli, ”että yhdistysten kommunistinen jäsenaines poistettiin, ei ainoastaan yhdistyksen johdosta vaan myös sen jäsenyydestä”. Tällä haluttiin varmistaa se, etteivät kommunistit pääsisi uudelleen määräävään asemaan yhdistyksessä ja siten jälleen jatkamaan rikollista toimintaansa.¹¹⁴ Järjestöjen puhdistustyö edistyi Lampénin mukaan verrattain hitaasti, koska useimmat ns. taloudellisista työväenyhdistyksistä olivat työväen ammatillisten ym. järjestöjen yhteenliittymiä ja koska puhdistuksen loppuunsaattaminen oli siten ”ilmeisesti riippuvainen Suomen Ammattijärjestön ja sen jäsenliittojen lakkauttamista koskevasta oikeudenkäynnistä”. Mainittu oikeudenkäynti oli tulossa esille Helsingin raastuvanoikeudessa 3. päivänä helmikuuta. Mikäli haluttiin edelleen pitää kiinni vaatimuksesta kommunistien erottamisesta yhdistyksestä tulisivat talojen avaamiset siirtymään tuonnemmaksi, sanoo Lampén.¹¹⁵

Helsingin työväentalon avaaminen valtioneuvoston luvalla teki poikkeuksen juuri tässä. Avaamiseen myönnyttiin siitä huolimatta, että yhdistyksen kaikkia kommunistisia yhdistyksiä ei ollut lakkautettu. Lampénin mukaan olikin olemassa joukko yhdistyksiä, joissa ”muilla kuin Suomen Ammattijärjestöön kuuluvilla osastoilla on ollut enemmistö yhdistyksessä” ja joissa puhdistus on ”suu-

112 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Esko Riekin kirje 9.9.1930 Jalmari Finnelle.

113 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”. Muistiota ei ole päivätty, mutta sen laatimisajankohta selviää sen sisällöstä. Teksti on laadittu tammikuussa, mutta vasta Helsingin työväentalon avaamisen (22.1.1931) jälkeen.

114 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”, s. 2.

115 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”, s. 2–3.

rin piirtein katsoen toteutettu, joten niiden avaaminen voidaan tällä hetkellä ottaa lopullisesti harkittavaksi.”¹¹⁶ Oman ryhmänsä muodostivat osakeyhtiöt. Osakeyhtiöiden omistamien talojen kohdalla omistajia ei voinut erottaa, joten tätä tietä tapahtuva puhdistus kommunistisista aineksista ei voinut tulla kysymykseen. Niiden talojen kohdalla, joissa osakeyhtiön osake-enemmistö oli kommunistien hallussa, oli odotettava, kunnes kommunistiset yhdistykset oli lakkautettu ja nähty, kenen käsiin osakkeet joutuivat. Jos tällainen osakeyhtiö vuokrasi talon jollekin ei-kommunistiselle järjestelle ja olisi olemassa takeet siitä, että kommunistien toimintaa talossa ei sen ollessa vuokraajan hallussa sallittaisi, voitaisiin vuokraajan tekemään anomukseen talon avaamisesta suostua. Tällaisia anomuksia oli Lampénin mukaan jo hyväksytytkin.¹¹⁷ Tapauksia olivat mm. vuoden 1931 alussa Lahden talon vuokraaminen Voimistelu- ja urheiluseura Ahkeralle ja Viipurin työväenyhdistyksen Pellervonsalin vuokraaminen porvarilliselle Viipurin Nyrkkeilijät ry:lle. Viipurin talon anomuksen allekirjoittajina olivat mm. Viipurin kaupungin poliisimestari Miettinen ja Karjalalahden urheiluosaston toimittaja Ilanko.¹¹⁸ EK salli myös vahtimestareiden asuminen suljetuilla työväentaloilla. Lupa annettiin esimerkiksi Raahessa taloudelliselle työväenyhdistykselle ja Tirilän työväenyhdistys Yritykselle. Myöntymisen johtui siitä, että vakuutusyhtiöt, mm. Turva, asettivat vahtimestarin asuminen talolla ehdoksi vakuutuksien voimassaololle.¹¹⁹

Sisäasiainministeriön omaksumaa linjaa ei enää muuttanut edes kansanliikkeen uhkailut. Vihtori Kosola puuttui työväentalojen avaamisiin puheessaan Keravalla maaliskuun alussa 1931. ”Me olemme saaneet suljetuiksi julkiset maanpetoksellisen toiminnan ahjot, kommunistiset työväentalot, mutta me emme ole voineet estää sitä, että näitä samoja taloja nyt vähitellen ryhdytään valekaupoilla ja kaikenlaisilla sopimuksilla luovuttamaan takaisin”... ”Lapuan Liike ei ole tehnyt isänmaalle minkäänlaista palvelusta sillä, että se on saanut puoleksi vuodeksi suljetuksi kommunistisen maankavallustyön pesät. Ne on saatava suljetuksi ainiaaksi niin, ettei niissä enää ikinä voida harjoittaa epäisänmaallista, yhteiskuntaa hävittävää toimintaa.... Minä kehoittaisin mitä vakavammin viranomaisia harkitsemaan, mitä he tekevät näitten talojen ovia avatesaan. Älkää erehtykö luulemaan, että me tai meidän jälkeisempi polvi enää tyytyy vain naulaamaan näitten talojen ovet kiinni, jos isänmaallinen kansa jonkun ajan kuluttua jälleen on pakotettu ne sulkemaan.” Rieikki kuulosteli puheen saa-

116 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”, s. 3.

117 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön (Lampénin) EK:lle 11.3.1931 luovuttama muistio ”Eräitten työväentalojen ja kirjapainojen sulkeminen sekä niiden avaamista koskevia anomuksia käsiteltäessä Sisäasiainministeriössä noudatetut periaatteet”, s. 3.

118 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 23.1.1931 Sisäasiainministeriölle; EK:n Viipurin alaosaston kirje 19.1.1931 EK:n pääosastolle ja EK:n pääosaston kirje 23.1.1931 Sisäasiainministeriölle.

119 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, esimerkiksi EK:n pääosaston kirje 29.12.1930 Oulun läänin maaherralle; EK:n pääosaston kirje 24.1.1931 Sisäasiainministeriölle.

maa vastakaikua ”eräässä yleistä porvarimielipidettä hyvästi kuvaavassa seurassa” ja kertoi puheen saaneet ristiriitaisen vastaanoton. Sitä oli sekä kiitelty että moitittu ”touhotukseksi”. Riekki kertoi näistä tuntemuksista Lampénille ja pyysi tätä ”visusti harkitsemaan” työväentalojen avaamisia. Lampénin mukaan avaamisia täytyi kuitenkin kokeilla. Keskustelussa tuli myös esille se, että EK oli tyytymätön saamiinsa ohjeisiin. Riekkiä ärsytti, että presidenttikin oli kyselyt mitä uusilla laeilla tehdään. Riekin mukaan kansa kyseli samaa asiaa ja etenkin sitä, millaisia ohjeita EK oli hallitukselta saanut. Riekin mukaan EK eli epävarmuuden alaisena toivoen selkeitä ohjeet suhtautumisesta lakeihin. ”Saamme omin neuvomme toimia minkä toimimme”, valitteli Riekki keskustellessaan asiasta Ignatiuksen kanssa 2.3.1931.¹²⁰

Vallilan työväentalon avaamisasia nousi esille maaliskuun 1931 alussa. Kuten edellä todettiin muodostui joulukuussa 1930 Helsingin työväenyhdistyksen uudesta johtokunnasta myös Vallilan Työväentalo Oy:n johtokunta. Kun yhtiö sitten anoi Sturenkadun talon avaamista, epäili EK:n toimistopäällikkö Löfving vastustuslinjan järkevyyttä: ”Kun sisäasiainministeriö jo on lähtenyt avaamisen tielle – avannut mm. Helsingin Työväentalon ek:n vastustavasta lausunnosta huolimatta – niin kannattaako lainkaan enää esittää epäävää kantaa nyt ko. tapauksessa, joka on suunnilleen samanlainen kuin Helsingin työväentalon, vieläpä vaikeammin esitettävissä evättäväksi kun perusteet ovat hyvin heikot?”, kyseli Löfving, ja jatkoi:¹²¹

”Pontta epäävältä lausunnolta riistää vielä sekin seikka, että Helsingin työväentalon avaamisestakaan ei ole toistaiseksi koitunut haittoja tai häiriöitä. Ehkä voisi esittää jonkin ”pyöreän” lausunnon, jossa periaatteessa asetetaan vastaan, mutta kuitenkin ei katsota käytännössä päästävän talojen sulkemisen umpikujasta muuten kuin luovuttamalla niitä – ainakin tässäkin tapauksessa sos.demokraattien käyttöön.”

EK:n päällikkö Esko Riekki oli Löfvingin kanssa eri mieltä. Hän merkitsi muistion laitaan yksinkertaisen kommenttinsa: ”kannattaa”. Löfvingin muistio kertoo, että ajan merkit herättivät EK:ssa ajatuksia myöntyä vääjäämättömältä näyttävään kehitykseen.¹²² Vallilan tapauksessa myös meneteltiin juuri niin kuin Löfving esitti. EK vastusti vaisussa lausunnossaan periaatteessa myös Vallilan talon avaamista, mutta myönsi myös ettei Helsingin työväentalon avaamisesta ollut ”toistaiseksi” koitunut vaaraa yleiselle järjestykselle. Lopuksi EK tyytyi valittelemaan viranomaisten valvontavaikeuksia, mikäli talo avataan, varsinkin jos se luovutetaan haltijoille ilman velvoitteita estää kommunistisia pyrkimyksiä talossa.¹²³

120 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Riekin muistilappu keskustelusta Lampénin kanssa 3.3.1931; Ajan Sana 2.3.1931; Ruuskanen 1995, s. 126; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Riekin muistilappu keskustelusta Lampénin kanssa 3.3.1931.

121 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Löfvingin muistio Riekkille 2.3.1931.

122 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Löfvingin muistio Riekkille 2.3.1931 ja Riekin siihen tekemä merkintä.

123 VA, EK/VALPO I, 6. XXX D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 6.3.1931 Sisäasiainministeriölle.

Mitään selkeää kokonaisratkaisua työväentalojen kohtalosta, saati kansanliikkeen ja EK:n ajamaa lakia niiden luovuttamisesta valtiolle, ei saatu aikaan. Linjaksi jäi, että jokainen tapaus käsiteltiin erikseen. Maaherra oli siten läänisään avaamisasian valmistelija, jonka kautta hakemus oli laitettava vireille. Maaherra voi päättää asian kuultuaan EK:a. Halutessaan tai esimerkiksi EK:n sitä esitettyä hän voi alistaa päätöksen sisäasiainministeriön tehtäväksi. Tapauksista keskusteltiin lisäksi epäilemättä hallituksen piirissä epävirallisissa neuvonpidoissa. Avaamispäätösten toimeenpanosta vastasivat maaherrat. Täytäntöönpanossa saattoikin ilmetä viivästyksiä, jos ajankohta ei esimerkiksi järjestyksen säilymisen kannalta ollut maaherran mielestä sopiva.¹²⁴

Talojen avaamisten virkatie alkoi toimia vireämmin vasta helmikuun alussa 1931. Tuolloin sisäministeriö antoi ensimmäiset päätöksensä sille alistetuista anomuksista. Lampénin linjaukseen pohjautuen ensimmäiset ministeriön ratkaisut koskivat vuokralaisten oikeutta käyttää Viipurin työväenyhdistyksen taloja. Ministeriö myönsi Viipurin Nyrkkeilijöille oikeuden käyttää vuokraamaansa Pellervonsalia harjoituksissaan ja Voimistelu- ja urheiluseura Tove-reille oikeuden käyttää Talikkalan työväentaloa harjoitus- ja toimipaikkanaan. Viipurin työväenyhdistyksen uuden sosialidemokraattisen johtokunnan anomuksen talojen avaamisesta ministeriö jätti huomioimatta, koska ei ollut osoitettu, että johtokunnalla oli oikeus edustaa Viipurin työväenyhdistystä.¹²⁵

Svinhufvudin hallituksen aikana päätettiin vielä kahden työväentalon, nimittäin Enson ja Pietarsaaren, työväentalojen avaamiseen. Vallilan talon avaaminen siirtyi jo Sunilan hallituksen kaudelle. Sunilan hallitus aloitti toimintansa 21.3.1931 Svinhufvudin noustua presidentiksi. Kaikkiin avaamispäätöksiin liitettiin ”erinäiset ehdot”. Pietarsaaren talon kohdalla hallitus suostui Pietarsaaren sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen anomukseen yhdistyksen omistaman talon sulkemismääräyksen peruuttamisesta. Toisten lähteiden mukaan talon avaamista anoi yhdistyksen pesänselvittäjä. Lopulta yhdistyksen toimintaa talolla ei sallittu, ilmeisesti maaherra ei pannut päätöstä täytäntöön, ja yhdistyksen talot joutuivat pakkohuutokauppaan, jossa ostajina olivat KOP sekä Kiinteistö Oy Pietarsaari.¹²⁶

Sunilan hallitus tuomitsi ohjelmassaan laittomuudet ja korosti kaiken kehityksen ehtona olevan hyvän järjestyksen luomisen maahan. Käytännössä Sunilan hallitus jatkoi siitä, mihin Svinhufvudin hallitus oli omalla kaudellaan päättänyt. Hallituksen ministerilista sitä vastoin vaihtui kokonaan.¹²⁷ SDP piti hallituksen vaihdosta ja Ernst von Bornin tuloa Sunilan hallituksen sisäministeriksi tärkeänä taitteena työväentalojen avaamisten ja sosialidemokraattisen järjestötoiminnan kannalta. Puoluetoimikunnan kertomuksen mukaan von

124 Vp ptk. II 1932, s. 1210–1213. Sisäministeri von Born kuvaa tilanteen kehittymistä ja hallinnollisen menettelyn saamaa muotoa vastatessaan sosialidemokraattien työväentalojen suljetuna pitämisestä tekemään välikysymykseen 4.11.1932.

125 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäministeriön kirjeet 5.2.1931 ja 6.2.1931 Viipurin läänin maaherralle.

126 VA, SMA, Cb 14 1931, SM:n päätös 14.3.1931 n:o 169 (Enso), SM:n päätös 19.3.1931 n:o 196 (Pietarsaari) ja SM:n päätös 27.3.1931 n:o 259 (Vallila); katso myös liite I.

127 Vn ptk. 1931, 23.3.1931; Jääskeläinen 1977, s. 493–494; Kakkuri 1999, s. 281–282.

Born oli ”laillisen järjestyksen palauttamista harrastava mies”. Riekin maaseudun ääni Jalmari Finne puolestaan pahoitteli Svinhufvudin hallituksen jäsenten kohtaloa. Vanhasta hallituksesta ei saanut jatkaa edes ne ”jotka aivan erinomaisesti” olivat hoitaneet tehtävänsä. Hallituksen uusiutumisen hän katsoi olevan loukkaus edellisen hallituksen pääministerinä toimineelle Svinhufvudille. Kaikeksi huippuna Finne piti von Bornin nousua sisäministeriksi. Myös Rieki piti uuden hallituksen koostumusta iskuna päin kansanliikkeen naamaa.¹²⁸

Ehkä edellä kuvatun maineensa takia von Born sai kantaa työväentalojen avaamisesta syntyneet kritiikin. Syytely kiihtyi vuoden 1931 mittaan yhä uusien talojen avautuessa. Tosiasiassa von Born kuitenkin vain jatkoi edellisen hallituksen pyrkimällä linjalla. Päätöksen, että työväentalot oli avattava sosialidemokraateille teki edellinen hallitus ja sen pääministeri Svinhufvud. Asian vahvistaa myös EK:n johtaja Esko Rieki kommentoimissaan Vallilan työväentalon avaamisesta tehtyä uutista: ”Tänään jo eräs varsin valistunut, kommunistiasioitakin tunteva kansalainen sanoi, että Born näkyy aukovan työväentalot, kun oli lukenut tämän päivän U.S:sta uutisen Vallilan työväentalon avaamisesta. *Asia käsitetään siten, vaikka Svinhufvud ja Kuokkanen ne ovat työväentalot avanneet ja sellaiset periaatteet kiinni lyöneet, että avaamisia ei voida enää välttää.*”¹²⁹

Sosialidemokraateille avattujen talojen kohdalla päätöksiin sisältyi aina tiukat ehdot. Esimerkiksi Enson työväenyhdistyksen talon avauspäätökseen liitettiin maaliskuussa 1931 seuraavat ehdot: ”... ettei puheena olevasta talosta saada luovuttaa huoneita minkäänlaisille kommunistisille järjestöille tai kommunistien järjestämiä kokous- tai huvitilaisuuksia varten sekä että, mikäli talossa vielä on kommunististen järjestöjen omaisuutta, ne huoneet joissa sanottua omaisuutta säilytetään tai joihin sellaista siirretään, on edelleenkin viranomaisen toimesta pidettävä suljettuna.”¹³⁰ Kesäkuun 1. päivänä 1931 ministeriö myöntyi Raunistulan työväenyhdistyksen talon avaamiseen Marian pitäjässä. Myös tälle avaamiselle asetettiin aiemmin mainitut ehdot. Raunistulan työväentalon avaaminen oli ensimmäinen uuden sisäministerin Ernst von Bornin tekemä avauspäätös.¹³¹ Kesäkuussa sai avausluvan myös Miekkonien Työväentalo Oy Ilola Säämingissä. Myös tähän päätökseen liittyivät asianmukaiset ehdot.¹³²

128 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVI puoluekokouksessa Tampereella 25–28.5.1933, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsinki 1934, s. 141. Lähde jatkossa: SDP 1934; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 128, Sos.-dem. Puoluetoimikunnan toiminta v. 1931, s. 1; VA, Jalmari Finnen kokoelma, Finnen kirje 21.3.1931 Riekielle ja Riekin kirje 30.3.1931 Finnelle.

129 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Finnen kirje 21.3.1931 Riekielle ja Riekin kirje 30.3.1931 Finnelle.

130 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, SM:n päätös 14.3.1931 ja kirje Viipurin läänin maaherralle. Vastaavat ehdot liitettiin esimerkiksi Turun talon avaamiseen: Suomen sosialidemokraatti n:o 51, 21.2.1931; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 14.2.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle. EK:n pääosasto tiedotti Turun alaostolle tapahtuneesta kirjeellään 2.3.1931.

131 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 1.6.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle.

132 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 11.6.1931 Mikkelin läänin maaherralle.

Oulun työväentalo ”vapautettiin takavarikosta” heinäkuun 10. päivä 1931, kuten Pohjanmaan Kansa asian kuvasi. Omistusoikeus oli siirretty Oulun Teatteritalo Oy:lle ja talo avattiin sen käyttöön. Sitä ennen talon omistuksesta käytiin sitkeää taistelua kommunistien ja sosialidemokraattien välillä. Molemmat osapuolet uskoivat yhdistyksen tulevan lakkautetuksi. Kommunistit yrittivätkin heti talon sulkemisen jälkeen keksiä keinoja, joilla se voisi saada oman miehensä pesän selvitysmieheksi.¹³³ Sisäasiainministeriö suostui heinäkuussa 1931 myös Suomen Työläisliiton anomukseen saada avata Porin Uniluodolla sijainnut entinen Suomen Kuljetustyöläisten liiton Mäntyluodon talo. Liitto luovutti talon paikalliselle osastolleen 4.8.1931 ja ministeriö suostui talon avaamiseen samana päivänä. Myös tässä tapauksessa avauspäätökseen liittyivät mainitut ehdot.¹³⁴

Avaamispäätöksiin liitetyt ehdot ikään kuin alleviivasivat yhdistyslain vaatimusta lain ja hyvien tapojen noudattamisesta. Samalla se myös muistutti koontumisvapauden olevan ehdollista. Näin viitattiin siihen mahdollisuuteen, että työväentalo voitaisiin tarpeen vaatiessa sulkea uudelleen. Se mitä ei voitu kirjata lainsäädäntöön kirjattiin mahdollisimman tiukasti hallinnollisiin päätöksiin.

EK jarruttaa avaamisia: taktiikkana omistajayhdistysten ”hallittu” lakkauttaminen

Kommunististen yhdistysten lakkauttamiset jatkuivat pitkin kesää ja syksyä 1930. Järjestelmälliset lakkautukset alkoivat opintoyhdistyksistä keväällä. Seuraavina tulivat kommunistiseen puolueeseen eli vaalijärjestöön kuuluneet yhdistykset sekä ammatilliset järjestöt. EK:n päällikkö Esko Rieki näki tilanteen syksyllä 1930 seuraavasti:

”Kun nyt ammatilliset järjestöt ja työväen ja pienviljelijäin puolueuudostuma on saatu lakkautustilaan ja pois käsistä, on kai välttämättä käytävä työväen kommunististen urheilu- ja raittiusjärjestöjen asiaa tutkimaan siinä mielessä, että puhtaasti kommunistiset järjestöt lakkautetaan. Valtiollisten vankien huoltoyhdistyksiä on vielä lakkauttamatta. Äitiysyhdistyksiä ym. sellaisia sekalaisia, kuten Työläiskynäilijäin liitto, on myös vielä muodollisesti olemassa, Vapaa-ajattelijayhdistys jne.

Niin ikään on edelleen auki kysymys kommunististen lehtien ja kirjapainojen menettämisestä ja sellaiset työväentalot, joita sosialidemokraateilla ei ole mahdollista minkään verukkeen nojalla vallata. On myös joukko täysin kommunistisia osakeyhtiöitä, työväen teattereita ja muita juridisia persooneja, joiden asia myös olisi otettava pohdittavaksi.”¹³⁵

.

133 Pohjanmaan Kansa, n:o 20, 18.7.1931; VA, EK/VALPO I, 5. Alaosastojen tilannekatsauksia, kotelo 1413, Oulun alaostaston tilannekatsaus n:o 12/1930, s. 2.

134 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 25.7.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle; katso liite 1.

135 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Esko Riekin allekirjoittama lappunen 3.10.1930.

Kuten edellä oleva lainaus paljastaa liittyivät kommunististen yhdistysten lakkauttamiset olennaisesti myös työväentalojen kohtaloihin; lakkautuksissa oli mukana yhdistysten omistusoikeus työväentaloihin. Tästä syystä ei ollut yhdentekevää miten ja missä järjestyksessä yhdistykset lakkautettiin. EK:n taktiikaksi tuli talojen omistajayhdistysten harkittu ja hidas lakkauttaminen.

Toki kommunististen yhdistysten lakkauttaminen oli aikaa vievää puuhaa ilman erityistä viivyttelyäkään. Käsky ”puolueen” paikallisyhdistysten ja järjestöjen lakkautustoimien aloittamisesta lähetettiin maaherroille joulukuussa 1930. Käsky koski 239:ää järjestöä.¹³⁶ Huoltoyhdistysten tutkimukset saatiin EK:ssa loppuun niin ikään joulukuussa. Yhdistysrypästä koskevat syytteet saatiin kokoon Oulun, Kotkan ja Helsingin valtiollisten vankien huoltoyhdistysten lakkautusjuttujen yhteydessä koottujen tietojen perusteella. Näiden tapausten perusteella pääosasto laati promemorian, jossa se katsoi tulleen selvitetyn, että koko maan käsitettävä valtiollisten vankien huoltoyhdistys oli toiminnallaan osoittautunut SKP:n valtiopetoksellisia tarkoituksia ajavaksi organisaatioksi. EK lähettämä aineisto koski 53 edelleen toimivaa huoltoyhdistystä eri puolilla Suomea. Lakkautuspyynnön lisäksi EK pyysi sisäministeriötä määräämään yhdistysten toiminnan estettäväksi toistaiseksi.¹³⁷ Lakkauttamatta olleet puoluejärjestöt ja huoltoyhdistykset jakautuivat EK luetteloiden mukaan lääneittäin seuraavasti:¹³⁸

	puoluejärjestöt	huoltoyhdistykset
Uudenmaan lääni	76	8
Turun ja Porin lääni	19	4
Hämeen lääni	21	7
Viipurin lääni	27	12
Mikkelin lääni	5	4
Kuopion lääni	41	3
Vaasan lääni	17	4
Oulun lääni	33	11
yhteensä	239	53

Riekin muistilappua voi pitää hyvinkin sopivana toimintasuunnitelmana EK:n tulevia toimenpiteitä ajatellen. Kommunistien tärkein yhä toiminut järjestö Suomen Ammattijärjestö joutui keskeyttämään toimintansa syyskuussa ja loka-kuussa Helsingin raastuvanoikeus vahvisti sisäasiainministeriön lakkautuspäätöksen. Ammattijärjestöjen lakkauttamista koskenut suurjuttu tuli esille Helsingin raastuvanoikeudessa. Juttu saatiin päätökseen 17.8.1931, jolloin yh-

136 VA, EK/VALPO I, 6. II J1, kotelo 70, EK:n pääosaston kirje 20.10.1930 Sisäasiainministeriölle; SM Cb 13 1930, n:o 138 17.12.1930, lakkautustoimia koskeva kiertokirje maaherroille.

137 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tiedonanto n:o 194, 8.4.1930. Oulun juttu saatiin päätökseen raastuvan oikeudessa 6.5.1930, Kotkan 27.8.1930 ja Helsingin 22.10.1930.

138 VA, EK/VALPO I, 6. II J1, kotelo 70, EK:n pääosaston kirje 20.10.1930 Sisäasiainministeriölle; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1930, EK:n pääosaston tiedonanto n:o 194, 8.4.1930.

dellä kertaa lakkautettiin kaikkiaan 1100 erilaista ammatillista järjestöä, joukossa keskus-, piiri- ja paikallisjärjestöjä.¹³⁹

Riekin listassa mainituista järjestöistä vain urheilu- ja raittiusjärjestöjä sekä valtiollisten vankien huoltoyhdistyksiä voi pitää lukumäärältään ja jäsenmääriltään merkittävänä. Varsinkin valtiollisten vankien huoltoyhdistykset olivat aina kevääseen 1930 asti kommunistien propagandan kannalta tärkeitä. Muiden järjestöjen lakkauttamisen voi nähdä pikemminkin järjestelmällisen työn loppuunsaattamisena. Jonkinlaisen kuvan yhdistysten lakkauttamisten rytmityksestä saa sisäministeriön kiertokirjeistä maaherroille. Kiertokirjeet perustuvat, kuten edellä huoltoyhdistysten osalta mainittiin, EK:n kokoamaan arkistojen ja kuulusteluaineistoon, jonka pohjalta se esitti ministeriölle jonkin yhdistysryppään lakkauttamista. Yhdistysten toiminta oli tavallisesti kielletty väliaikaisesti jo ennen kirjeen lähettämistä. Yhdistysten lakkauttamiset joukkomitassa aloitettiin vasta sisäministeriön maaherroille antaman syytekäskyn jälkeen. Yksittäistapauksia oli oikeusistuinten käsittelyssä jo ennen sitäkin. Sisäministeriön kiertokirjeet lähtivät seuraavasti:¹⁴⁰

Opintojärjestöjä koskeva kirje	28.1.1930
Järjestönuorten liiton osastoja koskeva haaste	13.9.1930
Työv. ja pienvilj. vaaliliiton eli puolueen osastoja koskeva kirje	17.12.1930
Valtiollisten vankien huoltoyhdistysten osastoja koskeva kirje	22.12.1930
Työläisurheilijain Yhtenäisyyskomitean osastoja koskeva kirje	14.2.1931
Suomen Työv. Raittiusliiton osastoja koskeva kirje	19.8.1931
Sekalaisjärjestöjä (rästiluettelo) koskeva kirje	20.1.1932
Ammatillisia keskusneuvostoja koskeva kirje	26.1.1932

Tammikuun 1932 loppuun mennessä sisäministeriö oli maaherrojen välityksellä ehdottanut lakkautettavaksi yhteensä 1637 järjestöä, niistä yli puolen kohdalla oli jo ryhdytty viranomaistoimenpiteisiin; 862 järjestöä oli joko lakkautettu, lakkautus oli vireillä tai lakkautustoimista oli luovuttu. Lakkautettavaksi esitettyjen järjestöjen luvussa ei ole elokuussa 1931 lakkautetut noin 1100 ammatillista järjestöä. Lakkautustoimet jatkuivat suurimittaisesti aina vuoteen 1934 asti, yksittäistapauksissa oikeusjutut korkeammassa oikeusasteissa jatkuivat pari vuotta pidempään. Jo tammikuun 1932 tilanne antaa jonkinlaisen kuvan siitä miten kommunististen yhdistysten poispyyhkiminen sujui.

.

139 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Oulun alaosaston kirje 4.11.1930 Oulun läänin maaherralle; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n lähettämä Luettelo lakkautettaviksi ehdotetuista kommunistisista järjestöistä vv. 1930, 1931 ja 1932 ja selvitystä niiden suhteen ryhdytyistä toimenpiteistä, laadittu EK:ssa 30.1.1932.

140 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n lähettämä Luettelo lakkautettaviksi ehdotetuista kommunistisista järjestöistä vv. 1930, 1931 ja 1932 ja selvitystä niiden suhteen ryhdytyistä toimenpiteistä, laadittu EK:ssa 30.1.1932. Myös seuraava taulukko on laadittu kyseisen lähteen pohjalta.

	ehdotettu lakkautettavaksi	toimenpiteiden kohteena
– Opintojärjestöjä	271	251
– Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton osastoja	402	259
– Valtiollisten vankien huoltoyhdistyksiä	56	41
– Työläisurheilijain Yhtenäisyyskomitean osastoja	126	97
– Järjestönuorten osastoja	108	108*
– Suomen Työv. Raittiusliiton osastoja	133	65
– Sekalaisjärjestöjä	487	40
– Ammatillisia keskusneuvostoja	54	1
Yhteensä	1637	862
– 17.8.1931 lakkautetut ammatilliset järjestöt noin		1100**
– paikallisten viranomaisten toimesta (etsivän keskuspoliisin avustuksella) lakkautetut sekalaisjärjestöt arvion mukaan noin		50
Yhteensä		2012

* Liitto osastoineen haastettu 13.9.1930 yhteisellä haasteella ja lakkautettu 31.1.1931 Helsingin Raastuvanoikeudessa.

** SAJ ja siihen kuuluneet liitot alaosastoineen ja jäsenyhdistyksineen lakkautettiin yhdellä päätöksellä 17.8.1931 Helsingin Raastuvanoikeudessa.

Oman ryhmänsä muodostivat ns. taloudelliset yhdistykset. EK valmisteli myös niiden osalta yhteistä lakkautusta. Helmikuussa 1931 EK toivoi, että yhteisen lakkautuksen perusteena voisi käyttää Vaasassa 1929 järjestettyä taloudellisten yhdistysten kokousta, jossa keskusteltiin taloudellisten yhdistysten liiton perustamista. EK arveli voivansa liiton avulla osoittaa kaikki taloudelliset yhdistykset kommunistisiksi. Taloudellisten yhdistysten lakkautuksia ei kuitenkaan saatu toteutettua yhteisellä syyteperusteilla, vaan niiden lakkautukset jouduttiin hoitamaan erikseen tapauskohtaisesti. Pääosasto alkoi toukokuussa 1931 nimismiesten vaatimuksesta kerätä materiaalia ryhmän ”likvidoimiseksi”. Tällöin pääosasto myös päätti, että syyteaineisto kerätään kutakin yhdistystä varten erikseen ajettavan lakkautusvaatimuksen pohjasyyteaineistoksi. Lokakuussa 1931 EK totesikin sisäministeriölle lähettämässään kirjeessä ettei se ollut saanut kokoon riittävän pitävää yleistodistusta järjestöjen rikollisuudesta, koska taloudelliset yhdistykset eivät muodostaneet yhtenäistä järjestöä, vaan ne olivat itsenäisesti rekisteröityjä. EK uskoi kuitenkin kaikkia noin 50:tä taloudellista yhdistystä varten löytyvän riittävät todisteet yhdistysten lakkauttamista varten. Tätä silmällä pitäen EK lähetti ministeriölle muistion taloudellisista yhdistyksistä. Muistion mukana oli alustava luettelo yhdistyksistä. Paperit tuli lähettää edelleen maaherroille ja sitä kautta asianomaisille nimismiehille ja poliisiviranomaisille ”kehoituksella ottaa selville piirissään löytyvät taloudelliset yhdistykset ja lähemmin niiden toiminta.” Tämän lisäksi EK lupasi lähiaikoina lähettää

täydellisemmän läänikohtaisen luettelon taloudellisista yhdistyksistä. Bangin laatimassa muistiossa taloudellisten yhdistysten kommunistista luonnetta ja määräysvaltaa todistivat mm. työväentalojen luovuttaminen myöhemmin lakiin ja hyvien tapojen vastaisen toimintansa takia lakkautetuille yhdistyksille, lahjoitukset puolueen vaalirahastoille ja valtiollisten vankien avustaminen, kommunististen sanomalehtien käyttö yhdistysten äänenkannattajana ja näiden lehtien levittäminen. Bang viittaa myös aikaisemmin mainittuun Vaasan kokoukseen. Kirje ja muistio liitteineen lähetettiin tiedoksi myös EK:n alaosastoille ja edustuksille. Samalla pääosasto kehotti osastoja avustamaan poliisiviranomaisia mainittujen yhdistyksen toiminnan selvittämisessä.¹⁴¹

Kaupallisten yhtiöiden toimintaan oli vaikeaa päästä kiinni voimassa olevien lakien puitteissa. Useat järjestöt kuitenkin omistivat yhtiöitettyjen työväentalojen ja osuuskuntien osakkeita. Ne lakkauttamalla oli mahdollisuus vaikuttaa myös näiden talojen tulevaisuuteen. EK:n kannalta vaikutus saattoi olla kiusallinen, kommunististen yhdistysten lakkauttamisella se saattoi auttaa sosialidemokraatteja talojen valtaamisessa. EK:lla ei ollut mitään suurta innostusta luovuttaa taloja suosiolla sosialidemokraateille. Tämä käy ilmi monissa muistiinpanoissa rivien välistä. EK:n taktiikkana olikin pyrkiä viivyttämään talojen avaamista säätelemällä kommunististen yhdistysten lakkauttamista. Viipurin työväenyhdistyksen tapaus paljastaa käytännön karuuden. EK:n julkilausumatomana linjana nimittäin oli ”kuta kommunistisempi sen parempi”.

Viipurin työväestö järjesti syksyllä 1930 yleisiä kokouksia ja muutaman kuukauden ajan yhdistyksellä oli kaksi kilpailevaa johtokuntaa, entinen kommunistiseksi leimattu ja uusi täysin sosialidemokraattinen.¹⁴² Kommunistit pitivät kesäkuun lopulla, ennen talojen sulkemista, kokouksen, jossa yhdistyksen johtokunnalle annettiin valtuudet toimia talojen suhteen miten parhaiten näki. Hoi-pertelijat pitivät kokousta laittomasti koolle kutsuttuna ja poistuivat ennen päätöksentekoa. Sosialidemokraattien piirisihteeri ei saanut kokouksessa puheenvuoroa.¹⁴³ Sosialidemokraatit pitivät maaherran luvalla 8.10.1930 kokouksen, jossa yhdistykselle valittiin uusi sosialidemokraattinen johtokunta.¹⁴⁴

141 VA, EK/VALPO I, II C2, Taloudelliset järjestöt ym. naamioituja komm. järjestöjä (kotelo 30) EK:n toimistopäällikkö Löfingin viesti 24.2.1931, ilmeisesti osoitettu Vaasan alaoston päällikölle Topias Torkkelille. Löfing kirjoittaa mm. näin: ”... sillä pitäisi osoittaa, että kokous oli täysin kommunistien hommaa ja siihen osallistuneet taloudellisetkin yhdistykset, joihin on vähän hankala päästä käsiksi, ehkä saataisiin lakkautukseen.”; VA, EK/VALPO I, II C2, Riekin 5.5.1931 käsin kirjoittama muistilappu, jossa hän sanoo syyteaineiston perustuvan erityisesti Pallarin Oulun alaostosta välittämään nimismiesten vaatimukseen: VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n kirje 7.10.1931 sisäasiainministeriölle; EK:n pääoston kiertokirje alaosastoille ja edustuksille 8.10.1931; Ville Bangin muistio 26.9.1931 taloudellisista yhdistyksistä ja sen liitteet. Bangin muistion pohjamateriaalina oli Vaasan alaoston päällikön Topias Torkkelin muistio, jonka hän 19.9.1931 lähetti Bangille. Kts. VA, EK/VAPLO I, II C2, EK:n Vaasan alaoston kirje 19.9.1931 EK:n pääostolle ja sen liitteenä oleva PM:a.

142 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Viipurin alaoston kirje 29.10.1930 EK:n pääostolle.

143 VA, EK/VALPO I, 5. Alaostojen tilannekatsauksia, kotelo 1426, Viipurin alaoston tilannekatsaus n:o 6, kesäkuu 1930, s. 6.

144 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Viipurin alaoston kirje 29.10.1930 EK:n pääostolle.

VTY:n vanha kommunistinen johtokunta puolestaan pyysi lokakuun lopulla 1930 lupaa sääntömääräisen syyskokouksen pitoon. Viipurin alaosasto päätyi omassa lausunnossaan myönteiselle kannalle ”siihen nähden, että yhdistys omistaa useita eri taloja ja sillä mm. on suuret velat lienee oikeudenmukaista, että edellä mainittuun anomukseen suostutaan”. Samalla edustus kyseenalaisti uuden sosialidemokraattisen johtokunnan oikeuden hoitaa yhdistyksen asioita.¹⁴⁵ Myöskään EK:n pääosaston mukaan uudella johtokunnalla ei ollut oikeutettu ottaa haltuunsa yhdistyksen omaisuutta. Toisaalta kommunistiselle johtokunnalle ei EK:n mielestä tullut antaa oikeutta järjestää edustajiston sääntömääräistä syyskokousta, koska se tosiasiallisesti olisi yhdistyksen toiminnan jatkamista, joka viranomaisten toimesta oli toistaiseksi kielletty. Tässä tilanteessa yhdistyksen sosialidemokraattiset jäsenosastot haastoivat yhdistyksen oikeuteen vaatiensa sitä lakkautettavaksi. Samalla osastot vaativat puolueettomien henkilöiden määräämistä hoitamaan yhdistyksen omaisuutta kaikkien Viipurin työläisten järjestötoiminnan eduksi.¹⁴⁶

EK:n Viipurin alaosasto puolsi uudelleen Viipurin työväenyhdistyksen anomusta saada pitää edustajistonsa kokous, ei kuitenkaan suljetussa talossa. Pääosaston mielestä kokousta ei ollut syytä pitää. Se toivoi että ministeriö pitäisi voimassa maaherran aikaisemman kielteisen päätöksensä, koska lopullista päätöstä talojen kohtalosta ei oltu vielä tehty.¹⁴⁷ Maaliskuussa 1931 Viipurin alaosasto vastusti Viipurin kaupungin sosialidemokraattisen naisyhdistyksen ja Suomen liiketyöntekijäin liiton Viipurin osaston anomusta saada pitää Viipurin työväenyhdistyksen edustajiston kokous. Alaosasto epäili jäsenjärjestöjen vaatiman kokouksen laillisuutta ja piti kommunistista johtokuntaa edelleen yhdistyksen omistusoikeuden haltijana. Kokouksen pyrkimyksenä oli saada Viipurin työväenyhdistys sosialidemokraattien haltuun. Alaosaston perustelut kokousluvan epäämiselle ovat merkillisen epäloogiset. VTY:n jäsenjärjestöistä naisyhdistys oli EK:kin mukaan ainoa puhtaasti sosialidemokraattinen yhdistys, ”joten jos ko. anomukseen suostuttaisiin, tulisi suunniteltuun edustajakokoukseen osallistumaan myös kommunisteja ja kokous saattaisi muodostua kommunistiseksi mielenosoitustilaisuudeksi, sillä kokemus on osoittanut etteivät sosialidemokraatit ainakaan Viipurissa pysty hallitsemaan tilannetta sellaisissa tilaisuuksissa, joihin kommunistit voivat osallistua. Näin ollen ehdottaa osasto kysymyksessä olevan anomuksen hyljättäväksi”, toteaa alaosasto lausunnossaan maaherralle.¹⁴⁸

Alaosasto ei siis pitänyt sosialidemokraattien kokousta laittomana, mutta perusteli sen epäämistä ”kommunistivaaralla”. Lausunto ei tunnu loogiselta. Toi-

145 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Viipurin alaosaston kirje 31.10.1930 EK:n pääosastolle.

146 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 5.11.1930 Viipurin läänin maaherralle; MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1931, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1931, s. 6.

147 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D 1a2, kotelo 623, EK:n Viipurin alaosaston kirje 8.1.1931 EK:n pääosastolle ja EK:n pääosaston kirje 30.1.1931 Sisäasiainministeriölle.

148 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Viipurin alaosaston kirje 13.3.1931 Viipurin läänin maaherralle.

mien tarkoitus oli kuitenkin hyvinkin selkeä. Alaosasto ei halunnut avata Viipurin taloja. Miten se voisi estää asian? Monia talojahan oli jo avattu sosialidemokraateille ja ennen pitkään myös kaikki VTY:n kommunistiset jäsenjärjestöt tulisi lakkautettua. Alaosaston taktiikka perustui juuri tähän. Pitämällä talojen omistusoikeuden mahdollisimman pitkään kommunisteilla, sillä riittäisi perusteluja talojen kiinnipitämisellekin. Kommunistien toimintaahan ei kukaan voinut sallia. Parhaimmillaan kävisi niin, että VTY olisi vielä kommunistien hallinnassa kun koko yhdistys saataisiin lakkautettua käräjillä. Tuolloin olisi myös mahdollista että koko työväenyhdistyksen omaisuus realisoitaisiin.

EK:n linjaus ilmenee EK:n pääosaston toimistopäällikkö Löfvingin ja Viipurin alaosaston päällikkö Juho Hagelbergin välisestä kirjeenvaihdosta kesäkuun 1931 alussa. Toimistopäällikkö moitti Hagelbergia: ”ilmoitat ottaneesi urakalla likvidoidaksesi kaikki sikäläiset kommunistiyhdistykset, jotka hallitsevat Viipurin työväenyhdistystä”. Tällainen kiire ei Löfvingin mielestä ajanut EK:n etua. Löfving ilmaisi EK:n pyrkimykset kaikessa karuudessaan näin:¹⁴⁹

”Täällä (EK:ssa) on kaikessa hiljaisuudessa asetettu sille kannalle, että ”kuta pahempi, sen parempi” suljettujen työväentalojen suhteen, s.o. kuta lujemmin ne ovat kommunistien hallinnassa, sitä helpommin talot pysyvät kiinni. Lausunnoissamme talojen avaamisesta olemme yleensä asettuneet vastustavalle kannalle ja helpompi on löytää perusteet tuollaiselle kannalle kun talojen hallinnassa ovat kommunistit edes jossakin määrin osallisina. Minun nähdäkseni ei siis ole syytä poiketa tavanmukaisesta ”programmista” komm. järjestöjen likvidoimisessa. Tosin joku ennakkopäätös esim. raittiusliiton järjestöjen suhteen voi olla tervetullutkin, mutta sittenkin minusta tuntuu kuin Sinun ei olisi pitänyt ehättää kiiruhtamaan Viipurin työväentalon avaamista – noskeille.”

Vaikka Löfving sanoi loppupäätelmän Viipurin tilanteesta olevan hänen yksityinen mielipiteensä, voi lausuntoa pitää tulkintana koko laitoksen omaksumasta linjasta. Se on yhtenevä jo aiemmin todetun hiljaa kiiruhtamisen linjan kanssa, joka omaksuttiin EK:ssa kun havaittiin, että talojen avaamista ei voitu lopullisesti estää. Raittiusjärjestöjen jälkeen Löfving kertoi ajatelleensa seuraavaksi lakkautettavien järjestöjen ryhmäksi kommunistisia taloudellisia yhdistyksiä. Kyseeseen tulisivat tuolloin ainakin ne yhdistykset, jotka osallistuivat Vaasassa syksyllä 1929 pidettyyn taloudellisten yhdistysten neuvottelukokoukseen. Joukossa oli myös Viipurin työväenyhdistys, muistuttaa Löfving. ”Jos Sinä sen nyt järjestät noskeille, niin ei ole toivoakaan siitä, että se saataisiin lakkautetuksi. Mielipahalla olen nähnyt eräiden muiden samaan ryhmään kuuluvien yhdistysten jo joutuvan noskeille.” Löfving pelkäsi kehityksen johtavan siihen, että ”liian nopeassa tempossa lähestyttäisiin sitä aikaa, jolloin katsotaan oltavan pakoitettuja – herrat siellä eduskunnassa – sallimaan ”työväelle” eli kommunisteille taas siemeneksi joitakin julkisenkin toiminnan mahdollisuuksia.”¹⁵⁰

149 VA; EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, toimistopäällikkö Löfvingin kirje 4.6.1931 Hagelbergille Viipuriin. Kyseessä lienee epävirallinen henkilökohtainen kirjeenvaihto.

150 VA; EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, toimistopäällikkö Löfvingin kirje 4.6.1931 Hagelbergille Viipuriin.

Löfing myönsi mielipiteidensä johtuvan hänen sosialidemokraatteja, ”noita keltaisia lurjuksia, socialifascisteja”, kohtaan tuntemasta antipatiasta. Erityisen syvästi häntä oli loukannut sosialidemokraattien kiittämättömyys: ”Nosket, saatuaan viranomaisten suosiollisella avustuksella suuria talo-omaisuuksia haltuunsa, eivät osaa olla meille edes kiitollisia, vaan - piru heidät periköön - ovat vielä röyhkeitä ja vaativaisia eivätkä edes ”ymmärrä”, ei ainakaan sitä julkisesti tunnusteta, lapuanliikkeen ja viranomaisten hyviä edesottamuksia kommunisteja kohtaan.”¹⁵¹

Totta lieneekin, että Lapuan liike ja sitä mitä ilmeisemmin, ainakin Löfingin näkemyksen mukaan, parhaansa mukaan tukenut virkamieskunta tekivät sosialidemokraateille suuren sekä taloudellisen että poliittisen palveluksen.

Hagelberg sanoi olevansa ”luonnollisestikin samalla kannalla” kuin Löfing, työväentaloja ei hänenkään mielestä pitäisi luovuttaa sosialidemokraateille. Hagelberg sanoi useissa eri tapauksissa tehneensä kaiken voitavansa, ettei niin meneteltäisi. Omaa aktiivisuuttaan Viipurin työväenyhdistyksen kommunististen jäsenjärjestöjen lakkauttamisessa hän puolusteli sisäasiainministeriön patistelulla. Yhdistyksen kolmesta jäljellä olleesta kommunistisesta jäsenosastosta kaksi lakkautettiin heinäkuun viimeisenä 1931. Kolmaskin osasto oli syytteessä ja tulossa lakkautettavaksi.¹⁵² Viipurin tilanteeseen palataan vielä myöhemmin.

EK:n kielteinen linja talojen avaamiseen jatkui pitkälle 1930-luvulle. Esi-merkkejä löytyy niin eri alaosastojen, kuin itse pääosaston lausunnoista.¹⁵³ Avaamisten puolesta tai yhdistysten lakkauttamista vastustaneita lausuntoja EK:lta irtosi harvoin.¹⁵⁴

Siinä vaiheessa, kun kommunististen järjestöjen lakkauttaminen eteni ja tämän perustelun käyttäminen talojen avaamisen vastustamisessa heikkeni, EK muutti perustelujaan. Valtiollinen poliisi perusteli entistä useammin kielteistä lausuntoaan talon avaamisenomukseen sillä, että sosialidemokraattisia yhdistyksiä tai muita yhteisöjä pidettiin paikkakunnalla epäsopivina talojen haltijoik-

151 VA; EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, toimistopäällikkö Löfingin kirje 4.6.1931 Hagelbergille Viipuriin.

152 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Viipurin alaosaston päällikkö Juho Hagelbergin kirje 5.6.1931 Löfvingille: MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1931, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 7 1931, s. 7.

153 Lokakuussa esimerkiksi Viipurin alaosasto asettui vastustamaan Talikkalan Työväen seka-kuoron anomusta saada harjoitella suljetussa Talikkalan työväentalossa, samoin kuin Talikkalan Työväen Näyttämön vastaavaa anomusta. Pääosasto puolestaan vastusti Lahden Työväen teatterin anomusta saada huoneustonsa Lahden Työväentalo Oy:ssä käyttöönsä. Marraskuun alussa myös pääosasto esitti Lahden anomuksen hylkäämistä. Lokakuussa 1931 Sisäasiainministeriö teki kielteisen päätöksen Kauhavan kahvilaliikkeen avaamisesta. Maaherra oli kieltänyt yhdistyksen harjoittamasta kahvilaliikettä talossaan. Työväentalon maaherra sulki elokuussa 1930. VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Viipurin alaosaston kirje 7.10.1930 Viipurin läänin maaherralle; EK:n pääosaston kirje 8.10.1930 Sisäasiainministeriölle; Viipurin alaosaston kirje EK:n pääosastolle 7.10.1930; EK:n pääosaston kirje 16.10.1930 Viipurin läänin maaherralle; EK:n pääosaston kirje 6.11.1930 Sisäasiainministeriölle; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Sisäasiainministeriön päätös 23.10.1931. Joulukuukuussa 1932 avattiin myös Kauhavan työväentalo Kauhavan sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen anomuksesta. VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 7.12.1932.

154 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 10.10.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle.

si. Tässä tilanteessa kielteisen lausunnon perusteluksi riitti pelättävissä oleva valkoisen kansan viha tai ärtymys. Tämä käy selville esimerkiksi EK:n pääosaston Varpaisjärven työväentaloa koskevasta lausunnosta. EK:n epäili, että ”talon mahdollinen avaaminen ja luovuttaminen ”edistykselliseen osuuskauppaliikkeeseen” (sos.dem.) lukeutuvalle Ylä-Savon Osuusliikkeelle, tulisi herättämään paheksunta Varpaisjärven porvarillismielisten kansalaisten keskuudessa.” EK ehdottikin, että jos talo avataan, sitä ei saisi käyttää minkäänlaisia kokous- tai juhlatilaisuuksia varten.¹⁵⁵ Vastaavanlaisia tapauksia löytyy EK:n arkistosta lukusia. Koska kaikkien tapausten esittely ei ole mahdollista otetaan tässä esimerkkeinä muutama tapaus.

Pietarsaaren talon osalta EK ehdotti avaamispäätöksen alistamista sisäministeriön päätettäväksi sen jälkeen, kun talo oli siirtynyt kommunistiselta yhdistykseltä sosialidemokraattiselle yhdistykselle. Jos avaamiseen kuitenkin suostuttaisiin, oli avaamiselle annettava EK:n mukaan tiukat ehdot. Erityisen jyrkkä asiassa oli Vaasan alaosaston päällikkö Topias Torkkeli.¹⁵⁶ Pietarsaaren tapauksessa EK vetosi olosuhteisiin Pohjanmaalla: ”kansan mieliala on päättäväinen vihamielisyydessään kaikille kommunistien ja jopa sosialidemokraattienkin yrityksille ja toiminnalle. Olisi sangen arveluttavaa jo yleisen järjestyksen ja turvallisuudenkin vuoksi suostua ko. anomukseen ja kun etsivän keskuspoliisin mielestä siten vielä tultaisiin auttamaan kommunisteja ja varaamaan heille mahdollisuuksia vastaista toimintaa varten, niin ehdottaa etsivä keskuspoliisi nyt, että anomus myönnytyksittä ja ehdoitta hyljättäisiin.”¹⁵⁷ Tapauksen tekeekin mielenkiintoiseksi juuri se, että kun EK:n omaan toimipiiriin kuuluneet perustelut talon suljettuna pitämisestä alkoivat olla vaikeasti käytettävissä pääosastokin alkoi hylkäsesityksissään vedota yleiseen turvallisuuteen ja järjestykseen. Nämä olivat seikkoja, joita vielä edellisenä kesänä pääosaston oman tulkinnan mukaan oli järjestysviranomaisten käytettävä esitettäessä taloja suljettavaksi. Vastaava muutos lausunnoissa käy ilmi kautta linjan.

Vaasan taloudellisen yhdistyksen sisällä toiminut sosialidemokraattinen yhdistys puhdisti yhdistyksen edustajiston ja yritti saada talot avatuksi. Marraskuussa 1930 aloitetuilla järjestelyillä on täytynyt olla kommunististen yhdistys-

.

155 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, EK:n pääosaston lausunto 16.6.1933 Kuopion läänin maaherralle. Ylä-Savon Osuusliike oli ostanut entisen Varpaisjärven työväenyhdistyksen talon myöskin lakkautetulta Varpaisjärven sosialidemokraattiselta työväenyhdistykseltä.

156 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Esko Riekin käsinkirjoitettu kirje 26.9.1930 asessori Mikko Lampénille, Vaasan alaosaston kirje n:o 1462 23.9.1930 EK:n pääosastolle ja EK:n pääosaston kirje 30.1930 Vaasan läänin maaherralle; D1a2, kotelo 623, Sisäasiainministeriön kirje 19.3.1931 Vaasan läänin ministerille; Pohjanmaan Kansa n:o 37, 27.8.1931. Pietarsaaren sosialidemokraattinen työväenyhdistys joutui lopulta vararikkoon ja sisäasiainministeriö luovutti talon yhdistyksen pesän uskotuille miehille. Luovutukseen liittyivät tiukat ehdot siitä, ettei taloa saanut luovuttaa kommunistisille järjestöille tai kommunistien järjestämiä kokous- tai huvitilaisuuksia varten. Pietarsaaren työväenyhdistyksen talot myytiin pakkohuutokaupalla. Pohjanmaan Kansa piti sitäkin ”kommunistien raukka-
maisena kostona”. Talot ostivat KOP (puutalo 200.000,-) ja vakuutusyhtiö Pohjola (kivirakennus 435 200,-).

157 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 27.1.1930 Sisäasiainministeriölle.

ten myötävaikutus. EK:n Vaasan alaosaston päällikön Topias Torkkelin ja muiden paikallisten viranomaisten vastustus johti kuitenkin siihen, että talo avattiin lopullisesti vasta joulukuussa 1932.¹⁵⁸ Vaasan EK:n alaosasto torjui lausunnonaan jyrkästi talon luovuttamisen sosialidemokraateille. Torkkeli piti juuri Vaasan talon kohtaloa erityisen kriittisenä. Hän ehdotti pääosastolle jopa, että ”ryhdyttäisiin sellaisiin toimenpiteisiin, että tuo yhteiskunnallemme vaarallinen kommunistien tyyssija ja linnake määrättäisiin erikoisella asetuksella valtiolle menetetyksi rikoksen välikappaleena.” Sisäministeriölle lähettämässään vastauksessa EK:n pääosasto yhtyi Torkkelin ehdotukseen.¹⁵⁹ Keväällä 1931 sisäministerin Ernst von Bornin mukaan kaupungin työväentalojen asioiden selvittämisestä hidasti ennen kaikkea paikallinen lääninhallitus, jonka hallussa asia-paperit olivat.¹⁶⁰ Syyskuun alussa 1931 sisäministeri von Born kertoi eräiden virkamiesten vastustavan talojen avaamista, mutta sanoi omasta puolestaan olevansa sillä kannalla, että niin pian kuin lailliset esteet on saatu poistettua, talojen avaaminen tulee tapahtumaan.¹⁶¹ Vaasan talon elokuvateatteri ja mankelilaitos avattiin lopulta sisäministerin luvalla kesällä 1932. Muilta osin talon avaaminen jäi odottamaan lähempää selvittelyä. Vielä tässäkin vaiheessa EK vastusti, Vaasan alaosaston lausuntoon nojautuen, talon lopullista avaamista.¹⁶² Avaamispäätös koko talon osalta tehtiin ministeriössä lopulta joulukuussa 1932.¹⁶³

Palosaaren työväentalo Taiston kohtalo on yksi kummallisimmista kaikista esille nousevista tapauksista. Talon omistajaa ei tahtonut löytyä millään. Tämä sai aikaan sen, että asian käsittely pitkittyi ja omistajaehdokkaita oli viljalti. Osa niistä oli vain toiminut talolla, osa lakkautettu jo aiemmin, osa ei ollut edes rekisteröityjä. Vuoden 1930 lopulla vallalla oli käsitys, että talo kuului jo vuonna 1926 Vaasan Hovioikeudessa lakkautetun Palosaaren työväenyhdistyksen sääntöjen mukaan Työväen Osuusliikkeelle Vaasassa.¹⁶⁴ Omistajaa etsittäessä käytiin varsin mielenkiintoista todistelua, joka kuvaa hyvin EK:n tulkintalinjaa. Palosaaren sosialidemokraattinen työväenyhdistys anoi osuusliikkeeltä Palosaaren Työväenyhdistys Taiston omaisuuden luovuttamista itselleen lokakuussa 1930. Osuusliikkeen johtokunnan jäsen Jaakko Vihtori Tuomela esitti johtokunnan pöytäkirjaan vastalauseensa omaisuuden luovuttamisesta juuri pe-

158 Pohjanhovi 1958, s. 40–46; Hurri 1991, s. 184–187; Sadeoja 1983, s. 124–125.

159 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 623, D1a2, Vaasan alaosaston kirje 3.11.1930 n:o 1763 EK:n pääosastolle; Vaasan alaosaston kirje 24.4.1931 EK:n pääosastolle; EK:n pääosaston kirje Vaasan läänin maaherralle 8.5.1931. Alaosasto uudisti kantansa asiaan keväällä 1931, johon pääosasto toukokuussa taas yhtyi ja edelleen vielä elokuussa 1931, EK:n Vaasan alaosaston lausunto 27.8.1931 EK:n pääosastolle.

160 Pohjanmaan Kansa n:o 14, 4.7.1931. ”Vaasalaiset työväentalot saatava auki”

161 Pohjanmaan Kansa n:o 39, 1.9.1931.

162 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 624, D1a4, Sisäministeriön päätös 8.6.1932; EK:n pääosaston lausunto 1.7.1932 n:o 7014 sisäministeriölle ja Vaasan alaosaston lausunto 27.6.1832 n:o 821 EK:n pääosastolle.

163 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 7.12.1932 ja kirje Vaasan läänin maaherralle.

164 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n Vaasan alaosaston kirje 15.10.1930 EK:n pääosastolle; Huttula 1993, s. 125 ja Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934. Taiston kohtalo on pro gradussa Huttula 1993 jäänyt hivenen epäselväksi. Uusien lähteiden myötä tilanne on selkiytynyt.

rustetulle yhdistykselle. Myöhemmin EK:n kuulusteluissa SKP:n jäseneksi paljastunut Tuomela vastusti siirtoa pitäen uutta yhdistystä sosialidemokraattisena ja katsoi luovutuksen siten olevan Taiston sääntöjen vastaisen. Mielenkiintoinen on EK:n tulkinta tästä. Vaasan alaosaston johtaja Torkkelin mielestä kyseessä oli keinotekoinen omaisuuden siirto, jollaisia kommunistit yleisesti käyttivät taktiikassaan. Eli, Tuomela vastusti siirtoa sen takia että uusi yhdistys oli sosialidemokraattien, EK taas sen takia, että piti sitä kommunistisena. Tutkimusten edistyessä Torkkeli selitti ristiriitaa sillä, ”ettei Tuomelalle ole riittävän selvästi selostettu kommunistien uusimpaa keksintöä turvata omaisuutensa vastaista toimintaa varten.”¹⁶⁵

Vuoden 1931 lopulla EK kiisti jälleen Työväen Osuusliikkeen omistusoikeuden. Osuusliikkeen mukaan talo siirtyi sille lakkautetun työväenyhdistyksen sääntöjen mukaisesti eikä myöhemmin talossa toiminut taloudellinen yhdistys omistanut taloa, vaan ainoastaan vuokrasi sitä. Torkkelin mukaan tämä ei ollut mahdollista ja vaati asian tutkimista. Torkkelin perustelu on looginen, sillä lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaan sen omaisuus oli luovutettava uudelle vastaavalle yhdistykselle, jos sellainen paikkakunnalle perustetaan. Taloudellinen yhdistys perustettiin jo vuonna 1926.¹⁶⁶ Torkkeli pyrki käyttämään Palsaarenkin talon kohdalla ase-korttia. EK löysi talosta 6 pistintä, yhden kiväärin, yhden kiväärin lukon ja kommunistista kirjallisuutta. Torkkelin mielestä ”Talon perusteellinen tarkastus olisi omiaan rauhoittamaan täällä kansalaisten mieliä ja poistamaan heistä pelon punaisten aseistautumista.” Vaatimuksellaan Torkkeli ilmeisesti pyrki viivyttämään talon avaamista. EK:n johtaja kyllä ymmärsi Torkkelin perustelun, mutta ei lämmennyt asialle. Riekin mukaan EK:lle oli aiheutunut liikaa menoja jo Vaasankin työväentalon tarkastamisesta. EK kääntyi asian järjestämiseksi Vaasan läänin maaherran puoleen.¹⁶⁷

Koko avaamisprosessin aikana EK:n toimintaa luonnehtivana piirteenä voi pitää, avaamisen vastustamisen ohella, ajan pelaamisen. Mikä muu tilanne tahansa tuntui EK:sta avaamista paremmalta. Tästä se lähti pyrkien estämään jokaisen talon avaamisen, jos se vain oli siitä kiinni. Johtopäätös voi tuntua rankalta, tekihän EK sentään myönnytyksiäkin. Ne tapahtuivat kuitenkin aina pakon edessä, selkeän poliittisen päätöksen ja ylhäältä tulleen käskyn tai linjauksen seurauksena. EK:n näkemyksellä oli myös ymmärtäjänsä sisäministeriössä. Ministeriön esittelijänä toimineen Mikko Lampénin näkemyksistä on kerrottu jo edellä. Hänen tehtävissään jatkaneen Koskimiehen kannasta ja EK:n ja ministeriön välisestä yhteistyöstä kertoo paljon seuraava EK:n pääosaston viesti Kemin EK:n edustukselle:¹⁶⁸

.

165 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n Vaasan alaosaston kirje 15.10.1930 EK:n pääosastolle ja siihen liitetty J. Tuomelan vastalause Työväenosuusliike r.l. Vaasan liikkeen johtokunnan kokouksen 15.9.1930 pöytäkirjaan; EK:n Vaasan alaosaston kirje 24.10.1930 EK:n pääosastolle.

166 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, EK:n Vaasan alaosaston kirje 31.12.1931 Vaasan läänin maaherralle.

167 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, EK:n Vaasan alaosaston kirje 18.5.1933 EK:n päällikölle (ja Riekin kirjeen marginaaliin tekemät huomautukset) ja EK:n pääosaston kirje 24.5.1933 kirje Vaasan läänin maaherralle.

168 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n pääosaston kirje 3.6.1932 EK:n Kemin edustukselle.

”Kun tänään sovittiin hallitussihteeri Koskimiehen kanssa, että oheellisia asiakirjoja makuutettaisiin siksi kunnes Liedakkalan sos.dem. Työväenyhdistys on oikeuden päätöksellä tullut lakkautetuksi, niin kehoitetaan edustusta heti kun oikeus on antanut päätöksensä asiasta siitä pääosastolle ilmoittamaan ja samalla palauttamaan asiakirjat. E.R.”

Kemin alaosasto myös toimi kuten käskettiin. Edustus palautti Liedakkalan sosialidemokraattista työväenyhdistystä koskevat paperit marraskuussa 1932 ja ilmoitti, että Kemin kihlakunnanoikeus oli samana päivänä lakkauttanut ko. yhdistyksen Liedakkalan Työväenyhdistyksen toiminnan jatkajana. Riekin ja Koskimiehen sopimus tehtiin kesäkuussa¹⁶⁹ Lakkautuksen jälkeen pääosasto lausui sisäasiainministeriölle Liedakkalan Sosialidemokraattiseen Työväenyhdistykseen viitaten seuraavaa: ”Saaden Liedakkalan Työväenyhdistykseltä huhnikuun 1 päivänä 1931 ostamansa talo avatuksi, etsivä keskuspoliisi asiasta vaadittuna lausuntonaan kunnioittaen viittaa oheelliseen Kemin edustuksensa lausuntoon, josta ilmenee, että anojajärjestö nyttemmin Kemin kihlakunnanoikeuden päätöksellä on tullut lakkautetuksi.”¹⁷⁰ Sisäasiainministeriö totesi omassa päätöksessään syyskuussa 1933 saman asian.¹⁷¹

Ketä moinen toiminta hyödytti? Helpointa on ainakin todeta, ketä menettely haittasi: toimintaa työväentaloilla jatkamaan pyrkineitä piirejä. EK näki työväentalojen pitämisen kiinni helpottavan selvästi sen omaa työtä ja ajavan sen toiminnan tavoitteita oivallisella tavalla. Kuten jo aiemmin on todettu työväentalojen kiinni pitäminen oli tehokkain tapa estää tai haitata kommunistien toiminta. Työväentalojen vaikeneminen helpotti porvarillisten järjestöjenkin toimintaa. Ainakin kilpailu yleisön suosiosta oli pienempää. Jos talot olivat riittävän kauan kiinni aiheutti se myös taloudellisia menetyksiä niiden omistajille. Monet talot jaettiin tätä kautta uudelleen eli myytiin omistajien konkurssien jälkeen huutokaupoissa.

Lapuan liikkeen mielestä sosialidemokraatit ovat epäluotettavia talojen isäntiä

Marraskuun lopussa 1930 pidetyn Lapuan liikkeen viidennen kokouksen jälkeen liikkeen propaganda sosialidemokraatteja vastaan koveni. Myöhemmin hyväksymänsä ohjelman mukaisesti kansanliike kohdisti toimintansa sosialidemokraatteja vastaan. Sosialidemokraattien väitettiin kommunistien ajatusten ja periaatteiden manttelinperijöiksi, toisaalta heitä pidettiin kaksinaamaisina heidän tuomitessaan ”kommunistilait”, mutta ottaessaan tyytyväisenä vastaan niistä tulleen hyödyn.¹⁷² Ajan Sana katsoi sosialidemokraattien myös unohtaneen

169 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Kemin edustuksen kirje 12.11.1932 EK:n pääosastolle.

170 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n pääosaston lausunto 17.11.1932 Sisäasiainministeriölle.

171 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 28.9.1933 Oulun läänin maaherralle.

172 Ajan Sana 11.12.1930 ”Kelpaamaton ohjelma” ja 22.12.1930 Lapualaisuus ja sosialistit”.

entisyytensä, hehän olivat yrittäneet muuttaa aseinsuomen ”ryssäläiseksi neuvostolaksi”.¹⁷³

Kommunistien pelättiin, sekä SDP:n että kansanliikkeen piirissä, soluttautuvan SDP:n järjestöihin. Kansanliike haki tästä lisäperustelua sille, että sosiaalidemokraattisetkin järjestöt olisi lakkautettava. SDP:n vuoden 1926 puoluekokous painotti puolueen järjestörakenteen kehittämistä. Puolueen organisaatiossa tapahtuikin kokouksen jälkeen selkeää lujittumista ja järjestötoiminnan vilkastumista.¹⁷⁴ Kommunistien soluttautumisesta sosiaalidemokraattiseen puolueeseen ei voi ainakaan tilastojen pohjalta todeta. Pikemminkin voi huomata saman asian kuin aikaisemmin kommunistien järjestötoiminnan kohdalla: kansanliikkeen painostustoiminta vaikutti myös sosiaalidemokraattisten järjestöjen toimintatarmoon. Painostava ilmapiiri vaikutti, yhdessä pulakauden kanssa, jäsenmäärän kehitykseen. Lakkautusvaatimusten perustelua sosiaalidemokraattisten järjestöjen saamalla kommunistisella vaikutuksella ei voi siten pitää kovin vakuuttavana, vaikka jonkin verran kommunistisia järjestöihmisiä varmasti siirtyikin sosiaalidemokraattisiin järjestöihin.

Myös EK piti vaarana kommunistien soluttautumisesta sosiaalidemokraattisiin yhdistyksiin. Erityisesti se pelkäsi, että kommunistit saattoivat herättää tai valata aikaisemmin hiljennettä sosiaalidemokraattisia yhdistyksiä tai perustaa sosiaalidemokraattien nimissä uusia yhdistyksiä, joista he saivat sopivia suojia toimilleen. Tätä kautta kommunistit saivat myös käyttöönsä työväentaloja. Suurin riski tämän tapaiselle kehitykselle oli niillä alueilla, joilla sosiaalidemokraatit eivät olleet aikaisemminkaan päässeet määräävään asemaan. Eli kommunistien perinteisesti vahvoille kannatusalueille syntyneet tai herätetyt yhdistykset olivat kaikki epäilyttäviä.¹⁷⁵

Mikä sitten oli sosiaalidemokraattien vastaus hyökkäykseen? Tanner vaati sekä Lapuan valtuuskunnan, Suomen Lukon että Rintamamiesten Liiton lakkauttamista. ”Ne näyttävät olevan pesiä, joissa rikollisia suunnitelmia valtion turvallisuutta vastaan laaditaan”. Lakkauttamisvaatimus oli ennen kommunistilakien hyväksymistä uusi ajatus, mutta lakien hyväksymisen jälkeen asiaa ryhdyttiin pohtimaan myös porvariryhmittymissä. Sosiaalidemokraattien joulukuussa esittämä välikysymys hallituksen suhtautumisesta lapualaisten suorittamiin väkivallantekoihin hajotti ensimmäistä kertaa lapuanliikkeen takana yksimielisesti ollutta porvarillista rintamaa.¹⁷⁶ Kuvaava on tässä mielessä edistyspuoluelaisen Oskari Mantereen puheenvuoro välikysymyskeskustelussa 19.12.1930. Hän totesi, että kansakunnan tila olisi todella surullinen, jos kansanliikkeen harjoittamaa laitonta toimintaa ei olisi käyty arvostelemaan ja vastustamaan. Tähän viitaten hän kuvaili syksyn aikana kansanliikkeen toiminnasta te-

173 Ajan Sana 30.12.1930 ”Avomielistä puhetta”.

174 SDP 1930, s. 5, SDP 1934, s. 145–146; Pöytäkirja Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen XVII puoluekokouksesta Helsingissä 25–28.5.1936, liitteinä kokoukselle esitetyt kertomukset alustukset, Helsinki 1936 (jatkossa lähde SDP 1936), liite b, Sos. dem. puoluetuomikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1933–1935, s. 10; Tuomioja 1982, s. 82–84.

175 VA, Tasavallan presidentin kanslian arkisto, Hf1 Svinhufvudin sisäpolitiikkaa koskevia asiakirjoja 1931–1936, EK:n muistio (jäljennös oikeaksi todistettu 30.10.1932).

176 Paavolainen 1984, s. 209; Kaarlo 1991, s. 135–136.

kemiään havaintoja päättäen kuvauksensa merkittävään tulkintaan kuluneen vuosikymmenen aikana tapahtuneesta kehityksestä:¹⁷⁷

”Viime syksynä suoritetun vaalitaistelun mainitulta taholta pyrittiin voimakkaasti tehostamaan sanotun rintaman muodostamisen välttämättömyyttä ja sen merkitystä niin valtion sisäiselle kuin ulkonaiselle voimalle. Samassa yhteydessä tehtiin, mitä tehtävissä oli, sosialidemokraattisen puolueen saattamiseksi epäluulon alaiseksi, nimenomaan mitä tulee puolueen suhteeseen yhteiskuntajärjestyksen säilymiseen ja isänmaan itsenäisyyteen. Eräässä suuressa vaalokokouksessa julistettiin suoraan, että ”kommunistit ja sosialidemokraatit kuuluvat yhteen, pohja on sama, lopputarkoitus sama.” Minun asiani ei ole käydä puolustelemaan sosialidemokraattista puoluetta, siellä on kyllä miehiä, jotka pystyvät itse sen tekemään. Mutta sen kokemuksen nojalla, mikä meillä on valtiollisesta elämästämme päättyvän vuosikymmenen ajalta on todettava, että sosialidemokraatit ovat käyneet kovaa ja herkeämätöntä taistelua kommunisteja vastaan eikä myöskään ilman menestystä (Vasemmalta: Oikein!). Se toivomus, joka lausuttiin eräässä hyvin huomattavassa sanomalehtikirjoituksessa kesällä 1918 kapinan tultua kukistetuksi, toivomus, että meillä Suomessakin syntyisi työväenasiaa ajamaan länsieurooppalainen sosialidemokraattinen puolue, sellainen kuin muuallakin kehittyneissä sivistysmaissa, puolue, joka ymmärtää, että on pyrittävä laillisin keinoin eteenpäin uusiin saavutuksiin samalla työväestön ja koko kansan hyväksi, tämä toivomus on mielestäni totuuden nimessä sanottava – toteutunut. (Vasemmalta: Hyvä!). Ja tämä on luettava valtiomme pysyvyyttä ja isänmaamme turvallisuutta ajateltaessa suurimpiin saavutuksiin, mitä meidän maassamme itsenäisyyden aikana on saavutettu.”

Maltillisten porvarillisten ainesten irtautumista kansanliikkeestä kuvaa hyvin Itsenäisyyden liiton kokema jäsenkato sen jälkeen, kun liiton johtokunta otti lokakuussa 1930 hyvin myönteisen kannan kansanliikkeen saavutuksiin. Kannanotossa ei mitenkään puututtu kansanliikkeen lainvastaisiin toimiin. Kannanoton julkaisemisen seurauksena liitto sai jäseniltään paljon eroilmoituksia. Osa jäsenistä suivaantui myös siitä, että liitto suositti jäsenilleen kansanliikkeen uuden lehden Ajan Sanan tilaamista, lähetti heille lehden tilauslomakkeita ja toimi tilausten välittäjinä.¹⁷⁸

Myös EK myönsi uuden virtauksen olemassaolon. Se luonnehtii asian mielenkiintoisesti ”Eräältä porvarilliselta oikeistotaholta on hyökkäys kommunismia vastaan, joka jo on nujerrettu julkisesta elämästä eikä selvästi kommunistisia hyökkäyksen kohteita enää ole, laajennettu taisteluksi yleensä ”marxilaisuutta” vastaan. Kun tällöin on koetettu keksiä pohjaa alkuperäiselle taistelutunnukselle ”kommunismia vastaan!” kommunistien solutus- eli fraktiotyöstä sosialidemokraattisten järjestöjen sisällä ja tätä liioitellen uskoteltu voimaperäisemmäksi ja menestyksellisemmäksi kuin se todellisuudessa on ollut, kat-

177 Vp. 1930 II ptk., s. 1129–1130.

178 VA, IIA, II 1 Kiertokirjeet, I.L:n johtokunnan tervehdys Lapuan liikkeen valtuuskunnalle, jonka liitto lähetti kiertokirjeenä sanomalehtien toimituksille julkaistavaksi; III:2 Saapuneet kirjeet, liiton lokakuun lopussa saamat erokirjeet.

somme olevan syytä esittää siitä eräitä huomioita ja näkökohtia.” Keskuspoliisi ei enää puhu kansanliikkeestä, eikä sen kanta liikehdinnän uuteen kohteeseen tule yhtä selkeästi esiin kuin aiemmin. Samalla EK teki eron uuden liikehdinnän ja aiemman kansanliikkeen luonteen ja kannattajakunnan suhteen puhuen nyt eräästä porvarillisesta oikeistotahosta. Tuenilmaisun sijaan EK piti uuden liikehdinnän tarvetta keksittyinä, vaikka ”Isänmaallisen kansan keskuudessa” iskulause ”marxilaisuutta vastaan” oli saavuttanutkin varsin laajalti kannatusta. Mäntsälän kapinan jälkeen EK:n analyysi on entistä kriittisempi: ”Yleisesti saatetaan havaita, että Lapuanliike, sellaisena kuin se viime aikoina on esiintynyt, on mennyttä ja sen kannatus kansan keskuudessa on supistunut melko pieneen piiriin. Intoilevat johtomiehet ja kiihottajat ovat väestön silmissä romahtaneet jalustaltaan tekemiensä lasku- ym. virheitten takia. On ruvettu tuumimaan heidän vaikuttimiaan ja pyrkimyksiään sekä nähty niissä liian paljon moitteellista”. Samalla poliisi tohti jo sanoa ettei kommunistien ollut onnistunut saada jalansijaa sosialidemokraattisissa järjestöissä.¹⁷⁹

Kansanliikkeen hyökkäily sosialidemokraatteja vastaan johti puolueen sisällä keskusteluun aatteellisesta linjasta. Vastakkain olivat lähinnä puoluesihteerin Wiikiin henkilöitynyt sosialistinen linjaus ja toisaalta pyrkimys yleispuolueeksi. Wiik näki sosialidemokraattisen puolueen lähinnä teollisuustyöväestön luokkapuolueena, muu puoluejohto näki sosialidemokratian aatteena sitovan ja kokoavan kannattajia muistakin yhteiskuntaryhmistä. Tämä suuntaus pääsi puoluejohdossa vähitellen voitolle ja SDP:n tavoitteeksi tuli liukuminen kohti yleispuoluetta.¹⁸⁰

Valtiovallan kansanliikettä ennaltaehkäisevä linja jatkui pitkin kevättä 1931. Vappua 1931 varten antoi sisäasiainministeriö erityiset liputtamismääräykset. Täysin punaiset liput kiellettiin, samoin tunnuslauseelliset, standardeja tai muita laitteita sisältävät liput, jotka ”ovat omiansa loukkaamaan lakia tai hyviä tapoja”. SDP painotti jäsenilleen määräysten noudattamista muistuttaen samalla puhujien turvallisuudesta huolehtimista. Viranomaisia oli vaadittava tekemään velvollisuutensa. Puolue kiinnitti huomiota myös työväentalojen paloturvallisuuden tehostamiseen. Vakuutukset oli nostettava riittävän suuriksi. Maassa paloi 3–4 taloa vuodessa. Osa paloista oli ulkopuolisten syyttämiä, mutta joukossa oli liian usein myös huolimattomuutta.¹⁸¹ SDP:n puoluesihteerin K.H. Wiik katsoi jo huhtikuussa 1931 Lapuan Liikkeen olevan ”ilmeisesti ohimenevä ilmiö taantumuksen historiassa”. Taantumus itse kuitenkin pysyy, muistutti Wiik. ”Porvaristo vaatii nyt järjestystä ja laillisuutta kun se laittomuuden ja epäjärjestyksen avulla sai kipeimmät vaatimuksensa toteutetuksi.” Lapuan Liike tuntui olevan vailla konkreettisia tarkoituksia.¹⁸²

179 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 1 1932, s. 4; EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 2 1932, s. 1; EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 3 1932, s. 9.

180 Soikkanen 1975, s. 530–533 ja Kaarluoto 1991, s. 164–166.

181 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 119 Kiertokirjeitä piiritoimikunnille, Järjestötoiminta-lehti n:o 3–4, s. 147–148.

182 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 119, K.H. Wiikin laatima muistio puoluejohtajalle 2.4.1931. ”Näkökohtia valtiollisen tilanteen valaisemiseksi.

Viimeisen puhdin liikkeestä vei jämerän Svinhufvudin valinta presidentiksi helmikuussa 1931. Hän oli ollut myös Lapuan liikkeen ehdokas. Merkitystä lie-
nee ollut myös sillä, että Svinhufvud nimitti välittömästi valintansa jälkeen
C.G.E. Mannerheimin tasavallan puolustusneuvoston puheenjohtajaksi.¹⁸³
Presidentinvaalikamppailu ja vaalityö oli kovaa. Ennakoasetelma vaalissa oli
selvä. Lapuan liikkeen tärkeimmäksi päämääräksi tuli entisen presidentin K.J.
Ståhlbergin valinnan estäminen. Sosialidemokraattien Väinö Tanneria ei pidet-
ty todellisena vaihtoehtona. Suostuessaan ehdokkaaksi Ståhlberg oli puolestaan
todennut, ettei hän voinut kieltäytyä, jos hän ehdokkuutensa kautta voisi edistää
laillisuuden, kansanvallan ja valtion arvovallan asiaa. Edistyspuolueen tarkoi-
tuksena oli ollut muodostaa Ståhlbergin ympärille ”laillisuusrintama” yhdessä
maalaisliiton, ruotsalaisten ja sosialidemokraattien kanssa. Lopulta socialide-
mokraatit kuitenkin päätyivät Tanneriin ja maalaisliitto Kyösti Kallioon ja yh-
teinen vaaliliitto kariutui.¹⁸⁴

Lapuan liike ja kokoomus perustivat Svinhufvudin valinnan tueksi ”isän-
maallisen vaaliliiton”. Sen piiristä Ståhlbergiin kohdistettiin syytteitä kaikesta
mahdollisesta. Väitettiin jopa, että presidentin tehtävien antaminen Ståhlbergil-
le oli sama kuin tehtävän lahjoittaminen Stalinille. Jo eduskuntavaalien aikana
esiin oli kaivettu Ståhlbergin vanhat synnit. Ståhlbergiä syytettiin mm. kiel-
teisestä suhtautumisesta jääkäriliikkeeseen, itsenäistymisen vastustamisesta,
presidenttikauden amnestiapolitiikasta ja Tarton rauhasta. Syytösten taustalla
oli se, että Ståhlberg oli asettanut kansanedustajaehdokkuutensa ehdoksi sen,
ettei edistyspuolue osallistu porvarilliseen vaaliliittoon. Liiton kariuduttua eh-
dokkuus toteutui ja Ståhlberg myös valittiin kansanedustajaksi. Eduskunta-
vaalien aikainen vastakkainasettelu ei ollut omiaan parantamaan Ståhlbergin
asemaa Lapuan liikkeen silmissä.¹⁸⁵

Vaikka Ståhlberg ottikin presidentinvaalitalanteessa ukkosenjohdattimena
vastaan suurimman syytösryöpyn, kohdisti Lapuan liike toimensa ennen kaik-
kea sosialidemokratian vastaiseen taisteluun. Tässä taistelussa presidentinvaalit
eivät olleet keskeisessä asemassa. Lapuan liikkeen tarkoituksena oli Ajan Sanan
mukaan saada valtakunnan ainoaksi johtavaksi periaatteeksi ”isänmaallisuus-
den”, jota vastoin puolueiden valta oli tuhattava. Sosialidemokratian vastainen
taistelu nähtiinkin osana tätä yleistä suomalaisen politiikan puhdistamista. Suo-
messa vallalla ollut kansanvalta oli liikkeen mukaan suunnilleen sama kuin so-
sialismi, minkä seurauksena Suomesta oli tullut maailman sosialistisin maa
Neuvostoliiton jälkeen. Neuvostoliiton ja kansainvälisen sosialismin kautta
socialidemokratia yhdistettiin liikkeen propagandassa kansainväliseen juuta-
laisuuteen, mitä puolestaan saattoi pitää kaiken pahuuden ilmentymänä. Akti-
visti uhosikin vuoden 1931 toisessa numerossaan Lapuan viidennessä kokouk-
sessa julistetun sodan sosialidemokraateille jatkuvan keskeytymättömänä ja
päättävän lopulliseen voittoon.¹⁸⁶

183 Ahti 1990, s. 127, 130.

184 Blomstedt, Yrjö, K.J. Ståhlberg, Valtiomieselämäkerta, Porvoo 1969, s. 481–482.

185 Blomstedt 1969, s. 473–483; Hokkanen 1986, s. 68; Paavolainen 1984, s. 216–217.

186 Ajan Sana 2.1.1931 ”Uutta vuotta alkaessa, Ajan Sana 7.1.1931 ”Lapuanliike ei uhkaa kan-

Työväentaloihin liittyvän taistelun kansanliikkeen keskuudessa herättivät syksyllä 1931 taas tapahtumat Lapualla, jossa paristakymmenestä pitäjistä koostunut miesjoukko naulasi Lapuan työväentalon. ”Pyykki on pantu ja pysyy”, vakuutti Lapuan päivien hengessä tapahtuman organisoinut pankinjohtaja Iivari Koivisto. Puheen jälkeen miehet tarttuivat nauloihin ja lautoihin ja pian oli iso talo kauttaaltaan suljettuna. Sisäministerille kokous lähetti sähkeen, jossa sanottiin: ”Työväentalo on kiinni ja pysyy. Eteläpohjalaiset, miehet”.¹⁸⁷

Mistä Lapuan tapahtumat sitten johtuivat? Lapuan haastejuhlien näyttämö, taloudellisen työväenyhdistyksen omistama työväentalo, seiso i suljettuna kirkonkylän laidalla 1931. Neuvotteluja talon avaamisesta käytiin koko ajan. Keväällä 1931 sisäasiainministeriö oli epäilevällä kannalla, koska järjestyksen ei uskottu säilyvän Lapualla.¹⁸⁸ Taloudellinen yhdistys päättikin kansanliikkeen painostuksen alla lopettaa toimintansa ja siirtää talon uudelleen perustetulle sosialidemokraattiselle yhdistykselle. Tällöin maaherra puuttui tilanteeseen. Hän ei hyväksynyt tehtyä päätöstä, koska sitä ei oltu tehty varsinaisessa kokouksessa eikä luovuttanut suljettua taloa. Toiminta jatkui siten taloudellisen yhdistyksen nimissä ja säännöillä. Syksyllä yhdistys myi talon SDP:n omistamalle Kattara Oy:lle. Lainhuudatuksen yhtiö sai taloon 1931.¹⁸⁹

Syksyllä 1931 levisi Lapualle lehtien kautta tieto, että sisäministeri Ernst von Born antaisi avata suljetun talon ovet. Tämä herätti pitäjässä vastustusta. Kun paikkakunnalle sitten saapui poliiseja vangitsemaan suutari Mätön murhaan syyllistyneitä, tulkittiin tämä yleisesti pyrkimykseksi toteuttaa työväentalon avaaminen. Esimerkiksi Ajan Sana julisti otsikossaan, että ”Lapuan työväentalo aiotaan avata!” Lapuan tapahtumien yhteydessä lehti laitto i von Bornin suuhun myös kohtalokkailta kuulostaneet sanat, joiden mukaan oli katsottava, ”kumpi määrää maassa, hallitusko vai Kosola”.¹⁹⁰ Sisäministeri von Born teki talon avaamisesta päätöksen 14.9.1931. Ministeriön pöytäkirjan mukaan asia oli esitelty ministerille Vaasan läänin maaherran alistettua sen ministeriön ratkaistavaksi. Pöytäkirjan mukaan: ”Ministeri näki hyväksi lausua, ettei ministeriöllä ollut muistuttamista talon avaamista ja omistajalle luovuttamista vastaan, ehdolla ettei talossa toimeenpanna kommunistien kokouksia eikä muutenkaan missään muodossa harjoiteta kommunistista kiihotustyötä. Asian esitelty esittelijäneuvos Esko Heilimo kirjasi päätökseen 17.9.1931 eriävän mielipiteensä. Heilimon mukaan asia oli niin merkittävä esimerkkitapaus, että se olisi pitänyt

sanvaltaa, vaan tahtoo olla sen tukena”; Kaarluoto 1991, s. 142–143. Kaarluoto viittaa juutalaisuuden yhdistämisestä kommunismiin Mossen (Georg L.) teokseen *Toward the Final Solution. A History of European Racism*. New York 1978. Mossen mukaan kommunismin ja juutalaisuuden yhdistäminen tapahtui, jotta kommunismin kaltaiselle oudolle ilmiölle löydettiin sellainen ilmimuoto, jota jo entuudestaan vihattiin.

187 Ahti 1990, s. 128–130; Hurri 1991, s. 177. Koivisto sai puheestaan myöhemmin vankeustuomion.

188 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 117, Emil Sallilan kirje 10.3.193 Lapuan Taloudelliselle työväenyhdistykselle (R. Vuorisalo).

189 Lehtinen 1984, s. 644–645; Hurri 1991, s. 176–178.

190 Lehtinen 1984, s. 700–701; TA, SDP Kirjeenvaihtoa F 122, R. Vuorisalon kirje 29.9.1931 puoluesihteer i K.H. Wiikille; Ajan Sana 17.9.1931; Ajan Sana 19.9.1931 ”Lapua asiaa ei vielä ole käsitelty hallituksessa”.

'Pyykki on pantu ja pysyy', julisti pankijohtaja Iivari Koivisto Lapuan työväentalon portailta talon toisen naulauksen aikaan. Lapuan työväentalo naulattiin 2000 miehen voimin 21.9.1932. Kuva Suomen kuvalehti. Otavan kuva-arkisto.

alistaa koko valtioneuvoston päätettäväksi tai ratkaisua olisi ainakin pitänyt siirtää kunnes jo kuulutettu talon pakkohuutokauppa olisi järjestetty.¹⁹¹ von Bornin tekemä päätös oli periaatteellinen. Sen toimeenpano ja etenkin ajankohta jäi maaherran harkintaan.

Lapualle 21. syyskuuta kokoontuneet noin 500 maakunnan miestä eivät tätä tienneet. Väkimäärä lisääntyi pian niin että työväentalon ikkunoita ja ovia naulaamaan kertyi kaikkiaan parisen tuhatta miestä. Tilaisuudesta muodostui naulausliikkeen merkkitapahtuma. Sen kunniaksi lyötiin jopa erityinen mitali, kökkämerkki. Kökkämerkissä oli työväentalo ikkunat laudoilla peitettyinä ja etualalla ristissä naula ja vasara. Uusi naulaus 6–8 tuumaisilla nauloilla kuvastaa hyvin niitä perussyitä, joiden takia oikeiston tuki kansanliikkeelle hajosi talonpoikaismarssin jälkeen. Lehtisen mukaan tämä käytös osoitti sitä aatepohjaa, miltä kansanliike oli alunperin noussut.¹⁹² SDP:n puoluetoimikunta lähetti pää- ja sisäministerin puheilla lähetystön vaatimaan sisäasiainministeriön päätöksen toimeenpanemista.¹⁹³

Lapuan Päiväkäskyn mukaan Lapualla ei uskottu kommunismin muuttuvan viattomaksi ja vaarattomaksi sosialismiksi sillä, että hätä ajaa joihinkin yhdistysjärjestelyihin. Mielenkiintoinen on lehden ”naulaustyömaalla” tekemä havainto:¹⁹⁴

191 VA, SM, Cb 19431, SM:n päätös 14.9.1931 n:o 113 ja siihen liittyvä liite n:o 1.

192 Lehtinen 1984, s. 700–701; Hurri 1991, s. 178. Hurrin mukaan kökkämerkki lyöttiin toimittaja J.O. Ikolan – Vaasan Jaakkoon aloitteesta. Merkkejä lyötiin 4 kultaista ja 384 hopeista.

193 TA, SDP puoluetoimikunnan ptk. 1931, 21.9.1931, s. 84.

194 Lapuan Päiväkäskey 25.9.1931, n:o 2.

”Oli kummallista havaita, että työväentalon naulaamishommassa oli huomattavasti henkilöitä, jotka ovat olleet Lapuan liikettä vastaa. Lan-
kun seljässä, naulat ja vasarat käsissä marssivat muitten mukana ja
sinettinsa seinään löivät.”

*Talon naulaus
käynnissä. Suomen
kuvalehden mukaan
Antti Isotalo löi
ensimmäisen naulan
talon oveen.
Valokuvaaja Paavo
Fossi. Otavan kuva-
arkisto.*

Palasiko kansanliike juurilleen? Ei. Kyse oli liikkeen poliittisen tarkoituksen
laajentamisesta. Alkuperäisyyden piiriin liitettiin nyt myös sosialidemokraat-
tisen järjestötoiminnan estäminen.¹⁹⁵

Oliko Lapuan toisessa naulauksessa sitten kyse väärästä hälytyksestä? Aja-
tusta tukee maaherra Martosen ja yhdistyksen puheenjohtaja Västin käymä kes-
kustelu naulauksen jälkeen. Maaherra oli Västin mukaan kysynyt, oliko hän
saanut Helsingissä käydessään oikeaa tietoa siitä, että yhdistyksellä ei ollut ollut
tarkoitusta ryhtyä toimimaan heti, vaikka talo saataisiinkin auki. Västi oli vas-
tannut kysymykseen, että asia oli niin kuin maaherralle oli ilmoitettu. Tämän
jälkeen maaherra oli käännytynyt paikalla olleen opettaja Latvalan puoleen ja to-
dennut: ”Siinä sen nyt kuulitte”. Tämä maaherran huomautus johtunee siitä, että
”Lapualaiset olivat epäilleet tätä maaherran ilmoitusta, kun hän on siitä heille
luultavasti ilmoittanut”, totesi Wiikille raportoiva Vuorisalo.¹⁹⁶

195 Katso esim. Ajan Sana 5.10.1931 ”Lapuan Liike”.

196 Lehtinen 1984, s. 700-701; TA, SDP Kirjeenvaihtoa F 122, R. Vuorisalon kirje 29.9.1931
puoluesihteeri K.H. Wiikille.

MIHIN OLLAAN MENOSSA?

V:a 1930 — V:a 1931 — V:a?

Lapuan liikkeen kanta työväentalojen aukaisemisiin oli selvä: taloja ei saanut avata kommunisteille. Sisäasiainministeri Ernst von Born ei ollut liikkeen suosiossa. Lapuan Päiväkäslyn näkemys asiasta (15.9.1931).

Naulauksen jälkeen Vuorisalo ilmoitti paikallisten viranomaisten vasta alkaneen tutkia yhdistyksen kommunistisuutta. Vuorisalolle ei ollut selvinnyt koskettivatko tutkimukset yhdistyksen historiaa vai nykyistä toimintaa. Paikkakunnalla liikkui myös huhuja työväentalon polttamisesta, minkä johdosta yhdistys huolestui alhaisen palovakuutuksensa takia. Lopulta asiassa päätettiin jäädä odottamaan oikeuden tuomiota.¹⁹⁷ Taloudellisen työväenyhdistyksen lakkautusvaatimus hylättiin Lapuan talvikäräjillä vuoden 1932 lopulla. Yhdistys oli oikeuden mukaan toiminut luvallisesti, saanut viranomaisilta iltamaluvat tilaisuuksiinsa ja luovuttanut talonsa kaikkien yhdistysten käytettäväksi. Yhdistyksen iltamissa ja juhlissa esiintyneitä vastaan ei myöskään ollut nostettu syyteitä.¹⁹⁸ Lapuan taloudellisen yhdistyksen erilainen kohtelu johtuu siitä, että osa paikallisista sosialidemokraateista jäi kommunistien valtaaman työväenyhdis-

197 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 117, R. Vuorisalon kirje 23.9.1931 puoluetoimistolle; puoluetoimiston kirje 7.10.1931 Lapuan Taloudelliselle työväenyhdistykselle ja R. Vuorisalon kirje 31.10.1931 E. Sallilalle.

198 VMA AT, Lapuan talvikäräjät 28.5.1932 § 215.

tyksen, myöhemmän taloudellisen yhdistyksen, jäseniksi ja toimivat koko ajan myös talolla. Lopullisesti talo saatiin auki vasta vuonna 1932.

Toinen paikkakunta, jossa työväentalon avaaminen sai aikaan laajaa levottomuutta oli Viipuri. Viipurin työväenyhdistys omisti useita eri työväentaloja kaupungissa. Sen omaisuus arvioitiin 5 miljoonaksi markaksi, joten ei liene ihme miksi juuri sen kohtalo herätti niin suurta mielenkiintoa.¹⁹⁹

Selvittely talojen ympärillä jatkui kesäkuussa 1931. Viipurin sosialidemokraattiset järjestöt anoivat uudelleen Viipurin työväenyhdistyksen talon käyttöoikeutta itselleen. EK:n Viipurin alaosasto pysyi linjallaan. Hakijoilla ei sen mukaan ollut omistusoikeutta taloon, minkä vuoksi alaosasto esitti anomuksen hylkäämistä. Lisämausteeksi keskusteluun nousivat moraaliset perusteet:

”Mitään moraalista omistusoikeutta, josta anomuksessa puhutaan, ei näillä järjestöillä myöskään ole, sillä jos moraalista ruvetaan puhumaan, niin oikeastaan Suomen valtiolla on sekä moraalinen että juridinen omistusoikeus Viipurin työväenyhdistyksen omaisuuteen, jonka ovat hankkineet ne järjestöt, jotka aikaansaivat ja toimeenpanivat vuoden 1918 kapinan ja joiden järjestöjen omaisuuden olisi oikeuden ja kohtuuden mukaisesti pitänyt joutua Suomen valtion haltuun.”²⁰⁰

Kuopiossa ilmestynyt Savo ilmaisi asian näin: ”Työväki saakoon talonsa, mutta niitä on käytettävä laillisiin tarkoituksiin. Sosialidemokraattien kanssa ne eivät kuitenkaan ole yhtään sen paremmassa käytössä kuin kommunistienkaan. Siitä on meillä riittävästi kokemuksia vuosilta 1917-18. Sen vuoksi ei asiaa poisteta päiväjärjestyksestä sillä, että taloja luovutetaan ehdoitta sosialidemokraateille.” Lehden mukaan talot tulisi menettää, ”kuten ainakin rikoksen välikappaleet” ainaisiksi ajoiksi valtiolle. Savo kommentoinut Uusi Suomi oli samoilla linjoilla: ”Aivan yhtä hyvin voisivat muutkin puolueet ja esim. suojeluskunnat esittää niihin vaatimuksia.”²⁰¹

Julkinen paine Viipurin työväenyhdistyksen ympärillä lisääntyi sosialidemokraattien valitettua päätöksistä oikeuskanslerille, jolta asia siirtyi sisäasiainministeriöön. Ministeriö puolestaan halusi päästä eroon hankalasta kysymyksestä pikaisesti, ”noskein kantelukirjelmä kuuluu sisällöltään olevan aivan sikamaisen siivoton”. Ministeriössä oli Hagelbergin mukaan keksitty idea lakkauttaa Viipurin työväenyhdistyksen kommunistiset jäsenjärjestöt ja päästä siten eroon koko asiasta. Asiaa hoiti ministeriössä uusi esittelijä hallitussihteeri Koskimies, joka oli soitellut Hagelbergille.²⁰² ”Tämä kysymys tuntuu olevan suurille herroille niin epämiellyttävä, että he kaikin mokomin tahtovat päästä siitä eroon”, jatkoi Hagelberg ja sanoi olevansa varsin hyvin tietoinen ”noskeil-

199 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Viipurin alaosaston päällikkö Juho Hagelbergin kirje 5.6.1931 Löfvingille.

200 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n Viipurin alaosaston kirje 13.6.1931 EK:n pääosastolle.

201 Uusi Suomi 21.9.1931 n:o 259.

202 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Viipurin alaosaston päällikkö Juho Hagelbergin kirje 5.6.1931 Löfvingille.

le” tekemästään palveluksesta, ”oikeastaan pitäisi tästä afääristä mennä noskeilta pyytämään välityspalkkio”.²⁰³

Elokuuhun 1931 tultaessa EK:n pääosasto taipui. Tuolloin se myönsi, että Viipurin työväenyhdistys oli nyt täydellisesti puhdistettu kommunistisista jäsenjärjestöistä ja yhdistyksen johto oli tunnettujen sosialidemokraattien käsissä. Myös läänin maaherra ja kaupungin poliisimestari olivat sitä mieltä, ettei talojen avaamisesta ollut enää mitään vaaraa yleiselle turvallisuudelle. Viipurin alaosasto sen sijaan epäili edelleen sosialidemokraattien valtauksen laillisuutta.²⁰⁴

Sisäasiainministeri von Born päätti syyskuun alussa 1931 suostua Viipurin työväenyhdistyksen anomukseen. Avatuiksi tulivat kaikki yhdistyksen omistamat työväentalot; Punaisen lähteen kadun talo, Pellervonsali ja Pellervonpirtti Pellervonkadulla, Talikkalan työväentalo Viipurin esikaupunkialueella ja Monrepos’n työväentalo Viipurin maalaiskunnassa. Talot oli suljettu elokuussa 1930 maaherran päätöksellä. Myös tähän päätökseen liittyivät ehdot kommunistisen toiminnan estämisestä. SDP:n järjestösihteeri Emil Sallila arveli lähipäivinä saatavan päätökset eräiden muidenkin työväentalojen avaamisesta.²⁰⁵

Pian talojen avaamisen jälkeen Lapuan Liikkeen Viipurin osasto käsitteli työväentalojen avaamiskysymystä ja lähetti Viipurin maaherran puheille lähetystö selvittämään asiaa. Maaherra otti lähetystön vastaan ja kertoi, että oli antanut talon avaamisluvan sisäministeriön kehotuksesta. Suomen Sosialidemokraatin mukaan maaherra piti parhaana, että talon avaaminen vietäisiin tuomioistuimen ratkaistavaksi. ”Hän toimii asiassa lakien mukaisesti, eikä kysymykseen saa vaikuttaa minkäänlaiset lähetystöt.”²⁰⁶ Lähetystön palattua maaherran luota kokousta jatkettiin. Kuultuaan maaherran terveiset kokous päätti lopulta lähettää sisäministerille sähkösanoman.²⁰⁷

”Lapuanliikkeen Viipurin osasto tuntien Karjalan kannaksen mielialan rajavartiostoväestönä ja tietoisena Viipurin keskeisestä asemasta kommunismivaaraan nähden koko maakunnassa on huolestunut siitä, että hra Sisäministerin toimesta on avattu ja luovutettu aikaisemmin kommunistiyhdistysten hallussa olleita ja kommunistien etappitoimissa käytettyjä työväentaloja samanhenkisille ryhmille ja ilmoittaa jyrkästi vastustavansa tällaisia toimenpiteitä sekä odottaa ettei samanlainen menettely enää jatku.”

203 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Viipurin alaosaston päällikkö Juho Hagelbergin kirje 5.6.1931 Löfvingille.

204 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 31.8.1931 Sisäasiainministeriölle ja EK:n Viipurin alaosaston kirje 14.8.1931 EK:n pääosastolle. Viipurin alaosaston kirjeen lopussa pyydetään vertaamaan allekirjoittaneen (Hagelberg) yksityiskirjeeseen 5.6.1931 Löfvingille.

205 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, Sisäasiainministeriön päätös 2.9.1931; TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 2.9.1931, s. 81. Järjestösihteeri Sallilalla oli tietoa ministerin tulevasta päätöksestä samana päivänä pidetyssä puoluetoimikunnan kokouksessa.

206 Suomen sosialidemokraatti n:o 265, 30.9.1931, ”Nyt Viipurin työväentalon vuoro”.

207 Suomen sosialidemokraatti n:o 265, 30.9.1931, ”Nyt Viipurin työväentalon vuoro”.

Näin Viipurin suunnan Lapuan Liikkeen miehet laskivat sosialidemokraatit epäluotettaviksi. Vallankumouksellisuuden varjo pysyi myös heidän päällensä.²⁰⁸

”Laki tulee noudatettavaksi toimissani niin kuin se tähän saakka on noudatettu”, vastasi ministeri von Born Lapuan Liikkeen vaatimuksiin. Karjala-lehti oli tyytymätön ministerin vastaukseen, ”koska se ei anna selvyyttä suostuuko sisäministeri lapualaisten vaatimukseen sen omalaatuisen ”laillisuuden” noudattamiseksi jota tšekäläiset lapualaiset tarkoittavat.”²⁰⁹ Karjalan epäilyt olivat turhia, sillä sisäministeri jatkoi linjallaan. Työväentalojen avaamisia jatkettiin. Viipurin työväenyhdistyksen omistama Rientolan kesäsiirtola Viipurin pitäjän Lihaniemessä avattiin kesäkuussa 1932.²¹⁰ Sisäministeri sai tukea mm. eräiden porvarillisten puolueiden 2. lokakuuta pitämältä kokoukselta. Kokouksen julkilausumassa kehoitettiin kaikkia kansalaisryhmiä, vastuullisessa asemassa olevia henkilöitä ja sanomalehtiä välttämään tekoja ja lausuntoja, jotka saattaisivat olla omiaan kärjistämään taloudellisia tai muita vastakohtia maassa ja nostamaan kansalaisia toisiaan vastaan. Kokous lähestyi myös SDP:tta ja tarjosi sen johtohenkilöille mahdollisuutta liittyä julistuksen allekirjoittajiin. Heille tarjottiin myös mahdollisuutta tehdä muutoksia julistuksen sanamuotoon. Puoluetoimikunnassa ei julistukselle annettu suurta merkitystä sisäpoliittisen tilanteen kannalta, eivätkä puolueen johtohenkilöt myöskään halunneet luopua arvosteluoikeudestaan. Puoluetoimikunta päättikin kieltäytyä kohteliaasti yhteisestä julkilausumasta. Puheenjohtaja Harvalalle tehtäväksi jäi ilmoittaa asianomaisille porvaripuolueiden johtohenkilöille, että koska SDP oli koko ajan tuominut laittomat teot ja pyrkinyt kaikin voimin siihen, että maahan palaisivat lailliset olot, ei puolueen taholta katsota olevan tarpeen yhtyä julistukseen. Toisella osapuolella sen sijaan oli syytä parannukseen. Harvalan oli näet SDP:n puolesta todettava vielä, että ”näemme mielellämme, että porvarillisten puolueiden johtohenkilöiden taholta sellainen julistus annetaan.”²¹¹

Tilanne Viipurin työväenyhdistyksen kohdalla ei päättynyt vielä tähänkään. Työväenyhdistystä vastaan nostettiin uudelleen lakkauttamiskanne ja asia vietiin läpi kaikkien oikeusasteiden. Oikeusprosessin ajan talot olivat ilmeisesti kiinni. Raastuvanoikeus hylkäsi lakkautusvaatimuksen 23.5.1932, mutta Viipurin hovioikeus hyväksyi lakkautusvaatimuksen 11.11.1932. Päätös vahvistettiin korkeimmassa oikeudessa 30.3.1933. Yhdistyksen omaisuus oli sen sääntöjen mukaan määrä luovuttaa SDP:lle. Toukokuussa 1933 puoluetoimikunta valtuutti Johan Helon neuvottelemaan luovutuksesta yhdistyksen pesänselvittäjien kanssa. Lopulta syyskuussa 1933 järjestösihteeri Sallila saattoi kertoa puoluetoimikunnalle neuvotelleensa pesänselvitysmiesten kanssa sopimuksen, jolla puolue ottaisi omaisuuden haltuunsa.²¹²

208 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Riekin muistio puhelinkeskustelusta 3.3.1931 Lampénin kanssa.

209 Kansan Työ n:o 225, 1.10.1931.

210 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 16.6.1932.

211 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 3.10.1931, s. 87–88.

212 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1933, 17.5.1933, s. 64 ja 19.9.1933, s. 89; SM 1934.

Sosialidemokraattisten työväentalojen naulaukset ja niihin kohdistuneet muut tuhotyöt

Sosialidemokraattien vastaisen toiminnan aktivoituminen syksyllä 1931

Lapuan työväentalon toista nauлаusta syksyllä 1931 voi pitää lähtölaukauksena sosialidemokraattisia työväentaloja vastaan suuntautuneelle liikehdinnälle. SDP:n puoluetoimiston tietojen mukaan syksyn 1931 aikana joutui pari kolme sosialidemokraattista työväentaloa kuukaudessa erilaisten väkivaltaisuuksien kohteeksi. Merkkejä mielialojen poreilusta pinnan alla oli jo ennen Lapuaakin. Helmikuussa 1931 yritettiin räjäyttää Vanajan Idänpään työväentalo savupiipun kautta pudotetulla pommilla. Seurauksena oli talon kaikkien muurien rikkoutuminen. Uusi väkivalta-aalto keskittyi suurelta osin juuri Hämeen läänin eteläosiin. Salon työväentalo yritettiin räjäyttää vuoden 1931 lopulla. Turun pohjoisessa vaalipiirissä olivat tihutöiden kohteena ainakin Euran ja Punkalaitumen työväentalot. Hämeenlinnassa päätettiin jo tammikuussa 1931 ryhtyä vartioimaan työväentaloa. Kuopion itäisessä vaalipiirissä naulattiin Pielisjärven Viekin talo. Viitasaaren Permokylän työväentalo räjäytettiin dynamiitilla. Degerbyn Solbergin Ruotsalaisen työväenyhdistyksen talo suljettiin kommunistisena kesällä 1930. Talo siirtyi yhdistyksen sääntöjen mukaan sosialidemokraattiselle Suomen Ruotsalaiselle Työläisliitolle. Liitto sai luvan avata talon 26. päivä syyskuuta 1931. Avajaistilaisuudesta muodostui kahakka talolla. Arviolta noin 200 ruotsinkielistä ”lapualaista” tunkeutui juhlasaliin ja sai uhkauksillaan juhlan loppumaan. Tutkimuksissa paljastui sosialidemokraattien mukaan, että suurin osa hyökkääjistä kuului ns. sivistyneistöön. Kahakka kääntyi-kin sosialidemokraattien mukaan hyökkääjien pyrkimyksiä vastaan, sillä Solbergin talolla avattu syksyinen jäsenhankintaviikko sai hyvän vastaanoton. Talolla vietetty viikon aloitusjuhla veti väkeä useista lähipitäjistä asti.²¹³

Humppilan työväentalolla tapahtui ilkityö kesken tanssi-iltamien 27.9.1931. Talolle tunkeutui noin kymmenellä autolla liikkuneet miehet veivät talon juhlasalin seinältä vuoden 1918 tapahtumissa valkoisen terrorissa kuolleiden muistitaulun ja Karl Marxin taulun. Muistotaulussa luki mm. sanat ”Humppilan työväestö menetti vuoden 1918 kansalaissodassa ja sitä seuranneen valkoisen terrorin uhreina seuraavat toverit”. Muistosanoja alla oli 138 nimeä. Poliisitutkinnoista kävi ilmi, että osa miehistä oli paikkakuntalaisia, vaikka tauluihin koskikin vain vieraspaikkakuntalaisia. Muistotaulu vietiin paikalliselle poliisikonstaapelille. Tapaus liittyy poliisitutkinnan mukaan Loimaalla tapahtuneisiin hävityksiin. Työväenyhdistys päätti johtokunnan kokouksessa kääntyä asiassa poliisiviranomaisten puoleen.²¹⁴

213 SDP 1934, s. liitteet 142, 204, 207, 254, 262, 280; Koskimies 1979, s. 360–361; Hämeenlinnasta Saari, V.E. Katajana kalliolla. Hämeenlinnan Työväenyhdistys 1888–1988. Joensuu 1988, s. 184. Talon vartiointipäätös uusittiin tammikuussa 1932, jolloin vartiointiin velvollisien piiriä laajennettiin. Lapuan työväentalon toisen naulauksen merkityksestä kts. esim. Siltala 1985, s. 461–462.

214 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4 Työväentalot 1031–1933, nimismies Väinö Penttilän kirje Hämeen maaherralle ja siihen liittyvät poliisitutkintopöytäkirjat.

Pommin jäljiltä. Syksyllä 1931 Lapuan liikeen hyökkäys kääntyi sosialidemokraattisia taloja vastaan. Idänpään työväentaloon pudotettu pommi rikkoi talon muurit. Työväen Arkisto.

Pohjois-Savossa liike kohdistui kahta sosialidemokraattien omistamaa taloa vastaan. Sonkajärven työväentalo poltettiin 4.12.1931 ja Maaningan Tuovilanlahden työväentalolla keskeytettiin iltamat 13.12.1931, minkä jälkeen miesjoukko naulasi talon kiinni. Sonkajärven talon tuhopolttajat talollisen poika Eino Kainulainen ja talollinen Israel Huttunen ilmoittautuivat paikalliselle nimismiehelle seuraavana päivänä. Teon motiiviksi miehet ilmoittivat talolla vietetyn paheellisen elämän.²¹⁵

Pohjois-Savossa joulukuun ensimmäisellä viikolla vietettyyn suojeluskunta- viikkoon ja lähestyvään itsenäisyyspäivään viitaten Sonkajärven teon motiivina nähtiin ensitietojen pohjalta juovuspäissä kohonnut isänmaallisuus. Sonkajärven tapausta selvitettiin myöhemmin käräjillä, jossa syytettyjen selkeä syyllisyys todettiin. Puolustuksessaan miehet perustelivat tekoaan puhtaalla isänmaallisuudella. Vähitellen oikeudenkäynti kääntyiikin selvittelemään työväenyhdistyksen menneisyyttä. Väitteet saivat aikaan yhdistykseen kohdistuneen lakkauttamisprosessin käynnistymisen. Tuhopolttoon syyllistyneet miehet saivat kumpikin yhden vuoden kuritushuonerangaistuksen. Tuovilanlahden tapaus johti myös toista sosialidemokraattista yhdistystä vastaan osoitettuihin lakkaut-

215 Ruuskanen 1995, s. 135–136. Tarkemmin Savon Sanomat 8.12.1931 ja Savon Työmies 5.12.1931.

tamisvaatimukseen. Maaherralle 15. joulukuuta osoitetussa kirjeessä vaadittiin myös Kinnulanlahden talon sulkemista. Kinnulanlahden työväenyhdistys säästyi omavaltaisilta toimenpiteiltä.²¹⁶ Maaningan tapauksessa parikymmenpäinen miesjoukko tapasi heti naulaamisen jälkeen nimismiehen, mutta miehet kieltäytyivät kuulusteluista. Joukko kuitenkin ilmestyi kuulusteluihin seuraavana päivänä. Maaningankin tapausta jouduttiin lopulta selvittämään käräjillä, vaikka paikallinen kirkkoherra vetosikin sovittelun puolesta. Samalla hän tuomitsi selkeästi miesten toimet. Käräjillä miehet tuomittiin vain ehdollisiin rangaistuksiin. Tuovilan työväenyhdistys lakkautettiin käräjillä.²¹⁷

Vaasan läänissä vuonna 1930 kommunistisina toimintakieltoon asetetuista tai naulatuista työväentaloista lopulta vain Lapuan taloudellinen työväenyhdistys vältti lakkauttamisen, kuten on todettu. Sen lisäksi talon siirto sosialidemokraateille onnistui kesällä 1930 suljetuista taloista vain Laihialla, sielläkin pitkällisen prosessin jälkeen.²¹⁸ Kun talo Laihialla siirtyi sosialidemokraattiselle yhdistykselle, uusi yhdistys ei saanut sitä avatuksi, sillä yhdistystä syytettiin kommunistisen yhdistyksen toiminnan jatkamisesta. Syytteiden mukaan useat yhdistyksen jäsenistä olivat entisiä kommunisteja. Näillä perusteilla kihlakunnan oikeus lakkautti yhdistyksen 1935. Päätös kumottiin sekä hovioikeudessa että korkeimmassa oikeudessa. Käsittelyn ajan talo pysyi suljettuna.²¹⁹ Laihian kaltainen oikeusprosessi käytiin läpi Nurmon Kouran työväentalon kohdalla. Tapahtumat Kourassa alkoivat vuonna 1931. Kouran kohdalla tilanne oli sikäli poikkeuksellinen, että sosialidemokraatit olivat onnistuneet valtaamaan yhdistyksen takaisin ennen kuin se suljettiin maaherran päätöksellä 29.10.1931. Yhdistyksen sosialidemokraattisuus todettiin myös käräjillä, mutta syyttäjä vei asian aina korkeimpaan oikeuteen asti. Talon ovet olivat kiinni koko käsittelyn ajan.²²⁰ Kouran sulkemisen ajankohta sopii oivallisesti Lapuan uudesta naulauksesta alkaneeseen liikehdintään. Lokakuussa 1931 hyökättiin myös Karjalohjan työväentaloa vastaan. Sosialidemokraattisen yhdistyksen ovet ja ikkunat ja osa seinä tervattiin lokakuussa 1931. Tekijät saatiin paikallisten viranomaisten toimesta kiinni ja he saivat käräjillä sakkoja ja tuomittiin korvauksiin työväenyhdistykselle.²²¹

Vaasan läänissä suurin osa niistäkin yhdistyksistä, jotka oli perustettu sosialidemokraattisina ja joille talot siirrettiin, lakkautettiin kommunistisina peitejärjestöinä. Näin kävi esimerkiksi Tervajoella, Karijoella, Vimpelissä, Voltissa, Evijärvellä ja Jurvassa.²²² Vaikka viranomaisten tutkimukset ja oikeuksien toiminta kommunistiyhdistysten lakkauttamisissa olivat summittaisia, on lopultakin vaikea todeta mitkä lakkautetuista yhdistyksistä todella olivat so-

.

216 Ruuskanen 1995, s. 137–142.

217 Ruuskanen 1995, s. 142–148.

218 Huttula 1993, s. 122–127.

219 Hurri 1991, s. 175–176.

220 Kouran tapauksesta on kattava asiakirjakokoelma Työväen Arkistossa (TA), 362.2, Kouran ty. Oikeudenkäyntejä koskevia asiakirjoja 1931–1934. Kansio 3.

221 Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 61.

222 Huttula 1993, s. 122 ja liite Taloja omistaneet yhdistykset käräjillä. Yhdistysten lakkauttamisia käsitellään tarkemmin myöhemmin.

sialidemokraattisia. Vaikka Ruuskasen mainitsemat työväenyhdistykset todennäköisesti olivatkin sosialidemokraattisia, on muistettava, että kommunistien toimintaperiaatteisiin kuuluivat juuri peitejärjestöt ja soluttautuminen. Lopullisen varmuuden saaminen vuonna 1930 suljettujen talojen omistajayhdistyksistä lienee mahdotonta. Mainituista reunaehdoista huolimatta on todettava, että vuoden 1931 lopulta lähtien Lapuan liikkeen ympärillä toiminut sulkemisliike kääntyi sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan.

Kauhava oli jo vuonna 1930 yksi kiihkeimmistä pitäjistä työväentalojen sulkemisliikkeessä. Sama jatkui myös toisessa vaiheessa. Nyt oli vuorossa Ylikylän sosialidemokraattinen talo. Jo heinäkuun 18. päivänä oli talolla käynyt monikymmenlukuinen miesjoukko räyhäämässä. Ainoa toimenpide vierailusta oli kuitenkin August Bebelin kuvan ryöstäminen talon seinältä. Samana iltana kävi tuhotyöntekijöitä myös Kauhavan Metsäkylän työväentalolla. Sen ikkunoita rikottiin ja tervattiin. Marraskuussa Ylikylän talolla kävi ensin 22. päivänä Ylikylän paikallisen taksiautoilijan kyydillä 6–7-henkinen joukko latelemassa uhkauksia. Heidän poistettiin talolta järjestysmiesten ja paikallisen poliisin toimesta. Viikon päästä (28.11.1931) asialla oli noin 80 hengen suuruinen joukko, joka naulasi talon ovet kakkosnelosella kiinni. Naulaajat ilmoittivat työväentalolla vietetyn ”huonoa elämää”. Koolinkiin oli Hurrin tietojen mukaan kirjoitettu ”Pysyvä”. Suomen Sosialidemokraatin mukaan paikkakunnan ”lapualaishenkiset” olivat jo vuoden ajan yrittäneet häiritä paikallisen sosialidemokraattisen yhdistyksen toimintaa. Kyseessä oli lehden mukaan taktiikka: lapualaiset käyttivät itse aiheuttamiaan järjestyshäiriöitä tekosyinä voidakseen oma-aloitteisesti sulkea kyseisen työväentalon.²²³

Äystön sosialidemokraattinen työväenyhdistys sai toimia Teuvalla huomattavasti pitempään kuin kommunistiset kirkonkylän ja Perälän työväenyhdistykset. Kevään 1931 aikana yhdistyksen jäseniä kyllä uhkailtiin talon naulaamisella, mutta mitään ei tapahtunut ennen kuin syksyllä. Talolla käytiin 20. syyskuuta iltamien yhteydessä verinen kahakka, jossa talon vahtimestaria puukotettiin. Vahtimestari oli ilmeisesti juovuksissa, mutta ei aiheuttanut tapahtunutta. Myös lapualaismieliset häiritsijät saivat haavoja. Yhteenoton johdosta Teuvan nimismies kielsi iltamien ja huvitilaisuuksien pitämisen siihen asti, kunnes mainittu järjestyshäiriö oli selvitetty oikeudessa.²²⁴

SDP:n puoluetoimisto toivoi kummassakin tapauksessa yhdistysten nostavan oikeusjutut häiritsijöitä vastaan. Toisaalta järjestösihteeri Emil Sallila painotti järjestyksenpidon tärkeyttä. Hänen mukaansa ”lapualaisten taktiikkaan kuuluu työväenjärjestöjen iltamien häiritseminen”. Tämän takia yhdistysten oli pidettävä erityisen hyvää järjestystä taloillaan, eikä ”remuamista” saanut katsoa läpi sormien. Näin oli mahdollista päästä sellaiseen maineeseen, joka jo ennalta ehkäisi hulinoitsijoiden tuloa talolle. Erityisesti Sallila oli pettynyt vahtimesta-

223 Suomen sosialidemokraatti 28.11.1931 ja 30.11.1931; Hurri 1991, s. 169–170; Ruuskanen 1995, s. 128.

224 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 122, Äystön työväenyhdistyksen kirje 22.10.1931 puoluetoimistolle; Hurri 1991, s. 182–183.

rin juopotteluun. ”Ellei yhdistys voi hillitä omaa joukkoaan tämän paremmin, niin on silloin turhaa odottaa, että sivulliset käyttäytyisivät sen paremmin”, nuhteli Sallila.²²⁵ Sallilan näkemys on selkeä. Rähinöinnillä oikeistolaiset saivat aikaan juuri sen mitä Äystöllä tapahtui, iltamakiellon, joka vaikeutti yhdistysten toimintaa entisestään. Puoluetoimiston peräämä oikeusjuttu tapauksista nostettiin ainakin Ylikylän²²⁶ tapauksessa.

Alavuden Pollarinkylän sosialidemokraattinen työväentalo paloi syksyllä 1931 Lapuan toisen naulauksen aikoihin. Paloa epäiltiin tuhopoltoksi heti tuoreeltaan, koska liekit loimusivat heti palon alettua talon joka nurkalla. Tutkinnoissa palo osoittautui Kansan Työn mukaan yhä selvemmin murhapoltoksi. Talossa ei ollut käyty reiluun viikkoon ennen palon syttymistä.²²⁷ Töysän työväenyhdistys ei elokuussa 1931 saanut lainaa kunnan säästöpankista. Työväenyhdistyksen mukaan lainaa ei saatu yhdistyksen eikä yksityisten nimiin, vaikka takausmiehiä vastaan ei ollut mitään muistuttamista. ”Jotkut säästöpankit, joissa hallituksen jäsenenä on porvarillisia henkilöitä, näkyvät käyttävän nykyistä poliittista tilannetta vahingoittaakseen puoluetamme sanomalla entisiäkin lainoja irti, vaikka yhdistysten puolelta on korotkin suoritettu”, vastasi järjestösihteeri Emil Sallila.²²⁸ Tästä voi päätellä, että vuonna 1930 alkanut työväenyhdistyksiin kohdistunut taloudellinen painostus jatkui seuraavanakin vuonna, eikä tehnyt rajaa yhdistysten poliittisen kannan perusteella.

Kesäkuussa 1931 tuli esille myös sosialidemokraattiseen yhdistykseen kohdistunut iltamalupien epääminen Viipurin läänissä. Vehkalahden nimismies ei antanut paikallisen Reitkallin työväenyhdistyksen ja Voimistelu- ja urheiluseura Pyrinnön järjestää minkäänlaisia iltamia työväenyhdistyksen talolla. Yhdistys ja sen johto olivat kyllä sosialidemokraattisia, mutta taloa oli vuokrattu myös kommunisteille. Viipurin alaostaston mukaan jo tämä riitti perusteeksi iltamalupien epäämiseksi, ”Vehkalahden nimismiehellä on ollut perusteltua syytä ko. kieltoonsa etenkin, jos vielä on ollut syytä varoa kl. talon aukiolon herättävän yleistä pahennusta ja saavan epäjärjestyttä aikaan. Sikäli kuin nyt mielet mainitulla paikkakunnalla ovat rauhoittuneet, ei Reitkallin työväenyhdistyksen taloa kuitenkaan enää voitane pitää suljettuna”, lausui alaostasto. EK:n pääostasto yhtyi tähän lausuntoon.²²⁹

Muuruviedellä Kuopion läänissä kerääntyivät Murtolahden isäntämiehet paikalliselle nuorisoseuran talolle 23.6.1931 keskustelemaan huliganismin

225 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121; Vaasan läänin yhdistyneen piiritoimikunnan kirje 19.12.1931 puoluetoimikunnalle ja Emil Sallilan kirje 17.11.1931 piiritoimikunnalle sekä Emil Sallilan kirje 27.10.1931 Äystön työväenyhdistykselle.

226 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121; Vaasan läänin yhdistyneen piiritoimikunnan kirjeet 15.11.1931 ja 19.12.1931 puoluetoimikunnalle ja Emil Sallilan kirje 17.11.1931 piiritoimikunnalle; Hurri 1991 s. 170 ja 182.

227 Suomen sosialidemokraatti n:o 256, 21.9.1931 ja Kansan Työ n:o 219, 24.9.1931; Hurri, Olavi, Aatteen työtä Alavudella. Sosialidemokraattista toimintaa Alavudella 1904-1995. Vihti 1996, s.89-90.

228 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 120, Töysän työväenyhdistyksen kirje 10.8.1931 puoluetoimistolle ja puoluetoimiston vastaus 15.8.1931 Töysän työväenyhdistykselle.

229 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n Viipurin alaostaston kirje 17.6.1931 EK:n pääostastolle ja EK:n pääostaston lausunto 26.6.1931 Viipurin läänin maaherralle.

vastustamisesta. Suomen sosialidemokraatin mukaan he tekivät kokouksessaan päätöksen ”paikkakunnan sosialidemokraattisen työväentalon vaatimisesta ainiaaksi suljettavaksi.” Kokouksen jälkeen paikallinen nimismies painostettiin perumaan yhdistykselle annettu iltamaluja. Iltamakielto talolla jatkui ainakin heinäkuun 1931.²³⁰ Kankaanpään Veneskosken työväenyhdistys vapautui puolestaan heinäkuussa 1931 nimismiehen toimintakiellosta. Nimismies oli kieltänyt talvella yhdistyksen illanvietot puutteellisten iltamalupien takia ja pyytänyt maaherraa sulkemaan talon vuodeksi. Nyt maaherra oli lopullisesti ratkaissut asian ja hylännyt nimismiehen anomuksen.²³¹ Haapajärven Jokelankylän työväenyhdistys teki valituksen paikallisesta nimismiehestä Oulun läänin maaherralle. Nimismies ei ollut antanut yhdistykselle iltamalupia. EK:n mielestä nimismiehen toiminnassa ei ollut mitään huomautettavaa.²³²

Sosialidemokraattisten työväenyhdistysten taloudelliset ongelmat olivat epäilemättä tuttuja puolue toimistolle. Jo heinäkuussa 1931 puolueen tilanne oli sellainen, ettei se voinut auttaa taloudellisesti yhdistyksiä. Jäsenjärjestöjen laina-anomusten yhteissumma nousi tuolloin jo miljoonaan markkaa. Saman aikaisesti puolueella itsellään oli 300.000 markan velkavekseli maksettavana. Vuoden 1931 loppuun menneessä puolueelle oli jätetty 56 laina-anomusta, joista miltei kaikki oli täytynyt hylätä ”ilman muuta.” Kaikkiaan puolue toimisto oli vuoden 1931 aikana käsitellyt liki 200 yhdistyksen taloudellisia asioita.²³³ SDP pyrki tukemaan jäsenjärjestöjään eri tavoin työväentalojen haltuunotossa. Vuonna 1931 puolue perusti Työväentalojen tukemisrahaston vaikeuksiin joutuneiden yhdistyksen auttamiseksi. Rahaston pääomaa kartutettiin jäsenjärjestöjen myöntämin lainoin ja lahjoituksin. Keväällä 1931 puolue toimikunta kehotti piirikokouksia järjestämään rahaston hyväksi kampanjan, jossa kukin jäsen lahjoittaisi rahastolle yhden päiväpalkan. Samalla puolue toimikunta hyväksytti piireissä ponnet, jossa korostettiin työväentalojen merkitystä ”työväestön yhtenä tärkeänä saavutuksena”. Vielä vuoden 1931 lopussa käytettävissä olevat rahasumat olivat varsin pieniä. Rahaston varoja käytettiin paitsi talojen hankkimisiin myös taloudellisissa vaikeuksissa olevien yhdistysten auttamiseen. Siitä huolimatta osa taloista luisui vastustajille, sillä porvarillisilla järjestöillä oli kova halu saada haltuunsa työväentaloja: ”Nyt saadaan työväentaloja halvalla ja täten saadaan ne pois työväeltä”, kuvailee toimintakertomus tilannetta.²³⁴

Yksi mahdollinen työväenyhdistyksiä auttamaan pystynyt taho oli Helsingin Työväen Säästöpankki. Sen puoleen käännettiin ahkerasti. Pankinkin mahdollisuudet auttaa olivat varsin vähäiset. Jo kesällä 1931 totesi järjestösihteeri Emil Sallila pankin saaneen niin paljon avunpyyntöjä, että sen resurssit alkoivat olla rajalliset. Tilanearvio olikin realistinen, pankki

.
230 Suomen sosialidemokraatti n:o 180, 7.7.1931.

231 Suomen Sosialidemokraatti n:o 180, 7.7.1931.

232 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Oulun alaosaston lausunto n:o 440 11.4.1932 Oulun läänin maaherranvirastolle.

233 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121, Järjestösihteeri Emil Sallilan kirje 21.7.1931 Uudenkaupungin sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle; F 128 Sos.-dem. Puolue toimikunnan toiminta v. 1931, s. 9.

234 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 119, K. H. Wiikin muistio 2.4.1931, s. 6; SDP 1934, s. 151–152.

”on saanut siksi monta pesää hoitaakseen, ettei se voi suoranaisesti ryhtyä niitä enempää hoitamaan. Jos ulosottokin tapahtuisi ja talo myytäisiin, niin on se huudettava paikallisen yhdistyksen nimiin. Huutokauppa on vielä sikäli vaarallinen, että säästöpankin halu huutaa talo lakkaa heti, kun talo on noussut pankin saatavia vastaavaan summaan, joten takeita sen porvareille joutumisen estämiseksi ei ole sitäkään tietä”.²³⁵

Syksy 1931 oli maata kiertävien kaappaus- ja vallankumoushuhujen aikaa. Sytykkeitä puheille oli riittämiin. Kuten jo aiemmin todettiin sisälsi Lapuan Liikkeen hyväksymässä ohjelmajulistus valtiolliseen elämään kaavailtuja muutoksia, joiden toteuttaminen ei ollut mahdollista normaalin parlamentarismien keinoin. Kosolan ja Walleniuksen lisäksi liikkeellä olivat Vapaussodan Rintamamiesten Liitto (VRL) ja Helsingin Rintamamiesyhdistys kovine puheineen. Toimintaansa tiivistivät niin ikään Maakuntain liike ja pulaliike. Lapuan Liike, Maakuntien liike ja VRL sopivat marraskuun 21. päivänä toiminnasta kiinteässä yhteydessä ”yhteisten päämäärien saavuttamiseksi”. Riekin ja Finnen välinen kirjeenvaihto olikin marraskuussa 1931 Ahdin mukaan eräänlaista diktaattoripörssiä.²³⁶

Presidentinvaalien aikaan syntynyt Isänmaan ja Lain Puolesta- niminen järjestö aloitti syksyllä tiedustelutoimintansa uudelleen. Maalaisliiton, edistyspuolueen ja RKP:n laillisuusmiehiä yhdistäneen järjestön tarkoituksena oli varautua pahimman, eli vallankaappauksen varalle. Järjestön tiedusteluverkko pyrittiin ulottamaan kaikkiin 21:een suojeluskuntapiiriin. Järjestön johtoon kuullut Eljas Erkko vihki pääministeri Sunilan järjestön salattuun suunnitelmaan ja sai tämän vakuuttuneeksi uhan ajankohtaisuudesta. Tämän jälkeen Sunila antoi ILP:lle poliittista valvontaa koskeneen toimeksiannon. Erityisesti oli valvottava suojeluskuntien toimintaa. Suojeluskuntien solutus oli arvelematta paljastettava luotettaville henkilöille. EK:lle ja sen päällikkö Esko Riekielle asiasta ei kerrottu. ILP:n toiminta ei kuitenkaan jäänyt häneltä tietämättä. K.H. Wiikin elämäkerran kirjoittaja Erkki Tuomioja puhuu pääministeri Sunilan kokoamasta valiokunnasta, joka keräsi tietoja kaappaushankkeesta. Sosialidemokraatteja ei otettu valiokunnan toimintaan mukaan, koska he olivat oppositiossa, mutta valiokunta oli yhteydessä Väinö Tanneriin. Ajatuksena oli, että sosialidemokraatit voisivat tarvittaessa myöhemmin osallistua valiokunnan toimintaan.²³⁷

ILP:n menettely oli vakava epäluottamuslause EK:lle ja Riekielle. Perusteluja salailulle toki löytyy. Kuuluisaksi on tullut maalaisliittolaisen Pohjolan Sanomien päätoimittajan muotoilu valtiollisesta poliisista: ”Se näkee kyllä erinomaisen kirkkaasti vasemmalla silmällään, mutta oikea on miltei umpisokea”. Kriittikillä oli totuus pohjansa. Vielä vuoden 1931 lopulla Rieki oli ollut valmis säilyttämään alkuperäisen Lapuan Liikkeen ”terveen” kannatuksen ja siunasi sen kommunisminvastaisuuden. Höyrypäisyyttä hän vastusti.²³⁸ Tässä yhteydessä

235 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa, F 116, Emil Sallilan kirje 26.6.1931 Kauhavan sos. dem. työväenyhdistykselle.

236 Ahti 1990, s. 132–137; Kakkuri 1999, s. 289–290; Lackman 1985, s. 203.

237 Ahti 1990, s. 139–140; Kakkuri 1999, s. 290; Tuomioja 1982, s. 123–124.

238 Ahti 1990, s. 140.

on muistettava esimerkiksi se, miten Riekki jo vuoden 1929 lopulla suhtautui varovaisesti mm. suojeluskuntien käyttöön poliisin apuvoimana.

Polemiikki kaappaushuhujen ympärillä lainehti joulukuussa lehdistössä, mistä se siirtyi välikysymysten muodossa eduskuntaan. SDP kysyi hallituksen suhtautumisesta yhä jatkuviin anarkistisiin tekoihin. Erityisen kovassa tentissä oli sisäministeri Ernst von Born, jonka tekemisiä ja tekemättä jättämisistä sekä kokoomuslaiset Paavo Virkkusen että sosialidemokraatit Väinö Tannerin johdolla peräsivät. Sosialidemokraatit olivat huolissaan vallankaappaushuista kokoomuslaiset puolestaan provosoivat keskustelua samasta asiasta ahdistelukseen oikeiston keskuudessa epäsuosiossa ollutta ministeriä. Toinen lapualaispiirien ja kokoomuksen silmätikku oli Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalander.²³⁹ Sosialidemokraattinen puoluetuomikunta oli vielä marraskuun lopulla sitä mieltä, ettei välikysymystä ollut syytä tehdä. Keskustelussa epäiltiin välikysymyksen tarpeellisuutta, koska oletettiin sen menettäneen ajankohtaisuutta. Puoluetuomikunta tyytyi lähettämään Harvalan ja Tannerin muodostaman lähetystön neuvottelemaan pääministerin kanssa. Joulukuun myötä tilanne kehittyi niin, että välikysymys esitettiin. Käydyssä keskustelussa Tanner syytti eräitä kansanedustajia Lapuan ”naulatakoiden” kunnioittamisesta läsnäolol-

‘Mäntsälän Moskova’. Syksyn 1931 myötä kiihtyneet mielialat tiivistyivät Mäntsälässä. Poliittikan lisäksi työväentaloilla tehtiin paljon muutakin. Iltamat Mäntsälän työväentalolla 1930-luvun alussa. Työväen Arkisto.

239 Ahti 1990, s. 141–142.

laan. Myös Mikko Erich puuttui asiaan, mutta yleisesti työväentalot jäivät keskustelussa vähäiselle huomiolle.²⁴⁰

Kiihtyneet mielialat tiivistyivät Uudellamaalla, Mäntsälässä, jossa Nummisten työväentalo joutui jouluaaton vastaisena yönä vandalismin kohteeksi. Joukko miehiä saapui talolle myöhään illalla. Talon vahtimestari pakotettiin pistoolia käyttäen päästämään miehet sisälle. Talon ikkunat rikottiin ja sisustus tuhoettiin. Talon ovet rikottiin ja näyttämön esirippu revittiin, kulissit hajotettiin ja seinällä riippunut Karl Marxin kuva kannettiin pellolle. Teko oli huolellisesti valmisteltu sillä Nummisten ja kirkonkylän välinen puhelinlinja oli katkaistu etukäteen. Vahtimestarin mukaan taloon tunkeutuneet miehet olivat esiintyneet suojeluskuntapuvuissa. Maaherra Jalander määräsi poliisivoimat joulunpyhiksi pitäjään ottamaan selvää ilkivallan tekijöistä, joiksi epäiltiin maan alle siirtyneitä etsintäkuulutettuja Lapuan Liikkeen miehiä. Erityisesti epäilyt kohdistuivat entiseen EK:n etsivään Kosti-Paavo Eerolaiseen.²⁴¹ Tutkimuksissa kävi ilmi, että tekoon osallistui myös suojeluskuntalaisia.²⁴²

Tilanne kärjistyy Hämeen ja Uudenmaan rajamailla vuoden 1932 alussa

Maaherra Jalanderin Mäntsälään komentamat poliisivoimat eivät rauhoittaneet mielialaa paikkakunnalla. Mäntsälästä ja sen ympäristöstä muodostuikin vuoden 1932 alussa sosialidemokraattien vastaisen toiminnan keskus, josta tapahtumat heijastuivat ympäri maata. Lapualaismieliset olivat Mäntsälässä liikkeellä uudelleen jo tammikuun lopulla. Tuolloin, tammikuun 25. päivänä, viisikymmentä paikkakuntalaista kiersi kahdella kuorma-autolla ja muutamalla pikku-autolla naulaamassa kiinni kaikki paikkakunnan sosialidemokraattiset työväentalot Ohkolan, Nummisten ja Halkialan kylissä. Liikkeelle joukko lähti Mäntsälän suojeluskuntatalolta, jossa lapuanliikkeen paikallistoimikunnan puheenjohtaja ja sihteeri selostivat käyntiään sisäministerin luona. Kun kokousyleisölle selvisi, ettei viranomaisilla ollut aikomusta sulkea työväentaloja, päätti kuulijakunta ottaa oikeuden omiin käsiinsä. Noin 40–50 miestä lähti suojeluskuntalolta Ohkolan työväentalolle. Joukko oli varustettu nauloilla, laudoilla ja vasaroilla. Saavuttuaan Ohkolaan miehet naulasivat talon ovet ja ikkunat kiinni. Paikalle hälytetty nimismies tapasi miehet maantiellä lähtemästä pois kylästä. Nimismiehen pysäyttämät miehet myönsivät hänelle naulanneensa talon. Tämän jälkeen nimismies lähti suojeluskuntatalolle kuulustellakseen miehiä. Nämä kääntyivät kuitenkin suojeluskuntatalon pihalta uudelleen matkaan. Suunnaksi otettiin nyt Nummisten talo, joka naulattiin Ohkolan malliin kiinni. Maaherra Jalander määräsi nimismiehen tämän jälkeen ryhtymään järjestyksen palauttamiseen paikkakunnalla. Asiaa selvittämään lähetettiin poliisikomennuskunta Helsingistä.²⁴³

240 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 25.11.1931, s. 114; Vp 1931, ptk. s. 1375, 1927 (Tannerin puhe) ja s. 1930 (Mikko Erichin puhe).

241 Hyvämäki, Lauri, *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Helsinki 1971, s. 268; Keravuori, Kirsi, *Mäntsälän poliittinen historia vuosina 1917–1945*. Mäntsälän historia III. Jyväskylä 1997, s. 80–81.

242 Ahti 1990, s. 143.

243 Suomen sosialidemokraatti 26.1.1930; Keravuori 1997, s. 81–82; Koskimies 1979, s. 361.

Mäntsälästä alkaneet iskut levisivät vuoden 1932 alussa eri puolille Hämettä ja Uusimaata. Urjalan Tursankaan työväentalo iskujoukon vierailu jäljiltä. Työväen Arkisto.

Ohkolan ja Nummisten työväentalot avattiin välittömästi iskujen jälkeen eivätkä viranomaiset suostuneet sulkemaan taloja virallisesti. Tästä syystä Lapuanliikkeen Mäntsälän paikallisosasto teki heti helmikuun alussa kantelun oikeuskanslerille siitä, etteivät viranomaiset suostuneet sulkemaan taloja, vaikka niissä harjoitettiin laitonta 'kommunistista kiihoitusta'. Viranomaiset, joiden toimintaan kannekirjelmässä erityisesti viitattiin olivat maaherra Jalander ja sisäministeri von Born.²⁴⁴

Mäntsälän tapahtumat olivat selvä esimerkki alueen lapuanliikkeen kannattajille. Ohkolan ja Nummisten kaltaisia iskuja tehtiin tammi- helmikuussa Mäntsälän lähiympäristöstä, mistä toiminta levisi laajemmallekin. Iskuja tapahtui Kärkölässä, Uuraisilla, Urjalassa, Asikkalassa, Hollolassa, Loimaalla ja Tammelassa. Kärkölässä naulattiin sekä Kirkonkylän että Marttilan työväentalon ovet kiinni. Nummisten työväentalon naulaus uusittiin helmikuun 6. päivä. Yhteensä tammikuun lopun ja helmikuun alun välisenä aikana naulattiin tai vahingoitettiin muulla tavoin SDP:n tietojen mukaan noin 15:ta työväentaloa. Muutamissa tapauksissa työväentalojen vahtimestarit torjuivat hyökkäykset. Karkkilan ja Ylistaron työväentalot poltettiin. Karkkilan (Högforsin) talon sosialidemokraatit saivat luovutuksena kommunisteilta. Leppävaaran työväentalon kivi- jalassa räjäytettiin 19. helmikuuta pommi, joka särki muutamia ikkunoita ja vioitti talon seinää.²⁴⁵ Räjähdyttämällä yritettiin tuhota myös Hämeenlinnan työväenyhdistyksen omistama laiva.²⁴⁶

Hollolan Untilan kylän Vainion työväenyhdistyksen, Kärkölen Marttilan työväenyhdistyksen ja Kärkölen Kirkonkylän talojen naulauksista tiedetään suoritettujen poliisitutkintojen takia hivenen tarkemmin. Vainion työväentalol-

244 Keravuori 1997, s. 82.

245 SDP 1934, s. 142–143 sekä liitteet 196 ja 200; Ahti 1990, s. 144; Suomen Sosialidemokraatti 26.1.1930; Koskimies 1979, s. 361 Rantatupa 1993, s. 343.

246 Koskimies 1979, s. 610.

la Hollolassa suoritettiin perinpohjainen hävitys ja talo naulattiin kiinni 25.-26.1. välisenä yönä. Sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen omistaman talon ovet ja ikkunat rikottiin ja talon huonekalut heitettiin ulos talosta. Myös talon kalustoa, hella, lämmityskamiina ja sisätiloja hävitettiin. Tunkeutujien vihan saivat kokea myös talon kattolamput, näyttämön kulissit, esirippu ja muut näyttämövarusteet. Paikallinen poliisikonstaapeli piti teon suorittajia varmasti paikkakuntalaisina ja nimesi nämä nimismiehelle. Paikkakunnalla oli edellisellä päivänä nähty liikkumassa Helsingin kilvillä varustettu kuorma-auto. Kuulusteluissa tekijöiksi epäillyt kielsivät tienneensä koko asiasta. Tapauksen yhteydessä tutkittiin myös esille tulleita epäilyttäviä puhelinkeskusteluja. Niistä ei kuitenkaan saatu selvyyttä.²⁴⁷ Paikkakunnalla järjestettiin kansankokous, joka paheksui talon hävitystä ja vakuutti, että paikallisella Lapuan Liikkeen paikallisosastolla ei ollut mitään tekemistä naulauksen kanssa.²⁴⁸

Marttilan talon naulaus tapahtui illalla 25.1.1932. Talon vahtimestari Sulo Orre, joka toimi samalla yhdistyksen puheenjohtajana, mukaan joukko tunte mattomia miehiä saapui talolle yöllä naulaten talon ovien ja ikkunoiden eteen lautoja. Vahtimestarin mennessä ulos katsomaan mitä ulkona tapahtui, hänet oli ampumisen uhalla pakotettu menemään takaisin sisälle ja pysymään siellä aamuun asti. Orre myös menetteli näin ja ilmoitti asiasta seuraavana aamuna paikalliselle nimismiehelle. Orre ei kyennyt tunnistamaan ketään naulaajista. Taloa ei muuten särjetty tai vahingoitettu eivätkä naulaajat myöskään käyneet talon sisällä. Myös Kärkölen kirkonkylän talo naulattiin samana yön aikana samalla tapaa kuin Marttilan työväentalo. Kirkonkylän talolla ei asunut ketään, joten sen naulauksesta ei kuulusteluissa saatu yhtä tarkkaa kuvaa kuin Marttilasta, mutta talolla nähtiin liikkuvan suuren miesjoukon.²⁴⁹

Kärkölen talojen naulaukset todistavat sen, mitä jo Mäntsälän talojen nau lauksista voi päätellä. Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistuneet työväentalo- jen naulaukset olivat ennalta suunniteltuja ja suoritettiin eräänlaisten iskujouk- kojen toimesta, vähän vastaavasti, kuin kesällä 1930 suoritettut kyyditykset. Kärkölässä nau lauksista epäillyt nimesivät kuulusteluissa paikallisen talollisen nau lausten puuhamieheksi. Kaikki neljä miestä kertoivat kuulleen asiasta sa- malta henkilöltä. Kaksi kuulusteluista sanoi olleensa valmis lähtemään mukaan, kaksi taas olivat kieltäytyneet osallistumasta. Kaikki kuulustellut sanoivat asiaa puuhanneen talollisen peruneen suunnitelman ennen nau lausta. Tästä syystä kukaan heistä ei tiennyt kuka nau laukset todella suoritti. Nau lausten toimeen- panemisesta epäilty talollinen sanoi omassa kuulustelussaan saaneensa nau lauspäivän aamulla puhelun ”jostain kaukaa”. Kertoja ei tuntenut soittajaa, joka pyysi ”hommaamaan nau loja ja varmoja miehiä” ja tulemaan samana iltana kel- lo 21 kohtauspaikkaan. Tämän jälkeen talollinen kertoi olleensa yhteydessä neljään kuulusteltuun mieheen ja arveli heille, että ”kysymys oli työväentalojen

247 HMA, Lääninkanslia arkisto, Hd4, Hollolan piirin apulaisnimismies Eino Tapanisen kirje 6.2.1932 Hämeen läänin poliisitarkastajalle ja siihen liittyvät poliisikuulustelupöytäkirjat.

248 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Jäljennös kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 5.2.1932.

249 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Nimismies Uno Nevan allekirjoittamat poliisikuulustelupöytäkirjat 26.1.–2.2.1932.

naulaamisesta, vaikkei sitä puhelimesta ollutkaan nimenomaan mainittu”. Illalla 18.30 - 19.00 välillä talolliselle soitettiin uudelleen ja sanottiin, ettei siitä asiasta mistä aamulla oli ollut puhe, tullutkaan mitään. Kertoja ei ollut varma, oliko miesääni sama kuin aamulla.²⁵⁰

Naulaajien värvääjäksi epäillyn talollisen kertomus jää epäilyttävään valoon monien seikkojen takia. Voi epäillä, oliko hän todella niin tietämätön tulevasta suunnitelmasta, kuin väittää. Esimerkiksi kahta naulaajaa värvätessään hän oli kertonut tarkoituksena olevan Marttilan työväentalon naulauksen. Toisen näistä kysyessä Kirkonkylän työväentalon kohtalosta, oli talollinen todennut, että ”sinne tulee eri miehiä”.²⁵¹ Vaikka naulaajien henkilöllisyys jää poliisikuulustelujen perusteella hämäräksi osoittaa Kärkölän tapaus selkeästi tekojen suunnitelmallisuuden ja organisoinnin ”jostakin kauempaa”. Kommunistisina pidettyjen talojen naulauksista ei tämän tapaista toimintaa ole voitu osoittaa.

Tilanne kärjistyi myös Jyväskylän seudulla. Sosialidemokraattisen sanomalehti Työn Voiman toimitaloa vastaan hyökättiin ja paikallinen työväentalo ympäröitiin piikkilangalla 31.1.1932 vastaisena yönä. Talossa vartiossa olleet ampuivat varoituslaukauksia. Tämän jälkeen paikalle saapui väkeä sekä lähieseltä työväentalolta että poliisilaitokselta. Syntyneessä välikohtauksessa haavoittui yksi työmies. Satakunnan Kansakin sai aiheen ihmetellä yksityisten henkilöiden toimia: ”Jyväskylän sosialistiseudun toimitalo on ympäröity piikkilangalla. Mihin nämä miehet pyrkivät? Suomi on länsimainen valtio, yksityiset eivät ole poliiseja”. Noin kuukautta myöhemmin Jyväskylästä muodostui Mäntsälän kapinan toinen keskus.²⁵²

Helmikuun 1932 alussa Lapuan Liikkeen Jyväskylän paikallisosasto pyysi liikkeen johtoa tuomitsemaan työväentaloihin kohdistuneet väkivaltaisuuudet. Paikallisosasto ymmärsi tekojen johtuvan sosialistisesta kiihotuksesta ja kuten Työn Voiman tapauksessa käsityksestä, että toimitalossa olisi asekatko. Paikallisosasto kuitenkin katsoi, että ”tällaiset menettelytavat johtavat anarkiaan ja ne ovat hyljättävät” Paikallisosasto jäikin odottamaan Valtuuskunnalta ilmoitusta väkivaltaisuuksista irtisanoutumisesta.²⁵³ Lapuan Liikkeen valtuuskunta keskustelikin työväentaloasiasta, mutta ei irtisanoutunut väkivaltaisuuksista, pikemminkin kävi päinvastoin. Työväentalojen naulaukset olivat valtuuskunnan mielestä pikemminkin mielenilmaisuja. Vastuun väkivaltaisuuksista kantoivat järjestysvallan edustajat, totesi valtuuskunta lausumassaan:²⁵⁴

”Niin kauan kuin se suunta on vallalla jonka tyypillisiä edustajia ovat sisäministeri ja Uudenmaan läänin maaherra, ei L. L. voi estää sitä levotto-

250 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Nimismies Uno Nevan allekirjoittamat poliisikuulustelupöytäkirjat 26.1.–2.2.1932.

251 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Nimismies Uno Nevan allekirjoittamat poliisikuulustelupöytäkirjat 26.1.–2.2.1932.

252 Tommila, Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837–1965 I, Jyväskylä 1972, s.528–531; Pohjola 1994, s. 129, tarkemmin Satakunnan Kansan 1.2.1932, pakinoitsija Ukko.

253 VA, K. M. Walleniuksen kokoelma, Lapuan liikkeen pääsihteerinä (kansio 27), L.L:n Jyväskylän paikallisosaston kirje 2.2.1932 Lapuan Liikkeen valtuuskunnalle.

254 VA, K. M. Walleniuksen kokoelma, Lapuan Liikkeen valtuuskunnan kokouksen pöytäkirja 3.2.1932.

muutta, joka on ilmennyt viimeaikoina työväentaloihin ym. kohdistu-
neina mielenosoituksina.”

Ja mielenosoitukset jatkuivat. Heinolan maalaiskunnan Marjoniemessä naulat-
tiin Marjoniemen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen talo 2.2.1932. Tal-
on ikkunat ja ovet naulattiin kymmenkunnan miehen voimin yöllä. Naulaajat
olivat paikallisia porvareita, joiden henkilöllisyys saatiin poliisitutkimuksissa
selville. Yhdistys jätti kuitenkin syytteen nostamatta. Wilmin mukaan yhdistyk-
sen päätökseen vaikutti myös paikallisen nimismiehen suostuttelutaito. Marjo-
niemen työväenyhdistystä pidettiin paikkakunnalla puolikommunistisena ja se
joutui lapuanliikkeen aikana eritystarkkailuun. Yhdistyksen asemaan vaikutti
epäilemättä myös se, että se ei poliittisista syistä suostunut vuokraamaan talo-
aan suojeluskunnan ja lottien käyttöön.²⁵⁵

Marjoniemen talon juttu sai jälkinäytöksen, kun Heinolassa pidetty kansa-
laiskokous vaati 21.2.1932 Marjoniemen työväenyhdistyksen lakkauttamista.
EK:n tietojen mukaan yhdistys oli aina kuulunut SDP:een. Siitä poliisilla ei ol-
lut tietoa, olisiko yhdistys itse harjoittanut kommunistista kiihoitusta, mutta vä-
lillisesti se oli sitä joka tapauksessa edistänyt. Todisteeksi tästä EK luetteli neljä
kertaa vuosien 1924-1930 väliltä, jolloin yhdistys oli vuokrannut taloa kommu-
nistisille yhdistyksille. Sitä vastoin yhdistys ei ollut vuokrannut taloa paikalli-
selle suojeluskunnalle eikä Lotta Svärd-järjestölle, vieläpä erottanut ”erään jä-
senensä siitä syystä, että tämä oli liittynyt suojeluskuntaan.”²⁵⁶ Kaiketi EK näillä
perusteluilla halusi lieventää kansalaiskokouksen sosialidemokraattiseen yh-
distykseen kohdistun lakkauttamisvaatimuksensa sävyä.

Samanaikaisesti Mäntsälässä tunteita kuumensi maaherra Jalanderin lähettä-
mä Liikkuva poliisikomennuskunta. Se avusti paikallisia poliisivoimia, mikä
ärskytti edelleen pitäjän lapualaismielisiä piirejä. Hallitus huolestui asiasta todel-
la. Vain kokoomusministerit uskoivat edelleen, että kyseessä oli kommunismin
vastaisesta toiminnasta. Muiden usko oli lujilla, koska väkivallan kohteena oli-
vat olleet pelkästään sosialidemokraattien hallussa olleet työväentalot. Maa-
herroille lähetettiin nyt kiertokirje, jossa painotettiin sitä, että jokainen väkival-
lan ilmaus oli tukahdutettava, tapauksiin oli puututtava päättäväisesti ja ri-
kokset oli tutkittava perusteellisesti.²⁵⁷ Mäntsälässä vallinneen kiihtyneen mie-
lialan taustaksi on vielä kerrottava, että pitäjän kaksi kommunistista työväen-
taloa Mäntsälän kirkonkylässä ja Hirvihaarassa oli suljettu paikallisen nimis-
miehen aloitteesta jo kesällä 1930. Työväentaloissa harjoitettu ”räikeä
kommunistikiihoitus” kuohutti mieliä pitäjässä. Erityistä pahennus aiheutti kui-
tenkin kesäkuun 1930 puolivälissä toimintansa aloittanut kommunistinen
punaorpojen kesäsiirtola, jossa oli kesällä 1930 hoidettavana 28 lasta eri puolil-
ta maata:²⁵⁸

255 Wilmi, Jorma, Heinolan pitäjän historia II. 1860-luvulta kunnan hallinnon päättymisen
vuoteen 1996. Pieksämäki 1999, s. 351–352.

256 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n kirje 6.4.1932 Mikkelin läänin
maaherralle.

257 Ahti 1990, s. 144–145.

258 VA, Sisäasiainministeriön arkisto (SM), Kirjeasiakirjat Ea, KD 271/111–1930, Uudenmaan

”Sanottu kesäsiirtola on kommunistien perustama kommunistisia tarkoituksiperiä varten, sen johto- ja toimihenkilöt ovat tunnettuja kommunistisia järjestö- ja toimihenkilöitä ja siirtolan lasten räikeä kommunismikiikkoinen esiintyminen tarkastusviranomaisten siellä käydessä osoittaa siellä harjoitetun ”valistustyön” kommunistisen laadun.”

EK pyysi alustavassa lausunnossaan sisäasiainministeriötä järjestämään kesäsiirtolan tarkastuksen. Lisäksi EK muistutti olevansa parhaillaan toimittamassa tutkimuksia koko kommunistisen järjestökoneiston lopettamiseksi. ”Alhaalta, paikallisosastoista päin Maaherran yrittelemä lakkautus saattaa arvaamatonta sekaannusta asiassa”, totesi Rieikki. Tämän kaltaisilla huomautuksilla on saattanut olla merkitystä maaherran myöhemmälle toiminnalle. Kuten aiemmin lakkautustoimintaa käsiteltäessä todettiin EK oli tyytymätön Jalanderin toimiin asiassa.²⁵⁹ Sisäasiainministeriö puolestaan kehotti Jalanderia heti kiireesti ryhtymään toimenpiteisiin yhdistyksen lakkauttamiseksi.²⁶⁰

Sekava tilanne maassa jatkui edelleen. Osaltaan tilannetta vaikeutti juuri EK:n ja järjestysviranomaisten välillä vallinnut epäluottamus. Myös hallitus oli heikko. Riekin mukaan kokoomuksella oli valtioneuvostossa ”heikot ja huonot miehet”. Hallitus käski tammikuun lopussa, 29. päivänä, alaisiaan virkamiehiä virkavastuun uhalla tehokkaasti vastustamaan kaikkea rikollista toimintaa ja saattamaan syylliset syytteeseen. SDP:n puoluetoimikunta julkaisi 4. helmikuuta julkilausuman ”Työväen yhteistä omaisuutta suojeltava”. Julkilausumassa puoluetoimikunta totesi, ettei työväki voi luottaa yksinomaan viranomaisten apuun, vaan sen on vartioitava kirjapainojaan ja talojaan. Tämän lisäksi järjestettiin lukuisia terrorin vastaisia mielenosoituksia ympäri maata.²⁶¹

SDP varoitti puolueen jäsenyhdistyksiä työväentaloihin mahdollisesti kohdistuvista väkivallanteoista myös erityisellä kiertokirjeellä. Järjestöjen johtokunnille lähetettiin toimintaohjeet Työväentalojen suojelu. Aluksi muistutettiin palokaluston hankinnasta ja vakuutusten pitämisestä voimassa. Tärkeintä oli talojen vartiointi ”lähiaikojen öinä”. Riittävänä pidettiin, jos yksi mies oli kierroksella talon ympärillä ja pari kolme lepäsi talon sisällä. Ampuma-aseita tarvitessaan oli vartijoiden muistettava tarvittavat luvat. Lopuksi muistutettiin järjestyksenpidon tärkeydestä järjestön iltamissa ja huvitilaisuuksissa. Ohjeiden taustalla oli suuri epäluottamus viranomaisten kykyyn turvata järjestys maassa. Kuvaava on toteamus: ”Paikkakunnan poliisiviranomaisten kanssa – jos ne ovat laillisuutta harrastavia – on sovittava yhteistoiminnasta häiriöiden estämiseksi ja keskinäisestä avunannosta, kun häiriöitä sattuu, jotta syylliset saataisiin pidätetyksi.”²⁶² Lähteistä löytyy viitteitä siitä, että sosialidemokraatit

...
läänin maaherran kirje 14.7.1930 Sisäasiainministeriölle ja siihen liittyvä Mäntsälän piirin nimismiehen kirje 12.7.1930 Uudenmaan läänin maaherralle sekä EK:n pääosaston kirje 18.7.1930 Sisäasiainministeriölle (lainaus).

259 VA, Sisäasiainministeriön arkisto (SM), Kirjeasiakirjat Ea, KD 271/111–1930, EK:n pääosaston kirje 18.7.1930 Sisäasiainministeriölle.

260 VA, SM, Pöytäkirjat Cb 13 1930, n:o 167 31.7.1930.

261 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1932, 2.2.1932, s. 16; SDP 1934, s. 143; Ahti 1990, s. 147–148.

262 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 128 SDP:n puoluetoimiston kiertokirje Puolueyhdistysten johto-

myös vartioivat ainakin kiihkeimpinä aikoina työväentaloja. Selkeitä mainintoja tämän suuntaisesta toiminnasta löytyy ainakin Karjaalta, Tikkurilasta, Vihdin Nummelan ja Ojakkalan, Orimattilan kirkonkylän ja Leppäkorven työväentalolta Nummi-Pusulassa.²⁶³

Mäntsälän kapina – naulausliikkeen loppu?

Mäntsälän kapina johti lopulta Lapuan Liikkeen toiminnan lakkauttamiseen. Mikä vaikutus sillä oli työväentalojen sulkemisliikkeelle? Loppuivatko naulauksetkin samalla kun itse liike lopetettiin?

Lapuan liikkeen antama julkilausuma tammi- helmikuun vaihteessa on kysymyksen kannalta kuvaava. Julkilausumassaan liike totesi liikkeen ja valtion järjestysvallan välisen ristiriidan: ”Niin kauan kuin on sellainen suunta, jota edustavat Jalander ja Born, ei Lapuan liike voi estää työväentalojen jne...” Uhkalausumallaan liike satoi itsensä valtiovallan vastaiseen taisteluun. Tämän kaltaisten lausumien ilmapiirissä lopullinen yhteenotto ei ollut vältettävissä. Finne piti asiaa kommentoidessaan lausumaa paitsi lapsellisena, myös epäloogisena ”Siis on ensiksi sellainen suunta tapettava, että asioita on hoidettava järjestyksessä ja järjestyksellä, ennenkuin lakataan omavaltaisuuksista”. Finne piti asiaa kuitenkin vaarallisena, jos Walleniuksen ryhtyisi käyttämään rintamamiehiä hyväkseen. ”Jotakin rintamamiehet hommaavat”.²⁶⁴

Mäntsälän tilanne tiivistyi lopulta tapahtumiin helmikuun lopulla, kun tuli tietoon, että sosialidemokraattien oli tarkoitus järjestää iltamat Ohkolan työväentalolla 21.2. Puhujana olisi kansanedustaja Mikko Erich. Iltamien pidosta neuvoteltiin aina valtakunnan huipulla asti ja vähitellen asiasta tuli elämää suurempi kysymys. Aluksi mäntsäläläiset vetosivat Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin päällikköön Paavo Susitaipaleeseen tilaisuuden estämiseksi. Tämä puolestaan ”pommitti” asialla suojeluskuntain ylipäällikkö Lauri Malmbergiä, joka järjesti miehille audienssin presidentti Svinhufvudin luo. Susitaival ehdotti presidentille vuonna 1930 säädetyn tasavallan suojelulain käyttöönottoa Mäntsälässä. Kaikki kokoukset olisi kiellettävä kahdeksi kuukaudeksi. Presidentti ei ottanut asiaan selvää kantaa. Puhetilaisuus kuitenkin siirtyi viikolla, kun nimismies ei antanut lupaa pitää iltamia. Tässä vaiheessa maaherra Jalander puuttui asiaan, soitti nimismies Laitiselle ja vaati nimismiestä antamaan iltamaluvan seuraavaksi lauantaiksi 27.2.1932.²⁶⁵

Viikon aikana asia lukkiutui entisestään. Iltamajulisteita levitettiin ja revitettiin, neuvotteluja käytiin korkeimmalla tasolla ja kummallakin puolella varau-

.
kunnille. Painettu kirje on päivätty: Helsinki, helmikuussa 1932. Lisäksi kirjeessä oli käsky: Heti käsiteltävä yhdistyksen johtokunnan kokouksessa. Kirjeestä otettiin 1410 kpl. painos. Kiertokirjeen sisältö hyväksyttiin puoluetoimikunnan kokouksessa 11.2.1932, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1932, s. 23.

263 Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 58, 103, 124, 160, 164–165.

264 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Jalmari Finnen kirje 5.2.1932 Esko Riekille.

265 Ahti 1990, s. 152–153.

duttiin pahimpaan. Mielenosoittajia värvättiin niin Mäntsälästä, lähitienoolta kuin pääkaupungistakin asti. Värväyksessä olivat mukana Helsingin Rintamamiesyhdistys, Lapuan Liikkeen toimisto sekä Hotelli Hansassa istuneista lapualaismielisistä Vapaussodan Rintamiesliittoon, Maakuntain liikkeeseen tai molempiin kuuluneista miehistä muodostunut ryhmä. Mäntsälään kerääntyi kaikkiaan noin 400 miestä, jotka keskeyttivät iltamat poliisin estelyistä huolimatta. Erich ehti puheessaan kuvata Lapuan Liikkeen laittomuuksista Happosen ja Mätön murhat, työväentalojen tuhopolttoja ja naulauksia, kyydityksiä ja oli juuri pääsemässä Ståhlbergin kyyditykseen, kun 700 laukauksen ryöppy aiheutti paniikin talolla.²⁶⁶ Iltamat lopetettuaan piiritysjoukko kokoontui Mäntsälän suojeluskuntatalolle. Seuraavana päivänä joukko päätti olla hajaantumatta, julkaisi kapinajulistuksensa ja alkoi kerätä uusien joukkojen Mäntsälään ja muihin asutuskeskuksiin. Mielenosoituksesta muodostui kapinayritys. Kapinalliset antautuivat lopulta 6.3.1932. Tapahtumat johtivat Lapuan Liike ry:n lakkauttamiseen.²⁶⁷

Mäntsälässä piileskelleen Artturi Vuorimaan kuulusteluissa antama selitys tilanteen kiristymisestä paikkakunnalla on värikäs, mutta kuvannee joitakin tunteja paikkakunnalla. Tapahtumien selitykseksi Vuorimaa kuvasi mäntsälä-

Kapinalliset odottavalla kannalla. Presidentti Svinhufvudin erityisesti suojeluskuntalaisille osoittama radiopuhe hajotti lopulta kapinan. Museovi-rasto.

266 Ahti 1990, s. 117–120, 152–157.

267 Ahti 1990, s. 120–126, 272–274.

läisten vuonna 1918 kokemia kauhuja ja paikkakuntalaisten antamia uhreja. Paikkakunnalla muistettiin Vuorimaan mukaan yhä, että ”tuon kauheuden aikaansai Suomen laillinen sosialidemokraattinen marxilainen puolue”. Koko ajan Vuorimaa korosti, että mäntsäläläiset eivät ”ikinä ole nousseet valtiovaltaa vastaan, vaikkakin kyllä eräitä sen edustajia vastaan”. Toteamuksellaan Vuorimaa viittaa maaherra Jalanderiin ja sisäministeri von Borniin, ja hänen toimintaansa suojella sosialidemokraattien ”näennäisesti lain mukaista toimintaa”. Toisaalta Vuorimaa korosti, ettei Lapuan Liikkeen johto ollut mukana suunnittelemassa Mäntsälän tapahtumia ja toisaalta sitä, että väkivallan ryöpsähdystä yritettiin estää kääntymällä valtiovallan puoleen pyynnöllä estää Erichin puhe-tilaisuus. Mäntsäläläisiä suututtaneista tapauksista Vuorimaa mainitsee Nummisten työväentalon 24. joulukuuta 1931 tapahtuneen hävityksen tutkimukset, jotka aloitettiin pikaisesti ja jotka jatkuivat paikkakunnalla ”kuukausikaupalla” sekä maaherran järjestämän iltamaluvan Ohkolan työväentalolle pidettäville iltamille. Vastakohtana maaherran toiminnalle Vuorimaa mainitsi huhtikuussa 1930 tapahtuneen suojeluskuntalaisen murhan, jonka tutkimuksiin ei saatu maaherralta apua. Työväentalon hävitykseen sama maaherra järjesti poliisikomennuskunnan tutkijoita seuraavana päivänä, vertaili Vuorimaa:²⁶⁸

”Maaherralla ei ollut intoa lähettää edes yhtä poliisia vielä vähemmän poliisikomennuskuntaa tutkimaan suojeluskuntalaisen murhaa – ei kolmenkaan päivän kuluttua, mutta oli kyllä intoa tehdä se heti seuraavana päivänä ja vielä Joulun pyhänä muutamien akkunaruutujen vuoksi, kun ne sattuivat olemaan työväentalon akkunoita. Kansa tekee tällaisista omat johtopäätöksensä”.

Vuorimaan selitys on sinänsä mielenkiintoinen. Sen vastapainoksi on todettava, että esimerkiksi lokakuussa 1931 Mäntässä vierailleet EK:n etsivät kuvailivat Ohkolan työväenyhdistystä yhdeksi maltillisimmista yhdistyksistä paikkakunnalla. Nummen työväenyhdistyksen piirissä esiintyi sitä vastoin ”epämääräisempää” jäsenistöä. Yhdistys oli myös antanut talollaan toimia kommunistisena lakkautettujen voimistelu- ja urheiluseura Humun ja Mäntsälän työväenyhdistyksen sekä lakkautussyytteessä olevan Hirvihaaran työväen toveriseuran.²⁶⁹

Mäntsälän poliittinen ilmapiiri oli epäilemättä hyvin oikeistolainen, pitäjä antimarxilainen ja lapualainen mieliala poikkeuksellisen vahva. Vaikka paikalliset sosialidemokraattiset yhdistykset olivat maltillisia olivat ne mäntsäläläisten mielissä vähintään puolikommunistisia. Toisaalta paikkakunnalla elivät vahvana myös vuoden 1918 tapahtumien muistot, joilla oli selkeästi hyvin suuri vaikutus pitäjän poliittiseen kehitykseen. Vuorimaankin mielestä Mäntsälä oli Lapuanliikkeen syntyessä ‘kypsä’ ilman agiteeraustakin ja lapualaisempi kuin Lapua itse. Mäntsälän nouseminen kapinatoiminnan keskuksiksi ei siten ollut

268 VA, EK/VALPO I, IX B20 Lapuan liike (kotelo 60), Artturi Vuorimaan kuulustelupöytäkirjan jäljennös maaliskuussa 1932.

269 VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n etsivien K.G. Grönwallin ja Kurt Selvemallin matkakertomus 27.10.1931, Ilm. rek. 27.10.1931, komennuksien n:o 71 ja 72 12.10.1931 perusteella tehty kiertomatka pääosaston piirissä.

ihme. Itse tapahtumien osalta kapina oli varsin looginen jatko työväentaloihin kohdistuneessa väkivallan ketjussa. On muistettava, että Mäntsälän kapina alkoi nimenomaan työväentalon puhetilaisuuden estämisestä – työväentalon vaientamisesta – ja että sitä edelsi nimenomaan työväentaloihin kohdistunut kampanja.²⁷⁰

Mitä sitten Mäntsälän tapahtumista seurasi? Siltalan mukaan kesän 1930 ulkoparlamentaarinen mullistus oli palvelut järjestelmän tasapainoa, mutta nyt Mäntsälän jälkeen lapualaisissa alettiin nähdä häiriötekijä ja kohdella heitä samaan tapaan kuin kommunisteja aikoinaan. Tapahtumien logiikka johti Lapuan Liikkeen kapinayritykseen valtion puolesta valtiota vastaan ilman, että lapualaiset oikein itsekään tiedostivat vaihtoehtojen keskinäistä poissulkevuutta.²⁷¹ Nygård kuvaa tilannetta koko kansanliikkeen kehityskaarella; sitä mukaan kuin liikkeen takana ollut poliittinen voima väheni, menetelmät kovenivat.²⁷² Kokoomuslehdistön suhtautuminen kapinaan on suuntaa antava jatkon kannalta. Vaasa pyrki vähätteleämään tapahtumia syyttäen niistä ”lievemiehiä”. Vaasan Jaakoon mielestä koko Mäntsälä oli vain suurta sekaannusta, ”korkeintaan liikaa kiivautta isänmaan puolesta”. Vaasa uskoikin Lapuan Liikkeen lakkauttamisen jälkeen vakaasti liikkeen jatkumiseen. Puoluelinja tuomitsi väkivallan selvemmin. ”Olemme periaatteellisesti kannattaneet vain kommunisminvas-taisuutta”, kommentoin Uusi Aura. Puoluelinjan kokoomuslehdet uskoivat kansanliikkeen saavan jatkoa, mutta kommentoivat Vaasaa varovaisemmin uuden Isänmaallisen kansanliikkeen syntyä. Vain Lapuan Liikettä selkeästi vastustanut Aamulehti vaati kokoomuksen puhdistamista ”hurmahengistä” veikaten oikeistopolitiikalle jatkossa vaikeuksia. Jatkossa lehtien suhtautuminen myötäili hyvin pitkälle kokoomuksen puolue-elinten päätöksiä.²⁷³

Mäntsälän tapahtumat asettivat vakavasti kyseenalaiseksi suojeluskuntien ja osin armeijankin uskollisuuden valtiovallalle. Suojeluskuntien rooli Lapuan liikkeen sisällä oli noussut vahvasti esille jo keväällä 1930, mm. Työn Äänen hävityksen yhteydessä. Valtiojohdolla oli kuitenkin koko kansanliikkeen ajan pyrkimyksenä pitää järjestö erossa liikkeen toiminnasta. Mäntsälään kokoontuneet miehet olivat pääosin suojeluskuntalaisia. Siksi tilanteen purkaminen oli hallitusvallalle ongelmallinen. Armeijan komentaja Aarne Sihvo edusti tiukkaa laillisuuslinjaa. Häntä tuki mm. puolustusministeri Jalo Lahdensuo. Suojeluskuntien päällikkö Lauri Malmberg vähintäänkin horjui tai oli epävarma kannastaan. Hän mm. väläytti mahdollisuutta, että hallitus eroaisi tilanteen laukaisemiseksi. Lisäksi on todettava, että ylimmässä päällystössä oli laajaa myötämieiltä Lapuan Liikkeen esittämille vaatimuksille ja osin myös kapinan tavoitteille. Kuvaavaa onkin, että presidentti Svinhufvud kohdisti entisenä suojeluskunta-

270 Keravuori 1997, s. 79, 84–86, 125–128.

271 Siltala 1985, s. 197.

272 Nygård 1982, s. 130.

273 Pohjola 1994, s. 131–136 ja 180–181. Pohjolan tutkimat kokoomuslehdet suhtautuivat syksystä 1932 lähtien vuoden 1933 eduskuntavaaleihin asti IKL:n toimintaan ja aatteisiin lähes varauksettoman ihailun ja kehuun. Vaalien jälkeen lehdet hajaantuivat ja vain Vaasa jatkoi varauksettoman myönteisellä linjalla.

laisena tilanteen laukaisseen puheensa ennen kaikkea suojeluskuntalaisille. Kapinan jälkipyykissä suojeluskuntien osuuden tutkiminen nousi vahvasti esille: pitikö suojeluskuntajärjestö kokonaisuudessaan puhdistaa, vain riittikö pelkkien johtajien tuomitseminen? Asiassa pidättäydyttiin lopulta sopivaisuusvaatimukset täyttäneisiin tutkimuksiin. Suojeluskuntien perusteellisesta tutkimuksesta luovuttiin ja kapinassa pelkästään muiden käskyjä noudattaneet rivimiehet säilyivät Svinhufvudin lupaaman amnestian piirissä. Suojeluskuntien asemasta käydyissä keskusteluissa korostettiin porvarillisissa piireissä sitä, että valtaosa suojeluskunnista pysyi kuuliaisena hallitukselle ja että suurin osa Mäntsälään lähteneistä rivimiehistä seurasi sekavassa tilanteessa oman päällystönsä käskyjä. Puolustusministeri Lahdensuon huomautti erityisesti, että Etelä-Pohjanmaalla päällystö pysyi kaidalla tiellä 'viimeiseen mieheen'.²⁷⁴

Mäntsälän kapina aiheutti porvarillisissa piireissä lamaannuksen. Mielialaa voi EK mukaan kuvata melkein pä sairaalloiseksi aikakaudeksi. Isänmaallinen kansanliike hajosi keskenään riiteleviin suuntiin, mikä toi mukaan uusia puolueyrityksiä ja sanomalehtiä sekä myös erilaisia levottomuusilmiöitä. Sosialidemokraatit väittivät, että kapinalla ei ollut vaikutuksia puolueen järjestötoimintaan. Uudenmaan piiri jopa iloitsi, että ”kaikesta hulinasta” huolimatta Mäntsälän Nummisten työväenyhdistyksen jäsenmäärä oli kohonnut. Järjestelmällisen työväentalojen sulkemisiikkeen voidaan katsoa päättyneen Mäntsälän työväentalolle. Yksittäisiä kuohahduksia ja tuhotöitä esiintyi Mäntsälän jälkeenkin, mutta niillä ei ollut enää laajempaa merkitystä. Ne eivät voineet enää vaarantaa sosialidemokraattien oikeuksia avoimena oleviin työväentaloihin, vaikka suljettujen talojen avaaminen sujuikin hitaasti. Erityisesti ongelmia sosialidemokraateille aiheutti puolueen jäsenjärjestöihin suuntautunut lakkauttamispyrkimys.²⁷⁵

Sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneet naulaukset ja tuhotöitä jäivät Mäntsälän kapinan jälkeen merkitykseltään vähäisiksi ja niiden vaikutukset paikallisiksi. Etelä-Pohjanmaalla naulattiin marraskuussa 1932 Korttesjärven työväentalo. Yön aikana oveen naulattuun lankkuun oli kirjoitettu lappunen, jossa luki ”Jälleen auringon pimennys Moskovassa”. Liikehännän jälkimainingeissa poltettiin myös Lestijärven ja Toholammen Isokankaan työväentalot.²⁷⁶ Someron Pitkälän työväenyhdistyksen talo yritettiin polttaa 13.–14.3.1933 välisenä yönä. Tuhopolto epäonnistui talon alle sytytetyn tulen sammuttua itseksensä. Asiasta järjestettiin poliisitutkinta, jossa saatiin syyttäjät syytteen.²⁷⁷ Vuoden 1918 tapahtumien 15-vuotisjuhlallisuuksien aikana kevääl-

274 VMA, Jalo Lahdensuon kokoelma, E 16; Ahti 1990 167–170, 219–239; Ahti, Martti, Suojeluskuntalain kolmas pykälä. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toimittanut Alapuro, Risto. Porvoo 1998, s. 259–270; Kakkuri 1999, s. 291–298; katso myös Sinerma 1995, s. 221–236.

275 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n pääosaston tilannekatsaus n:o 5 1932, s. 1; SDP 1934, liitteet, s. 196.

276 Hurri 1991, s. 173; Lepistö 1983, s. 93. Lepistön tietojen mukaan Toholammen Ylipään talo suljettiin.

277 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Lääninrikosetsivä A.J. Yli-Salomäen kirje 7.4.1933 Hämeen läänin poliisitarkastajalle ja siihen liittyvät poliisikuulustelupöytäkirjat.

„Hokkus pokkus“, eli onnistunut silmäkääntötempu.

lä 1933 tapahtui lisäksi joitakin sosialidemokraattisten työväentalojen pakkoliputuksia. Hämeenlinnan työväentalo pakkoliputettiin Hämeenlinnan valtauspäivänä 26.4.1933. Kouvolan, Kuusankosken, Kymintehtaalaiden ja Voikkaan työväentalojen sekä Kuusankosken Osuusliikkeen myymälöiden pakkoliputukset suoritettiin Kouvolan vapauttamisen 15-vuotispäivänä 3.5.1933. Asialla oli Kouvolan Rintamamiesyhdistyksen tarkastuspartio. Toukokuussa 1933 pakkoliputettiin Kymenlaaksossa lisäksi ainakin Haminan, Kymin ja Myllykosken työväentalot.²⁷⁸

Lapuan liike ei luottanut sosialidemokraatteihin.

Lapuan Päiväkäsken (15.12.1931)

näkemyksessä kommunistien muodonmuutoksesta.

Ajan henki säilyy virastoissa ja tuomioistuimissa

Sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan nostetut lakkautussyytteet

Kuten aiemmin todettiin alkoivat oikeustoimet sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan jo ennen Mäntsälän tapahtumia. Kapinan kukistumisen jälkeenkin tietyt asiat säilyivät. Yksi selkeimmistä oli viranomaisten, erityisesti EK:n, suhtautuminen työväentalojen avaamisiin ja toisaalta sosialidemokraattisten yhdistysten lisääntyneet lakkautusvaatimukset. Sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan nostetut lakkautussyytteet voivat saada lisäpuhtia myös Mäntsälän kapinan loppuselvittelyistä. Kapinan aikoihin vt. pääministerinä toiminut Juho Niukkanen esitti toimenpidelistan kapinan selvittämisestä. Yhtenä kohtana Niukkanen listalla oli kommunistien soluttamien sosialidemokraattisten yhdistysten lakkauttaminen. Niukkanen lista oli varsin jyrkkä, eikä kaikkia sen osia

278 Saari 1988, s.185–186; Talvi 1984, s. 589; Talvisto, Jari. Poliitiikan murroskaudet ja kriisit. Kuusankosken kirja. JYY:n julkaisusarja n:o 34. Toim. Jari Talvisto. Jyväskylä 1997, s. 658.

koskaan toteutettu. Hallituksen virallisella toimenpidelistalla kohta ei esiintynyt. Puolikommunististen sosialidemokraattisten yhdistysten nostaminen esiin kertoo kuitenkin siitä, että kommunistien toiminta nähtiin porvaripiireissä vieläkin olevan mahdollista peitejärjestöjen suojissa.²⁷⁹

”Ajan henki” näkyy virastoissa, totesi Vaasan itäisen vaalipiirin sosialidemokraattinen piirisihteeri Heikki Laakso, kun Alajärven piirin nimismies kieltäytyi kesäkuussa 1932 antamasta iltamalupaa Menkijärven työväenyhdistykselle. Nimismies ei hyväksynyt järjestysmiehiksi ehdotettuja henkilöitä. Toisaalta maaherran käskystä toimitetuissa tutkimuksissa yhdistyksen toiminnassa oli löytynyt seikkoja, jotka olivat ristiriidassa voimassa olevien lakien kanssa ja tutkimukset olivat edelleen kesken, perusteli nimismies. Laakson mukaan valittaminen maaherralle olisi turhaa, koska nimismiehillä oli näissä asioissa ”jokseenkin ratkaiseva sananvalta”, eikä maaherra lähtisi päätöstä muuttamaan. Lääninkansliasta olisi luvassa ”nahkapäätös”, ”toisin sanoen valituksenne ei maaherran mielestä olisi antanut aihetta mihinkään toimenpiteisiin”, sanoi Laakso, jolla oli kokemusta kevään aikana jo kahdesta muusta vastaavasta tapauksesta.²⁸⁰

SDP:n järjestösihteeri Emil Sallila kääntyi asiassa suoraan Alajärven nimismiehen puoleen viitaten puoluetoimiston saamaan valaehitoiseen todistukseen, että yhdistyksen toiminta oli ollut aina hyviä tapoja edistävää ja isänmaallistakin. Epäsopiviksi väitetyt järjestysmiehet olivat toimineet aiemmin iltamien järjestysmiehinä. Taloa oli vuokrattu myös porvarillisille järjestöille ja heidän kansanedustajiensa käytettäväksi. Sallila vetosikin nimismieheen ja hänen puolueettomuuteensa. ”Toivomuksenamme esitämme, että yhdistys saisi nauttia lain sille suomina oikeuksia.”²⁸¹ Vetoimuksista ei ollut apua. Menkijärven tilanne jatkui ennallaan, iltamalupia ei saatu. Sen sijaan tutkimukset yhdistyksen lakkauttamiseksi alkoivat.²⁸² Mielenkiintoista on, että vt. nimismiehenä Alajärvellä toimii Tuure Ylänkö, joka sinetöin Karijoen työväentalon tammikuussa 1931. Menkijärven työväenyhdistys oli vuonna 1922 hyväksynyt SDP:n mallisäännöt, mistä on tehty myös muutos yhdistysrekisteriin. Elokuuhun 1930 mennessä piiritoimikunta ei kuitenkaan ollut saanut yhdistystä maksamaan piiri- ja puolueveroja. Yhdistys teki nimismiehen menettelystä 1932 järjestetyssä työväentalon pakkohuutokaupassa valituksen maaherralle. Valitus ei johtanut

279 Valtioneuvoston suunnitelmista kapinan loppuselvittelyistä kts. esim. VMA, Jalo Lahdensuon kokoelma, E 18, käsinkirjoitettu muistilappu 7.3.1932 valtioneuvoston kokouksesta. Niukkasen ohjelma oli Lahdensuon muistiinpanojen mukaan kokonaisuudessaan seuraava: 1) L.L:n lopettaminen, 2) maakuntaliikkeen lopettaminen, 3) joidenkin muiden järjestöjen (kenttäharmaiden, rintamamiesliiton) osallisuuden tutkiminen 4) puolikommunististen sosialidemokraattisten yhdistysten lopettaminen 5) sellaisten sanomalehtien takavarikoiminen, jotka alkavat kirjoittelemaan kapinallisten puolesta; Kakkuri 1999, s. 296–298; Mylly 1989, s. 282.

280 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 129, Nikolai Peltosen ja Sanni Alhon kirje ja valaehitoinen todistus 26.6.1931 puoluetoimistolle sekä siihen liittyvä jäljennös Alajärven nimismiehen 25.6.1932 tekemästä päätöksestä; piirisihteeri Heikki Laakson kirje 28.6.1932 K. Peltoselle.

281 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 126, Järjestösihteeri Emil Sallilan kirje 25.7.1932 Alajärven piirin nimismiehelle.

282 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 129, Menkijärven työväenyhdistyksen kirje 10.7.1932 puoluetoimikunnalle ja Emil Sallilan kirje 25.7.1932 Menkijärven työväenyhdistykselle.

tulokseen, vaan pakkohuutokauppa pidettiin voimassa ja talon ostanut lapualainen suojeluskunta sai pitää talon. Alajärven kihlakunnanoikeus lakkautti yhdistyksen lopulta helmikuussa 1934. Se katsoi toteennäytetyksi, että osa yhdistyksen jäsenistä oli kuulunut kommunistiseen puolueeseen.²⁸³

Hurri antaa Menkijärven tapauksesta hivenen toisenlaisen kuvauksen. Hänen mukaansa maaherra antoi toimintakiellon Menkijärven työväenyhdistykselle tammikuussa 1933, jonka kihlakunnan oikeus vahvisti. Lisäksi yhdistys määrättiin maksamaan todistajien palkkiot. Nimismies järjesti tämän jälkeen talon huutokaupan ilman, että maksua olisi yritettykään periä. Huutokauppa järjestettiin yhdistyksen johtokunnan tietämättä. Kun tieto kaupasta tuli yhdistys valitti siitä maaherralle, joka pyysi selvityksen nimismieheltä. Saatuaan selvityksenä ulosmittauspöytäkirjan maaherra hyväksyi nimismiehen toimenpiteet ja piti pakkohuutokaupan voimassa. Hurri pitää maaherralle toimitettua ulosmittauspöytäkirjaa väärennettynä.²⁸⁴

Sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan nostettiin yhä laajemmin lakkautuskanteita. Erityisesti vaarassa olivat yhdistykset, joissa oli aikaisemmin ollut ”kommunisteja suosivaa toimintaa”. Puoluetoimisto epäilikin, etteivät yhdistykset saaneet vanhojen syntiensä takia oikeutta käräjillä. ”Meidän ”puolueettomat” oikeusistuimemme nähtävästi lakkauttavat useimmat mainitut yhdistykset, vaikka kovennettu laki astui voimaan vasta tammikuussa 1930.” Puoluetoimisto kiinnitti asiaan huomiota lokakuussa 1932 ja vaati yhdistyksiä viemään juttuja hovioikeuteen ”ainakin niitten yhdistysten kohdalta, jotka ovat useamman vuoden olleet sosialidemokraattisia.” Samalla piireille ja yhdistyksille toimitettiin puoluetoimikunnan laatimat valitusohjeet.²⁸⁵

Järjestösihteeri Sallilan viranomaisilta saama selitys lakkautuskanteista oli seuraava: ”Viranomaisten taholta on selitetty tämän johtuvan siitä, että nyt on sen sarjan vuoro, johon nämä yhdistykset kuuluvat. Ensin lakkautettiin kommunistiset yhdistykset ja sitten ammatilliset ja nyt ovat niiden sosialidemokraattisten yhdistysten tutkimukset valmistuneet, joissa on aikaisemmin ollut kommunisteja suosivaa toimintaa.” Sallila arveli, että tuomioistuimet tulisivat todennäköisesti lakkauttamaan useimmat yhdistyksistä, vaikka kovennettu laki tulikin voimaan vasta tammikuussa 1930. Sallila oli keskustellut asiasta myös Uudenmaan läänin maaherran ja lääninsihteerin kanssa, mutta ei ollut saanut mitään takeita siitä, ettei kanteita sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan enää nostettaisi. Puoluetoimiston mahdollisuudet avustaa järjestöjä niiden oikeudenkäynneissä olivat rajalliset. Käräjille menneille yhdistyksille annettiin

.
283 Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäministeriön julkaisu 1934, vahvistaa Menkijärven sos. dem. työväenyhdistyksen tulleen lakkautetuksi Alajärven kihlakunnanoikeudessa 5.2.1934; TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121, Vaasan itäisen piirituomiston kirje 19.8.1930 (huomaa vuosi, kirje väärässä mapissa) puoluetoimikunnalle; Norrena, Leevi, Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvi-seudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Julk. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia Tutkimuksia 178, Helsinki 1993, s. 101–102.

284 Hurri 1991, s. 188–189.

285 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 130, SDP:n puoluetoimiston kiertokirje 29.10.1932 piirituomistoille.

*Painostava aika
hellittää. Nurmon
Kouran työväenyh-
distys piti ensimmäi-
sen kokouksensa
16.9.1934
lakkautusuhan
jälkeen. Koko
oikeuskäsittelyn
ajan talo oli kiinni.
Työväen Arkisto.*

lähinnä kirjallisia ohjeita. Palkattua asianajajaa ei voitu lähettää kuin harvinaisen merkittävässä tapauksissa. Sen sijaan hovioikeuteen menneissä jutuissa puolue oli tiiviimmin mukana. Hyvästä esimerkistä käyvät Lapuan ja Kouran tapaukset, joita hoiti asianajajana Mikko Erich. Molemmat tapaukset kääntyivät sosialidemokraateille voitollisiksi pitkän käsittelyn jälkeen.²⁸⁶

Lopullisesti vaara sosialidemokraattien valtaamien yhdistysten lakkauttamisesta poistui vasta yhdistyslain uudistuksen jälkeen vuoden 1934 lopussa. Kuten uutta lakia EK:n sisäiseen käyttöön tarkoitettussa muistiossa selviteltyt Ville Bang totesi, uusi laki selvensi sosialidemokraattien ja kommunistien kiistojen repimien yhdistysten kohtaloa. Enää ei yhdistystä voitu lakkauttaa, jos se oli joskus, usein vuosiakin aiemmin, ollut kommunistien hallinnassa. Bang totesi vuonna 1934:²⁸⁷

”21 §. Erinäisissä tuomioistuimissa on tähän saakka lakkautettu sos. demokraattisiakin yhdistyksiä, jotka jonkun aikaa olleet kommunistisen enemmistön valtaamia ja sillä aikaa toimineet rikollisesti. Nyt vahvistettu laki tekee demoilte merkitsevän parannuksen: 21 §:n mukaan ei nim. yhdistystä voi lakkauttaa, jos se on luopunut rikollisesta toiminnastaan

286 TA, SDP:n puoluetuimikunnan ptk. 1932, 28.10.1932, s. 92; SDP 1934, liitteenä oleva puoluetuimikunnan toimintakertomus 1929–1932, s. 152–153.

287 VA, VAPLO II, XXVI B2, käsikirjoitetut muistiinpanot presidentti Ståhlbergin asiantuntijalausunnosta; Ville Bangin muistio Nykyinen Yhdistyslaki; Asetuskokoelma 1934, n:o 380, s. 783–789.

ja sen ”sisäinen uudelleenjärjestely takeena siitä, ettei rikollinen toiminta vastaisuudessa uusiinnu”; s.o. jos kommunistien valta (ei kai täydellinen häätö) yhdistyksessä on kukistettu. – Tämä kanta lienee lakiin tullut tuomioistuinten erilaisista – epävarmasta – suhtautumisesta vallattujen ja takaisin vallattujen yhdistysten lakkauttamiseen.”

Ennen lainuudistusta SDP:n pelkäämä kehitys jatkui. Esimerkiksi Teuvan Äystön työväenyhdistyksen kohdalla syksyllä 1932. Teuvan nimismies vaati työväenyhdistystä lakkauttavaksi ”kommunistisuuteen osallistuneena”.²⁸⁸ Lopulta sekä Ylikylän (vuonna 1933) että Äystön työväenyhdistykset (1934 hovioikeudessa) lakkautettiin. Perusteluina oli yhdistysten aiempi kuuluminen SSTP:n. Yhdistykset olivat sen jälkeen jo vuosia kuuluneet SDP:n. Yhdistysten puoluekannasta kertoo myös SDP:n puolue toimiston tiivis yhteistyö yhdistysten kanssa.²⁸⁹

Vielä lokakuussa 1932 järjestösihteeri Sallila yrittää lohduttaa äystöläisiä sillä, että oli saanut myös vastakkaisia tietoja. Samaan tapaan kuin Lapualla, olivat eräät tuomioistuimet mm. Viipurissa ja Turussa hylänneet lakkauttamisvaatimukset, koska yhdistysten toiminnassa ”ei nykyisin ole kommunistisuutta”.²⁹⁰ Näin ei siis Äystön kohdalla käynyt.

Edellä mainitut esimerkit tuovat esille jo kommunistisia yhdistyksiä vastaan käytetyn syyteperusteen, uusikin yhdistys voitiin lakkauttaa aiemman toiminnan jatkajana edellisen yhdistyksen toiminnan perusteella sen tekemistä rikokista. Turun hovioikeuden poliittisia oikeudenkäyntejä tutkinut Lars Björne kutsuu tätä lakkauttamispäätösten perustetta ketjuuntumisperiaatteeksi. Sitä pyrittiin Björnen mukaan käyttämään ensimmäisen kerran STP:n lakkauttamispäätöksessä. Sen jälkeen sitä pyrittiin käyttämään hyväksi kommunistien julkisia järjestöjä vastaan, osoittamalla, että järjestö joko jatkoi aikaisemmin kielletyn järjestön toimintaa tai oli sama kuin edellinen järjestö.²⁹¹

Kommunistisia järjestöjä vastaan käydyissä oikeudenkäynneissä todettiin usein puolustuksen puolelta, että yhdistysten liittyessä SSTP:een, se ei ollut kielletty. Samaan tapaan yhdistykset olivat saattaneet toimia yhdistysrekisterin hyväksymien sääntöjensä mukaan. Siitä huolimatta ne lakkautettiin. Ratkaisuissa olikin mukana voimakas tuntu takautuvan lainsäädännön käytöstä.²⁹² Sallila pelkäsi menettelyä käytettävän nyt sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan. Pelko olikin aiheellinen. Vielä vuoden 1930 aikana sosialidemokraattisia yhdistyksiä suojasi eräänlainen koskemattomuuden periaate. Tuolloin niihin ei ulotettu samoja juridisia argumentteja kuin muuhun vasemmistoon nähden. Kansanliikkeen painostus ja sosialidemokraattien ”koskemattomuus” nivottiin

288 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 131, Teuvan Äystön työväenyhdistyksen kirje 5.10.1932 Puolue toimikunnalle.

289 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 121; Vaasan läänin yhdistyneen piiritoimikunnan kirjeet 15.11.1931 ja 19.12.1931 puolue toimikunnalle ja Emil Sallilan kirje 17.11.1931 piiritoimikunnalle; Hurri 1991 s. 170 ja 182.

290 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 131, Emil Sallilan kirje 7.10.1932 Teuvan Äystön työväenyhdistykselle.

291 Björne 1977, s. 101; Huttula 1993, s. 119–122.

292 Huttula 1993, s. 119–120.

yhteen käyttämällä maaherran oikeutta huviasetuksen nojalla sulkea väliaikaisesti työväentalo tai muu kokoustila.²⁹³ Väliaikaista huvikieltoa käytettiin samalla tavoin koko maassa, kuin Ruuskanen on havainnut käytetyn Pohjois-Savossa. Tärkeää onkin huomata kuinka viranomaisten suhtautuminen sosialidemokraattisiin yhdistyksiin muuttui vuosien 1931–1932 aikana: viranomaismenettely seurasi kansanliikkeen kehitystä.

Sosialidemokraatit pitivät selvänä takaiskuna myös Uudenmaan läänin maaherran vaihdosta heinäkuussa 1932. Svinhufvud vapautti laillisuusmiehenä tunnetun maaherra Bruno Jalanderin tehtävästään lapualaismielisten painostuksen ansiosta. Lopulliseksi syyksi nousi Jalanderin väitetty yhteys Minna Craucheriin. Vasemmisto ja ruotsalaiset arvostelivat presidentin päätöstä ankarasti.²⁹⁴ Yksityisesti sosialidemokraattien piirissä pohdittiin sitä oliko Svinhufvud ja hallitus antanut Mäntsälän kapinan aikana kapinallisille lupauksia Jalanderin erosta. Puoluesihteri Wiik epäröi kannassaan:

”Virallisista selityksistä huolimatta epäilen suuresti olisivatko Sunila ym. tietoisesti valehdelleet. Pikemminkin otaksun, että noina päivinä on sattunut jotakin, josta yleisö ei ole saanut mitään tietää ja joka äkkiä on pakottanut hallituksen käsittelemään asiaa. Voihan tästä huolimatta olla totta sekin, ettei Ukko ole antanut Mäntsälän miehille mitään lupauksia - hän on voinut toimia muuten asianharrastuksesta.”²⁹⁵

Vaikka Mäntsälässä kävi kuten kävi, on todettava kuten Ahti, että oikeiston ja lapualaisten painostus toimi kapinan jälkeen tavallaan paremmin kuin Mäntsälän viikon aikana. Jalanderin lisäksi sivuun joutui sotaväen ylipäällikkö Sihvo. Sisäministeri von Bornin tehtäväkenttää sisäasiainministeriössä kavennettiin ja hän joutui sivummalle tapahtumien keskipisteestä.²⁹⁶

Sosialidemokraattien välikysymys työväentalojen suljettuna pitämisestä

Vuoden 1931 loppuun mennessä sosialidemokraattinen puolue oli jättänyt sisäasiainministeriöön 20 anomusta suljettujen työväentalojen avaamisesta. Anomukset koskivat: Alatemmeksen, Harlun, Kajaanin, Kalajoen kk. sos.dem ty., Kittilän kk., Kopsankylän, Laihian, Lapuan taloudellisen yhd., Liedakkalan, Madekosken, Niiralanniemen, Palosaaren, Pispalan, Puistolän, Pudasjärven Kurenalan, Sorjon, Tervajoen, Veneheiton ja Viipurin työväentaloja.²⁹⁷ Niiden lisäksi useat yhdistykset olivat itse toimittaneet anomukset talojensa avaamisesta. Edellä on jo mainittu Kotkan työväentalon väliaikainen avautuminen 1930, Koiton, Helsingin työväenyhdistyksen, Vallilan työväentalo Oy:n, Kuuslahden ja Turun työväentalon sekä Viipurin työväenyhdistyksen talojen avaamiset vuonna 1931 ja Lapuan taloudellisen yhdistyksen avaaminen seura-

293 Ruuskanen 1995, s. 167.

294 Ahti 1990, s. 307–308. Ahdin mukaan lopullisen keitokset Jalanderin erottamiseksi laati Kai Donner.

295 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 131, puoluesihteri K.H. Wiikin kirje 2.9.1932 Väinö Tannerille.

296 Ahti 1990, s. 306, 309.

297 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa 1932, F 128, Sos.-dem. Puoluetoimikunnan toiminta v. 1931, s. 9.

vana vuonna. Koska kaikkia tapauksia ei voi tässä yhteydessä käsitellä, tulevat jatkossa esille vain merkittävimmät ja tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimmat tapaukset.

Kun suurisuuntainen työväentalojen avaaminen viipyi ja taloudelliset vaikeudet lisääntyivät päätti SDP puuttua asiaan eduskunnassa. Tarkoituksena oli vaatia korvausta valtiolta budjettialoitteella. Vaatimuksen tueksi hankittiin tietoja sulkemisten järjestöille aiheutuneista menetyksistä. Kirjeen johdannossa on koottuna kaikki järjestöjä kohdanneet vaikeudet:

”.. on toisia taloja pidetty suljettuna ilman laillista syytä, toisia naulattu ja lukuisissa tapauksissa on järjestöjen toimintaa, etenkin niiden iltami- en pitoa häiritty ja estetty. Kun yhdistysten talous ei tällaista pitkän- päälle kestä ja kun valtion puolelta ei ole haluttu tahi voitu turvata järjestöjemme toimintamahdollisuutta on syntynyt ajatus koettaa edus- kuntatietä saada valtiota korvaamaan tällaisia vahinkoja.”

Keräyslomake lähetettiin järjestöille tammikuussa 1932. Kaavakkeessa kysyttiin 1) suoranaiset rahalliset vahingot naulaamisten ym. väkivaltaisuuksien johdos- ta, 2) arvioitu vahinko talojen suljettuna pitämisen johdosta, 3) arvioitu vahinko siitä, ettei ole voitu häiriöitä peläten järjestää iltama- ym. toimintaa ja 4) muut ”kansanliikkeen” johdosta yhdistykselle tulleet vahingot, niiden laatu ja määrä. Vastaukset pyydettiin pikaisesti, jo helmikuun 5. päivään mennessä.²⁹⁸

Mäntsälän tapahtumat katkaisivat sosialidemokraattien panostuksen työ- väentaloasioihin toviksi. Puolue ehti paneutua ongelmaan uudelleen vasta syk- syllä. Tuolloin työväentalo-kysymys nousi esityslistalla korkealle. Tämä näkyi selkeästi sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan kokoontuessa elokuun lo- pussa 1932 keskustelemaan eduskuntaryhmälle annettavista ohjeista. ”Poliittis- luontoisista kysymyksistä” olisi erikoisesti kiinnitettävä huomiota työvä- entalojen sulkemisiin, totesi puheenjohtaja Harvala. Talojen sulkuihin, vaika- ka monet talot olivat joutuneet uusille, laillisille omistajilleen. Muita poliittis- luontoisia kysymyksiä Harvala ei nostanut esille. Muista eduskunnan käsitte- lyyn tulevista asioista Harvala mainitsi työttömyyden torjumisen ja korkokysy- myksen. Harvalan jälkeen puhuneen Tannerin mielestä oli tässä vaiheessa syk- syä vielä mahdotonta kommentoida tulevaa talousarvioehdotusta samoin kuin pula- ja korkokysymyksiä. Tanner toivoi ryhmää evästettävän yleispoliittisen tilanteen osalta, muuten hän paneutui työväentalokysymykseen. Tanner esitti, että järjestösihteeri kokoaisi tarpeellisen aineiston, jonka pohjalta voitaisiin eduskunnassa heti sen kokoontuessa tehdä välikysymys. Esitys hyväksyttiin. Keskustelussa Tanner sai suoraa tukea Huttuselta, Sallilalta ja Harvalalta. Salo- vaara epäili, että välikysymyksellä tuskin saataisiin mitään apua työväentalojen sulkemisasiassa. Sen sijaan hänen mielestään pitäisi harkita keinoja, joiden avulla voitaisiin saada vahingonkorvausta laittomasti suljettuina olevien työväentalojen omistajille. Kukkonen puolestaan huomautti, että ”syynä työ-

298 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 128, Puoluetoimiston kiertokirje 27.1.1932 työväenjärjestöille ja siihen liittyvä kaavake.

väentalojen edelleen suljettuina pitämiseen on useilla paikkakunnilla se, että sikäläiset lapualaiset harjoittavat viranomaisiin nähden voimakasta painostusta.²⁹⁹ Tämä epäily lienee täysin oikeutettua. Viranomaisiin kohdistuneet vaikutuspyrkimykset olivat osa kansanliikettä sen syntyhetkistä lähtien. Asialleen omistautunut kansanliikkeen ydinjoukko tuskin luopui hyväksi havaitsemaansa toimintamuodosta. Edelleen on muistettava virkamieskunnassa ilmennyt myötimämieli työväentalojen sulkemiselle ja niiden suljettuna pitämiselle.

SDP:n eduskuntaryhmä teki työväentaloja koskeneen välikysymyksen syyskuussa 1932. Kysymykseen yhtyi 59 kansanedustajaa. Puolueen harjoittama painostus vaikutti vähitellen hallitusten käytännön toimiin. Tannerin ja muun SDP:n puoluejohdon kulisseissa tekemästä painostuksesta ja sen vaikutuksista on mainittu jo aiemmin. Jotakin konkreettistakin välikysymyksellä saatiin aikaiseksi, sillä samana päivänä 4.11.1932, kun sisäministeri von Born vastasi välikysymykseen, avattiin Hyvinkään ja Rovaniemen työväentalot.³⁰⁰

Sunilan hallitus noudatti sisäministerin mukaan työväentalokysymyksessä pääasiassa kahta periaatetta asian järjestämisessä. Ensimmäinen oli saada suljettuja työväentaloja koskeva kysymys käsiteltäväksi tuomioistuimessa omistajayhdistyksen lakkauttamisjuttujen yhteydessä.³⁰¹ Hallitus pyrki von Bornin mukaan käyttämään tätä ”oikeudenkäynnillä laillistuttamisen” periaatetta mahdollisimman monessa tapauksessa. Oikeudellisessa prosessissa talon omistanut yhdistys tavallisesti lakkautettiin käräjillä ja yhdistyksen omaisuutta hoitamaan valittiin pesänselvittäjä, ns, uskottu mies, jonka oli ”myytävä, luovutettava tai muuten käytettävä” yhdistyksen omaisuus sen säännöissä määrättyllä tavalla. Muutenkin heidän tuli omaisuutta hoitaessaan noudattaa yhdistyslakia ja yhdistyksen sääntöjä. SDP:n järjestösihteeri Emil Sallilan mukaan kihlakunnanoikeudet eivät tavallisesti ottaneet yhdistysten omaisuuden muuten kantaa.³⁰² Siinä tapauksessa, että lakkautetun yhdistyksen omaisuus sen sääntöjen mukaan olisi langennut toiselle lainvastaisena pidettävälle järjestölle, voitiin tätä yhdistystä vastaan von Bornin mukaan ryhtyä samanlaiseen lakkautusmenetelyyn. Suurin osa tapauksista joutui oikeudelliseen käsittelyyn.³⁰³

Toinen hallituksen käyttämä periaate oli ensimmäistäkin tulkinnanvaraisempi. Ministeri von Born määritteli periaatteen vuoden 1932 lopulla seuraavasti: ”Toiseksi on pyritty siihen, että omistajayhdistykset itse puhdistuisivat kommunisteista ja niiden vaikutuksesta, tahi että omistajavaihdoksen kautta

299 TA, SDP:n puoluetuomikunnan ptk. 1932, 26.8.1932, s. 75.

300 Vp. 1932 ptk. I, s. 976–977, 981 ja ptk II, s. 1210–1244. Välikysymys allekirjoitettiin 6.9.1932, se esiteltiin 9.9.1932. Sisäasiainministeri von Born vastasi välikysymykseen vasta 4.11.1932, Hyvinkään ja Rovaniemen avaaminen s. 1212.

301 Vp ptk. II 1932, s. 1211.

302 TA, SDP, Kirjeenvaihtoa F 128, Emil Sallilan kirje 7.9.1930 Alekski Kiviharjulle Karijoelle. Yhdistyksille esitetyistä syyteistä tarkemmin Huttula 1993, s. 119–124; Vp ptk. II 1932, s. 1211.

303 Vp ptk. II 1932, s. 1211–1212. Kihlakunnanoikeuksien pesänselvittäjille antamista laajoista valtuuksista on kerrottu jo aiemmin. von Born uskoi, että kihlakunnanoikeuden käsittely oli varma tapa hoitaa talojen kohtalo laillisesti. Perusteeksi uskollaan, että järjestelmä toimi ministeri esitteli ne kolme tapausta (Viipuri, Turku ja Lapua) joissa hallitus oli antanut talon avaamispäätöksen ennen tuomioistuimen ratkaisua ja joissa oikeusistuimien oli myöhemmin luopunut lakkautusvaatimuksesta ja päättynyt näin ikään kuin samaan tulokseen kuin hallitus

suoraan saataisiin talot uusien luotettavien omistajien käsiin, niin että ne ilman vaaraa voitaisiin avata ja luovuttaa käytäntöön.” Omistajayhdistyksen puhdistautumista oli yleensä, myöskin edellisen hallituksen aikana, pidetty riittävänä perusteena talon avaamiselle, vakuutti ministeri. Puhdistautumisen lisäksi yhdistyksen tuli jatkossa esiintyä laillisesti ja antaa eräitä takeita vastaiseen toimintaansa nähden. von Born myönsi kuitenkin, että lakkauttaminen saattoi tästä huolimatta tulla kyseeseen vanhojen rikkomusten perusteella.³⁰⁴ Periaate tarkoitti eri omistajaryhmissä eri asioita. Osakeyhtiöiden kohdalla esille tulivat osakkeiden omistajat, se kenen tai millaisten järjestöjen hallussa osakkeet olivat. Talon ovet oli mahdollista saada auki vasta kun kaikki tai lähes kaikki osakkeet olivat ”luotettavien omistajien” käsissä. Luotettavuuden tulkinta tarjosi monia viivytelymahdollisuuksia, etenkin kun tämä tulkinta oli hyvin pitkälle EK:n käsissä. Taloudellisten yhdistysten kohdalla tilanne oli hivenen selkeämpi. Jos taloudellisessa yhdistyksessä oli jo alunperinkin ollut mukana sosialidemokraattisia yhdistyksiä niillä oli kommunististen yhdistysten tullessa lakkauttavaksi mahdollisuus saada koko yhdistys ja sitä kautta työväentalo haltuunsa. Yksittäisten yhdistysten ”puhdistuminen” oli vaikeampi todistaa. Useimmiten niiden kohtalona olikin lakkauttaminen ja talojen hoidon siirtyminen pesänselvittäjien käsiin. Omistajavaihdokset olivat yksi vasemmiston eniten käyttämistä tavoista yrittää pelastaa talot työväestön käsiin. Työväenjärjestöjen kaupat ja luovutukset antoivat kuitenkin jälleen mahdollisuuden tulkita yhdistysten kommunistisuutta, leimaa, jolla omaisuudenvaihdokset voitiin estää. Luovuttajayhdistyksen tekemiä päätöksiä ei pidetty aina laillisina, ei varsinkaan, jos ne tehtiin maaherran keskeytettyä toiminnan. Toisaalta kommunistien pelättiin soluttautuvan uusiin tai jo olemassa oleviin sosialidemokraattisiin työväenjärjestöihin. Kaikille eivät edes sosialidemokraattiset järjestöt olleet luotettavia.

Millaisessa tilanteessa puolue sitten teki välikysymyksen? Työväentaloja oli edelleen suljettuna huomattava määrä. Täysin tarkkaa selkoa välikysymyspäivänä suljettuna olleiden työväentalojen määrästä ei voi saada. Jonkinlaisen kuvan tilanteesta antaa SDP:n puoluetoimikunnan toimintakertomuksesta löytyvä tilasto. Puolueen mukaan vuonna 1930 suljettiin 200 työväentaloa, niistä oli saatu auki 59. Mitä toimintakertomuksen sanonta ”tähän mennessä niistä on auki saatu 59”, sitten tarkoittaa? Tarkoittaako se vuoden 1932 loppua, toimintakertomushan kertoo puoluetoimikunnan toimista vuosina 1930–1932 vai jotakin myöhempää ajankohtaa (toimintakertomus on painettu 1934) jää hivenen epäselväksi. Nähtävästi kyseessä on kuitenkin vuoden 1932 loppu, sillä suuri osa taloista oli avattu porvarillisille järjestöille. Suljetut ja avatut työväentalot jakautuivat lääneittäin seuraavan asetelman mukaisesti. Tarkkoihin lukuihin palataan myöhemmin.³⁰⁵

304 VP ptk. II 1932, s. 1211–1212.

305 SDP 1934, Kertomus sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toiminnasta vv. 1930–1932, s. 151–152.

	Suljettuja taloja	joista avattu	Työväestölle osakeyhtiöt	Järjestöt	Porvareille suojelusk.	muille
Uudenmaan l.	13	8	3	5	-	-
Turun ja Porin	16	7	-	5	-	2
Hämeen lääni	10	5	1	1	2	1
Viipurin lääni	7	3	1	1	1	-
Mikkelin lääni	4	2	-	1	-	1
Kuopion lääni	65	12	-	5	1	7
Vaasan lääni	20	8	3	3	2	1
Oulun lääni	65	14	3	2	2	7
Yhteensä	200	59	11	23	8	19

Sisäministerin tiedot vahvistavat SDP:n saamien tietojen tarkkuuden. Von Bornin mukaan suljettujen talojen määrä nousi 202:een. Esitetyissä luvuissa ovat ilmeisesti vain maaherrojen antamalla valtuuksilla suljetut talot. Ainakin von Bornin vastauksessaan viittaa maaherrojen saamiin valtuuksiin. Toisaalta sosialidemokraattiset talot, jotka kansalaisliike naulasi avattiin useimmiten välittömästi. Taloista kuusi avattiin jo Svinhufvudin hallituksen aikana. Yhteensä von Bornin tietojen mukaan sisäministeriöön oli tullut osaksi suoraan osaksi maaherrojen kautta alistustietä kaikkiaan 59 järjestön talon avaamisanomusta. Näistä yhteensä 22:een oli jo suostuttu, Sunilan hallitus oli siten avannut 21.3.–4.11.1932 16 taloa. 21 tapauksen käsittely oli parhaillaan vireillä sisäasiainministeriössä, mutta ne eivät vielä olleet valmiita ratkaistavaksi. Tämän lisäksi olivat maaherrat avanneet 10 sellaista taloa, jotka olivat pakkohuutokaupoilla tai muulla tavoin siirtyneet yksityiseen omistukseen. Sisäministeri vakuuttikin asioiden olevan varsin hyvällä tolalla. Kaikkiaan 202 tapauksesta oli täysin järjestelemättä vain 17, pääasiassa Vaasan ja Kuopion lääneissä ollut taloa. Tapauksissa oli kyse yhdistyksistä, joiden lakkausta ei oltu voitu panna vireille, koska järjestöjen toimihenkilöitä ei ollut tavoitettu.³⁰⁶ Jotta avattujen talojen osalta päästäisiin asetelmassa mainittuun 34:ään työväenjärjestöille ja yhtiölle avattuun taloon täytyi hallituksen vuoden 1932 lopussa avata vielä 12 taloa.

Jo edellä esitellyt luvut riittävät selittämään sosialidemokraattien halun saada työväentalojen asia etenemään. Tilasto ei sinänsä kerro mitään siitä, kuinka moneen taloon puolueella oli mahdollisuus päästä käsiksi. Yhteistyöpyrkimyksiä vasemmiston sisällä esiintyi useammin kuin kommunistien vastahankaa. Kyse oli siten huomattavasta omaisuudesta, vaikka osa taloista oli pieniä ja monesti huonokuntoisia. Puoluejärjestöt myös menettivät erinäisiä summia pääsylipputuloina, kun ne eivät voineet järjestää taloissa tilaisuuksia normaalisti. Kiinni olevat talot aiheuttivat puolueelle jatkuvasti kuluja. SDP:n kannalta tilastossa oli huolestuttavaa myös se, että avatuista taloista lähes puolet oli joutunut porvarillisten järjestöjen käsiin. Tämä tapahtui useimmiten pakkohuuto-

306 Vp. ptk. II 1932, sisäministeri von Bornin vastaus 4.11.1932 SDP:n välikysymykseen, s.1210–1213.

kauppojen kautta yhdistysten ajautuessa konkurssiin maksamattomien vakuutusten, lainankorkojen, lyhennysten ym. velkojen takia. Siksikin asian hoitamisella oli puolueen kannalta kiire.

Sosialidemokraattisten kansanedustajien, erityisesti eduskuntaan nousseen järjestösihteerin Emil Sallilan, puheenvuoroissa tulivat esille vireillä olleet sosialidemokraattisten yhdistysten ja yhtiöiden hakemukset. Jo itse välikysymystekstissä mainittiin esimerkkeinä Lapuan taloudellisen yhdistyksen Oy Kattaralle myymä talo, Vaasan Työväentalo Oy:n talo, Kauhavan, Haapajärven Martinnmäen sekä Reisjärven kirkonkylän Oy Raasakalle myydyt talot, Haukiputaan Martinniemen talo, Pudasjärven Kurenalan talo, Hyvinkään Kansantalo Oy:n talo sekä Rovaniemellä sijainnut Oy Kansantalon ostama työväentalo. Näiden lisäksi keskustelussa tulivat esille seuraavat tapaukset: Riistaveden, Melalahden (Riistavesi), Karttulan, Syväniemen (Karttula), Tuusniemen kirkonkylän, Kiuveden kirkonkylän työväentalot olivat kiinni, vaikka uusilla omistajilla oli taloihinsa jo lainhuudot. Anomukset olivat jättäneet myös Alatemmeksen (Liminka), Harlun, Kalajoen kylän, Kittilän kirkonkylän, Liedakkalan (Kemin maalaiskunta), Madetkosken, Niiralanniemen, Sorjon ja Venetheiton (Säräisniemi) sosialidemokraattiset työväenyhdistykset. Nurmon Kouran talo oli kiinni, vaikka yhdistys oli voittanut juttunsa kihlakunnanoikeudessa. Sosialidemokraattinen Kauhavan Ylikylän talo oli kiinni lähinnä järjestyksenpidollisen kiistan ja naulauksen takia. Järjestyksenpidollisiin syihin vedoten pidettiin kiinni myös Murtolahden työväentalo. Esillä olivat myöskin peruuttamattomasti tuhotut Ylistaron, Sonkajärven ja Karkkilan talot, jotka joutuivat tuhopolton kohteiksi.³⁰⁷

Esitettyjä lukuja ja esimerkkitapauksiakin mielenkiintoisempaa välikysymyskeskustelussa oli sulkemisten oikeutuksesta ja sulkijoiden ideologiasta käyty keskustelu. Välikysymyksen ensimmäinen allekirjoittaja Mauno Pekkala piti uudelleen alkaneita työväentalojen naulauksia lapualaisuuden ”jälkikesänä”. Pekkala ihmetteli, että vieläkin löytyi niitä, jotka pitivät tätä ajattelematonta ilkivaltaa korean isänmaallisuuden ilmauksena.³⁰⁸ Varsinaisen hyökkäyksen viranomaistoimintaa vastaan esitti järjestösihteerin Emil Sallila, joka vaati työväestöön kohdistuneen poliittisen vainon lopettamista. Hänen mukaansa EK:n päällikkö Esko Riekin nimi löytyi liian monen yksipuolisen ja väärän lausunnon alta. Tähän viitaten Sallila totesi, että ne virkamiehet, jotka eivät halua noudattaa tasapuolisuutta ja oikeudenmukaisuutta toiminnassaan olisi vapautettava välittömästi toimistaan. Sallila antoi puheenvuorossaan myös jon-

.

307 Vp ptk. I-II 1932, s. 976–977, 1210–1244.

308 Vp. ptk II 1932, s. 1217–1219. Paitsi, että sulkemisista aiheutui suuria taloudellisia vahinkoja kärsivät myös työväestön sivistys- ja muu toiminta. Perustellessaan näkemystään Pekkala antaa yhden uuden määritelmän työväentalojen merkityksestä. ”Onhan ilman muuta selvää, että kun monet kymmenet työväentalot, jotka köyhä kansa on kokoontumis- ja juhlanviettopaikakseen rakentanut, edelleen ovat suljettuina, työväestön kaikenlainen edistystoiminta siitä asianomaisilla paikkakunnilla mitä raskaimmin kärsii. Työväentaloil-lehan kokoontuu paikkakunnan työväestö monella eri tavalla opiskelemaan, ylläpitämään taideharrastuksiaan, voimistelemaan ja urheilemaan, yhteisistä asioistaan neuvottelemaan ja juhlatilaisuuksiaan pitämään. Ne ovat työväneharrastusten keskuksia paikkakunnallaan.”

kinlaisen selityksen sille, miksi sosialidemokraatit puuttuivat työväentalokysymykseen vasta nyt. Hänen mukaansa puolue oli odottanut että porvaristo itse korjaisi tekemänsä virheen. Sallilan puheessa on vähintään mieto hurskastelun sivumaku, sillä kansanliikkeen toimilla lienee selvä yhteys sosialidemokraattien toimiin. Välikysymys tuli esille vasta vuodenvaihteen 1931–1932 aikana, eli silloin kun hyökkäys kohdistui sosialidemokraattisiin taloihin. Sallila puuttui myös mielenkiintoiseen kysymykseen omaisuuden turvasta ja kysyi Vaasan työväentalo Oy:n puheenjohtajan sanoin

”... Tämän johdosta olisikin mielenkiintoista tietää, minkä oppiarvon tai minkä suuruisen maatilaa tai kuinka suuren omaisuuden täytyy vähintäänkin sen yksilön tai yhtymän omistaa, ennenkuin voi saada tai päästä siihen kastiin, jota voimassa olevat lait suojaavat, tahi minkä puolueen jäsenenä täytyy olla yksityisten ja perustettujen yhtiöiden omistajat, että he ja heidän omaisuutensa nauttisi lainsuojaa ja siten välttyisi suurilta taloudellisilta tappioilta ja omaisuuden tuhoamiselta, jotka nykyään joka hetki ovat näille vaaroille alttiina.”³⁰⁹

Pohjanmaan työväenyhdistysten asianajajana esiintynyt Mikko Erich pahoitteli sitä, että hallitus oli perääntynyt Lapuan työväentalolle syksyllä 1931 antamastaan avaamispäätöksestä. Perääntyminen oli antanut tuulta niiden purjeisiin, jotka keinolla millä tahansa ”tahtovat päästä sosialidemokraattisen työväestön laillisen omaisuuden kimppuun”. Erichin toisena esimerkkinä oli Kouran tapaus Nurmossa.³¹⁰

Isänmaallisen kansanliikkeen kansanedustajista puhujapönttöön nousivat vain Martti Pihkala ja Hilja Riipinen. He puolustivat reippaasti talojen sulkeamista. Pihkala ei tahtonut myöntää, että työväentaloja suljettaessa olisi ”tapahtunut suoranaista ja varsinaista laittomuutta”. Pihkalan mukaan voitiin asettaa kyseenalaiseksi, vaikka kirjoitettua lakia ei olisikaan ”onko laillista se, että josakin talossa harjoitetaan laittomuutta jatkuvasti ja että se talo on sitä varten olemassa, että siellä harjoitetaan kaikkein suurinta laittomuutta, mitä valtiota vastaan voidaan harjoittaa: maan petosta, kommunistista toimintaa taikka sitä lähellä, monta kertaa kovin lähellä olevaa sosialidemokraattista toimintaa. Sosialidemokraatit eivät ole pystyneet pitämään aikaisemmin, eivätkä pysty nytkään pitämään kommunisteja erossa heidän yhdistystoiminnastaan.” Paitsi kyvyttömyydestä estää kommunistien soluttautuminen omiin järjestöihinsä Pihkala syytti sosialidemokraatteja myös veljeilystä kommunistien kanssa. Parhaana esimerkkinä hän piti yhteistyötä SAJ:ssä. Valkoisen kansan käsitys työväentaloista ”laittomuuden pesinä” johtui Pihkalan mukaan vuosien 1917 ja 1918 kokemuksista. Työväentaloista löytyneet aseet ja pommit todistivat hänen mielestään samasta asiasta.³¹¹ Sisäministeri von Born kiisti Pihkalan väitteet. Hänen mielestään sosialidemokraatit ansaitsivat tunnustusta ja kunnioitusta pyrki-

309 Vp ptk. II 1932, s. 1221–1222; Vaasan taloyhtiön puheenjohtaja Väinö Salovaara oli kirjoittanut asiasta Suomen Sosialidemokraatissa 28.5.1932.

310 Vp. ptk. II 1932, s. 1226.

311 Vp ptk. II 1932, s. 1229–1230.

myksistään päästä vapaaksi kommunisteista. Ministeri kiistikin, että keskustelussa olisi kysymyksessä taistelu sosialidemokraatteja vastaan, ”ei ainakaan hallituksen puolelta, vaan ainoastaan niitä vihollisia vastaan, joita kommunistit yhteiskunnalle ovat.”³¹²

Riipisen mukaan maa oli edelleen kaltevalla pinnalla. Hänen mielestään hallitus ei ollut käyttänyt pari vuotta hallussaan olleita taloja todella työväestön hyväksi. Sen sijaan se oli käynyt niillä kauppaa ja koettanut järjestää talot kommunistien rintaperillisille. Hallitus oli vieläpä neuvonut heitä sisäministerin suulla puhdistautumaan kommunisteista. Riipinen ei tähän puhdistautumiseen uskonut. Oli yhtä tyhjän kanssa, jos samat henkilöt vaihtoivat paikkaa yhdistyksen tuoleilla tai vaihtoivatko he vaatteita. ”Se on silmänlumetta kaikki tyyni”, uskoi Riipinen. Kaiken lisäksi luvut puhuivat hänen mielestään puolestaan. Kyse oli lopultakin vain niistä 17:sta talosta, joita vastaan ei vielä ollut voitu nostaa lakkauttamissyöttä. Muiden osalta asiat oli jo ratkaistu tai asia oli vireillä. Siihen miten ratkaisut oli tehty Riipinen ei ollut tyytyväinen. Hänen mielestään lainsäädäntö josta sisäministeri oli puhunut, olisi jo hyvin voitu laatia ja tuoda päätettäväksi. Tätä toimenpidettä maassa oli Riipisen mukaan turhaan odotettu. Puheen loppu on paljon puhuva ja ansaitsee tulla siteerattua välihuutoineen.³¹³

”Jos hallitus olisi aikanaan hoitanut tämän tärkeän asian, olisi tämänkin illan keskustelulta säästyty, keskusteluilta, jotka eivät ainakaan eduskunnan arvoa nosta eivätkä tue. Ja tässä maassa olisi ainakin hetkeksi estetty punaisen, tummanpunaisen, tulipunaisen ja vaaleanpunaisen kiihoituksen levittämisestä. (Vasemmalta: Ja sinimustan!) Mutta nyt käy niin, että tämä eduskunta luottamuksen ilmauksella hallitukselle osoitetaan taas kerran voimattomaksi torjumaan maata uhkaavaa kaikkein suurinta vaaraa, punaista kiihoitusta. Tämä tehtävä nähtävästi jää edelleenkin tätä maata rakastaville kansalaisille ja minä uskon, että he hoitavat sen. (Vasemmalta: Uusia kapinoita!)”

Muilta osin oikeisto oli eduskunnassa yllättävän hiljaa. Välikysymyksen tulos oli selviö. Eduskunta siirtyi päiväjärjestykseen äänin 96–67, 6 äänesti tyhjää, poissa oli 30 edustajaa. Pekkalan esittämä sosialidemokraattien esitys olisi kehottanut hallitusta mahdollisimman pian luovuttamaan suljetut talot ”niiden omistajain haltuun sekä valvomaan, että nämä saavat niitä vapaasti hallita ja käyttää”.³¹⁴

Välikysymyksen saldoksi jäi kaksi avattua taloa ja joukko ratkaisemattomia tapauksia. Hallitus jatkoi toimintaansa vielä joulukuuhun 1932, jolloin sen seuraajaksi nousi T.M. Kivimäen oikeistokokoomus. Välikysymyskeskustelun käsittelyn lopuksi on paikallaan vielä yksi kertomus. Savolaiskansanedustaja Yrjö Räisänen kertoi eduskunnalle tarinan harjakauppiaasta, jolta erään varakaamman talon rouva kysyi, minkälaisia ”ne” Kuopion kommunistit oikein olivat? Harjakauppias vastaasi diplomaattisesti, ettei hän oikein tuntenut ”niitä”,

312 Vp ptk. II 1932, s. 1239.

313 Vp ptk. II 1932, s. 1242.

314 Vp ptk. II 1932, s. 1244.

mutta että hänestä tuntui, että ”kun niillä on työtä ja leipää, ruokoo ja lämmintä, niin ne ovat niinkuin muuttiin immeiset, mutta anna olla, että ne ovat työttömiä ja niillä ei ole leipää, niin voi minkä elämän ne päästävät”. Räisänen arveli, että tämä ”karakteristiikka” päti laajasti muuallakin kuin Savossa.³¹⁵

Työväentalojen naulauksista ja tuhotöistä tehdyt poliisitutkimukset

Miten sitten työväentaloja kohdanneisiin väkivallantekoihin suhtauduttiin talojen omistajien ja virkamieskunnan taholta? Tehtiinkö tihutöiden johdosta rikostutkimuksia? Saatiinko tekijät selville ja syytteeseen?

Työväentalojen kohtaamia väkivallantekoja ei pääsääntöisesti tutkittu. Tämä johtui yleensä siitä, että omistajayhdistykset eivät nostaneet tai uskaltaneet nostaa syytteitä tekijöitä vastaan, vaikka heidät olisi tiedettykin. Myöskään poliisiviranomaiset eivät juuri juttuja tutkineet. Kommunististen talojen kohdalla, vaikka kaikkia tapauksia ei ole voitukaan todentaa, tilanteen voi katsoa olleen tämän kaltainen sataprosenttisesti. Tilanne muuttui joiltakin osin sosialidemokraattisten työväentalojen jouduttua tuhotöiden kohteeksi. Tällöin sekä omistajayhdistykset rohkaistuivat että viranomaisetkin kiinnostuivat asioista hivenen paremmin. Kommunististen työväentalojen kohdalla tutkimusten puute on helppo ymmärtää, kun muistaa, kuinka vähän syytteitä kesällä 1930 suoritetuista kyydityksistä uskallettiin nostaa ja kuinka vaikeasti tutkimukset näissäkin tapauksissa etenivät.³¹⁶

Etelä-Pohjanmaan tapahtumista on kolmessa tapauksessa löydettävissä merkkejä oikeusprosessien käynnistämisestä. Maakunnan tapahtumiin paneutunut Olavi Hurri on löytänyt mainintoja Kauhan Ylikylän, Kurikan Luovan ja Lapuan työväentalojen tapahtumista. Kauhavan Ylikylän työväentalo naulattiin syksyllä 1931 noin 80 miehen voimalla. Yhdistys haastoi naulaajat käräjille. Kaikki syytetyt kuitenkin vapautettiin. Tapaus jatkui käräjillä, sillä nimismies Olli Sarparanta nosti syytteen yhdistystä vastaan ja se lakkautettiin vuonna 1933.³¹⁷ Kurikassa Luovan sos.dem. työväenyhdistys teki talonsa naulauksesta rikosilmoituksen ja esitti samalla korvausvaatimuksen. Ilmoituksen seurauksista Hurri ei osaa mainita mitään, mutta toteaa, että nimismies poistatti ovelle lyödyt laudat ja vei lasit korjattavaksi.³¹⁸ Kolmas viranomaisille ilmoitettu tapaus koski itseään Vihtori Kosolaa, joka miehineen keskeytti sosialidemokraateille avatulla Lapuan työväentalolla pidetyt tanssit helmikuussa 1933. Kosolaa syytettiin kotirauhan rikkomisesta. Syyte kuitenkin hylättiin toteennäyttämättömänä. Osa todistajiksi kutsutuista todettiin asianosaisiksi ja osa todistajista peräytyi lausunnoistaan.³¹⁹

315 Vp ptk II 1932, s. 1234.

316 Katso asiasta esim. Siltala 1985, s. 403–430.

317 Hurri 1991, s. 169–170. Kauhavan ja Kurikan tapauksista ei löydy valitettavasti mainintaa kärjäpöytäkirjoista.

318 Hurri 1991, s. 174–175.

319 VMA, UT, Lapuan käräjät 115.1933, § 121 ja syyskäräjät 7.12.1933, § 189; Hurri 1991, s. 178.

Pohjois-Savossa Sonkajärven työväentalon polttajat ja Maaningan Tuovilanlahden talon naulaajat joutuivat käräjille. Sonkajärven tapauksessa syytettyjen selkeä syyllisyys todettiin. Puolustuksessaan miehet perustelivat tekoaan puhtaalla isänmaallisuudella. Vähitellen oikeudenkäynti kääntyikin selvittelemään työväenyhdistyksen menneisyyttä. Väitteet saivat aikaan yhdistykseen kohdistuneen lakkauttamisprosessin käynnistymisen. Tuhopoltoon syyllistyneet miehet saivat kumpikin yhden vuoden kuritushuonerangaistuksen.³²⁰ Maaningan tapauksesta miehet tuomittiin vain ehdollisiin rangaistuksiin. Tuovilan työväenyhdistys lakkautettiin käräjillä.³²¹

Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistuneista tuhotöistä ja naulauksista tutkittiin Hämeessä ainakin seuraavia tapauksia: Hollolan Untilan kylän Vainion työväenyhdistyksen tuhotyöstä, Humppilan työväenyhdistyksen, Kärkölän Marttilan ja Kirkonkylän työväenyhdistysten naulauksista ja Someron Pitkajärven työväenyhdistyksen talon tuhopolttoyriydestä. Vaikka tutkimuksia tehtiin näissä tapauksissa ilmeisesti perusteellisesti ei syytteisiin asti vieneitä näyttöjä saatu aikaan kuin Someron tuhopoltojutussa.³²² Humppilan tapauksessa muistotaulun ryöstöön osallistuneiden henkilöllisyys selvisi, mutta tuomioita heille ei luettu. Myöskään muistotaulua ei saatu takaisin.³²³ Lokakuussa 1931 tapahtuneen Karjalohjan työväentalon tervaus tutkittiin sen sijaan onnistuneesti. Sosialidemokraattisen yhdistyksen taloa, sen ovet ja ikkunat, tervattiin lokakuussa 1931. Tekijät saatiin paikallisten viranomaisten toimesta kiinni ja he saivat käräjillä sakkoja ja tuomittiin korvauksiin työväenyhdistykselle.³²⁴

Mäntsälän Ohkolan ja Nummisten talojen naulaamisjuttua käsiteltiin myöhemmin oikeudessa, mutta vain harvoja osallistujia tuomittiin. Lisäksi tuomitut pääsivät hyvin lievillä tuomioilla vaikka maaherra Jalander vaati rangaistusta sekä tekijöille että avunantajille ja yllyttäjille. Jalander vaati lisäksi suojeluskuntaan kuuluneiden naulaajien erottamista järjestöstä. Mäntsälän jutuissa syytteeeseen joutui lopulta 18 miestä, jotka kaikki väittivät olleensa mukana vain mielenkiinnosta seuraamassa naulaamista. Lopulta kaksi miehistä tuomittiin sakkoihin omankädenoikeudesta ja kolmas matkustajien kuljettamisesta kuorma-autossa ilman lupaa. Työväenyhdistysten vahingonkorvausvaatimukset hylättiin.³²⁵

Padasjoella tutkittiin vielä 1933 tapausta, jossa tohtori Mikko Erichä estettiin pitämästä puhetta Padasjoen Jokioisten kylän työväenyhdistyksen talolla piti 16.2.1933. Poliisi kuulusteli Erichä tapauksen johdosta. Halustaan nostaa syyte Erich lupasi ilmoittaa myöhemmin.³²⁶

.

320 Ruuskanen 1995, s. 137–142.

321 Ruuskanen 1995, s. 142–148.

322 HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd4, Työväentalot 1931–1933 – työväentalojen hävitystöitä kosk. poliisitutkinta ptk:a eri paikkakunnilta.

323 Cavén, Timo, Raivaajan sisulla ja sopuisuudella. Humppilan Työväenyhdistys 1904–1984. Hämeenlinna 1984, s. 84.

324 Hurri – Marttala-Hurri 1997, s. 61.

325 Keravuori 1997, s. 82.

326 HMA, Lääninkanslian arkisto Hd4, Padasjoen piirin nimismiehen kirje 12.4.1933 Hämeen läänin poliisitarkastajalle ja sen liitteenä oleva kuulustelupöytäkirja.

Avaamisten loppuunsaattaminen

Helpottaakseen kansanliikkeen ja viranomaisten puristuksessa toimivien järjestöjensä tilannetta edes jotenkin, perusti SDP perusti vuoden 1932 lopussa yhdessä SAK:n kanssa Työväentalojaoston seuraamaan työväentaloasioita. Jaostoon kuuluivat K. Harvala, E. Sallila, E. Huttunen ja E. Lähde. Jaoston käytössä oli korvauksetta KK:n lakiasiainosaston asiantuntemus. Jaoston perustamiseen ryhdyttiin Helsingin Työväen Säästöpankin kirjelmän johdosta. Pankin mukaan useita työväentaloja oli viime aikoina myyty pakkohuutokaupalla ja useita oli kuulutettu lähiaikoina myytäväksi. Jos puoluetoimikunta perustaisi jaoston ja antaisi sille toimintaohjeet, voitaisiin ainakin taloudellisesti kannattavat talot ostaa pankin lainaamalla rahoilla. Puoluetoimikunta menetteli, kuten pankki esitti. Jaoston tarkoituksena tuli pelastaa työväentalot ”joutumasta vieraisiin käsiin ja pysyttää työväestön hallinnassa, jos paikkakunnalla on jokin tarkoitukseen sovelias ja elinvoimainen työväenjärjestö ja jos talot näyttävät taloudellisesti kannattavilta. Tällaisissa tapauksissa voitaisiin talojen osto rahoittaa pankin antamalla lainavaroilla.” Pelastustoimet rajattiin näin selkeästi kannattaviin ja elinvoimaisiin kohteisiin. Tiukat kriteerit ovat ymmärrettäviä; sekä puolueen että Helsingin Työväen Säästöpankin resurssit olivat niukat.³²⁷ Esitys Lapuan Liikkeen työväenjärjestöille aiheuttamien menetysten korvaamisesta tehtiin vuoden 1933 tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä. Budjettiin ajettiin määrärahaa, joilla olisi korvattu työväenjärjestöille väkivaltaisuuksien johdosta koituneet vahingot. Esitys hylättiin. Kyseessä lieneekin ollut lähinnä ideologinen esitys, jonka mahdottomuus tiedostettiin myös esittäjien piirissä. Keskustelussa etenkin Hilja Riipinen puolusti kansanliikkeen oikeutusta nousta ”työväentaloissa harjoitettua maalle ja itsenäisyydelle vihamielistä ja uskontoa julkeasti riennaavaa toimintaa vastaan”.³²⁸

SDP:n puoluetoimikunta oli keskustellut työväentalojen omistuskysymyksestä aikaisemminkin. Syksyllä 1931 puoluetoimikunta otti esille jo aiemmin kesällä 1930 väläytetyn osakeyhtiömallin. Asia tuli esille sekä Vaasan että Karihaaran työväentalon kohdalla. Karihaaran työväenyhdistyksen arvokas omaisuus uhkasi eräiden lainojen vuoksi joutua vieraisiin käsiin. Puoluetoimikunta valtuutti puoluetoimiston perustamaan yhdessä Kulutusosuuskuntien Keskusliiton kanssa osakeyhtiön, joka hankkisi omistusoikeuden kyseessä olevaan omaisuuteen. Asia ei kuitenkaan edistynyt kovin pikaisesti sillä puoluetoimikunta antoi uudelleen vuoden 1932 alussa järjestösihteeri Sallilan tutkittavaksi Karihaaran työväenyhdistyksen omaisuuden tilannetta ja mahdollisen erillisen osakeyhtiön perustamista. Yhtäkkiä puoluetoimikunta oli kuin ei olisi lainkaan tietoinen omasta päätöksestään perustaa Oy Karihaara. Lopulta, kun yhtiö oli saatu perustettua, kävi ilmi, että Kemi yhtiö huusi Karihaaran työväentalon. Karihaara Oy oli varautunut ostamaan talon, mutta hinta nousi sille liian korkealle.³²⁹

327 TA, SDP puoluetoimikunnan ptk. 1932, 28.10.1932, s. 90 ja 30.11.1932, s. 101; SDP 1934, s. 151–152.

328 Vp 1932 ptk. II, s. 1629, 1962, asiakirjat 1932 I–II, s. 25 ja liitteet I–II, s. 34. Riipisen puheesta etenkin ptk. s. 1630.

329 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 23.11.1931, s. 108; 1932, 23.1.1932, s. 16; 9.6.1932, s. 66.

Oy Karihaaraa käytettiin kuitenkin muutamien muiden työväentalojen ostamiseen. Yhtiö osti joulukuussa 1932 pakkohuutokaupasta lakkautetun Tervajoen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen talon. Myöhemmin puoluetoimikunta luovutti sille myös lakkautetun yhdistyksen jäljelle jääneet varat, jotka pesänselvittäjät luovuttivat yhdistyksen sääntöjen mukaisesti puolueelle.³³⁰ Muita vastaavia osakeyhtiöitä olivat mm. Oy Kattara, Vaasan Työväentalo Oy ja Kiinteistö Oy Raasakka. Raasakan omistajina toimivat puolueen luotetut jäsenet filosofian tohtori Johan Helo, toimittaja A.E. Leino ja järjestösihteeri Emil Sallila. Oulun läänissä sen haltuun joutuivat Haapajärven ja Reisjärven työväentalot. Se osti ne pakkohuutokaupasta 24.2.1932. Yhtiö haki talojen avaamista. Vaikka omistajat olivatkin tunnettuja helsinkiläisiä sosialidemokraatteja oli alaostaston mielestä ”erikoisen suotavaa ettei taloja toistaiseksi avattaisi”. EK:n mielestä avaaminen tulisi ”aiheuttamaan epäjärjestystä ja levottomuuksia paikkakunnilla.” Oy Kattara osti myöhemmin Lapuan työväentalon. Kattara perustettiin jo ennen Oy Karihaaraa, sillä puoluetoimikunta päätti jo lokakuussa tukea ”vastaperustetun Oy Kattaran toimintaa merkitsemällä yhtiön osakkeita 2000 markan arvosta”.³³¹ Oulun Teatteritalo Oy:n toiminnasta on niin ikään jo kerrottu.

Valitettavasti SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjoista ei ole kyetty löytämään kaikkien osakeyhtiöiden tarkkoja perustamisaikatauluja tai perustamispäätöksiä. Toiminta lienee tapahtunut puoluetoimiston johdolla puoluetoimikunnan antaman valtuutuksen perusteella, kuten Karihaaran tapauksesta käy ilmi. Esimerkiksi Kattaran perustaminen jää epämääräiseksi, koska vielä 1932 puoluetoimikunta merkitsi tiedoksi, että puoluetoimikunnan kassasta on suoritettu Oy Kattaran ja Vaasan Työväentalo Oy:n perustamiskustannuksia yhteensä 1133 markkaa.³³²

Suljettujen työväentalojen avaamiset sosialidemokraattisille yhdistyksille etenivät vähitellen. Vuoden 1932 aikana avautuivat vielä Kotkan³³³, Kuopion³³⁴ ja Hyvinkään³³⁵ työväentalot. Yksityisten henkilön omistukseen siirtynyt Suomenjoen Iisveden³³⁶ talo, jota mm. sosialidemokraatit saivat vuokrata, avattiin samana vuonna, samoin kuin porvarillisen seuran vuokraama Lahden työväen-

.

330 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1933, 11.1.1933, s. 2.

331 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1931, 27.10.1931, s. 97.

332 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1932, 23.1.1932, s. 15.

333 TA, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 1932, 23.4.1932, s. 45; ptk. 9.6.1932, s. 65; ptk. 5.8.1932, s. 70; 17.5.1933, s. 65; Kotkan työväentalon vastaanottopäiväksi puolestaan vahvistui toukokuussa 6.6.1932. Lopullisesti Kotkan työväenyhdistyksen selvitysmiehet luovuttivat 6. heinäkuuta 1932 sosialidemokraattiselle puolueelle. Puoluetoimikunta oli jo aiemmin (9.6.1932) tehnyt päätöksen luovuttaa talo Kotkan sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen käyttöön kaikkia kustannuksia vastaan. Puoluetoimikunta päätti keväällä 1933 esittää puoluekokoukselle, että talo ja sen tontti myytäisiin yhdistykselle.

334 TA, SDP puoluetoimikunnan ptk. 9.6.1932, s. 66; SDP B2 luettelot, V. 1930 suljetut työväentalot (liite 1 ns. luettelo SDP4) Kuopion työväentalon avaamisesta sisäministeriö teki päätöksen 9.6.1932. Talo avattiin 15.7.1932. Työväenyhdistyksen hallinnasta käytiin vastaavaa kamppailua kuin Viipurissa.

335 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n pääostaston lausunto 20.9.1932 Sisäasiainministeriölle ja ministeriön päätös 15.10.1932.

336 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Käsikirjoitettu puhelinviesti Stenbäck 28.10.1932 klo 13.40 ja EK:n Kuopion alaostaston kirje 29.10.1932 EK:n pääostolle.

talo.³³⁷ Osakeyhtiöiden ja osuuskuntien omistamat talot muodostavatkin sulkemis- ja avaamiskäytännöissä oman lukunsa. Niihin ei voitu soveltaa samalla tapaa yhdistyslainsäädännön antamia määräyksiä. Siten osakeyhtiöiden avaamisista muodostui hivenen erilainen prosessi. Jos osakeyhtiöiden osakkeita ei saatu pois työväenjärjestöiltä pidettiin yhtiön omistama talo kiinni vetoamalla sen kommunistisuuteen. Näissä tilanteissa talon avaamiseen liittyvät ongelmat hoidettiin etsimällä sopivat vuokralaiset pyörittämään toimintaa, koska taloa ei saatu pois osakeyhtiön käsistä. Saman periaatteen mukaan Kaarinan O/Y Talon työväentalo Nummenkylässä avattiin tammikuussa 1932 vuokratyöväentöön. Kaarinan työttömyyslautakunta sai ministeriön luvalla pitää talossa naisten työpajaa.³³⁸ Tätä aikaisemmin olivat vuonna 1931 avautuneet yksityisten haltuun joutuneiden Miekkonien ja Kärämäen talojen ovet.³³⁹ Aina ei sopivaa vuokralaista löytynyt. Jos yhtiö itse anoi talon avaamista ei siihen suostuttu. Puistolalan Työväentalo Oy:n anomuksen EK tyrmäsi samalla sisäasiainministeriön virallistamalla perusteella. Koska 2/3 osakemäärästä oli edelleen kommunisteilla ei taloa voinut avata.³⁴⁰

Vuonna 1933 avattiin sosialidemokraattisten järjestöjen käyttöön Kiinteistö Oy Raasakan ostamat Haapajärven ja Reisjärven työväentalot³⁴¹. Samana vuonna avattiin vielä myös Ykspihlajan ja Pudasjärven työväentalot sekä Haukiputaan Martinniemen³⁴² työväentalo, jonka periaatteellinen avaamispäätös oli tehty jo edellisellä vuonna. Vuonna 1934 avattiin Oulunjoen Korvenkylän (Tarmola) työväentalo.³⁴³

Näiden päätösten jälkeen sisäministeriö katsoi anomusten käsittelyn sujuvan parhaiten lääninhallituksissa. Vuoden 1934 lopulla se alisti Vaasan läänissä vielä vireellä olleet tapaukset maaherran ratkaistavaksi. Läänissä oli tuolloin vireillä viisi anomusta, jotka kohdistuivat Laihian, Palosaaren, Jurvan Koskimäen, Isonkyrön Kylkkälän (Tervajoki) ja Kauhavan Alakylän työväentaloihin.³⁴⁴ Vaasan maaherra avasi Kauhavan työväentalon vielä vuoden 1934 lopussa 10.12.1934. Talon omisti tuolloin Kauhavan Metsäkylän työväenyhdistys. Metsäkylän yhdistys oli sosialidemokraattinen. Se oli aiemmin ostanut Kauhavan Alakylän työväenyhdistyksen, josta avaamispäätöksessä ilmeisesti

337 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 16.2.1934 Hämeen läänin maaherralle.

338 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 1.12.1932 ja kirje Turun ja Porin läänin maaherralle.

339 Katso liite I.

340 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n pääosaston lausunto 6.7.1931 Uudenmaan läänin maaherralle.

341 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Oulun alaosaston lausunto 21.10.1932 Oulun läänin maaherranvirastolle ja D1a5, Sisäasiainministeriön kirje 19.4.1933 Oulun läänin maaherralle; D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön kirje 19.4.1933 Oulun läänin maaherralle.

342 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 7.12.1932 ja kirje Oulun läänin maaherralle.

343 VA, Sisäasiainministeriön päätökset 31.8.1933 (Pudasjärvi); 26.9.1933 (Ykspihlaja); 23.8.1934 (Tarmo).

344 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624 Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 6.11.1934 Vaasan läänin maaherralle.

oli kyse.³⁴⁵ Palosaaren talon kohtalo ratkesi maaliskuuna 1935 alussa. Maaherra päätti tuolloin hyväksyä Työväen Osuusliikkeen kaupan. Osuusliike oli 1.3.1935 päivätyllä kauppakirjalla ostanut talon sen viimeiseltä omistajalta Palosaaren sosialidemokraattiselta työväenyhdistykseltä. Osuusliike tuli ilmoituksensa mukaan käyttämään taloa liikkeenä eri paikalla. Maaherran päätös ratkaisi talon omistuskiistan, vaikkakin hivenen erikoisella tavalla.³⁴⁶ Pitkälliseksi muodostui myös Laihian työväentalon asia, jota puitiin aina vuoteen 1935 asti. EK:lla oli selkeä näkemys, ettei taloa saisi luovuttaa perustetulle sosialidemokraattiselle yhdistykselle, jota se piti pelkkänä kommunistien peitejärjestönä. Työväentalo, joka ”on ollut paikkakunnalla kommunistisen kiihoituksen ja juonittelun pesäpaikkana”, tuli sen mukaan säilyttää Vaasan työväen osuusliikkeen hallussa, kuten yhdistyksen säännöt edellyttivät.³⁴⁷

Sisäministeriö siirsi myös muiden läänien tapauksia maaherrojen käsiteltäväksi, mutta vähitellen. Oulun läänissä ministeriö siirsi ensin Oulun Osuuskaupan Oulujoen Hintan taloa koskevan anomuksen ja Osakeyhtiö Kansantalon entistä Rovaniemen taloa koskevan anomuksen Oulun läänin maaherran päätettäväksi.³⁴⁸ Vuonna 1937 maaherralle siirrettiin myös Haukiputaan Työ-Osuuskunnan anomus. Koska talon avaaminen ei edennyt, talo myytiin Haukiputaan Jokikylän työväenyhdistykselle, joka anoi talon avaamista vuoden 1938 lopulla.³⁴⁹ Oulun läänin taloista avattiin vuonna 1936 Kellon työväenyhdistyksen ja Muhoksen työväenyhdistyksen talot. Muhoksen työväentalolla avajaiset pidettiin 31.1.1937.³⁵⁰ Kuopion läänin maaherran päätettäväksi siirrettiin vuonna 1937 Melalahden työväenyhdistyksen taloa koskenut anomus. Anojana toimi Kuopion läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattinen piirijärjestö.³⁵¹

Vaikka tässä luvussa on esitelty lukuisia joukko työväentalojen avaamisia, on joitakin tapauksia saattanut jäädä löytymättä. Lisäksi on muistettava, että tässä yhteydessä on kerrottu vain osa niistä tapauksista, joissa työväentalon avaamisiin ei suostuttu. Nämä tapaukset olivat omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että suuri osa työväentaloista joutui pakkohuutokauppoihin ja pois työväenjärjestöjen käsistä. Lähteistä löydetyistä 321 varmasta sulkemistapauksesta, joissa talon omistaja vaihtui, uutena omistajana esiintyy 81 tapauksessa sosialidemokraattinen puolue tai sen omistama yhtiö. Kymmenessä tapauksessa

.

345 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, EK:n Vaasan alaostaston kirje 15.12.1934 EK:n pääosastolle; katso liite 1.

346 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Vaasan lääninkanslian kirje 30.3.1935 Vaasan kaupungin poliisilaitokselle.

347 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 624, D1a5 Laihian työväentalon avaamisasia, Vaasan alaostaston kirje 27.5.1931 EK:n pääosastolle. Laihian tapahtumista muodostui siksi pitkällinen ja monivaiheinen tapahtumasarja, ettei sitä ole mahdollista tässä yhteydessä sivuta tarkemmin.

348 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 14.11.1934 Oulun läänin maaherralle.

349 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 9.8.1935 Oulun läänin maaherralle ja Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 29.10.1938 Oulun lääninhallitukselle.

350 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Muhoksen ja Kellon työväentalojen avaamisasia -nimellä varustettu kansio.

351 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös ja kirje 11.8.1937 Kuopion läänin maaherralle.

omistajana on lisäksi osuusliike. Näin vähintäänkin yli 200 työväentaloa siirtyi naulaus- ja sulkemisliikkeen aikana porvarillisille omistajille.³⁵²

Kuten on jo aiemmin todettu, ei työväentalon avaamisia katsottu Mäntsälän kapinan jälkeenkään hyvällä. Ne aiheuttivat paikoin rajujakin vastalauseista. Joitakin taloja jopa poltettiin ja räjäytettiin. Kyse oli yleensä yksittäistapauksista. Esimerkin vuoksi tässä esitetään vielä kaksi tapausta, joissa avaaminen ei onnistunut tai se ei sujunut ilman mielenilmaisuja. Lisäksi EK ja osa virkamiehistöstä jatkoi viivytystaisteluaan.³⁵³ Näistä tilanteista esitetään lopuksi kuvaavat esimerkit Haukiputaalta ja Suonenjoelta.

Martinniemen työväentalon tapaus Haukiputaalta nousi esille jo sosialidemokraattien esittämän välikysymyksen aikana. Asiaan viittasi sosialidemokraattien kansanedustaja Hjalmar Lindqvist, joka kertoi kuinka hän Martinniemen työväenyhdistyksen puheenjohtajana oli jo kolmatta vuotta joutunut juoksemaan eri virastoissa saadakseen talon ovet auki. Yhdistys oli ostanut talon 17. elokuuta 1930 ja saanut siihen ensimmäisen lainhuudon maaliskuussa 1931. Siitä huolimatta talon ovet pysyivät edelleen kiinni. Lindqvist kysyikin kohdeltiinko jokaista Suomen kansalaista lain edessä yhdenvertaisina, kuten hallitusmuodon 5 § edellytti. Martinniemen talo Oulun läänissä on monin tavoin kiintoisa tapaus. Mielialat talon ympärillä kärjistyivät kansanliikkeen aikana rajusti. ”Äärimmäinen vasemmisto on paikkakunnalle kehittänyt myöskin aktiivisen oikeiston, jolta taholta ilmeisesti viime talvena järjestettiin mainitun työväentalon ikkunoiden kivitys ja tervalla tuhriminen, vaikka talo oli suljettu. Ja tuskinpa nykyinen poliisivoima kykenee järjestyksen turvaamaan, jos talo avataan”, kirjoitti EK:n alaosto lausunnossa heinäkuussa 1931. Alaosasto vastusti Martinniemen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen anomusta saada talo auki.³⁵⁴ EK:n mielestä heinäkuussa 1930 suljetun talon luovuttaminen sosialidemokraateille oli tehty ”siinä toivossa, että myöhemmin se entiseen tapaan vallataan takaisin kommunisteille.” EK:n mukaan ei asian ratkaisu tuolloin (marraskuussa 1931) ollut muutoinkaan kannatettavaa, koska kaksi Martinniemen työväenyhdistyksen jäsenjärjestöä oli joutunut oikeudellisen käsittelyn alaiseksi Suomen Ammattijärjestön lakkauttamisen johdosta.³⁵⁵

Helmikuussa 1932 EK totesi sisäasiainministeriölle, ettei Haukiputaan Martinniemen talo ollut siirtynyt laillisesti Martinniemen sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle.³⁵⁶ Asian käsittely saatiin loppuun joulukuussa 1932, jol-

352 Katso tarkemmin liite 2, taulukot 13a ja 13b.

353 Katso esimerkiksi liite 1.

354 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n Oulun alaostaston lausunto 16.7.1931 Oulun läänin maaherranvirastolle; Vp ptk. II 1932, s. 1237–1238.

355 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Oulun alaosasto kirje 4.11.1930 Oulun läänin maaherralle; Jämsä 1975, s. 23–24. Martinniemen työväenyhdistyksen historiikin kirjoittanut Tuomo Jämsen esittää erilaisen tiedon työväentalon sulkemisajankohdasta. Hänen mukaansa talo oli jo kiinni, kun taloa sosialidemokraateille hankkimaan perustettu Martinniemen Sos. dem. Työväenyhdistys perustettiin 6.4.1930. Tälle tiedolle ei ole löytynyt vahvistusta muista lähteistä. Yhdistyksen perustamista puuhasi edellä mainittu kansanedustaja Hjalmar Lindqvist.

356 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n pääostaston lausunto 3.2.2.1932 Sisäasiainministeriölle.

loin ministeriö antoi luvan talon avaamisesta sosialidemokraattisen yhdistyksen käyttöön totutuilla ehdoilla.³⁵⁷ Avaamispäätöksen teko kesti näin kaksi vuotta anomuksen jättämisestä. Viivytykselle oli muitakin syitä kuin EK:n vastustus. Raahe Oy kirjoitti toukokuussa 1932 suoraan sisäministerille ja vetosi tähän, jotta Martinniemen työväentaloa ei avattaisi.³⁵⁸ Samalla yhtiö vetosi myös työnantajajärjestöön. STK:lle lähettämässään kirjeessä yhtiö pyysi liittoa vielä kerran kiinnittämään ministerin huomiota Martinniemen tapaukseen. Yhtiö toivoi, että valtioneuvosto vielä ennen päätöksen toimeenpanoa selvittäisi talon myymisen laillisuuden.³⁵⁹ Vaikuttiko vetoamus? - Kyllä.

EK mietti Raahe Oy:n vetoamuksen jälkeen vielä kertaalleen mahdollisuutta moittia kauppaa, mutta vuoden moiteaika 28.2.1930 tehdyn kaupan jälkeen oli jo mennyt umpeen. EK tarkisti asian tohtori Caseliukselta ja ilmoitti tilanteesta myös Oulun EK:lle ja hallitussihteeri Koskimiehelle sisäasiainministeriöön.³⁶⁰ Oulun läänin maaherra mietti vielä tammikuun 1933 alussakin avaamisen täytäntöönpanoa. Pallari Oulusta tiedusteli EK:n pääosastolta tuolloin oliko Martinniemen-jutussa löydetty kohtaa, jonka avulla talo voitaisiin pitää edelleen suljettuna. Asian esittelijänä (maaherralle lääninhallituksessa) toiminut Suhonen ei halunnut Pallarin mukaan ”suorastaan ilman rajoittavia määräyksiä sitä (talon avaamista) tehdä.” Maaherra oli kysynyt ohjeita sisäministeriöltä pyytäen eikö EK voisi antaa määräyksiä, koska maaherra ei katsonut sopivaksi toimia ilman hallitukselta tullutta ohjetta. Pallarille vastannut Bang totesi, että EK oli kyllä liittänyt lausuntoonsa ehdotuksia asiasta, eikä hän nähnyt mitään estettä sille, että maaherra ylimpänä ”poliisivalvojana” laatisi avaamiselle rajoituksia ”ilman hallituksen detaljejakin”. Eli Bangin mielestä maaherra voi ministeriön päätöstä toimeenpannessaan halutessaan laatia siihen ohjeet kommunistisen toiminnan rajoittamiseksi.³⁶¹

Talon kohtalo ei ollut vielääkään selvä. Haukiputaan lakkautetun työväenyhdistyksen pesänselvittäjä Yrjö Kinnunen pyysi tammikuussa 1933 Kemin tuomiokunnan tuomaria haastamaan Martinniemen sosialidemokraattisen työ-

357 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 7.12.1932 ja kirje Oulun läänin maaherralle.

358 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Raahe Oy:n toimitusjohtaja G.E. Degernen ja tekninen johtaja Heikki Pellisen kirje 6.5.1932 sisäministerille; Jämsä 1975, s. 22. Taustalla käytiin mittava kädenvääntö. Raahe Oy omisti Haukiputaan suuren sahan. Keväällä 1929 sahalli oli lakko, joka kesti helmikuusta toukokuulle. Yhtiö pyrki lannistamaan lakkolaiset kovin ottein. Työläisperheitä mm. häädettiin sahalakon aikana yhtiön vuokra-asunnoista ja työntekijöiden valinnassa käytettiin ankaraa karsintaa. Porvarillisen urheiluseuran Putaan Poikien jäsenyyttä pidettiin hyvänä takeena työhön otettavan miehen poliittisesta mielenlaadusta. ”Vielä helpompaa oli tietysti päästä töihin, jos kuului suojeluskuntaan”, kirjoittaa Tuomo Jämsä yhdistyksen historiikissa. Yhtiö käytti lakon aikana myös rikkurijoukkoja, joista vuoden 1932 alussa oli yhä 70 prosenttia töissä sahalli. Tilanne paikkakunnalla oli edelleen kiihkeä suuren osan entisistä työläisistä ollessa yhä työttöminä. Työväenyhdistyksen talolla tapahtui joitakin välikohtauksia ”rikkurikaartin” tullessa talolle ”hulinoimaan”. Historiikin kirjoittajan mukaan hulinointi johti ainakin kerran ammuskeluun.

359 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Raahe Oy:n teknisen johtajan Heikki Pellisen kirje ja Arvid Littosen kirje 24.12.1932 Suomen Työnantajien Keskusliitolle.

360 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, 29.12.1932 päivätty muistilappu.

361 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, muistilappu 4.1.1933 keskustelusta Pallari/Bang.

väenyhdistyksen käräjille, koska hän tulisi vaatimaan talon luovutusta sosiaalidemokraateille mitätöitäväksi. Sosialidemokraattista yhdistystä ei pesänselvitäjän mukaan ollut luovutushetkellä ollut yhdistysrekisterissä, ei edes perustettu. Talo kuitenkin avattiin vuonna 1933.³⁶²

Tunnelma Suomenjoen Iisveden työväentalon ympärillä kärjistyi lokakuun 1932 lopussa, kun uusi sosialidemokraattinen yhdistys sai luvan pitää iltamat entisellä Soihdun talolla. Talo oli joutunut huutokaupassa yksityisten henkilöiden haltuun, jotka olivat kunnostaneet talon ja vuokrasivat sitä tilaisuuksia varten.³⁶³ Asian tultua julki laativat paikkakunnan oikeistolaiset ainekset kirjeen, jossa he pyysivät nimismiestä perumaan koko sunnuntai-illaksi kaavaillun tilaisuuden. Allekirjoittajissa oli nimismiehen mukaan ”paljon tunnettujakin nimiä.” Kirjeen laatijat pitivät koko Iisvettä kommunistien etappipaikkana ja uutta yhdistystä kommunistisena. Nimismies pelkäsi ”jyrkkäsananaisen kirjelmän taktia epäjärjestyksiä”. Kuopion alaosasto kehotti nimismiestä kääntymän asiassa maaherran puoleen. Talon entinen omistaja työväenyhdistys Sointu oli lakautettu käräjillä kommunistisena. Edellisissä vaaleissa Iisvedellä oli 352 äänestänyt kommunisteja ja 46 sosialidemokraatteja.³⁶⁴ Nimismies pyrki rauhoittamaan tilannetta ja pyysi luokseen lauantai-illaksi kaikki kirjelmän allekirjoittajat ja toivoi heidän pysyvän rauhallisina. Koolle kutsutut ”isänmaalliset henkilöt” olivat kiihdyksissä, mutta lupasivat jäädä ”odottavalle kannalle”. Myöhemmin samana iltana nimismies sai kuitenkin kuulla Iisvedeltä, että siellä oli ollut havaittavissa jonkinlaista kuohuntaa.³⁶⁵

Sunnuntai-iltana nimismies saapui iltamatalolle puoli tuntia ennen juhlan alkamista. Kun iltamat alkoivat niihin oli hänen mukaansa saapunut myös noin 50 kommunistia. Nimismiehen mukaan heidän tarkoituksenaan oli saapua juhlaan suuremmallakin, noin 150 miehen joukolla. Talon ulkopuolella kommunisteja oli liikuscellut enemmän. Juhla sujui hyvin kunnes tilaisuuden loppupuolella erään puheen aikana sammuiivat sähkövalot eteisessä ja talon ulkopuolella. Valot saatiin pikaisesti takaisin, mutta niiden syttymisen jälkeen havaittiin että eteiseen ja ulos portaiden viereen oli heitetty Kuopiossa monistettuja julistuksia. Muita häiriöitä juhlissa ei tapahtunut. Nimismies ja EK aloittivat julistusten alkuperän tutkimisen.³⁶⁶

362 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Yrjö Kinnusen kirje 15.1.1933 Kemin tuomiokunnan tuomarille; Jämsä 1976, s. 21-27.

363 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Käsinkirjoitettu puhelinviesti Stenbäck 28.10.1932 klo 13.40 ja EK:n Kuopion alaosaston kirje 29.10.1932 EK:n pääosastolle.

364 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Käsinkirjoitettu puhelinviesti Stenbäck 28.10.1932 klo 13.40.

365 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Ilm. rek. n:o 1151, Stenbäckin ilmoitus Kuopion EK:n alaosastosta 31.10.1932 klo 10.30.

366 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Ilm. rek. n:o 1151, Stenbäckin ilmoitus Kuopion EK:n alaosastosta 31.10.1932 klo 10.30.

■ Työväen linnakkeen valloitus

Mitä työväentaloilla tapahtui?

Sulkemisliikkeen jakautuminen vuoden 1930 lopulla

Työväentalojen sulkemisliike kosketti syksystä 1929 lähtien lähes 400: aa työväentaloa. Kun kaikki tapaukset lasketaan yhteen nousee tarkka luku 399:ään. Tähän lukuun on laskettu sekä kaikki lähteiden perusteella varmoiksi että epävarmoiksi arvioitut tapaukset. Mukaan on otettu myös työväenjärjestöjen huviloihin, kesäsiirtoloihin, tanssilavoihin, painisaleihin ja teatteriin kohdistuneet tapaukset, jotka täyttävät muuten työväentalon sulkemistapaukselle asetetut kriteerit. Muihin kuin työväentaloihin kohdistuneita tapauksia on tilastoitu 12. Kun mukaan lasketaan myös yksittäisiin työväentaloihin kohdistuneet 2. ja 3. tapaukset, nousee tapausten määrä 417:n. Jonkinlaisen vertailukohdan sulkemisliikkeen koskettavuudesta antaa sosialidemokraattisten työväentalojen määrä vuodelta 1916. Maassa oli ennen työväenliikkeen jakautumista yhteensä 940 tilastoitua työväentaloa. Tätä kautta voi työväentalojen sulkemisliikkeen koskettaneen vähintään joka kolmatta työväentaloa maassa.¹ Epävarmoiksi tapauksiksi tilastoinnissa on arvioitu puutteellisiin tai epäselviä ilmauksia sisältäviin lähteisiin nojautuvat tapaukset. Epävarmoiksi tapauksiksi on tilastoinnissa luokiteltu kaikkiaan 23 tapausta.²

Ennen tilastojen tarkempaa erittelyä on syytä lyhyesti kertoa luokittelussa käytetyt periaatteen. Varmaksi ”tapaukseksi” on huomioitu riittävästi dokumentoidut tapaukset. Useimmissa tapauksissa tapauksen varmistamisessa on vaadittu useampi erillinen lähdeviite. Näin on menetelty etenkin niiden tapausten osalta, joissa ainoina lähteinä ovat erilaiset luettelot ja listaukset. Selkeän arkistolähteen osalta varmaksi tapaukseksi on katsottu myös vain yhdessä lähteessä mainittu tapaus. Tilastoinnin ongelmallisuus korostuu epätarkkojen lähteiden kohdalla. Useiden työväentalojen kohdalla talon tai sen omistajayhdistyksen nimi saattaa esiintyä monissa eri muodoissa. Vaikeimmin arvioitavia asioita ovat tekojen tarkka ajoitus ja omistajayhdistyksen puoluekanta.

Ajoituksen osalta tilastoinnissa käytetään vuoden tarkkuutta. Tarkemmalla jaottelulla olisi ollut varsinkin vuoden 1930 aikana mahdollista eritellä naukausliikkeen rytmitystä. Asiaa on kuitenkin valotettu jo aiemmin kuvattaessa sulkemisprosessia. Toisaalta vuosittainen tilastointi riittää tarvittavien tulkintojen tekemiseen tapausten jakautumisesta ajallisesti. Tätä tulkintaa auttaa ristikkäis-

1 Katso Liite 2. Taulukko 1 ja Taulukko 5; SDP, Tilastollisia tietoja 1919.

2 Katso Liite 2. Taulukot 3 ja 4.

tarkastelu omistajayhdistyksen puoluekannan kanssa. Karkeammalla jaottelulla on myös vältetty tilastollinen näennäistarkkuus. Ajallisesti epäselvät tapaukset on luokiteltu omaksi ryhmäkseen. Nämäkin tapaukset voi kuitenkin katsoa tapahtuneen yleensä vuoden 1930 aikana. Tarkkaa ajankohtaa ei vain lähteissä eriyistä mainita. Tämän kaltaisen päätelmän voi tehdä mm. siitä, että useimmiten näissä tapauksissa talon omistanut yhdistys lakkautettiin jo vuonna 1931 tai 1932. Jotta oikeudellinen prosessi ehti päätökseen näin pian täytyi kommunistiseksi todetun yhdistyksen talon olla suljettu jo vuonna 1930. Taulukoiden selkeyden säilyttämiseksi vuoden 1932 tapauksiin on luokiteltu myös muutamat hajatapaukset myöhemmiltä vuosilta. Näissä tapauksissa talon tarkka sulkemisaika löytyy liitteestä 1.

Omistajayhdistysten poliittisen kannan selvittelyssä on jouduttu tyytymään varsin rankkaan ratkaisuun. Kommunistiseksi on määritelty tapaukset, joissa omistajayhdistys on todettu oikeusistuimessa kommunistiseksi ja se on lakkautettu oikeudenkäynnissä. Ratkaisuun on päädytty sen vuoksi, että tutkimuksessa ei ole voitu tutkia kaikkien yhdistysten oikeustapauksia. Selvittelyä vaikeuttaisi osaltaan kommunistien harjoittama peitejärjestötaktiikka, jonka erottaminen vasemmiston sisäisistä omaisuusjärjestelyistä on monissa tapauksissa mahdotonta.³ Suurimmassa osassa omistajayhdistyksen lakkautuspäätös riittää sosialidemokraattisten tapausten löytämiseen. Varsinkin sulkemisliikkeen myöhemmissä vaiheissa omistajayhdistysten sosialidemokraattisuus oli päivän selvää kaikille osapuolille. Näissä tapauksissa mahdolliset lankut poistettiin talon ovelta ja toimintaa jatkettiin ilman pelkoa lakkautussyyteistä. Tilastoja tutkittaessa on kuitenkin muistettava tuomioistuinten varsin summittainen toiminta. Tuomioistuimissa lakkautettiin kommunistisena varmasti myös jonkinlainen joukko sosialidemokraattisia yhdistyksiä. Sosialidemokraattisen puolueen luoman kontrollin tähden tapauksia ei kuitenkaan oletettavasti ole niin suurta määrää, että niillä olisi oleellisesti tilastoja vääristelevää vaikutusta. Muutamissa tapauksissa kommunistisena lakkautettu yhdistys on luokiteltu sosialidemokraattiseksi silloin, kun EK:kin on todennut omassa lausunnossaan yhdistyksen sosialidemokraattiseksi. Myös sosialidemokraattisen puolueen voimakas osallistuminen tapauksen selvittämiseen on tulkittu osoitukseksi yhdistyksen sosialidemokraattisuudesta. Tilastoinnin yksityiskohtaisia perusteita kuvataan tarkemmin lähdeviitteissä. Sulkemisliikkeen analyysi perustuu jatkossa liitteissä 1 ja 2 esitettyihin tietoihin varmoiksi määriteltyihin tapauksiin ja liitteissä esitettyihin lähteisiin. Tarkempi lähteistö ilmoitetaan tarvittaessa erikseen lähdeviitteissä.

Sulkemisliike jakautui vuoden 1930 lopulla selkeästi kahtia. Syksyllä 1929 alkanut sulkemisliike kohdistui vuoden 1930 syksyyn asti lähinnä kommunistisiin työväentaloihin. Tämän jälkeen toiminnan kohteina olivat lähinnä vain sosialidemokraattiset työväentalot. Tilastoissa näkyvälle tilanteelle on monia luonnollisia tekijöitä. Kommunistisiin taloihin kohdistunut liikehdintä oli alet-

3
Kommunistien peitejärjestötoiminnasta on kerrottu työn alkupuolella. Katso myös Ruuskanen 1995, s. 167; Huttula 1993, s. 119–122 ja Björne 1977, s. 101.

tuaan niin tehokasta, että se vaiensi vuoden 1930 loppuun mennessä ilmeisesti kaikki kommunististen järjestöjen työväentalot. Tämän jälkeen kommunistisia työväentaloja oli tuskin edes kohteiksi. Loput tapauksista kohdistui sosialidemokraattisiin taloihin.⁴ Olennainen selitys tilastoissa näkyvälle jakautumalle oli kansanliikkeen tavoitteiden laajeneminen. Syksystä 1930 lähtien kansanliike otti kohteekseen myös sosialidemokraattisen liikkeen. Tavoitteen laajeneminen näkyy myös ruohonjuuritason toiminnassa.

Toiminnan jakautuminen ei tapahtunut kuitenkaan aivan veitsellä leikattu. Ennen vuotta 1931 kansanliikkeen toiminta kohdistui 14 kertaa myös sosialidemokraattiseen työväentaloon. Kolme tapauksista tapahtui aivan liikehdinnän alussa joulukuussa 1929. Turun ja Porin läänissä Ulvilan Kaasmarkussa ja Säkylän Pyhäjoella rikottiin sosialidemokraattisten talojen ikkunat. Uudenmaan läänissä Elimäellä poltettiin sosialidemokraattisen nuoriso-osaston talo. Vuonna 1930 naulattiin kaksi sosialidemokraattista työväentaloa Pohjanmaalla; Kuortanella ja Perhon Oksakoskella. Somerolla liikehdintä sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan oli vahvaa. Kolme sosialidemokraattista taloa joutui erilaisten hyökkäysten kohteeksi. Pitkäjärven talo naulattiin, Kerkkolan talo poltettiin ja Ollilan talolla suoritettiin väkivaltaa. Väkivaltaa esiintyi myös Kouvolan ja Haapajärven taloilla. Lisäksi neljä sosialidemokraattista taloa suljettiin viranomaisten toimesta. Kommunistisista työväentaloista yhden sulkeminen jäi puolestaan vuoden 1931 puolelle. Varpaisjärvellä paikallinen nimismies sulki työväentalon vasta 14.1.1931.⁵

Työväentalojen sulkemisliikkeen toiminnasta on voitu todentaa riittävällä varmuudella 384 tapausta. Niistä 316 kohdistui kommunistisiin ja 78 sosialidemokraattisiin työväentaloihin.⁶ Jo tämä suhde kuvaa sulkemisliikkeen kannatuksen jakautumista. Siinä vaiheessa kun toiminta suuntautui kommunismia vastaan se myös kosketti kattavasti koko maata ja kaikkia kommunistisina pidettyjä työväentaloja. Sosialidemokraattisten työväentalojen määrä vakiintui 1920-luvun alkupuolella työväenliikkeen jakautumisen jälkeen noin 650 taloon. Näin ollen sosialidemokraattisiin taloihin liittyneet 78 tapausta koskettivat noin joka kymmenettä työväentaloa.⁷

Kommunistisiin ja sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneiden tekojen luonnetta selvitetään tarkemmin seuraavassa.

Naulaukset, tulipalot, räjäytykset, väkivalta ja sulkemiset

Mitä työväentaloilla sitten tapahtui? Millaiset olivat sulkemisliikkeen kasvot? Erilaisten sulkemistapausten määrittelyssä on päädytty viiteen ryhmään, jotka ovat Naulaus, Tuhopoltto, Räjäytys, Muu väkivalta ja Sulkeminen. Pelkät otsikot eivät kuitenkaan riitä kuvaamaan eri ryhmiä, joten kutakin termiä on syytä

4 Katso Liite 2, Taulukot 2, 3 ja 4.

5 Liite 2, Taulukot 6–10 ja 12, katso myös Liite 1 ja siinä mainitut lähteet.

6 Katso Liite 2, Taulukko 11.

7 Huttula 1996, s. 28; SDP, Tilastollisia tietoja puolueen asemasta 1921–1924 ja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1924. Helsinki 1925; SDP 1926, Alustus Järjestötoiminnan elvyttäminen, s. 36–37.

tarkentaa erikseen. Vaikka tekojen luonnetta on ollut pakko määritellä ja ryhmitellä on korostettava, että yksittäisten tekojen voimakkuutta ja vaikutuksia ei voi koskaan määritellä millään kategorioinnilla. Naulaus voi terminä kuulostaa rajummalta kuin muu väkivalta, mutta käytännössä ”vaatimattoman” naulauksen vaikutukset saattoivat jäädä selvästi vähäisemmäksi kuin talolla suoritettu hävitys.

Naulaus

Naulauksiksi tilastossa on määritelty työväentalon ovien ja ikkunoiden naulaaminen kiinni pyrkimyksenä estää toiminta työväentalolla. Rankimmillaan naulaukset olivat Kuortaneen tai Peräseinäjoen tapaisia kansanjuhlia, joissa työväenyhdistyksen aktiivi pakotettiin suorittamaan itse naulaus. Toisaalta naulauksiksi on laskettu myös yön pimeydessä työväentalon oville naulatut lankut. Joissakin tapauksissa naulausta saattelivat uhkaukset kovemmissa otteista, jos toimintaa talolla pyrittiin jatkamaan. Variaatiota on siten varsin paljon.

Kommunistisiin työväentaloihin kohdistuneet naulaukset johtivat tekijöidensä tavoittelemaan lopputulokseen. Toiminta talolla lakkasi. Sosialidemokraattisten talojen kohdalla tilanne oli erilainen. Useimmissa tapauksissa yhdistys poisti lankut ovelta ja jatkoi toimintaansa edelleen. Joissakin tapauksissa, tilanteen ollessa erityisen kireä tai työväenyhdistyksen aktiivien ollessa pienen, saattoi raju väkivallan ilmaus hiljentää myös sosialidemokraattisten yhdistysten toimintaa ainakin hetkellisesti.

Naulauksia tapahtui sulkemisiikkeen aikana varmasti 47. Naulauksista 25 kohdistui kommunistisiin ja 22 sosialidemokraattisiin taloihin.⁸

Tuhopoltto

Tuhopoltoiksi on luokiteltu työväentalojen polttamiset ja niiden yritykset. Osa taloista paloi hyvin epämääräisissä olosuhteissa, eikä palon tahallista sytyttämistä ole aina voitu todistaa. Siksi tähän luokkaan kuuluukin tapauksia, jotka jäävät niukan lähdeaineiston varaan. Tuhopoltot on kuitenkin haluttu eritellä omaksi ryhmäkseen teon lopullisuuden vuoksi. Onnistuessaan teko hävitti koko talon ja vei näin perusteellisesti yhdistyksen toimintaedellytykset.

Merkittävää on huomata, että kaikki 12 varmasti todettua tuhopolttoa kohdistuivat sosialidemokraattisiin työväentaloihin.⁹

Räjätys

Työväentalojen räjäytyksiin pätee sama mitä edellä sanottiin tuhopoltoista. Ryhmään on luokiteltu vain viisi räjäytystä tai räjäytysyritystä. Teon rajuuden vuoksi ne on silti syytä huomioida erikseen myös tilastossa. Kaikki viisi räjäytystä kohdistuivat sosialidemokraattisiin työväentaloihin. Niistä Viitasaaren Permonkylän työväentalon tapaus 1931 ja Elimäen Viljakkalan talon räjäytys 1937 onnistuivat. Vanajan Idänpään ja Espoon Leppävaaran talojen räjäytykset

8 Katso Liite 2, Taulukko 7.

9 Katso Liite 2, Taulukko 8.

jäivät enemmänkin yritykseksi. Pommi pudotettiin taloon savupiipusta ja se rikoi talon kaikki muurit. Myös Salon työväentalon tuhoaminen jäi yritykseksi.¹⁰

Muu väkivalta

Naulausten, tuhopolttojen ja räjäytysten lisäksi työväentaloihin kohdistui monenlaista väki- ja ilkivaltaa. Tämä tekojen kirjo on koottu otsikon Muu väkivalta. Otsikko kuvaa kansanliikkeen osallistumista talon sulkemiseen selkeän väkivaltaisella teolla. Viattomimmillaan muu väkivalta voi olla työväentalon ikkunoiden kivittämistä yöllä. Mukaan on laskettu myös muu kiinteistöön tai sen kalustoon kohdistunut ilkivalta tai hävitys. Näissäkin tapauksissa löytyy erilaisia versioita. Joissakin tapauksissa ilkivalta jää muutamaankin rikottuun ikkunaan tai kattolamppuun. Osaa tapauksista voi kuvata täydelliseksi hävitystyöksi. Tällöin talon koko kalusto, ikkunat ja irtaimisto on saatettu hävittää käyttökelttomaksi. Useimmiten hävitystyö tehtiin yölliseen aikaan. Joissakin tapauksissa hävittäjät saattoivat tulla talolle kesken iltamien tai kokouksen.

Muun väkivallan kategoriaan on luokiteltu myös työväentalolla järjestetyn tilaisuuden keskeyttäminen, joka ei johtanut talon naulaamiseen tai toiminnan loppumiseen. Ääripäänä näistä tapauksista voi maininta mm. Mäntsälän Ohkolan työväentalolla vietetyn puhetilaisuuden keskeyttämisen 27.2.1932, joka aloitti Mäntsälän kapinan. Tässä tapauksessa talolla järjestetty tilaisuus lopetettiin noin 400 miehen ja aseiden voimin.¹¹

Muuhun väkivaltaan luokiteltua toimintaa tapahtui kaikkiaan 38 kertaa. Näistä tapauksista valtaosa, 31 tapausta, kohdistui sosialidemokraattisiin työväentaloihin. Vain seitsemän kertaa kohteena oli kommunistinen työväentalo.¹²

Sulkeminen

Sulkemisiksi on luokiteltu viranomaisten omaehtoisesti tai painostuksen alla suorittamat työväentalojen sulkemiset, ”sinetöinnit”. Osassa tapauksista käsky työväentalon sulkemiseen tuli läänin maaherralta, osassa paikallisviranomaiset, lähinnä nimismiehet, toimivat hyvinkin oma-aloitteisesti. Ryhmään kuuluvat myös ne tapaukset, joissa viranomaisten vaikutusta ei ole lähteistä voitu suoraan päätellä. Syitä lähteiden puutteellisuuksiin on paljon, kuten edellä on useaan otteeseen todettu. Siksi suljettujen joukkoon on varmasti tullut tapauksia, joissa toiminta työväentaloilla saattoi loppua kokonaan jo pelkän painostavan ilmapiirin johdosta. Näissä tapauksissa osa nimismiehistä ei katsonut vaivan arvoiseksi käydä sinetöimässä taloa virallisesti. Käytännössä lopputulos oli kuitenkin sama.

Sulkemisiksi luokiteltuja varmoja tapauksia on tutkimuksessa löydetty kaikkiaan 292. Tapauksista 284 kohdistui kommunistisiin taloihin ja vain kahdeksan sosialidemokraattisiin taloihin.¹³

.

10 Katso Liite 2, Taulukko 9, katso myös Liite 1.

11 Katso esim. Liite 1.

12 Katso Liite 2, Taulukko 10.

13 Katso Liite 2, Taulukko 6.

Sulkemisliikkeiden erot

Miten kaksi sulkemisliikettä sitten erosivat toisistaan? Oliko niiden luonteessa tai alueellisessa ilmiössä eroja? Näitä kysymyksiä pohditaan seuraavissa kahdessa luvussa. Aluksi hahmotellaan sulkemisliikkeiden toimintatapojen eroja, sen jälkeen mietitään liikkeiden alueellisia eroja.

Ensimmäinen, kommunistisiin työväentaloihin kohdistunut sulkemisliike painottui selkeästi Pohjois- ja Itä-Suomeen. Kommunistisiin työväentaloihin ennen vuotta 1931 kohdistuneista 316:sta tapauksesta valtaosa, 225, tapahtui Kuopion, Vaasan ja Oulun lääneissä. Yksin Oulun läänissä suljettiin 101 työväentaloa.¹⁴ Toiminnan painottuminen johtuu pitkälti kommunistisen, äärivasemmistolaisen, työväenliikkeen kannatuksen jakautumisesta. Äärivasemmistön kannatus painottui pitkälti juuri Pohjois-Savoon, Oulun lääniin ja Vaasan läänin eteläiseen ja pohjoiseen vaalipiiriin. Muualla maassa puolueen kannatus keskittyi suurimpiin kaupunkeihin.

Kommunististen työväentalojen sulkemisliike sai väkivaltaisia muotoja vain lähinnä syntyseuduillaan Etelä-Pohjanmaalla. Tämän lisäksi väkivaltaista toimintaa, naulauksia, tuhopolttoja ja muuta väkivaltaa esiintyi lähinnä yksittäistapauksina Uudenmaan (1 tapaus), Turun ja Porin (3), Hämeen (2) ja Oulun lääneissä (7). Väkivaltaa ilmeni Hyvinkäällä, Loimaalla, Salossa, Säskylässä, Ruovedelle (2), Alatorniossa (2), Kemijärvellä, Lumijoella, Sievissä, Simossa ja Säräisniemellä. Väkivallan painottumista Pohjanmaalle kuvaa se, että Vaasan läänissä väkivaltaa ilmeni kommunististen talojen kohdalla 19 tapauksessa. Pohjanmaallakin sulkemisia oli kuitenkin enemmän, eli 30 tapausta.¹⁵

Kommunistinen työväentalojen sulkemisliike piti sisällään 316 varmaa tapausta. Näistä 284 oli sulkemisia ja vain 32 tapausta piti sisällään väkivaltaa. Varsinaisia naulauksia näistä oli 25. Väkivaltaa esiintyi siten todistetusti vain noin joka kymmenennessä tapauksessa.¹⁶

Sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistunut sulkemisliike oli luonteeltaan selvästi väkivaltaisempi ja rajumpi. Toisaalta se kohdistui myös selkeämmin rajattavalle alueelle. Sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistui kaikkiaan 78 varmaa tekoa. Niistä peräti 70, eli 90 prosenttia, sisälsi jonkinlaista väkivaltaa.¹⁷

Toisen sulkemisliikkeen kärjistynyt luonne korostuu entisestään, kun laskeetaan vuonna 1931 selkeästi sosialidemokratiaa vastaan suuntautuneen sulkemisliikkeen tapaukset. Vuodesta 1931 eteenpäin sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistui yhteensä 62 tekoa, joista vain kolme on määriteltävissä väkivallattomaksi sulkemiseksi. Kyseessä ovat Nurmon Kouran, Teuvan Äystön ja Toholammen Ylipään työväentalon sulkemiset.

Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistunut liikehdintä oli kommunistisiin taloihin kohdistuneeseen liikkeen verrattuna selkeästi suppeampia alueita koe-

14 Katso Liite 2, Taulukko 11.

15 Katso Liite 2, Taulukko 11 ja Liite 1.

16 Katso Liite 2, Taulukko 12 ja Liite 1.

17 Katso Liite 2, Taulukko 12 ja Liite 1.

tellutta toimintaa. Liikehdintä jatkui sulkemisliikkeen syntysijoilla Etelä-Pohjanmaalla, mutta painottui sen lisäksi selvästi Etelä-Suomeen. Etelä-Pohjanmaan rinnalla korostuvat Etelä-Hämeessä ja Pohjois-Uudellamaalla tapahtuneet väkivaltaisuudet.

Sulkemisliikkeen kahden eri vaiheen, kahden eri sulkemisliikkeen, luonteiden erilaisuus johtuu oleellisesti valtiovallan ja viranomaisten asennoitumisesta liikkeen toimintaan. Valtiovalta ja poliittiset päätöksentekijät hyväksyivät kommunististen työväentalojen sulkemiset. Varsinkin porvarilliset puolueet pitivät kommunistisen toiminnan lopettamista jopa tarpeellisena ja allekirjoittivat sulkemisliikkeen vaatimukset. Väkivaltainen toiminta liittyikin yleensä liikkeen alkuaikoihin syksyyn 1929 ja kevääseen ja kesään 1930, ennen kuin valtiovalta antoi maaherroille oikeuden sulkea kommunistiset työväentalot virallisesti. Talojen sulkemisen virkatie avauduttua kansanliikkeen suora toiminta jäi taustalle ja realisoitui yleensä vain silloin, kun kansanliike katsoi, että valtiovalta ei joko toiminut riittävän nopeasti tai tehokkaasti. Osassa maata herätys toimintaa tuli myös selkeästi myöhemmin kuin esimerkiksi Pohjanmaalla, josta toiminta sai kipinänsä. Myöhemmin mukaan lähteneillä alueilla kansanliikkeen toiminnassa korostuikin kansanliikkeen painostuspoliittinen rooli. Näin toiminta sai myös järjestäytyneemmät muodot. Työväentalojen sulkemisvaatimukset esitettiin tällöin usein kansankokouksissa tai Suomen Lukon puitteissa. Painostukseen pohjautunut työväentalojen sulkemisliike oli tyypillistä etenkin Pohjois-Savolle, jossa äärivasemmiston hallitsemia työväentaloja oli paljon, mutta jossa väkivaltaisiin tekoihin niitä vastaan ei ajauduttu ollenkaan.

Kansanliikkeen suora toiminta korostui sulkemisliikkeen käännyttyä sosialidemokraatteja vastaan. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että valtiovalta ei enää allekirjoittanut liikkeen tavoitteita, eikä pitänyt sosialidemokraattisten työväentalojen sulkemisiä oikeutettuina saatikka tarpeellisina. Tällöin suora toiminta jäi kansanliikkeen kannattajien ainoaksi toimintaväyläksi. Kansanliikkeen kannatuspohjan kapeneminen kohteen laajentumisen myötä myös kärjisti liikkeen toimintaa. Kun liikkeessä ei enää ollut maltillisempaa ainesta, mikään vastapaino ei enää ollut hillitsemässä radikaaleimman aineksen tekoja.

Mistä toiminnan luonteessa ilmenevät alueelliset erot sitten johtuivat? Toiminnan luonteeseen vaikuttivat monet asiat; kansanliikkeen yleinen kannatus ja kannattajien tausta, työväenliikkeen sisäinen kannatuksen jakautuminen, paikallinen poliittinen ilmasto ja yksittäisten henkilöiden toiminta. Varsinkin paikallisilla poliisiviranomaisilla oli suuri vaikutus siihen, minkälaisen paikallisen luonteen sulkemisliike sai. Paikallisen poliittisen ilmaston taustalla voivat olla useat eri tekijät, mutta tärkein asiaan vaikuttanut asia lienee ollut vuoden 1918 tapahtumilla paikkakunnalla. Kuten aiemmin on todettu, kansanliikkeen synty oli oleellisesti yhteydessä vuoden 1918 tapahtumiin. Tästä yhteydestä ei vapauduttu myöskään paikallistasolla.

Sulkemisliikkeisiin vaikuttaneiden tekijöiden vaikutuksia tarkastellaan seuraavassa ensiksi yleisellä tasolla. Sen jälkeen liikkeitä tarkastellaan vielä alueellisesti.

Naulauksiin, tuhopolttoihin, räjäytyksiin tai muuhun väkivaltaan johtanut suora toiminta syntyi useimmiten äkillisenä vallinnutta olotilaa vastaan patou-

tuneiden odotusten ja toiveiden purkauksina, jotka johtivat fyysisen väkivallan ilmauksiin työväentaloja kohtaan. Syttyäkseen toiminta tarvitsi kipinän. Lapuan työväentalon ensimmäisen naulauksen kohdalla, josta koko liikehdintä alkoi, kipinä toimi kommunistinuorten Lapualla järjestämät haastejuhlat, joiden toimeenpanon lapualaiset halusivat estää. Lapuan tapahtumien täytyi vastata yleisemminkin maassa vallinnutta ilmapiiriä, sillä muuten yksittäisen tapahtuman paisuminen kansalaiskokousten sarjaksi, josta vähitellen muotoutui suoranainen kansanliike, ei ole selitettävissä.¹⁸ Tätä kautta on ymmärrettävissä se, että Lapuan esimerkki riitti myös toimintamalliksi muiden paikkakuntien samanmielisille. Näin on tulkittavissa esimerkiksi Ylihärmässä joulukuussa tapahtunut työväentalon naulaus ja saman kuukauden aikana tapahtuneet muut työväentaloihin kohdistuneet väkivallanteot, myös sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneet toimet. Kun kipinä syntyi, hyökättiin lähimmälle talolle, vaikka sosialidemokraattiselle, jos kommunistista taloa ei paikkakunnalla ollut. Sulkemisliikkeen kannattajien motiiveihin palataan myöhemmin tarkemmin.

Lapuan tapahtumia vastaavia malleja tarjottiin työväentalojen naulaajille muitakin. Erityisesti Työn Äänen koneiden murskaaminen ja tapauksen selvittelyyn liittyneet tapahtumat Vaasassa kesäkuun alussa olivat omiaan kiihdyttämään mieliä. Kommunistiset sanomalehdet olivat tässä vaiheessa toiminnan keskipisteessä, mutta kuohuvassa tilanteessa kohteeksi kelpasi myös kommunistinen työväentalo, joita oli huomattavasti useammilla paikkakunnilla kuin kirjapainoja. Esimerkkinä työväentalon toimimisesta kirjapainon korvikkeena voi mainita Turun, jossa maakunnasta lähtenyt kansalaiskokous vaati maaherralta työväentalon sulkemista samaan aikaan, kun Vaasassa, Kuopiossa, Oulussa ja Helsingissä vaadittiin kirjapainojen sulkemista.

Heinäkuun alussa järjestetyn talonpoikaismarssin voi myöskin katsoa kiihdyttäneen joidenkin marssijoiden mieliä siinä määrin, että se riitti pontimeksi paikallisen talon naulaamiselle marssilta palattaessa. Samaan tapaan siirryttäessä tarkastelemaan sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneita tapauksia on Lapuan työväentalon toisella naulauksella syyskuussa 1931 merkitystä sulkemisliikkeen toiminnan uudelleen käynnistymiselle.

Kesän 1930 sulkemisliikkeen ja eduskunnan hajottamisen jälkeen työväentalokysymys jäi muiden akuuttien kysymysten varjoon. Keskeisin asia maassa oli uuden eduskunnan valinta ja lepäämään jääneiden kommunistilakien hyväksyminen. Työväentaloihin liittynyt problematiikka nousikin vähitellen esiin aivan uudelta näkökulmasta, kun sosialidemokraatit vaativat haltuunsa saamiensa työväentalojen avaamista. Kansanliike vastusti avaamisia jyrkästi. Asia

18 Lehtinen 1984, s. 676–678; Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 I: Terrori sisäpolitiikan funktiona. Suomen historian laudaturtyö 1980. Helsingin yliopisto 1980, s. 38–40; Kangas 1983, s.36–39; Siltala 1985, s. 54–55; Hyvämäki 1964, s. 154; Hokkanen 1986, s. 15–17. Lapuan esimerkkiä seurasi kansalaiskokousten ja lähetystöjen sarja. Kokouksia pidettiin Joensuussa, Kemissä, Turussa, Porissa Tampereella, Oulussa Jyväskylässä, Viipurissa, Riihimäellä, Forssassa, Mikkelissä, Kuopiossa, Kotkassa, Savonlinnassa, Kymissä, Hämeenlinnassa ja Sortavalassa. Kokoukset yhtyivät Lapualla esitettyihin vaatimuksiin.

oli vaikea myös viranomaisille. Sisäasiainministeriö ja EK välttelivät asian eteenpäin vientiä kaikin mahdollisin keinoin. Sisäasiainministeriö katsoi, että asia tuli ratkaista valtioneuvoston tasolla. Sosialidemokraatit alkoivat ajaa avaamisia yhä selkeämmin suorilla tapaamisilla pääministerin kanssa. Samanaikaisesti kansalaisliike vaati lakia, jonka mukaan kommunistiseen maanpetokselliseen toimintaan käytetyt talot tuomittaisiin menetetyksi valtiolle. EK tuki tätä pyrkimystä voimallisesti. Asia ei kuitenkaan edennyt ja yksittäisiä avaamisia sallittiin vähitellen. Ratkaisevaksi muodostui Helsingin työväentalon avaaminen. Päätöksen talon avaamisesta teki Svinhufvudin hallitus sosialidemokraattien painostuksesta.

Vaatus uuden lain laatimisesta nousi korkealle kansanliikkeen vaatimuslistalla. Lapuan Liikkeen järjestäytyttyä yhdistykseksi ja saatua vihdoinkin syksyllä 1931 hyväksytyksi sääntönsä oli kommunistisen toiminnan tukahduttaminen ja työväentaloasia ensimmäisenä liikkeen toimintaohjelmassa. Vaatus lainsäädännöllisestä ratkaisusta on ymmärrettävä. Liike halusi kirjata saavutuksensa pysyväksi osaksi Valkoisen Suomen yhteiskuntajärjestystä. Tämä pyrkimys ei koskaan toteutunut, koska Svinhufvudin hallitus ei vienyt asiaa päätökseen. Mahdollisuus hukattiin lopullisesti Svinhufvudin siirryttyä presidentiksi ja hallituksen painopisteen siirryttyä kohti keskustaa.

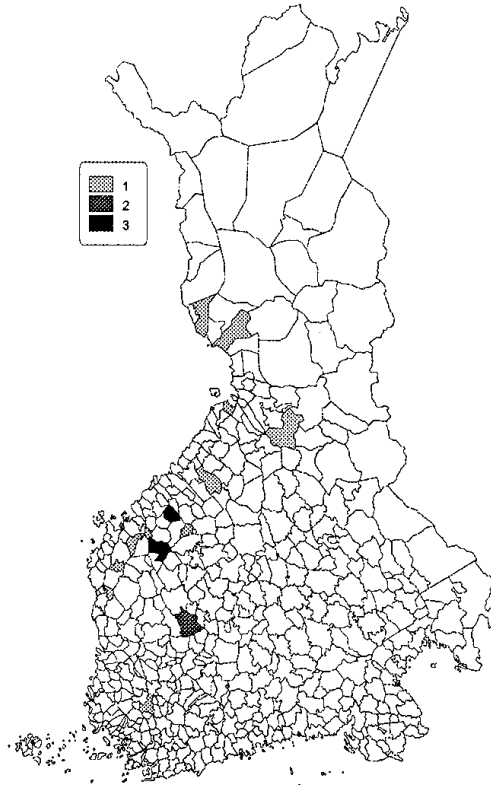
Syksystä 1931 lähtien Lapuan liike kääntyi selkeästi sosialidemokraatteja vastaan: sosialidemokraateista tuli kommunisteja. Samalla liikkeen painostuspolitiikka jatkui ennallaan. Jos sen vaatimuksiin ei suostuttu liike uhkasi suoralla toimilla. Kohteen vaihduttua uhkavaatimukset menettivät tehoansa. Tämän seurauksena uhkaukset purkautuivat uusina väkivallantekoina. Merkittävimmäksi nousi Lapuan työväentalon toinen naulaus, jota voi pitää eräänlaisena lähtölaukauksena sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneelle nau-lausaallolle. Toisen aallon naukaukset keskittyivät selvemmin Etelä-Suomeen ja olivat väkivaltaisempia kuin ensimmäisen aallon naukaukset. Lopullisesti kansanliike kohtasi tiensä päin Mäntsälässä.

Socialidemokraatit eivät silti saaneet nopeasti työväentaloja auki, vaan Lapuan henki säilyi virastoissa. EK, maaherrat ja nimismiehet pitkittivät talojen avaamisia eikä sisäasiainministeriölläkään ollut suurta kiirettä avaamisenomusten ratkaisemiseksi. Pyrkimyksenä tuntuu olleen saada asiat ratkaistua tuomioistuinten kautta, jotka joutuivat siten ottamaan kantaa omistajayhdistysten kommunistisuuteen ja työväentalojen kohtaloihin. Prosessin hitaus haittasi sosialidemokraattien muuten helpottunutta tilannetta. Viimeiset talot avattiin vasta 1930-luvun lopulla. Lopputuloksena olikin, että suuri osa taloista joutui porvareiden käsiin poliittisen ja taloudellisen painostuksen seurauksena.

Sulkemisiikheet eri puolilla Suomea

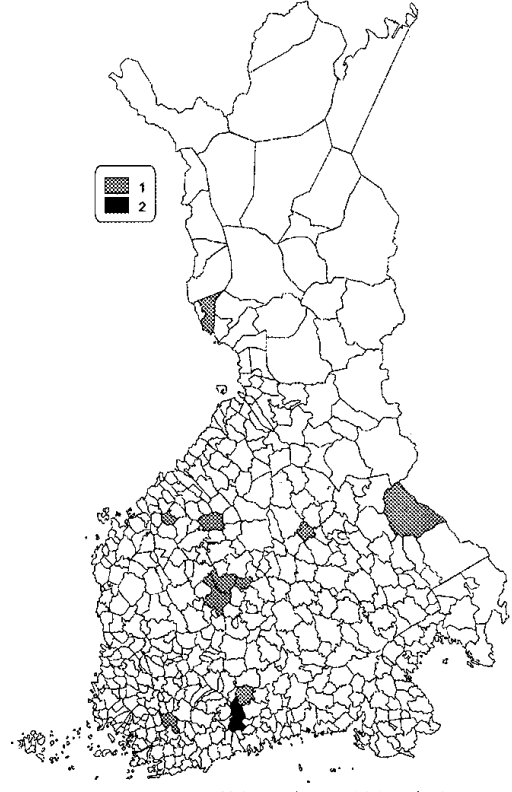
Työväentalojen sulkemisiike sai siis hyvin erilaisia muotoja eri puolilla Suomea. Seuraavassa vielä lyhyt luonnehdinta kommunististen talojen sulkemisiikkeestä ja toisaalta sosialidemokraattisten talojen sulkemisiikkeestä eri lääneissä.

Kommunistisiin työväentaloihin
kohdistuneet naukaukset

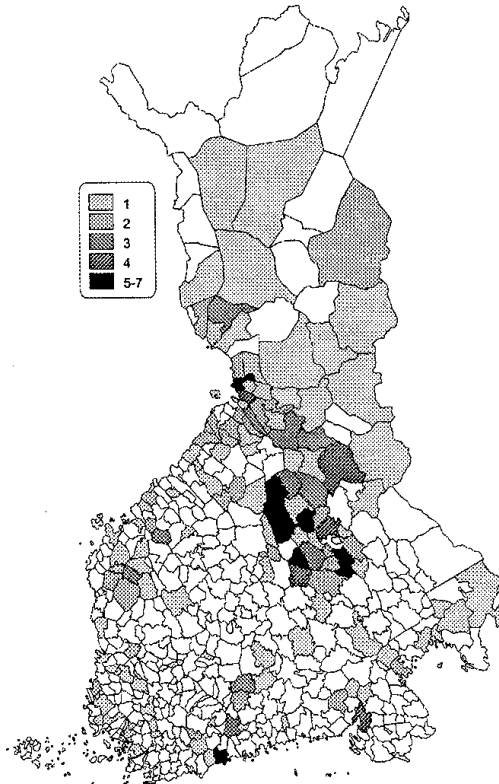
Mukana vain varmat 1. tapaukset.
Lähde: katso Liite 1.

Sosialidemokraattisiin työväen-
taloihin kohdistuneet naukaukset

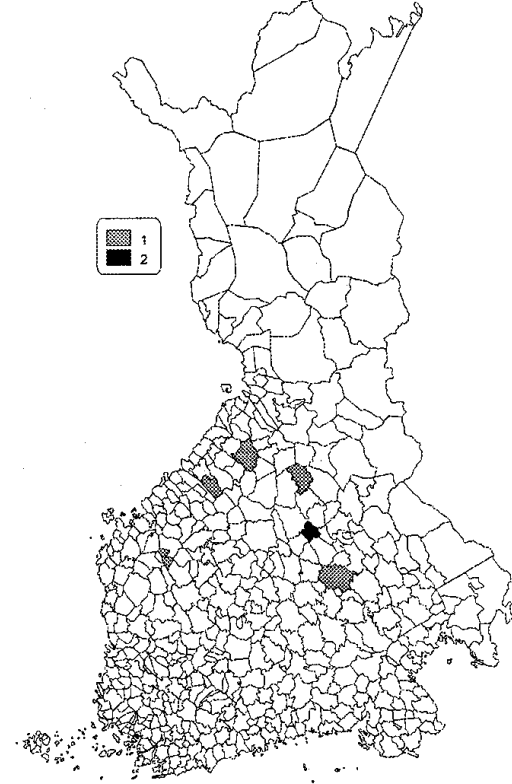
Mukana vain varmat 1. tapaukset.
Lähde: katso Liite 1.

Kommunistisiin työväentaloihin
kohdistuneet sulkemiset

Mukana vain varmat 1. tapaukset.
Lähde: katso Liite 1.

Sosialidemokraattisiin työväen-
taloihin kohdistuneet sulkemiset

Mukana vain varmat 1. tapaukset.
Lähde: katso Liite 1.

Uudenmaan lääni

Uudenmaan läänin tapahtumiin vaikutti ennen kaikkea pääkaupunki Helsingin tilanne. Kommunistisella työväenliikkeellä oli Helsingissä laaja kannatus ja vahva asema työväenliikkeen sisällä. Tätä kautta kommunistiset järjestöt loivat voimatekijän, jonka mm. paikalliset järjestysviranomaiset joutuivat ottamaan huomioon. Helsingin työväentalo ei ollut mikään huvipaikka 1920-luvulla. Talolla piti järjestystä talon omat järjestysmiehet, eikä talolle ollut ainoastaan edes EK:n miehillä. EK:n päällikkö Esko Riekin mukaan Helsingin työväentalo jäi viranomaisten kannalta harmaaksi alueeksi, linnakkeeksi, jossa tapahtunutta toimintaa ei voitu valvoa. Kommunistien omien järjestysmiesten, ”Jyryn”, toimesta talolla pidettiin hyvä järjestys eikä Helsingin poliisilaitos lähettänyt paikalle poliisikonstaapeleja kuin suurimpiin juhlatilaisuuksiin. Jyryn hyvästä toiminnasta kertoo osaltaan sekin, että Helsingin poliisi salli aikanaan järjestysmiesten varustautua ampuma-aseinkin EK:n vastustuksesta huolimatta. EK:lla oli vaikeuksia jopa mennä talolle, valitteli Rieki: ”ovatpa nämä järjestysmiehet tulleet tuomituksikin etsivän keskuspoliisin komisarion pahoinpitelystä ja ulosheittämisestä, kun tämä oli siellä erästä pidätystä ja etsintää suorittamassa.”¹⁹

Lapuan liikkeen tultua talo suljettiin. Järjestysviranomaiset ja valtiovalta eivät halunneet ottaa mitään riskiä pääkaupungissa. Tämä korosti järjestysviranomaisten ennaltaehkäisevää toimintaa. Pääkaupunkiseudun työväentalot suljettiin ennen talonpoikaismarsseja. Näin haluttiin välttää kommunistien ja kansanliikkeen mahdollinen yhteenotto työväentalolla. Kansanliikkeen kannatuksen huippuaikoinakin Helsingistä olisi ilmeisesti löytynyt niin paljon joukkovoimaa, että yhteenotoilta ei olisi vältytty. Muualla Uudellamaalla työväentalojen sulkemiset etenivät hitaammin. Tässä taas on nähtävissä maaherra Jalanderin itsenäinen linja suhteessa EK:n, joka meinasi tuskastua omapäiseen maaherraan.

Voimakkaan työväenliikkeen vaikutus näkyi myös työväentalojen avaamisissa. Työväentalojen avaamiset aloitettiin maan tärkeimmistä taloista Helsingistä – ensimmäisinä avattiin Koiton talo ja Helsingin työväentalo. Työväentalojen avaamisten taustalla oli osaltaan sosialidemokraattisen puolueen painostus hallitusta kohtaan. Tästä painostuksesta oli myös apua, kuten EK:n katkerista kommentteista voi päätellä. Työväentalojen sulkemisliikkeen kannatus ei riittänyt sulkemaan työväentaloja kaikilta työväenliikkeen jäseniltä.

Pääkaupungin ja Uudenmaan maaseudun välinen ero näkyi hyvin sulkemisliikkeen toisessa vaiheessa. Toisen vaiheen kiihkeimmät tapahtumat näyteltiin Uudenmaan pohjoisosissa, kuten Mäntsälässä, samalla kun pääkaupungissa oli rauhallista ja toiminta työväentaloilla jatkui normaalisti. Tämä ei silti todista sitä, etteikö pääkaupungin läheisyydellä olisi ollut vaikutusta myös maaseudun tapahtumiin. Mäntsälän tilanteen kiristymistä on perustettu paljolti paikallisella

19 VA, EK/VALPO I, 6. XXX kotelo 623, D1a2, Esko Riekin laatima promemoria Helsingin työväentalon avaamisesta 9.12.1930.

historialla ja mm. vuoden 1918 tapahtumilla. Jollain tapaa paikkakunnalla myös vaalittiin noiden tapahtumien muistoa. Mielenkiintoista olisikin tietää, oliko punaorpojen kesäsiirtolan sijainti juuri Mäntsälän Sälinkäässä sattumaa vai ei. Ainakin aikalaisten kuvauksissa se kelpasi eräänlaiseksi muistomerkitseksi aiemmista tapahtumista. Oma radikalisoiva vaikutuksensa lienee ollut myös paikkakunnalla piileksineillä Lapuan liikkeen johtoa lähellä olleilla Artturi Vuorimaalla ja Eerolaisella. Lisäksi lähtiessä on myös viitteitä siitä, että maa-seudun tapahtumia johdettiin pääkaupungista käsin. Mäntsälässä ja sen lähi-tienoilla yhä kovemmat käskyt löysivät hedelmällisen maaperän.

Turun ja Porin lääni

Sulkemisliike esiintyi kahtena eri aaltona myös Turun ja Porin läänissä joskin sosialidemokraatteihin kohdistunut liikehdintä jäi läänissä Uudenmaan tapah-tumia vähäisemmäksi. Läänin suurissa kaupungeissa Turussa ja Porissa oli var-sin rauhallista. Myös niissä järjestysviranomaiset toimivat ennalta ehkäisevässä hengessä.

Sulkemisliikkeen ensimmäinen vaihe vaiensikin kaikki kommunistiset työväen-talot läänistä. Sosialidemokraattiset työväentalot joutuivat väkivallan kohteiksi lähinnä Varsinais-Suomen puolella, eli sillä kulmalla lääniä, jonne Uudenmaan ja Hämeen tapahtumat eniten heijastuivat.

Mielenkiintoista on, että sulkemisliike sai jonkinlaisen esillepanon myös Loimaalla, jota kutsuttiin varsinkin liikkeen alkuvaiheissa Varsinais-Suomen Lapuaksi. Julkisuudessa käytettiin paikkakunnan tapahtumista jopa sellaisia termejä kuin 'Loimaan laki'. Paikkakunta oli esillä myös Lapuan liikkeen jäl-keen nousseiden pulaliikkeiden synnyssä.

Hämeen lääni

Hämeen läänissä esiintyi väkivaltaa kummankin sulkemisliikkeen aikana. Kommunistisiin työväentaloihin kohdistunut naulausaalto levisi läänin pohjois-osiin liikehdinnän syntyseuduilta Etelä-Pohjanmaalta.

Sulkemisliikkeen toisessa vaiheessa Pohjois-Uudenmaan tapahtumat levisi-vät myös Etelä-Hämeeseen. Erityisesti esillä olivat näissä tapahtumissa Hollola, Kärkölä, Somero, Tammela ja Humpilla. Näissäkin tapauksissa liikehdintä il-meni siis maalaispitäjissä. Mielenkiintoista on, että levottomuutta esiintyi var-sin vauraisissa rintapitäjissä.

Hämeen läänin kaupungeissa kommunistien kannatus oli varsin heikkoa. Tampereellakin he toimivat vielä vuokratiloissa ja oman talon hankkiminen oli vasta suunnitteilla. Hämeenlinna puolestaan oli yksi valkoisimpia kaupunkeja, jossa Lapuan liikkeen kannatus säilyi pitkään vahvana.

Viipurin lääni

Viipurin läänin tapahtumat keskittyivät hyvin pitkälti Viipuriin ja sen lähi-piiriin. Toisin kuin muissa Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa Viipurissa esiintyi myös jonkinasteista levottomuutta työväentalojen ympärillä ennen kuin virkavalta sulki ne.

Varsinaiset väkivaltaisuuDET jäivät kahteen yksittäiseen tapahtumaan, jotka kohdistuivat lähinnä sattumalta kumpikin sosialidemokraattisiin taloihin. Läänin tilanteeseen antoi oman sävyensä sosialidemokraattien ja kommunistien tiukka kädenvääntö Viipurin työväenyhdistyksen ja sen mittavan omaisuuden hallinnasta.

Mikkelin lääni

Mikkelin läänissä ei kommunistisilla yhdistyksillä ollut monta taloa. Kun näiden vahvimpien kommunistiyhdistysten talot oli suljettu, ei läänissä tapahtunut sulkemisliikkeen aikana juuri mitään. Heinolan maalaiskunnan sosialidemokraattinen työväentalo naulattiin sulkemisliikkeen toisessa vaiheessa helmikuussa 1932.

Kuopion lääni

Kuopion läänissä sulkemisliikkeen kaksijakoisuus tulee selvimmin esille. Ensimmäisessä vaiheessa läänissä, erityisesti Pohjois-Savossa, suljettiin useita kymmeniä työväentaloja, mutta toisen vaiheen aikana ei tapahtunut juuri mitään. Tilanne selittyy ääri vasemmiston voimakkaalla kannatuksella läänin itäisessä vaalipiirissä, jossa kommunistinen liike oli pystynyt valtaamaan maaseudun, mutta myös Kuopion, työväentalot. Toisaalta läänin itäosissa Pohjois-Karjalassa sosialidemokraattien vahvalla kannatusalueella oli varsin hiljaista.

Kommunististen talojen sulkemisten jälkeen läänissä ei tapahtunutkaan hetken mitään. Mielenkiintoista kuitenkin on, että erityisesti vuoden 1931 aikana levottomuutta ilmeni herännäisyyden vahvoilla tukialueilla ja nimenomaan sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan. Paikkakunnista esillä olivat etenkin Maaninka, Pielisvesi ja Sonkajärvi. Maaningalla liikehdintä johti naulaukseen ja iltamien keskeytykseen. Sonkajärvellä sosialidemokraattisen yhdistyksen talo joutui tuhopolton kohteeksi. Maaningalla liikehdintää oli ilmennyt jo ensimmäisen sulkemisliikkeen aikana, jolloin paikallinen väestö syytti sosialidemokraattista työväenyhdistystä iltamien aikaisesta paheellisesta elämästä ja levottomuuden aiheuttamisesta.

Sulkemisliikkeen tapahtumien kannalta mielenkiintoisin havainto läänistä on kuitenkin kansanliikkeen painostustoiminnan saama järjestäytyneisyys. Työväentalojen sulkemiset tapahtuivat läänissä pääsääntöisesti kansanliikkeen masinoiman painostuspolitiikan ansiosta. Toimintastrategiana oli, että paikalliset aktiivit kokosivat kansalaiskokouksen pystyyn vaatimaan paikallisen työväentalon sulkemista. Tämän jälkeen paikalliset viranomaiset, joista ainakin osa varmasti myös tuki liikehdintää, sulkivat talot vedoten yhteiskuntaa rakentavan kansanosan huoleen levottomuuksien leviämisestä.

Strategia on siksi kaavamainen, että sen taustalla täytyy olla selvästi myös ohjattua toimintaa. Toisaalta sulkemisliike käynnistyi Pohjois-Savossa myöhemmin kuin Etelä-Pohjanmaalla, mistä johtuen kansanliike oli jo saanut järjestäytyneemmän muodon ja pystyi näin toimimaan suunnitelmallisemmin. Painostuspolitiikan toteuttamisessa käytettiin paljolti muotoutumassa olleen Suomen Lukon organisaatiota. Näin muuten varsin kuolleeksi lehdeksi jäänyt

järjestö sai läänissä mielenkiintoisen ilmaisuuden. Eräänä selityksenä tilanteelle voi nähdä mm. sen, että Pohjois-Savossa Suomen Lukon organisaatio rakentui pitkälti entisten aktivistien ja etappiteiden varaan. Vaatimuksilla oli myös katekumpohjaa. Tapahtumien käynnistyttyä Pohjois-Savossa Etelä-Pohjanmaan levottomuudet olivat jo järjestysviranomaisten mielissä. Tässä ilmapiirissä kansankokousten esittämiin mielipiteisiin oli helppo vedota. Lisäksi sulkemisliikkeen levittyä loppukesästä Savoan oli kommunististen työväentalojen kohtalo jo valtiavallan taholta sinetöity. Tässä vaiheessa oli nimittäin jo selvää, että kaikki kommunistisina pidetyt talot tulitaisiin sulkemaan. Kyse oli vain aikataulusta ja keinoista joilla sulkemiset tapahtuisivat. Kansanliikkeen painostuspolitiikka antoi järjestysviranomaisille sopivan syyn tehdä itse sulkemiset.

Vaasan lääni

Vaasan lääni, Valkoisen Suomen sydän, oli keskeinen kummankin sulkemisliikkeen synnyssä. Molemmissa tilanteissa moni asia kiteytyi Lapualle. Kaikki alkoi Lapualla marraskuussa 1929 ja myös toinen sulkemisliike sai vauhtia Lapualta, Lapuan työväentalon toisesta naulauksesta.

Vaikka Lapua onkin sulkemisliikkeen keskiössä olisi liian naivia väittää, että kaikki alkoi yksistä haastejuhlita. Haastejuhlien parin päivän tapahtumissa purkautui useiden vuosien ajan muhinut levottomuus. Valkoinen Suomi oli pettynyt tasavaltaiseen järjestelmään, jossa se tunsii omien tavoitteidensa olevan uhattuna. Voittanut osapuoli ei ollutkaan voittanut.

Olosuhteet sulkemisliikkeen kaltaiselle tapahtumasarjalle olivat muutenkin otolliset. Etelä-Pohjanmaan maaseudun poliittista ilmapiiriä hallitsivat voittaneen valkoisen puolen arvot. Yhtenäiskulttuuri eli lakeuksilla vielä vahvana. Silti maakuntaan oli juurtunut myös vierasta hapatusta. Pohjanmaan vähäväkisten piirissä jalansijaa saanut työväenliike toi valkoiseen maisemaan aivan uudenlaisia ajatuksia. Työväenliike kyseenalaisti ne arvot, joihin Pohjanmaalla turvattiin: kodin, uskonnon ja isänmaan. Tilannetta pahensi se, että pohjalaisessa työväenliikkeessä sai vallan ääriivasemmistolainen suuntaus. Pohjalaisille ääriivasemmisto merkittiin kommunisteja, jotka taas olivat pettureita, Venäjän kommunistisen vallankumouksen liittolaisia, jotka vain odottivat tilaisuutta toteuttaa vallankumouksen myös Suomessa.

Työväenliikkeen kannatus jäi maakunnassa yleensä vähäiseksi. Suupohjassa ja Järviseudulla sekä rannikkokaupungeissa Vaasassa, Pietarsaareissa ja Kokkolassa kommunistien kannatus oli kuitenkin vahvempaa. Kaikkiaan kommunistien kannatus riitti kuitenkin ylläpitämään omaa äänenkannattajaa, Työn Ääntä, lehteä jota Pohjanmaalla pidettiin radikaalina. Miksi Pohjanmaa sitten oli valkoinen? Ja miksi sen työväenliike kallistui radikaalin suuntauksen kannalle? Työväenliikkeen suunnanvalinnassa moni on nähnyt vaikutusta Amerikan-siirtolaisuudessa, joka toi sosialismin siemenen maakuntaan. Toisena selityksen on nähty vuoden 1918 tapahtumat kehityksen taustalla. Työväenliike jäi koskemattomaksi vuoden 1918 tapahtumissa. Tämän seurauksena se alkoi elpyä varsin nopeasti. Toisaalta Pohjanmaalla ei koettu konkreettisesti sodan tapahtumia. Näin työväen liikkeen sisällä jäi osin käymättä läpi vallankumousyrityksen jäl-

kipyykki, se kädenvääntö, joka Etelä-Suomessa aikaansai työväenliikkeen jakautumisen maltillisiin ja radikaaleihin. Sitäkin voimakkaammin Pohjanmaalla koettiin sodan lopputulos ja sen mukanaan tuoma katkeruus. Sosialidemokratian irtisanoutuminen vallankumousyrityksestä koettiin työväenliikkeen vasemmalla laidalla koko työväenliikkeen pettämisenä. Pohjanmaalla ei haluttu irtisanoutua vallankumouksen ajatuksesta samalla tapaa kuin Tannerin johtamat sosialidemokraatit. Myös sitoutumista porvarilliseen yhteiskuntaan vierastettiin. Monet työväenliikkeen edustajat kaipasivat vanhan työväenliikkeen kaltaista oppositioasennetta porvaripuolueisiin nähden, kuten mm. Saarela on osoittanut. Tämä henki sai Pohjanmaalla vallan työväenliikkeen keskuudessa. Näin vastakkainasettelun ainekset olivat molemmissa ryhmissä valmiina.

Vallinneessa ilmapiirissä työväentalojen sulkemiset saivat tavallista useammin väkivaltaisia piirteitä. Osin tapahtumien ajautuminen väkivaltaisuuksiin johtui myös siitä, että viranomaiset ja valtiovallan johto ei ollut varautunut Etelä-Pohjanmaan tapahtumiin. Muualla maassa asioiden kulkuun ehdittiin varautumaan. Myös viranomaisten ennaltaehkäiseviä toimintaoikeuksia lisättiin, minkä vuoksi muualla maassa usein vältyttiin väkivaltaisuuksilta. Tapahtumien kärjessä olevalla alueella ennaltaehkäisevää toimintaa ei voinut olla.

Oulun lääni

Oulun läänissä sulkemisliike vaiensi kaikki kommunistiset talot. Sulkemiset tapahtuivat yleensä virkatietä pitkin, joskin Oulussa ja joillakin muilla paikkakunnilla ilmapiiri ehti ajautua varsin kireäksi. Oulun läänin alueella tapahtuikin sulkemisliikkeen ensimmäisessä vaiheessa väkivaltaisuuksia, joita voi Etelä-Pohjanmaalta alkaneiden tapahtumien heijastumina. Oulussa tilannetta kiristi Pohjan Voiman kirjapaino. Oulussa vaikutti myös sama ilmiö kuin Vaasassa, läänin pääkaupunkina ja kommunistilehden julkaisupaikkana se veti puoleensa ympäröivän maaseudun miehiä.

Sulkemisliikkeen toinen vaihe jäi Oulun läänissä vaisuksi. Alatornion Kaakamon talon naulaus maaliskuussa 1933 jää yksittäiseksi tapaukseksi työväentalojen sulkemisliikkeen historiassa.

Tekijät ja motiivit

Maaseudun naulausliike – kaupunkien sinetöinnit

Sulkemisliikkeen eri vaiheiden ja alueellisten erojen analysoinnin jälkeen on syytä paneutua vielä tarkemmin sulkemisten syihin ja tekijöihin. Keitä sulkijat olivat ja mitkä olivat heidän motiivinsa? Ymmärtämällä tekojen motiiveja voidaan ymmärtää myös tekojen tekijöitä. Tätä kautta voidaan hahmottaa myöskin vastauksia kysymyksiin: Miksi työväentaloille hyökättiin? Miksi työväentalot oli suljettava? Aluksi yritetään hahmottaa naukaajien muotokuvaa.

Kansanliikkeen suorittamien väkivallantekojen tekijöinä esiintyivät yleensä paikkakunnan omat valkoiset voimat. Kommunististen työväentalojen naukaajat, polttajat, räjäyttäjät ja muut tihutöiden tekijät olivat pääsääntöisesti työ-

väentalon lähiympäristöstä. Tämä yleislinja on tullut esille niin tarkimmin tutkitun Etelä-Pohjanmaan kuin koko maankin osalta.²⁰

Kommunistisiin työväentaloihin kohdistuneet teot tehtiin siis paikallisin voimin: samaan tapaan kuin tapahtui Lapuan haastejuhlilla, Ylihärman Kosolassa tai Kuortanella. Paikallisuus korostuu valtaosassa niitä tapauksia, joista lähteissä mainitaan yleensä jotakin tekijöistä. Etelä-Pohjanmaalla kesän 1930 aikana näin on mm. alkukesästä Jalasjärvellä ja Peräseinäjoella samoin kuin talonpoikaismarssin merkeissä suoritetuissa naulauksissa Isonkyrön Tervajoella ja Juvassa. Näin oli luultavasti myös niissä monissa tapauksissa, joissa naulat käytiin lyömässä talon ovelle yön pimeydessä. Tilanne on täysin erilainen kuin kyyditysten kohdalla. Kyydityksistä suurin osa suoritettiin Lapuan liikkeen johdon käskystä tai siunauksella järjestäytyneesti. Kyyditysten toimeenpanijoina olivat useimmiten melko vakiintuneen muodon saaneet iskujoukot, jotka liikkuivat lähitienoilla. Myös kunnanvaltuustojen puhdistuksia on pidettävä systemaattisena poliittisena terrorina.

Kommunististen työväentalojen osalta Lapuan liikkeen iskujoukkojen vaikutus näkyy joissakin tapahtumissa. Etelä-Pohjanmaalla iskujoukolla oli selkeästi rooli ainakin Evijärven työväentalojen sulkemisissa. Myös Vimpelin osalta esiintyy viittauksia ulkopaikkakuntalaisiin. Iskujoukoilla oli merkitystä myös naulausliikkeen laajenemisessa Hämeen suunnalle. Evijärvelle iskeneet pohjalaiset osallistuivat ainakin Ruoveden Tulevaisuuden talon naulauksessa. Saman joukon väitettiin liikkuneen jopa Kymenlaaksossa ja Viipurin seudulla. Ulkopaikkakuntalaisten osuus kommunistitalojen naulaamiseen näyttäisi liittyvän tilanteisiin, joissa äärivasemmistolla oli voimakkaampi kannatus paikkakunnalla. Näin paikalliset Lapuan liikkeen kannattajat tarvitsivat ikään kuin ulkopuolista hengen nostatusta.

Tilanne muuttuu merkittävästi, kun tarkastellaan sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneita väkivallantekoja. Siinä missä kommunististen työväentalojen sulkemiset suoritettiin paikallisin voimin ja spontaanisti, sujuivat sosialidemokraattisten talojen naulaukset aivan toisissa merkeissä. Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistunut väkivalta sai selvästi järjestäytyneet muodot. Paikallisten tekijöiden osuus lienee ollut oleellinen niissä harvoissa tapauksissa, jotka tapahtuivat liikehdinnän alkuvaiheessa, mutta jää selkeästi vähäisemmäksi tultaessa vuoden 1931 ja 1932 tapahtumiin. Sulkemisliikkeen tässä vaiheessa työväentalojen sulkemiset varsinkin eteläisessä Hämeessä ja Pohjois-Uudellamaalla tehtiin selkeän keskitetysti paikkakuntia kiertäneiden iskujoukkojen toimesta. Pohjoisella Uudellamaalla ja Etelä-Hämeessä liikkui vuoden 1931 lopussa ja vuoden 1932 alussa järjestäytyneitä joukkioita, jotka naulasivat samana yönä talon toisensa jälkeen. Näitä tekoja, varsinkin alkuvuoden 1932 tapauksia, epäillään useissakin lähteissä yhdestä paikasta johdetuiksi. Joissakin tapauksissa mukana toki oli paikallisia voimia, mutta aloite tuli muualta. Samalla kommunististen talojen naulauksia värittänyt spontaanisuus oli väistynyt. Kuka sitten nauhasi, räjäytti tai poltti sosialidemokraattiset työväentalot?

.
20 Katso esim. Liite 1; Etelä-Pohjanmaan tilanteesta katso myös Huttula 1993, s.157–159.

Tarkkaa tietoa suorittajista on säilynyt vain vähän. Lähteisiin on kuitenkin jäänyt viitteitä Helsingistä saaduista käskyistä. Tätä kautta esille nousevat Lapuan liikkeen keskusjohto tai sitä lähellä olleet piirit. Varmuutta naulausten taustavaikuttajista ei kuitenkaan ole saatavista. Sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneen liikehännän aikana Lapuan liike oli kuitenkin jo menettänyt keskustaporvarien kannatuksensa ja ajautunut äärioikeistolaisten radikaalien käsiin. Tekijöitä ja heidän käskijänsä löytyvät siis näistä piireistä.

Yksi väkivallantekoja yhdistävä tekijä on maaseutu ympäristö. Sekä kommunistisiin että sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneet väkivaltaisuuDET tapahtuivat maaseudulla. Naulaukset tehtiin maaseudulla, joissa naulauksista saattoi muodostua varsinaisia kansanjuhlia. Kaupungeissa talot puolestaan suljettiin viranomaisten toimesta. Toisaalta liikkeessä oli suuria alueellisia eroja. Mistä tämä johtui?

Kaupunkien ja maaseudun toimintatapojen eroille on montakin luonnollista selitystä. Maaseudulla, etenkin Etelä-Pohjanmaalla, toiminta syntyi spontaanina toimintana, joka kohdistui samassa yhteisössä toimineeseen kommunistiseen liikkeeseen. Yhteisön sisäiset jännitteet olivat kyläyhteisöissä selkeästi nähtävissä. Työväentalo oli muistutus vuoden 1918 hävinneen osapuolen aktiivisesta toiminnasta, jonka olisi pitänyt Valkoisen Suomen kannattajien mielestä olla mahdotonta. Kansanliikkeen ryöpsähdettyä ilmi, se mitä laki ei pystynyt kieltämään estettiin väkivallalla. Maaseudulla tuntuivat kaupunkeja selvemmin myös yhdenmukaistamis paineet. Maaseutu eli edelleen ainakin jonkinlaisessa yhtenäiskulttuurissa. Paikallisyhteisöjen näennäinen epäpoliittisuus 1920-1930-luvuilla näkyi mielenkiintoisella tavalla mm. kunnallisvaaleissa. Valta-kunnantasolla järjestäytyneet porvarilliset puolueet eivät vielä tuolloin esimerkiksi kunnallisvaaleissa esiintyneet useinkaan omilla poliittisilla listoillaan. Mukana oli erilaisten otsikoiden alle ryhmittyneitä porvarillisia listoja, jotka pyrkivät esiintymään 'yhteisen edun' nimissä. Työväenjärjestöjen tultua mukaan kunnalliselämään tämä 'epäpoliittisuuden illuusio' romuttui.²¹ Varsinkin niillä seuduilla, joissa kommunistien kannatus jäi varsin vähäiseksi, ääri-vasemmistosta muodostui jonkinlainen malka Valkoisen Suomen silmässä. Kommunistisiin työväentaloihin kohdistui maaseudullakin vähemmän väkivaltaa

.
21 Durkheim, Emile, Sosiaalisesta työnjaosta. Helsinki 1990, s. 368; Allardt, Erik, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. Helsinki 1965, s. 66; Huttula 1993, s. 150–153; Kunnalliselämän politisoitumisesta kts. Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansavallan perustana. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966. Yhtenäiskulttuurin hajoamisen aiheuttamia paineita voi tutkia mm. Emil Durkheimin kehittämän työnjakoon pohjautuvan solidaarisuus-teorian kautta. Durkheim nosti työnjaon keskeiseksi yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita muokkaavaksi tekijäksi. Työnjaon ja solidaarisuuden luonnetta tutkiessaan hän kehittäi kuuluisan käsiteparinsa samanlaisuuteen ja vähäiseen työnjakoon perustuvan mekaanisen solidaarisuuden ja voimakkaaseen työnjakoon, erikoistumiseen ja sopimukseen pohjautuvan orgaanisen solidaarisuuden. Teorian kautta Lapuan liikkeen synty ja toiminta voidaan nähdä yhtenäiskulttuurin puolustuksena, pyrkimyksenä yhtenäistää kansalaismielipidettä, eli tukea mekaanista solidaarisuutta. Allardt'n tärkein lisäys Durkheimin ajatuksiin on ollut se, että hän on löytänyt kaksi tasapainotilojen välistä välitilaa vertailemalla työnjaon astetta ja yhdenmukaistamisen painetta. Molemmissa solidaarisuus on alhainen. Tila, jossa työnjaon aste on suuri ja yhdenmukaisuuden paine edelleen suuri palkintojen jako koetaan epäoikeudenmukaiseksi. Tällöin voimakkaat ristiriidat ovat Allardt'n mukaan tavallisia.

niillä alueilla, joilla ääriivasemmiston kannatus oli merkittävämpää. Näin voi selittää ainakin osin esimerkiksi Pohjois-Savon tai Oulun läänin sekä toisaalta Etelä-Pohjanmaan välistä eroa. Pohjois-Savossa ja Oulun läänissä ääriivasemmiston kannatus oli selvästi voimakkaampaa kuin Etelä-Pohjanmaalla. Tästä johtuenko väkivaltaisuuksiin ei näillä alueilla lähdetty yhtä helposti kuin Pohjanmaalla?

Kommunistien kannatus vaihteli myös Etelä-Pohjanmaalla. Ääriivasemmisto oli vakiinnuttanut asemansa Vaasassa ja sen lähiympäristössä Laihialla. Kaupunkityöväestön piirissä ääriivasemmistolla oli vakaa kannatus myös Keski-Pohjanmaan puolella Kokkolassa ja Pietarsaassa. Vahva kommunistinen erilliskulttuuri oli muodostunut Etelä-Pohjanmaan laidoille Suupohjaan Teuvalle, Jurvaan ja Karijoelle sekä toisaalta Järvisseudulle Evijärvelle ja Vimpeliin. Näillä alueilla ääriivasemmistolla oli vankka asema yhteisössä. Vaikka näissä pitäjissä ei ehkä hyväksytykään ääriivasemmiston toimintaa oli työläisyhteisön vahvuus otettava huomioon. Tämä esti räikeimmän väkivallan käytön. Merkkinä tästä voi nähdä sen, että Evijärvellä paikallinen oikeistolaisliikehdintä ei itse lähtenyt sulkemaan työväentaloja vaan aloitteen asiassa teki ulkopuolelta maakunnasta tullut iskujoukko. Etelä-Pohjanmaalla esiintyneet väkivaltaisuuDET tapahtuivatkin enimmäkseen alueilla, joilla ääriivasemmiston kannatus oli vähäisempää.²²

Jos kannatus suojasi ääriivasemmistoa maaseudulla, mistä johtui nauлаusten ja väkivallan puute kaupungeissa. Miksi kaupungit suojasivat työväentaloja väkivallalta? Kaupungit eivät sinänsä olleet mitään suojasatamia ääriivasemmistolaiselle toiminnalle. Niissä vain niin poliittinen kuin sosiaalinen ilmapiiri olivat toisenlaisia. Työväenliikkeen vahvuus kaupungeissa oli yksi reaalipoliittinen fakta, jota ei voitu äärioikeistonkaan piirissä ohittaa. Toinen asiaan vaikuttanut seikka oli kaupunkiyhteisöjen sekularisoituminen ja sosiaalisen yhtenäiskulttuurin otteen herpaantuminen. Näin myös oikeisto oli erilaista. Nauлаusliikkeen tapainen liikehdintä ei edellä mainituista seikoista johtuen voinut saavuttaa kaupungeissa samanlaista yleistä hyväksyntää kuin mitä sillä maaseudulla oli.

Kaupunkien ja maaseudun välistä eroa pohti myös EK:n päällikön Esko Riekin ystävä ja tiedottaja kirjailija Jalmari Finne. Hänen mukaansa yksi selkeä syy oli poliittisessa ilmapiirissä. Ilmapiiri kansanliikkeen noustua oli ilmeisesti maaseudulla kireämpi kuin kaupungeissa. Jalmari Finne painotti asian merkitystä EK:n päällikölle Esko Riekille. ”Kaupungissa ollessani en ymmärtänyt miten kiivas mieliala on maassa kommunisteja vastaan maaseudulla. Ja minä olin syksyllä Nurmijärvellä ja nyt ollaan Kangasalla, en siis missään kiihkopitäjissä.”²³ Maaseutulaisten ja kaupunkilaisten kokemuseroa Finne selittää seuraavasti:²⁴

22 Huttula 1993, s. 159–173.

23 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Jalmari Finnen kirje Esko Riekille 31.3.1930. Uudelleen Finne teroitti mielialan eroja Riekille kirjeessään 18.6.1930. Kirjeessään Finne kertoo tapahtumista Pyynikillä.

24 VA, Jalmari Finnen kokoelma, Jalmari Finnen kirje Esko Riekille 27.10.1931.

”Pääkaupungissa ja yleensä kaupungeissa ei käsitetä, miten kiusoittavia kommunistit ovat, sillä kaupunkilainen ei joudu heidän kanssaan koskeuksiin, jota vastoin maaseudulla sellainen kiusa on tavan takaa edessä. Eduskuntalaiset eivät käsitä, miltä heidän puheensa näyttävät maalaisten silmissä. Kysymys on siis siitä hallitaanko maata pääkaupungin etujen vai maaseudun etujen mukaisesti. Niin suuri katkeruus maaseudulla on eräissä piireissä kommunisteja ja sosialistejakin vastaan, että kaikkein jyrkimmätkin toimenpiteesi herättävät ihastusta.”

Myös yksi Lapuanliikkeen alkuvaiheen keskushahmoista, rovasti K.R. Kares kuvasi tekstissään Lapuan liikettä ja etenkin talonpoikaismarssia suomalaisen talonpojan viimeiseksi yritykseksi vaikuttaa kansakunnan kohtaloihin.²⁵ Rieki ymmärsi Finnén kannan, mutta epäili ovatko kaikki maaseudulla ja koko ajan suutuksissaan.²⁶ Järjestyshäiriöitä pelättiin lähinnä niissä kaupungeissa, joissa painettiin kommunistisia sanomalehtiä. Kesän aikana kriittisimpinä pidettiin Vaasaa ja Helsinkiä. Järjestystoimet olivat tiukat tietysti myös talonpoikaismarssin aikana Helsingissä. Myös Oulussa ja Kuopiossa järjestettiin kommunististen lehtien vastaisia mielenosoituksia. Näissäkin tapauksissa on syytä muistaa, että järjestyshäiriöiden vaara seurasi lähinnä silloin, kun maaseudulta kokoontuneet ”maakuntien miehet” järjestivät kaupungeissa omia mielenosoituksiaan. Sanomalehtien sulkemisten aikaan kokoontuivat maakuntien miehet myös Turkuun, jossa ei kommunistista kirjapainoa ollut, vaatimaan paikallisen työväentalon sulkemista. Tommila korostaa erikseen, että Jyväskylään Mäntsälän tapahtumien aikana kokoontuneet miehet eivät olleet kaupunkilaisia, vaan Keski-Suomen maaseudulta.²⁷

Mistä todellisten tapahtumien ero kaupunkien ja maaseudun välillä sitten johtui? Selittikö ilmapiiri kaiken? Tuskin. Oma merkityksensä oli myös virkavallan tehokkaammalla toiminnalla kaupungeissa. Poliiseja oli kaupungeissa suhteessa selvästi enemmän ja välimatkat olivat lyhyempiä. Näin järjestysvallan kontrolli oli helpommin järjestettävissä ja tehokkaampaa kuin maaseudulla. Valtiovalta myös varautui kaupungeissa tapahtuneisiin väkivaltaisuuksiin aivan toisella tavoin kuin maaseudulla. Kaupungeissa oli varauduttava mahdollisiin yhteenottoihin. Poliisiviranomaiset pelkäsivät, että työläiskaupunginosissa, joissa asui runsaasti työläisiä, saattaisi syntyä tilanteita, joissa järjestysviranomaiset eivät voisi estää väkivaltaisuuksia tai suoranaisia oikeistolaisten ja työläisten välisiä yhteenottoja. Tästä syystä viranomaisten taktiikka kaupungeissa oli erilainen kuin maaseudulla. Suurien kaupunkien työväentalot suljettiin ennaltaehkäisevinä toimina. Näin kävi niin Pohjanmaalla Vaasassa, Kokkolassa, Pietarsaareissa kuin muuallakin maassa. Helsingissä työväentalot suljettiin pääasiassa ennen talonpoikaismarssia heinäkuun alussa. Vastaavasti

25 Kares 1977, s. 121. Kares näkee talonpoikaismarssin erään Suomen historian aikakauden päättymisen enteena. Nuija- ja vapaussotaan viitaten hän katsoo talonpoikaiston ja etenkin pohjalaisten olleen avainasemassa kantamassa vastuuta maan asioista. Talonpoikaismarssi osoitti hänen mukaansa, ”että suomalainen talonpoika koetti jälleen kerran – viimeisenkö – ottaa päävastuun, kun isänmaan asiat näyttivät sitä vaativan”.

26 VA, Jalmari Finnén kokoelma, Esko Riekin kirje 1.4.1930 Jalmari Finnelle.

27 VA, Kyösti Kallion kokoelma, muistiinpanot hallituksen neuvottelusta 13.6.1930. Tommila 1972, s. 529.

suljettiin viranomaisten toimesta talot Kuopiossa, Viipurissa, Oulussa, Turussa, Tampereella, Porissa, Jyväskylässä, Mikkelissä, Kotkassa, Kemissä, Torniossa ja Rovaniemellä. Valtiovallalla ei ollut varaa antaa uhkaavien tilanteiden syntyä kaupungeissa.²⁸

Viranomaisten huolestuminen kaupunkien suhteen oli täysin toisenlaista kuin maaseudun tapahtumien edessä. Liikehdintä kaupungeissa oli paljon vaarallisempaa myös maaherrojen kannalta. Esimerkiksi Kuopiossa kommunistien liikehdinnästä hermostuneet lainkuuluiset piirit saivat läänin maaherran Gustaf Ignatiuksen levottomaksi.²⁹ Hallitus ja sisäasiainministeriö sai vastaavia viestejä eri puolilta maata jatkuvasti kesän 1930 aikana. Ennen työväentaloja levottomuutta aiheuttivat kommunistilehdet ja vaatimukset niiden lakkauttamisesta. Toinen huolenaihe kesän alussa oli kommunistien mahdolliset mielenilmaukset, joukkokokoukset ja katumielenosoitukset sekä puheet työväentalojen suojeluskaarteista. Valtiovalta myös kuuli maaherrojen ja EK pyynnöt ja tiukensi kommunistien valvontaa. Esimerkiksi kesän alussa ministeriö määräsi maaherroja kieltämään kommunistien helluntaiksi raittius- ja kieltolakijuhlien varjolla suunnittelemat ulkoilmakokoukset ja kulkueet. Tarvittaessa ne oli es-tettävä.³⁰

Työn Äänen murskaaminen ja Vaasan mellakka olivat osoittaneet, että levotomuudet kaupungeissa olivat mahdollisia. Vaikka itse kaupunkilaiset eivät mellakoihin ryhtyisikään saattaisivat maakunnat vyöryä kaupunkeihin, kuten Vaasassa oli käynyt. Siksi varotoimiin oli ryhdyttävä, kommunistilehdet ja niitä painaneet lehdet lakkautettava ja työväentalojen ovet suljettava. Siksi suljettiin myös Helsingin talot ennen talonpoikaismarssia. Kansanliike ei myöskään häpeillyt käyttäessään painostusta ja pelottelua valtiovallan taivutteluun. Kansalaiskokoukset ja lähetystöt maaherrojen puheilla pehmittivät maaperään kansanliikkeen haluamille toimille, kuten edellä on kerrottu.³¹ Tarvittaessa valtionjohdossa oltiin valmiita rikkomaan jopa lakia järjestyksen turvaamiseksi. Näin kävi mm. kun hallitus antoi Kuopion, Oulun ja Uudenmaan läänien maaherroille annetut poikkeusvaltuudet, joilla heidän tuli estää kommunistilehtien julkaiseminen. Valtuudet rikkoivat selvästi hallitusmuodon 10 pykälää.³² Hallituksen ja erityisesti aktiivisesti mukana olleen presidentin toimille on mo-

28 Katso esim. Liite 1.

29 VA, SM Ea 1930, KD 67/290 1930, Kuopion läänin maaherran kirje 5.4.1930 Sisäasiainministeriölle

30 VA, SM, Ea 216 (saapuneet kirjeet) KD 77/514 EK:n pääosaston kirje 5.6.1930 Herra Sisäministerille ja siihen liittyvä sisäministeriön sähkösanoma 6.6.1930 kaikille maaherroille; Upton 1970, s. 107.

31 Katso esim. VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 1930, sisäasiainministeriön kirje 11.6.1930 (saap. 12.6.1930) n:o 4220 maaherralle ja VMA VLKA II, Eab 236, saapuneet kirjeet 94/29 1930, sisäasiainministeriön kirje 13.6.1930 (saap. 14.6.1930) n:o 4304 maaherralle; Siltala 1980, 84–86, 89; Siltala 1985, s. 84–85; Helsingin Sanomat 11.6.1930, s. 4 ”Sisäpoliittinen tilanteemme”.

32 Siltala 1985, s. 85–86; Esimerkiksi Sosialidemokraatti otsikoi asiaa käsitelleen kirjoituksensa 14.6.1930: ”Lisää laittomia valtuuksia” ja saman numeron pääkirjoituksen kysymyksellä Kuka hallitsee? Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan määräykset olivat sekä perustuslain että painovapauslain vastaisia. Hän katsoi olevansa velvollinen tekemään siitä huomautuksen valtioneuvoston pöytäkirjaan: VA, SM, Ea 1930, KD 2/10 1930, Oikeusasiamiehen kirje 16.6.1930 Valtioneuvostolle.

nia selityksiä. Yksi tärkeimmistä lienee se, että valtiojohdossa ei voitu olla varmoja suojeluskuntajärjestön kannasta kansanliikkeen toimiin. Suojeluskunnat toimivat järjestysvallan reserveinä, mutta sekavassa tilanteessa ei enää tiedetty voisiko järjestöön luottaa. Järjestysviranomaiset eivät enää voineet käyttää suojeluskuntaa virka-apuna. Tiukan paikan ei enää tiedetty miten suojeluskunnat olisivat reagoineet.³³

Kaupunkien järjestysvaltatilanteen kannalta on Helsingin poliisimestari O.N. Wilkmanin salainen muistio tilanteesta Oy Työn kirjapainolla kuvaava. Tilanne ei poliisimestarin mukaa olisi enää poliisilaitoksen voimin hillittävässä, jos kirjapainon toiminta haluttaisiin väkivaltaisesti lopettaa. Poliisilaitoksen voimavarat eivät Wilkmanin mukaan yksinkertaisesti riittäisi. Kotkankadun seutu, jossa kirjapaino sijaitti, oli lisäksi työläisten asuttama kaupunginosa, muistutti Wilkman. Tämä luultavasti aiheuttaisi kahakan jo ennen poliisin tuloa paikalle kommunistien yrittäessä mitä ilmeisemmin estää tuhotyöt. Poliisimestarin mielestä oli odotettavissa, että kommunistit käyttäisivät käsituliaseita hävittäjiä vastaan. Aiheutuvan epäjärjestyksen laajuutta ei voinut edes arvailla.³⁴

Suojeluskuntalaisuus naulaajien ryhmänimittäjänä?

Työväentaloihin liittynyt väkivalta oli siis maaseutulaista, paikallisten voimien toteuttamaa toimintaa. Ketä naulaajat ja talojen hävittäjät sitten olivat? Mäntsälän kapinaan osallistuneet olivat pääsääntöisesti suojeluskuntalaisia. Myös Lapuan haastejuhlien hajottajissa heitä oli paljon. Suojeluskuntalaisiin viitataan tekojen toimeenpanijoina etenkin vasemmistolaisessa lehdistössä. Oliko suojeluskuntalaisuus sitten se yhdistävä tekijä, joka toimi väkivallanteiden ryhmänimittäjänä? Vaikka lähteistö ei annakaan mahdollisuuksia vastata kysymykseen yksiselitteisesti, on kysymystä syytä pyrkiä arvioimaan.

Erkki Lehtinen korostaa, että suojeluskunnilla ei ollut osaa Lapuan haastejuhlien tapahtumissa. Lapualla näin järjestötasolla varmasti olikin. Oliko tämä totta muualla maassa?

Suojeluskunnat pyrittiin pitämään erillään Lapuan liikkeen toimista. Tämän yleisen linjauksen allekirjoittivat kaikki valtiotason vaikuttajat aina presidentistä maan hallitukseen ja suojeluskuntien johtoon ja siitä vallitsi laaja yhteisymmärrys myös porvaripuolueiden keskuudessa. Porvaristossa omaksuttu yleinen linjaus näkyy erityisen selvästi Mäntsälän kapinan selvittelyjen yhteydessä. Kapinaan osallistuneita suojeluskuntalaisia pyrittiin käsittelemään ennen kaikkea yksilöinä ei järjestön edustajina. Tämä siitä huolimatta, että myös porvaristossa oli piirejä, jotka halusivat selvittää suojeluskuntajärjestön mahdollisen roolin tapahtumissa.³⁵

33 Sinerma 1995, s. 209.

34 VA, SM Ea 1930, KD 234/107 1930, Uudenmaan läänin maaherran kirje 13.6.1930 Sisäasiainministeriölle ja sen liitteenä oleva poliisimestari Wilkmanin lausunto 13.6.1930.

35 Mäntsälän tapahtumien selvittelystä ja suojeluskuntien roolista kts. esim. Ahti 1990, s.290–306; Mylly 1989, s. 279–285; Sinerma 1995, s. 220–236; Kronlund, Jari, Puolustuslaitos ja suojeluskunnat 1917–1944. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998, s. 95-96.

Suojeluskuntien asema 1920-luvun Suomessa oli mielenkiintoinen. Muodostuessaan järjestö oli vapaaehtoisuuteen perustuva maanpuolustusta tukeva organisaatio ja sotaväen reservi, jonka kannatus lepäsi sodan voittaneen valkoisen puolen varassa. Siten se oli myös hyvin poliittinen sodan lopputuloksena syntyneen kahtiajaon tulos. Järjestö muodosti myös järjestysviranomaisten rekrytointipohjan ja kriisitilanteissa sen reservin. Vähitellen vuosikymmenen aikana järjestön rooli kuitenkin muuttui ja siitä muodostui yhä selkeämmin kiinteä osa maanpuolustusorganisaatiota. Merkittävä askel tässä kehityksessä oli järjestön vakinaistuminen ja sen johdon nivoutuminen yhä tiiviimmäksi osaksi armeijan päällystää. Järjestön johdon muuttuessa valtion viran- ja toimenhaltijoiksi painottui vapaaehtoisuus perustasolle paikallisiin suojeluskuntiin.³⁶

Lapuan liikkeen synty asetti jo kevään 1930 aikana kyseenalaiseksi suojeluskuntien roolin osana valtiovallan kontrollikoneistoa. Vapun 1930 varalta sisäministeriö päätti, että järjestysvoiman vahvistukset piti hoitaa muilla vapaaehtoisvoimilla. Tarvittaessa apuvoimiksi piti siirtää vakinaisia poliisivoimia. Viimeistään kesän 1930 aikana poliisivoimissa luovuttiinkin suojeluskuntien käytöstä poliisiin varajoukkoina. Lapuan liikkeen myöhemmissä vaiheissa paikallisten poliisivoimien apuna käytettiin liikkuvia poliisin komennuskuntia. Järjestysvallan irrottautuminen suojeluskunnista voidaan nähdä ennaltaehkäisyinä. Päätöksen taustalla oli epäilemättä halu ehkäistä sellaisten tilanteiden syntymisen, jossa suojeluskunnat olisivat voineet joutua tilanteisiin, joissa niiden uskollisuus valtiovallalle olisi voitu asettaa kyseenalaiseksi. Oliko kyse sitten myös todellisista epäluuloista järjestöä kohtaan?

Oikeistoaktivismi ja sotilasorganisaatiot, kuten suojeluskunnat, muodostivat luontevia foorumeita oikeistoradikalismille 1920-luvulla. Suojeluskuntien johtoa osallistui myös valtiovallan painostamiseen Mäntsälän kapinaa ennen ja sen yhteydessä.³⁷ Lisäksi on todettava, että suojeluskuntalaisia osallistui huomattavassa määrin itse kapinaan. Samoin heillä oli osuutta työväentalojen sulkemisissa ja muissa niihin kohdistuneissa väkivallanteoissa. Onko näissä tekijöissä sitten riittävästi perusteita vetää pidemmälle meneviä johtopäätöksiä.

Mylly muistuttaa, että mitään yleistä suojeluskuntien liikekannallepanoa ei syntynyt, vaikka lapualaismieliset päälliköt, eivät siis kaikki, piiri- ja paikallisesikunnissa tekivät parhaansa joukkojen mobilisoimisessa. Vain pieni osa suojeluskuntalaisista kuuli kutsua.³⁸ Kari Selén on yrittänyt määritellä suojeluskuntajärjestöjen painoarvoa yhteiskunnassa vertaamalla järjestön jäsenmäärää porvarillisesti ajattelevien yleismäärään. Vuoden 1930 vaalitulosten perusteella Selén on laskenut, että suojeluskuntalaisten jäsenmäärä oli 1930 noin 17 prosenttia ei-sosialististen suojeluskuntaikäisten miesten määrästä. Lisäksi Selén muistuttaa, että suojeluskunnat eivät olleet poliittisesti monoliittisiä. Yksimielisyys vallitsi vain suhteessa maanpuolustukseen. Suhtautumisessa puolueisiin,

36 Mylly, Juhani, Porvarilliset puolueet ja suojeluskunnat. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998, s. 37–39; Hietaniemi 1992, s. 121–122, 134–139; Selén 1998, s. 198–204.

37 Mylly 1998, s. 43–47.

38 Mylly 1998, s. 48.

etujärjestöihin, parlamentarismiin ja demokratiaan oltiin jo monta mieltä. Selén toteaaakin, että suojeluskuntahenkiset muodostivat yhden eturyhmän muiden joukossa.³⁹

Suojeluskuntien roolia työväentalojen sulkemisissa tarkasteltaessa on todettava, että toimintaan osallistui suojeluskuntalaisia ei suojeluskuntajärjestö. Myöskään suojeluskuntien paikallisjärjestöjen päätöksistä toteuttaa naulaus tai muu tuhotyö ei ole löytynyt viitteitä. Suojeluskuntien jäsenyyden voikin todeta olleen yksi viiteryhmä Lapuan liikkeen toimijoille. Täytyy kuitenkin muistaa, että näitä viiteryhmiä oli myös monia muita. Kaikki naulaajat eivät olleet suojeluskuntalaisia eivätkä kaikki suojeluskuntalaiset olleet naulaajia. Aktiiviseen toimintaan lähteneet muodostivat vain marginaalisen ryhmän oikeistolaisesti ajattelevista henkilöistä. Suojeluskuntalaisuutta ei voi nähdä tämän joukon ryhmänimittäjänä.

Poliittiset jännitteet ja tapahtumien paikallisuus

Tähänastisessa pohdiskelussa on todettu, että työväentalojen sulkemiset keskittyivät tietyille alueille, olivat yleensä maaseutu ympäristöön kuuluvia ja kohdistuessaan sosialidemokraattisiin taloihin suhteessa väkivaltaisempia kuin kommunistisiin taloihin kohdistuessaan. Kommunististen talojen tuhoajat olivat useimmiten paikallisia oikeistovoimia, jotka toimivat varsin spontaanisti. Sosialidemokraattisten talojen yhteydessä kansanliikkeen iskujoukkojen rooli oli merkittävät ja toiminta organisoidumpaa. Mikään edellä esitetystä ei kuitenkaan kerro sitä, miksi väkivaltaiset tapahtumat lähtivät liikkeelle jollakin paikakunnalla, kun naapuripitäjässä oli rauhallista. Koska selityksiä ei löydy yleisellä tasolla on syitä etsittävä paikallisista poliittisista ympäristöistä. Millaisia olivat ne paikallisyhteisöt, joissa väkivaltaisuuksia tapahtui? Voiko niistä löytää yhteisiä piirteitä?

Työväentalo ja siellä toimineet ihmiset muodostivat oman ryhmänsä samaan tapaan kuin nuorisoseuran tai suojeluskunnan taloilla toimivat oma yhteisönsä. Kyläyhteisö saattoi olla osin ehkä tiedostamattaankin, osin täysin tietoisesti, jakautunut kahteen eri ryhmään sen mukaan mikä kunkin poliittinen vakaumus oli. Tästä syystä porvaripiireissä ei oltu kovin tietoisia työväentaloilla harjoitetusta toiminnasta tai päinvastoin. Työväestön erottautumista omaksi työväentalolla toimineeksi yhteisökseen on kuvattu monissa eri tutkimuksissa. Näkymättömän rintamalinjan syntyminen kyläyhteisön sisälle johti siihen, että vastaa- vasti porvarileirin toiminnasta seurojen talolla ei työväestön keskuudessa tiedetty kovin tarkkaan. Useimmilla kylillä myös nuorisoa oli kielletty osallistumasta 'vastapuolen' rientoihin. Tietämättömyys oli osaltaan aiheuttamassa ris- tiriitoja levottomana aikana, jolloin suvaitsevaisuus ei ollut vielä kovinkaan sy- välle juurtunut. Tässä tilanteessa juorut ja erilaiset huhut levisivät nopeasti ja aiheuttivat epä tietoisuutta ja pelkoa.⁴⁰

39 Selén 1998, s. 216–217.

40 Esimerkiksi Vaasan läänin kihlakuntien käräjäpöytäkirjoista luettavat todistajalausunnot kuvaavat hyvin sitä tietotasoa, joka porvaripiireillä oli toiminnasta työväentalolla. Katso tarkemmin Huttula 1993.

Kyläyhteisöissä porvarillisen valtakulttuurin ja sen vastakulttuurin yhteen-törmäykset on helppo hahmottaa. Työväentalo, siellä järjestetyt tapahtumat ja siellä pidetyt puheet olivat konkreettinen ja näkyvä ilmaus vasemmistolaisesta aatemaailmasta. Koska talot olivat symboleja, niistä tuli myös ukkosenjohdatti-mia, suoran toiminnan kohteita.

Valta- ja valtakulttuurin ristiriita kärjistyi Suomen lipun ja työväentalo-kulttuurin kohdalla. Siinä missä edellinen ilmaisi kansallista samaistumista, jäl-kimmäinen kuvasi kansallisen yhteenkuuluvuuden ohittavaa luokkasolidaa-risuutta. Siniristilippu edusti 'Valkoista Suomea', eikä sitä 1920-luvun kuluessa saatu työväentalojen salkoihin kuin pakolla. Päinvastoin työväentaloilla lie-huivat punaliput. Ääri vasemmisto meni vieläkin pidemmälle ja koristi talonsa ja pukunsa sirpeillä ja vasaroilla. Sosialidemokraattien ja kommunistien väli-nen ero poliittisessa toiminnassa oli selvä heti 1920-luvun alusta lähtien. Sosia-lidemokraatit olivat selkeästi integroituneet käytännön politiikassa vallitsevaan järjestelmään, kun taas ääri vasemmisto asettui järjestelmän ulkopuolelle ja oli ainakin julistuksen tasolla valmis jopa sen kumoamiseen. Työväen eri suunta-usten eroista huolimatta ne muodostivat porvarillisen yhteiskunnan kannalta selkeä vastakulttuurin. Tämä työväentalokulttuuri ulottui kaikille elämänaloille ja soi vasemmistolle tilaisuuden ylläpitää ja kehittää ryhmäidentiteettiään. Sini-ristilippu liehui talonpoikaismarssin aikana suljetun Helsingin työväentalon katolla Hakaniemessä. Talonpoikaismarssin järjestäjät julistivat tapahtuman käännekohdaksi: työväentalo ei enää koskaan uhkaisi kansallista yhteenkuulu-vuutta, vaan sen mahdollinen toiminta sopeutuisi 'isänmaan' etuihin.⁴¹

Yksi kuvaus kulttuurien törmämisestä. Heti Lapuan haastejuhlien aikaan räjähti Kurikassa. Vaikka tapahtumia kuvannut Työn Ääni varmasti väritti omaa sanomaansa, on sen kuvaus ajatuksia herättävä⁴²:

"Koko viime viikon ajan on Kurikan työväentalo taas ollut jokaöisen pommituksen alaisena. Seiniä on kivitetty ja ompa oikein haulikolla am-muttu ikkunoita pieniksi. Vahtimestaria ja muut työläiset ovat saaneet monta kuolemantuomiota joka yö. elämä on tullut sellaiselle asteelle, että rauhallisten työläisten elämä on käynyt vaaranalaiseksi. Mitä järjes-tysviranomaiset ovat tehneet tai aikovat tehdä järjestyksen palauttami-seksi paikkakunnalle.

Koko paikkakunnan porvaristo on aivan raivoissaan vanhoista höpe-röistä akoista alkaen. Emme tiedä mitä pahaa heille on tehty, että heidän tuollaiseen raivoon on pitänyt tulla. Ei ainakaan työläisten toiminnassa ole liikanaista räikeyttä ollut. Koko raivo onkin vain Vaasa-lehden ai-kaansaama kiihotus, joka on saanut höperöt, mitään itse käsittämättömät akatkin villiintymään. Ei sillä hyvä, että porvarit, mutta etupäässä noske-laiset ovat raivoissaan työläisiä vastaan., fascistien puolesta. Ainakin he sydämmestään toivovat 'kommunistien' täydellistä tuhoamista. Kaunii-ta 'työväen asian ajajia'. Osa hulikaaneista kohdistaa vihansa työväkeen ja niiden tekoihin sen tähdenkin kun heidän rähinänsä ja juopottelunsa

.
41 Katso mm. Siltala 1985, s. 460–461 ja hänen esittämänsä lähteet.

42 Työn Ääni 13.12.1929, n:o 143, "Fascistit raivoisina Kurikassa".

saatetaan oikeuden käsiteltäväksi. Pääasiassa kohdistuu kuitenkin vaino puoluevihasta johon fascistihulikaanit ovat viimeaikoina oikein tarmolla ryhtyneet. Työväentalolle on täytynyt asettaa oikein yövärtiosto.”

Kuvauksessa nousevat esille työväentalojen ympärillä pyörineet monet piirit, kommunistit, sosialidemokraatit eli ‘nosket’, kansanliikkeen väki, lehdistö ja eri tasojen viranomaiset. Toimijoiden runsas määrä ei ainakaan edesauta motiivien selvittelyä. Eri toimijoiden motiivit vaihtelivat ja saattoivat joissakin tapauksissa olla myös yhteisiä. Kuten Työn Ääni Kurikan tapauksessa viittaa, voivat sosialidemokraattiset piirit ainakin aluksi katsoa kansanliikkeen kommunisteja vastaan käynnistämää hyökkäystä varsin tyytyväisenä. Joillakin paikkakunnilla sosialidemokraatit pyrkivät myös selkeästi hyötymään tilanteesta ja saamaan aiemmin menettämänsä työväentalon takaisin kommunisteilta. Kommunistien kohtaamaa hyökkäystä pidettiin heidän itsensä aiheuttamana, heidän ‘räikeän’ agitaation tuloksena. Kansanliikkeen alkuaikoina tämän näkemyksen jakoivat varsinkin porvarilliset piirit, mutta osin myös sosialidemokraatit.

Kurikan tapauksessa viitataan myös täysin paikallisiin tekijöihin, hulinoijien aikaisempiin reissuihin mm. juopotteluun. Tekojen taustalla saattoivatkin olla hyvin epäpoliittiset ja henkilökohtaiset syyt. Henkilökohtainen kosto oli oikeassa ilmapiirissä helppo toteuttaa poliittisen teon kaavussa. Osaa teoista ei siten voikaan selittää millään yleisillä syillä, ei poliittisilla tai paikallisilla.

Esittämistään tekijöistä huolimatta Työn Ääni nostaa tärkeimmäksi syyksi työväentalon vainoamiselle poliittisen tilanteen, ‘fascistihulikaanien puoluevihan’. Lapuan liikkeen syntyä pohdittaessa onkin useimmiten päädytty pohtimaan kansanliikkeen ja kommunistisen liikkeen toiminnan syy-seuraus -suhteita. Syttyikö kansanliike omien sisäisten mekanismiensa seurauksena vai oliko se seurausta kommunistien toiminnasta? Johtuivatko naulaukset kansanliikkeen synnystä ja sen luomasta ilmapiiristä? Vai oliko sittenkin kyse kommunistien lisääntyneestä toiminnasta, joka ärsytti kansanliikkeen kannattajia ja aiheutti toiminnan? Seuraavassa pyritään etsimään vastausta kummankin lähestymissuunnan kautta.

Kansanliikkeen ja kommunistisen työväenliikkeen yhteentörmäyksen paikallisia selityksiä voi etsiä myös kansanliikkeen toiminnan aktiivisuudesta. Niillä paikkakunnilla, joissa kansanliike oli aktiivinen oli olemassa suurempi vaara, että jotain saattaisi tapahtua, kuin niillä alueilla, joissa kansanliikkeen kannatus jäi heikommaksi. Sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneen liikehdinnän aikana kansanliikkeen kannatuspohja oli jo niin paljon kapeampi, että ei ole syytä hakea tapahtumien todellisia syitä valta- ja vastakulttuurien törmäyksestä tai niiden välisistä poliittisista jännitteistä. Tällöin kyse oli jo pikemminkin pienen ääriyhmän ajamasta ideologisesta puhdistuksesta, jonka toimeenpanoon se vielä sai aikaisempiin tapahtumiin vedoten jonkin verran joukkoja taakseen.

Kansanliikkeen synty on liitetty Valkoisen Suomen vaalimaan isänmaallisuuteen ja uskonnollisuuteen. Isänmaallisuus liitettiin luonnollisesti vuoden 1918 tapahtumiin sekä sodan lopputuloksen ja valtiojärjestelmän yhteismitattomuuteen. Siltala näki lapualaisuuden ja kommunismin yhteenotossa eri yhteis-

kuntaryhmien kärjistyneen oikeuskäsitysten yhteismitattomuuden. Kommunismissa yhdistyi lapualaisten mielissä kaikki se mikä vaaransi Valkoisen Suomen toteutumisen tulevaisuudessa. Pahinta kommunismissa oli siihen sisäänkirjoitettu hajaannus. Demokratia ja sen pelisääntöihin perustuva eheyttäminen ei suonut myöskään keskiluokalle riittävää turvallisuudentunnetta sodan jälkeen, pohtii Siltala. Kun hajaannuksen uhkaa ei muuten voitu poistaa, pelko laukaisi toiminnan. Kansanliikkeelle lapualainen laittomuus oli parempi kuin ryhmäetujen ajamista turvannut laillisuus, joka esti todellisten voimasuhteiden toteutumisen ja siten myös oikeuden toteutumisen.⁴³

Uskonnollisuuden ja erityisesti herännäisyyden vaikutuksesta kansanliikkeen kannatukseen on olemassa tutkimustietoa. Ylistaron talonpoikaismarssijoita tutkinut Tommi Nieminen piti marssia heränneitten ja kokoomuslaisten marssina. Ylistarolaiset marssijat olivat 80 prosenttisesti kokoomuslaisia ja 60 prosenttisesti heränneitä. Tämä siitä huolimatta, että heränneet muodostivat Ylistaron seurakunnassa vähemmistön ja Maalaisliiton kannatus oli yhtä suuri kuin kokoomuksen. Maalaisliiton vetäytyminen kansanliikkeestä oli jo talonpoikaismarssin aikana alkanut.⁴⁴

Minkälaisilla seurauksilla kansanliikkeen tavoitteet, työväenliikkeen kannatus ja paikallinen poliittinen ilmasto sitten kohtasivat eri puolilla maata? Edellä esiteltyjen tekijöiden suhdetta sulkemisliikkeen erivaiheisiin ja tekoihin pohditaan seuraavassa.

Vertailemalla kommunistien toiminnan aktiivisuutta ja kansanliikkeen aikaisia tapahtumia eri paikkakunnilla on mahdollista hahmottaa kommunistisen toiminnan ja kansanliikkeen aktiivisuuden yhteyttä toisiinsa. Jotta kommunistinen toiminta voisi olla ärsykeenä Lapuan liikkeen kannattajien toimille, täytyy sen olla sekä näkyvää, että ärsyttävää. Opintoyhdistystoiminta oli kommunistisen liikkeen selvästi aktiivisin muoto 1920-luvun lopulle tultaessa. Toinen näkyvä toimintamuoto olivat lukuisat lakot eri puolilla maata. Seuraavassa pyritään näitä kommunistien toimintoja ja naulauksia vertailemalla tarkastelemaan, oliko naulauksilla ja kommunistien aktiivisella toiminnalla yhteyttä.

Kansanliikkeeseen myönteisesti suhtautuneet ovat useimmiten halunneet nähdä kansanliikkeen spontaanina reaktiona kommunistien ärsyttävälle toiminnalle. Näin on voitu todeta kansanliikkeen synnyn ja toiminnan johtuneen kommunisteista itsestään. Tällä tavoin on voitu selittää myös ns. 'lievemiesten' teot parhain päin; kommunistit saivat syyttää itseään, jos osa kansanliikkeeseen yhtyneistä aineksista turvautui myös väkivaltaan.

Kommunistien toiminta aktivoitui 1920-luvun lopulla Kominternin ohjeiden mukaisesti. EK:n suorittamista leikkauksista huolimatta vyörytystä pyrittiin myös toteuttamaan. Erityisen näyttävää oli äärivasemmiston hallussa olleen ammattiyhdistysliikkeen lakkotoiminta. Laajat satamalakot nostivat kommunistit sanomalehtien palstoille. Järjestötoiminnan puolella erityisesti nuorten työläisten piirissä aloitettu opintoyhdistystoiminta eteni 1920-luvun lopulla

43 Siltala 1985, s. 441–442, 467–469.

44 Nieminen 1980, 170-176; Alapuro 1973, s. 43.

voimakkaasti. Se oli ääriivasemmiston aktiivisin ja laajenevin toimintamuoto, jonka merkitystä koko liikkeelle mm. EK korosti tilannekatsauksissaan. Nuorten työläisten aktivoitunut toiminta herätti huomiota porvarillisissa piireissä. Näyttävät joukkoesiintymiset, haastejuhlat ja ns. iskujoukot aiheuttivat pahenusta voimakkaalla aatteellisella päätöksellään. Kansanliikkeen ja kommunistisen liikkeen toimien keskinäisiä syy seuraus -suhteita pyritäänkin seuraavassa pohtimaan näiden kahden kommunistisen liikkeen toiminnan kautta.

Lapuan talon ensimmäisen naulauksen osalta viitattiin kommunistinuorten haastejuhlien merkitykseen viimeisen kipinän antajana lapualaisten toiminnalle. Aiheuttiko nuorten aktiivinen toiminta opintoyhdistyksissä kuohuntaa oikeistopiireissä, kuten väitettiin. Opintoyhdistysten vaikutusta paikallistason poliittiseen ilmastoon on vaikea todistaa. Viitteitä tämän kaltaisesta yhteydestä kuitenkin löytyy, näin etenkin juuri Etelä-Pohjanmaalta, jonka yhdistystoimintaa on tätä työtä varten tutkittu parhaimmin.

Valtakunnallisesti kattavaa johtopäätöstä ei kuitenkaan voi tehdä ilman laajempaa lähdemateriaalin läpikäyntiä, joka ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista. Jonkinlaisen suuntaviivan opintojärjestöjen kosketuspinnasta saa yhdistysten määrästä. Opintojärjestöjen keskusjärjestö Opintotyön Neuvontayhdistys ilmoitti olleensa vuoden 1928 aikana yhteydessä 196 erilaisen opiskelu- ja valistusjärjestön kanssa. Sisäministeriö oli puolestaan tammikuun 1932 loppuun mennessä määrännyt lakkautettavaksi 271 opintojärjestöä. Opintojärjestöllä oli siis varsin hyvä kosketuspinta ääriivasemmiston kentälle ja vaikutuksen voi katsoa olleen kasvussa juuri 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa⁴⁵ Tämän voisi katsoa olevan tukemassa väitettä kommunistisen toiminnan vaikutusta kansanliikkeen synnylle, varsinkin kun muistetaan, että opintojärjestöjen ohjelmatoiminta saattoi olla isänmaallis-uskonnollisille piireille monesti liian radikaalia.

Tarkasteltaessa suljettuja työväentaloja ja niillä toimineita opintoyhdistyksiä, ei selvää yhteyttä opintoyhdistysten virinneen toiminnan ja kansanliikkeen tekojen välillä voi ainakaan yleisellä tasolla todeta. Vain noin joka kolmannelle suljetulla työväentalolla oli toiminut myöhemmin lakkautettu opintoyhdistys. Tarkastelu tuottaa kuitenkin mielenkiintoisempia tuloksia, kun katsotaan, missä lääneissä opintoyhdistyksiä esiintyi tavallista yleisemmin suljetuilla taloilla. Opintoyhdistykset olivat keskimääräistä yleisimpiä Turun ja Porin, Hämeen, Viipurin, Mikkelin ja Vaasan lääneissä.⁴⁶

Opintoyhdistyksiä syntyi yleensä suurimmille paikkakunnille tai paikkakunnille, joilla ääriivasemmistolla oli huomattavan voimakas kannatus. Joissakin tapauksissa oli merkitystä myös puolueen sisäisellä kampanjoinnilla; keskuks-

45 MMA, LKA I, saapuneet kirjeet 1932, EK:n lähettämä Luettelo lakkautettaviksi ehdotetuista kommunistisista järjestöistä vv. 1930, 1931 ja 1932 ja selvitystä niiden suhteen ryhdytyistä toimenpiteistä, laadittu EK:ssa 30.1.1932; EK:n promemoria ynnä siihen liittyvät asiakirjat kommunistisesta opintoyhdistysjärjestötoiminnasta, Helsinki 1930. P.M löytyy esim. HMA, Lääninkanslian arkisto, Hd, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat.

46 Katso Liite 2, Taulukko 16. Opintoyhdistystoiminta on todettu sisäasiainministeriön vuonna 1934 julkaiseman luettelon perusteella.

sista tehdyillä markkinointitempauksilla kuten haastejuhlilla tai luentotilaisuuksilla.

Se, että opintoyhdistyksiä esiintyi useimmin Turun ja Porin, Hämeen ja Vaasan läänien suljetuilla taloilla tukisi sitä väittämää, että opintoyhdistystoiminnalla oli jonkinlaista merkitystä kipinän aiheuttajana kansanliikkeen nousulle. Tämä pohdiskelu menettää kuitenkin kantavuuttaan tarkasteltaessa paikkakuntia, joilla esimerkiksi Turun ja Porin läänissä opintoyhdistyksiä esiintyi. Paikkakuntien joukossa ei mainita esimerkiksi Loimaata, josta kehittyi yksi Lapuan liikkeen keskuksia. Salossa opintoyhdistys sitä vastoin oli. Opintoyhdistyksiä esiintyikin läänissä lähinnä niillä paikkakunnilla, joissa talojen sulkeminen tapahtui viranomaisten toimesta. Tämä on sinänsä luonnollista, että sulkemisten väkivaltaisuus lisääntyi Turun ja Porin läänissä vasta toiminnan kääntynytä sosialidemokraattisia yhdistyksiä vastaan. Vähän vastaava tilanne on myös Hämeessä, jossa ainoastaan Ruoveden Ritoniemessä opintoyhdistys ja naulaus osuvat samalle talolle.

Mikkelin lääni muodostaa oman mielenkiintoisen tilanteensa. Läänissä ei esiintynyt väkivaltaa kommunistisia taloja vastaan ja sulkemisiakin vain viidellä työväentalolla. Näistä taloista neljällä esiintyi myös lakkautettu opintoyhdistys, mikä on suhteellisesti enemmän kuin missään muussa läänissä. Mistä tämä kertoo? Kysymykseen ei ole helppo löytää vastausta. Lähinnä voi todeta, että listalla ovat mukana läänin suurimmat paikkakunnat Mikkelin ja Heinolan sekä muuten äärivasemmiston kannatuksen kautta merkittävät Joroisen ja Sääminkin. Varsin samanlaisen selityksen voi antaa Viipurin tilanteesta. Viipurin läänissäkin opintoyhdistyksiä esiintyi lähinnä läänin huomattavimmilla paikkakunnilla. Mitään johtopäätöstä syy -seuraus -suhteista ei niiden osalta voi vetää.

Jos opintoyhdistysten vaikutuksesta kansanliikkeen synnylle haluaa jotakin todistaa, löytyy eniten pohdittavaa Kuopion, Oulun ja Vaasan läänien osalta. Kuopion kohdalla todisteina jonkinlaisesta syy -yhteydestä voisi nähdä sen, että yhteyttä ei ole. Opintoyhdistyksiä esiintyi lähinnä läänin merkittävimmillä paikkakunnilla Kuopiossa, Iisalmessa ja Suonenjoella. Kaikkiaan kuitenkin alle 10 prosentilla paikkakunnista, joilla työväentaloja suljettiin. Kuopion läänissä sulkemisliike oli korostuneesti väkivallaton, järjestäytynein ja hyödynsi selkeästi painostuspolitiikkaa. Päinvastoin on Vaasan läänissä, jossa kommunististen työväentalojen sulkemisliike alkoi ja jossa se sai useimmin väkivaltaisia piirteitä. Vaasan läänissä yli puolessa taloista toimi myös opintoyhdistys. Vaasan läänin osalta myös eri lähteistä löytyy viitteitä opintoyhdistysten aktiivisesta toiminnasta. Näihin tietoihin viitaten opintoyhdistystoiminnalla voisi nähdä olleen jonkinlaista vaikutusta naulausliikkeen synnylle. Toisaalta täytyy muistaa, että Etelä-Pohjanmaa oli Valkoisen Suomen ydinaluetta. Vahvasti porvarillisella, aktivistien perinteitä kantavalla ja uskonnollisten herätysliikkeiden kyllästäällä alueella opintoyhdistysten räikeänä pidetyllä toiminnalla voi uskoa olleen merkitystä kansanliikkeen synnylle.

Oulun läänissä opintoyhdistyksiä esiintyi suljetuilla taloilla keskimääräistä harvemmin. Yhdistyksiä esiintyi lähinnä äärivasemmiston tärkeimmillä kannatusalueilla ja suurimmilla paikkakunnilla. Vaikka yhdistyksiä esiintyi vähem-

män kuin maassa yleensä kiinnittää listassa huomiota se, että opintoyhdistykset esiintyvät lähinnä niillä paikkakunnilla, joissa tunnelma kansanliikkeen aikana oli läänissä kireimmillään. Erityisesti tässä mielessä esillä ovat Oulu ja sen ympäristö sekä Haukipudas ja Simo. Oliko aktiivinen opintoyhdistystoiminta omiaan kiihdyttämään tunnelmaa näillä paikkakunnilla? Kysymys jää ilmaan ilman parempaa lähdeaineistoa. Samoin jää lopullista vastausta vaille opintoyhdistystoiminnan merkitys kansanliikkeen synnylle. Jonkinlaista merkitystä sillä näyttäisi kuitenkin olleen ainakin kaikista kiihkeimmillä kansanliikkeen kannatusalueilla.

Minkälainen merkitys sitten oli kommunistien toimeenpanemalla lakko-toiminnalla ja niitä vastustamaan syntyneellä lakonmurtajajärjestöllä, Vientirauhalla?

Lakonmurtajain järjestö perustettiin teollisuuden harjoittajien toimesta helmikuun 1920 lopussa. Vuonna 1921 järjestö sai nimeksi Yhtymä Vientirauha. Järjestön tavoitteena oli värvätä lakonmurtajia lakonalaisille työmaille silloin kuin lakko oli poliittinen.⁴⁷ Lakkoliike oli kiihkeimmillään vuosina 1927 ja 1928. Vuonna 1927 lakonmurtajina esiintyi Vientirauhan toiminnassa yhteensä 2660 miestä. Heistä 907 oli värvättyä ja 1753 värväämätöntä. Vuonna 1928 lakonmurtajia oli yhteensä 20674, joista värvättyjä oli vajaat 7000 miestä. Selvästi tärkein lakonmurtajia lähettänyt piiri oli Etelä-Pohjanmaa. Tämä käy selväksi esimerkiksi Vientirauhan vuonna 1928 satamalakon alaisiin satamiin saaduista lakonmurtajista. Satamissa esiintyi yhteensä 7566 lakonmurtajaa, joista 4791 oli Etelä-Pohjanmaalta.⁴⁸ 1.2.1928–31.3.1929 välisenä aikana lakonmurtajia toimi seuraavilla paikkakunnilla, Koivisto, Makslahti, Uuras, Viipuri, Kotka, Hamina, Loviisa, Vesijärvi, Helsinki, Lappvik, Hanko, Turku, Uusikaupunki, Rauma, Mäntyluoto, Reposaaari, Vaasa, Ykspihlaja (Kokkola), Haukipudas, Kemi, Tornio, Karhula, Forssa, Nokia, Lahti, Hyvinkää ja Lohja. Tämän lisäksi lakkoja murrettiin täysin ilman värväämättömiä miehiä Kristiinankaupungissa, Kaskisissa, Uudessakaarlepyyssä ja Pietarsaaressa.⁴⁹

Mainituista paikkakunnista Helsingissä, Viipurissa, Hyvinkäällä, Turussa, Lahdessa, Kotkassa, Vaasassa, Ykspihlajassa, Pietarsaaressa, Haukiputaalla, Kemissä, Raahessa ja Torniossa suljettiin kyllä työväentaloja, mutta ei yhtään naulauksilla. Vain Hyvinkäältä on löytynyt viitteitä kansanliikkeen suorittamasta naulauksesta.⁵⁰ Lakkopaikkakunnilla sulkemiset kuuluivat siten viranomaisten ennaltaehkäisevän työn piiriin. Voiko tästä vertailusta sitten tehdä sen johtopäätöksen, että kommunistien lakkoliikehdintä ei aiheuttanut kansanliikkeen nousua ja siihen liittyvää naulaustoimintaa. Näin ei voi suoraan päätellä. Sen johtopäätöksen sijaan voi varmaa tämänkin, varsin pienen otoksen kautta

47 VA, Martti Pihkalan kokoelma, Pihkala 3, Kertomus lakonmurtajain järjestön toiminnasta vuonna 1920 ja Vuosikertomus Yhtymä Vientirauhan toiminnasta v. 15.4.1921–1.2.1922.

48 VA, Martti Pihkalan kokoelma, Pihkala 3, Vuosikertomus Yhtymä Vientirauhan toiminnasta v. 1.2.1927–31.1.1928 ja 1.2.1928–31.3.1929.

49 VA, Martti Pihkalan kokoelma, Pihkala 3, Vuosikertomus Yhtymä Vientirauhan toiminnasta v. 1.2.1928–31.3.1929.

50 Katso Liite 1.

tehdä, että ei voida väittää lakkoliikkeen aiheuttaneen kansanliikkeen nousua. Koska lakonmurtajapaikkakuntia on varsin vähän, suurten johtopäätösten tekeminen on vaikeaa. Lisäksi kannattaa muistaa, että useimmat lakkopaikkakunnista oli kaupunkeja, joissa viranomaisten ennaltaehkäisevä toiminta oli hallitsevaa.

Vaikka naulauksia ei mainituilla paikkakunnilla tapahtunutkaan, oli ilmapiiri useilla paikkakunnilla kireä. Tällaisina paikkakuntina voi mainita Viipurin, Kemin, Hyvinkään, Lohjan, Vaasan, Ykspihlajan, Pietarsaaren ja Haukiputaan.

Mistä kiristynyt ilmapiiri näillä paikkakunnilla sitten johtui? Ainoastaan Haukiputaalla voi taustalla selkeästi nähdä lakkotoiminnan. Viipurissa ilmapiiriä kiristi varmasti vasemmistopuolueiden tiukka kilpailu. Puolueiden kannatus oli varsin tasaväkistä, mutta työväenyhdistykset olivat kommunistien hallussa. Tämä aiheutti kiistaa vasemmiston sisällä, mikä heijastui varmasti koko kaupungin ilmapiiriin. Toisaalta Viipurin seutu oli kansanliikkeen vahvaa tukialuetta. Kemissä vasemmisto oli perinteisesti vahva ja ristiriidat vasemmiston ja oikeiston välillä historiallisesti suuret. Varsinkin Kemissä voi taustalla heijastua myös vuoden 1918 tapahtumat.

Hyvinkäällä kiihkeän ilmapiirin taustalla lienee ollut kansanliikkeen vahva asema paikkakunnalla. Osin liikehdintään liittyi myös tyytymättömyys paikkakunnan nimismieheen, jota pidettiin vasemmistolaisia. Lisäksi paikkakunnalla ihmeteltiin, miten kommunistien toiminta voi työväentalolla jatkua, vaikka sen omistajayhdistys lakkautettiin jo vuonna 1928. Hyvinkään osalta saattaa olla vaikutusta myös sillä, että Kai Donner, eräs kansanliikkeen johtohahmoista, vaikutti paikkakunnalla. Yksittäisen persoonan henkilökohtainen vaikutus on myös suuri ajateltaessa Lohjaa, jonka ilmapiiriä dominoi Lohjan kalkkitehtaan johtaja ”Kalkki-Petteri”, eli Petter Forsström, yksi Lapuan liikkeen johtajista. Hän vaati työläisiltään irtisanoutumista työväenliikkeestä.

Vaasan, Ykspihlajan, eli Kokkolan ja Pietarsaaren tilanteeseen vaikutti selvästi niiden voimakkaiden työväenliikkeiden jääminen punaisiksi saarekkeiksi valkoisen maakunnan puristukseen. Kaupungeissa sinänsä työväenyhdistyksiä ei uhattu, vaikka ilmapiiri olikin kireä, mutta valkoinen maakunta ei voinut sallia punaisten linnakkeiden seisomisen omalla maaperällään. Kyseessä on aivan kuin vuoden 1918 toisinto, jossa toiminta alkoi oman selustan puhdistamisella lähdeittäessä muuttamaan maan kehityksen kulkua.

Haukiputaan tilannetta voi selkeimmin perustella lakkoliikehdinnän ja lakonmurtajien luomalla tilanteella. Raahe Oy omisti Haukiputaan suuren sahan. Keväällä 1929 sahalla oli lakko, joka kesti helmikuusta toukokuulle. Yhtiö pyrki lannistamaan lakkolaiset kovin ottein. Työläisperheitä mm. häädettiin sahalakon aikana yhtiön vuokra-asunnoista ja työntekijöiden valinnassa käytettiin ankaraa karsintaa. Porvarillisen urheiluseuran Putaan Poikien jäsenyyttä pidettiin hyvänä takeena työhön otettavan miehen poliittisesta mielenlaadusta. ”Vielä helpompaa oli tietysti päästä töihin, jos kuului suojeluskuntaan”, kirjoittaa Tuomo Jämsä yhdistyksen historiikissa. Yhtiö käytti lakon aikana myös rikkurijoukkoja, joista vuoden 1932 alussa oli yhä 70 prosenttia töissä sahalla. Tilanne paikkakunnalla oli edelleen kiihkeä suuren osan entisistä työläisistä ollessa

yhä työttöminä. Työväenyhdistyksen talolla tapahtui joitakin välikohtauksia ”rikkurikaartin” tullessa talolle ”hulinoimaan”. Historiikin kirjoittajan mukaan hulinointi johti ainakin kerran ammuskeluun. Vallinneeseen tilanteeseen viitaten Raahe Oy kirjoitti toukokuussa 1932 suoraan sisäministerille ja vetosi tähän, jotta Martinniemen työväentaloa ei avattaisi. Kirje kuvaa kuinka yhtiö pyrki muuttamaan koko paikkakunnan poliittisen ilmapiiriin:⁵¹

”Epäilemme, että v. 1930 paikkakunnalle pääasiassa yhtiön varoilla rakennettu rukoushuone on voinut paljonkaan lieventää kommunistien vaikutusta. Ei myöskään sahan uusi työväki ”rikkurit” ja heidän Vapaan Työväen Yhdistys, urheiluseura ja suojeluskuntaan kuulumisensa ole sanottavasti voineet paikkakunnalla muutosta aikaansaada, lukuunottamatta itse sahan työväen keskuudessa. Päinvastoin näitten työssäkävien ”rikkurien” ja paikkakunnan entisen kommunistisen väestön välit ovat kireällä, jota Työväentalon nimikiven tervaus ja herra Lindqvistin akkunaan heitetty kivi osoittavat. Välejä ei lievennä se, että ilkitöihin osallistuneet ovat joutuneet käräjiin ja saaneet maksaa sakkoja ja vahingonkorvauksia.

Paikkakunnalla toimivat lukuisat salakapakat, kesäisin tapahtuvat lastaustyöt ja miesryhmissä esiintyvät juopottelut voivat milloin tahansa leimahtaa väkivaltaisuuksiin, jos ärsyttäviä aiheita ilmaantuu, esim. poliittisissa iltamien pidossa. Juopottelun yleisyydestä voin mainita vuonna 1929 eroittaneeni juopottelun takia lähes 1000 miestä töistä, saamatta kuitenkaan juopottelua loppumaan, ainoastaan ehkä lievennystä juomatapoihin...”

Lopputoteamuksena kommunistisen toiminnan ja kansanliikkeen synnyn välistä syy-yhteydestä voikin todeta, että paikoittain kommunistien toimilla saattoi olla merkitystä, mutta koko liikehdinnän syntyä sillä ei voi yksin selittää. Kansanliikkeen synnyn taustalla täytyykin olla laajemmat selittäjät; vuoden 1918 tapahtumat, sodan lopputuloksen ja liberaalin hallitusmuodon välinen ristiriita, edellisestä pääosin johtunut 1920-luvun heikkojen hallitusten ketju, ääri-vasemmiston varsin laaja toimintavapaus sekä taloudellinen tilanne, joka 1920-1930-lukujen vaihteessa kärjisti poliittista ilmapiiriä.

Sulkemisliikkeen syntyminen näyttäisi vaatineen yleisten ja paikallisten syiden sopivaa symbioosia. Yleiset tekijät loivat oikeistolaiselle radikalisoitumiselle otollisen maaperän. Paikalliset tekijät puolestaan toimivat kipinän antajina. Väkivaltaisten tekojen kautta muodostunut painostava ilmapiiri, joka osaltaan tukahdutti työväenjärjestöjen toimintaa ja painosti viranomaisia toimimaan liikkeen haluamaan suuntaan. Painostavan ilmapiirin luomisessa ratkaisevaksi muodostuivatkin ne kriittiset taitekohdat, jotka antoivat yleiselle kehitykselle suuntaa. Kansanliikkeen aktiivinen rooli ja levottomuuksiin viitannut potentiaali vei sulkemisia eteenpäin. Kyseessä oli kuitenkin kaksiteräinen miekka, sillä kansanliikkeeseen liittynyt väkivalta ruokki kansanliikkeen vastustusta ja heikensi sen kannatuspohjaa.

51 VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, Raahe Oy:n toimitusjohtaja G.E. Degernen ja tekninen johtaja Heikki Pellisen kirje 6.5.1932 sisäministerille; Jämsä 1975, s. 22.

Hyötymistarkoitus? – talojen uudet omistajat

Työväentalojen sulkemisliikettä kosketteleva tutkimus ei saavuttaisi täyttä kaartaan, jos talojen myöhemmistä vaiheista ei mainittaisi mitään. Työväentalojen mielenkiintoiset kohtalot eivät loppuneet niiden sulkemisiin tai avaamisiin. Jos talo avattiin, sillä aloitti toimintansa joko sosialidemokraattinen yhdistys tai porvarillinen yhdistys. Uusia talojen omistajia olivat myös kunnat, suojeluskunnat, lotat, yksityiset henkilöt ja valtio. Uuden omistajan mukaan vaihtui myös talon käyttötarkoitus ja sillä harjoitettu toiminta. Talojen uusien omistajien selvittäminen voi myös kertoa jotakin itse sulkemisliikkeestä. Sulkemisten poliittisia tavoitteita on pohdittu jo edellä. Työväentaloihin liittyi kuitenkin myös muita arvoja. Taloudellisia arvoja. Tätä silmällä pitäen on kysyttävä, kuka sulkemisista hyötyi. Kuka hyötyi ja miten? Suljettiinko taloja taloudellisen hyödyn takia?

Jos työväentalojen sulkemisten, sulkemistapojen ja avaamisten tutkiminen on vaikeaa, on talojen myöhemmän kohtalon selvittäminen sitäkin vaikeampaa. Suuri osa lähteistä on syntynyt muistitiedon tai myöhempien selvitysten pohjalta. Seurauksena on hyvinkin ristiriitaista tietoa. Tutkimista vaikeuttaa myös termien epätarkkuus. Talojen myöhempien vaiheiden osalta ilmaiset huutokauppa, pakkohuutokauppa, lahjoitus, luovutus ja myynti tarvitsevat lisäselvitystä.

Huutokaupalla tarkoitetaan useimmiten yhdistyksen pesän selvitysmiehen järjestämää huutokauppaa, jolla hän realisoi yhdistyksen omaisuuden maksaakseen sen velat. Samaan tapaan oli myös yhdistyksillä mahdollisuus myydä oma omaisuutensa. Näiden tekojen välillä syntyy harvoin epäselvyyttä, sillä ulkopuolisen pesänselvittäjän tai viranomaisen mukana olo huutokaupassa yleensä mainitaan. Ongelmia syntyy silloin, kun huutokaupan rinnalla puhutaan pakkohuutokaupasta. Pakkohuutokaupalla tarkoitetaan perinteisesti sitä, että velkoja vaatii saataviensa maksamiseksi yhdistyksen omaisuuden myyntiä ja hakee ehkä lisäksi lainhuudon saatavansa turvaamiseksi. Työväenyhdistysten kohdalla yleisimmät velat olivat rakentamisesta aiheutuneet kustannukset ja niiden kattamiseksi otetut pankkilainat. Talojen ollessa suljettuna maksuongelmia aiheuttivat myös palovakuutukset. Yhdistysten yleisimpiä velkojia olivat siten pankit, vakuutusyhtiöt ja tavarantoimittajat, joissakin tapauksissa myös lainoja taanneet yksityiset tai tontin myyneet maanomistajat.

Termien aiheuttamat ongelmat syntyvät siitä, että joskus lähteissä pesänselvittäjän huutokauppaa kutsutaan myös pakkohuutokaupaksi. Toisaalta saateetaan mainita, että pesänselvittäjä myi talon, eikä mainita sitä, että useimmiten kauppa tehtiin kuitenkin huutokaupan kautta. Lisäksi on myös pohdittava sitä, mikä ero lopputuloksen kannalta oli huutokaupan ja pakkohuutokaupan välillä. Yhdistys saattoi ajautua pakkohuutokauppaan jo ennen pesänselvittäjän määräämistä oikeudessa, koska työväentalo oli kiinni. Tulojen loppuessa velkojen maksu kävi vaikeaksi. Perussyynä talon menetykseen oli siten kummassakin tapauksessa toiminnan estäminen työväentalolla. Lakkautusjutun päättyessä pesänselvittäjä olisi useimmiten joka tapauksessa myynyt talon.

Oman ryhmänsä muodostavat ne työväentalot, joiden omistajayhdistystä ei lakkautettu, mutta joiden toimintamahdollisuudet vaikeutuivat painostavassa ilmapiirissä. Kyseeseen tulevat tällöin lähinnä sosialidemokraattiset yhdistykset. Tapaukset muodostavat kuitenkin marginaalisen pienen osan kaikista pakkohuutokaupalla, huutokaupalla tai muuten myydyistä taloista. Kansanliikkeen vaikutusta näihin tapauksiin on mahdotonta osoittaa, sillä järjestötoiminnan luonteeseen kuuluvat aktiivisen toiminnan ja lamaannuksen vaihtelut. Osa sosialidemokraattisista yhdistyksistä saattoi joutua taloudellisiin vaikeuksiin jäsenmäärän vähetessä.⁵²

Jonkinlaisen alustavan kuvan työväentalojen kohtalosta antavat oikeusministeriön sodan jälkeen saamat selvitykset ja ilmoitukset.⁵³ Siinä sarakkeet pakkohuutokauppa, huutokauppa ja selvitysmies myynyt talon tarkoittavat itse asiassa lähes samaa asiaa. Lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaan tapahtuneen omaisuuden luovutukset saattoi tehdä joko oikeusistuimien tai pesäselvittäjien, useimmiten kuitenkin pesäselvittäjien. Luovutuksilla ja lahjoituksilla tarkoitetaan yhdistyksen ennen lakkauttamistaan tekemiä omaisuudensiirtoja. Niihin kuului useimmiten se, että talon uusi omistaja otti vastatakseen yhdistyksen velat. Myös omistajayhdistysten tekemät kaupat suoritettiin ennen niiden lakkauttamista. Molemmissa tapauksissa omaisuuden siirtojen oikeellisuus saatettiin kiistää lakkautusjutun yhteydessä.

Talojen uusien omistajien tilastointi on monestakin syystä vääjäämättä epätarkkaa. Esimerkiksi entisen Viipurin läänin tapaukset eivät tule sodan jälkeen esille. Reaaliaikaisten lähteiden puute lisää terminologian aiheuttamia epäselvyyksiä. Lisäksi on muistettava, että sodan jälkeen palautuslain mukaisia palautuspyyntöjä tehtiin sekä sosialidemokraattien että porvarien käsiin joutuneista taloista. SKDL:n ja SKP:n uusien järjestöjen mielestä SDP:n tai sen jäsenjärjestöjen haltuun joutuneet talot oli yhtä lailla ”menetetty” laillisten omistajien käsistä.

Tilastot kertovat selvästi, että työväentalon sulkeminen johti lähes vääjäämättä omistusoikeuden siirtymiseen uudelle omistajalle. Vain murto-osa taloista avattiin uudelleen entiselle omistajalle. Näissäkin tapauksissa avaaminen tapahtui yhtiön tai yhdistyksen sisäisten valtasuhteiden muuttumisen jälkeen. Lähes yhtä harvoin oikeusprosessin aikana hyväksyttiin omistajayhdistyksen tekemä luovutus tai lahjoitus. Oikeusistuimien tai pesäselvittäjien suoritti omaisuuden luovutuksen lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaiselle taholle 28 tapauksessa. Omistajayhdistyksen suorittama lahjoitus tai luovutus hyväksyttiin 17 kertaa. Tämän lisäksi omistajayhdistys ehti 14 tapauksessa myydä talonsa ennen lakkauttamista. 15 talon kohdalla talo avattiin entiselle omistajalle tai sen vuokralaiselle. Näissä tapauksissa talon omistaja oli joko taloudellinen yhdistys, jossa sosialidemokraattiset voimat saivat vallan tai yhtiö. Yhtiölaki oli oikeusistuimille vaikein pala purtavaksi. Niiden suojissa kommunistiset voimat

.
52 Kts Liite 2, Taulukko 15. Taulukko on laadittu edellä esiteltyjen periaatteiden mukaisesti.

53 Katso Liite 2, taulukko 14.

voivat toimia hyvinkin pitkään turvassa, mutta talo pysyi kiinni. Kompromissina näissä tilanteissa talo avattiin yhtiön porvarilliselle vuokralaiselle, kuten esimerkiksi urheiluseuralle.⁵⁴ SAJ:n pesänselvityksen jälkeen ammattijärjestölle ohjatut varat luovutettiin sen sääntöjen 12 §:n mukaisesti vuonna 1937 työväelle yleishyödylliseen tarkoitukseen. Tällaiseksi pesänselvittäjät tulkitsivat Työväen Opintorahasto nimisen säätiön.⁵⁵ Tässä yhteydessä täytyykin muistaa, että maakunnissa SAJ:lle tai sen jäsenjärjestöille testamentatut talot realisointi tapahtui huutokaupassa, minkä jälkeen varat ohjattiin SAJ:n pesänselvittäjille. Nämä tapaukset eivät siten näy luvussa. Valtaosa taloista joka tapauksessa vaihtoi omistajaa selvitysmiesten huuto tai -pakkohuutokaupoissa tai selvitysmiehen suoralla myynnillä.

Etelä-Suomen lääneissä pesänselvittäjät ja oikeusistuimet luovuttivat talot useammin lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaiselle taholle kuin maan pohjoisosissa. Toisaalta Etelä-Suomessa suhteessa useammin talot myös avattiin entiselle omistajalle. Pohjois-Suomessa tämänkaltaisen avaaminen oli poikkeustapaus. Edellä mainittuun viitaten lieneekin mahdollista todeta, että eteläisessä Suomessa viranomaiset kunnioittivat työväenjärjestöjen omistusoikeutta paremmin kuin Pohjois-Suomessa. Tämän kaltaiselle tilanteelle lienee monia selityksiä. Osan vaihteluista selittää kansanliikkeen tukialueiden suuremmat paineet ja kiihkeämpi toiminta. Jäljelle jääneet työväenjärjestöt olivat sosialidemokraattisia ja niiden edut painoutuivat niin ikään Etelä-Suomeen. Esimerkiksi Oulun läänissä sosialidemokraattien järjestötoiminta oli kovin heikkoa. Tästä seurasi tietysti myös se, että työväenjärjestöjen ja SDP:n ”laillisuusvalvonta” painottui Etelä-Suomeen. Lisäksi on muistettava, että yleensä eteläisen Suomen työväentalot olivat selvästi suurempia ja paremmassa kunnossa, joten niihin liittyi selvästi myös suuremmat taloudelliset intressit.⁵⁶

Työväentalojen kohtalot osoittavat hyvin sen, kuinka historiallista tietoa ei voi kertoa pelkillä tilastoilla ja taulukoilla. Jo aiemmin on kerrottu yksityiskohdista, jotka luonnehtivat kansanliikkeen aikaista ilmapiiriä. Tässä yhteydessä on esiteltävä vielä pari ”kauppatapaa”, joiden pelkkä tilastollinen esitys ei tekisi niiden todistusvoimalle oikeutta.

Lavian työväentalo ”vallattiin” paikalliselle suojeluskunnalle keväällä 1931, väitti Suomen Sosialidemokraatti sivuillaan huhtikuulla. Lehden mukaan paikallinen työväentalo myytiin huutokaupassa, jossa esimerkiksi sosialidemokraattisen puolueen tekemää tarjousta ei huomioitu lainkaan. Lehti siteeraa uutisessaan Porissa ilmestyvää Uusi aika-lehteä. Puolue olisi maksanut talosta 10.000 markkaa. Huutokaupan järjestänyt nimismies vaati huudon maksamista välittömästi, kun huutaja ei tähän kyennyt, huutoa ei hyväksytty. Talon osti paikkakunnan poliisikonstaapeli, joka huusi sen paikalliselle suojeluskunnalle

54 Liite 2, Taulukko 15.

55 VA, SAJ:n pesänselvityskanslian arkisto, arkistoluettelo, s. 2.

56 SDP:n järjestötoiminnan vahvuudesta ja talojen arvoista katso esimerkiksi SDP:n Tilastollisia tietoja vuosilta 1916, 1919 ja 1931; Huttula 1996, s. 281.

10.000 markan hinnasta. Tontista suojeluskunta maksoi 5.000 markkaa.⁵⁷ Yhtä epämääräinen oli Toivalan työväentalon huutokauppa Kuopion maalaiskunnassa. Toivalan sosialidemokraattinen yhdistys kuvaa anomuksessaan tilannetta hyvin epämääräiseksi:⁵⁸

”Varsinaista syytä ei ole ilmoitettu takavarikoimisen johdosta. Muuta kun seuraavat henkilöt: agronomi A.S.B. Jauhiainen, konstaapeli Mikko Huttunen ja opettajatar rouva Aune Martiala tulivat sanottuun taloon ilmoittaen huutokaupan pidettäväksi talon myymiseksi, jossa kumminkaan ei ollut huuto-oikeutta ja ei otettu huomioon vieraiden huutoja. Huutokaupan loputtua sitten kuultiin, että talon oli huutanut edellä mainittu A.S.B. Jauhiainen. Mutta kumminkin talo joutui heti sen jälkeen Ranta-Toivalan SK. osaston käyttöön. Ja jonka käytössä sitten myöhemmin talo paloi erästä heidän juhlaa vietettäessä.”

Liitteeseen 1 koottuja tietoja voi käyttää hyväksi myös pohdittaessa työväentalojen sulkemisista hyötyneitä tahoja. Taloudellisesti suurimman hyödyn kokosivat tietenkin ne, jotka saivat ostaa talon halvalla esimerkiksi pesänselvittäjän järjestämästä huutokaupasta. Joissakin tapauksissa taloudelliseen hyötyyn sisältyi myös poliittinen hyöty. Näin varsinkin silloin, kun työväentalo siirtyi sääntöjen nojalla sosialidemokraattiselle yhdistykselle. Saamaosapuolina esillä ovat SDP, kunnat, yhtiöt, yksityiset sekä eri porvarilliset järjestö.⁵⁹ Taulukossa eivät ole esillä ne tapaukset, joissa talo, useimmiten oikeudellisen prosessin tai sisäisen vallankeikauksen jälkeen, avattiin sen entiselle omistajalle. Vajaassa viidesosassa tapauksista talon myöhempi kohtalo ja omistaja jää selvittämättä.

Sosialidemokraattien haltuun joutuneet talot saatiin avattua vähitellen ilmeisesti lähes kaikki. Sosialidemokraattien haltuun joutui neljäsosa suljetuista taloista. Lukuun on laskettu SDP:n ja sen jäsenjärjestöjen haltuun joutuneiden talojen lisäksi sosialidemokraattien hallitsemien osakeyhtiöiden ostamat työväentalot. Toiseksi suurimman ryhmän muodostavat yksityisille henkilöille joutuneet talot. Myös porvarillisille yhdistyksille joutui huomattava määrä työväentaloja. Suojeluskuntien ja lottaosastojen haltuun joutui kaikkiaan 34 taloa.⁶⁰ Suojeluskunnat höytyvät työväentalojen sulkemisista myöhemminkin, sillä erilaisten välikäsien kautta suojeluskunnille todistettavasti siirtyi ainakin 14 työväentaloa 1930-luvun kuluessa. Lääneittäin suojeluskuntien ja Lotta Svärd-osastojen haltuun joutui siten ainakin 48 työväentaloa. Suojeluskuntien haltuun joutuneet talot jakautuivat lääneittäin seuraavasti:⁶¹

57 VA, EK/VALPO I, 6. II, J1, kotelo 70, leike Suomen Sosialidemokraatti n:o 97, 11.4.1931.

58 VA, OikMA, yleinen osasto Eab 161, Työväentalot. Toivalan sosialidemokraattisen yhdistyksen anomus 14.1.1945. Nimismies ilmoitti omassa ilmoituksessaan ainoastaan, että talo on ”palanut jo ennen vuotta 1931”.

59 Katso Liite 2, Taulukot 13a ja 13b.

60 Suojeluskuntien rakenteesta ja omistusjärjestelyistä katso tarkemmin Raikkala, Hannes, Suojeluskuntien historia, III Kamppaileva kansa, Määrätietoista rakennustyötä rauhan vuosina 1930–1939 sekä sotavuodet 1939–1944, Vaasa 1966, s. 107.

61 Katso tarkemmin Liite 1 ja Liite 2, Taulukko 13b.

Lääni	Suojeluskunta tai Lotta Svärd -osasto ensimmäisenä uutena omistajana	Talo siirtynyt välikäsiensä kautta suojeluskunnalle tai Lotta Svärd-osastolle	Yhteensä
Uudenmaan lääni	-	-	-
Turun ja Porin lääni	3	2	5
Hämeen lääni	2	-	2
Viipurin lääni	4	-	4
Mikkelin lääni	1	-	1
Kuopion lääni	4	3	7
Vaasan lääni	5	3	8
Oulun lääni	15	6	21
Yhteensä	34	14	48

Suurin merkitys työväentalojen kaupoilla oli selvästikin Pohjois-Suomen suojeluskunnille. Tärkein selitys ilmiölle lienee se, että myös suurin osa kommunistisista työväentaloista suljettiin Kuopion, Vaasan ja Oulun lääneissä. Etelä-Suomessa sulkemisia oli selvästi vähemmän ja joissakin lääneissä ne painotuivat tilapäisiin sosialidemokraattisten työväentalojen naukauksiin. Suojeluskuntien työväenjärjestöiltä saamien talojen määrä nousee noin viidennekseen järjestön hallussa vuonna 1933 olleista taloista. Raikkalan mukaan maan 22 suojeluskuntapiirillä oli 13 taloa. Suojeluskunnista (yhteensä 648) talo oli 235 suojeluskunnalla. Yhteensä suojeluskuntajärjestöillä oli lähes 250 taloa.⁶²

Muille porvarillisille yhdistyksille taloista joutui yhteensä 49. Olisiko taloudellinen hyöty sitten voinut ohjata paikallisyhteisöissä toimintaa. Ainakin suojeluskuntien osalta tästä on selvää näyttöä joissakin tapauksissa. Sitä mikä merkitys taloudellisen hyödyn tavoittelulla oli koko työväentalojen sulkemisliikkeelle ei voi arvioida. Paikallisesti yksittäistapauksissa taloudellinen motiivi oli todistettavasti olemassa.

Etsivän keskuspoliisin ja sulkemisliikkeen suhde

Työväentalojen sulkemisliikkeen, kommunistien ja järjestysviranomaisten suhdetta on pohdittu edellä useassa kohdassa. Tiivistetysti voidaan sanoa, että paikallisten järjestysviranomaisten, lähinnä nimismiesten ja poliisien, suhtautuminen kommunistisiin järjestöihin vaihteli välinpitämättömyydestä kiihkeään Lapuan liikkeen kannatukseen. Paikallistasolla aktiivisen ja kansanliikkeen ajatukset allekirjoittaneen nimismiehen toiminta saattoi heijastua vahvasti työväentalojen kohtaloon. Mikäli nimismies oli aktiivinen viranhoidossaan työväentalot paikkakunnalla voitiin sulkea hyvin nopeasti ja toiminta talolla estää pian haastejuhlien jälkeen.

62 Raikkala 1966, s. 287.

Lopputuloksen kannalta on kuitenkin todettava, että kommunististen työväentalojen kohtalo ratkaistiin valtakunnan tasolla. Siinä vaiheessa, kun hallitusvalta taipui antamaan maaherroille laittomasti oikeuden sulkea työväentalot väliaikaisesti, oli jälkikäteen katsottuna selvää, että kaikki työväentalot vaikenivat riippumatta paikallisviranomaisten tahdosta. Paikallisilla olosuhteilla oli vaikutusta vain talojen ympärillä vallinneeseen ilmapiiriin, mikä tietysti sekin oli merkittävää. Myös maaherrojen erilaisista suhtautumisesta on kerrottu. Kommunististen työväentalojen kohdalla ei näilläkään eroilla ollut vaikutusta lopputulokseen.

Millä sitten oli merkitystä? Olisiko kaikki mennyt joka tapauksessa samalla tapaa kun sulkemisliike kerran syntyi? Järjestysviranomaisista tärkeimmän, EK:n, mielipiteellä ja toimilla oli merkitystä myös valtakunnan tasolla. Mitkä olivat EK:n tavoitteet sulkemisliikkeen synnyttyä? Miten se vaikutti asioiden kulkuun? Mitä se halusi ja mitä se teki?

EK pyrki koko 1920-luvun kiristämään yhdistys- ja rikoslainsäädäntöä voidakseen paremmin valvoa kommunistien toimintaa. EK:n vaatimusten taustalla oli, paitsi omien toimintakeinojensa parantaminen, myös politiikka. Samalla kuin virasto pyrki tukahduttamaan kommunistisena pitämiensä yhdistysten ja puoluejärjestöjen toiminnan, se pyrki turvaamaan myös oman asemansa. EK toimi pitkään väliaikaisena ja sen rahoitus oli kiinni vuosittain budjettimäärärahoista. Vaikka EK:n motiivit eivät olleetkaan pyyteettömiä, ei sen esittämiä näkökohtia voi ohittaa. Kommunismien järjestökoneisto osasi todella käyttää vapaamielistä lainsäädäntöä hyväkseen. EK:n lakkauttamien yhdistysten tilalle syntyi uusia jatkamaan juuri lakkautetun yhdistyksen toimintaa. Samaa tapaan painokanteen saaneen sanomalehden julkaisijaksi perustettiin aina uusia yhtiöitä. Myös se EK:n väite, että tämä kommunistien toiminnan mahdollistanut tilanne horjutti porvarillisten kansalaispiirien uskoa yhteiskuntajärjestyksen toimivuuteen, piti paikkaansa. Lapuan haastejuhlilla alkanut kansanliike latautui vähitellen pitkin 1920-lukua.

Heikkojen ja monesti sosialidemokraattien passiiviseen tukeen nojanneet keskustahallituksen olivat heikkoja eivätkä kyenneet puuttumaan tilanteeseen vaikka myös osassa keskustaporvarillisia piirejä ongelma nähtiin todellisena. Oikeistossa olisi epäilemättä ollut haluja lainsäädännön ja jopa valtiosääntöjärjestyksen muuttamiseen. Tämän esti kuitenkin vasemmiston, erityisesti sosialidemokraattien ja ruotsalaisen kansanpuolueen liittoutuminen. Vallinneessa tilanteessa EK:n toimet yksin eivät riittäneet tukahduttamaan kommunistien toimintaa. Tästä huolimatta valtiollinen poliisi esitti tasaisesti vuosikymmenen aikana tiukennuksia lainsäädäntöön.

Kansanliikkeen syttyminen oli EK:n odottama tilaisuus, jonka se pyrki käyttämään täysimääräisesti hyväkseen. Aluksi tuloksia syntyiikin. Heti haastejuhljen jälkeisessä tilanteessa eduskunta hyväksyi hallituksen syyskuussa antaman yhdistyslain tiukennuksen. Sen sijaan painovapauslain eduskunta siirsi keväät istuntokaudelle. EK ei tästä kuitenkaan luovuttanut, vaan painoi päälle ja ajoi niin painovapauslain, rikoslain kuin yhdistyslainkin edelleen tiukentamista. Mutta miten kävi? Heti kansanliikkeen voiman laantuessa myös EK:n me-

nestys hiipui. Vielä kesän kiihkeässä ilmapiirissä hajotettiin kommunistilait lepäämään jättänyt eduskunta ja valittiin uusi, joka siunasi ne. Tähän kuitenkin loppui valtiollisen poliisin lainsäädännöllinen menestys. Tämä siitä huolimatta, vaikka EK käytti korttinsa hyvin. Samalla kun se toimi valtiovallan apuna se pelasi yhteen kansanliikkeen kanssa. Ja kuin valtiovalta sai lukea levottomuuksia lupailevilla tilannekatsauksia EK syötti tietoa ja esityksiä myös kansanliikkeelle, joka ajoi vieläkin tiukempia lakeja kuin EK. Osin EK:n kaksoisrooli oli varmasti myös valtiovallan tiedossa. Tässä mielessä ei olekaan ihme, että pahimman kriisin mentyä ohi, EK osin ohitettiin virallisen tiedonkerääjän asemasta. Näin kävi kun maalaisliiton vasemman laidan edustajiin kuuluneen Sunilan hallitus lähti tukemaan keskustaporvarillisten piirien yksityistä tiedusteluverkostoa, Isänmaan ja Lain puolesta -järjestöä, jonka maakunnista keräämät tiedonannot tasapainottivat hallituksen muuta kautta saamia tietoja.

Myös EK:n johto tiesi Sunilan hallituksen synnyttyä, että sen etsikkoaika oli mennyt ohi. EK:n päällikkö Esko Rieki totesi tämän huomattuaan, ettei suljettuja työväentaloja saatu enää tuomituksi valtiolle menetetyiksi, kuten sekä EK että kansanliike olivat toivoneet. Svinhufvudin hallitus olisi ollut tässä mielessä ainoa mahdollisuus toteuttaa asia. Muistiinpanoissaan Rieki antaa ymmärtää, että talojen tuomitseminen valtiolle menetetyiksi olisi ollut mahdollista Svinhufvudin hallituksen aikana. Miksi näin ei sitten käynyt? Eikö EK ja kansanliike sittenkään painanut riittävästi päälle, käyttänyt tilannetta riittävän tiukasti hyväkseen. Sunilan hallituksesta eteenpäin lainsäädännön tiukentaminen ei kuitenkaan enää onnistunut. Kävi itse asiassa päin vastoin. Seuraava yhdistyslain muutos itse asiassa vei EK:ltä yhden sen käyttämän valtinnon, lakia nimittäin tarkennettiin siten, että yhdistyksen syyttäminen kommunistiseksi ns. ketjuuntumisperiaatteeseen pohjautunut ei ollut enää mahdollinen. Myöskään yhdistystä, joka oli jossakin 1920-luvun vaiheessa kuulunut SSTP:n tai STP:n mutta liittynyt sen jälkeen uudelleen SDP:n, ei enää voitu vetää oikeuteen vanhoista synneistään. Tätä perustettahan EK oli käyttänyt monissa tapauksissa ajaessaan varsin epäselvissä tilanteissa kaikkien mahdollisten ääriivasemmistoa lähellä olleiden yhdistysten lakkauttamista.

Miksi kansanliike ja EK sitten antoivat tilanteen luisua sen käsistä? Osin kävi, kuten Siltala on todennut; kansanliike kuvitteli kesällä 1930 olevansa vallassa. Kansanliike kaatoi Kallion hallituksen ja nosti 'oman miehensä' Svinhufvudin ensin pääministeriksi ja sitten presidentiksi. Vallassa olevalla on jotakin mitä se pyrkii turvaamaan. Niinpä kansanliikekin alkoi, kuvitellessaan olevansa vallassa, turvaamaan asemiaan eikä enää ajanut niin pontevasti tavoitteitaan, kuin siihen asti. Toisaalta kansanliikkeen tavoitteet eivät olleet tässä vaiheessa kovin selkeitä. Tilannetta ei kansanliikkeen kannalta auttanut myöskään se, että osa porvaripiireistä itse asiassa katsoi, että koko kansanliike oli tehtävänsä tehnyt ja pyrkivät hajottamaan koko liikkeen. Tässä tilanteessa eivät myöskään EK:n ajamat lainsäädännölliset kuviot olleet riittävän konkreettisia tavoitteita ja vaatimuksia. Kansanliike ei vallassa ollessaan ymmärtänyt kirjata voittoa ja vaatimuksiaan lakiin ja asetuksiin nähdessään ympärillään paljon konkreettisia seurauksia toimistaan.

EK:lla oli puolestaan selkeästi tavoitteena hyödyntää vahvaa valtiovaltaa ja tiukkaa kuria ja järjestystä vaatinutta kansanliikettä. Aluksi EK:n ajamat lainsäädännön tiukentamisvaatimukset näyttivätkin olevan myötätuulesa. Valtiolaisen poliisin pyrkimykset saada järjestysviranomaisille vapaammat toimintavaltuudet suhteessa työväenjärjestöihin eivät lopultakaan onnistuneet. Itse asiassa vuonna 1934 hyväksytyssä yhdistyslain muutoksessa viranomaisten valvontamahdollisuuksia yhdistysten rekisteröintiä koskevissa kohdissa kavennettiin. Uusi laki selvensi myös sosialidemokraattien ja kommunistien kiistojen repimien yhdistysten kohtaloa. Enää ei yhdistystä voitu lakkauttaa, jos se oli joskus, usein vuosiakin aiemmin, ollut kommunistien hallinnassa. Yhdistystä ei lain mukaan enää voinut lakkauttaa, jos yhdistys oli luopunut rikollisesta toiminnastaan, toisin sanoen jos se oli omaksunut sosialidemokraattisen kannan, ja sen sisäinen uudelleenjärjestely oli takeena siitä, ettei rikollinen toimintaa voinut vastaisuudessa uusiintua.

Laillisuuspiirien sitkeä vastarinta oli kansanliikkeelle ja osin myös EK:lle yllätys. Kansanliike joutui huomaamaan tämä jo kesällä 1930 julkaistessaan omat lakiesityksensä. Niiden radikaalisuus tuomittiin oitis laajalti myös porvaripiireissä. Tämän seurauksena kansanliike joutuikin ottamaan etäisyyttä julkisuuteen päässeisiin lakiesityksiin. Kansanliike ei myöskään tuntenut miestä, jonka se valtaan nosti. Vaikka se ihaili Svinhufvudia itsenäisyysmiehenä ja aktivistina, näytettiin näissä piireissä unohdetun vanhaan valtiomieheen syvään juurtunut laillisuuden vaatimus. Svinhufvud ei ollutkaan se kansanliikkeen tavoitteita ajava keulakuva tai johtaja, jota hänestä toivottiin, vaan itse asiassa se laillisuusmies, joka pysäytti koko liikkeen. Tämä Svinhufvudin piirre näkyi monissa tilanteissa jo ennen Mäntsälän kapinaa, vaikka kansanliikkeen edustajat eivät sitä ehkä huomanneetkaan. Erityisesti tämä näkyi kansanliikkeen ajamiin lainmuutosten valmistelussa. Svinhufvud jatkoi neuvotteluja, ymmärsi ja suostutteli, mutta mihin vaatimukseen hän itse asiassa oli suostuvainen. Tästä kansanliike ei koskaan päässyt selvyteen. Valitettavasti tähän kysymykseen ei löydy vastausta myöskään säilyneistä arkistolähteistä.

Oliko sitten kyseessä pelkkä taktiikka, jolla Svinhufvud pelasi aikaa ja rauhoitti tilannetta. Osin lienee ollut kyse myös tästä, osin myös siitä, että Svinhufvud oli poliitikko ja demokraattinen sellainen. Kansanliikkeen vaatimuksia tutkaillessaan hän näki varmasti sen, mikä oli mahdollista viedä parlamentaarisesti läpi ja mikä ei. Ja se on selvää, että parlamentaarisen menettelyn ulkopuolelle Svinhufvud ei halunnut astua. Tätä piirrettä kansanliikkeen johto ei pääministerissään nähnyt tai halunnut nähdä. Niinpä se voimansa tunnossa ajautui lopulta eri puolille rintamalinjaa kuin pääministeri. Kansanliikkeen harmaana emisaarina häärintyt Kaj Donner osasi pitkään luovia kansanliikkeen mahdollisuuksien aallonharjalla, mutta hänenkin vaikutusmahdollisuutensa radikalisoituvassa kansanliikkeessä loppuivat. EK:n suhde kansanliikkeeseen oli samantapainen. Myös EK yritti hyötyä kansanliikkeen aiheuttamasta sisäpoliittisesta tilanteesta, mutta ei pystynyt hallitsemaan liikehdintää. Toisaalta on syytä todeta, että EK ei, eikä ainakaan sen johto Esko Rieki ja hänen lähimmät alaisensa, hyväksynyt kansanliikkeen väkivaltaisuuksiin yltynyttä toimintaa. Rieki näki,

että väärillä toimintatavoilla pilattiin hyvä asia. Tämä tuntemus lienee vallinnut laajemminkin oikeistokonservatiivien mielissä 1930 vuoden lopulta lähtien. Vähitellen myös EK alkoi nähdä kansanliikkeen sisäisenä turvallisuusriskinä.

Svinhufvudin hallituksen toimintaa tarkasteltaessa on syytä korostaa kahta asiaa: kommunistien toiminta lakkasi ja heidän toimintansa estettiin Svinhufvudin hallituksen aikana, mutta toisaalta sama hallitus takasi sen, että suljetut talot avattiin myös sosialidemokraateille. Tätä eivät niin kansanliike kuin EK:aan halunneet ymmärtää. Sosialidemokratia oli kuitenkin se raja jonka yli suomalainen porvaristo – demokraattinen porvaristo – ei halunnut mennä. Sosialidemokraattisella liikkeellä oli tunnustettu asema suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen tunnustivat niin maltillinen kuin oikeistolainenkin porvaristo maassa. Tähän joukkoon kuului myös oikeistolainen Svinhufvud. Tämä mielipiteensä hän sanoi selvästi jo kesällä 1931, siis selvästi ennen Mäntsälää, esimerkiksi Rafael Haarlan ja J.K. Paasikiven kanssa käymässään keskustelussa. Sosialidemokraatteja vastaan lähdettiin taistelemaan väkivallalla vain Svinhufvudin ruumiin yli. Sosialidemokraatteja vastaan piti taistella muilla keinoilla ja muualla kuin kadulla tai työväentalojen pihamaalla. Tätä taustaa vasten tarkasteltaessa Svinhufvudin Mäntsälä-puhe ei ollut mikään yllätys.

Svinhufvudin persoonaa ei pidä kuitenkaan turhaan korostaa pohdittaessa kansanliikkeen kaatumisen syitä. Toki hänellä oli keskeinen rooli tapahtumissa ja hänen asennoitumisellaan oli oleellista merkitystä tapahtumien kululle. Kansanliikkeen kohtalon kannalta vieläkin tärkeämpää oli, että sen kannatus katosi. Keväästä 1930 alkanut keskustaporvareiden irtautuminen liikkeestä murensi sen uskottavuutta, radikaalisti sitä ja ajoi sen näin entistä selkeämpään oppositioon koko vallinnutta yhteiskuntajärjestelmään nähden. Työn Äänen tuhoaminen, Vaasan mellakka ja entisen presidentin K.J. Ståhlbergin muilutus olivat ratkaisevia käännekohtia tässä kehityskulussa. Kansanliikkeen kannattajakunnan sisällä käytiin jatkuvaa tasapainottelua oman käden oikeuteen tarttuvan ja maltillisemman siiven välillä. Kansanliikkeen kannalta maltillisten ainesten vähittäminen irrottautuminen koitui sen kohtaloksi. Liike radikaalistui liian hitaasti, jotta se olisi voinut säilyttää kansalaisten keskuudessa sen passiivisen kannatuksen, jota olisi tarvittu Mäntsälän kapinan tapaisen yrityksen toteuttamiseen. Maltillisten ainesten pysyminen liikkeessä vuoden 1930 hillitsi kansanliikettä siinä vaiheessa, kuin tilannen oli kaikkein herkin. Siinä vaiheessa kun radikaali-aines sai kansanliikkeen haltuunsa ja pystyi määrittelemään uudet sosialidemokraatteihin kohdistuneet tavoitteensa kansanliikkeen etsikköaika oli jo mennyt ohi. Väkivaltaisuuksiin sekaantunut kansanliike oli menettänyt kaikupohjansa suuren yleisön keskuudessa. Samanaikaisesti keskustaporvareiden ote mm. suojeluskunnissa oli muodostunut huomattavasti tukevammaksi. Selkiintyneemmässä tilanteessa mellakan tai kapinan luominen ei enää onnistunut.

Tämä kaikki ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että EK:n tai kansanliikkeen päämäärät hyväksynyt muu virkamieskunta, olisi luopunut ajamasta tavoitteitaan. Näissä piireissä eli edelleen epäily siitä, että kommunistit pyrkivät toimimaan sosialidemokraattisten yhdistysten suojissa – ja perimmiltään myös siitä, että sosialidemokraatit eivät itse asiassa olleen kovin paljon kummempia kuin kom-

munistitkaan. Työväentalojen sulkemisten kohdalla tämä näkyi talojen avaamisen viipymisenä niillä seuduilla, joilla vasemmisto ei kyennyt luomaan riittävää painetta valtiovaltaa kohti. Työväestön edustajien oleellinen panos talojen avaamisessa näkyy erityisen hyvin Svinhufvudin hallituksen aikana. Tuolloin sosialidemokraatit Tannerin johdolla selvästikin pystyivät jouduttamaan maan tärkeimpien talojen avaamisia. Syrjäseuduilla viivytystaistelu virastoissa jatkui pidempään.

■ Työväentalojen sulkemiset ja demokratian rajat

Työväentalojen naulauksia, sulkemisia ja työväentaloihin kohdistuneita muita väkivallantekoja voi pitää ilmiönä, jotka muodostivat selkeästi rajatun liikkeen. Toisaalta sulkemisliike on nähtävä Lapuan liikkeen osana, eräänä sen toimintamuotona. Tässä mielessä sulkemiset ovat kyyditysten ja kunnanvaltuustojen puhdistamisten kanssa rinnakkainen ilmiö. Sulkemisliike alkoi Lapuan haastejuhliilta ja sai muotonsa oikeistolaisen kansanliikkeen kehityksen kautta. Työväentalojen sulkemiset säilyi kansanliikkeen toimintamuotona kuitenkin huomattavasti pidempään kuin kyyditykset ja kunnanvaltuustojen puhdistamiset. Sulkemisia suoritettiin vielä ennen ja jälkeen Mäntsälän kapinan. Tässä mielessä sulkemisliikkeen elinkaari kuvastaakin oleellisella tavalla Lapuan liikkeen kehitystä.

Miksi Lapuan liike sitten sai toimintamuodokseen työväentalojen sulkemiset? Työväentalo oli paitsi vallankumouksen symboli myös puoluepolitiikan ja politisoitumisen symboli. Ensivaiheessa nauлаajien reaktioiden voi katsoa kohdistuneen työväentaloihin niihin yhdistyneen vallankumouksellisuuden, vieraan ajatusmaailman takia. Käyskennellessään työväentaloilla sirppien ja vasaroin markatuissa punapaidoissaan, nuorkommunistit epäilemättä sytyttivät 'Valkoisen Suomen' piirissä halun vaihtaa tuo 'neuvostolaisuuden pesäpaikka'.

Työväentalo oli sen rakentaneelle työväestölle toinen koti, oma vapaan toiminnan tila, työväenyhteisön tunnusmerkki. Siksi sen vaihtaminen ja sulkeminen lankuilla ja laudoilla oli myös niin vahva poliittinen kannanotto. Lapuan haastejuhlien aikana paikallisen työväentalon tyhjentänyt pohjalainen talonpoika halusi teollaan julistaa olevansa yhä 'herra talossaan'. Kevään ja kesän 1930 aikana tapahtuneita työväentalojen pakkoliputuksia Suomen virallisella lipulla voi pitää vastapuolen poliittisen ikonin 'aatteenkirkon', työväentalon, 'häväistysyrityksinä'. Siniristilipun vetäminen työväentalon katolle, jossa siihen asti oli liehunut vain punainen lippu, oli symbolinen ele, jolla haluttiin nauлаuksen tapaan julistaa ja alleviivata paikkakunnan 'valkaisua'. Kun Lapuan liikkeen tavoitteet kääntyivät entistä selvemmin puolueita ja puoluepolitiikointia vastaan saivat sosialidemokraattien hallitsemat työväentalot puoluepolitiikoinnin merkeinä kantaa osansa purkauksesta.

Sulkemisliike voidaan jakaa kahteen eri liikkeeseen. Ensimmäinen sulkemisliike kohdistui selkeästi kommunistisia työväentaloja vastaan ja toinen sosialidemokraattisia työväentaloja vastaan. Kommunistisen työväentalojen vastaisessa sulkemisliikkeessä on lisäksi hahmotettavissa kaksi eri vaihetta. Näin koko sulkemisliikkeen voi jakaa kolmeen toistaan erottuvaan osaan. Ensimmäistä vaihetta voi kutsua 'alkuperäisen lapualaisuuden' -vaiheeksi. Vaiheelle oli ominaista se, että toiminta kohdistui kommunistisia työväentaloja ja kommunistista

yhdistystoimintaa vastaan. Toisessa ‘radikaalistuvan lapualaisuuden’ vaiheessa kohde säilyi ennallaan, mutta toiminnan luonne muuttui. Kolmannessa vaiheessa kohteeksi tulevat sosialidemokraattiset työväentalot ja sosialidemokraattinen järjestötoiminta. Tätä vaihetta voi kuvata ‘väkivaltaisen kansanliikkeen’ kaudeksi. Merkkejä joiden kautta kolmen eri vaiheen eroja voi hahmottaa ovat kohteen, toimintamuotojen, kannatuksen ja tavoitteiden muuttuminen sekä suhde valtiovaltaan. Ajallisesti vaiheet voidaan jakaa seuraavasti: alkuperäisen lapualaisuuden -vaihe kesti marraskuusta 1929 kevääseen 1930, radikaalistuva lapualaisuus keväästä 1930 syyskesään 1930 ja väkivaltaisen kansanliikkeen – vaihe syksystä 1930 aina kevääseen 1932. Osin vaihe sai ilmenemismuotoja tämän jälkeenkin.

Alkuperäinen lapualaisuus oli luonteeltaan spontaania kansalaistoimintaa, joka sai ilmenemismuotonsa suhteessa yleiseen mielipiteeseen. Toiminta oli suoraviivaista ja lähti tekijöidensä reaktiosta olemassa olevaa tilanteeseen. Suhde valtiovaltaan oli tässä vaiheessa vielä selkeän myönteinen. Hallituksen uskottiin voivan ja haluavan korjata olemassa oleva yhteiskunnallinen tilanne sellaiseksi, että se vastasi ‘kansan’ vaatimuksia. Tässä tilanteessa väkivaltaisenkin reaktio voitiin tulkita kansan terveeksi reaktioksi hätätilanteessa. Alkuperäisen lapualaisuuden aikana toimijat uskoivat ‘Valkoisen Suomen’ olevan olemassa. Alkuperäisen lapualaisuuden ydinjoukot uskoivat yhtenäisen jakamattoman porvarillisen kansalaismielipiteen olevan olemassa, kunhan se vain löydetäisiin uudelleen. Tähän ideaaliin kuului myös yhteiskunnallisten ristiriitojen kielttäminen. Alkuperäisen lapualaisuuden aikana sulkemisliikkeen kannatus oli laajimmillaan. Toimintaa kannatti tai sen ainakin hyväksyi ja sitä myötäili suurin osa porvarillista kansanosaa. Sosialidemokratian suhtautuminen liikkeeseen oli tässä vaiheessa osin passiivinen osin muodollisen kriittinen. Sosialidemokraattien suhtautumisen takana lienee ollut pitkälti usko siihen, että toiminnan ei uskottu voivan kohdistua sosialidemokraatteihin.

Radikaalistuvan lapualaisuuden piirteissä korostuvat lisääntynyt väkivaltaisuus ja liikkeen kannatuksen hajoaminen. Merkittäviä tapahtumia vaiheen aikana ovat Lapuan toinen kokous, Työn Äänen moukarointi, Vaasan mellakka ja Talonpoikaismarssi. Työväentalojen sulkemisliikkeessä vaihe näkyy kommunististen työväentalojen nauausaaltona ja painostuspolitiikan syntymisenä. Suhde valtiovaltaan muuttuu vaiheen aikana ensin kriittiseksi ja sen jälkeen selvästi Kallion hallitusta vastustavaksi. Samalla liikkeen painostuspolitiikka muuttuu uhkailevammaksi. Liikkeen kannatus hajosi keskustaporvareiden irtottautuessa vähitellen liikkeestä. Viimeistään tässä vaiheessa onkin syytä välttää puhumasta todellisesta kansanliikkeestä. Svinhufvudin noustua hallituksen johtoon liike kuvitteli olevansa itse vallassa. Olennaiseksi kannatuspohjaksi jäi puoluekartalla kokoomuspuolue ja kansanpuolueiden oikeistopiirit. Lähes kaikki maalaisliittolaiset irtisanoutuvat liikkeestä. Sulkemisten kohteena ovat edelleen kommunistiset työväentalot, mutta naulaukset saavat selvästi joukko-toiminnan mittasuhteet. Tässä vaiheessa valtiovalta joutuu selvästi perääntymään ja siirtymään kansanliikkeitä myötäilevälle kannalle ‘ennaltaehkäisevään’ toimintaan.

Väkivaltaisen kansanliikkeen voi katsoa alkavan viimeistään presidentti Ståhlbergin kyydityksestä. Työväentalojen sulkemisten kohteeksi joutuvat tässä vaiheessa sosialidemokraattiset talot, vaikka toiminta ei niihin vaiheen aluksi koskenutkaan. Vaiheen alkua kuvaileekin liikkeen ohjelmasta ja tavoitteista käyty kädenvääntö, joka päättyi radikaaleimman siiven voittoon. Toiminta on kolmannen vaiheen aikana suhteellisesti ajateltuna olennaisesti väkivaltaisempaa kuin kahden aikaisemman vaiheen aikana. Jos haluaa uskoa vallankaappaus suunnitelman olemassaoloon, niin sosialidemokraattisiin taloihin kohdistuneen organisoidun väkivallan voi nähdä kapinan esivalmisteluina. Vaikka ei uskoisikaan vallankaappaus suunnitelmiin, kuvaa kiihkeä työväentaloihin kohdistunut terrori toiminnan entistä radikaalimpaa ja entistä armottomampaa luonnetta. Samalla talojen naulaukset ja hävittämiset ovat merkki kannatuspohjan oleellisesta kapenemisesta. Oireellinen merkki kannatuksen ja tavoitteiden ristiriidasta oli aktivisti Kaj Donnerin eroaminen Lapuan liikkeen valtuuskunnasta. Oikeistoradikaalin suhdannepoliitikonkin mielestä kansanliike oli mennyt liian pitkälle eikä voinut enää saavuttaa (tai Donnerin sille asettamia) asettamia tavoitteita.

Syntyessään punapaitojen repimisen ja Lapuan työväentalon vaientamisen myötä työväentalojen sulkemisliike, samoin kuin koko Lapuan liike, oli tavoitteiltaan hyvin lähellä kokoomuspuolueen tavoitteenasettelua. Tämä ilmenee selvästi vertailemalla kokoomuspuolueen vuoden 1929 vaaleihin kirjoittamaa kommunismin vastustusohjelmaa ja Lapuan liikkeen ensimmäisen kokouksen ponsia. Syntyneen liikkeen perustavoite, kommunistien ärsyttävän toiminnan lopettaminen, oli niin selkeä ja yleisporvarillinen, että suurin osa porvarillista kansanosaa voi allekirjoittaa sen. Tämä takasi liikkeen vaatimuksille kannatuspohjan ja vaiensi kriitikkojenkin vastustuksen. Liikkeen perusteisiin hyväksyminen takasi mm. yhdistyslain tiukentamisen. Liikkeen radikalisoituessa keväällä 1930 sen tavoitteissa nousee selkeästi esiin puoluepolitiikan vastainen leima. Tämä karkottaa valtaosan keskustapoliitikoista. Puoluepolitiikoinnin vastainen leima on havaittavissa kansanliikkeen tavoitteissa alusta asti, mutta se häipyi kansanliikkeen alkuvaiheessa laajan porvaririntaman alle.

Tultaessa kesään 1930 kansanliikkeen tavoitteissa vahvistuu paitsi puoluepolitiikan myös demokratian vastaiset piirteet. Liike on halukas rajoittamaan eduskunnan valtaa hallituksen hyväksi. 'Eduskuntaylivallasta' oli päästävä luojaan hallitusvaltaan, joka takasi hallitut ja hillityt olot ja esti radikaalit muutokset. Kansanliikkeen tämän suuntaiset tavoitteet tulevat selvästi esille kansanliikkeen lakivaliokunnan lainmuutosehdotuksissa sekä esimerkiksi pääministeri Svinhufvudin kanssa käydyistä neuvotteluissa. Demokraattisen toiminnan rajoittaminen olisi epäilemättä hyödyttänyt poliittista oikeistoa. Mielenkiintoista on, että ainakin kesän 1930 keskusteluissa pääministeri Svinhufvud allekirjoitti osan kansanliikkeen tavoitteista. Toisaalta tämä ei ole yllättävää, kun ajatellaan kokoomuspuolueen taustaa, johon kuului mahdollisimman pitkään puoluepoliittisen leiman välttäminen. Demokraattisen päätöksenteon rajoittaminen olisi omiaan vähentänyt työväenliikkeen valtaa, mikä epäilemättä oli esitysten pontimena.

Ottaessaan kohteekseen myös sosialidemokraattisen puolueen ja sen järjestöjen toiminnan Lapuan liike menetti asemansa merkittävänä joukkoliikkeenä. Siksi työväentalojen sulkemisliikkeen kolmannen vaiheen kutsuminen ‘väkivaltaiseksi kansanliikkeeksi’ onkin kirjoitettava lainausmerkkeihin. Kansanliikkeen syntyessään saamasta kannatuksesta ja tuesta oli tässä vaiheessa jäljellä vain kiihkeimmän ydinjoukon tuki. Oleellista on huomata myös se, että EK muutti tässä vaiheessa oleellisesti suhtautumistaan kansanliikkeeseen. Vaikka EK vielä kesällä 1930 allekirjoittikin suurimman osan kansanliikkeen tavoitteista ei se enää syksystä 1930 alkaen voinut hyväksyä sen toimintaa. Ennen tätä käännettä EK oli pyrkinyt hyödyntämään liikkeen voimaa ajaakseen omia tavoitteitaan. Syksystä 1930 alkaen EK oli selvästi varuillaan kansanliikkeen toimien suhteen.

Kannatuspohjan kapeneminen radikalisoi kansanliikkeen tavoitteita. Sitä mukaan kuin maltilliset piirit hylkäsivät liikkeen siirtyi todellinen päätösvalta liikkeen sisällä entistä radikaalimpien aineiden käsiin. Tämä selittää sen, miksi sosialidemokraattinen liike voitiin samaistaa kommunisminkaltaiseksi vallankumoukselliseksi liikkeeksi. Kun kannattajien piiri väheni oli ympäröivä maailma yhä helpompi nähdä mustavalkoisena, hyvien ja pahojen kamppailuna.

Kansanliikkeen aikaisten tapahtumien ymmärtämisen kannalta on kuitenkin vielä olennaisempaa tarkastella kansalaisten enemmistön suhtautumista kansanliikkeeseen ja sen tavoitteisiin. Kansanliikkeen porvarillisten kriitikkojen määrä lisääntyi sitä mukaan kuin liike radikaalistui. Yhä suurempi osa toimintaa aluksi passiivisesti kannattaneista siirtyi vähitellen liikkeen epäilijöihin ja edelleen sen hillitsijöiksi ja lopulta vastustajiksi. ‘Väkivaltaisen kansanliikkeen’ kääntyessä selvästi sosialidemokraattista puoluetta, sen työväentaloja ja järjestötoimintaa liikehdintä saavutti sen rajan, jolla se menetti moraalisen enemmistön kannatuksen. Sosialidemokratia oli se raja, jossa kansalaisten enemmistön ymmärrys loppui.

Sosialidemokratian rajalla punnittiin maan demokraattisen järjestelmän toimivuus. Suurin osa kansalaisia piti sosialidemokraattista liikettä olennaisena osan kansanvaltaista demokraattista järjestelmää. Vaikka liike voikin olla poliittinen vastustaja sen asema oli tunnustettu. Tämän asemansa sosialidemokraattinen liike oli saavuttanut sitoutumalla suomalaiseseen järjestelmään. Sosialidemokraattisen liikkeen sisällä Lapuan liikkeen aikaiset tapahtumat omalta osaltaan vielä korostivat tätä sitoutumista tasavaltalaiseen yhteiskuntajärjestelmään. Kohdistaessaan hyökkäyksensä järjestelmän tunnustettua osaa vartaan Lapuan liike sai vastaansa muutkin vallitsevaan tilanteeseen sitoutuneet piirit, eli porvarillisen puolen tasavaltalaiset ja perustuslailliset piirit. Näihin lukeutui paitsi keskustaporvaristo myös valtaosa kokoomuspuolueen jäsenistöä. Tätä kautta Lapuan liikkeen tienä oli jakaa sama kohtalo kuin vastustajansa, tulla lakkautetuksi kansan enemmistön tahdon mukaisesti. ‘Väkivaltaisen kansanliikkeen’ lopullinen asema ja kannatus näyttäytyi vuoden 1933 vaalien jälkeen, kun Isänmaalliseksi kansanliikkeeksi organisoituneet kansanliikkeen toiminnan jatkajat erosivat kokoomuspuolueesta. Myöhemmässä politiikassa IKL oli tuomittu poliittiseen marginaaliin.

Lapuan liikkeen päätyminen liikkeen lakkautukseen kuvaa sitä, miten demokraattinen järjestelmä lopultakin löysi puolustusmekanisminsa ja pystyi turvaamaan kansanvaltaisen kehityksen. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö äärioikeistolaisilla ajatuksilla olisi ollut edelleenkin kannatusta, mutta vain tietyissä rajallisissa piireissä. Mistä Lapuan liikkeen tuho sitten johtui? Epäilemättä siitä, että sen ajamat tavoitteet eivät enää lopultakaan vastanneet kansan enemmistön etuja.

Poliittisessa elämässä selkeä rajanveto niin äärioikeiston kuin äärivasemmistonkin suuntaan mahdollisti vasemmiston ja oikeisto välisen yhteistyön syntymisen. Ideologisen rajan ylittäminen oli mahdollista, kun poliittisen järjestelmän pelinsäännöt oli tehty selviksi ja kumpikin osapuoli tiesi voivansa luottaa toiseen osapuoleen näissä peruskysymyksissä. Lopullisesti tämä kansallisen eheytyksen kannalta olennainen askel voitiin ottaa vasta Svinhufvudin presidenttikauden jälkeen, mutta olennaiset edellytykset tämän suuntaiselle kehitykselle luotiin Lapuan liikkeen selkeällä tuomitsemisella. Pitkällä linjalla kansallisen eheytyksen pohjana voidaan pitää tasavaltalaisten keskustaporvarillisten piirien kansallisen eheyttämisen politiikkaa 1920-luvulla. Tämän linjan vankin edustaja oli ensimmäinen presidentti K.J. Ståhlberg. Tässä mielessä ei olekaan ihme, että hän edusti Lapuan liikkeelle kaikkea mahdollista pahaa: ‘omiensa petturia’.

Työväentalojen naulausten kautta voi todeta, että Lapuan liikkeen aikana porvarillisen kansanosan piirissä jouduttiin lopullisesti ottamaan kantaa voittaneen osapuolen kantamaan ‘Valkoisen Suomen’ ideaaliin. Tämä oletettu ja mielissä hellitty yhtenäisyyden ja yksimielisyyden illuusio murtui Lapuan liikkeen aikana rajulla tavalla. Ensimmäisen tasavallan kehityksessä tämä tarkoitti sitä, että oli todettava, että yhteiskunnassa oli olemassa aitoja eturistiriitoja, jotka oli kyettävä ratkaisemaan jollakin tavalla. Kansakunnan kasvua osoitti, että sen suuri enemmistö piti sittenkin parhaana tapana ristiriitojen ratkaisemisessa demokraattista järjestelmää.

■ Liitteet

Liite 1. Työväentalojen sulkemiset 1929–1937

Listassa luetellaan aluksi naulatun tai muuten suljetun työväentalon sijaintipaikkakunta, kylä tai katuosoite sekä omistaja. Sen jälkeen esitetään 1) työväentalon vaiheet kansanliikkeen aikana 2) omistajayhdistyksen vaiheet ja 3) talon myöhempi kohtalo. Suurimmasta osasta kauppoja on lähteissä esitetty erilaisia kauppasummia, niitä ei kuitenkaan ole esitetty liitteessä. Avaamisesta mainitaan erikseen ainoastaan kun talo on avattu työväenjärjestöille. Porvarillisten yhdistysten tai yritysten haltuun joutuneet talot saatiin avata “luonnollisesti” välittömästi. Liite ei ole täydellinen luettelo kaikista maassa tapahtuneista työväentalojen sulkemisista. Liitteestä voi puuttua yksittäisiä tapauksia, joista tekijä ei ole tavoittanut tietoa joko lähteiden runsauden ja toisaalta niiden puutteellisuuden vuoksi. Työväentaloista käytettyjen useiden nimien (paikannimi tai työväenyhdistyksen nimi) vuoksi jokin tapaus on voitu myöskin ottaa mukaan liitteeseen kaksi kertaa tai kaksi eri tapausta on voitu luokitella samaksi tapaukseksi. Tapauksia luokiteltaessa on pyritty pohtimaan lähteiden luotettavuutta. Luokittelu on tekijän näkemys asiasta ja siitä voidaan olla varmasti joissakin tapauksissa perustellusti erimieltä. Jos jokin tapaus on mainittu vain ohimennen, lähde on hyvin epävarma tai tapauksesta esiintyy hyvin ristiriitaisia väitteitä, on tapaus luokiteltu epävarmaksi. Luokittelulla on pyritty parantamaan liitteen käyttöarvoa.

Lähteistä: Lähteinä esiintyvistä luetteloista käytetään lyhenteitä. SAJ = VA, Suomen ammattijärjestön selvityskanslian arkisto, Luettelo työväentaloista eri lääneissä; EKOL1 = VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623 Luettelo etsivän keskuspoliisin Oulun alaosaston piirin työväentaloista ja selvitys siitä, kenenkä käytettävissä nämä ovat. Luettelo lähetetty 14.7.1930 Oulun läänin maaherralle. EKOL2 = VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, EK:n Kemin edustuksen laatima luettelo edustuksen piirissä olevista työväentaloista. Luettelo lähetetty Oulun alaosaston määräyksen mukaan 12.7.1930 Oulun läänin maaherralle. HMAHd4 = Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA), Hämeen lääninkanslian arkisto, Hd Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Lapuan liike ja kommunistit. Sis. mm. luettelo suljetuista työväentaloista ja luettelo suljetuista kokous ja seurahuoneista 1930; TKPO = TA, SDP:n arkisto, Työväentalokokooma (TK), kansio 1, luettelo Porvarillisille järjestöille ym. siirtyneistä työväentaloista. Luettelo on laadittu sodan jälkeen käytettäväksi vaadittaessa talojen palauttamista työväestölle; SDP1 = TA, SDP, TK, kansio 1, Sos.-dem. puolueelle luovutetut lakkautettujen yhdistysten omaisuudet I, laadittu 21.3.1939; SDP2 = TA, SDP, TK, kansio 1, Sos.-dem. järjestöille luovutetut lakkautettujen yhdistysten omaisuudet II, laadittu 23.3.1939; SDP3 = TA, SDP, TK, kansio 1, Lakkautettujen yhdistysten sos.-dem. järjestöille ym. myydyt kiinteistöt III, laadittu 23.3.1939; SDP4 = TA, SDP, Luettelot B2, V. 1930 suljetut talot (Järjestetty lääneittäin, s. 7.), laadittu v. 1934, mutta siihen on tehty lisäyksiä ilmeisesti v. 1945; SDP5 = TA, SDP, B2, Luettelo niistä sos.-dem. puolueosastojen omistuksessa aikaisemmin olleista työväentaloista, jotka ns. lapuanliikkeen aikana ja sen vaikutuksesta joutuivat pois omistajiansa käsistä tai tulivat tuhotuiksi. (Aakkosjärjestykseen laadittu luettelo, 16 s.) Luettelon päälle on käsin lisätty: Luettelo lähetetty 8.2.1945 Sisäasiainministerille, Mikko Erichille, Varjosella ja Leskiselle; SDP6 = TA, SDP, B2, V. 1930 suljettuja taloja (otsikko

kirjoitettu käsin, sen vieressä vuosiluku 1933, luettelossa esiintyvät päivämäärät ovat vuosilta 1931-1932, s. 8); SDP7 = TA, SDP, B2, Luettelo uusista työväenyhdistyksistä ja sd. haltuun joutuneista taloista vuoden 1930 aikana. OikM = Oikeusministerin arkisto, yleinen osasto, Eab 160-161, Työväentaloja koskevia muistioita, luetteloita ja jäljennöksiä lääneittäin. Kokoelma sisältää nimismiesten ja poliisilaitosten selvityksiä tapahtumista 1930-luvulla sekä talojen palautusta vaatineiden järjestöjen kirjelmiä ja ilmoituksia. Lyhennettä SM1934 käytetään Sisäasiainministeriön 1934 julkaisemasta Luettelosta lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Hurri 1991, Hurri, Olavi, Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Pohjanmaalla. Vaasa, 1991, erit. s. 162-191. Huttula 1993, Huttula, Tapio, Nauuloilla laadittu laki, Työväentalojen sulkemiset Etelä-Pohjanmaalla 1930, Suomen historian pro gradu työ Jyväskylän yliopistossa syksyllä 1993, liite 3 Taloja omistaneet yhdistykset käräjillä. Huttula 1996, Huttula, Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929-1932. Suomen historian liseniaatintyö Jyväskylän yliopistossa syksyllä 1996. Ruuskanen, Ruuskanen, Esa, Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930-1932. Suomen historian pro gradu työ Jyväskylän yliopistossa keväällä 1995. Kuopion läänissä työväentalojen sulkemisiin liittyy usein kansalaiskokous. Paikkakunnalla pidetyt kokoukset mainitaan aina paikkakunnan ensimmäisen tapauksen yhteydessä. Ruuskanen 1996, Ruuskanen Esa, Paheen pesiä vai kulttuurikehoja. Snellman-instituutin B-sarja. Kuopio 1996. SDP:n puoluekokousten pöytäkirjat esitetään lyhenteenä, jossa mainitaan SDP ja pöytäkirjojen painovuosi. Esimerkiksi Pöytäkirja Suomen sosialidemokraattisen puolueen XVII puoluekokouksesta Helsingissä 25.-28.5.1936, liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset on jatkossa lähde SDP 1936. Muut lähteet esitetään yksilöidysti lyhenteiden jälkeen. Erityisesti on huomautettava, että entisen Viipurin läänin tapauksista osa jää puutteellisemmän lähteistön varaan, koska niitä ei enää sodan jälkeen huomioitu tiedusteluissa eikä tallentamisessa.

Tilastoinnista: Kunkin tapauksen luokittelu tilastoinnissa kerrotaan lähteiden jälkeen. Aluksi kerrotaan monenhenkilö kerran kiinteistössä on tapahtunut jotakin. Sen jälkeen kerrotaan huoneiston luonne, kiinteistön omistajan (yhdistyksen, osuuskunnan tai osakeyhtiön) puoluekanta, tapauksen varmuus (onko tapaus luokiteltu varmaksi vai epävarmaksi), mitä tapahtui, milloin tapahtui ja viimeisenä talon mahdollinen uusi omistaja (1. uuden omistajan mukaan). Tapausten luokittelussa käytetään seuraavia lyhenteitä:

Monesko kerta:

- 1. = 1. kerta,
- 2. = 2. kerta,
- 3. = 3. kerta.

Kiinteistön luonne:

- T = työväentalo
- K = kesähuvila
- Ta = tanssilava
- Ke = kesäsiirtola
- Orpok. = orpokoti
- P = painisali
- Te = teatterihuoneisto

Talon omistajan puoluekanta:

- K = kommunistinen,
- S = sosialidemokraattinen

Tapauksen varmuus:

- V = varma,
- E = epävarma

Mitä tapahtui:

- N = naulaus,
- S = sulkeminen (sinetöinti),
- P = tulipalo,
- R = räjäytys,
- M = muu väkivalta

Milloin tapahtui:

- vuosiluku,
- 1932 tarkoittaa myös myöhemmin tapahtuneita,
- ? = ajankohta epävarma

Uusi omistaja:

SDP = sosialidemokraattinen puolue, piirijärjestö tai paikallisyhdistys sekä sosialidemokraattien hallitsema osakeyhtiö

Osuusl. = osuusliike

yks. = yksityishenkilö

? = uusi omistaja tuntematon

Porv. yhd. = tarkemmin määrittelemätön porvarillinen yhdistys tai joukko yhdistyksiä

Krist. yhd. = kristillinen yhdistys tai pienkirkkokunta

VPK = vapaapalokunta

Ns = nuorisoseura

Pvy = pienviljelijäyhdistys

Mms = maamiesseura

Sk = suojeluskunta (sekä piirijärjestöt että paikallisosastot)

Lotat = Lotta Svärd - järjestön paikallisosasto

Kunta = paikallinen kunta

Valtio = valtio

Vuokr. = järjestö toiminut vuokratiloissa, jolloin huoneisto on palautunut vuokranantajan hallintaan

- = talo jäi entiselle omistajalle (yhdistystä ei lakkautettu, esim. sosialidemokraattisten talojen naulaukset)

OPY

Kommunistisella työväentalolla toiminut nuorten työläisten opintoyhdistystoimintaan kuulunut työläisten opintoyhdistys, työläisnuorten opintoyhdistys, työläisnuorten opintokerho tai muu vastaava yhdistys tai klubi, joka on lakkautettu. OPY on merkitty sulkeisiin silloin, kun lakkautetun yhdistysten nimestä ei käy ilmi, millä talolla yhdistys toimi, mutta on selvää, että se toimi jollakin paikkakunnan työväentaloista. Näin tapaus on tilastoitu, mutta merkintä ei kerro, että kyseinen yhdistys toimi juuri sillä talolla, jonka kohdalla se mainitaan.

Uudenmaan lääni

Anjala, Ummeljoki, Ummeljoen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 29.12.1930 Elimäen kihlakunnanoikeudessa, yhdistyksen toiminta keskeytetty Uudenmaan läänin maaherran päätöksellä jo 7.10.1930. Omaisuus joutunut sääntöjen mukaan sosiaalidemokraattiselle puolueelle ja luovutettu 1933 Ummeljoen sos.dem. työväenyhdistykselle. Oksanen ei mainitse talon sulkemista, mutta toteaa, että työväentalo jäi sosialidemokraateille kommunistien toiminnan lakattua 1930. *SAJ, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934; Oksanen, Eeva-Liisa. Anjalan historia. Myllykoski 1981, s. 616-617.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Degerby, Solberg, Solberg svenska arbetarförening rf.:

Talo suljettiin maaherran määräyksellä kesällä 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 7.5.1931 In-koon kihlakunnanoikeudessa, minkä jälkeen talo luovutettu yhdistyksen sääntöjen mukaan sosiaalidemokraattisen toiminnan elvyttämiseksi Finlands Svenska Arbetarförbund rf:lle sisäasiainministeriön luvalla. Liitto sai avata talon 26.9.1931. Avajaistilaisuudesta muodostui kahakka, jonka aikana noin 200 "lapualaista" lopetti tilaisuuden. Talo pysyi kahakan jälkeen auki. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Elimäki, Lakiasuo, Lakiasuon sosialidemokraattinen nuoriso-osasto:

Talo palanut ennen joulua 1929. Paloa epäilty tuhopoltoksi. Myös Oksanen pitää paloa

tuhopoltona. *Tiedonantaja* 24.12.1929; *Oksanen, Eeva-Liisa, Elimäen historia. Helsinki 1985, s. 529.*

I. T, S, V, P, 1929, -

Elimäki, Villikala, Villikkalan työväenyhdistys:

Työväenyhdistyksen talo räjäytetty vuonna 1937. Tekoa voi pitää lapuanliikkeen viimeisinä jälkimaininkeina. *Oksanen 1985, s. 529.*

I. T, S, V, R, 1932, -

Espoo, Leppävaara, Albergan työväenyhdistys.

Talo suljettu lapualaisvuosina. Tarkka ajankohta epäselvä. Omistajayhdistys lakkautettu kommunistisena joulukuussa 1932. Turun hovioikeus siirsi talon lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaisesti Helsingin työväenyhdistykselle. Korkein oikeus vahvisti päätöksen. HTY myi talon Leppävaaran Sos.dem. työväenyhdistykselle. *Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 26.*

I. T, K, V, S, ?, SDP OPY

Espoo, Leppävaara, tarkempi sijainti epäselvä, sosialidemokraattinen yhdistys:

Talon kivijalassa räjäytetty pommi 19.2.1932. Pommi vioitti talon seinää ja rikkoi sen ikkunoita. Kyseessä sosialidemokraattien omistama talo. *SDP1934.*

I. T, S, V, R, 1932, SDP

Grankullan kauppala, Espoon työväenyhdistys II (Grankullan työväenyhdistys):

Talon sulkemisajankohta epäselvä. Omistajayhdistyksen entinen nimi sisäministeriön mukaan Espoon työväenyhdistys. Oikeusministeriön tietojen mukaan talon omisti Grankullan sos.dem. työväenyhdistys, joka olisi lakkautettu 4.2.1932 Espoon kihlakunnanoikeudessa. Sisäministeriön luettelo ei tunne moista yhdistystä. Sen mukaan Grankullan työväenyhdistys lakkautettiin Espoon kihlakunnanoikeudessa 4.7.1932, yhdistyksen toiminta keskeytettiin maaherran päätöksellä 13.4.1932. Oikeusministeriön saaman tiedon mukaan lakkautetun yhdistyksen pesänselvittäjä myi talon pakkohuutokaupalla 2.10.1932 sosialidemokraattiselle Kiinteistö Oy Raasakalle. Tämä puolestaan möi talon Kauniaisten sos.dem. työväenyhdistykselle 24.1.1934. *OikM, SM1934; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 66.*

I. T, K, V, S, ?, SDP

Helsinki, Käpylä, Vipusentie 19-20, Käpylän Urheilijat ry, (Käpylän Urheilijaintalo Oy):

Talo suljettu heinäkuussa 1930. Talon huusi 6.8.1930 pidetyssä huutokaupassa Helsingin työväenyhdistys. Talon hoitamista varten muodostettiin Käpylän Urheilijaintalo Oy:n, jossa HTY:llä oli enemmistö. Talo avattiin sosialidemokraattien saatua vallan yhtiössä. Aluksi talo avattiin maaherran luvalla korjauksia varten 25.9.1931. Omistaja osallistui taloudellisten yhdistysten kokoukseen Vaasassa 13.-14.1.1929. Talo avattiin lopullisesti sisäministeriön päätöksellä 26.10.1931. Tässä yhteydessä sisäministeriö mainitsee, että talo oli aikaisemmin ollut Käpylän Urheilijoiden ja siirtynyt nyt kauppakirjalla Käpylän Työväentalo Oy:lle. *SAJ, SDP4, SDP6; VA, SM, Pöytäkirjat Cb 14, SM:n päätös 26.10.1931 n:o 235; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s 41 Tuomisto, Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884-1998. Helsinki 1984, s.341.*

I. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Helsinki, Pasila, Pasilan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Pasilan työväenyhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 21.1.1931. Tuomio vahvistettu Turun hovioikeudessa 17.3.1932. Yhdistyksen toiminta keskeytetty maaherran päätöksellä jo 15.12.1930. Ko. yhdistys osallistunut taloudellisten yhdistysten neuvottelukokoukseen Vaasassa 13.-14.1.1929. Talon omistajasta epäselvyyttä. SAJ:n pesänselvittäjien mukaan talon todellinen omistaja "lienee" Fredriksbergin uusi työväenyhdistys, joka on lopettanut toimintansa jo 1927 SSTP:n puolueosastona. Fredriksbergin uusi työväenyhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 25.1.1932. Talo joutunut oikeusministeriön tietojen mukaan Pasilan työväenyhdistyksen sääntöjen mukaisesti Helsingin työväenyhdistykselle, joka myynyt 9.7.1934 talon irtaimistoiheen Pasilan sos. -dem. työväenyhdistykselle. Tämä taas

myynyt talon Suomen siviili - ja asevelvollisuusinvalidien liitolle 14.6.1944. Talon tarkka avaamisajankohta ei ole tiedossa. SM hylännyt Pasilan sos.dem. ty:n anomuksen syksyllä 1933. Hurrin ja Marttala-Hurrin mukaan omistajayhdistys myynyt talon 10.12.1931 Helsingin työväenyhdistykselle, joka saanut talon auki vuonna 1933, sen jälkeen kun sitä vastaan nostettu lakkautuskanne tuli hylätyksi. Myöhemmin talo siirtynyt vuonna 1931 perustetulle Pasilan Sos.dem. työväenyhdistykselle.. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, ED/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, SM:n päätös 4.9.1933, Hurri - Marttala-Hurri 1997, s 43-45.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Helsinki, Raittiustalo Oy Koitto:

Talo suljettiin heinäkuun alussa 1930 ennen Talonpoikaismarssia. Koiton talo avattiin vähitellen syksyn 1930 aikana sosialidemokraattien vallattua ensin raittiusyhdistys ja sen jälkeen Raittiustalo Oy Koiton. Talo avattiin kokonaan syyskuun lopussa 1930. *SAJ, SDP4, SDP6, SDP7; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, D1a1, EK:n po:n kirje 14.7.1930 Helsingin kaupungin poliisimestarille; VA, SM, Cb 13 1930, n:o 26 2.9.1930 ja n:o 276 27.9.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Helsinki, Sirkuskatu 5, Helsingin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettiin heinäkuun alussa ennen talonpoikaismarssia. Talo avattiin sisäministeriön luvalla (22.1.1931) 23.1.1931 sosialidemokraattien vallattua yhdistyksen. Omistajayhdistyksen kommunistiset yhdistykset lakkautettiin. Hurrin ja Marttala Hurrin mukaan talo avattiin 29.1.1931 ja avajaisjuhlat pidettiin kaksi päivää myöhemmin. *SAJ, SDP4, SDP6; EK/VALPO I, 6 XXX, D1a1, EK:n po:n kirje 14.7.1930 H:gin poliisimestarille; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 39.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Helsinki, Vallila, Sturenkatu 27, Vallilan Työväentalo Oy:

Talo suljettu 1930. Avattu sisäasiainministeriön päätöksellä 27.3.1931 sosialidemokraattien saatua vallan yhtiössä. Talon sulkemisen aikaan yhtiön osakkeet jakautuivat seuraavasti: Helsingin työväenyhdistys 110 osaketta, Sörnäisten työväenyhdistys 40, Helsingin Työväen Ravintola 25 ja Helsingin Työväen Yhteinen Valistusyhdistys 25. Vallilan Työväentalo Oy anoi talon avaamista 16.1.1931. Sosialidemokraatit vallanneet yhtiön johtokunnan 5.12.1930, jolloin sen johtokunnaksi oli valittu Helsingin työväenyhdistyksen johtokunta. *Huttula 1996, SAJ, SDP4 ja SDP6; VA, SMA, Cb 14 1941, SM:n päätös 27.3.1931 n:o 259; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 47-49.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Helsingin maalaiskunta, Pakinkylä, Pakinkylän työväenyhdistys Alku:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 2.5.1932 Helsingin kihlakunnanoikeudessa. Toisessa yhteydessä omistajaksi mainittu Pasilan työväenyhdistys lakkautettu samassa oikeudessa 26.8.1932, mikä tuomio vahvistettu Turun hovioikeudessa 29.5.1933. Talo myyty selvitysmiehen toimesta Pakilan Kirkonkannatus ry:lle, ilmeisesti pakkohuutokaupalla 31.5.1934. *OikM, SAJ, SDP4, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Krist. yhd.

Helsingin maalaiskunta, Pukinmäki, Voimistelu- ja Urheiluseura Kiri ry.:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin kihlakunnanoikeudessa 22.2.1932. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Helsingin maalaiskunta, Puistola, Puistolan Työväentalo Oy:

Talo suljettu syyskuussa 1930 Uudenmaan maaherran päätöksellä. Osakeyhtiön suurin osakkeenomistaja Puistolan työväenyhdistys lakkautettiin 10.12.1931 Helsingin kihlakunnanoikeudessa. Omistajien joukossa myös maltillisia järjestöjä. Talo avattu 31.8.1931 sen jälkeen, kun kiinteistön osti taloyhtiöltä Puistolan sos.dem. työväenyhdistys. EK antanut SM:lle myönteisen lausunnon 14.7.1931. SM päättänyt sallia talon avaamisen 1.8.1931. *SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; SDP 1934, s. 200-201; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n po:n lausunto 14.7.1931 SM:lle; SM, Cb 14 1931, SM:n päätös 1.8.1931 n:o 4; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 46.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Hyvinkään kauppala, Hyvinkään työväenyhdistys, (Hyvinkään rakennus-työväen osasto):

Talo suljettiin heinäkuussa 1930 sisäministeriön käskyllä. Junnilan tietojen mukaan sulkeminen tapahtui paikallisen nimismiehen vastustuksesta huolimatta. Hurrin ja Marttala-Hurrin tietojen mukaan "ajan hengen mukaisesti talon ikkunat naulattiin kiinni". Talon tapahtumista ei ole muista lähteistä saatu varmistusta, mutta naulaus on mahdollinen, sillä Suomen Lukon Hyvinkään osasto vaati 23.7.1930 sisäministerille lähettämässään kirjeessä talon sulkemista heti ja viittasivat kiihtyneeseen mielialaan. Omistajayhdistys lakkautettu jo 24.4.1928 Nurmijärven kihlakunnanoikeudessa, mikä päätös vahvistettiin korkeimmassa oikeudessa 3.3.1930. Ennen KO:n päätöstä omistajayhdistys lahjoittanut talon Hyvinkään Rakennustyöväen osastolle. Lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaan varat tuli osoittaa sosialidemokraattiselle puolueelle. Sosialidemokraattinen osakeyhtiö Hyvinkään Kansantalo Oy osti talon lopulta pakkohuutokaupasta 24.5.1932. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo ollut edelleen kiinni. SM tehnyt avaamispäätöksen 15.10.1932. Talo avattu 4.11.1932, samana päivänä, kun sisäministeri von Born vastasi välikysymykseen. *SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, Da1a4, kotelo 624, SM päätös 15.10.1932; Vp. ptk. I 1932, Vp. ptk. II 1932, s. 1213; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 51; VA, Kaj Donnerin kokoelma, H5, Kaj Donnerille 24.7.1930 osoitettu kirje ja sen liitteenä oleva kopio sisäasiainministerille lähetetystä kirjeestä; Junnila, Olavi, Hyvinkään seudun historia. Hyvinkää 1988, s. 150.*

1. T, K, V, N, 1930, SDP OPY

Karjalohja, Särkijärvi, Karjalohjan työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen taloa, lähinnä sen ovia ja ikkunoita, tervattiin lokakuussa 1931. Tekijät saatiin paikallisten viranomaisten toimesta kiinni ja he saivat käräjillä sakkoja ja tuomittiin korvauksiin työväenyhdistykselle. *Hurri, Marttala-Hurri 1997, 61.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Mäntsälä, Halkiala:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Naulattu kiinni 25.1.1932 Mäntsälän joukkonaulauksen" aikana. *Huttula 1996.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Mäntsälä, Hirvihaara, Hirvihaaran työväenyhdistys:

Talon sulkemisesta vuonna 1930 ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu 21.5.1931 Mäntsälän kihlakunnanoikeudessa. Yhdistyksen sääntöjen mukaan sen varat lankeavat SAJ:lle. *SAJ, SM1934: Keravuori, Kirsi, Mäntsälän poliittinen historia vuosina 1917-1945. Mäntsälän historia III. Jyväskylä 1997, s. 79.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Mäntsälä, Kirkonkylä, Mäntsälän kirkonkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 21.5.1931 Mäntsälän kihlakunnanoikeudessa. Talo myyty pakkohuutokaupalla sosialidemokraattiselle Kiinteistö Oy Karihaaralle 20.5.1933, 28875 markan hinnasta. *SAJ, SDP3, SDP4, SDP6 ja SM1934; Keravuori 1997, s. 79.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Mäntsälä, Nummistenkylä:

Sosiaalidemokraattisen yhdistyksen omistama talo, jonka ovet ja ikkunat aseistettu joukko särki toukokuussa 1931. Talon ikkunat rikottiin ja sisustus tuhottiin jouluuaton vastaisena yönä 1931. Talo naulattu kiinni 25.1.1932 Mäntsälän "joukkonaulauksen" aikana. Naulaus uusittiin vielä 6.2.1932. *Huttula 1996; Keravuori 1997, 80, 82.*

1. T, S, V, M, 1931, -; 2. T, S, V, M, 1931,-; 3. T, S, V, N, 1932, -; 4. T, S, V, N, 1932, -

Mäntsälä, Ohkola:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Helmikuussa 1931 toistasataa henkeä käsittänyt joukko keskeytti talolla järjestetyn puhetilaisuuden. Talo naulattu kiinni 25.1.1932 Mäntsälän "joukkonaulauksen" aikana. Sosialidemokraattien puhetilaisuus keskeytetty talolla 27.2.1932 400 miehen voimalla. Tapahtuma, jonka yhteydessä taloa kohtaa mm. ammuttiin, aloitti Mäntsä-

län kapinan. Ohkolan työväentalolta piiritysjoukko siirtyi Mäntsälän suojeluskuntatalolle. Tämä tapaus on huomioitu tässä tutkimuksessa muuna väkivaltana. *Huttula 1996; Keravuori 1997, s. 82.*

1. T, S, V, N, 1932, -; 2. T, S, V, M, 1932, -; 3. T, S, V, M, 1932, -

Mäntsälä, Soukkio:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Sosialidemokraattinen valistustilaisuus keskeytetty talolla maaliskuussa 1931. *Huttula 1996.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Mäntsälä, Sälinkää, Työläislasten Siirtolayhdistys ry.:

Orpokoti suljettu kesällä 1930. Omistajayhdistyksen kotipaikka Helsinki. Yhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 27.10.1930. Talo myyty pakkohuutokaupalla. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. Orpok., K, V, S, 1930, ?

Nurmijärvi, Nurmijärven kirkonkylä, Nurmijärven työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talon ikkuna särjetty ja taloa yritetty tervata vapun vastaisena yönä 1932. *Hurri - Marttala-Hurri 1996, s. 113.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Pornainen, Halkia, sosialidemokraattinen yhdistys:

Työväentalo joutunut vandalismin kohteeksi syksyllä 1932. Talon portaat hajotettu, muuri kaadettu, ikkunat ja ikkunapuut rikottu. Kansanedustaja Kuusiston mukaan asialla olivat olleet "isänmaallisen kansanliikkeen Mäntsälän paikallisosaston" jäsenet. Talolta oli lisäksi viety irtainta omaisuutta. Puhe pidetty 4.11.1932. Pornaisissa ei lakkautettu yhtään työväenjärjestöä Lapuan liikkeen aikaan. Mäntsäläläiset vaativat Pornaisten Halkian talon sulkemista jo tammikuussa 1932 sisäministeri von Bornille lähettämässään kirjelmässä. Mäntsäläläisten mukaan Halkian talon vaiutukset ulottuivat myös Mäntsälään. *SM1934; Vp ptk II 1932, s. 1230-1231; Keravuori 1997, s.81.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Pukkila, Kantele, Kanteleen työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohta epäselvä. Omistajayhdistys lakkautettu Mäntsälän kihlakunnanoikeudessa 19.3.1931. *SAJ, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Pyhäjärvi UL, Karkkila, Ahmoo, Ahmoon työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohta epäselvä. Omistajayhdistys lakkautettu Vihdin kihlakunnanoikeudessa 22.1.1931, päätös vahvistettu Turun hovioikeudessa 6.5.1932. Talo myyty pakkohuutokaupalla Pyhäjärven eteläiselle Pienviljelijäosastolle. Kyseessä Rentolan mukaan työväen järjestö. Myös SDP:n puoluekokousasiakirjoissa yhdistys esitetään sosialidemokraattisena. *OikM, SM1934; Rentola, Kimmo, Toinen kirja, Karkkilan eli Högforssin ja Pyhäjärven entisen Pahjärven ihmisten historia, Jyväskylä 1992, s. 832; SDP 1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Pyhäjärvi UL, Karkkila Högfors, Högforsin sosialidemokraattinen työväenyhdistys Tarmo:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo poltettiin sunnuntai-iltana 7.2.1932 (toisen tiedon mukaan 6.2.1932). Tulipalo alkoi talon olleessa tyhjiään. Työväenopisto järjesti samanlaisesti iltamat. Paloa epäiltiin heti sen ajoituksen ja räjähdysmäisen leviämisen johdosta tuhopoltoksi. Tuli syttyi talolla olleiden vartijoiden poistuttua vähäksi aikaa talolta. Högforsin sos.dem. työväenyhdistys rakentanut uuden tiilisen työväentalo uudelle paikalle. Talon vihkijäiset pidettiin 2.-3.11.1935. *Huttula 1996; Rentola 1992, s. 835-836; Hurri - Marttala-Hurri 1997, s. 63; Vp ptk I-II, s. 976-977, 1210-1244.*

1. T, S, V, P, 1932, -

Pyhäjärvi UL, Karkkila, Karkkilan ja Nyhkälän työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohta epäselvä. Rentolan mukaan Karkkilassa aloitettiin kommunistijärjestöjen lakkautukset maaliskuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Vihdin kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. Sosialidemokraatit saaneet talon luovutuksena kommunisteilta. Talo pelastettiin hänen mukaansa taloudelliselle yhdistykselle. Lakkautetun kommunistiyhdistyksen nimi ei ole tiedossa, Rentola puhuu Karkkilan ja Nyhkälän työväenyhdistyksestä. *SAJ, SM1934; Rentola 1992, s. 832.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Vihti, Vihdin työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohta epäselvä. Omistajayhdistys lakkautettu Vihdin kihlakunnanoikeudessa 18.10.1932. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 27.10.1933. Pesänselvitysmies myynyt talon Vihdin sos.dem. työväenyhdistykselle 5.2.1942. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, SDP OPY

Turun ja Porin lääni

Aura, Voimistelu- ja Urheiluseura Työ:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Maarian kihlakunnanoikeudessa 10.1.1933. Yhdistyksen talo joutui sen sääntöjen mukaisesti Auran kunnalle, joka puolestaan möi sen paikkakunnan suojeluskunnalle 7.8.1935. *SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, Kunta OPY

Eura:

Sosialidemokraattien työväentalo joutunut tihutöiden kohteeksi työväentaloihin kohdistuneen toisen väkivalta-aallon aikana vuoden 1931 lopulla. *Huttula 1996.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Harjavalta, Harjavallan työväenyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Kokemäen kihlakunnanoikeudessa 24.11.1931. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 12.1.1933. Yhdistyksen talo myytiin pesänselvittäjien toimesta huutokaupassa 17.8.1933 yksityiselle, joka lahjoitti sen paikalliselle suojeluskunnalle. Harjavallan suojeluskunta lahjoitti talon syksyllä 1944 Mannerheimin lastensuojeluliiton Harjavallan osastolle. *OikM, SAJ, SDP4, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, yks.

Huittinen, Loimaankylä, Loimaankylän työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Joissakin lähteissä omistajana esiintyy Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväenliiton Loimaankylän osasto n:o 16 ry., joka lakkautettiin SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931 Helsingin raastuvanoikeudessa. SDP:n luettelon mukaan yhdistyksen omistaja oli Loimaankylän työväenyhdistys, joka lakkautettiin Huittisten kihlakunnanoikeudessa 4.12.1933. Tätä näkemystä tukee SAJ:n luetteloon käsin tehty lisäys: varat sos.dem. puolueelle. Talo myyty pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa 1934 yksityiselle. *SAJ, SDP5, SM1934, TKPO*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kaarina, Nummenmäki, omistaja Oy Talo:

Talo suljettu 9.7.1930 maaherran päätöksellä. Yhtiön suurin osakkeenomistaja oli Kaarinan pitäjässä toiminut Työväenyhdistys Taisto, joka omisti 1500:sta osakkeesta 920 kappaletta. Nummenmäen työväenyhdistys Taisto lakkautettu Kaarinan kihlakunnanoikeudessa jo 5.9.1927, joten tieto voi tarkoittaa myös Kaarinan Nummenmäen työväenyhdistys Taistola, joka puolestaan lakkautettiin 31.3.1932. Talon mahdollinen omistaja on myös 28.9.1931 lakkautettu Kaarinan Nummenmäen työväen paikallisjärjestö. Yhtiö valittanut vuonna 1933 oikeuskanslerille talonsa kiinnipitämisestä. Talon käyttö sallittu ainoastaan vuokralaiseksi tulleele Kaarinan työttömyyslautakunnalle naisten työtupaa varten. Talo avattu lopulta vuoden 1934 alussa Voimistelu- ja

Urheiluseura Kisalle sen tehtyä vuokrasopimuksen yhtiön kanssa. *SAJ, SM1934; SDP4, SDP6; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, EK:n pääosaston lausunto 2.5.1933 Oikeuskanslerille ja Osakeyhtiö Talon kirje 16.6.1933 Oikeuskanslerille ja D1a6, SM päätös 10.1.1934; Kansan Lehti 11.9.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Kaarina, Vähä-Heikkilä, Työväenyhdistys Into:

Talo suljettu 9.7.1930 maaherran päätöksellä. Työväenyhdistys Into lakkautettiin Turun hovioikeudessa jo 19.4.1929. Sen omaisuus luovutettiin 25.5.1929 Suomen Ammattijärjestölle, minkä jälkeen taloa käytti paikallinen voimisteluseura. Suomen Ammattijärjestö lakkautettiin Helsingin Raastuvanoikeudessa 17.8.1931. Päätös vahvistettiin korkeimmassa oikeudessa 4.12.1933. *SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; Kansan Lehti 11.9.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Karinainen, Mäkipää, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Mäkipään osasto n:o 151:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Pesän selvitysmiehet myyneet vuokramaalla olleen talon pois siirrettäväksi Karinaisten Rahkolan pienviljelijäyhdistykselle. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Pvy OPY

Kokemäki, Kokemäen työväenyhdistys Vapaus:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Kokemäen kihlakunnanoikeudessa 14.9.1931. Talo luovutettu yhdistyksen sääntöjen mukaan SAJ:n pesänselvittäjille, jotka myyneet sen SDP:n Porin piiritoimistolle 26.10.1935. *SDP2, SM1934; SDP 1936, s. 66.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Koski TL, Tapala, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväenliiton Tapalan osasto n:o:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa, mutta on tapahtunut vuonna 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myytiin pakkohuutokaupalla vuonna 1934. Uudesta omistajasta ei tietoa. *Nallinmaa-Luoto, Terhi, Koski TL historia kivikaudesta vuoteen 1993. Loimaa 1994, s. 349-350.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuusisto, Kuusiluoto, Kuusiston työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Kaarinan kihlakunnanoikeudessa 20.2.1933. Yhdistyksen omaisuus, joko luovutettu sääntöjen mukaisesti sosialidemokraattiselle puolueelle, tai puolue ostanut talon, minkä jälkeen se on myynyt talon 10.1.1934 Kaarinan työväenyhdistys Uurtajalle. *SDP1-2, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, SDP OPY

Kuusjoki, Kurkela, Kurkelan työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Halikon kihlakunnanoikeudessa 5.2.1932. Yhdistyksen talo joutui Kuusjoen kunnalle. Myyntitavasta ei ole tarkkaa tietoa. Oikeusministeriön tietojen mukaan yhdistys myi talonsa ennen lakkauttamista. Myöhemmin rakennus purettiin. *OikM, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, Kunta OPY

Laitila, Laitilan työväenyhdistys:

Talo suljettu viranomaisten toimesta heinäkuun lopussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Laitilan kihlakunnanoikeudessa 24.2.1932. Pesänselvittäjä myynyt vuokramaalla sijainneen talon huutokaupassa paikalliselle suojeluskunnalle 1934. Suojeluskunta möi myöhemmin talon yksityiselle pois siirrettäväksi. Valtiolta ostamansa tontin suojeluskunta lahjoitti 1944 Laitilan yhteiskoulun kannatusyhdistykselle. Pois siirretyn talon osti myöhemmin Laitilan työväenyhdistys Sampo I. *OikM, Huttula 1996, SDP5, SM1934; Iltalehti n:o 173, 1.8.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Lavia, Kirkonkylä, Lavian työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Talolla vierailut humalainen joukkio 9.2.1930, heidän sisäänpääsyinsä estivät järjestysmiehet ja paikallinen poliisi. Omistajayhdistys lakkautettu 4.2.1931 Lavian kihlakunnanoikeudessa. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupassa Lavian suojeluskunnalle. Pesän varoista käyty ilmeisesti oikeutta. Lakkautetun yhdistyksen varat luovutettu 4.7.1933 SDP:lle. SDP:n mukaan kyseessä oli sosialidemokraattinen työväenyhdistys Suomen sosialidemokraatin mukaan huutokaupassa ei hyväksytty lainkaan SDP:n tarjous. *OikM, SDP1, SM1934, TKPO; SDP 1934, s. 210; Työväenlehti n:o 14, 18.2.1930; Suomen sosialidemokraatti, n:o 97, 11.4.1931.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Lavia, Niemen ja Aluskylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Talon sulkeminen esiintynyt SDP:n piirin toimintakertomuksessa 1930-1932, jolloin se oli kiinni ja tuleva kohtalo epäselvä. Omistajayhdistys lakkautettiin Lavian kihlakunnanoikeudessa 6.2.1933. Talo joutui myöhemmin porvarille. *SM1934; SDP 1934, s. 210; SDP 1936, s. 66.*

1. T, K, V, S, ?, Porv.yhd.

Lemu, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Lemun osasto n:o 33:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Talo luovutettu pesänselvittäjille. Talon kohtalosta sen jälkeen ei ole tietoa. *SDP2, SM1934.*

1.T, K, V, S, 1930, ?

Lieto, Liedon työväenyhdistys (Sikiän työväenyhdistys):

Talon sulkemisajasta ei tarkkaa tietoa, mutta sulkeminen tapahtui ilmeisesti 1930. Liedon työväenyhdistys lakkautettu 14.11.1931 Maarian kihlakunnanoikeudessa. Kyseessä on ilmeisesti sama talo, jonka omisti aikaisemmin Sikiän työväenyhdistys, joka lakkautettiin jo vuonna 1926. Talo siirtyi Sikiän yhdistyksen sääntöjen nojalla Liedon kunnalle 1931, joka luovutti sen ensiksi Liedon VPK:n ja Suojeluskunnan hallintaan. 23.1.1945 kunta lahjoitti talon Liedon sos.dem. työväenyhdistykselle. *SDP5, SM1934; Suistoranta, Kari, Liedon historia 2 - vuodesta 1809 nykypäiviin. Turku 1988, s. 325.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Loimaa, Loimaan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Lähteissä maininta väkivaltaisista naulauksista. Omistajayhdistys lakkautettu Loimaan kihlakunnanoikeudessa 2.11.1931. Talo myyty pesäntoimittajien järjestämässä huutokaupassa 27.5.1932 porvarilliselle urheiluseura Loimaan Voimalle. Talo palanut 1944 lähes kokonaan. *OikM, Huttula 1996, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, N, 1930, Porv. yhd.

Loimaa, Kojonkulma, Loimaan Kojonkulman työväenyhdistys:

Talon sulkemisajasta ei tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Loimaan kihlakunnanoikeudessa 8.6.1932. Talo myytiin pesänselvittäjien toimittamassa pakkohuutokaupassa yksityiselle 1934, perustettavan yhtiön lukuun. Yhtiötä ei koskaan perustettu, vaan taloa hoidettiin nuorisoseuran lukuun. *OikM, SAJ, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, Ns

Loimaa, tarkempi sijainti epäselvä:

Lähteissä maininta sosialidemokraattisen yhdistyksen talosta, joka naulattiin vuoden 1932 alkupuolella. Asiaa ei ole voitu tarkistaa. *Huttula 1996*

1. T, S, E, N, 1932, -

Maaria, Hirvensalo, Hirvensalon työväenyhdistys Sorto:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 17.7.1930. Työväenyhdistys Sorto lakkautettu Turun hovioikeudessa 14.9.1927. Sen jälkeen talon omistajana esiintyy Suomen Kuljetustyöntekijäin liiton osasto n:o 20. Tämä yhdistys ei ilmeisesti kuitenkaan ollut rekisteröity, joten omaisuus kuului

Sorron sääntöjen mukaan Suomen Ammattijärjestölle. Hirvensalon talo ei esiinny SAJ:n pesänselvittäjien luettelossa, joten talon vaiheet ennen sen siirtymistä uudelle omistajalle jäävät epäselviksi. Seuraavan tiedon mukaan SAJ:n pesänselvittäjät myivät talon Hirvensalon nuorisoseuralle. *Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4, SDP5, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Maaria, Kärsämäki, Kärsämäen työväentalo Oy:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 15.7.1930. Useita osakeyhtiön omistajajärjestöistä lakkautettiin Suomen Ammattijärjestön lakkauttamisen yhteydessä 17.8.1931. EK:n pääosasto eväsi talon avaamisen 26.1.1931. Kommunistit olivat luovuttaneet talon osakkeen sosialidemokraateille. EK piti lahjoitusta taktisena. Talon osti yksityinen yhtiön ajaututtua pakkohuutokauppaan 20.6.1932. Osakeyhtiö lienee perustettu Kärsämäen työväenyhdistys Valon lakkauttamisen (16.2.1926) jälkeen turvaamaan kommunistien hallinta talossa. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, EK:n pääosaston kirje 26.1.1.931 Turun ja Porin läänin maaherralle.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Maaria, Raunistula, Raunistulan työväenyhdistys (T.Y Tarmo):

Talo suljettu 9.7.1930 maaherran päätöksellä. Omistajayhdistys lahjoitti 13.8.1930 Tarmo -nimisen talonsa Raunistulan sos.dem. työväenyhdistykselle. Lahjoitus ei ilmeisesti vakuuttanut viranomaisia, sillä se uusittiin 1.4.1931. Omistajayhdistys lakkautettiin 11.11.1932 Maarian kihlakunnanoikeudessa. Talo avattiin 12.6.1931 sisäministeriön 1.6.1931 antamalla luvalla Raunistulan sos.dem. työväenyhdistykselle. *OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I 6. XXX, D1a3, SM:n kirje 1.6.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle: Kansan Lehti 11.9.1930; Kaukovalta, K.V. - Kaukovalta-Kaila, Eila, Maarian pitäjän historia III osa Maaria 1866-1943. Turku 1950, s.241.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Merikarvia, yhdistys tuntematon:

Talo suljettuna vuonna 1930. Sulkemistilanne tuntematon, ilmeisesti talo suljettu nimismiehen toimesta. Turun läänin maaherra pyytänyt asiasta lausuntoa EK:n pääosastolta marraskuussa 1930. *VA, EK/VALPO I, KD 1930 76/248/30.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Metsämaa, Korven kylä, sosialidemokraattinen yhdistys:

Nimismies sulkenut työväentalon 14.10.1929 leimaverokavalluksen johdosta. Ei tiedä kuuluko tämän tutkimuksen piiriin. Talo ollut edelleen suljettuna tammikuussa 1930. *Sosialidemokraatti n: 4, 4.1.1930.*

1. T, S, E, S, 1929, ?

Mynämäki, Kirkonkylä, Mynämäen kirkonpiirin työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Mynämäen kihlakunnanoikeudessa 14.9.1931. Pesänselvittäjät myyneet talon 17.8.1934 julkisella huutokaupalla Mynämäen suojeluskunnalle, joka lahjoitti talon Mynämäen yhteiskoulun Kannatusyhdistykselle 3.11.1944. SDP:n mukaan yhdistyksen varat olisivat kuuluneet Mynämäen työväenyhdistys Säteelle. Samanniminen yhdistys lakkautettiin Mynämäen kihlakunnanoikeudessa 11.2.1926. Korkeimpaan oikeuteen edennyt juttu ratkesi 4.7.1935. Päätöksen mukaan lakkautetun yhdistyksen jäljelle jääneet varat luovutettiin Mynämäen sosialidemokraattiselle työväenyhdistys Säteelle. Tapaus osoittaa hyvin vasemiston sisäisen kamppailun talojen omistamisesta. *OikM, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Nakkila, Mustasilta, Nakkilan Pohjan pienviljelijäin osasto:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Ulvilan kihlakunnanoikeudessa 5.5.1932. Omaisuus lienee ohjattu yhdistyksen sääntöjen mukaisesti Pienviljelijäin liitolle. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Parainen, Malmi, Paraisten Malmin työväenyhdistys:

Talo suljettu 9.7.1930 maaherran päätöksellä. Omistajayhdistys lakkautettu Paraisten kihlakunnanoikeudessa 18.9.1931, päätös vahvistettu Turun hovioikeudessa 9.6.1932. Yhdistyksen omaisuus myyty pesänselvittäjän toimista huutokaupalla 24.10.1932 (tai 22.10.1934) yksityiselle, joka puolestaan myynyt talon edelleen Raittiusseura Eteenpäin II ry:lle. *OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP5, SDP6, TKPO, SM1934; Kansan Lehti 11.7.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Piikkiö, Harvaluoto, Piikkiön Harvaluodon sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkempaa tietoa. Omistajayhdistys, entiseltä nimeltään Harvaluodon työväenyhdistys, lakkautettu Kaarinan kihlakunnanoikeudessa 7.2.1933. Sosialidemokraattien tietojen mukaan pesän omaisuus luovutettu SAJ:n selvitysmiehille. SAJ:n selvityskanslian luettelosta tietoa ei löydy. Maaliskuussa 1932 EK myönsi, että Piikkiön talon lahjoitus Piikkiön Työväenyhdistys Talolta Piikkiön sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle oli tapahtunut laillisesti. Yhdistys oli lahjoittanut talon kesällä 1930 perustelulle yhdistykselle ja päätti lopettaa toimintansa heinäkuussa 1930, mistä tehtiin asianmukainen ilmoitus yhdistysrekisteriin helmikuussa 1931. *SAJ, SDP2, SDP7, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n pääosaston lausunto 22.3.1932 Sosiaaliministeriölle.*

1. T, K, V, S, ?, ?

Pori, Mäntyluoto Uuniluoto, Suomen Kuljetustyöläisten liiton Mäntyluodon osasto n:o 5 ry.:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu SAJ:n jutun yhteydessä Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931. Lakkauttamistaan ennen osasto luovutti syyskuussa 1930 talon Suomen Työläisliitolle. Sisäasiainministeriö suostui liiton anomukseen käyttää avata taloa 25.7.1931. Liitto luovutti talon paikalliselle osastolleen 4.8.1931. Talo avattiin samana päivänä. *SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Porin maalaiskunta, Pihlava, Pihlavan työväenyhdistys:

Talon sulkemisesta ei ole mainintaa. SDP:n lähteen mukaan talo päätetty luovuttaa 25.7.1930 sosialidemokraattiselle yhdistykselle. Omistajayhdistykseksi uskottu yhdistys lakkautettu Ulvilan kihlakunnanoikeudessa 16.2.1931. Epävarma tapaus. *SDP7, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Porin maalaiskunta, Pihlava, Pihlavan voimistelu- ja urheiluseura Ponteva:

Painisali suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Ulvilan kihlakunnanoikeudessa 29.12.1930. Salin myöhemmistä vaiheista ei selvyttä. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. P, K, V, S, 1930, ? OPY

Punkalaidun:

Sosialidemokraattinen työväentalo joutunut tihutöiden kohteeksi työväentaloihin kohdistuneen toisen väkivalta-aallon aikana vuoden 1931 lopulla. *Huttula 1996.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Rauma, Rauman työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettiin Rauman raastuvanoikeudessa 9.6.1931. Talo osti pesänselvittäjien pakkohuutokaupasta Rauman sosialidemokraattinen työväenyhdistys 3.12.1931, minkä jälkeen talo avattu. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Rauma, Rientola, Rauman työväen kesäsiirtola ry.:

Huvila suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Rauman kihlakunnanoikeudessa 26.1.1932. Talo ollut ilmeisesti välissä myös avattuna. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*

1. Ke, K, V, S, 1930, ?

Salon kauppala, Salon työväenyhdistys:

Talo suljettu 12.7. 1930 Salon poliisiviranomaisten toimesta. Lähteissä maininta työväentalon väkivaltaisesta naulauksesta. Omistajayhdistys luovuttanut omaisuutensa velkoja vastaan Salon sosialidemokraattiselle yhdistykselle, minkä jälkeen se on lopettanut itse oman toimintansa 16.3.1931 ja tehnyt siitä virallisen ilmoituksen. Sosialidemokraattinen yhdistys saanut taloon lainhuudon 1.12.1930, minkä jälkeen talo on avattu 11.3.1931 sisäministeriön 5.3.1931 antamalla luvalla. Talo yritetty räjäyttää uuden työväentaloihin kohdistuneen väkivalta-aallon aikana vuoden 1931 lopussa. *Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, SM:n kirje 5.3.1931 Turun ja Porin läänin maaherralle; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Turun alaostaston kirje 21.11.1930 EK:n pääosastolle.*

1. T, K, V, N, 1930, SDP; 2. T, S, V, R, 1931, - OPY

Sauvo, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Sauvon osasto n:o 6:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Suomen Ammattijärjestön jutun yhteydessä Helsingin Raastuvanoikeudessa 17.8.1931. Talo myyty huutokaupalla 1934 sosialidemokraattiselle Sauvon työväenyhdistykselle joka myynyt talon 1943 edelleen Sauvon kunnalle. *OikM, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Säkylä, Pyhäjoki, sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Työväentalon ikkunat rikottu joulukuussa 1929. *Sosialidemokraatti n: 4, 4.1.1930.*

1. T, S, V, M, 1929, -

Säkylä, Löytäne, Löytäneen työväenyhdistys Vapaus:

Rakenteilla ollut työväentalo myytiin yksityiselle omistajayhdistyksen lakkauttamisen jälkeen. Yhdistys lakkautettiin 21.10.1932 Euran kihlakunnanoikeudessa. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, M, ?, yksit.

Turku, Suomen Kuljetustyöntekijäin liiton osasto n:o 20:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Selvitysmiesten järjestämässä huutokaupassa ei talosta tehty tarjouksia. Myöhemmin selvitysmiehet myivät talon 29.7.1933 Helsingissä tehdyllä kauppakirjalla perustettavalle yhtiölle, joka möi talon edelleen 14.4.1934 Hirvensalon nuorisoseuralle. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Turku, Turun työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 8.7.1930 maaherran päätöksellä. Talo avattu sisäministeriön luvalla 22.2.1931 sosialidemokraattien vallattua yhdistyksen. Yhdistykselle valittu puhtaasti sosialidemokraattinen johtokunta 19.8.1930. Kommunistiset jäsenjärjestöt erotettu helmikuuhun 1931 mennessä. Oikeusjuttu yhdistystä vastaan aloitettu vasta talon avaamisen jälkeen. Yhdistys voittanut jutun raastuvanoikeudessa. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SDP7; Vp ptk. II 1932, s. 1212; Kansan Lehti 11.7.1930.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Ulvila, Kaasmarkku, sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Talon ikkuna rikottu joulukuussa 1929. *Sosialidemokraatti n: 4, 4.1.1930.*

1. T, S, V, M, 1929, -

Vehmaa, Vehmaan työväenyhdistys Yritys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Vehmaan kihlakunnanoikeudessa 11.1.1932. Talo myyty pesänselvittäjien toimesta Vehmaan sos. dem. työväenyhdistykselle. Myöhemmin talo palanut ja sen tilalle on rakennettu uusi talo sementtitiilestä. *OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Hämeen lääni

Asikkala, Iso-Äinä, sosialidemokraattinen yhdistys:

Talon ikkunat särjettiin 20.2.1932 vastaisena yönä. Talon sisällä tehtiin lisäksi hävitystä, mm. talon lamput, tuolit ja muuta kalustoa särjettiin. Myös Hämeen eteläisen vaalipiirin sos.dem. piiri-toimikunnan toimintakertomuksen mukaan talo yritettiin naulata tai sitä yritettiin muuten vahingoittaa lapualaisliikkeen aikana. *Koskimies 1979 361; SDP 1934, liitteet, s. 216.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Asikkala, Mustajärvi, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Mustajärven osasto n:o 4:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 29.8.1930. Lähteissä maininta "lapualaisterrorista". Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myyty selvitysmiesten toimesta paikalliselle pienviljelijäyhdistykselle. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, 1930, Pvy OPY

Asikkala, Pukkila, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Pukkilan osasto n:o 70:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 29.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myyty pesänselvittäjien toimesta julkisella huutokaupalla 1932 yksityiselle. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Asikkala, Urajärvi, Urajärven työväenyhdistys:

Talo sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Asikkalan kihlakunnanoikeudessa 24.8.1932. Talo myyty pesänselvittäjien huutokaupassa 27.4.1934 Urajärven nuorisoseuralle. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 8.6.1934. *OikM, SDP1, SDP4, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, Ns

Eräjärvi, Eräjärven työväenyhdistys:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 29.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 22.1932 Längelmäen kihlakunnanoikeudessa. Pesän selvitysmies myynyt talon huutokaupassa (31.5.1932 tai 22.6.1932) Eräjärven suojeluskunnalle. Tämän jälkeen talo avattu. Suojeluskunta myynyt talon yksityiselle 1940 ja lahjoittanut tontin Eräjärven manttaalikunnalle. Lakkautetun yhdistyksen varat luovutettu Eräjärven Uudelle työväenyhdistykselle 1.12.1937. *OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, ?, Sk OPY

Hollola, Enonsaari, Lahden Työväentalo Oy:

Huvila (kahvilahuoneusto) suljettu 5.8.1930. Sisäministeriö vapauttanut huvilan ja tanssilavan syksyllä 1931, kun yhtiö oli vuokrannut alueen Voimistelu- ja Urheiluseura Ahkeralle. *SAJ; EK/VALPO I, 6. XXX, kotelo 623, SM:n päätös 5.9.1931.*

1. K, K, V, S, 1930, ?

Hollola, tarkempi osoite epäselvä:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Naulattiin vuoden 1932 alussa. Naulaus samanaikaisesti Mäntsälän "joukkonaulauksen" kanssa. Iltalehdestä löytyy maininta talon sulkemisesta kesällä 1930. Ei ole varmaa tarkoittaako kyseinen tieto samaa taloa. *Huttula 1996; Iltalehti n:o 173 1.8.1930.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Hollola, Työväenyhdistys Riento:

Tanssilava suljettu viranomaisten toimesta 30.7.1930. Omistajayhdistystä ei lakkautettu. SAJ:n selvityskanslian tietojen mukaan yhdistyksen omaisuuden oli määrä langeta SAJ:lle. Tanssilavan

myöhemmästä kohtalosta ei tarkempaa tietoa. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; HMAHd4.*

1. Ta, K, V, S, 1930, ?

Hollola, Untila, Vainion työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen omistamalla talolla suoritettiin perinpohjainen hävitys tiistaina 26.1.1932. Talon ovet ja ikkunat rikottiin ja talon huonekalut heitettiin ulos talosta. Myös talon kalustoa, hella, lämmityskamiina ja sisätiloja hävitettiin. *Koskimies 1979, s. 361; SDP 1934, liitteet, s. 216; HMAHd4.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Humppila, Humppilan työväenyhdistys Raivaaja:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talolla tapahtunut ilkityö kesken tanssi-iltamien. Talolle tunkeutuneet miehet veivät talon juhlasalin seinältä vuoden 1918 tapahtumissa valkoisen terrorissa kuolleiden muistitaulun ja Karl Marxin taulun. Taulujen poistaminen tapahtui 27.9.1931. Tapahumaan liittyi runsaasti miehiä, noin 10 autolastillista, mukana myös paikkakuntalaisia. Muistotaulu vietiin paikalliselle poliisikonstaapelille. Tapaus liittyy poliisitutkinnan mukaan Loimaalla tapahtuneisiin hävityksiin. *Cavén, Timo, Raivaajan sisulla ja sopuisuudella. Humppilan Työväenyhdistys 1904-1984. Hämeenlinna 1984, s. 84; HMAHd4.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Kärkölä, Kirkonkylä, Kärkölän kirkonkylän työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo naulattiin samana yönä kuin Marttilan talo, eli 25.1.-26.1.1932 välisenä yönä. Talo kuulunut yhtenä kohteena eteläistä Hämettä kiertäne(id)en miesjoukko(je)n joukkonaulaukseen. *Koskimies 1979, s. 361; Huttula 1996; SDP 1934, liitteet, s. 216; HMAHd4.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Kärkölä, Marttila, Marttilan työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo naulattiin 25.1.1932 iltana. Talo kuulunut yhtenä kohteena eteläistä Hämettä kiertäne(id)en miesjoukko(je)n joukkonaulaukseen. *Koskimies 1979, s. 361; SDP 1934, liitteet, s. 216; HMAHd4.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Lahti, Lahden Työväentalo Oy:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 4.8.1930. Toisen tiedon mukaan talo suljettiin jo kesäkuussa 1930 ja ravintola marraskuussa 1930. Joulujuhla estetty joulupäivänä 1929 viranomaisten toimesta. Yhtiön omistajina olleista yhdistyksistä monet lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo avattu porvarilliselle vuokralaiselle Voimistelu- ja Urheiluseura Ahkeralle. Vuokrasopimus tehty vuoden 1931 alussa. Yhtiön sisällä käytiin kovaa kädenvääntöä. Kommunistit säilyttäneet vallan tiukasti itsellään, eikä yhtiön johto ainakaan vielä huhtikuussa 1931 suostunut mihinkään yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6; Tiedonantaja n:o 228, 28.12.1929; VA, EK/VALPO I, II C2, Kertomus Lahden työväentalo O/Y:ön toiminnasta vuodelta 1930; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, 1930, - OPY

Messukylä, Hervannanmaa, Tampereen työväen Kesäkotiosuuskunta:

Kesäkoti suljettu viranomaisten toimesta toisen tiedon mukaan 7.7.1930 ja toisen tiedon mukaan 30.7.1930. Koti avattu osuuskunnan siirryttyä sosialidemokraattien hallintaan. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6; HMAHd4.*

1. Ke, K, V, S, 1930, SDPOPY

Pirkkala, Pohjois-Pirkkala, Pispalan työväenyhdistys:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 15. tai 16.7.1930. Iltamatilaisuus estetty joulukuussa 1929. Omistajayhdistys lakkautettu Pohjois-Pirkkalan kihlakunnanoikeudessa 24.9.1932. EK:n Tampereen alaosasto vastustanut talon antamista Pispalan sekakuoron harjoitustilaksi. Talon ostanut huutokaupasta 11.8.1932 sosialidemokraattinen Oy Pispalan Kannas, joka vuokrannut talon

Pispalan sosialidemokraattisille yhdistyksille. Talo avattu 9.10.1932. *OikM, Huttula 1996, Huttula 1999, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934: VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Tampereena alaosaston kirje 29.12.1930 Hämeen läänin maaherralle; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Riihimäen kauppa, Riihimäen työväenyhdistys Liitto (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930 (ilm. 8.7.1930 viranomaisten toimesta). Omistajayhdistys lakkautettu Vanajan kihlakunnanoikeudessa 21.10.1930. Talo myyty huutokaupassa yksityiselle. Talo avattu 9.10.1932. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; HMAHd4.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Ruovesi, Mustajärvi, Mustajärven työväenyhdistys:

Talo suljettu 18.7.1930. Lähteissä viittaus naulaukseen. Omistajayhdistys lakkautettu Ruoveden kihlakunnanoikeudessa 10.4.1931. Talo siirtynyt pesänselvittäjän huutokaupassa 12.6.1931 yksityisen omistukseen. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP1,4-6, SM1934; HMAHd4.*

1. T, K, V, N, 1930, yksit.

Ruovesi, Ritoniemi, Työväenyhdistys Tulevaisuus:

Talo naulattu 25.6.1930. Suljettu virallisesti 18.7.1930 Lapualaiset pakottaneet naulauksen suorittajaksi yhdistyksen aktiivit. Naulauksen suorittamista varten paikkakunnalle oli kutsuttu yksi pohjanmaan iskuryhmistä. Omistajayhdistys lakkautettu Ruoveden kihlakunnanoikeudessa 10.4.1931. Talon osti pesänselvittäjän jo 3.1.1931 järjestämässä huutokaupassa paikallinen suoje-luskunta. Talo avattiin välittömästi kaupan jälkeen. Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan talon osti paikallista merkkihenkilöistä koostunut yhtymä, jolta talo siirtyi paikalliselle seurakunnalle. Tämä omaisuuden siirto lienee tapahtunut vasta myöhemmin. Yhdistyksen historiikin kirjoittajan mukaan talo siirtyi paikallisen porvareyhtymän kautta seurakunnalle. Asiasta tarkemmin tekstissä. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO; Vesinen, Pentti, Ruoveden historia 1865-1939. Vanhan Ruoveden historia III:7(1), s. 339-340; Humppila, Jorma, Työväenluokan taipaleelta Ruovedellä 1905-1975, Orivesi 1976; HMAHd4.*

1. T, K, V, N, 1930, Sk OPY

Somerniemi, tarkka sijainti epäselvä, sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Talo joutui ilkeän kohteeksi Mäntsälän kapinan jälkeen. Myös Hämeen eteläisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toimintakertomuksen mukaan talo yritettiin naulata tai muuten vahingoittaa lapualaisliikkeen aikana. *Koskimies 1979, s. 361; SDP 1934, liitteet, s. 216.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Somero, Kerkkola, Kerkkolan työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo poltettu 30.6.1930. SDP:n vuoden 1931 puoluekokouspöytäkirjojen liitteet vahvistavat tapahtumat. *Saari, V.E, Aatteen tiellä. Etelä-Hämeen Sosialidemokraattinen piiri 1906-1966. Hämeenlinna 1969, s. 79; Koskimies Y. S, 1979, s.359 ja SDP 1931.*

1. T, S, V, P, 1930, -

Somero, Ollila, talon omistanut yhdistys ei tiedossa:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talolla tehtiin väkivaltaa lapualaisliikkeen aikana loka-kuussa 1930. SDP:n vuoden 1931 puoluekokouspöytäkirjojen liitteet vahvistavat tapahtumat. Talo joutui uudelleen ilkeän kohteeksi Mäntsälän kapinan jälkeen vuonna 1932. *Kivisalo, Väinö, Työväenliike Etelä-Hämeessä. Muistojulkaisu 25-vuotistoiminnasta. Hämeenlinna 1931, s.125; Koskimies Y. S, 1979, s.359, 361; SDP 1931.*

1. T, S, V, M, 1930, -; 2. T, S, V, M, 1932, -

Somero, Pitkäjärvi, Pitkäjärven työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo naulattiin 14.10.1930. Sama talo yritettiin polttaa 13.-14.3.1933 välisenä aikana. Kuulustelupöytäkirjoista selviää, että yritys ei onnistunut. *Kivisalo 1931, s. 125; Koskimies Y. S, 1979, s.359, 361 ja SDP 1931; HMAHd4.*

1. T, S, V, N, 1930, -; 2. T, S, V, P, 1933, -

Tammela, Kalsu, sosialidemokraattinen yhdistys:

Hämeen eteläisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toimintakertomuksen mukaan talo yritettiin naulata tai sitä yritettiin muuten vahingoittaa lapualaisliikkeen aikana. Naulaus tapahtunut loppuvuodesta 1931 tai alkuvuodesta 1932; *SDP 1934, liitteet, s. 216.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Tammela, Letku, sosialidemokraattinen yhdistys:

Talo joutunut ilkeiden kohteeksi vielä Mäntsälän kapinan jälkeen. Kyseessä sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Tapahtuma liittyy Mäntsälän "joukkonaulauksen" aikaan. Ojaseen mukaan Letkun taloon kohdistunut ilkeä turmeli taloa niin pahoin, että toiminnan jatkaminen näytti kyseenalaiselta. *Koskimies 1979, s. 361; Ojanen 1983, s. 315-316.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Tammela, Riihivalkama, sosialidemokraattinen yhdistys:

Talon ikkunat rikottiin 27.1.1932 vastaisena yönä. *Koskimies 1979, s. 361; Ojanen 1983, s. 315-316.*

1. T, S, V, M, 1932

Tammela, Sukula, sosialidemokraattinen yhdistys:

Helmikuun 9. päivän vastaisena yönä 1932 särjettiin talon pääikkunat. Myös Hämeen eteläisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toimintakertomuksen mukaan talo yritettiin naulata tai sitä yritettiin muuten vahingoittaa lapualaisliikkeen aikana. *Koskimies 1979, s.361; Ojanen 1983, s. 315-316; SDP 1934, liitteet, s. 216.*

1. T, S, V, M, 1932

Ujala, Tursankangas, sosialidemokraattinen yhdistys:

Talolla suoritettiin hävitys 21.2.1932 vastaisena yönä. Talon ravintolakalusto tuhrittiin tervalla ja irtaimistoa rikottiin. Myös Hämeen eteläisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toimintakertomuksen mukaan talo yritettiin naulata tai sitä yritettiin muuten vahingoittaa lapualaisliikkeen aikana. *Koskimies 1979; SDP 1934, liitteet, s. 216.*

1. T, S, V, M, 1932, -

Vanaja, Idänpää, sosialidemokraattinen yhdistys:

Työväentalo yritettiin räjäyttää 14.2.1931 vastaisena yönä. Pommi pudotettiin taloon savupiipun kautta. Talon kaikki muurit rikkoutuivat. *Kivisalo 1931, 126; Saari 1969, s. 79; SDP 1934, liitteet, s. 216.; Koskimies 1979, s. 360-361; Koskimies, Y.S., Hämeenlinnan kaupungin historia 1875-1944. Hämeenlinna 1966, s. 610.*

1. T, S, V, R, 1931, -

Viipurin lääni

Harlu, Harlun työväenyhdistys:

Talo suljettu kesällä 1930. Omistajayhdistys, entinen Leppäkosken työväenyhdistys, lakkautettu Sortavalan kihlakunnanoikeudessa 20.6.1931. Yhdistys luovuttanut talonsa Harlun sos.dem. työväenyhdistykselle, joka anonut talon avaamista. EK:n Sortavalan alaosaosto esittänyt talon pitämistä kiinni omassa lausunnossaan marraskuussa 1930. EK toisti kantansa heinäkuussa 1931. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, EK:n Sortavalan alaosaoston kirje 24.11.1930 Viipurin läänin maaherralle ja EK:n Sortavalan alaosaoston lausunto 8.7.1931 ja EK:n pääosaoston lausunto 10.7.1931 Sisäasiainministeriölle.*

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Joutseno, Honkalahti, Honkalahden työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Yhdistys lakkautettu 1.6.1933 Joutsenon kihlakunnanoikeudessa. Yhdistys myynyt talonsa 10.8.1930 SDP:lle. Toisen SDP:n lähteen mukaan kyseessä oli luovutus (ehkä velkoja vastaan) Haukilahden työväenyhdistykselle. Talon

myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP1, SDP7, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, SDP OPY

Jääski, Enso, Enson työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu heinäkuun lopussa 1930. Tämän jälkeen talon omistuksesta riideltiin käräjillä sosialidemokraattien vaatiessa kommunistisen yhdistyksen toiminnan lopettamista ja talon luovuttamista sosialidemokraateille. Omistajayhdistystä ei lakkautettu. Joukko sen jäsenjärjestöjä lakkautettu Jääskien kihlakunnanoikeudessa ja Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä. Enson ty hyväksyi tammikuussa itselleen uudet sos.dem. säännöt ja erotti kommunistiset ammatiosastot maksamattomien jäsenmaksujen takia. Talo avattu 16.3.1931 sisäasiainministeriön luvalla sosialidemokraattien vallattua yhdistyksen. SM:n päätös tehty 14.3.1931. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Iltalehti 27.7.1930, n:o 170; Suomen Sosialidemokraatti 27.9.1930 n:o 261; VA, EK/VALPO I, SM:n kirje 14.3.1931 Viipurin läänin maaherralle; VA, SMA, Cb 14 1931, SM:n päätös 14.3.1931 n:o 169.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kotka, Kotkan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kotkan raastuvanoikeudessa 8.9.1930. Talo luovutettu Kotkan sos.dem. yhdistykselle 19.9.1930 ja se sallittiin avata. Asiasta nousi kohu, minä seurauksen talo suljettiin uudelleen, ajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistyksen lakkauttamispäätös vahvistettu Viipurin hovioikeudessa 12.3.1931. Kotkan RO luovuttanut talon heti sosialidemokraattiselle yhdistykselle, mutta luovutus peruttu. Lopullisesti talo luovutettiin SDP:lle 6.7.1932. Puolue puolestaan luovutti kaupunkitalo ja lakkautetulle yhdistykselle kuuluneen Kuusinen -niminen rälssitila Kotkan sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen käyttöön kuluja vastaan. Talo tuhoutunut ilmapommituksissa 6.7.1941. *OikM, SAJ, SDP1, SM1934; SDP puoluetomik. ptk. 9.6.1932, s. 65.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kouvola, Kouvolan työväenyhdistys:

Talo joutui kesällä 1930 ilkvallan kohteeksi. Talon salin seinältä vietiin kansalaissodan uhrien muistotaulu. Muistotaulun poistamista oli tätä ennen vaatinut talonpoikaismarssin jälkeen perustettu Suomen Lukon Kouvolan osasto. Muulta väkivallalta talo säästy, eikä siellä järjestetty vartiointia vaikka mm. vakuutusyhtiö Turva sitä vaati. Toukokuussa 1933 talo kuitenkin pakkoliputettiin Kouvolan vapauttamisen 15-vuotispäivänä 3.5. *Talvi, Veikko, Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta talvisodan syttymiseen. Kouvola 1984, s. 589, 592.*

1. T, S, V, M, 1930, -

Kurkijoki, Alho, Alhon työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Kurkijoen kihlakunnanoikeudessa 28.8.1931. Yhdistyksen kiinteistö luovutettu SDP:lle 17.7.1935. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP1, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Kurkijoki, Sorjo, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Sorjon osasto n:o 2:

Talo suljettu maaherran päätöksellä 23.10. 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Yhdistys lahjoittanut talonsa Sorjon sos.dem. työväenyhdistykselle 4.8.1930. Lakkautetun yhdistyksen pesänselvittäjä luovuttanut talon sosialidemokraattiselle yhdistykselle 1934, mutta haltuunsa yhdistys sai talon vasta 1937. Sosialidemokraattinen yhdistys haki talon avaamista jo kesäkuussa 1931. *SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SDP7, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n Sortavalan alaosaston kirje 15.8.1931 EK:n pääosastolle..*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Lappee, Lauritsala, Parkkarilan työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Lappeen kihlakunnanoikeudessa 10.9.1931. Talo myyty pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa paikalliselle suojeluskunnalle. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Lappee, Tirilä, Tirilän työväenyhdistys Yritys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu viranomaisten toimesta heinäkuun lopussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 26.11.1931. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 2.6.1932. Talo myyty selvitysmiehen toimeenpanemassa huutokaupassa 5.12.1932 Kaukaan-Lauritsalan suojeluskunnalle. Jo tätä ennen sisäministeriö luovutti talon Lauritsalan kauppalan käytettäväksi. SDP:n tietojen mukaan kauppala olisi luovuttanut käyttöoikeuden suojeluskunnalle. Suojeluskunta luovuttanut talon 3.11.1944 peruspääomaksi Mikkelin ja Lappeenrannan seutujen sotaorpojen säätiölle. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Parikkala, Lamminkylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Lamminkylän osasto n:o 130:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Oikeusministeriön tietojen mukaan talon on omistanut Lamminkylän työväen paikallisjärjestö. Se lakkautettiin Parikkalan kihlakunnanoikeudessa 11.12.1932. Paikallisjärjestön pesänselvittäjä myi talon huutokaupassa 1932 Simpeleen suojeluskunnalle, joka siirsi talon muualle. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Soanlahti, Lehtomäki, Lehtomäen työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa, ei myöskään omistajayhdistyksen lakkauttamisesta. SDP:n lähteiden mukaan yhdistys lakkautettiin ja sen talo myytiin pesänselvittäjien toimesta 2.12.1932 pakkohuutokaupassa suojeluskunnalle. *SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, Sk

Sortavalan maalaiskunta, Sortavalan työväen paikallisjärjestö:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Lähteissä maininta Sortavalan työväentalon sulkemisesta heinäkuussa 1930, Omistajayhdistys lakkautettu Sortavalan kihlakunnanoikeudessa 20.6.1931. Yhdistyksen sääntöjen mukaan sen omaisuus lankeaa SAJ:lle. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula 1996, SAJ, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Suistamo, Loimola, Loimolan työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. SM:n luettelon mukaan omistajayhdistystä ei ole lakkautettu. On kuitenkin muistettava, että luettelo ei ole täydellinen. SDP:n tietojen mukaan yhdistys on lakkautettu Suistamon kihlakunnanoikeuden 13.3.1934. Yhdistyksen omaisuus luovutettu puolueelle 8.4.1936, joka puolestaan 20.4.1936 luovuttanut talon Suistamon sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen käytettäväksi. *SDP1, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, SDP

Suojärvi, Suvilahti, Suvilahden työväen voimistelu- ja urheiluseura Kaiku:

Talo suljettu 1930. Lähteissä maininta myös Suojärven Välikylän työväen Voimistelu- ja Urheiluseura Kaiun talon sulkemisesta heinäkuussa. SM:ön luettelo ei mainitse Välikylän Kaikua. Kyse lieneekin samasta talosta. Omistajayhdistys lakkautettu Suojärven kihlakunnanoikeudessa 3.9.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Valkeala, Sippola, Kaipaisten työväenyhdistys:

Talo poltettu joko vuonna 1932 tai 1935. Sosialidemokraattista omistajayhdistystä ei ole lakkautettu. SDP:n tietojen mukaan tuhopolttotapahtui 1932. Teosta tuomittiin täyttä ymmärrystä vailla ollut mies, mutta paikkakuntalaisilla "on se käsitys, että hän toimi vain toisten yllyttämänä ja palkkaamana. Teon todellisina suunnittelijoina ja järjestäjinä uskotaan olleen eräiden lapuanliikkeen kannattajien", todetaan SDP:n lähteissä. Oikeusministeriön tietojen mukaan tuhopolttotapahtui vuonna 1935. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, S, V, P, 1932, -

Viipuri, Punaisenlähteen tori, Viipurin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu maaherran päätöksellä 5.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 11.11.1932 Viipurin hovioikeudessa. EK:n Viipurin alaoston lausunnon (21.7.1930) mukaan Viipurin työväenyhdistys omisti sekä Punaisenlähteen tori, Pellervonsalin, Pellervonpirtin, Monrepon että Talikkalan työväentalot. Yhdistyksen omistus tapahtunut Monrepos'n ja Talikkalan kohdalla ilmeisesti taloudellisten yhdistysten kautta, vaikka EK ei tätä mainitsekaan. Oikeusjuttu aloitettu vasta talon avaamisen jälkeen. Omistajayhdistys voittanut jutun Viipurin raastuvanoikeudessa keväällä 1932. Osa omistajayhdistyksistä lakkautettu jo 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Talo avattu lakkautusten jälkeen väliaikaisesti, mutta kiista yhdistyksen hallinnosta vasemmiston sisällä jatkui. Yhdistyksen kommunistinen johtokunta valittiin aina korkeimpaan oikeuteen asti maaherran päätöksestä, jolla sallittiin yhdistyksen sosialidemokraattisten jäsenosastojen pitää edustajistokokous. Kokouksessa valittu sosialidemokraattinen johtokunta vaati talon avaamista sen hallintaan. Koko yhdistyksen lakkautus vahvistettu lopulta korkeimmassa oikeudessa keväällä 1933. Pesänselvittäjät luovuttaneet yhdistyksen omaisuuden SDP:lle pitkien neuvottelujen jälkeen syyskuussa 1933. *Huttula 1996, SAJ, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a1, kotelo 623, Viipurin alaoston lausunto 21.7.1930 Viipurin kaupungin poliisimestarille; Vp ptk. II 1932, s. 1212.*

1. T, K, V, S. 1930, SDP OPY

Viipuri, Pellervonsali, Viipurin työväenyhdistys.

Katso edellä. Lisäksi mainittava, että Pellervonsalin avautuminen alkoi 1931 alussa. Sali vuokrattiin porvarilliselle Viipurin Nyrkkeilijät ry:lle. Joulukuussa 1929 poliisi esti fascismin vastaisen kokouksen pitämisen talossa. *Tästä Työ 24.12.1929.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Viipuri, Pellervonpirtti, Viipurin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Katso Viipurin työväenyhdistyksen kohta.

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Viipuri, Talikkala, Talikkalan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu maaherran päätöksellä 5.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 31.1.1933 Viipurin raastuvanoikeudessa, osa sen jäsenosastoista lakkautettiin jo 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Talo vuokrattu vuoden 1931 alussa sosialidemokraattiselle Voimistelu- ja Urheiluseura Viipurin Tovereille. Talon avaamista ennakoitua SM:n lupa antaa Talikkalan sos.dem. naisyhdistyksen vuosijuhlaa varten. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, Riekin muistilappu keskustelusta Lampénin kanssa 15.3.1931 ja sisäasiainministeriön kirje 16.3.1931 Viipurin läänin maaherralle..*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Viipurin maalaiskunta, Lihaniemi, Viipurin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Kesäsiirtola Rientola suljettu VTY:n muiden tilojen mukana. Yhdistyksen vaiheista katso edeltä. *SAJ*

1. Ke, K, V, S, 1930, SDP

Viipurin maalaiskunta, Monrepos'in työväentalo, Monrepon työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu maaherran päätöksellä 5.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Viipurin raastuvanoikeudessa 7.12.1932. Paul Nicolayn kristillis-yhteiskunnallinen työkeskus anonut taloa käyttöönsä. EK:lla ei ollut 23.7.1931 mitään estettä talon avaamiselle. Muuten katso yhdistyksen pääomistaja Viipurin työväenyhdistys. *Huttula 1996, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623, EK:n po:n lausunto 23.7.1931 SM:lle.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Mikkelin lääni

Hartola, Kirkonkylä, Hartolan kirkonkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Hartolan kihlakunnanoikeudessa 14.11.1931. Tätä ennen yhdistys anonut talonsa avaamista. SM päätti 16.6.1931 ettei anomukseen suostuta ja määräsi Mikkelin l. maaherran ryhtymään toimenpiteisiin yhdistyksen lakkauttamiseksi kokonaan. Pesänselvittäjät luovuttivat talon sen sääntöjen mukaisesti Helsingin Työväen Säästöpankille vuonna 1934. SAJ:n luettelossa esiintyy myös Hartolan työväen paikallisjärjestön talo, joka tarkoittanee samaa taloa. SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO; VA, SMA, Cb 14 1941, SM:n päätös 16.6.1931 n:o 159 ja kirje Mikkelin maaherralle.

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Heinola, Heinolan työväenyhdistys:

Talo suljettu kesällä 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Heinolan raastuvanoikeudessa 19.10.1931. Talo myyty pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa 25.10.1933 Heinolan suojeluskunnalle. Oikeusministeriön tietojen mukaan talo myytiin Talo Oy Kodinsuojalle. Endénin mukaan Kodinsuoja oli suojeluskunnan kannatusyhdistys. OikM, SAJ, SDP4, SDP6, TKPO; ; VA, EK/VALPO I, II C2, EK:n etsivien K.G. Grömwällin ja Kurt Selvelmallin matkakertomus 27.10.1931, Ilm. rek. 27.10.1931, komennuksien n:o 71 ja 72 12.10.1931 perusteella tehty kiertomatka pääosaston piirissä; Endén, Rauno, Heinolan kaupungin historia 2 (1900-1939). Jyväskylä 1989, s. 300-301.

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Heinolan maalaiskunta, Marjoniemi, Marjoniemen työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen talo naulattiin 2.2.1932. Talon ikkunat ja ovet naulattiin kymmenkunnan miehen voimin yöllä. Naulaajat olivat paikallisia porvareita, joiden henkilöllisyys saatiin poliisitutkimuksissa selville. Yhdistys jätti kuitenkin syytteen nostamatta. Wilmin mukaan yhdistyksen päätökseen vaikutti myös paikallisen nimismiehen suostuttelutaito. Marjoniemen työväenyhdistystä pidettiin paikkakunnalla puolikommunistisena ja se joutui lapuanliikkeen aikana eritystarkkailuun. Yhdistyksen asemaan vaikutti epäilemättä myös se, että se ei poliittisista syistä suostunut vuokraamaan taloaan suojeluskunnan ja lottien käyttöön. Wilmi, Jorma, Heinolan pitäjän historia II. 1860-luvulta kunnan hallinnon päättymisen vuoteen 1996. Piekämäki 1999, s. 351-352.

1. T, S, V, N, 1932, -

Joroinen, Kolma, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Kolman osasto n:o 87:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Mikkeli, Oy Mikkelin Työväen Omakoti:

Talon sulkemisajankohdasta ja sen myöhemmistä vaiheista ei ole tarkkaa tietoa. SAJ.

1. T, K, V, S, ?, ?OPY

Sääminki, Miekkoniemi, Työväentalo Oy Ilola:

Talo suljettu 1930. Sulkeminen tapahtunut Säämingin apulaisnimismiehen toimesta heinäkuussa. Osakeyhtiön osakkeista suurin osa oli yksityisten hallussa. Paikallisista yhdistyksistä osakkeita omistivat Miekkoniemen paikallisjärjestö (20 kpl), Suomen Metallityöväen liiton osasto (2), Suomen Kuljetustyöväen liiton osasto (1), Suomen Rakennustyöväen liiton Savonlinnan osasto n:o 96 (1), Maalarien osasto n:o 90 (1) ja Puutyöväen liiton osasto (1). Ammattiosastot lakkautettu 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Sosialidemokraateilla oli pyrkimyksiä saada yhtiön osake-enemmistö haltuunsa ja sitä kautta talo avatuksi. SDP:n mukaan yhtiö kokouksessa 3.8.1930 kommunistinen johto erosi ja tilalle valittiin sosialidemokraattinen. Osake-enemmistö siirtyi sosialidemokraateille 16.9.1930. Talo avattiin sisäministeriön luvalla 11.6.1931. Talo myytiin 30.10.1933 SDP:lle tuntemattomissa oloissa rukoushuoneeksi. Virtasen mukaan talo avattiin ke-

sällä 1931, kun riittävä osa osakkeista oli siirtynyt sosialidemokraateille. Pahimpaan pula-aikaan talon pito ei Virtasen mukaan kuitenkaan kannattanut ja se jouduttiin myymään lokakuussa 1933 110 000 markalla Savonlinnan Rukoushuone Oy:lle, jolta se myöhemmin joutui Savonlinnan kaupungille. *OikM, SAJ, SDP4-7, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a3, kotelo 623 SM:n kirje 11.6.1931 Mikkelin läänin maaherralle; Virtanen, Markku, Kestävällä tiellä eteenpäin. Savonlinnan Työväenyhdistys 1887-1987. Julkaisija Savonlinnan Työväenyhdistys ry, Savonlinna 1987, s. 270-271.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kuopion lääni

Iisalmi, Iisalmen työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Iisalmen raastuvanoikeudessa 29.9.1931. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 6.6.1932. Talo avattu 15.10.1932 ja luovutettu työväen urheiluseuran käyttöön. Talo myyty osuusliikkeelle 4.4.1933, joka myynyt sen edelleen 9.10.1936 Iisalmen sos.dem. työväenyhdistykselle. Omaisuus luovutettu yhdistyksen sääntöjen mukaan Ylä-Savon osuusliikkeelle, joka luovuttanut varat 1936 Iisalmen sos.dem. työväenyhdistykselle. *OikM, Tsokkinen, Anja, Iisalmen kaupungin historia 1930-1969. Jyväskylä 1996, s. 159; Ruuskanen, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl. OPY

Iisalmen maalaiskunta, Laidinmäki, Laidinmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.9.1930. Omistajayhdistys ehdotettu lakkautettavaksi. Yhdistys lakkauttanut itse toimintansa 20.7.1930 ja tehnyt siitä virallisen ilmoituksen yhdistysrekisteriin. Talon uudeksi omistajaksi mainitaan Niiralanniemen sos.dem. työväenyhdistys, jolle työväen ja pienviljelijäin yhdistys ilmeisesti lahjoittanut talon. Ruuskanen sijoittanut yhdistyksen Vieremän pitäjään. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Iisalmen maalaiskunta, Porovesi, Poroveden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 7.10.1930. Omistajayhdistystä ei ole lakkautettu, vaan se on itse lopettanut toimintansa 26.11.1932 ja tehnyt siitä virallisen ilmoituksen yhdistysrekisteriin. Talo myyty pakkohuutokaupalla 12.7.1933 Ylä-Savon Osuusliikkeelle. Ruuskanen sijoittanut yhdistyksen Vieremän pitäjään. *Ruuskanen, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl.

Iisalmen maalaiskunta, Runni, Runnin työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 9.10.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 14.12.1932 Iisalmen kihlakunnanoikeudessa. Selvitysmies myynyt talon Kuopion sos.dem. piiritoimistolle, jolta talo lienee siirtynyt paikalliselle sos.dem. työväenyhdistykselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Iisalmen maalaiskunta, Valkeisen työväenyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Yhdistystä ei ole lakkautettu. Silti SDP:n lähteet sanovat, että yhdistys on lakkautettu ja sen pesäselvitetty, mutta sen kiinteistö on vielä myymättä. Epävarma tapaus. *SDP5, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Iisalmen maalaiskunta, Varpanen, Varpasen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.9.1930. Ruuskasella talo sijoitettu Vieremän pitäjään. Sekä SAJ:n että oikeusministeriön lähteissä Varpanen esiintyy Iisalmen maalaiskunnan kohdalla. Omistajayhdistystä ei ole lakkautettu. Talo myyty ulosmittaustoimin pakkohuutokaupalla yhdistyksen velasta 21.3.1933 Varpaisten pienviljelijäyhdistykselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Pvy

Kaavi, Kortteinen, Kaavin pitäjän Kortteisniemenkylän työväenyhdistys Valistus:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kaavin kihlakunnan-oikeudessa 19.5.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kaavi, Mäntyjärvi, Mäntyjärven Aittomäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 19.5.1932. Puolitekoinen, vesikatossa ollut, talo myyty pesänselvittäjän huutokaupassa entiselle nimismiehelle, joka myynyt sen kohta Kaavin suojeluskunnalle, joka puolestaan lahjoitti talon 6.11.1944 Kaavin manttaalikunnalle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Karttula, Airaksela, Airakselan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Suomen Lukon paikallisosasto pyytänyt 11.8. nimismiehen välityksellä maaherraa sulkemaan Karttulan työväentalot. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnan-oikeudessa 3.11.1932. Talo myyty oikeusministeriön tietojen mukaan Airaksen työväenyhdistyksen nimellä huutokaupassa yksityiselle. Työväenyhdistys lakkautettu samana päivänä kuin työväen ja pienviljelijäin yhdistys. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Reinikainen 1987, s. 450-451.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Karttula, Itä-Karttula, Itäkarttulan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Omistajayhdistyksenä pidetty työväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettu 5.11.1931 Karttulan kihlakunnan-oikeudessa, minkä jälkeen talo myyty pesänselvittäjän toimesta Itä-Karttulan nuorisoseuralle. SDP:n lähteiden mukaan talon omisti Itä-Karttulan työväenyhdistys, joka lakkautettiin Karttulan kihlakunnan-oikeudessa vasta 3.11.1932. SDP:n mukaan pesänselvittäjä nimismies Aaltohelmi myynyt talon lainvastaisesti. Myös oikeusministeriö sai sodan jälkeen samanlaisen selvityksen talon vaiheista. Pitäjänkirjan kirjoittajan mukaan nuorisoseura lahjoittanut talon Kuopion sos.dem. piirille 1948. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP1, SDP4-6, SM1934, TKPO; Reinikainen, Lauri, Yhdistystoiminta Karttulassa, Karttulan kirja, Jyväskylä 1987, s. 450.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns.

Karttula, Karttulan voimistelu- ja urheiluseura Korven Pojat:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnan-oikeudessa 14.4.1931. Pesänselvittäjät myyneet talon. Sen myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Karttula, Pihkainmäki, Pihkainmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnan-oikeudessa 3.11.1932. Talon ostanut yksityinen pesänselvittäjän huutokaupasta. Talo siirretty. Tontti myyty toiselle yksityiselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Karttula, Punnonmäki, Punnonmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnan-oikeudessa 5.11.1931. Selvitysmies myynyt talon Punnonmäen lotille. Oikeusministeriön tietojen mukaan ostajina olivat paikallinen suojeluskunta ja nuorisoseura yhdessä. Myöhemmin talo myytiin Karttulan osuusliikkeelle, joka teki siitä halkoja. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Reinikainen 1987, s.450-451.*

1. T, K, V, S, 1930, Lotat

Karttula, Syväniemi, Syväniemen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnanoikeudessa 5.11.1931. Yhdistyksen toiminta keskeytetty 17.2.1931. Yhdistys myynyt talonsa Kuopion läänin läntisen vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestölle. Kauppa hyväksytty. Syväniemeen perustettu vuonna 1931 sosialidemokraattinen työväenyhdistys, joka vuokrannut talon piiriltä. *Ruuskanen, SAJ, SDP3, 4 ja 6, SM1934; Reinikainen 1987, s.450.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Karttula, Talluskylä, Talluskylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 12.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Karttulan kihlakunnanoikeudessa 3.11.1932. Pesänselvittäjä myynyt talon paikkakunnan porvarillisille yhdistyksille. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan ostaja oli Talluskylän nuorisoseura. Sodan jälkeen yhdistyksen kotipaikaksi mainittu Tervon pitäjään. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934; Reinikainen 1987, s.450-451.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Keitele, Tossavanlahti, Keiteleen Tossavanlahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 18.3.1932 Pielaveden kihlakunnanoikeudessa. Talo myyty selvitysmiesten järjestämässä pakkohuuto-kaupassa Pohjois-Keiteleen nuorisoseuralle 1931. Nuorisoseura myynyt talon kesällä 1940 Lotta Svärd Sulkavanjärven kyläosastolle, joka edelleen velkoja vastaan 1943 Keiteleen suojeluskunnan Sulkavanjärven kyläosastolle. Suojeluskunta lahjoitti talon kahdelle yksityiselle 5.11.1944. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP3, 4 ja 6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Kiuruvesi, Kallionkylä, Kallionkylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys (Voimistelu- ja Urheiluseura Kallio):

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Kiuruveden kansalaiskokous järjestettiin 13.8.1930. Kokous vaati sekä valtuuston puhdistamista että työväentalojen sulkemista. Samalla perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei löydy mainintaa SM:ön luettelosta, Kalliokylän työväenyhdistys on sen mukaan lakkautettu Kiuruveden kihlakunnanoikeudessa 20.4.1933. Ruuskasen mukaan työväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettiin 20.4.1933. Kalliokylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys luovuttanut 10.8.1930 talon paikkakunnalle perustetulle sos.dem. yhdistykselle. SDP lähteistä löytyy myös maininta Voimistelu- ja Urheiluseura Kallion talosta. Kyse samasta talosta, sillä marraskuussa 1931 hylkäsi Voimistelu- ja Urheiluseura Kallion anomuksen saada avata sille Kallionkylän työväen ja pienviljelijäin yhdistykseltä siirtynyt talo. Kallio lakkautettiin 20.4.1934 ja lakkautetun seuran talo myytiin Kiuruveden Työväen Osuuskaupalle 17.11.1934. *Ruuskanen, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SDP7, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Kuopion alaosaston kirje 11.11.1931 EK:n pääosastolle.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP.

Kiuruvesi, Kirkonkylä, Kiuruveden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 30.10.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tarkkaa tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kiuruvesi, Koivujärvi, Koivujärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistys esiintyy myös nimellä Koivukylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys. Koivujärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettu 30.10.1931 Kiuruveden kihlakunnanoikeudessa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tarkkaa tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kiuruvesi, Luupuvesi, Luupuveden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa. SAJ:n tietojen mukaan yhdistyksen toiminta olisi keskeytetty. Talo ilmeisesti joutunut porvarille. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv: yhd:

Kiuruvesi, Remeskylä, Remeskylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistyksen sulkemista ei löydy SM:ön luettelosta, mutta Ruuskasen mukaan yhdistys lakkautettiin 26.4.1933. Samalta päivämäärältä löytyy SM:ön luettelosta tieto Kiuruveden Osmangin Remeskylän työväenyhdistyksen lakkauttamisesta. Ei ole varmaa onko kyse samasta yhdistyksestä. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kiuruvesi, Rytky, Kiuruveden Rytken työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistyksen lakkautettu 3.11.1932 Kiuruveden kihlakunnanoikeudessa. Ruuskasen mukaan Kiuruveden työväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettiin 3.11.1932. Kyseessä ovat saman talon omistaja ja käyttäjä. SAJ:n selvityskanslian mukaan talon omisti Rytken työväenyhdistys, mutta sitä käytti Rytken työväen ja pienviljelijäin yhdistys. Tapaus on malliesimerkki usean rinnakkaisen yhdistyksen toiminnasta. Useimmiten taustalla oli omaisuuden turvaaminen. Yhdistys pyrkinyt luovuttamaan talon paikkakunnan sos.dem. yhdistykselle 20.7.1930 pidetyssä lopettamiskokouksessa. Talo kuitenkin myytiin pakkohuutokaupassa 27.8.1932 tai 7.9.1932 porvarilliselle Voimistelu- ja urheiluseura Jänteelle. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv. yhd.

Konnevesi, Särkisalo, Särkisalon työväen pienviljelijäin yhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Rautalammin kihlakunnanoikeudessa 29.9.1930. Talo myyty pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa 17.11.1932 Särkisalon nuorisoseuralle. Oikeusministeriön saama selvitys on hukkunut. *OikM, SDP4-5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Kontiolahti, Kirkonkylä, Kontiolahden Kirkonkylän työväenyhdistys:

Pitäjänhistorian kirjoittajan mukaan sosialidemokraattien hallussa ollut talo joutui oikeisto-radikaaleille Isänmaallisen kansanliikkeen toimesta. Kirjoittaja ei kerro tapahtumista tarkemmin. Epävarma tapaus. *Ryypö, Liisa, Kontiolahden historia 1870-1970. Joensuu 1984, s. 432-433.*

1. T, S, E, ?, ?, IKL?

Kuopio, Kuopion työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu maaherran erityismääräyksellä nimismiehen sinetillä 30.6.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuopion raastuvanoikeudessa 30.10.1931, päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 18.11.1932. Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan yhdistyksen talo ja tontti sekä sen velat luovutettu pesänselvittäjiltä 15.5.1934 Kuopion sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle. SDP:n lähteet puhuvat kaupasta. Talon luovutuksen yhteydessä vastaanottaja otti vastataakseen lakkautetun yhdistyksen velat. Talo avattu pesänselvittäjien anomuksesta kesäkuussa lopussa tehdyllä sisäministeriön päätöksellä 15.7.1932. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, Sisäasiainministeriön päätös 10.6.1932.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kuopio, Rönö, Kuopion työväenyhdistys:

Tanssilava suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu korkeimmassa oikeudessa 18.11.1932. Tanssilava myyty 15.5.1934 kuten työväentalokin Kuopion sosialidemokraattiselle työväenyhdistykselle. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. Ta, K, V, S, 1930, SDP

Kuopio, Työväen voimistelu- ja urheiluseura Elo:

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajaseura lakkautettu Kuopion raastuvanoikeudessa 5.5.1931. Talo myyty huutokaupassa yksityiselle pesänselvittäjien toimesta 24.4.1931 tai 24.9.1931 (käsini kirjoitettu lisäys). *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Kuopion maalaiskunta, Autioranta, Autiorannan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 20.8.1930. SAJ:n pesänselvittäjien mukaan talon voi omistaa myös toinen yhdistys. Autiorannan työväen ja pienviljelijäin yhdistystä ei löydy SM:n luettelosta. Autiorannan kansantalon kannatusyhdistys, joka lienee talon omistaja, lakkautettiin 23.2.1933 Kuopion kihlakunnanoikeudessa. Talon myöhemmästä kohtalosta ei ole tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuopion maalaiskunta, Haminanlahti, Haminanlahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 20.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 23.2.1933. Talo avattu sosialidemokraateille. Muuta tietoa talon kohtalosta ei ole. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Kuopion maalaiskunta, Hiltulanlahti, Hiltulanlahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 17.7.1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 23.5.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei tietoa. SAJ listalla esiintyy myös Hiltulanlahden Pitkälähdän paikallisyhdistyksen talo. Kuten SAJ:n pesänselvittäjät arvelevat, kyseessä lienee sama Hiltulanlahden työväen ja pienviljelijäyhdistyksen talo. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuopion maalaiskunta, Kurkimäki, Kurkimäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 17.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 17.2.1933. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Talon omistajaksi niin ikään epäilty Kurkimäen voimistelu ja urheiluseura Alku lakkautettu samassa oikeusistuimessa 15.3.1932. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuopion maalaiskunta, Niemisjärvi, Niemisjärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 23.5.1931 Kuopion kihlakunnanoikeudessa. Talon myöhemmästä kohtalosta ei ole tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuopion maalaiskunta, Pihlainen, Pihlaisten työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ja omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa. SDP:n mukaan talo joutunut Kuopion läntisen vaalipiirin piiritoimistolle, joka myynyt sen vuonna 1938 Voimistelu- ja Urheiluseura Yritykselle. Epävarma tapaus. *SDP2, SM1934*.

1. T, K, E, S, ?, SDP

Kuopion maalaiskunta, Toivala, Toivalan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 17.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 23.5.1931 Kuopion kihlakunnanoikeudessa. Talo myyty huutokaupassa Ranta-Toivalan suojeluskunnalle. Myö-

hemmin talo palanut. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan huutokaupassa ei hyväksytty muita kuin suojeluskunnan huutajan tarjous. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.
1. T, K, V, S, 1930, Sk

Kuopion maalaiskunta, Vehmassäki, Vehmassmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 17.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 23.5.1931 Kuopion kihlakunnanoikeudessa. Kansanedustaja Hiltunen ostanut talon pesänselvittäjältä Vehmassmäen työväen ja pienviljelijäin voimistelu ja urheiluseura Virkistykselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Kuusjärvi, Vuonnos, Vuonnoksen työväen ja pienviljelijäin yhdistys Yritys:

Talo suljettu 1930, ilmeisesti heinäkuussa nimismiehen toimesta. Huttusen ja Sivosen mukaan sulkeminen tapahtui elokuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 25.11.1931 Kuusjärven kihlakunnanoikeudessa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, II JI, EK:n Joensuun edustuksen lausunto Polvijärven nimismiehelle 14.7.1930; Huttunen, Veikko - Sivonen, Tuovi, Kuusjärven - Outokummun historia. Joensuu 1974, s. 360-363*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Lapinlahti, Karvassalmi, Karvassalmen työväenyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Työväentalojen sulkemista vaatinut kansalaiskokous järjestetty Lapinlahdella 14.8.1930. Kokouksen aloite Suomen Lukon paikallisosastolta. Omistajayhdistys lakkautettu SDP:n ja oikeusministeriön lähteiden mukaan Lapinlahden kihlakunnanoikeudessa 7.3.1934. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupalla 10.3.1936 Lapinlahden suojeluskunnalle, joka lahjoittanut sen edelleen 6.11.1944 Lapinlahden kunnan manttaalikunnalle. *OikM, SDP5, SM1934, TKPO*.

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Lapinlahti, Kirkonkylä, Lapinlahden Kirkonkylän työväenyhdistys:

Talo ja siinä sijainnut kahvilahuoneusto suljettu nimismiehen sinetillä 4.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 10.10.1931 Lapinlahden kihlakunnanoikeudessa, päätös vahvistettu 9.3.1933 Vaasan hovioikeudessa. Talon vaiheista ristiriitaisia tietoja. Niiden mukaan talo myytiin huutokaupassa, joko helluntaiseurakunnalle tai yksityiselle. Sodanaikana talosta tehty asuintalo. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1034, TKPO*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Lapinlahti, Mäntylähti, Mäntylahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 4.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 7.3.1932. Vuokraamalla ollut talo myyty pesänselvittäjän toimesta 12.11.1932 Kivistön nuorisoseuralle, joka 2.2.1941 myynyt talon ja ostamansa tontin Lapinlahden suojeluskunnalle ja Lotta Svärd paikallisosastolle. Nämä lahjoittaneet kiinteistön 6.11.1944 Lapinlahden kunnan manttaalinomistajille. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, Ns OPY

Lapinlahti, Nerkoo, Nerkoon työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Lapinlahden kihlakunnanoikeudessa 11.3.1933. Yhdistys lahjoittanut 4.8.1930 talonsa Nerkoon sos.dem. työväenyhdistykselle, jonka lopetettua toimintansa talo siirtyi SDP:lle, joka myi talon edelleen Aisomäen pienviljelijäyhdistykselle 5.7.1938. *SDP2, SDP7, SM1934*.

1. T, K, V, S, ?, SDP

Lapinlahti, Pohjois-Ollikkala, Pohjois-Ollikkalan työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 4.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 7.3.1932. Talo myyty yksityiselle huutokaupalla. Ostaja purkanut huonokuntoisen talon. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Leppävirta, Kirkonkylä, Leppävirran Kirkonkylän voimistelu- ja urheiluseura Yritys:

Tanssilava suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 17.12.1930 Leppävirran kihlakunnanoikeudessa. Lavan myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP 4, SDP6, SM1934.*

1. Ta, K, V, S, 1930, ?

Leppävirta, Paukarlahti, Paukarlahden työväenyhdistys:

Sosialidemokraattien hallussa olleen yhdistyksen työväentalo joutui sulkemaan ovensa tilapäisesti vuonna 1930. Työväenyhdistyksen kommunistisuudesta /sosialidemokraattisuudesta käytiin kiistaa, joka päättyi kompromissiin; SDP:seen kuulunutta yhdistystä ei lakkautettu, mutta sille langetettiin neljän kuukauden huvilupakielto 6.11.1930-6.3.1931. *Hovi, Olavi, Leppävirran historia II, Kunnan ja kuntalaisten vaiheista kunnallishallinnon uudistamisesta 1990-luvulle. Piekämäki 1995, s. 438; Ruuskanen, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, S, V, S, 1930, -

Leppävirta, Tuppurinmäki, Tuppurinmäen työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 3.11.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Leppävirran kihlakunnanoikeudessa 7.12.1931, päätös vahvistettu Viipurin hovioikeudessa 18.3.1932. Yhdistys kuulunut SDP:n, yksi johtokunnan jäsenistä erotettu kommunistisena kunnanvaltuustosta. EK oli tapauksen yhteydessä Ruuskasen mukaan epäilevällä kannalla. Tuppurinmäen talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa yksityiselle 13.6.1932. *Ruuskanen, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934; Hovi 1995, s. 438.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Maaninka, Kinnulanlahti, Kinnulanlahden työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Suomen Lukon Maaningan paikallisosaston perustavassa kokouksessa 6.8.1930 keskusteltu Kinnulanlahden työväentalon sulkemisesta. Asiassa käännyttiin lopulta maaherran puoleen. Sosialidemokraattisen talon sulkemista perusteltiin järjestyshäiriöillä ja muulla sopimattomalla elämällä. Seurauksena oli yhdistyksen huvilupanomusten hylkääminen syyskuun 1930 puolivälistä lähtien. 23.10.1930 maaherra määräsi yhdistykselle kuuden kuukauden huvien toimeenpanokiellon. Omistajayhdistys lakkautettu Maaningan kihlakunnanoikeudessa 29.6.1932. Talo myyty huutokaupassa. Ostaja yksityinen. *Ruuskanen, SDP3, SM1934.*

1. T, S, V, S, 1930, yksit.

Maaninka, Pöljä, Pöljän työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Työväenyhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 15.2.1933. Talon omistajana esiintyy myös rekisteröimätön Pöljän työväen ja pienviljelijäin yhdistys, Siilinjärvi, joka lakkautettiin Kuopion kihlakunnanoikeudessa 17.3.1931. SDP:n lähteet pitävät työväenyhdistystä talon oikeana omistajana ja talon myyntiä työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen nimiin selvitysmiehen laiminlyöntinä. Vuokratontilla olleen talon osti Pöljän maamiessseura, joka osti myöhemmin maanomistajalta myös tontin. Ruuskanen sijoittanut talon Siilinjärven pitäjään. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Mms

Maaninka, Maaningan työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Maaningan kihlakunnanoikeudessa 30.11.1932. SDP:n mukaan "Tämä vankasti sosialidemokraattisella pohjalla toiminut yhdistys lakkautettiin Maaningan piirin nimismiehen Lauri Kristian Patalan vaatimuksesta aivan keinotekoisien syitten nojalla." Yhdistyksen pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupalla 1933. Talon ostanut yksityinen. *OikM, SDP3, SDP5, SM1934.*

1. T, S, V, S, ?, yksit.

Maaninka, Tuovilanlahti, Tuovilanlahden työväenyhdistys:

Talo naulattu ja iltamat keskeytetty 13.12.1931 parinkymmenen paikkakuntalaisen toimesta. Syylliset saapuneet nimismiehen kuulusteltavaksi seuraavana päivänä. Oikeudessa heidät tuomit-

tiin omankädenoikeudesta kahteenkymmeneen päiväsakkoon. Naulaus joudutti omistajayhdistys lakkauttamista Maaningan kihlakunnanoikeudessa 6.5.1932. Yhdistys oli kuulunut vuosina 1920-1924 SSTP:een, mutta liittynyt 1924 SDP:een. Myös Ruuskanen pitää yhdistystä sosialidemokraattisena. Talo myyty 1932 yksityiselle, joka myynyt sen edelleen 1937 Tuovilanlahden sos. dem. työväenyhdistykselle. *Ruuskanen, Ruuskanen 1996, s. 42-44, SDP3, SM1934; Savon Sanomat 15.12.1931; Savon Työmies 15.12.1931.*

1. T, S, V, N, 1931, yksit.

Muuruvesi, Murtolahti (nyk. Juankoski) Murtolahden sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Talon sulkemista vaadittu nuorisoseuralla pidetyssä kansalaiskokouksessa 23.6.1931. Paikalla olleista 21 hengestä noin puolet oli kansanedustaja Räisäsen mukaan ollut maalaisliittolaisia. Kokous painosti Nilsin apulaisnimismiestä perumaan seuraavaksi päiväksi myöntämänsä iltamaluvan. Nimismies perui luvan edelleen myös heinäkuussa ja perusteli tekoaan hallinnolliseen määräykseen, joka salli viranomaisten estää huvitoiminnan juhlatalolla aiemmin ilmenneiden järjestyshäiriöiden perusteella. *Ruuskanen 1995, s. 129; Vp ptk II 1932, s. 1232-1234.*

1. T, S, V, M, 1931, -

Nilsinä, Haluna, Halunan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 29.12.1930. Yhdistys rekisteröimätön. Lakannut itse toimimasta ja luovuttanut talon SDP:lle. Puolue myynyt talon Halunan nuorisoseuroille. Oikeusministeriön saamassa selvityksessä on myös mainitaan, että yhdistys olisi lakkautettu ja talo joutunut huutokaupan kautta SDP:lle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Nilsinä, Kuuslahti, Kuuslahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 17.3.1931. Pesälle ei määrätty selvittäjää, koska yhdistys oli lopettanut toimintansa jo ennen lakkautusta ja luovuttanut talonsa Kuuslahden SO (socialidemokraattiselle) yhdistykselle. *Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Nilsinä, Palonurmi, Palonurmen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 29.12.1930. Omistajayhdistys, entinen Nilsin Kuuslahden työväenyhdistys, lakkautettu Nilsin kihlakunnanoikeudessa 5.12.1931. Vuokratontilla ollut talo myyty pesänselvittäjän toimesta pois siirrettäväksi huutokaupassa 15.12.1933. Talon ostanut yksityinen. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Nilsinä, Siikajärvi, Siikajärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 29.12.1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Nilsin kihlakunnanoikeudessa 5.12.1931. Talon ostanut yksityinen pesänselvittäjän järjestämästä huutokaupasta. Myöhemmin talon on ostanut Säuneiden nuorisoseura. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Nurmes, Nurmeksen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Nurmeksen kihlakunnanoikeudessa 30.1.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Pielavesi, Kirkonkylä, Pielaveden työväen ja pienviljelijäin yhdistys

(Pielaveden työväenyhdistys):

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 22.8.1930. Omistajayhdistyksen (SAJ:n mukaan) lakkauttamista ei löydy SM:n luettelosta. Oikeusministeriön saamassa selvityksessä lakkauttamis-

päiväksi mainitaan 9.10.1933. SDP:n lähteissä löytyy maininta, että talon omistaisi Pielaveden työväenyhdistys. Se lakkautettiin Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 12.12.1931. Kyse kommunistien harrastamasta rinnakkaisesta yhdistystoiminnasta ja samasta talosta. Talo myyty huuto-kaupalla 8.9.1932 yksityiselle. Talo myyty kaksi vuotta myöhemmin (1934) Kuopion sos.dem. piiritoimikunnalle, joka myynyt 1939 talon yksityiselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP3-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pielavesi, Lampaanmäki, Lampaanmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Keskeneräinen talo. Omistajayhdistys lakkautettu Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 9.10.1931. Selvitysmies myynyt talon yksityiselle. Talo siirretty pois. Epävarma tapaus. *OikM, SM1934.*

1. T, K, E, S, 1930, yksit.

Pielavesi, Nieminen, Pielaveden Niemisten työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 18.3.1932. SAJ:n luettelossa omistaja esiintyy myös Niemisten työväen ja pienviljelijäin yhdistyksenä. Yhdistys myynyt talonsa ennen toiminnan lopettamista Pohjois-Pielaveden nuorisoseuralle. Pesälle ei ole määrätty selvittäjää. Irtaimisto myyty huutokaupalla. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Pielavesi, Taipale, Taipaleen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 26.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 9.10.1931. Selvitysmies myynyt vuokratontilla olleen talon huutokaupassa yksityiselle. Talo siirretty muualle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pielavesi, Vaaraslahti, Vaaraslahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.8.1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 17.3.1932. Vuokratontilla sijainneen talon huusi pesänselvittäjäin huutokaupasta 21.6.1932 yksityinen. Talo myyty 22.3.1945 SKP:n Vaaraslahden osastolle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pielavesi, Vesämäki, Vesämäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Pielaveden kihlakunnanoikeudessa 9.10.1931. Talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 2.3.1932. Ostaja oli Katajamäen nuorisoseura Tuovilanlahdelta. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Pielisjärvi, (Pielisvesi), Viekki:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo. Talo naulattu työväentaloihin kohdistuneen toisen väkivalta-aallon aikana vuoden 1931 lopulla. *Järvelin, Esko. Vaalien vartiotulta. Joensuun työväenyhdistys 1888-1998. Joensuu, 1988, s. 218; Huttula 1996.*

1. T, S, V, N, 1931, -

Riistavesi, Melalahti, Melalahden työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 16.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa 20.10.1931. Yhdistyksen lakkautus löytyy SM:ön luettelossa myös Tuusniemen pitäjän kohdalta. Yhdistys myynyt talonsa 15.9.1931 ennen lakkauttamistaan Kuopion sos.dem. piirijärjestölle, joka ennätti hakea saannolleen lainhuudonkin, ennen kuin lakkautetun yhdistyksen pesänselvittäjä vaati kaupan purkamista. Kauppa purettiin monien vaiheiden jälkeen ja talo myytiin pakkohuutokaupassa Riistaveden kunnalle, joka purki talon ja rakensi siitä kansakoulun. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP2, 4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Riistavesi, Pelonniemi, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Nousiomäen osasto (Riistaveden Pelonniemen työväen ja pienviljelijäin yhdistys):

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 16.8.1930. Ensimmäinen omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931 SAJ:n jutun yhteydessä. Ennen lakkautustaan yhdistys luovuttanut talonsa 11.5.1931 Muuruveden (Riistavesi) Pelonniemen työväenyhdistykselle, joka lakkautettu SDP:n lähteiden mukaan 14.11.1932. SM:ön luettelon mukaan Pelonniemen työväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettiin Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa vuonna 1932. Luettelo ei mainitse tarkkaa päivämäärää. SDP:n lähteiden mukaan yhdistys lakkautettiin sen takia, että se oli vuokrannut useita vuosia aiemmin taloaan joillekin, sittemmin kommunistisina lakkautetuille yhdistyksille. Talo myyty työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa, oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan yksityiselle, SDP:n mukaan paikalliselle nuorisoseuralle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Siilinjärvi, Siilinjärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Yhdistys lakkautettu 14.2.1932 Kuopion kihlakunnanoikeudessa. SAJ:n pesänselvittäjien mukaan yhdistys ei omistanut taloa, vaan se kuului SDP:lle. SDP:n lähteet eivät kuitenkaan mainitse talon luovutusta. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tarkempaa tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Sonkajärvi, Kainuunmäki, Kainuunmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 13.9.1930. Kansalaiskokous järjestetty 19.8.1930 lähinnä Suomen Lukon paikallisosaston aloitteesta. Omistajayhdistys lakkautettu Sonkajärven kihlakunnanoikeudessa 27.8.1931. Tapani Salomaa mainitsee talon vaiheista myös Vieremän kirjassa. Omistajayhdistyksen lakkauttamisen perusteella talo ilmeisesti kuitenkin sijainnut Sonkajärven puolella. Salomaan mukaan talo suljettiin syyskuussa 1930 "ja pian sen jälkeen talo ilmeisesti poltettiin". *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Salomaa, Tapani. Vieremän aatteellista ja poliittista kehitystä säätyvaltiopäivien ajoilta nykypäiviin. Vieremän kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 19. Saarijärvi 1983, s. 233.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Sonkajärvi, Kauppilanmäki, Kauppilanmäen työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei tarkka tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Sonkajärven kihlakunnanoikeudessa 25.8.1933. Talo luovutettu SDP:lle 8.10.1938. Puolue luovuttanut talon 21.11.1938 Pajusenmäen sos.dem. työväenyhdistykselle. *SDP1, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, SDP

Sonkajärvi, Sonkajärven työväenyhdistys:

Talo tuhopoltettu 4.12.1931. Tuhopolttajat ilmoittautuneet nimismiehelle seuraavana päivänä. Asian oikeuskäsittely johti lopulta omistajayhdistyksen lakkauttamiseen. Syylliset tuomittiin vuodeksi kuritushuoneeseen ja korvaamaan yhdistykselle aiheutuneet vahingot. Omistajayhdistys, joka esiintyy lähteissä myös nimellä Sonkakosken työväenyhdistys, lakkautettiin Sonkajärven kihlakunnanoikeudessa 26.8.1933. Ruuskasen mukaan kyseessä oli kuitenkin sosialidemokraattinen yhdistys. SDP:n mukaan: "Työväentalon polttivat v. 1932 lapualaismieliset henkilöt. Tuhopoltoa koskevan suunnitelman he laativat Sonkajärven Kirkonkylässä, todennäköisesti juuri suojeluskunnan talossa. Joka tapauksessa tuli paloa koskeneen oikeudenkäynnin kestäessä selvitettyä, että tuhopolton suorittajat olivat Sonkajärven suojeluskunnan jäseniä." Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 1935, toisen tiedon mukaan 17.10.1938. *OikM, Ruuskanen, Ruuskanen 1996, s. 37-39; SDP1, SDP5, SM1934; Savon Sanomat 8.12.1931; Vp ptk. I-II 1932.*

1. T, S, V, P, 1931, -

Sonkajärvi, Sukeva, Sukevan työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 13.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Sonkajärven kihlakunnanoikeudessa 27.8.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tarkempaa tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Suonenjoki, Iisvesi, Iisveden paikallinen työväenyhdistys Soihtu (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 22.8.1930. Kansalaiskokous vaatinut 10.8.1930 Suonenjoen työväentalojen: Suonenjoen, Iisveden, Lietemäen ja Lyytilänmäen talojen sulkemista. Kokous järjestetty ilmeisesti paikallisen Suomen Lukon osaston toimesta. Omistajayhdistys lakkautettu Suonenjoen kihlakunnanoikeudessa 11.4.1931, päätös vahvistettu Viipurin hovioikeudessa 18.12.1931. Talo myyty pesäselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 1932 eräille liikemiehille. Oikeusministeriön saamassa selvityksessä talo myytiin jo syksyllä 1931 yhdistyksen veloista kolmelle yksityiselle, jotka vuokrasivat taloa järjestöille. Lokakuussa 1932 talolla tapahtui välikohtaus uuden sosialidemokraattisen yhdistyksen tilaisuudessa. Myöhemmin talossa on sijainnut elokuvateatteri, Iisveden lastentarha ja asuinhuoneita. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, Dia4, kotelo 624, Käsinkirjoitettu puhelinviesti Stenbäck 28.10.1932.*

I. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Suonenjoki, Kirkonkylä, Suonenjoen työväenyhdistys Sointu:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 22.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Suonenjoen kihlakunnanoikeudessa 29.10.1931. Talo myyty pesäselvittäjän huutokaupassa 17.2.1932 Suonenjoen suojeluskunnalle, joka myi talon 18.4.1941 Suonenjoen sos. dem. työväenyhdistykselle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, Sk

Suonenjoki, Liedemäki, Liedemäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 23.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Ruuskasen mukaan 22.8.1932. Talo jäänyt myymättä pesäselvittäjän järjestämässä huutokaupassa (20.8.1932), koska saamamiehet eivät hyväksyneet huutoja. Talo jäi yhdistyksen velkojille. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, yksit.

Suonenjoki, Lyytilänmäki, Suonenjoen Lyytilänmäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 23.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Suonenjoen kihlakunnanoikeudessa 2.6.1931. Selvitysmies myynyt talon huutokaupassa 17.2.1933 Salmisen VPK:lle, joka myynyt talon edelleen 7.4.1937 Suonenjoen maamiesseuralle. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, VPK

Säyneinen, Viitaniemi, Säyneisten Viitaniemen työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 28.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kaavin kihlakunnanoikeudessa 19.5.1932. Liperin kihlakunnan kruununvouti myynyt talon "yksityisoikeudellisesta saamisesta" noin vuosi ennen yhdistyksen lakkauttamista. Talon osti 16.6.1931 Säyneisten kunta ja korjasi siitä kansakoulun. Yhdistys löytyy SM:ön luettelosta myös Kaavin pitäjän kohdalta, nimellä Viitaniemen työväenyhdistys. Sekin on lakkautettu Kaavin kihlakunnanoikeudessa saman päivänä. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

I. T, K, V, S, 1930, Kunta

Tuusniemi, Hauranki, Haurangin työväenyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Kansalaiskokous vaatinut 4.8.1930 paikkakunnan työväentalojen sulkemista. Omistajayhdistys lakkautettu Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa 14.1.1933. Selvitysmies myynyt talon nuorisoseuralle. Oikeusministeriön lähteistä puuttuu sille lähetetty selvitys. Tiedot merkitty luettelon kokoomalehdelle. *OikM, SM1934.*

I. T, K, V, S, ?, Ns

Tuusniemi, Juurikkamäki, Juurikkamäen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 16.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa 10.2.1932. Talon osti selvitysmieheltä Juurikkamäen maamiesseura. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, Mms

Tuusniemi, Konttimäki, Tuusniemen Konttimäen työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa 7.4.1933. Selvitysmies myynyt talon huutokaupassa. Ostaja yksityinen, joka purki talon ja muutti sen asunnoksi. SDP ei tietä talon kohtalosta tai pesän jäännösvaroista. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, yksit.

Tuusniemi, Lauka-aho, Laukka-ahon työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Tuusniemen kihlakunnanoikeudessa 10.2.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Tuusniemi, Tuusniemen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä ei SM luettelon mukaan ole lakkautettu. Talo myyty 11. tai 13. elokuuta 1931 huutokaupalla Tuusniemen sos.dem. työväenyhdistykselle ja avattu 29.11.1931. Kuopion alaosasto pyrkinyt estämään avauksen vielä marraskuun alussa, koska piti avaamista "pääluvultaan tiettävästi Suomen kommunistisimmassa pitäjässä" arveluttavana. Myös EK:n pääosasto yhtyi ajatukseen. *SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Kuopion alaosaston kirje 6.11.1931 EK:n po:lle ja EK:n pääosaston lausunto 10.12.1931 Kuopion läänin maaherralle.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Varpaisjärvi, Kirkonkylä, Varpaisjärven Kirkonkylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 14.1.1931. Yhdistys lopettanut itse toimintansa ja luovuttanut talonsa sosialidemokraattiselle yhdistykselle. Varpaisjärven sos.dem. työväenyhdistys lakkautettu Varpaisjärven kihlakunnanoikeudessa 30.8.1933. Talo myyty jo ennen tätä pakkohuutokaupalla velkojen suorituksiksi 18.10.1932. Talon osti Ylä-Savon Osuusliike, joka myi sen edelleen Varpaisjärven kunnalle. *OikM, SAJ, SDP3-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1931, Osuusl.

Varpaisjärvi, Korpijärvi, Korpijärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 29.12.1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa. Talo myyty pakkohuutokaupassa 4.11.1931 yksityiselle, minkä jälkeen talo on avattu. *Ruuskanen, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Vehmersalmi, Kuuslahti, Kuuslahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Ruuskanen ei ole löytänyt omistajayhdistyksen lakkauttamisajankohtaa, eikä sitä mainita SM:ön luettelossa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Ruuskanen, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Vehmersalmi, Mustinlahti, Mustinlahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 25.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuopion kihlakunnanoikeudessa 26.9.1931. Pesänselvittäjät myyneet talon Ukonlahden porvarillisille seuroille 4.11.1931. *Ruuskanen, SAJ, SDP, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd.

Vesanto, Kuuslahti, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväenliiton Vesannon Kuuslahden osasto n:o 52:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 18.7.1931. Talo luovutettu ennen lakkautusta, heinäkuun lopussa 1930, varoineen ja velkoineen Etelä-Vesannon sosialidemokraattiselle työväen-

yhdistykselle. SAJ:n lähteissä yhdistyksen tapaus väärässä paikassa, Mikkelin läänin luettelossa. *SAJ, SDP2, SDP7, SM1934.*

I. T, K, V, S, ?, SDP

Vesanto, Temintaipaleen eli Närhilän työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ja omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa. SDP:n mukaan yhdistys lakkautettu ja sen talon ym. omaisuuden kohtalosta ei ole tietoa. Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan yhdistyksen pesänselvittäjä oli paikallinen nimismies ja että talo siirrettiin heti lakkautuksen jälkeen kihlakunnan kruununvoudin huvilaksi. Epävarma tapaus. *OikM, SDP5, SM1934.*

I. T, K, E, S, ?, ?

Vieremä, Haajaisten työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 15.9.1930. Sulkemista edelsi kylältä maaherralle 5.8.1930 lähetetty anomus talon sulkemisesta. Anomus antoi viranomaisille aiheen soveltaa sisäministeriön määräystä käytäntöön. Samalla nimismies ulotti sulkemisvaatimuksen muihinkin alueen työväen ja pienviljelijäin yhdistyksiin. Omistajayhdistys lakkautettu Iisalmen kihlakunnanoikeudessa 14.12.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Salomaa 1983, s.233.*

I. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Vieremä, Kaarakkala, Kaarakkalan työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.9.1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa. SAJ:n selvityskanslian tietojen mukaan yhdistys olisi itse lakkauttanut itsensä ja poistettu yhdistysrekisteristä 7.11.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Salomaa 1983, s. 233.*

I. T, K, V, S, 1930, ?

Vieremä, Marttisenjärven työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Tanssilavan sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Iisalmen kihlakunnanoikeudessa 15.12.1933. Pesänselvittäjä myynyt lavan huutokaupalla 10.9.1934. Ostaja, Kotvackojoen pienviljelijäyhdistys, siirtänyt rakennukset pois. *OikM, SM1934.*

I. T, K, V, S, ?, Pvy

Vieremä, Vieremän työväenyhdistys:

Talo suljettu nimismiehen sinetillä 30.9.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 14.12.1932 Iisalmen kihlakunnanoikeudessa, päätös vahvistettu 20.12.1933 Vaasan hovioikeudessa. Talo luovutettu pesänselvittäjän toimesta SDP:lle 12.9.1939. Kyseessä lienee ollut sosialidemokraattinen yhdistys. Sen sääntöjen olivat SDP:n mallisääntöjen mukaiset. Myös virallisena syyttäjänä esiintynyt Iisalmen nimismies Rajala oli ilmoittanut, ettei hänellä ole huomauttamista yhdistyksen toiminnasta. Epävirallisesti nimismiehen kerrotaan maininneen, ettei nyt tarvitse mitään todistaa, yhdistys lakkautetaan joka tapauksessa "kun muoti on sellainen". Yhdistys lakkautettiin ilmeisesti lääninhallituksen lakkautusvaatimuksen pohjalta. SDP:n lähteissä arvellaan, että pesänselvittäjäksi määrätty ylikonstaapeli Moilanen viivytteli pesän selvittämistä, koska piti yhdistyksen lakkauttamista tarpeettomana. Myös Salomaa pitää yhdistystä sosialidemokraattisena. Viimeisessä kokouksessaan 8.10.1930 yhdistys mm. suoritti SDP:n puolueäänestyksen tulevia eduskuntavaaleja varten. *OikM, Ruuskanen, SAJ, SDP4-6, SM1934; Salomaa 1983, s. 233.*

I. T, S, V, S, 1930, SDP.

Vaasan lääni

Alahärmä, Voltti, Voltin työväenyhdistys:

Talo suljettu 8.8. 1930. Toiminta talolla vaiennut kesäkuun puolivälissä 1930. Maaherra virallistaa sulkemisen 14.8.1930. Talon omistajayhdistys Voltin sos.dem. työväenyhdistys, entinen Voltin työväenyhdistys, jonka peitejärjestöksi yhdistys katsottiin, lakkautettiin Alahärmän

kihlakunnanoikeudessa 13.6.1932. Yhdistyksen toiminnan jatkaminen kielletty toistaiseksi jo 5.2.1930 maaherran päätöksellä. Talon ollessa suljettuna sitä ja sen irtaimistoa hävitetty. Talon ostanut huutokaupasta yksityinen hajottanut sen ja rakentanut siitä asuintalon. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 29.10.1936. *Huttula, Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934; Hurri 1991.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Alahärmä, Ylipää, Alahärmän Ylipään työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Alahärmän kihlakunnanoikeudessa 3.5.1933. Vuokramaalla ollut talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa tontin omistajalle. Talo purettu ja siirretty pois. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 29.10.1936. Hurrilta löytyy lisäksi maininta talon ikkunoiden särkemisestä lapualaisvuosina *OikM, SDP1, SDP4, SM1934; Hurri 1991.*

1. T, K, V, S, ?, yksit.

Alajärvi, Menkijärvi, Menkijärven sos.dem. työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Paikallinen nimismies kieltäytynyt antamasta iltamalupia kesällä 1932. Yhdistys oli asiasta yhteydessä sosialidemokraattiseen puolueeseen. Omistajayhdistys, entinen Menkijärven sosialistinen nuoriso-osasto lakkautettu Alajärven kihlakunnanoikeudessa 5.2.1934. Vuokramaalla ollut talo myyty jo ennen yhdistyksen lakkauttamista pakkohuutokaupalla 1932 tai toisen tiedon mukaan 1933. Oikeusministeriölle lähetetty selostus puhuu "salakaupasta", sillä ulosmittauksesta ei ilmoituksen mukaan annettu tietoa yhdistykselle. Talon ostaja oli lapualainen suojeluskunta, joka myynyt sen myöhemmin asuintaloksi. *OikM, SM1934, TKPO, Hurri 1991.*

1. T, S, V, M, 1932, Sk

Alavus, Pollarinkylä:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo palanut 20.9. 1931 Lapuan työväentalon toisen naulauksen aikoihin. Taloa epäilty heti tuhopoltoksi. Kansan Työn mukaan epäily vahvistui tutkimuksissa. Myös Hurri viittaa poliisitutkinnassa esille tullesiin seikkoihin, talo mm. sytytettiin useasta kohdasta yhtäaikaan, jotka tukevat tuhopolttoepäilyjä. *Huttula 1996; Kansan Työ 24.9.1931; Hurri 1991. Hurri, Olavi, Aatteen työtä Alavudella. Sosialidemokraattista toimintaa Alavudella 1904-1995. Vihti 1996, s.89-90.*

1. T, S, V, P, 1931, -

Evijärvi, Haapajärvi, Suomen työväen raittiusliiton Evijärven Haapajärven osasto:

Talo naulattu 10.-13. heinäkuuta 1930. Oikeusministeriön saamassa selostuksessa mainittua osastoa ei löydy lakkautettavien listalta vuodelta 1930. S.t.r.l. Evijärven raittiusosasto lakkautettiin Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 27.2.1933. Muut mainituista omistajayhdistyksistä lakkautettiin seuraavasti Lappajärven kihlakunnanoikeudessa: Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Haapajärven osasto n:o 102 (osasto lakkautettu jo SAJ:n jutun yhteydessä Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931), Haapajärven sos.dem. yhdistys 28.9.1932, Haapajärven työväenyhdistys 25.9.1933, Evijärven Haapajärvenkylän työväenyhdistys 25.9.1933. Talon omistusoikeus on hyvin sekava. Talo joka tapauksessa myytiin pesänselvittäjien järjestämässä huutokaupassa 18.2.1933. Talon osti yksityinen, joka vuokrasi sen sos.dem. työläisnuoriso-osastolle. Pesän jäännösvarat tilitetty SDP:lle vasta 1945. *Huttula, Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP1, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, yksit.

Evijärvi, Inankylä, Inankylän työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo naulattu 10.-13. heinäkuuta 1930. Omistajayhdistys, entinen Inankylän työväenyhdistys, lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 3.10.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula, Huttula 1996, SAJ, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, ? OPY

Evijärvi, Kirkonkylä, Evijärven kirkonkylän työväenyhdistys:

Rakenteilla olleen talon rakentamistyöt keskeytetty 10.-13. heinäkuuta 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 11.3.1931. Talo myyty nuorisoseuralle. *Huttula 1996, SAJ, SDP6 SM1934.*

1. T, K, V, M, 1930, Ns

Evijärvi, Särkijärvi, Evijärven Särkijärven työväenyhdistys:

Talo naulattu 10.-13. heinäkuuta 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 8.3.1932. Yhdistys luovuttanut talonsa Evijärven Särkijärven sos.dem. työväenyhdistykselle. Oikeus piti sos.dem. työväenyhdistystä kommunistisena ja luovutusta laittomana, koska yhdistyksen toiminta oli jo kielletty. Talo myyty työväenyhdistyksen pesänselvittäjien toimesta huutokaupalla 7.7.1932. Talon osti Evijärven nuorisoseura. *Huttula, Huttula 1996, SAJ, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, N, 1930, Ns OPY

Ilmajoki, Koskenkorva, Koskenkorvan työväentaloyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys lakkautettiin Ilmajoen kihlakunnanoikeudessa 15.8.1931. Talo myyty selvitysmiehen 27.3.1933 toimittamassa huutokaupassa. Talon ostanut Pojanluoman Nuijaväki ry, joka siirtänyt sen pois. Tontin Nuijaväki ry puolestaan myynyt yksityiselle. Tontilla kaksi asuntoa. *OikM, Huttula, SAJ, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd. OPY

Isokyrö, Tervajoki Kylkkälä, Tervajoen työväenyhdistys:

Talon naulasivat talonpoikaismarssilta palanneet paikkakuntalaiset 8.7.1930. Talo naulattu uudelleen joulukuussa 1930. Työväenyhdistys myynyt talon 29.6.1930 juuri perustetulle Tervajoen sos.dem. työväenyhdistykselle. Omistajayhdistys lakkautettu Isonkyrön kihlakunnanoikeudessa 12.4.1932. Samassa yhteydessä lakkautettu myös Tervajoen sos.dem. työväenyhdistys, joka katsottiin työväenyhdistyksen toiminnan jatkajaksi. Talo myyty pesänselvittäjän huutokaupassa 28.12.1932. Ostajana sosialidemokraattinen Karihaara Oy, joka myi talon edelleen 5.4.1937 perustetulle Kyrönmaan työväenyhdistykselle 1938. Siltä talo joutunut yksityiselle. Hurri luokittelee yhdistyksen sosialidemokraattiseksi. *Huttula, Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP1, SDP3, SDP6, SM1934; Hurri 1991.*

1. T, K, V, N, 1930, SDP; 2. T, K, V, N, 1930, SDP

Jalasjärvi, Jalasjärven työväentaloyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Toiminta talolla loppunut kesäkuun alussa. Paikallinen nimismies painostettu kieltämään iltamat. Omistajayhdistys, samoin kuin Jalasjärven työväenyhdistys, lakkautettu Jalasjärven kihlakunnanoikeudessa 10.7.1931. Työväentaloyhdistyksen katsottiin jatkaneen työväenyhdistyksen toimintaa. Talo tontteineen myytiin pesänselvittäjien toimesta huutokaupassa 30.3.1932. Talon osti Jalasjärven sos.dem. työväenyhdistys. *Huttula, Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Jurva, Kestinkylä, Jurvan Kestinkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistykseksi mainittu yhdistys lakkautettu Laihian kihlakunnanoikeudessa jo 19.11.1925. Toimintaa jatkanut, ja talon omistanut, Jurvan Kestinkylän maatyöväen ja pienviljelijäin yhdistys lakkautettu 10.11.1932 Laihian kihlakunnanoikeudessa. Pesänselvittäjä myynyt vuokratontilla sijainneen talon Jurvan Tainunkylän nuorisoseuralle, joka purki sen myöhemmin ja siirsi toiseen paikkaan. Pesän jäännösvarat luovutettu Työväen Osuusliikkeelle. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan talo myyty nuorisoseuralle 13.1.1932 päivätyllä kauppakirjalla. *Huttula, OikM, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Jurva, Kirkonkylä, Jurvan työväenyhdistys Veikot:

Talo naulattu heinäkuun alussa 1930. Naulaajina talonpoikaismarssilta palanneet paikkakuntalaiset. Omistajayhdistys lahjoittanut talon Jurvan sos.dem. työväenyhdistykselle. Jurvan

sos.dem. työväenyhdistys lakkautettu Laihian kihlakunnanoikeudessa Jurvan työväenyhdistys Veikkojen toiminnan jatkajana 10.11.1932. Kiinteistö luovutettu 1933 SDP:lle, joka myynyt talon 26.2.1937 Jurvan Työväentalo Oy:lle. *Huttula, SAJ, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934; Hurri 1991, s. 167.*

1. T, K, V, N, 1930, SDP OPY

Jurva, Sarvijoki, Sarvijoen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Laihian kihlakunnanoikeudessa 10.11.1932, koska se on jatkanut Sarvijoen työväenyhdistyksen toimintaa. Työväenyhdistys lakkautettu jo 19.11.1925. Pesänselvittäjät myyneet vuokramaalla olleen talon pois siirrettäväksi 4.3.1933. Talon ostanut yksityinen. Sen hirsistä rakennettu kolme asuinrakennusta. Pesän jäännösvarat luovutettu Työväen osuusliikkeelle. *OikM, Huttula, SAJ, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Jyväskylän maalaiskunta, Jokivarsi, Suomen Rakennustyöväen liiton Jokivarren osasto n:o 142:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo omistajana esiintyy joissakin lähteissä myös Jyväskylän Jokivarren työväen voimistelu- ja urheiluseura Ryhti. Seura lakkautettiin Jyväskylän kihlakunnanoikeudessa 5.5.1931. Päätös vahvistettiin 16.11.1932 Vaasan hovioikeudessa. Kyseessä lienee sama talo. Talon myöhemmästä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Jyväskylän maalaiskunta, Lohikoski, sosialidemokraattinen yhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo yritettiin naulata helmikuussa 1932. Tapaus liittyy Mäntsälän kapinan aikaansaamiin levottomuuksiin Jyväskylässä. Saman aikaisesti kaupungissa yritettiin sulkea myös Työn Voiman toimitalo. Vaikka Lohikosken yritys epäonnistui täyttää se naulauksen tunnusmerkit, sillä täytyy muistaa, että sosialidemokraattisiin työväentaloihin kohdistuneet sulkemiset tai sulkemisyritykset jäivät usein vertauskuvallisiksi ja vaille pitempiaikaisia vaikutuksia. *Rantatupa, Heikki, Keski-Suomen puoluelämä ja poliittinen ilmasto. Keski-Suomi itenäisyyden aikana. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä 1993, s. 342.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Jyväskylän maalaiskunta, Tourula, Jyväskylän opintoyhdistys, Jyväskylän työväen paikallisyhdistys ja Jyväskylän työväen vaaliyhdistys:

Paikallinen nimismies sulki yhdistysten vuokraaman toimitilan 18.12.1929. *Tiedonantaja n:o 216, 20.12.1929 ja 220, 27.12.1929.*

1. T, K, V, S, 1929, vuokr. OPY

Karijoki, Karijoen työväentaloyhdistys:

Talo suljettu heinäkuun lopussa tai elokuussa 1930. Lähteissä esiintyy myös väitteitä naulauksesta. Talo sinetöity virallisesti 14.1.1931. Omistajayhdistys lakkautettu Isojoen kihlakunnanoikeudessa 29.8.1932. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 28.8.1933. talo myyty huutokaupalla lokakuussa 1934. Talon ostanee Karijoen suojeluskunta ja Lotta Svärd Karijoen paikallisosasto. Järjestöt lahjoittaneet kiinteistön 1944 Etelä-Pohjanmaan Naisten huoltosäätiölle. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, N, 1930, Sk OPY

Kauhajoki, Hyypänkylä, Hyypänkylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhajoen kihlakunnanoikeudessa 13.9.1933. Vuokramaalla olleen talon ostanut huutokaupassa yksityinen ja siirtänyt pois. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, yksit.

Kauhajoki, Keski-Hyypä, Keski-Hyypän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhajoen kihlakunnanoikeudessa 13.9.1932. Vuokratontilla sijainnut talo myyty pesänselvittäjän toimesta

huutokaupassa 1933. Talon ostanut Kauhajoen pienviljelijäyhdistys, joka on siirtänyt sen pois. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 4.11.1933. *OikM, SDP1, SDP5, SM1934, TKPO*.
1. T, K, V, S, ?, Pvy

Kauhava, Alakylä, Alakylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhavan kihlakunnanoikeudessa 22.4.1932. Talon huutanut pesänselvittäjien huutokaupasta Metsäkylän työväenyhdistys 8.2.1933. Kauhavan Metsäkylän työväentalo Vaasan maaherran päätöksellä (8.12.1934) 10.12.1934. *Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VAL-PO I, 6. XXX, D1a6, EK:n Vaasan edustuksen ilmoitus 15.12.1934 EK:n pääosastolle; Hurri 1991*.
1. T, K, V, S, 1930, SDP

Kauhava, Hirvijoki, Kauhavan Hirvijoen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Hurri mainitsee talon sulkijaksi nimismies Olli Sarparannan. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhavan kihlakunnanoikeudessa 28.11.1932. Pesänselvittäjät myyneet vuokramaalla olleen talon pois siirrettäväksi yksityiselle. Tämä myynyt hajottamansa talon Kummun-Oravan nuorisoseuralle. *Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934; Hurri 1991*.
1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Kauhava, Kirkonkylä, Kauhavan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo ja sen kahvilahuoneisto suljettu 1930. Paikallinen nimismies estänyt juhlat talolla 15.6.1930. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhavan kihlakunnanoikeudessa 16.12.1931. Pesänselvittäjät myyneet talon irtaimistoinen Kauhavan sos. dem. työväenyhdistykselle 28.1.1932. Talon avaamisenomus jätetty 1.4.1932. Talo avattu 1932. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo edelleen kiinni. *Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; Vp. ptk. I 1932, s. 977*.
1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kauhava, Metsäkylä, Metsäkylän työväenyhdistys:

Sosialidemokraattinen työväenyhdistys, jonka talolla 18.7.1931 vierailut "lapualaisjoukko" tervasi talon. Samana yönä naulattiin Ylikylän työväentalo. Kansanedustaja Matti Lepistön mukaan talo poltettiin myöhemmin. Lepistö ei mainitse tuhopolton tarkkaa ajankohtaa. Hurrin mukaan palo tapahtui 9.12.1936 vastaisena yönä. *Huttula 1996, SDP4, SM1934; Lepistö, Matti, Va-paa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki 1983, s. 93; Hurri 1991, s. 171 ja 191*.
1. T, S, V, M, 1931, -; 2. T, S, V, P, 1932, -

Kauhava, Ylikylä, Kauhavan Ylikylän työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo, joka suljettiin työväentaloihin kohdistuneen toisen väkivalta-aallon aikana. 18.7.1931 talolla vierailut "lapualaisjoukko". Samana yönä tervattiin toinen sosialidemokraattinen työväenyhdistys Kauhavan Metsäkylällä. Uusi uhkailutapaus Ylikylällä tapahtui 22.11.1931. Talo naulattiin lopulta noin 80 hengen voimalla 28.11.1931 talolla vietetyn "huonon elämän" takia. Omistajayhdistys lakkautettu Kauhavan kihlakunnanoikeudessa 21.4.1933. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula 1996, SDP4, SM1934; Suomen sosialidemokraatti 28.11.1931 ja 30.11.1931; Hurri 1991, s. 169-170; Ruuskanen 1995, s. 128*.
1. T, S, V, M, 1931, -; 2. T, S, V, N, 1931, -

Keuruu, Haapamäki, Haapamäen työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen talo naulattiin kahdesti talven 1932 aikana. Naulauksen suorittajina olivat paikalliset koulupojat. Naulauksia on pidetty lähinnä vertauskuvallisina. Naulaukset jäivät yrityksiksi sillä yhdistys jatkoi toimintaansa. Naulaukset saivat jatkonäytöksen talvella 1933 yhdistyksen esittäessä kuvaelman tapahtumista. Näytelmää pidettiin oikeistopiireissä tuomittavana ja siitä tehtiin rikostutkimus, joissa yhdistystä epäiltiin kommunistiseksi. Kuohuvassa tilanteessa muutamat paikalliset lukiolaiset myös pakkoliputtivat talon. Tutkimukset eivät johtaneet yhdistyksen lakkauttamiseen. *Raunio, Jussi, Haapamäen Työväenyhdistyksen vuosikymmenet 1906 - 1984, Keuruu 1985, s. 118-122; Vihola, Teppo, Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918-1969. Vanhan Ruoveden historia III(2). Jyväskylä 1986, s. 494-499; Rantatupa 1993, s. 343*.

1. T, S, V, N, 1932, -; 2. T, S, V, N, 1932, -

Kokkola, Ykspihlaja, Ykspihlajan työväen paikallisjärjestö:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kokkolan raastuvanoikeudessa 11.8.1930. Läheteistä löytyy myös Suomen Kuljetustyöläisten liiton Ykspihlajan osasto n:o 12 talo. Kyseessä lie-nee sama talo. Osasto ilmeisesti lakkautettu SAJ:n jutun yhteydessä Helsingin raastuvanoikeudessa 17.8.1931. Talo myyty lakkauttamisen jälkeen 22.12.1931 pakkohuutokaupassa Ykspihlajan sos.dem. työväenyhdistykselle, joka myös lakkautettu Kokkolan raastuvanoikeudessa 6.4.1932. Tämän jälkeen talon ostanut huutokaupasta Ykspihlajan Talo Oy. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo edelleen kiinni. Talo avattu 1933 SM päätöksellä. *Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; Vp. ptk. I 1932, s. 977; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, SM:n päätös 28.9.1933.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Kortesjärvi, sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo naulattiin 17. - 18.1932 välisenä yönä. Ovi suljettiin hakaamalla siihen tukeva lankku viiden tuuman nauloilla. Lankkuun oli jätetty lappunen, johon oli kirjoitettu "Jälleen auringon pimennys Moskovassa". *Hurri 1991, s. 173.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Kuortane, Kirkonkylä, Kuortaneen sos.dem. työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talo naulattu kansanjuhlan omaisessa tilaisuudessa heinäkuun alussa 1930. Naulaajaksi pakotettu yhdistyksen aktiivi. Omistajayhdistyksen lakkauttamista ei löydy SM:ön luettelosta. SDP:n mukaan yhdistys lakkautettu ja siltä jäänyt talo myyty pesänselvittäjän toimesta 1931 paikalliselle suojeluskunnalle. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan omistajayhdistys pakotettiin luovuttamaan talo lahjakirjalla 7.9.1930 Kuortaneen suojeluskunnalle, joka siirsi sen ampumaradalleen ampumamajaksi. Suojeluskunnalta talo siirtynyt Voimistelu- ja Urheiluseura Kuortaneen Kunnolle. Tapauksesta on aiemmin kerrottu tarkemmin. *OikM, Huttula 1996, SDP5, SM1934, TKPO Hurri 1991.*

1. T, S, V, N, 1930, Sk

Kurikka, Alisenpää, Kurikan Alisenpään työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Toiminta talolla loppunut jo keväällä 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kurikan kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. Käräjäpöytäkirjoista löytyy samalta päivältä maininta Alisenpään maatyöväen ja pienviljelijäin yhdistyksestä, joka lakkautettu Alisenpään työväenyhdistyksen toiminnan jatkajana. Maatyöväen ja pienviljelijäin yhdistys esiintyy myös oikeusministeriön saamassa selvityksessä talon omistajana. Talo myyty huutokaupassa 12.9.1933 yksityiselle, joka myynyt sen edelleen Koivistonkylän suojeluskunnan kyläosaston kannatusyhdistykselle. Kannatusyhdistys luovuttanut talon kesällä 1944 Koivistonkylän nuorisoseuralle. *OikM, SDP4, SDP5.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Kurikka, Kirkonkylä, Kurikan työväen paikallisjärjestö:

Talon ovelle naulattu lankku kesäkuussa 1930. Toiminta talolla vaiennut jo tätä ennen. Taloa vastaan hyökätty jo joulukuussa 1929. Talo naulattu uudelleen 28.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kurikan kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. SDP:n mukaan talo luovutettu 21.7.1930 sosialidemokraattiselle yhdistykselle varoineen ja velkoineen. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula, Huttula 1996, Huttula 1999, SAJ, SM1934.*

1. T, K, V, M, 1929, SDP, 2. T, K, V, N, 1930, SDP; 3. T, K, V, N, 1930, SDP OPY

Kurikka, Luova, Luovan työväenyhdistys:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Toiminta talolla vaiennut jo keväällä 1930 Omistajayhdistys lakkautettu Kurikan kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupassa 1933, ilmeisesti 29.3.1933. Ostaja Luovankylän suojeluskunta. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan talon omisti Luovan maatyöväen ja pienviljelijäin yhdistys, joka lakkautettiin Kurikan kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. Talon osti sen mukaan yksityinen, joka purkanut sen ja muuttanut asuinrakennukseksi. *OikM, SDP4, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Kurikka, Mieto, Kurikan Miedon työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Toiminta talolla vaiennut jo keväällä 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kurikan kihlakunnanoikeudessa 22.10.1932. Yhdistys myynyt talonsa sitä ennen, 10.11.1931, puheenjohtajalleen. Tämä myynyt talon Miedon Lohiluomankylän suojeluskunnan kannatusyhdistykselle 30.1.1934. Kannatusyhdistys lahjoittanut talon Kurikan Miedon maamiesseuralle 6.11.1944. *OikM, Huttula 1996, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Laihia, Laihian työväenyhdistys Onnela:

Talo suljettu 1930. Maaherra virallisti sulkemisen 14.8.1930. Omistajayhdistys lopettanut toimintansa 31.8.1930, tehnyt siitä ilmoituksen yhdistysrekisteriin. Tätä ennen yhdistys luovutti talonsa Laihian sos.dem. työväenyhdistykselle. Sos.dem. yhdistyksen lakkauttamisesta käytiin pitkä oikeuskamppailu, joka päättyi korkeimman oikeuden ratkaisuun 1935; yhdistystä ei lakkautettu. Tämän ajan yhdistyksen omistama talo oli kiinni. *Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Lapua, Kirkonkylä, Lapuan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo naulattu ja ikkunat rikottu haastejuhlien aikana 23.-24.11.1929. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Talo naulattu uudelleen 21.9. 1931. Sisäministeri tehnyt periaatteellisen päätöksen talon avaamisesta 14.9.1931. Esittelijä liitti päätökseen eriyvän mielipiteensä. Oikeusjuttu omistajayhdistystä vastaan aloitettiin vasta talon avaamisen jälkeen. Omistajayhdistys voitti oikeusjuttunsa, eikä sitä lakkautettu. Kommunistiset jäsenjärjestöt lakkautettu. Lapuan sos.dem. työväenyhdistys jäi hallitsemaan taloudellista yhdistystä. Yhdistys myynyt talon velkoineen Kattara Oy:lle syksyllä 1931. Talo saatu auki vuonna 1932. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välirikymyksessä 9.9.1932, jolloin talo edelleen kiinni. Kolmannen kerran talolla tapahtui 28.2.1933 jolloin talolla keskeytettiin Vihtori Kosolan johdolla sosialidemokraattisen naisyhdistyksen laskiaistanssit. Kosolaa vastaan nostettiin asiasta oikeusjuttu, mutta syyte hylättiin. *Huttula 1996, Hurri 1991, OikM, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SDP7; Vp ptk. I 1932, s.976, Vp ptk. II 1932 s. 1212; VA, SM, Cb 14 1931, SM:n päätös 14.9.1931 n:o 113 ja siihen liittyvä liite 1.*

1. T, K, V, N, 1929, SDP; 2. T, S, V, N, 1931, -; 3. T, S, V, M, 1932, -OPY

Lapua, Lakaluoma, Lakaluoman työväenyhdistys:

Talo naulattu kesäkuussa 21. päivän vastaisena yönä 1930 paikallisten lapuanliikkeen kannattajien toimesta. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu 25.5.1932. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupassa Lakaluoman nuorisoseuralle. Seura myi talon edelleen Alajärven Menkijärven maamiesseuralle, joka siirsi talon pois. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4-6, TKPO.*

1. T, K, V, N, 1930, Ns

Lapua, Mustamaa, Lapuan Mustanmaan työväenyhdistys:

Talo naulattu kesällä 1930. Maaherra virallistanut sulkemisen 14.8.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Lapuan kihlakunnanoikeudessa 28.5.1932. Talon myynnistä ja myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Pesän jäännösvarat luovutettu 18.7.1933 SDP:lle. *Huttula 1996, SAJ, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, ?

Lestijärvi, Ylilesti, sosialidemokraattinen yhdistys:

Lepistön mukaan talo poltettiin lapualaisaikana. Luultavasti toisen nauausaallon aikana (Tilastoitu 1931). Yhdistys rakensi palaneen tilalle uuden talon. *Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki 1983, s. 93*

1. T, S, V, P, 1931, -

Lohtaja, Kahrinkylä, Kahrinkylän sos.dem. työläisnuoriso-osasto:

Talo palanut epämääräisissä oloissa vuonna 1935. SDP:n lähteissä epäillään tuhopolttoa. Lepistö pitää tapausta varmana. Tarkka ajankohta ei ole tiedossa, vaan lähteessä puhutaan yleisesti "lapualaiskaudesta". Omistajayhdistystä ei SM:ön luettelon mukaan ole lakkautettu, mutta sen toiminta on keskeytetty Vaasan läänin maaherran päätöksellä 20.9.1933. Oikeusministeriön saaman selvi-

tyksen mukaan yhdistys lakkautettiin 23.4.1934. Saman lähteen mukaan talo paloi 2.11.1935 sen jälkeen, kun selvitysmies oli myynyt sen lakkautetun yhdistyksen johtokunnalle ja velkojille. Myös Hurri ajoittaa tulipalon vuoteen 1935. Samalla kylällä toiminut Kahrinkylän työväenyhdistys on lakkautettu Lohtajan kihlakunnanoikeudessa 23.11.1933. *OikM, SDP5, SM1934; Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki 1983, s. 93; Hurri 1991.*

1. T, S, V, P, 1932, -

Multia, Isojärvi, Isojärven (Ruorasten) työväenyhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen talon naulaus lapuanliikkeen aikana. Mönkkösen mukaan paikalliset talolliset yrittivät naulata Isojärven työväentalon kokonaan kiinni, mutta nimismies Osvald Nyman esti tämän. Vaikka Mönkkönen puhuukin naulausyrityksestä täyttää teko naukauksen perusajatuksen. Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistuneet naukaukset jäivät yleensäkin lopputulokseltaan vertauskuvalliseksi. Mönkkönen kertoo myös Ruorasten työväentalon naukausyrityksestä. Kyseessä lienee kuitenkin sama talo. *Mönkkönen, Mauri, Multian historia 1866-1975. Vanhan Ruoveden historia III:2. Saarijärvi 1983, s. 417, 524.*

1. T, S, V, N, ?, -

Mustasaari, Palosaari, Työväenyhdistys Taisto:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 15. tai 18. heinäkuuta 1930. Poliisi keskeyttänyt tilaisuuden 25.12.1929. Talon alkuperäinen omistajayhdistys Palosaaren työväenyhdistys lakkautettu jo 4.8.1926 Vaasan raastuvanoikeudessa, mikä päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 22.3.1927. Talon omistajasta käyty kiistaa pitkään. Taloa käyttäneet Palosaaren työväenyhdistys Taisto ja Palosaaren sos.dem. työväenyhdistys. Talo kuulunut lakkautetun yhdistyksen sääntöjen mukaan Vaasan työväen osuusliikkeelle. Talo purettu osuusliikkeen toimesta ja siitä on rakennettu myymälöitä. *OikM, Huttula 1996, Huttula 1999, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl. OPY

Nurmo, Koura, Kouran työväenyhdistys:

Talo suljettiin maaherran päätöksellä toistaiseksi 13.7.1931. Maaherra vahvisti päätöksensä 29.10.1931. Sosialidemokraatit vallanneet omistajayhdistyksen takaisin itselleen ennen sulkemista. Kihlakunnanoikeus totesi yhdistyksen olevan sosialidemokraattisen, mutta syyttäjä vei jutun aina korkeimpaan oikeuteen saakka, jossa yhdistys voitti lakkautusoikeudenkäynnin. Talo oli kiinni oikeusjutun ajan. Yhdistys sai talon haltuunsa kesällä 1934. Ensimmäinen kokous talolla pidettiin 11.9.1934. *Läntinen, Aarne, Nurmon historia II. Aika kunnallishallinnon perustamisesta toisen maailmansodan päättymiseen. Vaasa 1994, s. 459; Huttula 1996, OikM, SM1934.*

1. T, S, V, S, 1931, -

Oravainen, Oravaisten työväenyhdistys:

Talon sulkemisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Omistajayhdistys, entinen Oravaisten työväenyhdistys Sovinto, lakkautettu Vöyrin kihlakunnanoikeudessa 1.2.1934. Talo myyty huutokaupassa 28.8.1934. Ostaja Kimo Oy, tunnetaan myös nimellä Oravaisten Verkatehdas Oy. *OikM, SDP4, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, yksit.

Perho, Oksakoski, omistajayhdistys ei ole tiedossa:

Talon ovi naulattu 29.8.1930 vastaisena yönä. Lankku poistettu pari päivää myöhemmin työväenyhdistyksen jäsenten toimesta. Sosiaalidemokraattista yhdistystä ei ole lakkautettu. *Huttula 1996; Työn Voima 3.9.1930, 6.9.1930, 12.9.1930; Hurri 1991, s. 180.*

1. T, S, V, N, 1930, -

Peräseinäjoki, Peräseinäjoen työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo naulattu paikallisten lapuanliikkeen kannattajien toimesta kiinni 18.6.1930. Naulaajaksi pakotettu yhdistyksen aktiivi. Taloa vastaan hyökätty jo joulukuussa 1929. Omistajayhdistys lakkautettu Peräseinäjoen kihlakunnanoikeudessa 2.9.1931. Talo myyty pesänselvittäjien toimesta huutokaupassa 26.10.1933. Talon ostivat Peräseinäjoen suojeluskunta, Lotat ja Peräseinäjoen kirkonkylän nuorisoseura. SDP:n lähteiden mukaan talo luovutettu järjestöille ilmaiseksi tai vain näennäistä kauppahintaa vastaan. Suojeluskunnan ja Lottien osuus molempien neljännes. Järjes-

töt myivät osuutensa 2.11.1944 Etelä-Pohjanmaan Kiinteistö Oy:lle. *OikM, Huttula 1996, Huttula 1999, SAJ, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, M, 1929, Porv.yhd.; 2. T, K, V, N, 1930, Porv.yhd. OPY

Pietarsaari, talo tontilla n:o 53, Pietarsaaren työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu elokuussa 1930. Pietarsaaren työväenyhdistys luovuttanut talonsa Pietarsaaren sos.dem. työväenyhdistykselle. Omistajayhdistystä ei ole lakkautettu. Sos.dem. yhdistys ajautunut konkurssiin koska taloa ei ole saatu avatuksi. Talo luovutettu pesänselvittäjille sisäasiainministeriön luvalla 19.3.1931. SM:n päätöksen mukaan anoja oli Pietarsaaren sos.dem. työväenyhdistys, jonka anomukseen ministeriö suostui. Talo myyty huutokaupassa 22.8.1931 Kansallis-Osake-Pankki. Myöhemmin talo siirtyi Pietarsaaren Rukoushuone Oy:lle. *OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO; VA, SMA, Cb 14 1931, SM:n päätös 19.3.1931 n:o 196.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Pietarsaari, talo tontilla n:o 58, Pietarsaaren työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu elokuussa 1930. Omistajayhdistyksen vaiheet kuten edellä. Talo myyty huutokaupassa 22.8.1931. Ostaja Kiinteistö Oy Pietarsaari. *OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pietarsaaren maalaiskunta, Sandö, Pietarsaaren työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Tanssilava suljettu elokuussa 1930 talojen myötä. Omistajayhdistyksen vaiheet kuten edellä. Tanssilava sijainnut vuokramaalla. Yhdistys myynyt rakennukset ennen konkurssia. *OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. Ta, K, V, S, 1930, yksit.

Teuva, Kirkonkylä, Teuvan Kirkonkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu maaherran päätöksellä 28.7.1930. Vasemmiston pyrkimykset luovuttaa talo Teuvan sos.dem. työväenyhdistykselle aiheutti kuohuntaa paikkakunnalle ja kansalaiskokouksen luovutuksen estämiseksi. Asiassa vedottiin lähetystön kautta maaherraan. Omistajayhdistys lakkautettu Teuvan kihlakunnanoikeudessa 20.11.1931. Talo myytiin huutokaupassa 28.2.1932 paikalliselle suojeluskunnalle ja nuorisoseuralle. Myöhemmin suojeluskunta lahjoittanut osuutensa paikalliselle manttaalikunnalle. Talosta 1/3 nuorisoseuralle, 2/3 manttaalikunnalle. Pesän jäännösvarat luovutettu Suupohjan Kuluttajain osuusliikkeelle. *Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd. OPY

Teuva, Perälä, Perälän työväenyhdistys:

Talo suljettu maaherran päätöksellä 28.7.1930. Omistajayhdistys, entinen Teuvan Perälän työväenyhdistys, lakkautettu Teuvan kihlakunnanoikeudessa 1.7.1932. Pesänselvittäjät myyneet talon 17.4.1934 pakkohuutokaupassa. Ostaja yksityisiä, joilta talo joutunut myöhemmin testamentilla Suomen luterilaiselle evankeliumiyhdistykselle. *Huttula 1996, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Teuva, Äystö, Äystön työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa, tapaus liittyy työväentaloihin kohdistuneen väkivalta-aallon toiseen vaiheeseen. Jo keväällä 1931 aikana yhdistyksen jäseniä uhattu naulauksella. 20.9.1931 talolla käytiin verinen kahakka iltamien yhteydessä, minkä johdosta Teuvan nimismies antanut iltama- ja huvikiellon. Omistajayhdistyksen lakkautus ei ole SM:ön luettelossa, mutta SDP:n tietojen mukaan yhdistys lakkautettiin 25.5.1934, talo myyty ja siltä jääneet varat luovutettiin puolueelle 30.12.1936. Hurrin mukaan talo suljettiin hovioikeuden päätöksen jälkeen 1934. SDP luovuttanut varat Työväenyhdistys Louhelle. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan yhdistys lakkautettiin 25.5.1934 Vaasan hovioikeudessa. Talon osti huutokaupassa

Teuvan Kirkonkylän sos.dem. työväenyhdistys ja myynyt sen myöhemmin Työväenyhdistys Louhelle. *Huttula 1996, OikM, SDP1, SM1934; Hurri 1991.*

1. T, S, V, M, 1931, - ; 2. T, S, V, S, 1932, SDP

Toholampi, Isokangas, sosialidemokraattinen työväenyhdistys:

Talo poltettu lapualaisaikana, luultavasti aallon toisessa vaiheessa. Lepistö puhuu Toholammin Isokankaan talosta. *Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki 1983, s. 93*

1. T, S, V, P, 1931, -

Toholampi, Ylipää, Toholammen Ylipään sos.dem. työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Hurri mukaan sulkeminen tapahtui 10.-12.4.1933. Omistajayhdistyksen lakkautusta ei mainita SM:ön luettelossa. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan se lakkautettiin Lohtajan kihlakunnanoikeudessa 17.4.1934. Talon osti Sykäräisten sos.dem. työläisnuorisio-osasto. *OikM, SM1934; Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Helsinki 1983, s. 93; Hurri 1991.*

1. T, S, V, S, 1932, SDP

Töysä, Töysän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistyksen lakkautus ei ole SM:ön luettelossa, mutta SDP:n tietojen mukaan yhdistys lakkautettu ja siltä jäänyt talo myyty 6.3.1936 huutokaupalla. Oikeusministeriölle antamassaan selvityksessä Alavuden nimismies toteaa, että Töysän työväenyhdistystä ole koskaan lakkautettu. Epävarma tapaus. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Uurainen, Höytiä, sosialidemokraattinen yhdistys:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo naulattiin tammikuussa 1932. Naulaus liittyy Mäntsälästä lähteneeseen naulausaaltoon. Rantatupa pitää tapausta heiveröisenä. Naulaajista oli tietoa paikkakunnalla. *Huttula 1996; Rantatupa 1993, s. 343.*

1. T, S, V, N, 1932, -

Uusikaarlepyy, Suomen Kuljetustyöläisten liiton osasto n:o 14:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. iltamalupakielto annettu kesällä 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Yhdistys myynyt talon ennen lakkauttamistaan Uudenkaarlepyyn sos.dem. työväenyhdistykselle, joka myi sen edelleen 9.1.1934 Yli-Jepuan sos.dem. työväenyhdistykselle. Sen vapaaehtoisessa huutokaupassa talon osti yksityinen, jolta talo siirtyi Uudenkaarlepyyn suojeluskunnalle ja Mavin skyddskår:lle. Suojeluskunnat puolestaan lahjoittivat talon 9.11.1944 Uudenkaarlepyyn kaupungille. *Huttula 1996, OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Vaasa, Folkets hus, Vasa svenska arbetarförening:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 15.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Vaasan raastuvanoikeudessa 25.5.1932. Talo myyty pakkohuutokaupassa suojeluskunnalle 12.12.1932 Vaasan säästöpankin saatavasta. Sitä ennen sisäministeriö hylännyt marraskuussa 1931 Vaasan ruotsinkielisen sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen anomuksen avata talo. Anojayhdistys ei ollut ministeriön mukaan kyennyt osoittamaan omistusoikeuttaan. Suojeluskunta lahjoittanut talon 4.11.1944 Svenska Oldlingens Befrämjare i Vasa -nimiselle yhdistykselle. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:n päätös 21.11.1931.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Vaasa, Vaasan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu viranomaisten toimesta 15.7.1930. Kiinteistöön kuulunut kaikkiaan seitsemän rakennusta, 4 asuintaloa, yhdistysrakennus, elokuvateatteri ja ulkorakennus. Yhdistys on myöskin omistanut Mustasaaren Vestervikissä sijainneen Kesämaa tilan. Omistajayhdistys lakkautettu Vaasan raastuvanoikeudessa 4.4.1932. Talo ja muun yhdistyksen omaisuuden ostanut sosialidemokraattien hallitsema Vaasan Työväentalo Oy 30.1.1932. Talo avattu osittain 16.6.1932 ja lopul-

lisesti. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo edelleen osin kiinni. *OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; Vp. ptk I 1932, s. 976.*

I. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Viitasaari, Permonkylä:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistama talo räjäytettiin dynamiitilla työväentaloihin kohdistuneen toisen väkivalta-aallon aikana loppuvuodesta 1931. Rantatuvan mukaan räjäytysyritys tehtiin vuoden 1932 syksyllä. *SDP 1934; Rantatupa 1993, s. 343.*

I. T, S, V, R, 1931, -

Vimpeli, Kirkonkylä, Vimpelin kirkonkylän työväen paikallisjärjestö:

Talo suljettu ainakin jo huhtikuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 8.10.1930. Tapaus esimerkki toiminnan vaientamisesta keväällä 1930. Talo myyty pesänselvittäjien toimesta huutokaupalla 13.6.1931. Lappajärven kihlakunnan oikeudessa lakkautettiin myös Vimpelin työväenyhdistys Taisto (27.3.1933), joka oli lakkauttanut toimintansa aiemmin ja luovuttanut talon paikallisjärjestölle, sekä Vimpelin sos.dem. työväenyhdistys (26.9.1933) joka oikeuden mukaan oli perustettu kiertämään lakia ja jatkamaan aiemmin lakkautettujen yhdistysten toimintaa. Uusimman yhdistyksen jäsenet olivat lisäksi alaikäisiä, paitsi puheenjohtaja. Tämä tapaus erityisen hyvä esimerkki ketjuuntumisperiaatteesta ja toisaalta vasemmiston peitejärjestötoiminnasta. *Huttula, SAJ, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Vimpeli, Rannankylä, Rannankylän työväen paikallisjärjestö:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Toiminta estettiin ilmeisesti syksyllä 1930. Talo palanut SDP:n lähteiden mukaan lapualaiskauden aikana epäilyttävissä olosuhteissa. Omistajayhdistys joko Rannankylän työväen paikallisjärjestö tai Vimpelin Rannankylän työväenyhdistys Soihtu, entinen Vimpelin kirkonkylän työväenyhdistys, lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 27.2.1933. Talo siirretty Soihdulta paikallisjärjestölle 1925. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan paikallisjärjestön pesänselvittäjä myi talon 22.9.1933 lakkautetun yhdistyksen varapuheenjohtajalle. Taloa vuokrannut Vimpelin Rannankylän sos.dem. työväenyhdistys kunnes talo paloi 1.10.1938 vastaisena yönä. Norrenan mukaan talo säilyi vasemmiston omistuksessa lapualaisvuosina. *OikM, Huttula, Huttula 1996, SDP5, SM1934; Norrena, Leevi, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939, Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 178, Helsinki 1993, s. 99.*

I. T, K, V, M, 1930, yksit.

Vimpeli, Sääksjärvi, Työväenyhdistys Kipinä:

Talo suljettu heinäkuussa 1930 ulkopaikkakuntalaisten toimesta. Omistajayhdistys lakkautettu Lappajärven kihlakunnanoikeudessa 27.2.1933. Omistajana lähteissä esiintynyt myös Vimpelin Sääksjärven voimistelu- ja urheiluseura Yritys. Kipinä omistanut talon 1922, jolloin luovutti sen Yritykselle. Yritys lakkautettu samanaikaisesti kuin Kipinä. 6.3.1933 lakkautettiin myös Sääksjärven sos.dem. työväenyhdistys, jonka oikeus katsoi perustetun jatkamaan lakkautettujen yhdistysten toimintaa. *Huttula 1993, Huttula 1996, SAJ, SM1934.*

I. T, K, V, N, 1930, ? OPY

Virrat, Uurainen, Virtain Uuraisten työväenyhdistys:

Talo suljettu ilmeisesti kesällä 1930, mutta talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys joutui kommunistien haltuun 1929 ja lakkautettiin Virtain kihlakunnanoikeudessa 19.1.1933. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 20.12.1933 ja korkeimmassa oikeudessa 15.6.1934. Talon kohtalosta ei tarkkaa tietoa. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 19.2.1939. Hokkasen mukaan Uuraisten kylän kommunistisuus oli esillä myös lapuanliikkeen vaatiessa valtuuston puhdistamista kommunisteista. *Hokkanen, Kari, Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Vanhan Ruoveden historia III:1, s. 403-407; SDP1, SM1934.*

I. T, K, V, S, ?, SDP

Ylihärmä, Ylihärmän työväenyhdistys:

Talo naulattu kiinni kansanjuhlan omaisessa tilaisuudessa joulukuussa 1929. Naulauksessa käytettiin yhdistyksen aktiivia. Tapaus löytyy SAJ:n luettelosta. Yhdistystä ei ole SM:ön luettelon mukaan lakkautettu. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *Huttula (liite), SAJ, SM1934; EK/VALPO I, II C1, EK:n Vaasan edustuksen puhelinsanoma n:o 1216 EK:n pääosastolle 10.12.1929.*

1. T, K, V, N, 1929, ?

Ylistaro, Koskenmäki, Ylistaron Koskenkylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, SM:n luettelossa Ylistaron Koskenkylän työväenyhdistys, lakkautettu Isonkyrön kihlakunnanoikeudessa 10.1.1933. Myös EK:n lausunnossa 31.11.1931 Vaasan alaosasto nimeää talon omistajaksi Ylistaron Koskenkylän työväenyhdistyksen. EK:n mukaan aikaisempia talon omistaneita yhdistyksiä ovat Pukkilan työväenyhdistys ja Kosken työväenyhdistys. Nimismiehen mukaan tapaus ei kuulu lakkautuslain piiriin, koska yhdistyksen talon omistaa "nykyisin" Ylistaron työväenyhdistys. Ilmoituksessa aikaisemmaksi omistajayhdistykseksi nimetään Ylistaron Koskenmäen työväenyhdistys. Epävarma tapaus. *OikM (vajaailmoitus), SM1934; VA, EK/VALPO I, Vaasan EK:n alaosaston lausunto 31.11.1931 Vaasan läänin maaherralle.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Ylistaro, tarkka sijainti epäselvä:

Sosialidemokraattisen yhdistyksen omistaman talo tuhopoltettu vuoden 1932 alussa. Hurri mukaan talo paloi 4.2.1932. Tarkempi nimi puuttuu. *Huttula 1996; Lepistö 1983, s. 93; Vp ptk. I-II 1932.*

1. T, S, V, P, 1932, -

Oulun lääni

Alatornio, Alatornion työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Alatornion kihlakunnanoikeudessa 20.5.1932. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan yhdistys lakkautettiin 20.10.1932. Talon ostanut selvitysmieheltä Alatornion nuorten kristillinen yhdistys. *OikM, SM1934*

1. T, K, V, S, ?, Krist.yhd.

Alatornio, Arpela:

Nimismies sulkenut iltamissa vallinneen huonon järjestyksen vuoksi. Oli suljettuna heinäkuussa 1930. Lakkautettujen yhdistysten luettelo ei tunne yhtään Arpelan kylän yhdistystä. EK:n luettelo ei mainitse omistajayhdistystä, mutta sen mukaan yhdistys on vuodesta 1922 kuulunut lakkautettuun SSTP:n, eikä sosialidemokraattien ole sallittu esiintyä talolla. Epävarma tapaus. *EKLO2, SM1934.*

1. T, K, E, M, 1930, ?

Alatornio, Kaakamo:

Talo naulattu eräänä yönä maaliskuussa 1933. Talo avattu välittömästi. Teon tekijöiksi paljastuivat aatteellisen vakaumuksen ja alkoholin vaikutuksen alaisena olleet henkilöt. Kyseisen talon omisti Alatornion ainoa sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys. EK:nkin mukaan yhdistys oli ainoa edustuksen piirissä, joka ei ollut joutunut kommunistien hallintaan. *EKOL2; Rantatupa, Heikki, Alatornion historia, Jyväskylä 1988, s. 449.*

1. T, S, V, N, 1933, -

Alatornio, Kiurila, Alatornion Kiurilan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Alatornion kihlakunnanoikeudessa 25.7.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, ?

Alatornio, Kuusiluoto:

Talon omistanut sahayhtiö sulkenut talon toistaiseksi. Sulkemisajankohta epäselvä. Sahayhtiö antanut talon työväkensä käytettäväksi yksinomaan ammatillista toimintaa varten. Koska paikkakunnalla oli vain kommunistinen yhdistys, joka on talolla järjestänyt erittäin raikeita ja kiihottavaa puhetilaisuuksia mm. viime syksyn (1929) on talo suljettu, selvittää EK:n alaosasto. Kuusiluodon yhdistyksistä lakkautettiin 25.7.1932 Alatornion kihlakunnanoikeudessa sekä työväen paikallisjärjestö että voimistelu- ja urheiluseura Myrsky. Molemmat yhdistykset löytyvät myös SDP:n luettelosta 4 otsikon Muita lakkautettuja yhdistyksiä alta, josta ilmenee, että niille on valittu pesänselvittäjä. *EKOL2, SDP4, SM1934.*

1. T, K, V, M, 1929, vuokr.

Alatornio, Pirkkiö:

Talo ollut suljettuna useita vuosia. Keväällä 1930 kansanedustaja Villiam Tanner luovuttanut talon SAJ:n puolesta Pirkkiön paikallisjärjestölle, joka on EK:n mukaan täysin kommunistinen. Talolla järjestetty tämän jälkeen useita iltamia. Viimeaikana (12.7.1930) ei talolla ole pidetty iltamia. SM:n luettelo ei tunne mainittua yhdistystä. Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Pyrkien osasto n.o 145 lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Epävarma tapaus. *EKOL2, SM1934.*

1. T, K, E, S, 1930, ?

Alatornio, Raumo, Kyläjoki, Kyläjoen työväen paikallisjärjestö:

Talon sulkemisesta ei löydy suoranaista mainintaa. Yhdistys esiintyy SDP4 luettelossa otsikon Muita lakkautettuja yhdistyksiä otsikon alla. Omistajayhdistys lakkautettu Alatornion kihlakunnanoikeudessa 25.7.1931 ja sille on SDP4 mukaan valittu pesänselvittäjä. EK:n mukaan työväen-talo oli täydellisesti kommunistien hallussa ja he ovat hyvin ahkerasti järjestäneet talolla iltamia. Talolla vierailleet mm. kemiläiset sini- ja punapaidat. Epävarma tapaus. *EKOL2, SDP4, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Alatornio, Röyttä:

Talon sulkemisesta ei löydy mainintaa. Kyseessä saattaa olla jokin jo mainittu tapaus, ehkäpä Alatornion työväenyhdistyksen talo. SM:n luettelo ei tunne Röytässä lakkautettuja yhdistyksiä. Talon aiempi omistaja työosuuskunta. Tapaus mukana EK:n luonnehdinnan takia. Sen mukaan talo oli kommunistien hallussa, talon vahtimestari Pekka Kauranen tuomittu 1½ vuodeksi valtiopetoksen valmistelusta korkeimmassa oikeudessa ja talon lattian alta löytynyt 1929 suurempi määrä Ruotsista maahan tuotua rikollista kommunistista kirjallisuutta. Moisen syntimäärän jälkeen talo ei ole voinut jäädä auki vuonna 1930. Epävarma tapaus. *EKOL2, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ? OPY

Alatornio, Vojakkala, Vojakkalan työväenjärjestöjen taloustoimikunta:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Alatornion kihlakunnanoikeudessa 25.7.1932. Yhdistys ollut EK:n tietojen mukaan kommunistien hallussa vuodesta 1921. Talolla järjestetty ainakin vielä vappuna 1930 juhlat. Talo myyty selvitysmiehen järjestämässä pakkohuutokaupassa yksityiselle. Tontin osti 1.9.1935 Vojakkalan nuorisoseura. *EKOL2, OikM, SDP4, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, yksit.

Alavieska, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Alavieskan osasto n:o 61:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan vasemmiston sisäiset välit kiristyneet kun kommunistit ovat pitäneet "tyrannimaisesti" talon hallussaan. Talo myyty selvitysmiesten toimittamassa pakkohuutokaupassa 27.6.1932. Ostaja Alavieskan suojeluskunta, joka myynyt kiinteistön 5.11.1944 Alavieskan sos.dem. työväenyhdistykselle. *EKOL1, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Haapajärvi, Kirkonkylä Martinmäki, Työväenyhdistys Martinmäki ry:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä, joka esiintyy myös nimellä Haapajärven kirkonkylän työväenyhdistys, ei ole lakkautettu. EK:n mukaan yhdistyksen hallinnasta käytiin kovaa kamppailua 1920-luvun lopulla, kommunistien ollessa voitolla. Työväenyhdistys Martinmäen perustamisen

jälkeen kommunistit ottivat talon haltuunsa eikä sosialidemokraateille ole annettu käyttöoikeutta taloon. Pitäjäkirjan kirjoittajan mukaan yhdistyksen toiminta kiellettiin alkukesästä 1930. Paikallisten työväenyhdistysten iltamia keskeytettiin suojeluskuntalaisten toimesta. Ainakin Oksavan työväenyhdistys sai nimismieheltä iltamalupakiellon. Myös SDP:n mukaan yhdistystä ei lakkautettu, mutta sen toiminta estettiin, mistä syystä yhdistys joutui vaikeuksiin ja talo myytiin pakkohuutokaupalla 24.3.1932. Talon osti sosialidemokraattinen Kiinteistö Oy Raasakka, joka myi sen Haapajärven kunnalle yhteiskouluksi. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välityksessä 9.9.1932, jolloin talo ollut edelleen kiinni. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Vilkuna, Anna-Maria, Yhdistystoiminta Haapajärvellä, Haapajärven kirja, JYY:n kotiseutusarja n:o 22, Jyväskylä 1985, s. 431-434; Vp. ptk. I 1932, s. 977.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Haapajärvi, Autioranta eli Oksava, Haapajärven Autiorannan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä ei ole lakkautettu. Talo kulkee myös Oksavan työväenyhdistyksen talon nimellä. Kyseessä sama talo. EK:n mukaan kommunistit vallanneet talon "härkäpäisyydellään" saatuaan kannatuksensa nousuun. Paikallisten työväenyhdistysten iltamia keskeytettiin suojeluskuntalaisten toimesta. Oksavan työväenyhdistys sai nimismieheltä iltamalupakiellon. Talon ostanut pakkohuutokaupassa toukokuussa 1936 Oksavan Rauhanyhdistys. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 25.5.1937. *EKOLI, OikM, SDP1, SDP4, SDP6, SM1934; Vilkuna 1985, s. 431-434.*

1. T, K, V, S, 1930, Krist.yhd.

Haapajärvi, Kuusaa, Jokelankylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa SM:ön luettelossa. Yhdistyksen toiminnan jatkaminen estettiin lapuanliikkeen kannattajien toimesta. EK:n mukaan talo oli (14.7.1930) ainakin toistaiseksi sosialidemokraattien hallussa. Heillä oli jopa vahva määräysvalta. Talon ostanut pakkohuutokaupasta 18.11.1937 yksityinen. *EKOLI, OikM, SDP4, SDP6, SM1934; Vilkuna 1985, s. 431-434.*

1. T, S, V, M, 1930, yksit.

Haapavesi, Haapaveden kunnan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Haapaveden kihlakunnanoikeudessa 9.4.1932. EK:n mukaan 14.7.1930 talo yhteiskäytössä, mutta määräysvalta sosialidemokraateilla, vaikka paikkakunnalla olikin enemmän kommunisteja. Talo myyty pesänselvittäjän toimesta huutokaupalla joko 4. tai 6. lokakuuta 1932. Talon ostanut paikallinen suojeluskunta. *EKOLI, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, S, V, S, 1930, Sk

Hailuoto, Hailuodon työväenyhdistys Tulevaisuus:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä ei ilmeisesti ole lakkautettu. EK:n mukaan talo kommunistien hallinnassa, siellä on saanut toimia mm. TUL:sta erotettu voimisteluseura Saaren Voima. Talo myyty pakkohuutokaupassa palovakuutusmaksujen suorittamiseksi. Talon ostanut yksityinen, jolta sitä vuokrasi Hailuodon sos.dem. työväenyhdistys, joka lakkautettu Oulujoen kihlakunnanoikeudessa 24.9.1936. Tämän jälkeen talon yksityinen omistaja myynyt sen huutokaupalla Hailuodon Lotta Svärd osastolle, joka purki sen ja rakensi kahvilaksi. Lotilta talo siirtynyt Mannerheimin Lastensuojeluliiton Hailuodon paikallisosastolle. *EKOLI, OikM, SDP4, SDP6.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Haukipudas, Jokikylä, Suomen Kuljetustyöläisten liiton osasto n:o 24:

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo yksinomaan kommunistien käytössä. Lähteissä puhutaan rinnan myös Haukiputaan Työ-osuuskunnasta, joka omisti kaksi työväen-taloa, toinen sijaitti Niemelän törmällä. Työ-osuuskunta anonut talojen avaamista pitkään, koska avaaminen ei edennyt, talo myytiin Haukiputaan Jokikylän työväenyhdistykselle, joka anoi talon avaamista vuoden 1938 lopulla. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *EKOLI, Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a6, kotelo 624, SM:n päätös ja kirje 9.8.1935 Oulun läänin maaherralle ja SM:n päätös ja kirje 29.10.1938 Oulun lääninhallitukselle.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Haukipudas, Kello, Kellonkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, entinen Kellon työväenyhdistys, lakkautettu Iin kihlakunnan oikeudessa 5.10.1933. EK:n mukaan talo ollut erityisesti kommunististen nuorisoklubien käytössä. Talo myyty pakkohuutokaupassa ennen lakkautusta 12.7.1933 Oulun Osuuskaupalle. Talo avattiin 1936 Kellon työväenyhdistykselle (kyseessä ilmeisesti uusi sos. dem. yhdistys) *EKOLI, Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934.*

1, T, K, V, S, 1930, Osuusl. OPY

Haukipudas, Martinniemi, Martinniemen työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu heinäkuussa 1930 viranomaisten toimesta. Martinniemen työväenyhdistyksen historiikin kirjoittajan Tuomo Jämsän mukaan talo tervattiin sulkemisen jälkeen. Tervaja toimi historiikin kirjoittajan mukaan palkkiota vastaan. Omistajayhdistyksestä ei täyttä varmuutta, mutta Jämsän mukaan talon omisti Martinniemen Työläisten taloudellinen yhdistys. Martinniemen työväenyhdistys ei SM:ön luettelossa. Martinniemen työväen yhdistys lakkautettu Iin kihlakunnan oikeudessa 14.12.1932. EK:n mukaan talo vain kommunistien käytössä. Yhdistys on SAJ:n selvitysmiesten mukaan luovuttanut, SDP:n mukaan myynyt, talonsa 17.8.1930 paikkakunnalle perustetulle sos. dem. yhdistykselle. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo ollut edelleen kiinni. Sisäministeriö tehnyt päätöksen talon avaamisen sallimisesta 7.12.1932, mutta Oulun läänin maaherra siirtänyt päätöksen voimaansaattamisen vuoden 1933 puolelle. Raahe Oy pyrki estämään talon avaamisen kaikin keinoin. Asiasta tarkemmin tekstissä. *EKOLI, Huttula 1996, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SDP7, SM1934; Vp. ptk. I 1932, s. 977; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, EK:n Oulun alaostaston kirjeet 4.11.1930 ja 28.11.1930 Oulun läänin maaherralle; Jämsä, Tuomo, Martinniemen työväenyhdistyksen vaiheet 1905-1975, Oulu 1976, s.21-27.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Haukipudas, Niemelän törmä, Suomen Kuljetustyöläisten liiton osasto n:o 24:

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Lähteissä puhutaan rinnan myös Haukiputaan Työ-osuuskunnasta, joka omisti kaksi työväentaloa, toinen sijaitti Jokikylällä, katso myöhemmät vaiheet sen kohdalta. EK:n mukaan kyse juuri Osuuskunnan talosta, omistaja oli nk. lastausrengas, joka oli täydelleen kommunistinen. *EKOLI, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Haukipudas, Pateniemi, Pateniemen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkautusta ei SM:ön luettelossa. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan yhdistys lakkautettu vasta 19.12.1935 Kiimingin kihlakunnan oikeudessa. EK:n mukaan talo yksinomaan kommunistien hallinnassa. Talo esiintyy SAJ:n luettelossa myös Pateniemen työväen paikallisjärjestön nimellä. Talo siirtynyt Oulu Oy:lle pakkohuutokaupassa jo ennen lakkauttamista. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Haukipudas, Suomen Kuljetustyöläisten liiton osasto n:o 18:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 4.12.1933. Talo myyty huutokaupalla 22.6.1934 yksityiselle. *SM1934, TKPO.* Toiset lähteet puhuvat samasta talosta seuraavilla tiedoilla: Haukipudas, Suomen Puuteollisuustyöväen liiton osasto n:o 27: Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.* EK:n luettelo puhuu Haukiputaan Halosenniemessä olevasta talosta, joka oli kommunististen ammattiosastojen, naisosaston, nuorisoklubin ja muiden kommunististen järjestöjen käytössä. Näissä kaikissa tapauksissa kyse lienee samasta talosta. EK:n luettelo ei mainitse osastojen taloja erikseen. *EKOLI.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Ii, Etelä-Ii, Suomen Kuljetustyöläisten liiton osasto n:o 25:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n luettelossa esiintyy tapaus Iin Kirkonkylästä, kyseessä voisi olla sama tapaus. EK:n mukaan talo täysin kommunistien hallussa ja sitä käyttivät mm. TUL:sta erotettu urheiluseura Yritys, naisosasto, nuorten opintoyhdistys ja kommunistisia ammattiosastoja. Kiinteistö luovutettu ilmeisesti Iin Seuratalo Oy:lle, jolta Iin sos.dem. työväenyhdistys ostanut sen 18.7.1938. *EKOLI, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934.* (OPY)

1. T, K, V, S, 1930, Porv. yhd.

Ii, Jakkukylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Jakkukylän osasto n:o 68:

Sulkemisesta ei ole mitään tietoa. Mahdolliseksi omistajayhdistykseksi epäilty talo lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Tapaus mukana ainoastaan EK:n tietojen takia. EK:n mukaan Jakkukylässä sijaitsee työväentalo, joka on täydellisesti kommunistien hallussa. Talossa ovat saaneet puhua ainoastaan kommunistiset puhuja. Mahdollinen sulkemistapaus. Epävarma tapaus. *EKOLI, SM1934.*

1. T, K, E, S, 1930, ?

Ii, Olhava, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Olhavan osasto n:o 9:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo kommunististen ammattiosastojen "tyyssija". Talo myyty huutokaupalla 20.6.1934 yksityiselle. *EKOLI, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Ii, Pohjois-Ii, omistajayhdistys ei ole tiedossa:

Talon sulkemisesta ei ole mitään tietoa. Tapaus mukana ainoastaan EK:n tietojen takia. SM:n luettelo ei tunne Pohjois-Iissä toiminutta lakkautettua yhdistystä. Kyseessä ei voi olla muissa lähteissä esiintynyt Olhavan talo. EK:n mukaan kylässä on työväentaloa, joka on toiminut kommunististen ammattiosastojen tyyssijana. Sosialidemokraatit eivät ole saaneet toimia talossa edes tilapäisesti. Kuvauksen perusteella sulkeminen mahdollista. Epävarma tapaus. *EKOLI.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Ii, Siuruan kylä, omistajayhdistys ei ole tiedossa:

Talon sulkemisesta ei ole mitään tietoa. Tapaus mukana ainoastaan EK:n tietojen takia. EK:n mukaan kylässä sijainnut talo ollut täydellisesti kommunistien hallussa, eikä sitä tiettävästi ker- taakaan ole luovutettu sosialidemokraattien käyttöön. Kuvauksen perusteella sulkeminen mahdollista. Epävarma tapaus. *EKOLI.*

1, T, K, E, S, ?, ?

Ii, Tannila, omistajayhdistys ei ole tiedossa:

Talon sulkemisesta ei ole mitään tietoa. Tapaus mukana ainoastaan EK:n tietojen takia. EK:n mukaan Tannilassa sijaitsi työväentalo, joka oli kommunistien hallinnassa. Talossa sallittu ainoastaan kommunistien puhe-tilaisuuksia. "Aihetodisteiden" vuoksi mahdollinen sulkeminen mahdollista. Epävarma tapaus. *EKOLI.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Ii, Yliranta, Iin Ylirannan työväenyhdistys:

Talon sulkemisesta ei ole tietoa. Mahdollinen omistajayhdistys lakkautettu Iin kihlakunnanoikeudessa 5.10.1931. Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Iin Ylirannan osasto n:o 53 lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Tapaus mukana tässä EK:n tietojen takia. EK:n mukaan talo oli täydellisesti kommunistien hallussa, eikä siinä annettu tilapäisestikään toimintaoikeutta sosialidemokraateille. Kuvauksen perusteella sulkeminen mahdollista. Epävarma tapaus. *EKOLI, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Kajaani, Kajaanin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu lokakuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kajaanin raastuvanoikeudessa 19.1.1931. Talo myyty huutokaupassa Kajaanin kaupungille. EK:n Kajaanin alaosasto vastustanut talon avaamista marraskuussa 1930. Sitä ennen SM hylännyt marraskuussa 1931 Suomen Liiketoimintajien liiton Kajaanin osaston anomuksen saada avata talo. Hakija ei ministeriön mukaan kyennyt todistamaan omistusoikeuttaan. Talo avattu 29.8.1932 kaupungille. 9.6.1942 talon ostanut Kajaanin sos.dem. työväenyhdistys. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Kajaanin alaosaston tilannekatsaukset n:o 10 ja 11 1930; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:n päätös 27.11.1931.*

I. T, K, V, S, 1930, KuntaOPY

Kajaanin maalaiskunta, Lehtovaaran työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Paltamon kihlakunnanoikeudessa 26.8.1932. Pesänselvittäjä myynyt talon yksityiselle asunnoksi huutokaupassa 19.11.1942. *OikM, SDP5, SM1934.*

I. T, K, V, S, ?, yksit.

Kajaanin maalaiskunta, Murtomäen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Paltamon kihlakunnanoikeudessa 16.2.1933. Talon vaiheista ei muuta tietoa. *SDP4, SDP6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, ?

Kalajoki, Kalajoen työväenyhdistys:

Talo suljettu heinäkuussa 1930 viranomaisten toimesta. Omistajayhdistys lakkautettu Kalajoen kihlakunnanoikeudessa 21.10.1931. EK:n mukaan talo ollut täydellisesti kommunistien hallinnassa. Pesänselvittäjä myynyt talon perustettavan Keski-Pohjanmaan Miesten Kotiteollisuuskoulu ry:n lukuun huutokaupassa 15.9.1935. Talo luovutettu koululle 1937. Yhdistyksen lakkautus vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 1935. *Ruuttula-Vasara, Anne, työväenyhdistykset aatteen puolustajina. Sievistä sommaa näköön. Sievin historiaa. Toim. Anne Ruuttula-Vasara. Ylistaro 1993, s. 310-312; EKOL1, OikM, SAJ, SDP2, SDP4-6, SM1934.*

I. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd.

Kemi, Kemin työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kemin raastuvanoikeudessa 28.7.1931. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 21.8.1933. Yhdistys liittynyt EK:n mukaan 1921 SSTP:n. Kiinteistö ja rahavarat luovutettu SAJ:n pesänselvittäjille, jotka luovuttaneen ne edelleen Kemin sos.dem. työväenyhdistykselle 22.6.1935, joka kulkee myös nimellä Kemin työväenyhdistys. Hedmanin mukaan talo pelastui pakkohuutokaupasta SDP:n väliintulon ansiosta. Talo luovutettiin hänen mukaansa ensin SDP:lle, joka puolestaan luovutti sen 19.6.1935 uudelle yhdistykselle. Uuden yhdistyksen perustajina Suomen Liiketoimintajien Kemin osasto, Paperityöntekijäin ammattiosasto ja sos.dem. työväenyhdistys. Talon avajaisjuhlat pidettiin 1.12.1935. *EKOL2, OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; Hedman, Ossi, Kemin historia II, Kemi 1976, s. 850-851.*

I. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Kemijärvi, yhdistys tuntematon:

Paikalliset "suojelijat" tunkeutuneet työväentalolle tapaninpäivän iltana 1929 ja ammuskelleet talon sisällä. Yksi ammuskelijoista saanut luodin päähänsä toisen aseesta. *Työ n:o 1, 4.1.1930.*

I. T, K, V, M, 1929, -

Kemin maalaiskunta, Karihaara, Karihaaran työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Heinäkuun 12. päivä 1930 EK ilmoitti, ettei talolla "nykyisin" ole sallittu pitää yleisiä tilaisuuksia. Omistajayhdistys lakkautettu Kemin raastuvanoikeudessa 14.7.1931. Nimismies keskeyttänyt naistenpäivän tilaisuuden talolla Lapuan toisen kokouksen (15.-16.3.1930) alla samalla viikolla. Samassa yhteydessä suljettiin myös työväenyhdistyksen jäsenkahvila kyseiseltä

illalta. EK:n tietojen mukaan talo ollut kommunistien hallussa vuodesta 1921. Talo myyty selvitysmiesten toimesta Kemin osuuskaupan hakemuksesta pakkohuutokaupalla 27 tai 30. toukokuuta 1932. Ostaja Kemi Oy. *EKOL2, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Kemin maalaiskunta, Karjalahti, Karjalahden työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei löydy mainintaa SM:ön luettelossa Kemin maalaiskunnan vaan kaupungin kohdalta. Yhdistys lakkautettiin Kemin raastuvanoikeudessa 12.7.1932. Talo joutunut kommunistien haltuun 1921. Talon vaiheista ei ole varmaa tietoa, mutta lähteistä löytyy maininta paloi. Pesän jäännösvarat (saatu joko palovakuutuksesta tai myynnistä) on luovutettu 12.7.1932 SAJ:n pesänselvittäjille ja edelleen Kemin liitosalueen sos.dem. työväenyhdistykselle 27.10.1937. *EKOL2, SAJ, SDP2, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kemin maalaiskunta, Lautiosaari, Kemin Lautiosaaren työväen paikallisjärjestö:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei tiedossa. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei tietoa SM:ön luettelossa. EK:n tietojen mukaan talo ollut paikallisjärjestön hallussa vuodesta 1924. Oikeusministeriön saamien tietojen mukaan yhdistys lakkautettu Kemin raastuvanoikeudessa 2.6.1931. Talo myyty pakkohuutokaupalla 27 tai 30. toukokuuta 1932 Kemin Säästöpankin saata vasta. Talon ostanut Kemin Autoilijat. *EKOL2, OikM, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd.

Kemin maalaiskunta, Liedakkala, Liedakkalan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kemin kihlakunnanoikeudessa 10.8.1932. Yhdistys liittynyt EK:n mukaan SSTP:n 1924. Talon avaamisenomus jätetty 11.1.1932. Syyskuussa 1933 sisäministeriö totesi, ettei anomus aiheuttanut toimenpiteitä, sillä anojayhdistys oli lakkautettu. Liedakkalan sos.dem. työväenyhdistys, joka oli ilmoittanut ostaneensa talo 1.4.1931, lakkautettiin Kemin kihlakunnanoikeudessa 12.11.1932. *EKOL2, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, SM:n päätös 28.9.1933.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kempele, Kempeleen työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Limingan kihlakunnanoikeudessa 16.3.1932. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien käytössä. Talo myyty pesänselvittäjän huutokaupassa 24.10.1932 paikalliselle suojeluskunnalle. *EKOL1, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Kiiminki, Kiimingin työväen paikallisjärjestö:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä ei ilmeisesti lakkautettu. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien määrättävissä ja auki vain kommunistisille puhujille. Talo myyty 1.6.1935 huutokaupalla Kiimingin kunnalle. *EKOL1, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Kittilä, Kirkonkylä, Suomen Puuteollisuustyöväen liiton osasto n:o 208:

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myyty huutokaupalla 30.10.1931 ilmeisesti paikallisille lotille. SM hylännyt Kittilän Kirkonkylän sos.dem. ty:n anomuksen saada avata talo joulukuussa 1931. Ministeriön mukaan yhdistyksellä ei ollut omistusoikeutta taloon. Talon oli ministeriön mukaan omistanut toimintansa lopettanut Kittilän Kirkonkylän työväenyhdistys Tunturi, jolta talo oli myyty pakkohuutokaupassa yksityiselle. Ministeriön mukaan Puuteollisuustyöväen liiton Kittilän osastolla oli ollut vain käyttöoikeus taloon, joten sen suorittama talon luovutus sosialidemokraattiselle yhdistykselle oli mitätön. Omistussuhde jää hämäräksi, sillä SM:n luettelon mukaan rekisteröimätön Kittilän Kirkonkylän työväenyhdistys Tunturi lakkautettiin Kittilän kihlakunnanoikeudessa 18.4.1932. *EKOL2, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:n päätös 23.12.1931.*

1. T, K, V, S, 1930, Lotat OPY

Kittilä, Kaukonen, Kaukosen kylän työväenyhdistys:

Talon sulkemisesta ei löydy mainintaa. Myöskään mainitun yhdistyksen lakkauttamisesta ei ole tietoa SM:n luettelossa. Tapaus mainitaan tässä, koska EK:n mukaan vuonna 1923 perustettu yhdistys ollut alusta lähtien kommunistien hallinnassa. Talolla järjestetty ahkerasti toimintaa. Ohjelma on EK:n mukaan ollut erittäin räikeää ja toiminta talolla on "herättänyt suurta paheksumista paikkakunnan vakavan väestön keskuudessa". Luonnehdinta viittaa sulkemisen mahdollisuuteen. Epävarma tapaus. *EKOL2, SM1934*.

1. T, K, E, S, ?, ?OPY

Kuhmonniemi (nyk. Kuhmo), Kirkonkylä, Kuhmonniemen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Vaasan hovioikeudessa 1.11.1933. Selvitysmies luovuttanut talon luovutuskirjalla 22.6.1938 Kuhmon sos.dem. työväenyhdistykselle. *OikM, SDP4, SDP6, SM1934*.

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Kuolajärvi, Kirkonkylä, Kuolajärven työväenyhdistys:

Talo suljettu vuoden 1930 lopulla. Omistajayhdistys lakkautettu Kemijärven kihlakunnanoikeudessa 26.8.1932. EK:n mukaan yhdistys muodollisuuksien vuoksi järjestetty sosialidemokraattiseksi. Pesänselvitysmies myynyt talon valtiolle. Pesän jäännösvarat luovutettu SDP:lle 23.8.1935. Vappuna 1930 tapahtui Kuolajärven talon pihalla ja vappumarssin yhteydessä viranomaisten ja marssijoiden välinen välienselvittely. Poliisi kehotti työväenyhdistystä pitämään kokouksen sisällä, mihin yhdistys ei suostunut. Kaikki vappujuhlien osallistujat eivät olisi edes mahtuneet taloon. Viranomaiset pysäytti 500 henkisen vappukulkueen kesken marssin. Seurauksena oli sekasorto, joka päättyi poliisin ammuttua ilmaan ja vaadittua väkijoukkoa hajaantumaan. Poliisin apuna tapauksen selvityksessä oli suojeluskunta ja rajavartiosto. *EKOLI, SAJ, SDP1, SDP4-6, SM1934, TKPO; Heinänen, Hannu, Sallan historia. Jyväskylä 1993, s. 297*.

1. T, K, V, S, 1930, Valtio

Kuolajärvi (nyk Salla), Salla, Sallan työväenyhdistys:

Historiankirjoittajan mukaan talo suljettu 1930. Tapausta ei löydy liitteessä käytetyissä lähteissä, mutta kirjoittaja perustaa tietonsa TA:n lähteeseen ja haastatteluihin. On epäselvää, voisiko kyseessä olla Sodankylän kohdalla mainittu Sallankylä. *Heinänen, Hannu, Sallan historia, Jyväskylä 1993, s. 299*.

1. T, K, V, S, 1930, ?

Kuusamo, Kuusamon työväenyhdistys:

Talo suljettu viranomaisten toimesta 26.7.1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kuusamon kihlakunnanoikeudessa 20.8.1932. EK:n mukaan kommunistit valloittivat talon täydellisesti sosialidemokraateilta. Talo myyty selvitysmiesten toimesta huutokaupalla yhdistyksen lakkauttamisen jälkeen 7.10.1932. Ostaja Kuusamon Osuusliike, joka siirsi talon Kiviharjuun. Saksalaiset polttaneet talon syksyllä 1944. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, EK:n Oulun alaostaston kirjeet 4.11.1930 ja 28.11.1930 Oulun läänin maaherralle*.

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl.

Liminka, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Alatemmeksen osasto n:o 49:

Talo suljettu oikeusministeriön saaman ilmoituksen mukaan viranomaisten toimesta kesäkuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallussa, eikä sitä ole luovutettu lainkaan sosialidemokraateille. SM hylännyt Alatemmeksen sos.dem. ty:n anomuksen avata talo 30.11.1931. Hakija ei ministeriön mukaan ollut kyennyt todistamaan omistusoikeuttaan. Talo myyty huutokaupalla 19. tai 20. 6.1934. Ostaja Alatemmeksen yksityisen koulupiirin rahasto, joka myynyt sen 27.1.1944 Limingan ja Tyrnävän metsänhoitoyhdistykselle. *EKOLI, OikM, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:n päätös 30.11.1931*.

1. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd. OPY

Liminka, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Limingan osasto n:o 47:
Talo suljettu 1930. Talo pidetty suljettuna 19.12.1929 nimismiehen peruutettua iltamaluvan. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallussa eikä sitä ole luovutettu sosialidemokraattien käyttöön. Talo myyty huutokaupalla 20.6.1934 Limingan porvarillisille yhdistyksille. *EKOLI, Huttula 1999, SDP3-6, SM1934*.
I. T, K, V, S, 1930, Porv.yhd.

Lumijoki, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Lumijoen osasto n:o 54:
Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Oikeusministeriön saaman ilmoituksen mukaan talon sulki paikalliset "lapualaiset". Viittaa selvästikin jonkinlaiseen naulaukseen. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallussa eikä sitä ole luovutettu sosiaalidemokraateille. Talo myyty huutokaupassa 20.5.1934 tai 19.6.1934 Lumijoen kunnalle. Kunta myynyt edelleen 20.11.1937 Lumijoen suojeluskunnalle. *EKOLI, OikM, SM1934, TKPO*.
I. T, K, V, N, 1930, Kunta

Muhos, Muhoksen Kylmänkylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Muhoksen kihlakunnanoikeudessa 10.5.1933. EK:n mukaan talo kommunistien käsissä. Talo myyty huutokaupassa 20.11.1934 yksityiselle. *EKOLI, SM1934, TKPO*.
I. T, K, V, S, ?, yksit.

Muhos, Muhoksen työväenyhdistys Ilola:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkauttanut itse toimintansa 12.11.1930 ja tehnyt siitä virallisen ilmoituksen yhdistysrekisteriin. EK:n mukaan talo kommunistien käsissä. Talo myyty pakkohuutokaupalla 5.5.1934 Oulun osuuskaupalle. *EKOLI, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO*.
I. T, K, V, S, 1930, Osuusl.

Oulainen, Kirkonkylä, Oulaisten työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Pyhäjoen kihlakunnanoikeudessa 1932. Oulun läänin maaherra keskeyttänyt yhdistyksen toiminnan 20.8.1931. EK:n mukaan talo kommunistien valtaama. Talolla toimi myös voimakas kommunistinen urheiluseura Taru. Taru lakkautettu Pyhäjoen kihlakunnanoikeudessa 21.5.1931. Selvitysmies myynyt talon huutokaupassa 31.5.1932. Ostaja Oulaisten suojeluskunta, joka lahjoittanut talon ja tontin 5.11.1944 Oulaisten kunnalle. Harri Turusen mukaan talolla tapahtui myös talon välineistön, kirjojen ja näyttämötarpeiden hävittämistä. Lisäksi työväenyhdistyksen ja Tarun liput poltettiin. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO; Turunen, Harri, Oulaisten historia 1860-luvulta 1980-luvulle. Oulainen 1986, s. 382*.

I. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Oulu, Pakkahuoneenkatu 26, Oulun työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930, heinäkuun alussa. Poliisimestari kieltänyt 18.12.1929 Oulun Työväen Paikallisjärjestön punaisen kuukauden kokouksen työväentalolla. Omistajayhdistys lakkautettu 26.5.1931 Oulun raastuvanoikeudessa. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 13.1.1933. EK:n mukaan yhdistys on ollut kommunistien täysin hallitsema 1924 lähtien. Talo myyty sosialidemokraattiselle Oulun Teatteritalo Oy:lle 7.3.1931. Oulun sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historiaa tutkineen Risto Kentän mukaan yhtiöön tuli työväenyhdistyksen lisäksi mukaan mm. SDP, joka omisti yhtiön osakkeista puolet. Yhtiö vuokrannut talon Oulun sos.dem. työväenyhdistykselle. Talo avattu sisäministeriön luvalla 23.7.1931. Avaamispäätökseen liittyy esittelijän vastalause. Esittelijän mukaan takavarikkopäätöstä ei olisi pitänyt perua, koska lakkautetun yhdistyksen pesänselvittäjä oli riitauttanut kaupan eikä hovioikeuden päätös Oulun ty:n lakkauttamisesta ollut vielä tullut. Talo tuhoutunut Oulun pommituksissa 21.2.1944. Osa huoneistosta kunnostettu. *EKOLI, OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; Pohjan Voima, n:o 292, 19.12.1929; Pohjanmaan Kanssa, 18.7.1931 n:o 20; VA, SM, Cb 14 1931, SM:n päätös 10.7.1931 n:o 63 ja siihen liittyvä eriävä mielipide, liite 1; Kenttä, Risto Oma apu, paras apu. Oulun Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886-1986. Oulu 1986, s 192-193*.
I. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Oulu, Hevossaari, Oulun työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Huvila suljettu talon sulkemisen yhteydessä 1930, heinäkuun alussa. Omistajayhdistys vaiheet edellä. EK:n mukaan Hevossaari oli kesällä samanlainen kommunistisen toiminnan keskus kuin Oulun työväentalo talvella. Työväenyhdistys myynyt huvilan vuokraoikeudet ja rakennukset Oulun Teatteritalo Oy:lle 7.3.1931, jolta se siirtyi velkoja vastaan Helsingin Työväen Säästöpankille. Pankki myynyt rakennukset ja vuokraoikeudet Oulun NMKY:lle, joka puolestaan myynyt vuokraoikeudet Oulu Oy:lle ja rakennukset yksityiselle liikemiehelle. *EKOLI, OikM, Huttula 1996, SAJ, SM1934.*

1. K, K, V, S, 1930, SDP

Oulujoki, Hintta, Hintan työväenyhdistys Aura:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta löytyy SM:ön luettelosta vain maininta toiminnan keskeyttämisestä Oulun läänin maaherran päätöksellä 27.6.1932. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan yhdistys lakkautettiin Oulujoen kihlakunnanoikeudessa 2.2.1933. EK:n mukaan talo kommunistien vallassa. Selvitysmies myynyt talon jo 26.7.1932 pakkohuutokaupalla Oulun osuuskaupan saatavasta. Talon ostaja Oulun osuuskauppa. Osuuskauppa myynyt talon Voimistelu- ja Urheiluseura Jyrylle 27.3.1941. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl.

Oulujoki, Koskelankylä, Koskelankylän työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole mainintaa SM:ön luettelossa, ainoastaan maininta toiminnan keskeyttämisestä Oulun läänin maaherran päätöksellä 15.3.1932. SDP:n lähteistä ja oikeusministeriön saamasta selvityksestä löytyy maininta yhdistyksen lakkauttamisesta 6.10.1932 Oulujoen kihlakunnanoikeudessa. EK:n mukaan talo täysin kommunistien hallussa, sosialidemokraateilta talon käyttö evätty. Varsinaista selvitysmiestä ei valittu, koska kaikki omaisuus yhdistyksen sääntöjen mukaan lankesi Osuuskuunta Asuntola r.l:lle. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930 Osuusl. OPY

Oulujoki, Madekoski, Madekosken työväen paikallisjärjestö:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Oulujoen kihlakunnanoikeudessa 12.1.1932. Madekosken sosialidemokraattinen yhdisty hakenut talon avaamista, mutta SM hylkäsi 8.4.1932 hakemuksen. Ministeriön mukaan hakija ei ollut kyennyt riittävästi selvittämään omistusoikeuden siirtymistä. Talo myyty pakkohuutokaupassa yksityiselle 15.12.1932. *SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:ön päätös 8.4.1932.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Oulujoki, Port Arthur, Oulun työväenyhdistys ja Voimistelu- ja Urheiluseura Tarmo:

Talon, Tarmolan, tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Talon omistaneet mainitut yhdistykset puoliksi. Oulun työväenyhdistyksen vaiheet kerrottu edellä. Voimistelu- ja Urheiluseura Tarmo lakkautettu Oulun raastuvanoikeudessa 13.10.1931. EK:n mukaan talolla on järjestänyt toimintaa, iltamia ja toveri-iltoja, erityisesti Oulun työläisnuorten klubi. Sosialidemokraateilla ei ole ollut 6-7 vuoteen ollut tilapäistäkään käyttöoikeutta taloon. Oulun ty myynyt oman puolikkaansa talosta 7.3.1933 Oulun Teatteritalo Oy:lle. Tarmon osuus myyty yksityiselle, ilmeisesti pesänselvittäjän toimesta. Uudet omistajat hakeneet talon avaamista. EK piti asiaa arveluttavana 11.4.1932. Talo avattu SM päätöksellä 23.4.1934. *EKOLI, OikM, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, EK:n Oulun alaostaston lausunto 11.4.1932 Oulun läänin maaherralle ja D1a6, SM:n päätös 23.8.1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Oulunsalo, Kirkonkylä, Oulunsalon Kirkonkylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, entinen Oulunsalon työväenyhdistys, lakkautettu Vaasan hovioikeudessa 10.1.1932. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallinnassa. Päätös vahvistettu korkeimmassa oikeudessa 5.11.1934. Talo myyty selvitysmiehen toimesta huutokaupassa

10.3.1938. Ostaja Oulunsalon kunta. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934; Hiltunen, Mauno, Oulunsalon historia. Kemi 1987, s. 445.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Oulunsalo, Salonpää, Salonpään työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Oulujoen kihlakunnanoikeudessa 6.10.1932. EK:n mukaan talo kommunistien hallussa. Talo myyty selvitysmiesten järjestämässä huutokaupassa 1.6.1935. Ostaja Oulunsalon suojeluskunta. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO; Hiltunen 1987, s. 445.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Paavola, Ruukki, Ruukin työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Siikajoen kihlakunnanoikeudessa 21.4.1932. EK:n mukaan talo ollut kommunistien vapaasti käytettävissä. Sosialidemokraateille taloa ei ole luovutettu tilapäisestikään. Ruukin työväenyhdistys luovuttanut talon 10.8.1930 tehdyllä lahjakirjalla Ruukin sos. dem. työväenyhdistykselle. Luovutusta ei ole ilmeisesti hyväksytty, sillä talo myytiin pesänselvittäjien toimesta järjestetyssä huutokaupassa 21.6.1934. Vuokratontilla ollut talo myytiin pois siirrettäväksi Ruukin maanviljelysyritykselle, joka luovuttaa sen 11.2.1937 lahjakirjalla Paavolan suojeluskunnalle. Suojeluskunta möi talon 3.11.1944 avoimelle yhtiölle. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; Vilmusenaho, Risto, Siikajokilaakson historia II 1860-1960. Oulu 1984, s. 514-515, 608.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit. OPY

Paavola, Saarikoski, Saarikosken työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Siikajoen kihlakunnanoikeudessa??? Vilmusenahon mukaan Siikajokilaaksossa suljettiin kaikki työväentalot, joissa kommunisteilla oli vaikutusta. Saarikosken työväenyhdistys on Vilmusenahon listassa toinen yhdistys, jonka kohtalosta ei löydy muuta viitettä. *Vilmusenaho 1984, s. 514-515.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Paltamo, Kiehimä, Kiehimän Uraan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Paltamon kihlakunnanoikeudessa 16.3.1933. Esiintyy myös nimellä Uraan työväenyhdistys, joka lakkautettu samassa yhteydessä. Selvitysmies myynyt talon huutokaupalla Paltamon suojeluskunnalle, ilmeisesti 16.8.1935. Talo siirretty pois, myöhemmin se on luovutettu lahjakirjalla Paltamon kunnalle 6.11.1944. *OikM, SDP4-6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Paltamo, Kiehimä, Kiehimän työväenyhdistys Yritys:

Talo suljettu oikeusministeriön saaman ilmoituksen mukaan kesäkuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Paltamon kihlakunnanoikeudessa 11.11.1931. Talo myyty huutokaupalla Helsingin Työväen Säästöpankin saatavasta 15.6.1933. Talon osti Paltamon kunta kansakouluksi. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Paltamo, Melalahti, Suomen Puutyöväenliiton osasto n:o 283:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Esiintyy myös Melalahden työväenyhdistyksen nimellä, jonka lakkauttamisesta ei tietoa SM:ön luettelossa. Talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 4.7.1934. Talon ostanut Paltamon kunta kansakouluksi. *OikM, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Pattijoki, Kopsankylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton

Kopsankylän osasto n:o 95:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talon avaamisenomus jätetty 4.7.1931. SM ei huhtikuussa 1933 hyväksynyt avaamista, koska anojayhdistys ei ollut selvittänyt että omistusoikeus olisi siirtynyt sille laillises-

ti. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP4, SDP6, SM1934; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, SM:ön päätös 28.4.1933.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Pattijoki, Olkijoki, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Olkijoen osasto n:o 11:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, joka esiintyy myös nimellä Olkijoen työväenyhdistys, lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo täysin kommunistien hallussa. Talo ja tontti palautunut sen entiselle yksityiselle omistajalle, kun yhdistyksellä ei ollut varaa maksaa sitä. Talo purettu myöhemmin. *EKOLI, OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pudasjärvi, Kurenala, Pudasjärven työväen raittiusyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Pudasjärven kihlakunnanoikeudessa 16.4.1932. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 14.1933. EK:n mukaan taloa saaneet käyttää vain kommunistiset puhujat. Talo myyty ennen lakkautusta 11.4.1931 Pudasjärven Kurenalan sos.dem. työväenyhdistykselle. Talon avaamisanomus jätetty 29.6.1931. Sos.dem. yhdistys myynyt talon yksityiselle 20.5.1933. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo ollut edelleen kiinni. Talo avattu yksityiselle 31.8.1933. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934; Vp. ptk I 1932, s. 977; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, kotelo 624, SM:n päätös 31.8.1933.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Pulkkila, Pulkkilan työväenyhdistys:

Talo suljettu 24.6.1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei ole mainintaa SM:ön luettelossa, mutta oikeusministeriön saamista tiedoissa esiintyy useaan otteeseen maininta yhdistyksen lakkauttamisesta keväällä 1932, ilmeisesti 4.4.1932. EK:n mukaan talo täysin kommunistien hallinnassa. Talo myyty pesänselvittäjien toimittamassa huutokaupassa syksyllä 1932. Ostaja Pulkkilan kunta, joka purki talon ja käytti sitä kunnalliskodin rakentamiseen. Tontille siirrettiin kunnan lainajvästö. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4-6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Puolanka, Suomen Puuteollisuustyöväen liiton osasto:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, osaston numero epäselvä, lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 2.7.1934 yksityiselle, joka myynyt sen edelleen Puolangan suojeluskunnalle. Suojeluskunta lahjoittanut talon 3.11.1944 Puolangan maamiesseuralle. *OikM, SDP4, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pyhäjoki, Pohjankylän työväenyhdistys Aura:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu, nimellä Pyhäjoen työväenyhdistys Aura, Pyhäjoen kihlakunnanoikeudessa 28.11.1931. Talo myyty huutokaupalla 6.7.1932. Vuokramaalla olleen talon osti Pyhäjoen suojeluskunta, joka osti talon tontin myöhemmin. Suojeluskunta möi talon 16.9.1944 Pyhäjoen Säästöpankille, joka möi sen edelleen Pyhäjoen maamiesseuralle. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Pyhäjoki, Yppärinkylä, Yppärinkylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, esiintyy myös nimellä Pyhäjoen Yppärinkylän työväenyhdistys, lakkautettu Pyhäjoen kihlakunnanoikeudessa 4.4.1932. Talo myyty huutokaupassa 1933 yksityiselle. EK:n mukaan talo 14.7.1930 molempien ryhmien käytössä. Talo vanha ja ränsistynyt. Talo siirretty pois. Se on myöhemmin palanut. *EKOLI, OikM, SDP4, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Pyhäjärvi, Jokikylä, Jokikylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, entinen Pyhäjärven Jokikylän työväenyhdistys lakkautettu Pyhäjärven kihlakunnanoikeudessa 26.11.1932. EK:n mukaan talo ollut täysin kommunistien hallussa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *EKOLI, SDP4, SDP6, SM1934.*

1, T, K, V, S, 1930, ?

Raaha, Lapaluoto, Suomen Kuljetustyöläisten liiton Raahan osasto n:o 21:

Talo suljettu 1930. Poliisi estänyt iltamat joulukuussa 1929. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo oli täydellisesti kommunistien hallitsema ja sijaitsi sikäläisellä lastausrenkaalla. Talo ei täyttänyt talolta vaadittavia määräyksiä. Talo myyty yksityiselle 22.6.1934. *EKOLI, Huttula 1999, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Raaha, Raahan työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu viranomaisten toimesta heinä- elokuussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Raahan raastuvanoikeudessa 13.7.1931. EK:n mukaan kommunistit vallanneet talon ja sosiaalidemokraatit rakentaneet itselleen uuden talon. Talo myyty huutokaupalla Raahan kaupungille 21.1.1933. *EKOLI, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, KuntaOPY

Rantsila, Mankila, Mankilankylän työväenyhdistys:

Talo suljettu vuonna 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Siikajoen kihlakunnanoikeudessa ?? Vilmusenahon mukaan Siikajokilaaksossa suljettiin kaikki työväentalot, joissa kommunisteilla oli vaikutusvaltaa. Mankilankylän työväenyhdistys on Vilmusenahon listassa toinen josta ei ole löytynyt muuta vahvistusta asialle. *Vilmusenaho 1984, s. 514-515.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Rautio, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Raution osasto n:o 56:

Talo suljettu heinäkuussa 1930 viranomaisten toimesta. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo ollut kommunistien hallussa eikä sitä "tietävästi" koskaan ole luovutettu sosiaalidemokraattien käytettäväksi. Talo luovutettu Raution työväenyhdistykselle 15.4.1931. Talo myyty edelleen pakkohuutokaupalla 4.4.1935 Helsingin Työväen Säästöpankin saatavasta. Ostaja Kalajokilaakson Osuusliike. *Ruuttula-Vasara 1993, s. 310-312; EKOLI, OikM, SAJ, SDP2, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Osuusl.

Reisjärvi, Kangaskylä Leppälahti, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Reisjärven osasto n:o 91:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talon myöhemmistä omistajasta ei ole tarkkaa tietoa. Pitäjänkirjan kirjoittajan mukaan talo pääsi rappeutumaan ja purettiin 1978-1979. SDP:n lähteistä löytyy tieto Reisjärven Kirkonkylän työväenyhdistyksestä, jonka talon Oy Raasakka on ostanut. Kyse lienee samasta Kangaskylän talosta. Raasakan ostamaa taloa käytetty esimerkkinä SDP:n välityksessä 9.9.1932, jolloin talo ollut edelleen kiinni. Talo avattu huhtikuun lopulla 1933. *SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Tilli, Juhani Reisjärven yhdistystoiminta, Reisjärven kirja, JYY:n kotiseutusarja n:o 26, Jyväskylä 1987, s. 437-442; Vp. ptk. I 1932, s. 977; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a5, SM:n kirje 19.4.1933 Oulun maaherralle.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Reisjärvi, Kalajan kylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Kalajan osasto n:o 92:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan taloa isännöivät "täydelleen" kommunistit. Talo joutunut yhdistyksen lakkauttamisen jälkeen Iso-Kalajan nuorisoseuran omistukseen. Ilmeisesti pesänselvittäjän huutokaupan myötä. *EKOLI, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934; Tilli 1987, s. 437-442.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Rovaniemen kauppala, Rovaniemen työväenyhdistys (taloudellinen yhdistys):

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei löydy mainintaa. Talo myyty konkurssipesästä sosialidemokraattiselle osakeyhtiölle Oy Kansantalo 8.10.1931. EK:n luonnehdinta talosta 12.7.1930: "talolla harjoitettu yhteiskuntavastainen toiminta on paikkakunnan isänmaallisessa väestössä herättänyt suurta paheksumista ja tuottaisi se suurta tyydytystä, jos toiminta lopetettaisiin sulkemalla talo". Talo avattu 11.11.1932. Tapausta käytetty esimerkkinä SDP:n välikysymyksessä 9.9.1932, jolloin talo edelleen kiinni. Talo avattu 4.11.1932, samana päivän, jolloin sisäministeri von Born vastasi välikysymykseen. *EKOL2, SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934; Vp. ptk. I 1932, s. 977, Vp ptk. II 1932, s. 1213.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP OPY

Rovaniemen maalaiskunta, Hirvaa, Hirvaan työväenyhdistys:

Talon sulkemisesta ei löydy mainintaa. Omistajayhdistys lakkautettu Rovaniemen kihlakunnanoikeudessa 3.6.1932. EK:n mukaan yhdistys oli aikaisemmin toiminut sosialidemokraattien nimellä mutta muuttanut 8.11.1925 nimensä Hirvaan Työväen ja Pienviljelijäin yhdistykseksi. Yhdistys ollut puhtaasti kommunistinen. Talolla ei ole toimittu pariin vuoteen (12.7.1930) koska se ei ole ollut asetuksen mukaisessa kunnossa. Epävarma tapaus. *EKOL2, SDP4, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Rovaniemen maalaiskunta, Jaatila, Jaatilan työväenyhdistys Yritys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Rovaniemen kihlakunnanoikeudessa 31.10.1931. EK:n mukaan yhdistys ollut aiemmin sosialidemokraattinen. Iltamia pidetty talolla aivan viime aikoihin asti (12.7.1932) vaikka talo ei ole ollut asetuksen mukaisessa kunnossa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *EKOL2, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Saloinen, Piehinki, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Saloisten Piehingin osasto n:o 17:

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallinnassa. Pesänselvittäjät myyneet talon huutokaupassa 30.7. tai 8.8.1931 Piehingin nuorisoseuralle. Toisena ostajana esiintyy kahdessa lähteessä neljänneksen osuudella myös Piehingin maamiesseura. *EKOL1, Huttula 1999, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Saloinen, Savonlahti, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Saloisten osasto n:o 69:

Talo suljettu 1930. Poliisi keskeyttänyt iltamat Savonlahden työväentalolla 26.12.1929. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo täydellisesti kommunistien hallinnassa. Sosialidemokraattien toimintaa ei ole sallittu. Suurimmaksi syyksi asiointilaan nimetään kansanedustaja Siina Urpilainen. Pesänselvittäjät myyneet talon yksityiselle. *EKOL1, OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934: Uusi Suomi n:o 353, 31.12.1929.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Sievi, Kiiskilänkylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Sievin Kiiskilänkylän osasto n:o 80:

Talo naulattu heinäkuun alussa 1930. Samassa yhteydessä revittiin nimikilvet irti. Nimismies sinetöinyt talon myöhemmin. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo vahvasti kommunistien hallussa. Pesänselvittäjät myyneet talon pakkohuutokaupassa 30.7.1931. Talon ostanut Kiiskilänkylän nuorisoseura. Oikeusministeriön saaman selvityksen mukaan taloa käyttävät nykyisin (1945) nuorisoseura, maamiesseura, Suomi-Neuvostoliitto-Seura ja SKDL. *Ruuttula-Vasara 1993, s. 310-312; EKOL1, OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, Ns

Sievi, Suomen Puuteollisuustyöväen liiton Sievin osasto n:o 85:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n luettelossa 14.7.1930 mainitaan Sievin Kukonkylän talo, jonka kommunistit ovat vallanneet sosialidemokraateilta. Kyseessä mahdollisesti tämä talo. Talo myyty huutokaupalla 23.6.1934. Talon ostanut Oy Työväen-talo. *EKOL1, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Simo, Jokikylä, Simon Jokikylän työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 1932. SM:ön luettelossa ei tarkkaa päivämäärää. Talon vaiheista ei muuta tietoa. EK:n tietojen mukaan yhdistys on ollut kommunistien hallinnassa, mutta talolla ei ole ollut toimintaa pitkään aikaan. Lisäksi EK kertoo, että talo olisi myyty jo marraskuussa 1929 ja varat olisi Kemian ammatillisen keskusneuvoston hallussa. *EKOL2, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Simo, (Simonniemi), Suomen Kuljetustyöläisten liiton Simon osasto n:o 22:

Talo suljettu lapuanliikkeen toimesta väkivaltaisesti 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo ollut "jyrkkien kommunistien" hallussa. Talo myyty pesänselvittäjien toimesta huutokaupalla 19.6.1934. Ostaja Simon suojeluskunta, joka 15.1.1945 lahjoittanut sen Simonniemen nuorisoseura. *EKOL2, OikM, Huttula 1996, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, N, 1930, Sk OPY

Sodankylä, Sallankylä, omistajayhdistys ei tiedossa:

Talon sulkemisesta ei ole tietoa. EK:n mukaan talo on ollut täysin kommunistien hallussa ja toiminta talolla on ollut vireää. Iltamia on järjestetty aivan viimeaikoihin (12.7.1930) asti. Tilaisuuksien ohjelma on sisältänyt yhteiskunnanvastaista kiihoitusta ja uskonnon pilkkaa. Tapaus otettu mukaan "aihetodisteiden" takia mahdollisena sulkemisen kohteena. Epävarma tapaus. *EKOL2, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Sodankylä, Sodankylän työväenyhdistys Soppu:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, samoin kuin Sodankylän työväenyhdistys, lakkautettu Sodankylän kihlakunnanoikeudessa 8.2.1932. EK:n mukaan yhdistys ollut kommunistinen, eikä sosialidemokraattien tilaisuuksia talolla ole sallittu. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *EKOL2, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Sotkamo, Soidinvaara, Soidinvaaran sos.dem. työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Sotkamon kihlakunnanoikeudessa 26.4.1933. Talo myyty selvitysmiehen järjestämässä pakkohuutokaupassa 11.5.1934. Talon osti Sumsan nuorisoseura. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, ?, Ns

Sotkamo, Sotkamon työväen opintoyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Sotkamon kihlakunnanoikeudessa 11.4.1930. Talo esiintyy myös Sotkamon työväenyhdistyksen nimellä. Talo myyty pesänselvittäjien toimittamassa huutokaupassa 30.3.1933. Talon osti Pirttijärvi Oy, jonka kaikki osakkeet Kainuun Suojeluskuntapiiri osti 12.5.1941. Piiri lahjoitti kaikki osakkeensa 3.11.1944 Nuohenki (?) Oy:lle. *OikM, SDP4, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns OPY

Sotkamo, Suonenvaara, Suonenvaaran sos.dem. työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, entinen Suonenvaaran työväenyhdistys lakkautettu Sotkamon kihlakunnanoikeudessa 8.12.1932. Pesänselvittäjä ei ole myynyt taloa kymmeneen vuoteen ja se on rapistunut. *OikM, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Sotkamo, Suovaara, Suovaaran sos.dem. työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Talon omistajayhdistys lakkautettu Sotkamon kihlakunnanoikeudessa 26.4.1933. Talon ostanut pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 1933 Suovaaran maamiesseura. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Mms

Suomussalmi, Kirkonkylä, Suomussalmen Kirkonkylän työväenyhdistys Toimela:

Talo suljettu lokakuussa 1930 viranomaisten toimesta. Omistajayhdistys lakkautettu Hyrynsalmen kihlakunnanoikeudessa 4.4.1932. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 12.5.1933. Talo myyty pesänselvittäjien huutokaupassa 9.2.1934. Talon osti ilmeisesti ensin Suomussalmen kunta, jolta se siirtyi Suomussalmen seurakunnalle. Talo palanut Talvisodan aikana 1940. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a2, kotelo 623, EK:n Kajaanin edustuksen tilannekatsaus n:o 10, lokakuu 1930.*

1. T, K, V, S, 1930, Kunta

Säräisniemi, Jaalanka, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Jaalangan osasto n:o 63:

Talo naulattu lapualaisten toimesta kesäkuun lopussa 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talon osti SAJ:n pesänselvittäjien huutokaupasta Säräisniemen suojeluskunta 1932. Suojeluskunta lahjoitti talon 1944 Säräisniemen seurakunnalle. *OikM, Huttula 1996, SDP4, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, N, 1930, Sk

Säräisniemi, Kirkonkylä, Säräisniemen Kirkonkylän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. SM:ön luettelo ei tunne yhdistyksen lakkauttamista. SDP:n mukaan yhdistys lakkautettiin ja siltä jäänyt talo myytiin huutokaupassa 7.5.1934. Oikeusministeriön saaman tiedon mukaan yhdistys lakkautettiin Säräisniemen kihlakunnanoikeudessa 26.1.1934. Talon osti paikallinen suojeluskunta, joka purki ja siirsi sen. Suojeluskunta lahjoittanut talon myöhemmin Säräisniemen seurakunnalle. *OikM, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Säräisniemi, Manamasalo, Manamasalon työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, entinen Manamasalon työväenyhdistys, lakkautettu Säräisniemen kihlakunnanoikeudessa 30.9.1932. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupassa 10.3.1933 yksityiselle, joka purki ja siirsi sen pois. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Säräisniemi, Veneheitto, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton osasto n:o 30.

Talo suljettu 1930. Rekisteröimätön omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Avaamisenomus jätetty 14.11.1931. SM hylkäsi Säräisniemen Veneheiton sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen anomuksen 13.4.1932. Ministeriön mukaan hakija ei ollut pystynyt riittävän hyvin selvittämään omistusoikeuden siirtymistä. *SAJ, SDP4, SDP6; VA, EK/VALPO I, 6. XXX, D1a4, kotelo 624, SM:n päätös 13.4.1932.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Temmes, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Temmeksen osasto n:o 74:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talo myyty selvitysmiehen järjestämässä huutokaupassa 17.4.1932. Ostaja Temmeksen suojeluskunta, joka myi talon edelleen 4.11.1944 yksityiselle. *OikM, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk OPY

Temmes, Temmeksen Voimistelu- ja Urheiluseura Ryhti:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistyksen lakkauttamisesta ei tietoa. Eräässä lähteessä nimellä Temmeksen työväenyhdistys. Talo myyty 19.5.1932 pakkohuutokaupalla suojeluskunnalle. *SDP4-6, SMI1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Sk

Tervola, Kirkonkylä, Tervolan työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kemian kihlakunnanoikeudessa 10.8.1932. EK:n mukaan talo ollut myös toispaikkakuntalaisten kommunistien "iskujoukkojen" vierailukohteena. Pesänselvittäjä myynyt talon huutokaupalla vuonna 1934. *EKOL2, SDP4-6, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Tervola, Koivun työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Kemian kihlakunnanoikeudessa 10.8.1932. EK:n mukaa toiminta ollut kommunistista, mutta hiljaista. Talon kohtalosta ei tarkempaa tietoa. *EKOL2, SDP4, SDP6, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Tervola, Louen työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, entinen Louenputaan työväenyhdistys lakkautettu Kemian kihlakunnanoikeudessa 10.8.1932. EK:n mukaan yhdistys on kuulunut SSTP:n vuodesta 1921. Sosialidemokraattien toimintaa talolla ei ole sallittu. Talon kohtalosta ei tarkempaa tietoa. *EKOL2, SDP4, SDP6, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

(Tervola) Taivalkoski, Ylipaakkola, Taivalkosken työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu 15.4.1932 Pudasjärven kihlakunnanoikeudessa. EK:n mukaan omistajayhdistys ollut kommunistien hallussa ja toiminta talolla on sisältänyt yhteiskunnan vastaista kiihoitusta. Pesänselvittäjä myynyt talon Ylipaakkolan nuorisoseuralle 1932. Lähteissä yhdistys esiintyy Tervolan osana. Lakkautusta ei mainita Tervolan vaan Taivalkosken kohdalla. *EKOL2, OikM, SDP4, SDP6, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Tornio, Tornion työväenyhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Tornion raastuvanoikeudessa 29.8.1932. EK:n mukaan yhdistys liittynyt SSTP:seen 1921. Taloa luovutettu joitakin kertoja vasemmisto sosialidemokraatteja. Talo ollut "iskujoukkojen" suosittu kohde. Kiinteistö myyty pakkohuutokaupassa perustettava sosialidemokraattisen osakeyhtiön Röyttä Oy:n lukuun 9.12.1931. Talo avattu samana päivänä. Talo ollut sen jälkeen Tornion sos. dem. työväenyhdistyksen käytössä. *EKOL2, OikM, SAJ, SDP3-6, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, SDP

Tyrnävä, Tyrnävän työväen näyttämö:

Näyttämön talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Limingan kihlakunnanoikeudessa 16.3.1932. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 20.7.1933. Talo myyty huutokaupassa Helsingin Työväen Säästöpankin saatavasta jo ennen lopullista lakkautusta 4.7.1932. Ostajana Tyrnävän suojeluskunta, joka myi talon Tyrnävän Osuusmeijerille 4.11.1944. *OikM, SAJ, SDP4, SDP6, SMI1934.*

1. Te, K, V, S, 1930, Sk

Tyrnävä, Tyrnävän työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Vaasan hovioikeudessa 20.7.1933. EK:n mukaan talo ollut täysin kommunistien hallinnassa. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Talon myöhempi omistaja lienee ollut Tyrnävän sos. dem. työväenyhdistys, jonka lakkauttamisen jälkeen talo myytiin 9.5.1937. Ostajasta ei ole tietoa. *EKOL1, SDP5, SMI1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Tyrnävä, Voimistelu- ja Urheiluseura Valpas:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys lakkautettu Limingan kihlakunnanoikeudessa 16.3.1932. Päätös vahvistettu Vaasan hovioikeudessa 20.7.1933. Talo myyty huutokaupalla Tyrnävän työväenyhdistykselle 27.1.1933. Tämä yhdistys lakkautettu Vaasan hovioikeudessa 20.7.1933. Tämän jälkeen talo ilmeisesti myyty jollekin osakeyhtiölle. *SAJ, SDP3, SDP4, SDP6, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Utajärvi, Utajärven Keskiniskan sos.dem. työväenyhdistys Rinta:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys, entinen Utajärven Keskiniskan työväenyhdistys, lakkautettu Muhoksen kihlakunnanoikeudessa 26.2.1934. EK:n mukaan talo 14.7.1930 sosialidemokraattien vakuuttavasti määrättävissä. Talo myyty pesänselvitys-huutokaupassa 12.7.1934. Ostajasta ei ole tietoa. *EKOLI, SDP5, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, ?, ?

Vihanti, Alpuu, omistajayhdistys ei ole tiedossa:

Talon sulkemisesta ei ole tietoa. SM:n luettelosta löytyy Alpuun nimellä yksi rekisteröimätön yhdistys, Suomen Maa-, Metsä-, ja Uittotyöväen liiton Alpuun osasto n:o 96, joka lakkautettiin Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Tapaus mainitaan tässä yhteydessä, koska EK:n mukaan Alpualla sijaitti kommunistien täysin hallitsema työväentalo, jota ei luovutettu koskaan sosialidemokraateille. Epävarma tapaus. *EKOLI, SM1934.*

1. T, K, E, S, ?, ?

Vihanti, Kilpuan työväenyhdistys, Vihanti, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Vihannin osasto n:o 82.

Talo suljettu oikeusministeriön saaman ilmoituksen mukaan juhannusaattona 1930. Kyse ilmeisesti samasta talosta. Kilpuan työväenyhdistys lakkautettu Saloisten kihlakunnanoikeudessa 2.12.1932. Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen Vihannin osasto lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. EK:n mukaan talo kommunistien hallussa. Molempien yhdistysten talo myyty, eri lähteiden mukaan, pakkohuutokaupassa samana päivänä 23.6.1934 yksityiselle. *EKOLI, OikM, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, yksit.

Vihanti, Vihannin työväenyhdistys:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu Saloisten kihlakunnanoikeudessa 28.11.1932. EK:n mukaan talo täysin kommunistien hallussa. Talo myyty pesänselvittäjän järjestämässä huutokaupassa 23.6.1934. Talon osti paikallinen nuorisoseura. *EKOLI, SDP5, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Vuolijoki, Vuottolahti, Vuottolahden työväen ja pienviljelijäin yhdistys:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistys, esiintyy myös nimellä Vuottolahden työväenyhdistys, lakkautettu Paltamon kihlakunnanoikeudessa 23.9.1932. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SDP4, SDP6, SM1934*

1. T, K, V, S, 1930, ?

Yli-Ii, Karjalankylä, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liiton Yli-Iin Karjalankylän osasto n:o 99:

Talon tarkasta sulkemisajankohdasta ei ole tietoa. Omistajayhdistys lakkautettu Helsingin raastuvanoikeudessa SAJ:n jutun yhteydessä 17.8.1931. Talon myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. *SAJ, SM1934.*

1. T, K, V, S, 1930, ? OPY

Ylikiiminki, Ylikiimingin työväen paikallisjärjestö:

Talo suljettu 1930. Omistajayhdistystä ei ole ilmeisesti lakkautettu. EK:n mukaan talo kommunistien hallinnassa, talossa toiminut myös nuorisoklubi. Talo myyty 27.6.1931 pakkohuutokaupassa nuorisoseuralle. Talo avattu välittömästi. *EKOLI, SAJ, SDP4, SDP6, SM1934, TKPO.*

1. T, K, V, S, 1930, Ns

Ylitornio, Ylitornion työväen paikallisjärjestö:

Talon tarkka sulkemisajankohta ei ole tiedossa. Omistajayhdistys lakkautettu 22.3.1932 Ylitornion kihlakunnanoikeudessa. EK:n mukaan yhdistys liittynyt SSTP:seen 1921. Kemiläisten kommunistein "iskujoukkojen" suosittu kohde. Talon ja tontin osti huutokaupasta Ylitornion suojeluskunta, joka lahjoitti sen 3.11.1944 Ylitornion kunnalle. *EKOL2, OikM, SDP4, SM1934.*

1.T, K, V, S, 1930, Sk

Liite 2: Taulukot

Taulukko 1. Kaikki tapaukset lääneittäin 1929–1937.

Lääni	Työväentalot	Muut kiinteistöt			Yhteensä
		Huvilat ja kesäsiirtolat	Tanssilavat	Painisalit ja teatterit	
Uudenmaan lääni	30	1	-	-	31
Turun ja Porin l.	40	1	-	1	42
Hämeen lääni	25	2	1		28
Viipurin lääni	20	1	-	-	21
Mikkelin lääni	6	-	-	-	6
Kuopion lääni	86	-	2	-	88
Vaasan lääni	65	-	1	-	66
Oulun lääni	115	1	-	1	117
Yhteensä	387	6	4	2	399

Lähteet: Katso liite 1. Ensimmäisen tapauksen mukaan.

Taulukko 2. Tapaukset puolueittain ja lääneittäin 1929–1937.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan l	-	1	17	-	3	-	-	3	-	7	20	11
Turun ja Porin l	-	3	27	-	9	-	-	2	-	1	36	6
Hämeen lääni	-	-	10	3	2	-	-	2	-	11	12	16
Viipurin lääni	-	-	16	1	3	-	-	-	-	1	19	2
Mikkelin lääni	-	-	4	-	1	-	-	-	-	1	5	1
Kuopion lääni	-	-	69	3	9	2	1	4	-	-	79	9
Vaasan lääni	5	-	35	2	7	1	-	8	-	8	47	19
Oulun lääni	2	-	96	2	16	-	-	-	-	1	114	3
Yhteensä	7	4	274	11	50	3	1	19	-	30	332	67

Lähteet: Katso liite 1. Taulukossa huomioitu samaan taloon kohdistuneista tapauksista vain ensimmäiset.

Taulukko 3. Kommunistisiin taloihin kohdistuneet tapaukset jaoteltuna varmoihin ja epävarmoihin

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.
Uudenmaan l.	-	-	17	-	3	-	-	-	-	-	20	-
Turun ja Porin l	-	-	27	-	8	1	-	-	-	-	35	1
Hämeen lääni	-	-	10	-	2	-	-	-	-	-	12	-
Viipurin lääni	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	19	-
Mikkelin lääni	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-	5	-
Kuopion lääni	-	-	68	1	6	3	1	-	-	-	75	4
Vaasan lääni	5	-	35	-	5	2	-	-	-	-	45	2
Oulun lääni	2	-	93	3	6	10	-	-	-	-	101	13
Yhteensä	7	-	270	4	34	16	1	-	-	-	312	20

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki tapaukset (1. kerrat).

Taulukko 4. Sosialidemokraattisiin taloihin kohdistuneet tapaukset jaoteltuna varmoihin ja epävarmoihin

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.	Varmat	Epäv.
Uudenmaan I	1	-	-	-	-	-	3	-	7	-	11	-
Turun ja Porin I	2	1	-	-	-	-	2	-	-	1	4	2
Hämeen lääni	-	-	3	-	-	-	2	-	11	-	16	-
Viipurin lääni	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2	-
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Kuopion lääni	-	-	3	-	1	1	4	-	-	-	8	1
Vaasan lääni	-	-	2	-	1	-	8	-	8	-	19	-
Oulun lääni	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	3	-
Yhteensä	3	1	11	-	2	1	19	-	29	1	64	3

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki tapaukset (1. kerrat).

Taulukko 5. Tapaukset jaoteltuna teon luonteen ja tekotavan mukaan puolueittain.

Lääni	Naulaus		Tuhopoltto		Räjätys		Muu väkivalta		Sulkeminen		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
1. KERTA												
Uudenmaan I	1	2	-	2	-	2	-	5	19	-	20	11
Turun ja Porin I	2	1	-	-	-	-	1	4	33	1	36	6
Hämeen lääni	2	4	-	1	-	1	-	10	10	-	12	16
Viipurin lääni	-	-	-	1	-	-	-	1	19	-	19	2
Mikkelin lääni	-	1	-	-	-	-	-	-	5	-	5	1
Kuopion lääni	-	2	-	1	-	-	-	1	79	5	79	9
Vaasan lääni	11	7	-	5	-	1	4	4	32	2	47	19
Oulun lääni	5	1	-	-	-	-	3	1	106	1	114	3
1. Yhteensä	21	18	-	10	-	4	8	26	303	9	332	67
2. KERTA	Samoihin taloihin kohdistuneet uudet tapaukset (2. tai 3. kerta, kaikki varmoja)											
Uudenmaan I.	-	2	-	-	-	-	-	3	-	-	-	5
Turun ja Porin I	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Hämeen lääni	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Viipurin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuopion lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vaasan lääni	4	3	-	1	-	-	-	1	-	1	4	6
Oulun lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Yhteensä	4	5	-	2	-	1	-	5	-	1	4	14
Yhteensä	25	23	-	12	-	5	8	31	303	10	336	81

Lähteet: Katso liite 1. Taulukon yläosassa mukana kaikki tapaukset, myös epävarmat.

Taulukko 6. Varmat sulkemiset ajoittain ja puolueittain.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan I.	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	19	-
Turun ja Porin I	-	-	25	-	7	-	-	-	-	-	32	-
Hämeen lääni	-	-	8	-	2	-	-	-	-	-	10	-
Viipurin lääni	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	19	-
Mikkelin lääni	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-	5	-
Kuopion lääni	-	-	68	3	6	1	1	-	-	-	75	4
Vaasan lääni	1	-	24	-	5	-	-	1	-	2	30	3
Oulun lääni	-	-	88	1	6	-	-	-	-	-	94	1
Yhteensä	1	-	249	4	33	1	1	1	-	2	284	8

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 7. Varmat naulaukset ajoittain ja puolueittain.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan I.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	4	1	4
Turun ja Porin I	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Hämeen lääni	-	-	2	1	-	-	-	-	-	3	2	4
Viipurin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Kuopion lääni	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Vaasan lääni	2	-	13	2	-	1	-	2	-	5	15	10
Oulun lääni	-	-	5	-	-	-	-	-	-	1	5	1
Yhteensä	2	-	23	3	-	1	-	4	-	14	25	22

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 8. Varmat tuhopoltot ajoittain ja puolueittain.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan I.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Turun ja Porin I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hämeen lääni	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
Viipurin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuopion lääni	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Vaasan lääni	-	-	-	-	-	-	3	-	3	-	-	6
Oulun lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yhteensä	-	1	-	1	-	-	4	-	6	-	-	12

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 9. Varmat räjäytykset ajoittain ja puolueittain.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan l.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Turun ja Porin l	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Hämeen lääni	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Viipurin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuopion lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vaasan lääni	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Oulun lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yhteensä	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2	-	5

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 10. Varmat Muut väkivaltaisuuDET ajoittain ja puolueittain.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Uudenmaan l.	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	-	8
Turun ja Porin l	-	2	-	-	1	-	-	2	-	-	1	4
Hämeen lääni	-	-	-	1	-	-	-	1	-	9	-	11
Viipurin lääni	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Mikkelin lääni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuopion lääni	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Vaasan lääni	2	-	2	-	-	-	-	3	-	2	4	5
Oulun lääni	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	1
Yhteensä	4	2	2	3	1	-	-	11	-	15	7	31

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 11. Kaikki varmat tapaukset lääneittäin.

Lääni	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
Uudenmaan I. Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	1	-	-	-	-	-	-	4	1	4
- Tuhopoltot	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
- Muu väkivalta	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	-	8
- Sulkemiset	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	19	-
- YHTEENSÄ	-	1	17	-	3	-	-	4	-	11	20	16
Turun ja Porin I Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
- Muu väkivalta	-	2	-	-	1	-	-	2	-	-	1	4
- Sulkemiset	-	-	25	-	7	-	-	-	-	-	32	-
- YHTEENSÄ	-	2	27	-	8	-	-	3	-	-	35	5
Hämeen lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	2	1	-	-	-	-	-	3	2	4
- Tuhopoltot	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
- Muu väkivalta	-	-	-	1	-	-	-	1	-	9	-	11
- Sulkemiset	-	-	8	-	2	-	-	-	-	-	10	-
- YHTEENSÄ	-	-	10	3	2	-	-	2	-	13	12	18
Viipurin lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Muu väkivalta	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
- Sulkemiset	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	19	-
- YHTEENSÄ	-	-	16	1	3	-	-	-	-	1	19	2
Mikkelin lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Muu väkivalta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Sulkemiset	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-	5	-
- YHTEENSÄ	-	-	4	-	1	-	-	-	-	1	5	1
Kuopion lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Muu väkivalta	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
- Sulkemiset	-	-	68	3	6	1	1	-	-	-	75	4
- YHTEENSÄ	-	-	68	3	6	1	1	4	-	-	75	8
Vaasan lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	2	-	13	2	-	1	-	2	-	5	15	10
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3	-	6
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
- Muu väkivalta	2	-	2	-	-	-	-	3	-	2	4	5
- Sulkemiset	1	-	24	-	5	-	-	1	-	2	30	3
- YHTEENSÄ	5	-	39	2	5	1	-	10	-	12	49	25
Oulun lääni Komm.	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
- Naulaukset	-	-	5	-	-	-	-	-	-	1	5	1
- Tuhopoltot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Räjäytykset	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- Muu väkivalta	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	1
- Sulkemiset	-	-	88	1	6	-	-	-	-	-	94	1
- YHTEENSÄ	2	-	93	2	6	-	-	-	-	1	101	3
Yhteensä	7	3	274	11	34	2	1	23	-	39	316	78

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 12. Kaikki varmat tapaukset yhteensä koko maassa puolueittain.

Tapaukset	1929		1930		Ajankohta ?		1931		1932 -		Yhteensä	
	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP	Komm.	SDP
Naulaukset	2	-	23	3	-	1	-	4	-	14	25	22
Tuhopoltot	-	1	-	1	-	-	-	4	-	6	-	12
Räjähdykset	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2	-	5
Muu väkivalta	4	2	2	3	1	-	-	11	-	15	7	31
Sulkemiset	1	-	249	4	33	1	1	1	-	2	284	8
Yhteensä	7	3	274	11	34	2	1	23	-	39	316	78

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 13 a. Uudet omistajat (varmat tapaukset)

Lääni	SDP	Osuusl.	Tuntematon	Yksityinen	Porv. yhd.	Krist./VPK
Uudenmaan l.	16	-	4	-	-	1/-
Turun ja Porin l	10	-	9	4	2	-
Hämeen lääni	2	-	2	3	-	-
Viipurin lääni	12	-	3	-	-	-
Mikkelin lääni	2	-	2	-	-	-
Kuopion lääni	15	3	22	17	3	-/1
Vaasan lääni	12	1	7	15	3	-
Oulun lääni	12	6	23	19	5	2/-
Yhteensä	81	10	72	58	13	3/1

Taulukko 13 b. Uudet omistajat (varmat tapaukset).

Lääni	Ns	Pvy/Mms	Sk/Lotat	Kunta/Valtio	Vuokranant.	Yhteensä
Uudenmaan l.	-	-	-	-	-	21
Turun ja Porin l	3	1/-	3/-	3/-	-	35
Hämeen lääni	1	1/-	2/-	-	-	11
Viipurin lääni	-	-	4/-	-	-	19
Mikkelin lääni	-	-	1/-	-	-	5
Kuopion lääni	8	2/2	3/1	2/-	-	79
Vaasan lääni	4	1/-	5/-	-	1	49
Oulun lääni	8	-/1	14/1	9/1	1	102
Yhteensä	24	5/3	32/2	14/1	2	321

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki varmat tapaukset (myös 2. ja 3. kerran tapahtuneet).

Taulukko 14. Talojen kohtalo sulkemisten jälkeen oikeusministeriön saamien selvitysten ja ilmoitusten mukaan.

Lääni	Luovutettu sääntöjen mukaan	Selvitysmies myynyt	Myyty huutokaupassa	Myyty pakkohuutokaupassa	Omistajayhdistys myynyt talon	Luovutus/lahjoitus	Muu/tuntematon	Yhteensä
Uudenmaan lääni	1	2	2	-	-	-	-	5
Turun ja Porin lääni	-	5	9	-	1	1	-	16
Hämeen lääni	-	1	7	-	-	-	-	8
Kymen lääni	1	-	2	-	-	-	-	3
Kuopion lääni	4	12	17	3	4	-	2	42
Vaasan lääni	1	2	19	3	6	-	1	32
Oulun ja Lapin lääni	3	9	30	7	2	-	2	53
Yhteensä	10	32	87	13	12	1	5	161

Lähde: VA, OikM, yl.osaston arkisto, Eab 160-161.

Taulukko 15. Suljettujen työväentalojen myöhempi kohtalo

Lääni	Luovutettu sääntöjen mukaan	Pesänselvitäjän huuto-kauppa/myynti/pakko-huuto-kauppa	Omistajayhdistys myynyt	Luovutus/lahjoitus	Kohtalo epäselvä	Muu kuin sulkeminen	Avattu alkupe- räiselle omistajalle tai sen vuokra- laiselle	Yhteensä
Uudenmaan lääni	4	7	1	1	3	11	4	31
Turun ja Porin lääni	4	17	2	4	5	5	2	39
Hämeen lääni	-	8	-	-	1	17	2	28
Viipurin lääni	10	4	1	1	2	2	1	21
Mikkelin lääni	1	1	-	-	2	1	1	6
Kuopion lääni	5	41	6	5	21	4	1	83
Vaasan lääni	1	30	3	1	7	20	2	64
Oulun lääni	3	71	4	2	20	2	2	104
Yhteensä	28	179	17	14	61	62	15	376

Lähde: Liite 1. Mukana vain varmat tapaukset ja kukin talo vain kerran. Muu kuin sulkeminen sarake tarkoittaa talon polttoa tai räjäytystä, niin ettei jäänyt mitään myytävää, tai sosialidemokraattisiin yhdistyksiin kohdistuneita naulauksia, joiden jälkeen yhdistys jatkoi toimintaansa normaalisti.

Taulukko 16. Kommunististen talojen sulkemiset ja taloilla toimineiden opintoyhdistysten lakkauttamiset

<i>Lääni</i>	<i>Suljetut työväentalot</i>	<i>Lakkautetut opintoyhdistykset</i>	<i>Opintoyhdistysten yleisyys suljetuilla taloilla %</i>
Uudenmaan l.	20	6	30
Turun ja Porin l	35	14	40
Hämeen lääni	12	8	66,7
Viipurin lääni	19	7	36,8
Mikkelin lääni	5	4	80
Kuopion lääni	75	7	9,3
Vaasan lääni	45	26	57,8
Oulun lääni	101	26	25,7
Yhteensä	312	108	34,6

Lähteet: Katso liite 1. Mukana kaikki tapaukset (1. kerrat

■ Lähde- ja kirjallisuusluettelo

1. ARKISTOLÄHTEET

Hämeen maakunta-arkisto (HMA)

Lääninkanslian arkisto
Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat

Kansallisarkisto (VA)

EK/VALPO I

Pääosaston arkisto

Erittäin salaisia kirjeitä

A Lähteneet 1929-1931

B Saapuneet 1929-1931

Erittäin salaiset kirjediaariot 1929-1931

Etsivien ilmoitukset 1930

Puhelinsanomia ja postisensuuritiedotuksia

EK:n Pääosaston Tiedonantoja 1929-1931

Tilannekatsauksia

Pääosaston tilannekatsauksia 1929-1932

Alaosastojen tilannekatsauksia

Oulun alaosaston tilannekatsaukset 1929-1932

Tampereen alaosaston tilannekatsaukset 1929-1932

Turun alaosaston tilannekatsaukset 1929-1932

Vaasan alaosaston tilannekatsaukset 1928-1932

Viipurin alaosaston tilannekatsaukset 1929-1932

Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet

I K Lainsäädännölliset toimenpiteet kom. vastaan ulkomailla

II Kommunistien julkinen puoluetoiminta Suomessa

B. Komm. poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin

J. Viranomaisten toimenpit. komm. julk. liikettä vastaan

1. Toimenpiteet vaalijärjestöä eli puoluetta vastaan

2. Julkisen toiminnan juttuja

3. Sekalaisten komm. järjestöjen lakkauttaminen, mm. Asikkalan juttu

3 a) Lakkautettujen yhdistysten omaisuus

C 1 Kommunistijärjestöjen "Vaino"

IV Julkinen kommunistinen nuorisoliike

IX B 20 Lapuan liike

XXX Kommunisminvastainen liike Suomessa

Komm. vastalausekokouksia
Kommunistinen itsepuolustus
Komm. työväentalot ja kirjapainot ym.

Joensuun alaosaston arkisto

Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet
XVIII Sotasyyllisyys ja -rikollisuus, vaino vuodesta 1918 lähtien

A Suomalaisiin kohdistuneet poliittiset rikokset ja vaino

4. Työväentaloasiat

Terijoen alaosaston arkisto

Pääosastolta saapuneet kirjeet 1929-1931

VALPO II

Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet

IX Vuoden 1944 välirauhan jälkeen lakkautetut järjestöt ja

niiden toiminnan mahdollinen jatko

B IKL ja Lapuan liike

20. Lapuan liike (yleistä)

21. Suomen Lukko ry

22. Lapuan liike

XVIII Sotasyyllisyys- ja rikollisuus, vaino vuodesta 1918 lähtien

c) Suomalaisiin kohdistuneet poliittiset rikokset ja vaino 7. Työväentaloasiat

XXII Valtiollinen poliisi

E. Valpon (ja EK:n) toimintaa koskevia ohjeita ja määräyksiä (myös vanhasta amp:sta siirrettyjä)

1. EK:n organisaatio (piirijako ym)

4. EK:n julkaisuja koskevia ohjeita, määräyksiä ym.

5. Määräyksiä EK:n lausunnoista ja tiedoista, a) Huomattavia lausuntoja (viittauksia mappeihin)

XXVI Lakiasioita

Etsivän keskuspoliisin aineistoa on tutkimuksen arkistotyöskentelyn aikana järjestelty uudelleen. Tästä johtuen koteloiden numerointia on muutettu. Lähdeviitteissä käytetyt kotelonumerot voivat olla joko vanhan tai uuden numeroinnin mukaisia. Asiaryhmien numeroita ei kuitenkaan ole muutettu. Kotelot löytyvät sekä vanhalla että uudella numerolla. Tästä syystä johtuen koteloiden numerointia ei ole lähdetty muuttamaan viitteisiin.

Oikeusministeriön arkisto (OikMA)

Yleisen osaston arkisto

Diaarilehdet, ryhmä E (Työväentalot) 1946-1950

Esittelylistat 1947-1950, kosk. työväentaloja. (Sis. myös muistioita)

- Oikeusministeriön kirjekonseptit 1947-1953. ·
 Työväentalot ·
 Päätöskonseptit 1947-1952. Työväentalot ·
 Muistiot 1936-1955 ·
 Yrjö Orkamo 1945, P.M. Lakkautettujen ·
 työväenyhdistysten toimitaloista (työväen- ·
 talot). ·
 Asiakirjoja ryhmäjoon mukaisessa järjestyk- ·
 sessä 1946-1954. ·
 "Työväentalot" = Lakkautettujen yhdistys- ·
 ten toimitalot 1946-1948 ·
Yhdistysrekisteritoimiston arkisto ·
 Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat ·
- Sisäasiainministeriön arkisto (SM)** ·
 Kirjediaarit 1930-1932 ·
 Kirjeasiakirjat 1930-1932 ·
 Pöytäkirjat ·
 Valtioneuvoston pöytäkirjat sisäasiainmi- ·
 nisteriön esittelystä 1930 ·
 Sisäasiainministeriön pöytäkirjat 1930- ·
 1932 ·
- Tasavallan presidentin kanslian arkisto** ·
 Svinhufvudin sisäpolitiikkaa koskevia asiakir- ·
 joja 1931-1936 ·
- Yksityiskokoelmat ·
 Kaj Donnerin kokoelma ·
 Jalmari Finnen kokoelma ·
 Itsenäisyyden liiton arkisto ·
 Isänmaan ja lain puolesta - järjestön arkisto ·
 Kyösti Kallion kokoelma ·
 J.K. Paasikiven kokoelma ·
 Martti Pihkalan kokoelma ·
 Hjalmar J. Procopén kokoelma ·
 Suomen 1920- ja 1940-luvun historian sää- ·
 tiön arkisto ·
 K.J. Ståhlbergin kokoelma ·
 K.M. Walleniuksen kokoelma ·
- Kansan arkisto (KA)* ·
- SKDL:n arkisto** ·
 Jalasjärven Työväenyhdistys ·
 Kansalaiskokousten pöytäkirjat ·
 Kauhavan Työväenyhdistys ·
 Lapuan Lakaluoman Työväenyhdistys ·
 Perälän Työväenyhdistys ·
 Teuvan Kirkonkylän Työväenyhdistys ·
- Ihmisoikeuksien Liiton arkisto** ·
 Etsivän Keskuspoliisin muistio 26.9.1931. ·
 Etsivän Keskuspoliisin muistio Sosialistisen ·
 työväen ja pienviljelijöiden "puolueesta" ·
 29.3.1949 sekä sen yhteydessä oleva jäl- ·
 jennös T. Kauppilan 31.8.1926 Helsingin ·
 Työväenyhdistyksen toimistossa laatimasta ·
 kiertokirjeestä työväenyhdistyksille. ·
 Lakkautettujen yhdistysten toimitalojen ·
 palauttamista koskevat oikeusjutut ·
 Inankylän Työväen ja Pienviljelijäin yhdis- ·
 tys ·
 SKDL:n Haapajärven osasto ·
- SKDL:n Karijoen yhdistys ·
 Valtioneuvoston 8.2.1945 asettaman komi- ·
 tean pro memoria Lakkautettujen yhdistys- ·
 ten toimitaloista. ·
- Mikkelin maakunta-arkisto* ·
 (MMA) ·
- Mikkelin läänin lääninhallituksen arkisto** ·
 Lääninkanslian I osaston saapuneiden kirjei- ·
 den diaariot 1930-1932 ·
 Lääninkanslian I osaston saapuneet kirjeet ·
 1930-1932 ·
 Raportit etsivältä keskuspoliisilta 1930- ·
 1932 ·
- Työväen arkisto (TA)* ·
- SDP:n arkisto** ·
 Kirjeenvaihto 1928-1932 ·
 Luetteloita 1913-1940 ·
 Puoluetuomikunnan pöytäkirjat 1929-1933 ·
 Matkakertomuksia 1926-1929 ·
 Työväentalokokkoelma (kolme järjestämätöntä ·
 kansiota) ·
- Kouran työväenyhdistyksen arkisto** ·
- Vaasan työväenyhdistyksen arkisto** ·
- Vaasan maakunta-arkisto (VMA)* ·
- Alavuden tuomiokunnan arkisto** ·
 Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930- ·
 1931. ·
 Inankylän Työväen ja Pienviljelijäin yhdis- ·
 tys ry. ·
 Inankylän työläisten opintoyhdistys ·
 Lapuan nuorten työläisten opintoyhdistys ·
 ry. ·
 Särkijärven työläisnuorten opintoyhdistys ·
 ry. ·
 Vimpelin kk. työväen paikallisjärjestö ry. ·
 1926-1930 ·
 Alavuden, Lappajärven ja Lapuan käräjä- ·
 kuntien varsinaisasiaan ja välikäräjien pöy- ·
 täkirjat 1930-1934. ·
- Evijärven piirin nimismiehen arkisto** ·
 Poliisikuulustelupöytäkirjat ·
 Evijärven Työväen paikallisjärjestö ·
- Härmän piirin nimismiehen arkisto** ·
 Muut asiakirjat ·
 Nimismies Wilmannin kirje n:o 0409, ·
 19.4.1930 ·
 Voltin työväenyhdistys 1910-1932 ·
 Takavarikoidut asiakirjat ·
 Ylihärman työväenyhdistys 1906-1931 ·

Ilmajoen tuomiokunnan arkisto

Ilmajoen, Isonkyrön ja Ylistaron, Jalasjärven ja Peräseinäjoen kärjäkuntien varsinais-asiain pöytäkirjat 1930-1934

Kauhajoen tuomiokunnan arkisto

Lakkautettujen yhdistysten asiakirjat 1930-1932

Karijoen Työväentaloyhdistys ry.

Isojoen ja Karijoen, Kauhajoen, Kurikan ja Teuvan kärjäkuntien varsinaisasiaan ja välikäräjien pöytäkirjat 1930-1934

Korsholman tuomiokunnan arkisto

Laihian, Mustasaaren ja Vähänkyrön kärjäkuntien varsinaisasiaan ja välikäräjien pöytäkirjat 1930-1934

Vaasan lääninhallituksen arkisto

Lääninkanslian arkisto II.

Kirjediariot 1930-1931

Kirje- päätös ja välipäätöskonseptit 1930-1931

Poliisitarkastajan tarkastuspöytäkirjat 1928-1932

Saapuneet kirjeet 1930-1931

Uudenkaarlepyyn tuomiokunnan arkisto

Härmän ja Kauhavan kärjäkuntien varsinais-asiain ja välikäräjien pöytäkirjat 1930-1934

Vaasan maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto

II-osaston rikosasiain pöytäkirjat 1930-1934

Tuomio- ja sakkoluettelot 1930

Yksityiskokoelmat

Jalo Lahdensuon kokoelma

Artturi Leinosen kokoelma

2. PAINETUT LÄHTEET

Kommunismmin vaara on torjuttava. Kansallisen Kokoomuspuolueen julkaisuja N:o 8. Helsinki 1929.

Lailliset olot palautettava. Sos.dem. puolue-toimikunnan kirjelmä oikeuskanslerille. Helsinki 1930.

Lapuan liikkeen kehitys ja saavutukset. Julkai-sija Suomen Lukko. Helsinki 1930.

Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alai-sista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin so-sialidemokraattisen piirijärjestön vuosiko-kouksessa Jyväskylässä 24 ja 25 päivänä toukokuuta 1931. Toimintakertomus vuo-delta 1930. Jyväskylä 1931

Sos.dem. puolue-toimikunnan ja piiritoimi-kuntien kertomukset vv. 1925-1929. Hel-sinki 1929.

Suomen sosialidemokraattisen puolueen puo-luekokousten pöytäkirjat ja niiden liitteet

puoluekokouksista 1926, 1930, 1933 ja 1936.

Suomen asetuskokoelma, 1929 - 1934.

Suomen Virallinen Tilasto, SVT, XXIX. Vaalit 10.

SKP:n päätöksiä 1. Suomen Kommunistinen Puolue. Puoluekokousten, konferenssien ja Keskuskomitean plenumien päätöksiä. En-simmäinen kokoelma, toim. J. Lehtosaari. Leningrad 1935.

Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön toimintakertomukset 1931-1934. Jyväskylä 1932-1935.

Valtiopäivät

1928, pöytäkirjat, liitteet

II 1929, pöytäkirjat

I 1930, pöytäkirjat, liitteet

II 1930, asiakirjat, pöytäkirjat

1931, asiakirjat, pöytäkirjat

II 1932, asiakirjat, pöytäkirjat, liitteet

Valtioneuvoston pöytäkirjat 1929, 1930, 1931.

3. AIKALAISKIRJALLISUUS

Hannula, Uuno, "Me teemme mitä tahdom-me". Helsinki 1933.

Kaján, Arvid, Lapuan nousu (suomenkielisen laitoksen toimittanut Pertti Uotila). Jyväskylä 1930.

Kokko, Arvo, Lapuan laki I-II. Talonpoikais-liike Suomessa. Huopalahti 1930.

Lehokas, Vilho, Puhuttu sana työväenliikkeen alkuaikoina. Alkutaipaleelta. Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheista. Helsinki 1929.

Lehokas, Vilho, Työväenyhdistyksen taloista. Työväenkalenteri VII 1914.

Riipinen, Hilja, Onko kommunismi valitus-työllä kukistettavissa? Lotta Svärd -julkai-su n:o 17. Helsinki 1930

Somersalo, Arne, Lapuan tie. Helsinki 1930.

4. KIRJALLISUUS

Ahti, Martti, Kaappaus. Suojeluskuntaseikka 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän ka-pina 1932. Keuruu 1990.

Ahti, Martti, Suojeluskuntalain kolmas pykä-lä. Raja railona. Näkökulmia suojeluskun-tiin. Toimittanut Alapuro, Risto. Porvoo 1998.

Ahti, Martti, Tuntematon suojeluskuntalai-nen? Vapaaehtoisuus ja pakko suojeluskun-taliikkeen synnyssä 1917-1919. Kansa liikkeessä. Toimittaneet Alapuro, Risto - Liikanen, Ilkka - Smeds, Kerstin ja Stenius, Henrik. Vaasa 1987.

Ala-Kapee, Pirjo - Valkonen, Marjaana, Yh-dessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen am-mattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Julkaisija SAK ry.

- Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki 1973.
- Alapuro, Risto, State and revolution in Finland. Berkeley 1988.
- Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Porvoo 1994.
- Alapuro, Risto - Smeds, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Kansa liikkeessä. Vaasa 1987.
- Allardt, Erik, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. Helsinki 1965.
- Andersson, Päivi, Pihlajaveden työväentalojen merkitys maaseutuväestön kontakti ja vuorovaikutustilanteissa vuoteen 1961 asti. Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos. Tutkimuksia 16. Jyväskylä 1983.
- Björne, Lars, "... syihin ja lakiin eikä mieltä valtaan...". Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918-1939. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 117. Vammala 1977.
- Blomstedt, Yrjö, K.J. Ståhlberg. Valtiomies-elämäkerta, Porvoo 1969.
- Båsk-Ekholm, Katia - Häyry, Kaj, Suomen työväentaloja koskeva selvitys. Turun kaupungin historiallisessa museossa tehty selvitys Suomen työväentalojen rakennushistoriasta sekä nykyisestä kunnosta ja käytöstä. Helsinki 1982.
- Cavén, Timo, Raivaajan sisulla ja sopuisuudella. Humppilän Työväenyhdistys 1904-1984. Hämeenlinna 1984.
- Dimitrov, Georgi, Työväenluokan yhtenäisyys ja kansanrintama fasismia vastaan. Dimitrovin puheet Kommunistisen Internationalin VII kongressissa 1933. Sosialistisen opiskelijaliiton julkaisuja 1. Tampere 1972.
- Durkheim, Emile. Sosiaalisesta työnjaosta. Helsinki 1990.
- Endén, Rauno, Heinolan kaupungin historia 2 (1900-1939). Jyväskylä 1989.
- Forssan työväenyhdistys 1889-1969. Helsinki 1969.
- Haapala, Pertti, Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki 1989.
- Hakalehto, Ilkka, Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1928. Helsinki 1966.
- Hakalehto, Ilkka, Kommunistinen liike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo 1964.
- Havuaho, Osmo, Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982.
- Hedman, Ossi, Kemin historia II. Kemi 1976.
- Heinänen, Hannu, Sallan historia. Jyväskylä 1993.
- Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Helsinki 1992.
- Hiltunen, Mauno, Oulunsalon historia. Kemi 1987.
- Hokkanen, Kari, Kyösti Kallio, 2, 1930-1940. Juva 1986.
- Hokkanen, Kari, Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Vanhan Ruoveden historia III:4. Saarjärvi 1979.
- Hovi, Olavi, Leppävirran historia II. Kunnan ja kuntalaisten vaiheista kunnallishallinnon uudistamisesta 1990-luvulle. Pieksämäki 1995.
- Hoving, Victor, Vaasa 1852-1952. Helsinki 1956.
- Humppila, Jorma, Työväenluokan taipaleelta Ruovedellä 1905-1975. Orivesi 1976.
- Hurri, Olavi, Aatteen työtä Alavudella. Sosialidemokraattista toimintaa Alavudella 1904-1995. Vihti 1996.
- Hurri, Olavi, Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Pohjanmaalla. Vaasa 1991.
- Hurri, Olavi ja Marttala-Hurri, Vuokko, Työn ja aatteen talot. Työväentalojen historiaa Uudellamaalla. Vihti 1997.
- Huttunen, Veikko - Sivonen Tuovi, Kuusjärven - Outokummun historia. Joensuu 1974.
- Huttula, Tapio, Miten laittomasta tuli kielletty? Lainsäädäntö, EK ja työväentalojen sulkemisliike kommunistisen yhdistystoiminnan tukahduttajina. Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1996.
- Hyvämäki, Lauri, Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. Porvoo 1964.
- Hyvämäki, Lauri, Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista, Helsinki 1971.
- Hyvönen, Antti, Suomen kommunistisen puolueen 50-vuotistaival. Puolue aikakautensa kuvastajana. Tampere 1968.
- Hyvönen, Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920- 1930-luvuilta. Kuopio 1971.
- Junnila, Olavi, Hyvinkään seudun historia. Hyvinkää 1988.
- Jussila, Osmo, Suomen tie 1944-1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. Juva 1990.
- Jutikkala, Eino, Suuntaus oikealle (1923-1926). Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaan 1919-1939. Porvoo 1964.
- Jutikkala, Eino, Yhden puolueen vähemmistöhallitusten aika, Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939. Porvoo 1964.
- Juva, Einar, W., Svinhufvud II 1917-1944. Porvoo 1961.
- Jämsä, Tuomo, Martinniemen työväenyhdistyksen vaiheet 1905-1975, Oulu 1975.
- Järvelin, Esko, Joensuun työväenyhdistys 1888-1998, Joensuu 1998.
- Jääskeläinen, Mauno, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919-1938. Suomen kansan-

- edustuslaitoksen historia VII. Helsinki 1973.
- Jääskeläinen, Mauno, Demokratian kriisi. Valtioneuvoston historia 1917-1966. Helsinki 1977.
- Kakkuri, Pekka, Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca Historica 41. Helsinki 1999.
- Kalela, Jorma, Right Wing Radicalism in Finland during the Interwar Period. Scandinavian Journal of History 1976.
- Kangas, Lasse, Kustaa Tiitu - Tasavallan talonpoika. Jyväskylä 1983.
- Kangas, Lasse, Vihtori Vesterinen - Paasikivien ministeri Jyväskylä 1998.
- Kares, Olavi, Pohjanmaan lakeuksilla ja Auran rannoilla. Muistelmia vuosilta 1928-1939. Porvoo 1977.
- Karvonen, Lauri, From white to blue - and - black. Finnish Fascism in the Inter-War Era. The Finnish Society of Sciences and Letters. Commentationes Scientiarum Socialium 36/1988.
- Kauhavan Työväenyhdistys 50 vuotta 1894-1944. Vaasa 1944.
- Kaukovalta, K.V. - Kaukovalta-Kaila, Eila, Maarian pitäjän historia III osa. Maaria 1866-1943. Turku 1950.
- Kenttä, Risto, Oma apu, paras apu. Oulun Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886-1986. Oulu 1986.
- Keravuori, Kirsi. Mäntsälän poliittinen historia vuosina 1917-1945. Mäntsälän historia III. Jyväskylä 1997.
- Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Suomen historiallisen seuran julkaisuja. Helsinki 1986.
- Kettunen, Pauli, Työväentalo, työläisyhteisö, työväenliike. Kehityspiirteitä ja tutkimusongelmia kansalaissodan ja lapuanliikkeen väliseltä ajalta. Teoksessa työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1981. Työväen perinne ja historia. Tutkimuksia 3. Kiikala 1984.
- Kivimäki, T.M, Suomalaisen politiikan muistelmät. Porvoo 1965.
- Kivisalo, Väinö, Työväenliike Etelä-Hämeessä. Muistojulkaisu 25-vuotistoiminnasta. Hämeenlinna 1931.
- Klemetti, Heikki, Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 1932. Porvoo 1932.
- Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiotaliiniin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo 1972.
- Koskimies, Y.S., Hämeenlinnan kaupungin historia 1875-1944. Hämeenlinna 1964.
- Koskimies, Y.S., Kunnallishallinto maaseudulla. Hämeen historia IV:3. Hämeenlinna 1979.
- Kosola, Vihtori, Viimeistä piirtoa myöten. Muistelmia elämäni varrelta. Toinen painos Helsinki 1986.
- Kronlund, Jari, Puolustuslaitos ja suojeluskunnat 1917-1944. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998.
- Kyttä, Annikki - Takalo, Tenho, Poliitiikka ja vaalit. Seinäjoen historia II 1930-1970. Seinäjoki 1977.
- Lackman, Matti, Etsivä Keskuspoliisi 1919-1937. Turvallisuuspoliisi 75 vuotta. Toim. Matti Simola ja Jukka Salovaara, Poliisin oppikirjasarja 1/1994. Helsinki 1994.
- Lackman, Matti, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaissiikkeisiin 1918-1939. Oulu 1985.
- Latikka, Olavi, Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos. Järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908. Studia Historica Jyväskyläensia 35. Jyväskylä 1987.
- Lehtinen, Erkki, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984.
- Leinonen, Artturi, Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. Porvoo 1960.
- Lepistö, Matti, Vapaa talonpoika pohjanmaalta. Helsinki 1983.
- Leväniemi, Veikko, Poliitiikka ja maanpuolustus. Järviseudun historia II. Kunnallishallinnon toteuttamisesta 1970-luvulle. Vaasa 1983.
- Liikanen, Ilkka, Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki 1995.
- Lipset, Seymour, Martin, Political Man. The Social Bases of Politics. Baltimore 1981.
- Läntinen, Aarne, Nurmon historia II. Aika kunnallishallinnon perustamisesta toisen maailmansodan päättymiseen. Vaasa 1994.
- Lyytinen, Eino, Työväen pankki. STS ja sen edeltämät 1909-1984. Helsinki 1983.
- Manninen, Ari, Petäjäveden historia. Jyväskylä 1994.
- Manninen, Turo, Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. Studia historica Jyväskyläensia 24. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1982.
- Mansner, Markku, Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907-1940. Jyväskylä 1981.
- Moore, Barrington Jr., Social Origins of Democracy and Dictatorship, Lord and Pleasant in the Making of Modern World. Harmondsworth 1967.
- Mylly, Juhani, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopoliitiikka ja turvallisuuskysymykset agraari puolueen politiikassa maan itsenäistymisestä talvisotaan. I: Aktiivisesta heimopoliitiikasta passiiviseen isolettiin 1918-1933. Turun yliopiston julkaisuja C 21. Turku 1978.

- Mylly, Juhani, Maalaisliitto - Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Helsinki 1989.
- Mylly, Juhani, Porvarilliset puolueet ja suojeluskunnat. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998.
- Mäkelä, Klaus, Kulttuurisen muuntelun yhteiskunnallinen rakenne Suomessa. Sosiologia 22 4/1985.
- Mönkkönen, Mauri, Kuopion pitäjän, Kuopion maalaiskunnan ja Riistaveden historia. Kuopion historia III. Kuopio 1996.
- Mönkkönen, Mauri, Multian historia 1866-1975. Vanhan Ruoveden historia III:2. Saarijärvi 1983.
- Mönkkönen, Mauri, Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980 Kapinasta suusahaan. Vanhan Ruoveden historia III:4(2). Jyväskylä 1988.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi, Koski TL historia kivikaudesta vuoteen 1993. Loimaa 1994.
- Nieminen, Tommi, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toim. Kalervo Ilmanen. Helsingin yliopisto 1981.
- Nikkilä, Yrjö, Teuvan Nuorisoseurojen perustamisvaiheista. Teuva. Pitäjä Etelä-Pohjanmaan Suupohjasta. Teuva-seuran kotiseutujulkaisu. Vaasa 1971.
- Norrena, Leevi, Punainen talonpoikaisliike Pohjanmaalla. Jännittävä työväenhistoria. Työväen Arkiston julkaisu n:o 3. Hannu Soikkasen 60-vuotisjuhlakirja 4.8.1990. Helsinki 1990.
- Norrena, Leevi, Talonpoika, pohjalainen ja punainen. Historiallisia tutkimuksia 178. Helsinki 1993.
- Nygård, Toivo, Lapuan liikkeen sisäinen kehitys ja toimintamenetelmät. Puolue, valtio ja edustuksellinen demokratia. Pekka Nyholmille omistettu juhlakirja. Toim. Jouko Matilainen. Jyväskylä 1986.
- Nygård, Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toiminta muodot. Studia Historica Jyväskyläensia 24. Jyväskylä 1982.
- Nygård, Toivo, Tietämättään tärkeitä - Pienviljelijät kommunistien suunnitelmissa. Historiallinen aikakauskirja 4/1985.
- Ojanen, Eeva, Tammelan historia II. Venäjävallan alusta nykyaikaan. Tammela 1983.
- Oksanen, Eeva-Liisa, Anjalan historia. Myllykoski 1981.
- Oksanen, Eeva-Liisa, Elimäen historia. Helsinki 1985.
- Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner 3. Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924-1936. Helsinki 1984.
- Palttala, Risto, Poliittinen valveutumisen ja poliittiset ominaispiirteet Ylivieskassa. Ylivieskan kirja, JYY:n kotiseutusarja nro 17. Toim. Aaro Harju ja Erkki Laitinen. Kokkola 1981.
- Parikka, Raimo, Paikallinen työväenyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Väki voimakas 3. Näkökulmia työväen ammattilliseen ja paikalliseen historiaan. Tampere 1987.
- Parkkari, Nestori, Nuoret taistelujen tiellä. Suomen vallankumouksellinen nuorisoliike 1900-1940. Kuopio 1970.
- Perälä, Reijo, Lapuan liike ja sanan mahti. Oulu 1998.
- Pjatniski, O., Organisaatiosta. Moskova/Leningrad 1930.
- Pohjanhovi, Arvo, Vaasan Työväenyhdistys ry. 1883-1958. Vaasa 1958.
- Rainio, Jussi, Haapamäen Työväenyhdistyksen vuosikymmenet 1906-1984. Keuruu 1985.
- Rantala, Onni, Suomen poliittiset alueet. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907-1958. Turku 1970.
- Rantala, Onni, Eduskuntavaalien tulokset. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX. Helsinki 1971.
- Rantatupa, Heikki, Alatornion historia. Jyväskylä 1988.
- Rantatupa, Heikki, Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto. Keski-Suomen historia 3. Keski-Suomi itsenäisyyden aikana. Jyväskylä 1993.
- Rantatupa, Heikki, Työväenliike Etelä-Pohjanmaalla talvisotaan saakka. Pysy lujana omalla maalla! Erkki Lehtiselle omistettu juhlakirja. Jyväskylä 1989.
- Reinikainen, Lauri, Yhdistystoiminta Karttussa. Karttulan kirja. Jyväskylä 1987.
- Relander, Lauri, Kristian, Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanoja vuosilta 1928-1931. Toim. Eino Juttikala. Tapiola 1968.
- Rintala, Marvin, Three Generations: The Extrame Right Wing in Finnish Politics. Indiana University Publications. Russian and East European Series, 222. Bloomington, Indiana 1962.
- Ruuskanen, Esa, Aatteella ja työllä kehityksen tiellä. Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999.
- Ruuskanen, Esa, Paheen pesiä vai kulttuurikehtoja. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930. Snellman -instituutin B-sarja 38. Kuopio 1996.
- Ruuttala-Vasara, Anne, Työväenyhdistykset aatteen puolustajina. Sievistä somaan näkköön. Sievin historiaa. Toim. Anne Ruuttala-Vasara. Ylivieska 1993.
- Rydenfelt, Sven, Kommunismen i Sverige: en samhällsvetenskaplig studie. Lund 1954.
- Ryöppö, Liisa, Kontiolahden historia 1870-1970. Joensuu 1984.
- Saarela, Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. Tampere 1996.

- Saari, V.E., Aatteen tiellä. Etelä-Hämeen Sosialidemokraattinen piiri 1906-1966. Hämeenlinna 1969.
- Saari, V.E., Katajana kalliolla. Hämeenlinnan Työväenyhdistys 1888-1988. Joensuu 1988.
- Sadeoja, Seppo, Jalostuttavaan työhön. Vaasan Työväenyhdistys 1883-1983. Vaasa 1983.
- Salokangas Raimo, Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio 1987.
- Salomaa, Tapani, Vieremän aatteellista ja poliittista kehitystä säätyvaltiopäivien ajoilta nykypäiviin. Vieremän kirja. JYY:n julkaisusarja nro 19. Toim. Tapani Salomaa. Saarijärvi 1983.
- Seinäjoen Työväenyhdistys ry 50-vuotta 1902-1952. Vaasa 1952.
- Selin, Kari, Suojeluskuntien Suomi? Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Alapuro, Risto. Porvoo 1998.
- Selin, Rauno, Sääksmäen pitäjän historia II. Valkeakoski 1982.
- Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Siltala, Juha, Lapuan liikkeen joukkokannatus. Historiallinen Aikakauskirja I/1984.
- Simola, Matti, Turvallisuuspoliisin johto. Turvallisuuspoliisi 75 vuotta 1919-1994. Toim. Matti Simola ja Jukka Salovaara. Poliisin oppikirjasarja 1/1994. Helsinki 1994.
- Sinerna, Martti, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu 1985.
- Sinisalo, Hannu, Uurainen. Kuukan kappelista nykypäiviin 1868-1993. Jyväskylä 1993.
- Smeds, Kersti, Koti, temppele ja linnoitus. Kansa liikkeessä. Toimittaneet Alapuro, Risto - Liikanen, Ilkka - Smeds, Kerstin ja Stenius, Henrik. Vaasa 1987.
- Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perustana. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Soikkanen, Hannu, Kohti kansan valtaa 1. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen, Timo, Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933-1939. Turun yliopiston julkaisu- ja 37. Turku 1983.
- Stenius, Henrik, Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Toimittanut Pertti Haapala. Tampere 1982.
- Ståhlberg, K. J. Puheita 1927-1946. Helsinki 1946.
- Suistoranta, Kari, Liedon historia 2 - vuodesta 1809 nykypäiviin. Turku 1988.
- Sulamaa, Kaarle. "Enemmän oikealle" - Hilja Riipinen Suomen poliittisessä historiassa. Helsinki 1995a.
- Sulamaa, Kaarle. Hilja Riipinen - Lapuan lotta. Keuruu 1995b.
- Sulkunen, Irma - Alapuro, Risto, Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Kansa liikkeessä. Vaasa 1987.
- Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.
- Suomen työväenliikkeen historia. Toim. Lauri Haataja - Seppo Hentilä - Jorma Kalela - Jussi Turtola. II painos. Joensuu 1977.
- Sääksjärvi - Hallapuron kyläkirja. Historiaa, perinnettä ja kotiseututietoa Vimpelin Sääksjärven ja Hallapuron kylistä. Toim. F.E. Takala. Kaustinen 1992.
- Talvi, Veikko, Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta talvisodan syttymiseen. Kouvola 1984.
- Talvisto, Jari, Poliittikan murroskauden ja kriisit. Kuusankosken kirja. JYY:n julkaisusarja nro 34. Jyväskylä 1994.
- Teirilä, Jalmari, Työväenliikkeen kehitys. Teuva. Pitäjä Etelä-Pohjanmaan Suupohjasta. Teuva-seura. Kotiseutujulkaisu. Vaasa 1971.
- Tiihonen, Seppo, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990.
- Tilli, Juhani, Reisjärven yhdistystoiminta. Reisjärven kirja. Jyväskylä 1987.
- Toiviainen, Hillevi, Kokkolan kaupungin historia IV osa 1879-1945. Vaasa 1994.
- Tommila, Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 I. Jyväskylä 1972.
- Tommila, Päiviö, Pohjois-Suomen sanomalehdistön historia ja sen tutkiminen. Scripta historica V. Oulun Historiaseuran julkaisuja. Toim. Matti Lackman. Oulu 1977.
- Tommila, Päiviö, Raitio, Tuire, Keski-Suomen lehdistö 1918-1944. Jyväskylä 1976.
- Tsokkinen, Anja, Iisalmen kaupungin historia 1930-1969. Jyväskylä 1996.
- Tuominen, Arvo Poika, Maan alla ja päällä. Muistelmia vuosilta 1921-1933. Helsinki 1958.
- Tuominen, Arvo Poika, Tarvitaanko Suomessa vallankumousta? Helsinki 1974.
- Tuomioja, Erkki, K.H. Wiik puoluesihteerin ja oppositiososialisti. Helsinki 1982.
- Tuomisto, Tero, Om Folkets hus i Finland. Nordiska sällskapet för studier i arbetarrörelsens historia. Oslo den 14-17 oktober 1981.
- Tuomisto, Tero, Mikä on työväentalo? Teoksesta Murrosaikoja työväentaloilla. Kotka, Helsinki ja Jorma Kilappa Helsinki 1991.
- Tuomisto, Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884-1984. Helsinki 1984.
- Turunen, Harri, Oulaisten historia 1860-luvulta 1980-luvulle. Oulainen 1986.
- Turunen, Ilkka, Agitaattorien puuhut, Alhainson kansalaistaminen ja työväentalo. Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982. Työväen perinne ja historia.

- Tutkimuksia 3. Kiikala 1984.
- Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932-1934. Helsinki 1982.
- Upton, Anthony, F., Kommunismi Suomessa. Rauma 1970.
- Vares, Vesa. Vanhasuomalainen. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996.
- Vattula, Kaarina, Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976.
- Vesanen, Pentti, Lapualaisvuodet Ruovedellä. Ruoveden historia 1865-1939. Vanhan Ruoveden historia III:7 (1). Jyväskylä 1994.
- Vihola, Teppo, Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918-1969. Vanhan Ruoveden historia III 3(2). Jyväskylä 1986.
- Vilkuna, Anna-Mari, Yhdistystoiminta Haapajärvellä. Haapajärven kirja. Jyväskylä 1985.
- Vilkuna, Kustaa, Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Vanhaa ja uutta Lapuaa. Kyrönmaa VII. Helsinki 1950.
- Vilkuna, Kustaa, Mukana maailmassa. Vaasa 1975.
- Vilmusenaho, Risto, Siikajokilaakson historia II 1860-1960. Oulu 1984.
- Virtanen, Markku, Kestävällä tiellä eteenpäin. Savonlinnan Työväenyhdistys 1887-1987. Julkaisija Savonlinnan Työväenyhdistys ry, Savonlinna 1987.
- Vuorimaa, Artturi, Kokenut kaiken tietää ... Mustelmani seitsemältä vuosikymmeneltä. Porvoo 1972.
- Willner, Margareta, Varsinais-Suomen työväentalot. Rakennushistoriallinen dokumentointi ennen v. 1935 rakennetuista työväentaloista. Turun kaupungin historiallinen museo. Raportteja 2. Turku 1978.
- Wilmi, Jorma, Heinolan pitäjän historia II. 1860-luvulta kunnan hallinnon päättymisen vuoteen 1996. Pieksämäki 1999.
- Ylikangas, Heikki, Käännekohtat Suomen historiassa. Juva 1986.
- Ylikangas, Heikki, Tervasta teollisuuteen. Ylihärmän kehitys varhaisista ajoista nykypäiviin. Vaasa 1989.
- län yliopistossa 1993.
- Huttula, Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929-1932. Suomen historian lisensiaattityö 1996 Jyväskylän yliopisto 1996.
- Kaarluoto, Raimo, Lapuanliikkeen suhtautuminen sosialidemokraatteihin. Sosialidemokraatit ja sosiaalidemokratia Lapuan liikkeen virallisessa ja julkisessa propagandassa. Suomen historian laudatur-tutkielma Turun yliopisto 1991.
- Kettunen, Pauli, Sosialidemokratia ja ammatihdistysliike Suomessa 1918-1930. Tutkimus suomalaisesta sosialidemokratiasta työväen sosiaalisen kollektiivisuuden kantajana. Poliittisen historian lisensiaattityö 1979 Helsingin yliopisto.
- Kuusisto, Seppo, Lapuanliikkeen johtoryhmät marraskuusta 1929 heinäkuuhun 1930. Suomen historian laudaturtutkielma 1969 Helsingin yliopisto.
- Laukkanen, Erkki, Lapuanliikkeen syntyvaiheet ja ulkoparlamentaarinen toiminta talonpoikaismarssiin saakka. Valtio-opin pro gradu-työ Tampereen yliopisto historian laitos 1960.
- Perälä, Reijo, Oulun lehdistön suhtautuminen Lapuan liikkeen nousuun. Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Oulun yliopisto 1988.
- Pohjola, Jarkko, Kokoomuksen puoluelehdet 1930-luvun suuntataistelun keskellä. Länsi-Suomen kokoomuslehtien suhtautuminen Lapuanliikkeeseen ja Isänmaalliseen kansanliikkeeseen. Suomen historian pro gradu-työ Turun yliopistossa 1994.
- Rahkonen, Erkki, "Jos lainsäädäntö on ... puutteellinen tai osoittautuu tehottomaksi..." Tasavallan suojelulain ja muiden vuoden 1930 ns. kommunistilakien säätämispöytäkirjat. Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylän yliopistossa 1998.
- Rautama, Pauli, Pohjalaisten työväenjärjestöjen omatoimiset kulttuuriharrastukset 1900-luvun alussa. Ajanvietettä, taidetta ja politiikkaa. Suomen historian lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto 1993.
- Ruuskanen, Esa, Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930-1932, Suomen historian pro gradu-työ Jyväskylän yliopistossa 1995.
- Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 I: Terrori sisäpolitiikan funktiona. Suomen historian laudaturtyö 1980. Helsingin yliopisto 1980
- Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 II: Erikoiskysymykset. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1982.

5. PAINAMATTOMAT TUTKIMUKSET

- Ahti, Martti, "Ohi virallisen Suomen". Konspiratiivinen oikeistoradikalismi 1918-1919. Poliittisen historian lisensiaattityö 1984 Helsingin yliopisto.
- Hulkko, Eero, Maalaisliitto ja lapuanliike, Poliittisen historian laudaturtyö Helsingin yliopisto 1968.
- Huttula, Tapio, Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset Etelä-Pohjanmaalla, Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylä-

6. SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

yksilöity tarkemmin lähdeviitteissä

Aamulehti
Ajan Sana
Aktivisti
Helsingin sanomat
Hufvudstadsbladet
Ilkka
Iltalehti
Järjestötoiminta
Kansan Lehti
Kansan Työ
Kauhava
Keskisuomalainen
Kristiinan Sanomat
Lapuan Päiväkäskey
Liekki

· Pohjanmaan Kansa
· Pohjan Voima
· Punainen Karjala
· Satakunnan Kansa
· Savo
· Savon Sanomat
· Savon Työmies
· Suomen Sosialidemokraatti
· Suomen Työmies
· Turun Sanomat
· Työ
· Työn Voima
· Työn Ääni
· Työväen lehti
· Työväenjärjestöjen Tiedonantaja
· Uusi Aura
· Uusi Suomi
· Vaasa
· Vapaa Sana

Summary

A LAW NAILED DOWN WITH FORCE

The Shutting Down of Labour Halls in 1929–1932

Purpose of the Study

The first two decades of the independent Finnish state present an interesting line of development. The civil war that broke out in 1918, immediately after the declaration of independence in 1917, divided the nation in two – the winning “Whites” and the defeated “Reds”. This division was reflected for a long time in all societal activities. The labour movement was also split into the anti-revolutionary Social Democrats and the pro-revolution Communists. However, when the Soviet Union launched its attack on Finland and the Finnish winter war broke out in 1939, a unified nation stood up to defend its independence. Faced with the questions and problems regarding this phenomenon of national unification, historical research has provided many different explanations. What happened during those 20 years to make the so-called “Winter war miracle” possible? One significant turning point in this development was marked by the year 1929 and the beginning of the operation of the right-wing popular movement, the Lapua movement, and other contemporary activities.

This study focuses on the acts of nailing down of labour halls which took place during the period during which the Lapua movement was active. In addition, the focus is also on the decisions taken by the authorities to shut down labour halls and on the violent acts against both the buildings and the events organised in them between 1929–1932. All these acts are referred to by the global term “closing down”. The closing down of the labour halls has here been used as a tool to study the crisis in the Finnish social system and democracy in the inter-war years, as well as the attempts to solve that crisis. What were the limits of acceptable civic activities and how were those limits defined? It is important to discuss the definition of these limits in a situation in which the civic activities, which became increasingly violent, were trying to change the social status quo. Why did the attempts of the citizens to exercise influence turn into violence, what was the attitude towards these acts and how were they treated?

By focusing on the events related to the labour halls, the acts of closing down are here analysed as a political phenomenon: how was the phenomenon perceived in different situations, what was the aim pursued through the closing down acts and how did these aims change? The objective of this study is to use the acts of closing down and associated events to shed light on the problems

related to the formation of civic society and to the development of democratic modes of operation in a situation in which society was marked with profound tensions between the various civic groups, the means of civic influence were still undeveloped and the democratic tradition was still very immature. Just as the various civic circles, each with their own particular objectives, were trying to define their mutual relationships, free civic activities were also looking for their own democratic limits and their relationship to the power structure which was maintaining the social system and to the operation of this system. This development can be studied by looking at the notion of law and order held by the nailing-down movement and the Lapua movement. The Finnish constitution, adopted in 1919, was quite liberal and guaranteed extensive civil rights; freedom of association, assembly and speech. The labour movement, especially its extreme left, tested the limits of legally acceptable activities throughout the 1920s. The leaders of the defeated side of the civil war had escaped to Russia, founding in exile the Finnish Communist Party (SKP) in 1918. The operation of this revolutionary party was prohibited in Finland, thus it operated underground and within a public party founded by the extreme left. The right-wing circles considered that the publicly operating party was also a Communist party.

The Associations Act, adopted in 1919, prohibited operations associated with high treason, planning of treasonous activities, operations which were against public decency or were in contempt of public authorities. This legislation gave the public order authorities the administrative means of preventing communist action. The most frequently used methods included lawsuits initiated due to an alleged offence by the press and the consequent closing down of newspapers or temporary publication bans, the closing of organisations which were considered to be illegal, as well as actions brought against individuals who had participated in the operations of illegal organisations.

The relationship between the nailing-down movement and the labour movement assumes some special significance due to the fact that the Labour movement was divided into Social Democrats and Communists. It is therefore relevant to ask whether the Lapua movement or the nailing-down movement viewed the Labour movement as one monolithic whole or whether they made a distinction between the Social Democratic and Communist labour movements.

The beginning of the period focused on in this study is the autumn of 1929 when the Lapua movement started, with the dispersal of a festival of Communist youth organised at the labour hall in Lapua, with the ensuing closing down of the labour hall. The other time limit of this study is marked by the spring of 1932 when the popular movement, now organised and registered as the Lapua movement, was suppressed. However, some isolated cases of violence against the labour halls took place even after that.

The First Phase of the Lapua Movement – from Autumn 1929 to Spring 1930

The movement, the first steps towards the formation of which were taken in the autumn of 1929 at the Lapua Communist youth festival, started to take shape during the spring of 1930. Right from the start, its methods included direct violence, popular meetings and pressure exercised in the name of the movement. These actions brought to the surface the fear felt by “White Finland” against a revolutionary, unknown and thus threatening Communist movement and brought it to the core of political decision-making. At the same time, the action against the labour halls also took shape.

The first method which the movement came up with was to shut the labour halls by nailing shut the windows and doors with boards and planks. Examples of these operations are the incidents at the labour halls in Lapua and Ylihärmä. The local right-wing circles in Lapua disrupted the festival of working class youth that had gathered from the surrounding province at the Lapua labour hall, finally closing the hall itself. Following the example of Lapua, the masses also nailed down the Ylihärmä labour hall. The event turned into a popular celebration. The activists of the Working Men’s Association were forced to nail planks across the windows and doors of their own labour hall. They were also invited to stop those operations which were considered to be communist. After the nailing ceremony, a speech was held in the courtyard, accompanied by patriotic songs. In addition to the incidents in Lapua and Ylihärmä, acts of violence also took place at other labour halls. After the Lapua festival, a large-scale province-level popular meeting was organised in Lapua, demanding that the government ban all forms of activities by the Communists. In the wake of this meeting, similar meetings were organised in various parts of Finland, all adopting the demands presented in Lapua. At this first stage, the demands of the popular movement were oriented against Communist action only. The authorities started to take a closer interest in the operation of the Workingmen’s Associations, with the objective of preventing any further unrest. The most significant event in the spring of 1930 was the destruction of the printing works of the Vaasa-based newspaper “Työn Ääni” (Voice of Work) in March, considered to propagate communistic ideas. A group of men from the southern Pohjanmaa province forced their way into the premises of the printing works at night, destroying their printing machine.

The public attention gained by the popular movement gave a new boost to the legislative reform that had been postponed for various reasons. The first sign of this was the adoption of a stricter Associations Act as early as in December 1929. The amendments made it easier to suppress associations which had been established to continue the operations of their predecessors which had previously been banned. They also made it possible to enforce collective bans on large associations and their branch organisation and member organisations. The law gave distinct new tools to the authorities and intensified the work of both the Etsivä keskuspoliisi, EK, (Detective Central Police), responsible for

internal security issues, and the courts of law. The Communists called the new law the “Strangle Act”. The right bestowed upon provincial governors to temporarily interrupt the operation of associations that were suspected of crimes had a similar impact. The legislative reform was a clear victory for EK which had made demands for a stricter Associations Act for at least five years. The rise of the popular movement gave new impetus to the demands of the security police.

The speaker’s stands and stages of the Communist-minded labour halls became empty and the buildings closed down one after another, either as a result of direct intimidation or due to the general climate that was felt to be oppressive. One reason contributing to the silence was the fact that the people were truly perplexed. They either lacked clear advice from above, i.e., from the party leaders, or they were unable to follow such advice. For example, the order coming from the party leaders to strike back – from the labour halls to the street – was quite impossible to follow. In the tactics of the party leaders, the labour halls had only one role, that associated with democratic action. But they proved to be inefficient in crisis conditions. In real combat, the forces had to be taken to the streets, they needed a more direct command, against their opponents. The local agents at the grass-root level did not follow this line of thought. In fact, that spring’s most intense Communist action was the organisation of the protection of labour halls in the form of self-defence troops. The distress of the extreme left also grew in another manner: the co-operation among the leftist movement decreased, and the Social Democrats, who insisted on their difference from the Communists, no longer admitted outside users to their own labour halls.

The Lapua movement justified their actions by saying that their purpose was to prevent revolutionary activities and put an end to blasphemy. These pursuits won further support during the spring. However, the seed of disagreement was planted among the supporters of the popular movement, leading to the exit of the centre-minded right-wing supporters from the movement. The incident at the Työn Ääni printing works was also a clear milestone in this sense. The first serious and violent terrorist action at Työn Ääni divided opinions.

Radicalisation of the Popular Movement during the Summer of 1930

During the summer of 1930, the popular movement became increasingly radical. The destruction at Työn Ääni led to a court hearing in early 1930 in Vaasa. The court hearings turned into a riot as the supporters of the movement, gathered from the surrounding province, tore Mr. Asser Salo, counsel for the printing works, from the hands of the Governor of the Vaasa Province, Mr. Bruno Sarlin. Mr. Salo was taken by car to Lapua where he was released. The popular movement demanded that all newspapers and printing works that were considered to be communistic be closed down. Prime Minister Kyösti Kallio,

premier of the minority cabinet of the political centre, considered the demand illegal. In order to put pressure on the government, the popular movement threatened new violence. This was the beginning of the acts of violent forcible ejection of people thought to be Communists. During that summer, even some Social Democratic politicians fell into the hands of the those organising these ejection-type removals. Some people were taken to the eastern border of Finland where they were forced to cross into Soviet Russia.

That summer also marked a more intensive period of nailing-down labour halls. The action was mainly concentrated in the area of most fervent support for the Lapua movement, in southern Pohjanmaa. However, some actions also took place in the Häme province and in northern Finland. The march to Helsinki organised on 7 July 1930 by the Lapua movement inspired a new wave of nailing-down actions. The march of the rural men was a replica of the triumphal march organised by the White Finns in the spring of 1918. During the march, the popular movement forced the government to accept their demands. Prior to the march, the continuing violence had caused a change of government. On 4 July 1930, Mr. Kallio was replaced by the new Prime Minister P.E. Svinhufvud, a former regent who was seen by the popular movement as their man. The new government tried to contain the actions of the popular movement and started negotiations for legislative reform. However, the exponents of the popular movement were not included in the new cabinet. To prevent further violence, the major Helsinki-based labour halls were closed prior to the march.

As the nailing-down of the labour halls continued, the governors of the provinces were, on 9 July 1930, given the authority to close labour halls if violence was anticipated in a particular locality. As a result of this authorisation, labour halls started to be closed down by the authorities – mostly at the request of the popular movement. Some of the local heads of police also took independent initiative, demanding that the governor close a particular hall. In this manner, all such labour halls as were thought to be in the hands of the Communists were closed in every part of Finland by the autumn of 1930. During that summer, the process of banning Communist Workingmen's Associations by court order started. This meant that almost all communist activities were suppressed during that summer. Only the work of dispersed underground groups continued.

The Svinhufvud Cabinet introduced a legislative package to Parliament, known as the communist laws, with the objective of preventing communist action in Finland. The legislative package adopted some of the demands of the popular movement. However, the major amendments proposed to the constitutional laws were not adopted by Parliament in the form of urgent bills. This led to a situation in which President Lauri Relander (1925–1931) dissolved Parliament and called a new election. The parliamentary elections in October were shadowed by political terror and pressure. The Communists were prevented from participating, even the operations of Social Democratic organisations were disturbed. As a result, the right-wing parties obtained a slight majority of two thirds in the new Parliament, and the bills left in abeyance were adopted.

However, the increasingly strict reform of the Associations Act, seconded by the popular movement and the security police EK, was not adopted which was a clear setback to both of the above-mentioned supporters of stricter action.

The events of the summer 1930 divided the supporters of the popular movement. The central-minded right wing, already suspicious of the movement, distanced itself from the movement during the summer. The forcible ejection of Mr. K.J. Ståhlberg, the country's first president (1919–1925) marked a final turning point. In fact, it seems an exaggeration to refer to the Lapua movement as a popular movement after the summer of 1930.

The Battle over the Control of Labour Halls in 1931–1932

Following the closure of the Communist labour halls during the summer of 1930, the disputes about the future use of the buildings began. The Social Democrats, who had lost the halls to the Communist occupants during the division of the labour movement, now wanted to regain control of the halls. The Lapua movement, in turn, did not think the Social Democrats were reliable masters of the premises. In fact, the Lapua movement and EK insisted that the closed-up property should be confiscated by the State. A special legislative decree was also under consideration. This was to ensure that the Communists would not be able to operate in the labour halls, infiltrated within the Social Democratic organisations. The Lapua movement and, partly, also EK, feared that in those areas with strong Communist support, the Social Democrats would not be able to control the Communists which would then take over the organisations.

As the Lapua movement lost support, its manners and ideas became increasingly radical. It organised itself under the Lapua Movement Registered Association, demanding that the labour halls be closed by the State, thereby nominating the Social Democratic movement as its new opponent. At the same time, the authorities started to bend and allow those closed labour halls which had ended up in the hands of the Social Democrats in a variety of ways to be reopened. The first and most significant decisions to open individual labour halls regarded the buildings in Helsinki and in Turku. It should be noted that the decisions were taken by the Svinhufvud Cabinet, considered by the popular movement to be one of "theirs". The objectives of the popular movement and the actions of the Government were at this stage already in clear juxtaposition. According to Prime Minister Svinhufvud, the Social Democrats were entitled to exist in Finnish society. In his mind, they had to be fought with political and democratic tools, without resorting to illegal action and violence. The diverging views of the State authorities and the popular movement led to a new outburst of violence from the autumn of 1931. The focus was now clearly on the Social Democratic labour halls which were nailed down, burnt down and even blown up, not to mention other types of destruction. However, what is relevant is the fact that the actions no longer enjoyed popular support. The perpetrators were

clearly right-wing radicals whose actions were not acceptable to the majority of the non-left.

During 1931–1932, the violence against the Social Democratic labour halls concentrated in the Etelä-Häme region and the Uusimaa province in southern Finland. The epicentre of the violence was the Mäntsälä region in the northern part of the Uusimaa province. The radical actions culminated in the violent interruption of the entertainment evening organised at the “Ohkola” labour hall in Mäntsälä, marking the beginning of the movement called “the Mäntsälä rebellion”: the approximately 400 civil guard members, who had interrupted the evening, refused to disperse. The men gathered in Mäntsälä declared their own ultimatums and invited civil guard members from all over the country to join their ranks. In fact, their appeal aroused some support which lasted for a couple of weeks. In the end, the rebellion was suppressed without violence. The incidents in Mäntsälä mark the final chapter of the Lapua movement operations. The association was banned by virtue of the stricter security legislation which it had itself advocated.

The violence against the labour halls gradually died out after the Mäntsälä rebellion. More and more halls were opened and given over to the Social Democrats, although some of the authorities dragged their feet over this. The process of banning the Communist organisations through court action also took time. When the decisions to re-open the halls were made, the respective decrees contained strict terms of not allowing the buildings to be used for communist activities. Should the owner of the labour hall permit communist operations, the building would be closed down again.

A great number of Communist labour halls were never returned to the hands of the labour organisations. Those named as receivers by the courts had the right to sell the buildings by auction. In many cases, the building was thus taken over by right-wing organisations, the civil guards or the women’s auxiliary voluntary guards. Some halls were taken over by the municipalities, the state or private persons. In most cases, the Social Democratic halls could continue to operate undisturbed after the nailing-down episodes; the planks at the doors and windows were removed and activities continued. In certain cases, however, the local authorities brought action against the Social Democratic organisations, thought to be communistic, in order to close the halls; in fact, some of them were closed.

The Internal Differences within the Closing-Down Movement

The movement to close the labour halls passed through two distinct phases. From the autumn of 1929 to the autumn of 1930, the activities were clearly oriented against the Communist labour halls. Gradually, as the Communist halls were closed, the activities were directed against the Social Democratic buildings, which particularly became under attack after the autumn of 1931. The two phases of the closing-down movement are quite distinct from one another.

Although critical of illegal action, the state authorities and political decision-makers approved of the closing down of the Communist labour halls. The right-wing parties, in particular, even considered that the suppression of Communist activities was necessary, and they were in favour of the demands made by the closing movement. The violent actions were mostly associated with the early phases of the movement between the autumn of 1929 and the spring-summer of 1930, the period preceding the authority conferred upon the provincial governors to officially close the Communist labour halls. As an official means of closing the halls was now available, direct action became less marked and was used only in cases in which the popular movement considered that the government did not act rapidly or efficiently enough.

The direct action of the popular movement became accentuated as the closing movement turned against the Social Democrats. This was mainly due to the fact that the state no longer supported the objectives of the movement, nor considered it justified, let alone necessary, to close the Social Democratic labour halls. Therefore direct action was the only operative channel for the popular movement. The diminishing support enjoyed by the movement, along with the expansion of its objectives, also radicalised its operations. As all the moderate elements had abandoned the movement, there was nothing to contain the actions of the most radical elements.

From the autumn of 1929 onwards, the movement to close down the labour halls involved almost 400 individual labour halls. Taking all separate incidents into consideration, the exact number is 399. This number includes all incidents that are judged to be either clearly proven or less certain on the basis of the sources. The figure also includes incidents directed against villas, summer resorts, outside dancing halls, wrestling halls and theatres owned by the labour organisations, which otherwise meet the criteria of an incident comparable to the closing of a labour hall. The statistics refer to 12 cases of incidents against buildings other than the labour halls. When the second and third actions against individual labour halls are taken into account, the number of incidents rises to 417. The number of all Social Democratic labour halls in 1916 gives a perspective for the impact of this phenomenon: prior to the division of the labour movement, there were a total of 940 labour halls quoted in the statistics. Thus the movement to close down the labour halls touched at least one in every three Finnish labour halls. The uncertain cases in the statistics include incidents which are based on incomplete sources or those containing vague expressions. Twenty-three cases have been classified as uncertain.

It has been possible to identify 384 sufficiently reliable cases involving the movement to close-down the labour halls, 316 of which were directed against Communist and 78 against Social Democratic labour halls. This ratio alone shows how the support of the movement was divided: when the operations were directed against communism, they encompassed the whole country and all labour halls that were considered to be communistic. After the rupture of the labour movement, there was a fairly established number of Social Democratic labour halls – about 650 – in the early 1920s. Thus the 78 incidents against So-

cial Democratic labour halls touched only about one in every ten establishments.

But what actually happened at the labour halls? What was the face of the closing down movement? In the analysis of the different cases, five distinct categories have been determined – Nailing Down, Arson, Blowing-up, Other Violence and Closing Down.. The first category, nailing down, includes cases in which the windows and doors of the labour hall were closed down by nailing to prevent any further activities in the building. The most radical form of nailing down were incidents such as the “popular feast” in Ylihärmä where the labour activist themselves were forced to perform the work. Minor actions, e.g., planks nailed up during the night across the labour hall door, also qualify as nailing down. In some cases, the nailing was accompanied by threats of tougher action if the activities at the hall were continued. Thus there was a lot of variation.

The nailing down of the Communist labour halls led to the outcome desired by the protagonists. All activities at the hall ceased. The situation was not the same at the Social Democratic labour halls. In most cases, the labour association simply removed the planks from the doors and continued their activities. In some cases, where the situation was particularly tense or the number of activist in the labour association was small, a forceful expression of violence would suppress the activities of a Social Democratic association, at least briefly. During the period of the nailing-down movement, 47 certain cases of documented incidents took place, 25 of which were directed against Communist and 22 against Social Democratic premises.

The Arson category includes fires wilfully started at labour halls, as well as attempts to do so. Some of the fires started in extremely vague circumstances, and it has not always been possible to prove the wilful setting of the fire. Therefore this category also includes cases which are supported by fairly scarce source material. However, it has been considered appropriate to classify the fires as a separate group due to the finality of the actions. When successful, they destroyed the entire building, thus destroying the operative conditions of the labour association. It is important to note that all 12 clearly defined cases of arson were directed against Social Democratic labour halls. What was said about arson also applies to destruction by explosion. There were only five cases of explosion or attempted explosion. But since these were serious acts of violence, they should be classified as a separate group in statistics. The target of all five cases of explosion were Social Democratic labour halls.

Besides the nailing down, arson and explosion actions, the labour halls were object of many other forms of violence and vandalism. These various actions have been classified under Other Violence in this study. The title describes the role of the popular movement in closing the labour hall in a violent manner. The least serious form of violence could be stoning of the labour hall windows during the night. The number also includes other acts of vandalism or destruction of the labour hall property or furniture – in some cases only a few broken windows or a lamp whilst other cases can be described as total destruction, with the entire stock of furniture, windows and movable property

rendered unusable. The destruction took place mainly at night, while in other cases the destroyers came to the hall whilst an entertainment evening or a meeting was in progress.

The category of Other Violence also includes the interruption of events arranged at the labour hall, not leading to the nailing down of the building or to the end of activities. One extreme case of these incidents is the interruption of the speeches held at the Okkola labour hall in Mäntsälä on 27 February 1932, which marked the beginning of the Mäntsälä rebellion; the event at the labour hall was interrupted by a force of about 400 men, partly armed. Other violence includes 38 cases of violent action. The majority of these cases, or 31 cases, were directed against Social Democratic labour halls. Communist labour halls were targeted only seven times.

“Closing-down” refers to the either autonomous or pressure-induced acts by the authorities to shut the labour halls, to “seal” them. In some cases, the order to close the labour hall was given by the provincial governor, in other cases the local authorities, mainly the rural police chiefs, acted on a considerable amount of self initiative. This group also includes cases in which the impact of the authorities is not clearly deductible from the sources. There are many reasons for the shortcomings of the sources, as noted many times above. Therefore, the category of closing down certainly also includes cases in which the activities at the labour hall stagnated or even died out due to an oppressive atmosphere. In these cases, some of the rural police chiefs did not think it was worth while to go and seal the premises in an official manner, the outcome being, however, the same in practice. The cases identifiable with certainty and classified as closing down totalled 292 in this study. The object in 284 cases was a Communist labour hall and only 8 were Social Democratic halls.

The first wave of the closing down movement, focusing on Communist labour halls, was clearly a phenomenon of northern and eastern Finland. Among the 316 cases involving a Communist labour hall, the majority, or 225, took place in the Provinces of Kuopio, Vaasa and Oulu. This focus of the activities was mainly due to the geographic distribution of the support of the Communist, extreme-left, labour movement: support for the extreme left was greatest in northern Savo, the provinces of Oulu and the southern and northern constituency in the province of Vaasa. In other parts of the country, the supporters of the party were mainly found in larger cities. For the most part, the movement to close down the Communist labour halls turned to violence only in the district where the movement had started, in southern Pohjanmaa. The movement to close down the Communist labour halls involved 316 certain cases, 284 of which were mere acts of closure and only 32 acts with associated violence. The actual cases of nailing-down were 25. Thus violence can be shown to have taken place only in one tenth of the cases.

The closing-down movement directed against the Social Democratic labour halls was clearly of a more violent nature. However, the acts took place in a clearly definable territory. The total number of certainly demonstrable acts against the Social Democratic labour halls was 78, 70 of which, or 90%,

involved some form of violence. The intense nature of the second wave of the closing movement is further emphasised if we calculate the number of cases clearly directed against social democracy: as of the year 1931, there were a total of 62 cases of acts against the Social Democratic labour halls, only three of which can be defined as closing down without violence.

Compared to the acts against the Communist labour halls, the movement against the Social Democratic institutions focused on clearly more limited geographic areas. Some protest continued in the regions where the action had started, in southern Pohjanmaa but was clearly concentrated in southern of Finland. The acts in southern Pohjanmaa can be paralleled with the violent incidents in southern Häme and northern Uusimaa.

The acts of violence performed by the popular movement were generally attributable to the local White forces in the region. Those who nailed down, burned, blew up and performed other acts of vandalism against the Communist labour halls came mostly from the immediate vicinity of the labour halls. The situation was completely different to the cases of forcible ejection, the majority of which were performed on the order or with the consent of the Lapua movement leaders in an organised manner. The forcible ejections were mostly orchestrated by groups of commandos with a fairly established composition who operated in the vicinity. With the Communist labour halls, the impact of the Lapua movement commandos is in certain cases evident. The role of non-locals in the nailing down of the Communist labour halls seemed to be associated with cases in which the extreme left enjoyed particular support in that locality. Thus the local Lapua movement supporters needed some sort of outside inducement.

The situation is clearly different when we examine the violent acts against the Social Democratic labour halls. This violence took a clearly organised form. At this stage of the closing-down movement, the acts that took place in southern Häme and northern Uusimaa, in particular, were performed in a clearly concentrated manner by commandos who moved from one locality to another. Between the end of 1931 and the beginning of 1932, this region was attacked by organised, mobile commandos who nailed down many premises in one night. Many of the sources suspect that these acts, especially those that took place in early 1932, were directed centrally by one command. In other cases, local forces were certainly also involved but the initiative came from outside. At the same time, the spontaneity that had characterised the actions against the Communist labour halls had vanished. There remains little accurate information about the identity of those who nailed down the Social Democratic labour halls. However, the sources refer to orders given from Helsinki, thus to the central leaders of the Lapua movement or to circles close to it.

One factor that was common to the acts of violence was the rural environment. The venue of the violence against both the Social Democratic and the Communist labour halls was the countryside. The nailing took place in rural areas where such incidents could turn into regular celebrations. The urban labour halls were closed by the authorities. However, there were great regional differences in the movement. Why was that?

There are several natural explanations to account for the differences between the rural and the urban modes of operation. In the countryside, especially in southern Pohjanmaa, the activities emerged spontaneously and were directed against the Communist movement operating in the same community. The internal tension of the community was clearly visible in a village. The labour hall was a reminder of the active operation of the party that had been defeated in 1918, operations that should no longer be possible according to the supporters of White Finland. When the movement burst out, things that the law could not contain were prevented through violence. The pressure for unity was also felt more clearly in the countryside. Particularly in regions where the support for the Communists was modest, the extreme left became a sort of a beam in the eyes of White Finland. The Communist labour halls suffered less violence in regions where the support of the extreme left was more significant. This could at least partly explain the differences between northern Savo or the province of Oulu on one hand and southern Pohjanmaa on the other hand.

If popular support was a protection for the extreme left in the rural areas, what then was the reason for the lack of violence and acts of nailing down in the urban areas? The cities were not, as such, havens for extreme-left activities. But their political and social climate was simply different. The strength of the labour movement in the cities was a real political fact which could not be ignored even by the extreme right. Another factor was the secularisation of the urban communities, as well as the loosening of the grip of the uniform social culture. Thus the right wing was no longer uniform, either. Public uprising, such as the nailing-down movement, could not, for the above reasons, achieve the same kind of public acceptance as it did in the countryside.

The more efficient operation of the authorities in urban areas also played a certain role. In urban areas, the number of policemen was clearly higher in proportion and distances were shorter. Thus the control of the police was easier to arrange and more efficient than in rural areas. The state authorities also took a clearly different stand to acts of violence in cities, compared to rural areas. The cities had also to be prepared for any eventual clashes. The police authorities were afraid that there could be incidents and situations in the labour neighbourhoods during which the police could not prevent violence or face-to-face clashes between the right-wing exponents and the workers. For this reason, the authorities assumed tactics in the urban areas differing from those in the rural areas. The cities were much more afraid of the eventual risk situations. Therefore, the labour halls in the biggest cities were closed as a preventive measure. The state authorities could not afford to let threatening situations get out of hand in the cities.

The destruction of the Työn Ääni and the riot in Vaasa had shown that urban unrest was also possible. Even if the city people themselves would not engage in rioting, the people from the provinces might enter the city, as had happened in Vaasa. Therefore, it was necessary to take preventive action – close the communist papers and the printing works that had published them, and close the doors of the labour halls. The popular movement did not hesitate to use pressure

and intimidation to bend the Government. Popular meetings and delegations visiting the Provincial Governors worked the ground for the measures desired by the movement. One of the principal justifications offered for the preventive measures taken by the Government was that there was no certainty about the stand to be taken by the Civil Guard organisation vis-à-vis the actions of the popular movement. The civil guards acted as a reserve force for the police but in a confused situation, it was no longer clear whether the organisation was trustworthy. The police could no longer rely on the civil guard's assistance. Nobody knew how the civil guards would react in a crisis.

The Importance of the Closing-Down Movement

The nailing down, the closing and the other acts of violence performed against the labour halls can be seen as a phenomenon that constituted a clearly defined movement. On the one hand, it was a part of the Lapua movement, one of its operative forms. In this sense, the closing of the labour halls was a phenomenon parallel to the forcible ejections and purges of the municipal councils. The closing movement started at the Lapua labour festival and took shape along with the development of the right-wing popular movement. However, the closing-down of the labour halls remained a part of the popular movement's operation much longer than the forcible ejections and the purges. The incidents were still taking place prior to and after the Mäntsälä rebellion. In this sense, the life cycle of the closing movement reflects the development of the Lapua movement at its most essential.

Why did the Lapua movement assume this form of operation – the closing of the labour halls? The labour hall was not only a symbol of revolution but also one of party politics and a society becoming increasingly politicised. In the first phase, the reactions of the nailing parties were directed towards the labour halls themselves, due to the revolutionary character and strange ideologies associated with them. Strolling around their labour halls, dressed in red shirts which were marked with the hammer and sickle, the young Communists undoubtedly aroused the urge among the “White Finland” to silence that “nest of Sovietism”. For those who had built the labour hall, it was their second home, the place for their own free operation, the symbol of the labour community. Therefore silencing and nailing it down with planks and boards was a strong political statement. When the objectives of the Lapua movement turned increasingly against parties and party politics, the labour halls controlled by the Social Democrats, symbols of party politics, had to face their share of the outburst.

The tearing of red shirts and the silencing of the labour halls marked the beginning of the closing movement and, just like the Lapua movement, it had a certain affinity with the objectives of the National Coalition Party. The basic objective of the movement – to end the irritating operation of the Communists – was of such clear and generally bourgeois nature that most right-wing citizens could easily support it. This guaranteed support for the demands of the move-

ment and silenced the opposition exercised by its critics. Accepting the basic thesis of the movement meant, among other things, support for a stricter Associations Act. As the movement became radicalised in the spring of 1930, its objectives were prominently characterised by an anti-party-political attitude. This alienated most of the centre-minded politicians from its ranks. The anti-party-politics flavour was present right from the beginning, but was less visible during the early stages when the movement still enjoyed the support of a large right-wing front.

Towards the summer of 1930, not only anti-party-political but also anti-democratic features had become emphasised among the movement's objectives. The movement wanted to limit the powers of Parliament in favour of the Government. "Parliamentary supremacy" had to be replaced by strong Government rule which would guarantee controlled and contained circumstances and prevent radical changes. These objectives were clear in the proposals for legislative amendments prepared by the movement's legislative committee, as well as in the negotiations conducted with Prime Minister Svinhufvud. Limitations to democratic activities would undoubtedly have benefited the political right. It is interesting to note that Prime Minister Svinhufvud was in favour of some of the movement's objectives, at least during the summer 1930 discussions. However, it is not so surprising, considering the background of the National Coalition Party; for a long time, they also wanted to avoid the party policy image. The restriction of democratic decision-making would have contributed to a decrease of the power of the labour movement, undoubtedly the motivation of these proposals. Directing its operations against the Social Democratic Party and its organisations, the Lapua movement lost its role as a significant popular movement. Therefore, when referring to the third phase of the movement to close down the labour halls, the term "popular movement" must be placed in inverted commas. The support gained by the movement at the beginning was, in the end, reduced to that of its most fervent core. It is also important to note that at this stage, there was also a clear change in the attitude of the security police (EK) towards the movement. Still in favour of most of the movement's objectives in the summer of 1930, EK could no longer accept its operations as from the autumn of that same year. Before this turn, EK had tried to exploit the force of the movement for its own ends. As of the autumn 1930, EK was clearly reserved and on alert against the operations of the movement.

A narrowing support base radicalised the objectives of the popular movement. As the moderate circles abandoned it, the real decision power was taken over within the movement by increasingly radical forces. This explains why the Social Democratic movement could be interpreted as a communistic and revolutionary movement. As the circle of the supporters diminished, the surrounding world became increasingly black-and-white in their eyes, a struggle between good and evil.

However, in order to understand contemporary events, it is even more important to look at the attitude of the majority of the citizens towards the movement and its objectives. The number of right-wing critics of the movement grew as the movement radicalised. An increasing number of those who had

initially passively supported the movement became suspicious and, finally, opponents of the movement. As the movement clearly directed itself against the Social Democratic Party, its labour halls and organisational activities, it reached a point at which it had lost the support of the moral majority. Social Democracy was the point after which the majority of the citizens were no longer sympathetic. For example, President Svinhufvud pointed this out to the exponents of the movement as early as the summer of 1931.

The limit presented by Social Democracy was the measure for the functioning and operation of the country's political system. Most citizens considered that the Social Democratic movement was an essential part of the democratic system. Although a political opponent, the Social Democratic movement still had a recognised role in the eyes of its adversaries. This status was gained by the Social Democratic movement through its commitment to the Finnish system. Within the Social Democratic movement, the events in the period marked by the Lapua movement contributed to a stronger commitment to the republican social system. Targeting its attacks against a recognised part of the system, the Lapua movement also clashed with the other groups that were committed to the current situation, i.e., the republican and constitutional forces of the right wing. These included not only the centre-minded forces but also most of the members of the National Coalition Party. Thus the Lapua movement had to share the same fate as its opponents – to be suppressed according to the will of the majority.

The end of the Lapua movement through banning reflects the way in which the democratic system finally discovered its own protective mechanisms and could guarantee democratic development. However, this does not mean that the extreme-right ideas would not still enjoy support, but only in certain restricted circles. What was then the reason for the fall of the Lapua movement? Undoubtedly its objectives did not, ultimately, correspond with the interests of the majority of the people. In political life, co-operation between the left and the right can emerge as a result of the clear trenches dug against either the left or the right. It was possible to step over the ideological borders once the rules of the political system were defined and both sides knew that they could trust the other in these basic issues. The final, important step towards a unified nation could only be taken after the Svinhufvud presidency, but the vital conditions for this development were created through an outspoken condemnation of the Lapua movement.

The example of the labour hall nailing acts can be used to say that during the time of the Lapua movement, the right-wing-minded part of the population finally had to take a stand as to the ideal of the “White Finland” nourished by the winning side. The presumed and nourished illusion of unity and unanimity collapsed during the period of the Lapua movement in a dramatic manner. As always – vanished illusions are followed by a moment of truth. In the development of the first republic this meant that it was necessary to admit that society contained some genuine conflicts of interests which had to be resolved in one manner or another. It was a proof of the growth of the nation that its great majority did prioritise the democratic system as the best way to solve these conflicts.

■ Hakemistot

Jos hakemistossa viitataan sivun alaviitteessä olevaan tekstiin on sivunumeron jäljessä n-kirjain.

HENKILÖHAKEMISTO

- Ala-Kulju, Reino 14n
Alhoranta, S. 52
Aura, Matti 81n
Bang, Ville 80, 81, 83, 83n, 86n, 191, 193, 198, 199, 200, 205, 206, 217, 238, 279, 296
von Born, Ernst 195, 232, 233, 243, 250, 251, 255, 256, 264, 271, 273, 281, 283, 284, 285, 287, 288
Boucht, H. 156
Bremer 69
Caselius 296
Craucher, Minna 281
Danielson-Kalmari 133
Donner, Kaj 34, 149, 161, 172, 201, 201n, 209, 210, 211, 213, 215, 327, 336, 341
Durchman, L.H. 130
Eerolainen, Kosti-Paavo 265, 309
Eklund, U. 130
Elorinta, Lauri 12
Erich, Mikko 207, 222, 265, 271, 272, 273, 279, 287, 290
Erkko, Eljas 263
Eskola, Martti 130
Etholen, Jalmari 110, 111
Finne, Jalmari 34, 213, 233, 263, 271, 315, 316
Forström, Petter 211, 327
Haarla, Rafael 66, 98, 161, 215, 216, 337
Haataja, Kyösti 85, 87, 98
Hagelberg, Juho 240, 241, 254, 255
Hakala, Eino 133
Hakkila, Väinö 161, 208
Halme, Lauri 65, 97, 99
Hanho, N. 130
Hankala, Jussi 130
Hannula, Uno 85
Happonen, Onni 222, 272
Harju, Esa 11
Harjula, Onni 53
Harvala, Kaarlo 84, 92n, 100, 118, 141, 225, 256, 264, 282, 291
Heilimo, Esko 80, 88, 251
Heinrichs, Erik 122, 123, 127, 137, 147, 152, 153, 177, 183
Helo, Johan 292
Herttua, Vihtori 102, 156
von Hertzén, G. 156
Hissa, Yrjö 117n
Holm, Yrjö 222
Honkanen, Vilho 47n, 49
Honkonen, Väinö 130
Huhtanen, Lenni 178
Huttunen, E. 141, 282, 291
Huttunen, Israel 258
Huttunen, Mikko 332
Härmä, E. 48
Ingman, Lauri 148
Ignatius, Gustaf 80, 105, 163, 183, 259, 317
Ilanko 230
Jaakko, Matti 156
Jalander, Bruno 118, 172, 183, 184, 264, 265, 268, 269, 270, 271, 273, 278, 281, 290
Jarkko, Kalle 130
Jauhiainen, A.S.B. 332
Jauhiainen, Paavo 163
Julin, Olavi 174
Jutila 98
Juvonen, Hannes 89
Jäminki, Ville 128, 129
Järvimäki, Kalle 127
Kaalina, Juho 121
Kainulainen, Eino 258
Kaitera 107
Kallio, Kyösti 35, 49, 61, 62, 65, 66, 76, 77, 84, 98, 99, 100, 117, 118, 147, 148, 150, 155, 157, 159, 161, 249, 335
Kangas, Kaarlo 133
Kangas, Kauno 72
Kangaspeska, V. 130
Kares, K.R. 56, 60, 161, 316
Kares, Olavi 21n, 65
Kari, Juho 113
Keto, J.W. 92n, 118
Kinnunen, Yrjö 296
Kiviharju, Akseli 125, 126, 127
Kivimäki T.M. 82, 159, 160, 199, 203, 288
Kivistö, Herman 130
Klemetti, Heikki 124
Kohonen 12
Koivisto 98
Koivisto, Herman 102n
Koivisto Iivari 102, 158, 250, 251
Koivisto, Matti 13
Koristo 102n
Koro, Aleksander 65n
Koskimies 244, 245, 254
Koskinen, A.U. 128, 130
Kosola, Vihtori 54, 57, 60, 65, 75, 76, 99, 102, 120, 128, 132, 135, 150, 156, 158, 169, 209, 213, 230, 250, 263, 289
Kuha, Heikki 11, 13
Kuivanen, Einari 136

Kukkonen 94
 Kulmala, Kalle 99
 Kulo, K. 48
 Kuokkanen, E.V. 151, 217, 224, 229, 233
 Kästämä, Arvo 129
 Laakso, Heikki 277
 Lahdensuo, Jalo 274, 275
 Lahonen, Manu 130
 Lahonen, Uno 129
 Lahtinen, Juho 164
 Laitala, Joonas 133
 Laitila, Antti 133
 Laitila, Jaakko 133
 Laitinen 271
 Lampén, Mikko 153, 156, 159, 198, 217, 218,
 219, 220, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 244
 Latvala 252
 Latvala, Toivo 30
 Lehto, Aukusti 129
 Leino, A. E. 292
 Leinonen, Artturi 65, 66, 96, 99, 103
 Leiwo, Aarne 111
 Lepistö, Matti 131, 132
 Lindegren, Albin 185
 Lindén, Evert 11, 12, 13, 125
 Lindqvist, Hjalmar 295
 Linturi 66, 93
 Lohi, K.A. 81n
 Luoma, Aukusti 11, 12, 13
 Lähde, E. 291
 Löfing 218, 219, 231, 240, 241
 Malmberg, Lauri 49, 119, 148, 228, 271, 274
 Manner, Kullervo 47
 Mannerheim, C.G.E. 133, 249
 Manninen 205
 Mantere, Oskari 77, 82, 83, 84, 159, 246
 Markkula 208
 Martiala, Aune 332
 Martonen, K.V. 123, 126, 136, 153, 175, 177,
 179, 180, 181, 182, 183, 250, 252, 278, 294
 Mattila, Juho 164
 Mattsson 208
 Metsä-Ketelä, Vilho 133
 Miettinen 230
 Myllymäki 89, 222
 Mäenpää, Valde 133
 Mäki-Hallila, Heikki 13
 Mäkinen, Jair 12
 Mäntylehto, Elias 11, 12, 13
 Mättö 222, 272
 Neva, Eeri 128, 129
 Niemi, Aleksis 13
 Nieminen, Eino 115
 Niinimäki, S. 130
 Nikula, Yrjö 102
 Niukkanen, Juho 276
 Normen, P.H. 161
 Nykänen, Aleksis 153
 Nyman, Birger 65
 Nyman, Osvald 177
 Närhi, O.E. 130
 Näsi, Juho 113, 164
 Oras 68
 Orre, Sulo 267
 Paasikivi, J. K. 34, 35, 148, 149, 203, 215,
 216, 337
 Paasivuori, Matti 92n
 Paavilainen 117
 Paakalen, Rolf 110
 Paakalen, Y. 52
 Pallari, Eino 123, 186, 187, 192, 193, 194,
 203, 208, 296
 Palmén, Einar 128, 129, 130
 Palttala, Kalle 72
 Pehkonen, Y.E. 121, 183, 186, 296
 Pekkala, Eino 48, 222n
 Pekkala, Mauno 286, 288
 Peltokangas J. 13
 Peltola, Svante 130
 Peltonen, K.T. 130
 Peltonen, Onni 138
 Penttala, Isak 120, 140, 144, 179, 182
 Perämäki, Jussi 117n
 Pihkala, Martti 34, 54, 98, 149, 287
 Piilo, Aatu 128, 129
 Piirto, Iisakki 129, 130
 Pohjola, Olavi 104
 Poursu, Eemeli 130
 Procopé, Hjalmar J. 34, 117, 122, 208, 227,
 228
 Pura, Matti 127
 Puukkala, Jaakko 137
 Pöytäniemi, Teo 156, 201, 202
 Rantakari, Juho 124
 Rantanen 156
 Relander, Lauri Kristian 35, 62, 65, 76, 82,
 117, 118, 122, 132, 147, 148, 160
 Riekkö, Esko 31, 34, 52, 55, 62-64, 65n, 70,
 73, 77, 82, 85, 88, 90, 95, 96, 104, 107,
 153, 160, 183, 184, 185, 188, 189, 194,
 198, 200, 205, 211, 213, 217, 218, 219,
 220, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231,
 233, 234, 235, 236, 244, 263, 264, 270,
 286, 308, 315, 316, 335
 Riipinen, Ale 56
 Riipinen, Hilja 65, 97, 215, 287, 288, 291
 Räisänen, Yrjö 288, 289
 Saari, Ernst 60
 Saari, Herman 124
 Salava, J. 118
 Sällila, Augusti 12, 13
 Sällila, Emil 12, 92n, 130, 135, 140, 141, 161,
 166, 167, 182, 225, 228, 255, 256, 260,
 261, 262, 277, 278, 280, 282, 283, 286,
 287, 291, 292
 Salminen, Juho Jaakob 169n
 Salo, Asser 54, 83n, 91, 115, 116
 Salovaara, Väinö 92n, 100, 224, 282
 Sandman 186
 Sara-aho, Kustaa 13
 Sarlin, Bruno 61, 68, 86, 87, 106, 109, 110,
 116, 118, 119, 121, 122, 136
 Sarparanta, Olli 127, 289
 Selkee, Aarne 130
 Seppälä, Hilda 92n
 Sillanpää, Miina 132
 Sivunen, Iivari 133
 Snellman, J.W. 149
 Ståhlberg, K.J. 34, 77, 208, 249, 272, 337,
 340, 343

Suhonen, Väinö 193
 Suksi, Jafet 174
 Sundström (myöh. Salmiala) 158, 159, 160, 199, 200, 205
 Sunila 232, 263, 285, 335
 Suolahti, Eino 169n
 Susitaival, Paavo 271
 Svinhufvud, P.E. 35, 133, 147, 148, 149, 155, 162, 162n, 196, 201, 201n, 204, 205, 207, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 225, 228, 229, 232, 233, 249, 271, 274, 275, 285, 306, 335, 336, 337, 340, 341, 343
 Swentorzetski (myöh. Svento) Reinhold 92n, 98
 Tahvanainen, Y. 118
 Tanner, Väinö 43, 66, 81, 92n, 98, 118, 141, 143, 144, 145, 161n, 203, 210, 221, 225, 228, 246, 249, 263, 264, 282, 312
 Tiitu, Kustaa 56, 57, 65, 99
 Toivonen, Otto 207
 Torkkeli, Topias 61, 242, 243, 244
 Tuomela, Jaakko Vihtori 243, 244
 Tuomivaara 205
 Tyhjälä, Antti 133
 Vaaramaa, Heikki 124
 Valkama, Matti 133
 Wallenius, Kurt 209, 211, 263, 271
 Vesterinen, Vihtori 66
 Wiik, K.H. 84, 92n, 120, 143, 144, 145, 161, 161n, 225, 228, 248, 242, 281
 Wikman 112-113
 Wilkman O.N. 70, 119, 183, 318
 Vinha, Kustaa 130
 Virkkula, Eino 121
 Virkkunen, Paavo 98, 117, 149, 264
 Wrede, R.A. 82
 Vuorimaa, Artturi 209, 213, 272, 273, 308
 Wuorinen, Artturi 118
 Vuorisalo, R. 252, 253
 Välimäki, Eemeli 164
 Wälläri 48, 99
 Västi 252
 Ylänkö, Tuure 126, 277, 278
 Åkesson, O. 156, 157
 Äikiä, Armas 104

KUNTAHAKEMISTO

Alahärmä 111, 112, 164, 173, 174, 177, 377, 378
 Alajärvi 164, 277, 278, 378
 Alastaro 165n, 170, 312, 388
 Alatornio 303, 388, 389
 Alavieska 389
 Alavus 12, 52, 127, 143, 261, 378
 Anjala 107, 346
 Asikkala 130, 266, 357
 Aura 351
 Degerby 172, 257, 346
 Elimäki 69, 71, 107, 300, 301, 346
 Eräjärvi 357
 Espoo 185, 301, 347
 Eura 257, 351
 Evijärvi 30, 52, 127, 136, 137, 139, 164, 173, 174, 177, 259, 313, 315, 378, 379
 Forssa 207, 208, 222, 326
 Grankulla (Kauniainen) 185, 347
 Haapajärvi 262, 286, 292, 293, 300, 389, 390
 Haapavesi 390
 Hailuoto 390
 Hamina 276, 326
 Hanko 326
 Harjavalta 165n, 351
 Harlu 281, 286, 360
 Hartola 70, 364
 Hauho 165
 Haukipudas 39, 142, 169, 194, 286, 293, 294, 295, 326, 327, 390, 391
 Heinola 172, 325, 364
 Heinola mlk 269, 310, 364
 Heinävesi 222
 Helsinki 45, 49, 51, 53, 66, 68, 71, 79, 82, 83n, 91, 91n, 93, 132, 133, 134, 142, 148, 166, 183, 184, 185, 192, 193, 196, 203, 210, 216, 223, 225, 226, 227, 229, 281, 305, 306, 308, 314, 316, 317, 321, 326, 347, 348
 Helsinki mlk 166, 183, 185, 348
 Hirvensalo 170
 Hollola 40, 171, 266, 267, 290, 309, 357, 358
 Honkajoki 165n
 Honkilahti 165n
 Huittinen 351
 Humppila 165, 257, 290, 309, 358
 Hyvinkää 172, 283, 286, 292, 303, 326, 327, 349
 Hämeenlinna 66, 122, 266, 276, 309
 Hämeenkyrö 165n
 Ii 392
 Iisalmi 163, 172m, 325, 365
 Iisalmi mlk 365
 Ikaalinen 165n
 Ilmajoki 52, 79, 133, 137, 164, 179, 180, 379
 Isojoki 126, 173
 Isokyrö 134, 135, 180, 181, 182, 293, 313, 379
 Jalasjärvi 124, 127, 137, 313, 379
 Joensuu 45, 122
 Joroinen 325, 364
 Joutseno 360
 Jurva 71, 135, 137, 140, 174, 177, 259, 293, 313, 315, 379, 380
 Jyväskylä 11, 45, 69, 104, 137, 173, 268, 316, 317
 Jyväskylä mlk 174, 176, 177, 180, 380
 Jämsänkoski 165

Jääski (Enso) 50, 70, 104, 232, 233, 361
 Kaarina 152, 293, 351, 352
 Kaavi 163, 366
 Kajaani 45, 169, 170, 187, 281, 393
 Kalajoki 281, 286, 393
 Kankanpää 262
 Kannus 137
 Karhula 70, 326
 Karijoki 53, 125, 126, 127, 164, 174, 180, 259,
 277, 315, 380
 Karjaa 271
 Karjalohja 259, 290, 349
 Karkkila 266, 286
 Karttula 163, 286, 366, 367
 Kaskinen 68, 326
 Kauhajoki 137, 164, 173, 174, 180, 380
 Kauhava 52, 68, 120, 127, 137, 173, 174, 177,
 260, 286, 289, 293, 381
 Keitele 367
 Kemi 50, 104, 317, 326, 327, 393
 Kemi mlk 165, 286, 393, 394
 Kemijärvi 70, 303, 393
 Kempele 394
 Kerava 230
 Keuruu 174, 381
 Kiiminki 394
 Kittilä 281, 286, 394, 395
 Kiuruvesi 142, 163, 164, 207, 286, 367, 368
 Koivisto 326
 Kokemäki 352
 Kokkola 104, 120, 137, 179, 311, 315, 316,
 326, 327, 382
 Konnevesi 368
 Kontiolahti 368
 Korttesjärvi 275, 382
 Koski (TL) 352
 Kotka 45, 50, 66, 104, 122, 194, 281, 292,
 317, 326, 361
 Kouvola 137, 276, 300, 361
 Kristiinankaupunki 68, 137, 326
 Kuhmonniemi (Kuhmo) 395
 Kullaa 165n,
 Kuolajärvi 107, 395
 Kuopio 45, 66, 82, 83n, 104, 120, 122, 197,
 292, 305, 316, 317, 325, 368, 369
 Kuopio mlk 163, 332, 369, 370
 Kuortane 11, 12, 13, 14, 16, 125, 180, 300,
 301, 382
 Kurikka 53, 67, 111, 120, 127, 137, 142, 144,
 178, 180, 289, 321, 322, 382, 383
 Kurkijoki 361
 Kuusamo 395
 Kuusankoski 276
 Kuusisto 352
 Kuusjoki 352
 Kuusjärvi 370
 Kärkölä 266, 267, 268, 290, 309, 358
 Kärsämäki (TP) 68, 293
 Lahti 70, 104, 172, 230, 292, 326, 358
 Laihia 127, 137, 164, 173, 174, 177, 202, 259,
 281, 293, 294, 315, 383
 Laitila 171, 352
 Lapinlahti 163, 370
 Lappajärvi 164
 Lappee 361, 362
 Lappeenranta 173
 Lapua 18, 41, 52, 56, 57, 58, 60, 61, 66, 67, 72,
 74, 75, 77, 84, 87, 89, 96, 97, 98, 100, 103,
 104, 107, 113, 115, 116, 117n, 120, 125,
 128, 137, 142, 144, 150, 151, 174, 177,
 192, 195, 201, 250, 251, 252, 253, 257,
 259, 279, 281, 287, 289, 292, 305, 311,
 313, 339, 340, 341, 383
 Lavia 73, 91n, 353
 Lehtimäki 164
 Lemu 353
 Leppävirta 163, 164, 371
 Lestijärvi 275, 383
 Lieto 353
 Liminka 69, 286, 395, 396
 Lohja 326, 327
 Lohtaja 383
 Loimaa 68, 165n, 170, 222, 257, 266, 303,
 309, 325, 353
 Loppi 165
 Loviisa 326
 Lumijoki 303, 396
 Maaninka 163, 164, 258, 259, 290, 310, 371
 Maaria 170, 233, 353, 354
 Marttila 267, 268
 Mikkeli 45, 317, 325, 364
 Merikarvia 165n, 354
 Messukylä 171, 358
 Metsämaa 165, 354
 Mouhijärvi 165n
 Muhos 294, 396
 Multia 177, 384
 Mustasaari 152, 384
 Muuruvesi 70, 261, 372
 Mynämäki 165, 354
 Mäntsälä 131, 207, 264, 265, 266, 269, 271,
 272, 274, 275, 276, 282, 290, 302, 308,
 309, 336, 337, 339, 349, 350
 Nakkila 354
 Nilsia 372
 Nokia 70, 326
 Nummela 271
 Nummi-Pusula 271
 Nurmes 372
 Nurmijärvi 350
 Nurmo 52, 192, 259, 279, 286, 287, 303, 384
 Oulainen 194, 396
 Oulu 45, 50, 51, 69, 82, 83n, 100, 104, 120,
 121, 123, 165, 167, 186, 187, 193, 234,
 294, 305, 316, 317, 326, 396, 397
 Oulujoki 165, 293, 294, 397
 Oulunsalo 108, 165, 397, 398
 Oravainen 105, 174, 180, 385
 Orimattila 271
 Paatinen 142
 Paavola 398
 Padasjoki 290
 Paltamo 170, 398
 Parainen 152, 355
 Parikkala 362
 Parkano 165n
 Pattijoki 398, 399
 Perho 131, 300, 384
 Peräseinäjoki 52, 67, 124, 125, 164, 178, 301,
 313, 384

Petäjavesi 173, 174, 176, 177, 180
 Pielavesi 372, 373
 Pielisjärvi 257, 373
 Pielisvesi 310
 Pietarsaari 45, 52, 104, 137, 232, 242, 311, 315, 316, 326, 327, 385
 Pihlajavesi 174
 Piikkiö 142, 355
 Pirkkala 171, 358
 Pomarkku 165n
 Pori 45, 104, 234, 317, 331, 355
 Pori mlk 355
 Pornainen 350
 Pudasjärvi 281, 286, 293, 399
 Pukkila 350
 Pulkkila 399
 Punkalaidun 257, 355
 Puolanka 170, 399
 Pyhäjoki 399
 Pyhäjärvi (UL) 350, 351
 Pyhäjärvi (OL) 400
 Raahe 69, 132, 168, 193, 230, 400
 Rantsila 400
 Rauma 326, 355
 Rautio 400
 Reisjärvi 91n, 286, 292, 293, 400
 Riihimäki 259
 Riistavesi 286, 373, 374
 Ristijärvi 170
 Rovaniemi 50, 91n, 283, 286, 294, 317, 401
 Rovaniemi mlk 401
 Ruovesi 127, 128, 129, 130, 136, 303, 313, 325, 359
 Salo 170, 257, 302, 303, 356
 Saloinen 70, 71, 401
 Sauvo 356
 Savonlinna 40, 66
 Seinäjoki 52, 71, 140, 144, 148, 164
 Sievi 132, 303, 401, 402
 Siilinjärvi 163, 374
 Simo 169, 303, 326, 402
 Soanlahti 362
 Sodankylä 402
 Somerniemi 359
 Somero 131, 165, 170, 275, 290, 300, 309, 359
 Sonkajärvi 163, 187, 188, 258, 286, 290, 310, 374
 Sortavala 66, 122, 173, 362
 Sotkamo 170, 402, 403
 Suistamo 362
 Suojärvi 173, 362
 Suomussalmi 170, 403
 Suonenjoki 163, 292, 295, 297, 325, 375
 Säkylä 71, 300, 303, 356
 Säräisniemi 132, 286, 303, 403
 Säyneinen 375
 Sääminki 233, 325, 364
 Tammela 266, 309, 360
 Tammisaari 50, 51, 194
 Tampere 45, 57, 69, 83n, 104, 107, 108, 166, 171, 309, 317
 Temmes 403, 404
 Tervola 404
 Teuva 53, 68, 105, 107, 137, 164, 174, 175, 260, 280, 303, 315, 385
 Toholampi 275, 275n, 303, 386
 Tornio 317, 326, 404
 Turku 45, 68, 69, 70, 82, 104, 122, 123, 142, 151, 165n, 166, 195, 227, 280, 281, 316, 317, 326, 356
 Tuusniemi 163, 286, 375, 376
 Tyrnävä 404, 405
 Töysä 261, 386
 Ulvila 71, 165n, 300, 356
 Urjala 266, 360
 Uurainen 266, 386
 Uusikaarlepyy 326, 386
 Uusikaupunki 326
 Vaasa 45, 48, 52, 53, 54, 56, 68, 70, 82, 83n, 89, 98, 100, 104, 105, 115, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 127, 137, 140, 152, 164, 174, 193, 202, 216, 237, 242, 243, 244, 286, 292, 305, 311, 315, 316, 317, 326, 327, 337, 340, 386
 Valkeala 362
 Vampula 165n
 Vanaja 165, 257, 301, 360
 Varpaisjärvi 242, 300, 376
 Vehkalahti 261
 Vehmaa 356
 Vehmersalmi 163, 376
 Vesanto 142, 376, 377
 Vieremä 377
 Vihanti 165, 405
 Vihti 271, 351
 Viipuri 45, 50, 69, 83n, 91n, 93, 104, 120, 122, 156, 166, 172, 173, 195, 211, 213, 230, 232, 238, 239, 240, 241, 254, 255, 256, 280, 281, 309, 310, 317, 325, 326, 363
 Viipuri mlk 256, 363
 Viitasaari 257, 301, 387
 Vimpeli 52, 53, 75, 110, 111, 112, 135, 136, 137, 140, 179, 259, 313, 315, 387
 Virrat 124, 387
 Vuolijoki 405
 Vähäkyrö 134, 164
 Vöyri 173, 180
 Ylihärmä 72, 73n, 109, 113, 164, 180, 305, 313, 387
 Yli-Ii 405
 Ylikiiminki 405
 Ylistaro 52, 286, 323, 388
 Ylitornio 406
 Ähtäri 143
 Äänekoski 174